

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

Zacházení s kulturními statky na Blízkém východě a v severní Africe

Irák, Sýrie, Saúdská Arábie, Jemen, Mali

DISERTAČNÍ PRÁCE

Studijní program: Obecné dějiny

Vypracovala: Mgr. Lenka Hrabalová

Vedoucí práce: doc. Mgr. Karel Nováček, Ph.D.

Olomouc 2021

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci *Zacházení s kulturními statky na Blízkém východě a v severní Africe: Irák, Sýrie, Saúdská Arábie, Jemen, Mali* vypracovala samostatně, pouze na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, 1. dubna 2021

Mgr. Lenka Hrabalová

Děkuji doc. Mgr. Karlu Nováčkovi, Ph.D. za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní disertační práce poskytl. Za pomoc rovněž děkuji Mgr. Jakobovi Rumplovi, který je vždy ochotný najít si čas. Také děkuji svým rodičům za podporu, kterou mi celé roky dávají.

Obsah

Jazyková a textová poznámka.....	7
Úvod.....	8
Stav pramenné základny.....	10
Dosavadní stav bádání.....	18
Metodologie	25
1. Legislativa	30
Otázka prosazení	34
2. Důvody ničení kulturních statků.....	37
Kontextualizace ikonoklasmu a koncept negativního dědictví	37
Náboženské důvody	40
Figurální zobrazení	40
Funerální stavby	49
Svatostánky jiných náboženských skupin	57
Světské důvody	61
Konflikty.....	62
Propaganda	63
Kořist a financování aktivit	66
Rozvoj.....	73
Rekonstrukce a ochrana	76
Ochrana.....	76
Rekonstrukce	81
3. Sýrie.....	85
Regulace	86
Kulturní statky Sýrie v době konfliktu.....	88
První roky konfliktu.....	88
Islámský stát a po něm.....	90
Rozkrádání movitého dědictví.....	93

Islámský stát a financování skrze ilegální obchod s kulturními objekty	96
Péče o kulturní statky	98
Ochrana během konfliktu	99
Rekonstrukce	103
Závěr.....	107
4. Irák.....	110
Regulace	111
Kulturní statky Iráku v době konfliktu.....	113
Invaze 2003.....	114
Islámský stát a po něm.....	117
Náboženské komunity	122
Rozkrádání movitého dědictví.....	125
Péče o kulturní statky Iráku po roce 2003	128
Ochrana během konfliktu	128
Poválečná obnova	130
Návrat movitých objektů do Iráku.....	135
Závěr.....	136
5. Mali.....	139
Regulace	140
Kulturní statky Mali od počátku krize.....	143
Rozkrádání movitého dědictví.....	146
Péče o kulturní statky v Mali.....	148
Ochrana během konfliktu	148
Rekonstrukce po obnově pořádku	150
Péče o historické rukopisy	154
Al-Mahdī a ICC	156
Závěr.....	158

6. Jemen.....	160
Regulace	161
Kulturní statky Jemenu od počátku intervence	162
Propaganda	165
Rozkrádání movitého dědictví.....	165
Péče o kulturní statky Jemenu.....	169
Náprava škod	171
Závěr.....	175
7. Saúdská Arábie	177
Regulace	178
Náboženské regulace	179
Kulturní statky za vlády rodu Saúdů	180
Wahhábismus a kulturní dědictví	180
Svatá města	183
Diskuse okolo hrobu Proroka	187
Ší'itské oblasti	188
Ekonomické pozadí destrukcí.....	190
Péče o kulturní statky v Saúdské Arábii.....	191
Renovace historických měst	194
Závěr.....	196
Závěr	198
Přílohy.....	220
Apendix I: Mezinárodní úmluvy	220
Apendix II: Organizační struktura <i>Dīwān al-rikāz</i>	220
Apendix III: Označení křesťanských domů v Qaraqoši.....	221
Apendix IV: Propaganda.....	222
Apendix V: Import starožitností starších 100 let do USA, 2002-2019	223

Apendix VI: Vzor certifikátu pravosti	224
Apendix VII: Destrukce kostelů v Qaraqoši	225
Apendix VIII: Seznam zničených a napadených objektů a lokalit v Jemenu	227
Apendix IX: Mekka.....	233
Definice užitých odborných pojmů.....	234
Seznam použitých zkratk	239
Bibliografie	241
Prameny.....	241
Rozhovory uskutečněné pro potřeby disertační práce	245
Monografie	245
Články	250
Elektronické zdroje: články.....	253
Elektronické zdroje: zprávy	263
Elektronické zdroje: internetové stránky.....	273
Oficiální internetové stránky	287
Sociální média.....	291

Jazyková a textová poznámka

Pro přepisy z arabštiny je užíván systém ALA-LC, přičemž anglické transkripce některých hlásek jsou nahrazeny českými (jedná se o č, š, dž a ch). Nicméně vzhledem k faktu, že celá řada slov vztahujících se k arabskému a muslimskému světu má v češtině svoje obdoby, je v mnoha případech zachovávána česká forma. Pokud jsou jména v češtině nezažitá, je arabský přepis zachováván v celém textu. České přepisy se týkají v první řadě zažitých vlastních jmen (plukovník Muammar Kaddáfí, Baššár al-Asad, Saddám Husajn...), lokalit (Medína, Hidžáz, ...), ale také organizací a institucí (Tálíbán) a dalších (hidžáb, džihád...). Rovněž, jak je zvykem v českém úzu, je vynechávána *hamza* na začátku slov, přičemž uprostřed a na konci slov je pro ni užíván apostrof (').

Úvod¹

Téma zacházení s kulturními statky na Blízkém východě a severní Africe je jedním z velkých regionálních i světových témat 21. století. Pozornost si získalo v roce 2001, kdy Tálibán zničil sochy Buddhů v Bámjánu, znovu v roce 2003, kdy po invazi spojenců do Iráku byla irácká muzea i archeologické lokality plundrovány všemi stranami, včetně té invazní, a pak opět v roce 2011, kdy byla ničena mauzolea v Timbaktu a krátce po nich, v letech 2013 až 2015, kdy Islámský stát ničil dědictví Iráku a Sýrie. Jen zlomek destrukcí a ztrát kulturních statků si ale našel cestu do světových médií, kde šokoval veřejnost. Ztráta kulturní krajiny regionu probíhá dekády bez větší pozornosti Západu, ať už cíleně, nebo jako vedlejší produkt rozvoje.

Kulturní krajina Blízkého východu a severní Afriky se transformuje velmi rychle a velká část destrukcí není spjatá s přímou činností člověka, ale spíše s jeho nezájmem, zkombinovaným s přírodními podmínkami a dalšími faktory, zapříčínujícími degradaci mnoha lokalit. Nicméně, vzhledem k omezenému prostoru této studie, byly tyto důvody vynechány a je jim v některých případech věnována jen okrajová pozornost. Zájem práce leží v přímém negativním vlivu lidské činnosti na kulturní statky. Cílem této studie je analyzovat člověkem cíleně zapříčiněné důvody ztráty kulturních statků v regionu Blízkého východu a severní Afriky ve 21. století a určit faktory a strany, které přispívají k jeho destrukci, ale také ochraně. Základní myšlenkou a hypotézou práce je, že destrukci kulturních statků na Blízkém východě a v severní Africe nelze charakterizovat jako čistě náboženskou, ale je nutné ji vnímat v kontextu řady důvodů, které mohou být propagačního, strategicko-vojenského, politického či etnického charakteru, přičemž je zároveň nutné mít na paměti, že džihádistické skupiny nejsou jediné, které za ztrátou kulturních a historických objektů stojí. Pro potvrzení této hypotézy jsou formulovány otázky: Lze vypořádat, které typy kulturních statků patří mezi nejohroženější a jaké jsou důvody útoků na ně? Existují nějaké regionální rozdíly mezi objekty, na které byly provedeny útoky? Jakou roli v destrukci, rekonstrukci a ochraně hraje kulturní (náboženská a etnická) politika vlád zkoumaných zemí? Podporuje spíše prohlubování rozdílů nebo jejich redukci? Jak se režimy staví k dědictví etnických a náboženských skupin, které nejsou vládnoucí?

Práce je rozdělena na sedm kapitol, které tvoří tři celky. Prvním z nich je úvod do legislativy týkající se ochrany kulturních statků, druhý se týká pojetí a pozice těchto statků v muslimském světě a třetí celek jsou samostatné studie, věnující se jednotlivým zemím. Práce je uspořádána tak, aby v teoretické části co nejkomplexněji představila důvody destrukcí a způsoby

---

¹ Zpracování disertační práce bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2021_014).

ochrany kulturních statků v muslimském světě, a následně je demonstrovala na konkrétních případech z pěti zemí.

První celek práce se zabývá legislativou týkající se ochrany kulturních statků na mezinárodní, národní a regionální úrovni. Nabízí hrubý náhled na vývoj mezinárodního přístupu k dědictví a věnuje se možnosti prosazení těchto přístupů a samotných možností států regionu a světa zamezit destrukci. Vzhledem k tomu, že se nejedná o právní text, je tato kapitola pouze výčtem a krátkým komentářem k existující legislativě bez ambicí ji analyzovat. Slouží primárně pro seznámení s hlavními úmluvami a rezolucemi, které se v následném textu objevují.

Druhý celek práce se zabývá důvody a příčinami ničení kulturních statků a sleduje zakotvení tohoto chování v muslimských společnostech a zároveň seznamuje se snahami a přístupy k jeho ochraně. Jeho cílem je představit postavení kulturních statků v muslimském světě a zasadit ho do širšího světového dění. V rámci tohoto představení je nabídnuta kontextualizace kulturních statků a seznámení s konceptem negativního dědictví, které nabízí do jisté míry spíše filozofický náhled na problematiku, který je v ovšem v rámci studovaného tématu neméně důležitý. Vedle toho kapitola také okrajově sleduje postoj západní společnosti a jejích norem vůči procesům destrukcí, a také regionální i nadnárodní snahy pečovat o mizející kulturní krajinu. Celek je rozdělen do tří kapitol. První z nich se věnuje náboženským důvodům destrukcí a jejich kořenům, které je nutné hledat jak v předislámském, tak v raném období islámu, ze kterých pramenní myšlenkové základy pro destruktivní tendence, které byly dále rozvíjeny a formulovány v pozdějších obdobích. Do náboženských důvodů se zařazují útoky na figurální zobrazení, funerální architekturu a sakrální stavby a symboly jiných náboženských skupin. Kapitola zahrnuje jak nábožensky motivované útoky na kulturní statky jiných náboženských skupin, tak i útoky vnitronáboženské, čili destrukce islámských staveb a islámské funerální architektury jinými muslimy. Druhá kapitola se zabývá destrukcemi památek ze světských důvodů, mezi které se v této studii řadí cílené ničení kulturních objektů během konfliktů, využití destrukcí v rámci propagandy, financování vlastních aktivit prostřednictvím prodeje movitých objektů a rozvoj. Poslední kapitola teoretického úvodu se věnuje možnostem rekonstrukce a ochrany památek v regionu, jejich úspěchům a nezdarům. Tato část seznamuje s hlavními projekty a myšlenkami, které se objevují v diskurzu ochrany kulturních statků v oblasti. První částí je ochrana, a to jak legislativní, tak také možnosti zapojení ozbrojených složek k ochraně kulturních lokalit. Druhá část seznamuje se současnými trendy v rekonstrukcích a obnově lokalit a objektů, ale také si všímá politického pozadí a preferencí, které v obnově hrají roli.

Třetí celek práce je složený z pěti nezávislých a samostatných případových studií. Studované země jsou nahlíženy z několika úhlů tak, aby byly vytvořeny komplexní náhledy. Na

začátku každé studie stojí stručný popis památek v dané zemi, který zahrnuje seznámení s hlavními lokalitami a kulturní krajinou země. Součástí úvodu je také krátký historický a kulturní kontext, který popisuje vývoj zemí v posledních dekadách a jejich etnické a náboženské složení. Úvod se věnuje rovněž státním regulacím a legislativě týkající se památkové péče a jejím specifickým v dané zemi. Dále je pak každá ze studií rozdělena na dvě části. První je zaměřená na destrukce ve vymezeném časovém úseku (v případě Sýrie od počátku občanské války, v Iráku od roku 2003, v Mali od počátku krize na severu země v roce 2011, v Jemenu od počátku intervence GCC v roce 2015 a v Saúdské Arábii bez jasného data, od počátku 21. století). Druhá část se týká péče o kulturní statky, a to během konfliktu, tak po jeho ukončení.

Vedle toho, každá studie se podrobněji věnuje jednomu z dílčích témat, a na konkrétních případech demonstruje a rozebírá problémy, otázky a okruhy, které byly načrtnuty v teorii v úvodních dvou kapitolách práce. V Sýrii je tímto tématem ilegální vývoz starožitností, jejich přítomnost na mezinárodních trzích, s tím spjatá opatření, ale také financování Islámského státu,² které se k obchodu s movitými objekty váže. V případě Iráku je pozornost zaměřená na náboženské menšiny, které byly systematicky vytlačovány ze svého území a na jejich dědictví. Kapitola se věnuje také propagandě Islámského státu, ke které bylo využíváno vizuální zobrazení destrukcí, a roli vizuálního ikonoklasmu v rétorice a PR této organizace. V případě Mali je diskutováno odsouzení al-Mahdího Mezinárodním soudním tribunálem, přístup země k trestání viníků a pozitivní vliv na péči o kulturní krajinu, který vzniká díky zapojení země do mezinárodního společenství. V Jemenu je hlavním tématem použití kulturních statků v regionálním i mezinárodním politickém diskurzu a přímém konfliktu dvou soupeřících stran v zemi, o které je ve veřejném prostoru jen minimum informací. V posledním případě, Saúdské Arábii, která jako jediná neprochází na svém území ozbrojeným konfliktem, se pozornost soustředí na roli státu a státní ideologie v transformaci kulturní krajiny.

Závěrem práce je komparace studií na základě formulovaných výzkumných otázek, která nabízí komplexní náhled na problematiku z několika úhlů pohledu.

Stav pramenné základny

Následující kapitoly představí nejdůležitější prameny, studie a další zdroje, které se váží k jednotlivým diskutovaným oblastem disertační práce. V žádném případě tento přehled ale nejde považovat za kompletní, jelikož vytvoření kompletního seznamu není cílem této práce a zároveň

---

² V textu je užíván název Islámský stát (arabsky *al-Dawla al-islāmīya fī al-‘irāq wa al-šām*, akronym *Dā‘iš*) nebo zkratka ISIS. V citované literatuře se lze setkat i se zkratkami IS (Islámský stát) nebo ISIL (Islámský stát v Iráku a Levantě).

by přesahovalo jak obsahové možnosti studie, tak také autorky. Na úvod je nutné poznamenat, že zatímco některé oblasti jsou velmi dobře zpracované a informace jsou dostupné, jiné jsou téměř nepokryté. Zároveň tím, že se jedná o aktuální téma, je přístup ke klíčovým informacím z konkrétních lokalit přinejlepším obtížný. Práce cituje více než šest set zdrojů v sedmi jazycích, které pocházejí z několika vědních oborů, které umožňují rozvinout téma a postihnout jej z více úhlů pohledu.

Otázkou postavení kulturních statků v muslimské společnosti, práva na jejich existenci či naopak povinností ničit některé typy staveb a objektů se muslimská právní věda zabývá takřka od počátku svého vzniku. Zmíněná nekonzistence vychází ze zdrojů islámského práva, Koránu a sunny.³ Destrukční povaha vůči „idolům“ je zakotvena v abrahámovské tradici⁴ v sůře Proroci⁵ a sůře Šad.⁶ Vedle nich sunna rozvíjí Muḥammadův postoj v celé řadě ḥadīthů.⁷ V ḥadīthech je také zakotvený odpor vůči vyvýšeným hrobům,⁸ ale jsou z nich známé i případy, kdy se Prorok u hrobů modlil a žádal o přimluvu.⁹ Existenci hrobů v určitých pasážích schvaluje i Korán.¹⁰ Ḥadīthy a Korán jsou hlavními prameny pro studium tohoto tématu v raném islámském období, přičemž zajímavé poznatky lze čerpat i z jiných pramenů, například Ibn al-Kalbī¹¹ podle badatelů popisuje mnoho lidových i předislámských tradic, které se do raného islámu dostaly.

Nejednotnost vyplývající ze zdrojů islámského práva, která mezi právníky, teology a společností panuje, dala vzniknout širokému spektru výkladů a názorových proudů. Debaty získaly na síle v 11. století, jejich vrchol ale přišel ve století 13. Silnými odpůrci jak figurálního zobrazení, tak i funerální architektury, kteří jasně formulovali své názory a ovlivnili myšlení muslimského světa, byli Ibn Tajmīja (1263-1328)¹² a jeho žák Ibn Qajjim al-Džauzīja (1292-1350).¹³ Na učení Ibn Tajmīji navázal Muḥammad ibn ‘Abd al-Wahhāb (1703-1792). Ten ve svém učení zdůraznil doktrínu *taswījat al-qubūr*, srovnávání hrobů se zemí.¹⁴ Oproti odporu, který prosazovala zejména hanbalovská právní škola, zažitá praxe označovala funerální architekturu jako *makrūh*, nevhodnou,

---

³ Mnohé prameny pro studium islámu a islámských věd jsou bez větších problémů dostupné na internetu. Pro potřeby této práce je užíván překlad Koránu od J. Hrbka, pro práci se sunnou je patnáct sbírek *ḥadīthů* dostupných na www.sunnah.com v původním znění i s překladem do angličtiny.

⁴ Toto téma bude hlouběji diskutováno v kapitole věnující se náboženským důvodům destrukcí.

⁵ “Korán”, 21:58.

⁶ “Korán”, 37:91-6.

⁷ Například se jedná o: “Ṣaḥīḥ al-Buchārī”, 3324, “Ṣaḥīḥ Muslim”, 1781 a “Džāmi‘ al-Tirmidhī”, 3138.

⁸ Například se jedná o: “Ṣaḥīḥ Muslim”, 969a, 969b, 1076, 1079, 2114, 2115. “Sunnat al-Nasā’ī”, 2031. “Džāmi‘ al-Tirmidhī”, 1049.

⁹ “Sunnat al-Nasā’ī”, 2025. “Ṣaḥīḥ Muslim”, 955 a 976b.

¹⁰ “Korán”, 18:11.

¹¹ Ibn al-Kalbī. *The Book of Idols: Being a Translation from the Arabic of the Kitāb al-Asnam by Hisham ibn al-Kalbi Translated with Introduction and Notes by Nabih Amin Faris*

¹² Ibn Tamījovy názory jsou obsaženy například v jeho díle *Madz̄mū‘āt al-fatāwā*.

¹³ Al-Džauzīja, *Aḥkām ahl al-Dhimma*.

¹⁴ ‘Abd al-Wahhāb, *Kitāb al-tawḥīd*.

ne jako zakázanou. V tradici těchto tří pokračovali další významní saúdští duchovní, jako je například Muḥammad ibn Ibrāhīm Āl al-Šajch (1894-1969), Ibn Bāz (1912-1999),¹⁵ zakladatel saúdské Stálé komise, al-Albānī (1914-1999), či Ibn ‘Uthajmīn (-2001), kteří se stali nositeli a hlasateli moderního wahhábismu. Mimo saúdské učence pak musí být zmíněn původem Jemenec, al-Wādi‘ī (-2001), který vydal fatwu argumentující pro zničení hrobu Proroka.¹⁶

Otázky figurálního zobrazení i hrobů jsou stále palčivé a muslimští duchovní, badatelé i veřejnost hledají cestu mezi rozdílnými interpretacemi zdrojů práva, moderními trendy a tradicí. Diskuse pokračují i v současné době, což je zřejmé na množství fatew, které se hrobů a figurálního zobrazování týkají. Při náhledu na webovou stránku saúdské Stálé komise pro vědecký výzkum a fatwy¹⁷ a srovnání jejího obsahu s fatwou vydanou al-Azhar a egyptským Ministerstvem spravedlnosti v roce 2011, zakazující ničení hrobů a mauzoleí,¹⁸ je zřejmé, že diskuse je daleka konsenzu.¹⁹

Cenný historický vhled do motivací a kontextu destrukcí i ochraně nabízí dobové kroniky, kde se nachází zmínky o taženích i rozhodnutích vládců, ale také popisy měst,²⁰ stavu a nálad společnosti. Jejich pojetí zcela zjevně odráží názorové zaujetí autorů. Z raných kronikářů lze jmenovat al-Ṭabarīho (839-923) a jeho dílo *Tārīch al-rusūl wa al-mulūk*,²¹ které je cenným zdrojem pro studium počátků muslimské společnosti a koexistence muslimů s jinými náboženskými skupinami.²² Velmi hodnotným pramenem je egyptský kronikář al-Maqrīzī, (1364-1442) který je autorem více než dvou stovek prací, věnujících se primárně Egyptu.²³ Dalším plodným autorem původem z Iráku byl Ibn al-Džauzī (1116-1201). Zejména jeho dílo *Al-muntaẓam fī tārīch al-mulūk wa al-umam*²⁴ je zdrojem informací pro studium jeho doby. Nelze nezmínit nejznámějšího myslitele muslimského středověku Ibn Chaldūna, který je mimo jiné

---

¹⁵ Ibn Bāz, “Al-rad ‘alā šabha al-qubba al-mabanīja ‘alā qabri al-nabī”. Ibn Bāz, “Ḥukm al-qubūr allatī ‘alā qabri al-rasūl”.

¹⁶ Al-Wādi‘ī, “Ḥukm al-qubba al-mabnīja ‘alā qabr al-rasūl”.

¹⁷ Al-mamlaka al-‘arabīja al-sa‘ūdīja: al-ri‘āsa al-‘āma li al-buḥūth al-‘ilmīja wa al-iftā’, “Fatwas of the Permanent Committee”.

¹⁸ Fatwa: Odpověď na otázku 514/2011.

¹⁹ V lednu 2021 šajch al-Azharu, Aḥmad Karīma, bývalý egyptský ministr kultury, vydal ve státní televizi fatwu, že vystavování mumii a jejich vykopávání je proti islámskému právu. V reakci na to rozhořela ostrá kritika ze strany archeologů, kteří reagovali odmítnutím. Sada Elbalad, „Zāhī ḥawās: lā nanbašu qubūr muslimīn aw masīḥīn aw jahūd wa na‘riḍu al-mūmijāt bi mathaf al-ḥaḍāra bidūna ithāra aw idāna“.

²⁰ Popis Egypta 15. století nabízí Ibn Duqmāq, *Al-džuz’ al-rābi’ wa al-chāmis min kitāb al-intiṣār li wāsiyat ‘iqd al-amṣār*.

²¹ Al-Ṭabarī, *Tārīch al-ṭabarī: Tārīch al-rusūl wa al-mulūk*.

²² Al-Ṭabarī popisuje vznik a formování muslimské vlády nad multikulturním prostředím Blízkého východu, ale také muslimské expanze. Z tohoto úhlu jsou zajímavé jeho postřehy o přístupu vládců ke svatostánkům, ale také k nemuslimským náboženským prvkům, které mohou být považované za idoly.

²³ Lze jmenovat: Al-Maqrīzī, *A Short History of the Copts*. Al-Maqrīzī, *Histoire sultans Mamlouks*.

²⁴ Ibn al-Džauzī, *Al-muntaẓam fī tārīch al-mulūk wa al-umam*.

autorem sedmidílné kroniky *al-'Ibar*,²⁵ jejíž nejslavnější částí je první kniha, *al-Muqaddima*.²⁶ Podobně se lze opírat o dobové cestopisy²⁷ či ilustrace, které vyobrazují zvyky či místa.²⁸ Bohatě ilustrované *Maqāmāt al-Harīrī* vyobrazují mimo jiné i zvyky spojené s poutí do Mekky, které v dnešní době vymizely.²⁹

Pozornost západních badatelů si kulturní statky širšího Blízkého východu získaly v 18. a 19. století, a to v kontextu zvýšeného zájmu o region, který přišel po napoleonských válkách.³⁰ Díky tomuto zájmu vznikla mimo jiné i řada cestopisů i popisných prací, které pomáhají vytvořit si obrázek o kulturní krajině před dvě stě lety. Zejména je to zásadní v konfliktních oblastech či regionech, které potkaly destrukce. Díla cestovatelů například zachycují Mekku před ničením,³¹ které bylo spojené se vznikem saúdského státu. Podobně lze čerpat z cestopisů popisujících jednotlivé destinace, jako je například Mosul,³² nebo syrská města.³³

Vedle nich je ale vzhledem k povaze studovaného tématu většina z citovaných pramenů ze současnosti. Vzhledem k nedostatku informací se primárními zdroji staly stránky institucí, internetové zpravodajství, sociální média a rozhovory s místními lidmi skrze komunikační platformy a e-maily. V první řadě tedy jde o vizuální a psané zdroje dostupné na internetu, které lze rozdělit do dvou skupin. První z nich jsou oficiální stránky organizací a institucí a jejich výstupy a zprávy z terénu (ty mohou být pramenné povahy, ale také už zahrnující analýzy). Druhou skupinou jsou média, zpravodajské servery a sociální sítě, které často jako jedny z prvních (a v mnoha případech i jako jediné) přinášely informace o destrukcích, ochraně i opravách. Většinou bez hlubší analýzy. Tato „internetová“ pramenná základna je prakticky nevyčerpatelným zdrojem informací

---

²⁵ Ibn Chaldūn, *Kitāb al-'ibar wa dīwān al-mubtada' wa al-chabar fī tarīch al-'arab wa al-barbar wa man 'ašārahū min dhawī al-ša'n al-akbār*

²⁶ Ibn Chaldūn, *Al-Muqaddimah*. Překl. F. Rosenthal.

²⁷ Výjimečné je dílo cestovatele Ibn Baṭṭūty (1304-1368), který procestoval muslimské oblasti od Timbaktu po Maledívy a Čínu a zanechal rozsáhlé dílo *Rihla*.

²⁸ Indický malíř Muḥī al-Dīn Larī zachytil Mekku v roce 1533 ve svém díle *Kitāb futūḥ al-ḥarāmajn*. Vyobrazení zachycuje velmi podrobně řadu už neexistujících struktur. K nahlédnutí např. na stránkách Britské knihovny. "British Library: A guide book for pilgrims, including a 17th-century depiction of the Holy Shrine of Mecca".

²⁹ Slavné je vyobrazení karavany poutníků z 12. století, kteří hrají na hudební nástroje, z pera Jahjā ibn Maḥmūda al-Wāsiṭīho, autora ilustrací v *Maqāmāt*. O'Kane, "Text and paintings in the „al-Wāsiṭī“ Maqāmāt".

³⁰ V kontextu napoleonských válek vzniklo monumentální dílo *Description de l'Égypte* (založené na poznámkách J. Fourier a vydáno Komisí pro vědy a umění Egypta), které bylo vydáváno v letech 1809-1822, a které pokrývá dějiny i lidské a přírodní dědictví země.

³¹ Např. Burton, *Personal Narrative of a Pilgrimage to al-Madinah and Meccah*. Wavell, *A Modern Pilgrim in Mecca*.

³² Např. Lobdell, *M.D. late missionary of the American board at Mosul: including the early history of the Assyrian mission*. Sandreczki, *Reise nach Mosul und durch Kurdistan nach Urumia: Unternommen im Auftrage der Church Missionary*. Cestovatelé také věnovali pozornost minoritám v oblasti města např. Luke, *Mosul and its minorities*.

³³ Sýrie byla doménou zejména francouzských archeologů. Architekturu syrských měst se mimo jiné věnoval Jean Sauvaget ve velmi podrobných dílech. Mezi nimi například: Sauvaget, *Les monuments ayyoubides de Damas*, Sauvaget, *Alep*. Historickému Aleppu se věnuje také pozdější (1998) studie Raymond, *La ville arabe, Alep, à l'époque ottomane: (XVIe-XVIIIe siècles)*.

a dodává nedocenitelné a velmi aktuální informace potřebné k výzkumu tohoto typu.

Oficiální stránky institucí a organizací poskytují zásadní zdroje rozličné povahy. Informace o památkové legislativě jednotlivých zemí byly čerpány z velmi dobře udržovaných stránek UNESCO,³⁴ jednotlivé rezoluce OSN jsou rovněž dostupné na stránkách organizace,³⁵ podobně jako záznamy Mezinárodního trestního tribunálu.³⁶ Z dalších obecných zdrojů jde zmínit WMF³⁷ nebo ALIPH,³⁸ které se angažují v řadě zemí regionu a dokumentují své aktivity.

Situace v Sýrii a Iráku byla podrobně dokumentovaná během války s Islámským státem, kdy se destrukcím věnoval například ASOR³⁹ nebo AAAS,⁴⁰ kteří pravidelně publikovali zprávy s aktuálním vývojem. Jejich zájem po roce 2018 ale výrazně upadl, a o restauračních a záchranných projektech se mluví méně. Na vládní úrovni jsou dostupné nejvíce ze strany syrské vlády. V Mali se kvalitními zdroji staly zejména zdokumentované projekty UNESCO,⁴¹ do kterých se zapojila řada zemí několika kontinentů. UNESCO, díky aktivní spolupráci Mali s mezinárodními strukturami, je pro studium ochrany a rekonstrukce kulturních statků velmi dobrým zdrojem informací. Jeho zprávy, ale také jednotlivé informace podávané na webových stránkách, pokrývají velkou část minulých i současných projektů, které v zemi probíhají, ale věnují se také místním komunitám. V Jemenu o nejdůležitějších kulturních lokalitách zničených od roku 2015 vznikl seznam pod hlavníčkou neziskové organizace Mwatana for Human Rights s názvem *The Degradation of History*,⁴² která pracuje s přímými svědectvími a věnuje se hlavním lokalitám v prvních dvou letech konfliktu.

Z projektů zaměřených na monitorování destrukcí a aktivit ohrožujících kulturní statky je nutné jmenovat zejména projekt EAMENA, založený na satelitním snímkování. Jeho výstupem

---

³⁴ „UNESCO“. Samozřejmě, ne všechny zákony, které ovlivňují péči o kulturní statky jsou vedeny přímo v kategorii těchto zákonů na stránce UNESCO. Může se jednat o královské dekrety Saúdské Arábie či státní zákony, které mají mezinárodní přesah (například Protect and Preserve International Cultural Property Act: H.R.1493 či S.1291 - Emergency Protection for Iraqi Cultural Antiquities Act of 2003). Stránka UNESCO zůstává nicméně velmi kvalitním zdrojem, který je ale nutné konzultovat se zdroji jinými. Stránky UNESCO a OSN nabízí také plné texty mezinárodních úmluv a konvencí.

³⁵ „Rada bezpečnosti OSN: Archiv Rezolucí“.

³⁶ V kontextu destrukcí kulturních statků a jejich postihnutelnosti se jedná zejména o rozsudky Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) a následně pak stíhání al-Maḥdīho před ICC.

³⁷ „WMF“.

³⁸ „ALIPH“.

³⁹ Zprávy ASOR vycházely týdně, měsíčně i podle výjimečných událostí. Jeho badatelé sledovali mapy, sociální sítě a zpravodajství a přinášeli aktuální informace z oblastí zájmu. Jejich zprávy lze hodnotit jako velmi kvalitní zdroj: nestranné, aktuální, nezabarvené, ozdrojované a bez doprovodných analýz. „ASOR: Reports“.

⁴⁰ „AAAS“.

⁴¹ Například UNESCO, „Re-Building Cultural Heritage in Mali“. UNESCO, „Reconstruction of Timbuktu Mausoleums nears Completion“.

⁴² Zpráva se věnuje jen nejvýznamnějším místům a pracuje s místními orálními zdroji, přičemž výběr míst i svědků mohl ovlivnit její podobu. Mwatana, „The Degradation of History: Violations committed by the Warring Parties against Yemen’s Cultural Property“.

je *Culture under Threat M.APP*⁴³ pracující s napadenými a zničenými lokalitami. Mapa monitorovala zasažené lokality Blízkého východu a severní Afriky v letech 2011 až do počátku roku 2017. V rámci publikací výsledků tohoto projektu jsou velmi aktivní M. Freadley a B. Rouhani.⁴⁴ Pozorování na základě satelitního snímkování prováděl na řadě lokalit i výše zmíněný AAAS, který vydával řadu zpráv a pokusil se kvantifikovat množství ilegálních výkopů v řadě napadených oblastí. Z oblasti map je zajímavé zmínit projekt *Live Universal Awareness Map*,⁴⁵ který byl v této práci několikrát využit pro kontrolu pohybu jednotek ve studovaných oblastech, zejména ISIS v Sýrii a Iráku, ale také soupeřících frakcí v Jemenu. Aplikace vytváří ve velmi krátkém horizontu aktuální mapy s událostmi, přičemž dokládá ke každé události a pohybu původ informace. Mapa slouží jako kvalitní zdroj k ověření přítomnosti stran konfliktů v lokalitě, nebo také událostí v daném časovém rámci.

Oproti nadnárodním organizacím jsou stránky státních institucí často zanedbávané. Nezřídka se lze setkat s nefunkčními weby ministerstev, muzeí či jiných. Mezi velmi dobře udržované patří stránky DGAM,⁴⁶ který sdílí řadu aktuálních informací, které jsou jinde nedohledatelné. Mezi další velmi dobře udržované weby patří stránky saúdské Stálé komise pro vědecký výzkum a fatwy, kde lze získat velmi zajímavý přehled o fatwách⁴⁷ a názorech saúdského duchovenstva například na funerální architekturu. Vedle toho, jak už bylo zmíněno výše, byly využívány webové stránky stavebních a rozvojových projektů,⁴⁸ a to zejména pro oblast Saúdské Arábie, a také infografiky a další informace vydávané státem, které byly publikované na stránkách ministerstev.⁴⁹

Vhled do názorů a postojů Islámského státu nabídl časopis *Dābiq*, který organizace publikovala v několika jazykových mutacích. Časopis, volně stažitelný na internetu, se zabýval řadou témat, která zahrnovala mimo jiné i téma postoje ke křesťanům, ší'itským muslimům⁵⁰ a jejich svatostánkům, čímž přispěl k uchopení tématu. Cílem *Dābiq*, stejně jako podobných

---

⁴³ "#Cultureunderthreat Smart M.APP".

⁴⁴ Například Freadley et al., "An Integrated Approach to Surveying the Archaeological Landscapes of Yemen".

⁴⁴ Rouhani, "Ico1642: Training in Endangered Archeology: from Digital Documentation to Empowering National Heritage Stakeholders in the Middle East and North Africa".

⁴⁴ Freadley; Rouhani; and Zerbini, "EAMENA, UNESCO, and Yemeni Authorities collaborate to build a National Digital Database to monitor Yemen's Rich Heritage Landscapes".

⁴⁵ "Live Universal Awareness Map".

⁴⁶ Správa syrských muzeí spadá pod syrskou vládu, tudíž nelze předpokládat její nestrannost. Nicméně v Sýrii je zcela jedinečným a velmi aktuálním zdrojem, který pokrývá jinak nepokrytá či zanedbávaná témata. „DGAM“.

⁴⁷ "The Permanent Committee for Scholarly Research and Issuing Fataawaa". "Fatwa Online".

⁴⁸ Například se jedná o "Abraj Kudai". "Albalad Alameen: Development Project of al-Sharashif Mountain".

Mimo Saúdskou Arábii pak "Education City in Qatar".

⁴⁹ "Ministry of Hajj and Umrah: Ministry of Hajj and Umrah: First Phase of "Smart Hajj" Succeeds".

⁵⁰ Zejména díl *Dābiq: Rāfidah: from ibn Saba' to the Dajjāl* (č. 13), ale postojí k „nevěřícím“ se věnovaly články či segmenty článků v řadě jiných dílů.

časopisů (například *Inspire Magazine*, který vydává AQAP), je podávání informací, propaganda a apologetika organizace.⁵¹ Z pramenů ze strany Islámského státu lze také jmenovat *Smlouvu s městem*,⁵² která zahrnuje pravidla pro život v Mosulu. Podobně specifickými zdroji informací jsou už zmíněné fatwy, vydávané řadou institucí a jednotlivců, které vychází z rozličných názorových proudů, náboženských směrů a škol. V této práci jsou v první řadě zmiňovány fatwy saúdských institucí,⁵³ které jsou konfrontovány se smířlivějšími fatwami institucí egyptských.⁵⁴

Jako další alternativní zdroj informací posloužily obchodní portály na temném webu, kde se prodávají ilegálně získané starožitnosti. Rovněž jsem pracovala s oficiálními prodejními weby na internetu, jako je eBay⁵⁵ nebo Amazon.⁵⁶ Ty byly využity k drobnému bočnímu výzkumu prodeje a dovozu ilegálně získaných objektů, ale také dovozové politiky a mezinárodních regulací.

Práce s médii, zpravodajskými servery a sociálními sítěmi tvořila velkou část výzkumu. Vzhledem k jeho velmi aktuální povaze bylo nutné čerpat informace prioritně od místních zdrojů, kterými jsou novináři (ať už regionální či investigativní reportéři ze zahraničí), mediální analytici, aktivisté a očití svědci událostí, sdílející své zkušenosti skrze sociální sítě. Z povahy těchto zdrojů a také z povahy situace v regionu je zřejmé, že tyto prameny mohou mít silné politické/společenské/náboženské zabarvení, díky kterému je nelze vnímat jako neutrální. Na těchto zdrojích se silně projevují tendence k protěžování strany, se kterou autor souzní. Na všechny zdroje jsem se snažila nahlížet objektivně, vnímat je i jejich autora v širším kontextu, případně je uvádět v rámci a v opozici k názorům opačným či nesouhlasným. Jelikož se ale jedná o práci velmi aktuální, zabývající se novými informacemi, bezpochyby se v ní projeví jistá názorová zaujatost, která ale není ani tak ovlivněna svým vlastním vnímáním světa, jako spíše dostupností některých informací a aktivitou jedné strany v konfliktu v jejich podáváníí. I přes snahu o rovnováhu, akademický náhled a analytické myšlení, není pochyby o tom, že ne všechny závěry a vývody obsažené v této práci uspokojí každého jejího čtenáře.

K tendenčnímu zabarvení médií lze pozorovat několik úrovní, které se liší regionálně, ale například ší'itsko-sunnitský antagonismus lze pozorovat napříč celou oblastí. Silná názorová rozpolcenost byla vidět zejména v médiích jemenských, ale také arabských věnujících se Jemenu.

---

⁵¹ Za zmínku stojí, že časopis je ve svém obsahu i vizuálu velmi moderní tak, aby zaujal zejména mladou generaci čtenářů ze Západu. Jeho provedení plně odpovídá způsobu, jakým ISIS prováděl svou mediální kampaň. Časopis vycházel mezi červnem 2014 a červencem 2016 a byl nahrazen časopise *Rūmīja* (září 2016–září 2017). O propagandě a práci s médii viz. Kovács, „Mezi brutalitou a patosem: Analýza mediální propagandy Islámského státu“ in Beránek; and Ostránský, *Islámský stát: Blízký východ na konci časů*.

⁵² Wathīqat al-madīna.

⁵³ Ḥukm binā al-kanā'is wa al-ma'ābid fī dżazīra al-'arab (1421h).

⁵⁴ Dar al Ifta. “Prohibiting Attack on Churches”. Fatwa: Odpověď na dotaz 514/2011 (2011).

⁵⁵ EBay, “Grundsatz zu Archäologischen Funden”.

⁵⁶ „Amazon“.

Jeho faktické rozdělení na ší'itskou a sunnitskou část je součástí regionálního geopolitického soupeření, které má velmi silný vliv na zpravodajství. O něco méně byla názorová rozpolcenost pozorována v případě Sýrie, kde soupeří řada frakcí, přičemž základní názorové skupiny, se kterými jsem pracovala, byla vládní, protivládní, proturecká a protiturecká (například prokurdská). Ve zpravodajství z Iráku se silně projevoval ší'itsko-sunnitský antagonismus, o něco více ale antagonismus proiránských a proamerických frakcí, které mají aktuálně velmi silný vliv na dění v zemi. Pozoruhodně jednotné byly ohledem přístupu ke kulturním statkům zprávy v Mali, kde konflikt už utichl, a kde nedošlo k podobnému rozkladu jako ve výše zmíněných zemích, přičemž hraje bez pochyby roli fakt, že frakce, které destrukce provedly, reálně v Mali nezískaly politickou moc na delší dobu a na současném politickém (ne bezpečnostním) dění v zemi se nepodílí. Jednotné byly také oficiální zprávy ze Saúdské Arábie, proti kterým se v kontrastu stavěly zprávy zahraniční, kritické vůči destrukcím, ale také hlasy místních aktivistů.

Mimo místní zpravodajství je rozhodně nutné zmínit práci mnoha investigativních reportérů a médií. V prvé řadě lze jmenovat média světové úrovně, jako je BBC (reportér Simon Cox se v Turecku věnoval pašování kulturního dědictví),⁵⁷ The Guardian a New York Times. Řada akademiků věnujících se tématu také sepsala články pro světová média, za účelem zvýšení informovanosti. Amr al-Azm,⁵⁸ který se dlouhodobě věnuje krizi v Sýrii, poprvé publikoval své podezření o financování ISIS skrze obchod se starožitnostmi v New York Times, a to v roce 2014, dřív, než byl tento obchod oficiálně potvrzen.

O něco názorově bohatší, než místní zpravodajství byly sociální sítě⁵⁹⁶⁰ obyvatel postižených regionů a řady aktivistů, které jsem sledovala a studovala. Tyto se staly nedocenitelnými zejména při výzkumu Jemenu, který je extrémně uzavřen, ale také Saúdské Arábie. Pro dokreslení situace byly sociální sítě využívány i ke studiu Sýrie, Iráku a Mali, nicméně tam byly prameny a informace neporovnatelně bohatší a role sociálních sítí tak byla sekundární.

Dalším důležitým pramenem pro vznik této disertace byly prameny orální.⁶¹ Pro potřeby této práce bylo uskutečněno šest rozhovorů, z nichž pět bylo s obyvateli oblastí zájmu a jeden

---

⁵⁷ Cox, "ISIS: Looting for Terror". Cox, "The Men who smuggle the loot that funds IS".

⁵⁸ Al-Azm; al-Kuntar; and Daniels, "ISIS' Antiquities Sideline".

⁵⁹ Pracovala jsem primárně s Facebookem a Twitterem. Zejména na Facebooku jsem řadu potřebných informací našla ve skupinách, které se věnují tématu války či destrukcí (například Cultural Heritage Yemen, Al-haj' a al-'āma li al-athār wa al-matāhif – al-džumhurījat al-jamanīja, Archaeology in Syria), či přímo na osobních profilech aktivistů (Mosul Eye).

⁶⁰ Coleman, "Social Media as a Primary Source: A Coming of Age". Myers; and Hamilton, "Social Media as Primary Source".

⁶¹ Rozhovory byly prováděny v souladu s metodologií a etickými pravidly pro orální historii. Vaněk; and Mücke, *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Pšenicová, "Teorie a metodologie orální historie. Etika v biografickém výzkumu." "Česká asociace orální historie, o. s. Praha".

s pracovníci institutu Smithsonian. Tři z tázaných nechtěli zveřejňovat svá jména,⁶² další tři, kteří jsou zároveň veřejně známými osobnostmi se zveřejněním jmen neměli problém.⁶³ Dalším zdrojem přímých informací se stala řada osobních návštěv regionu. V první řadě se jedná o terénní výzkum v Iráku v dubnu 2017 a následnou osobní návštěvu v červenci 2019. V textu rovněž zmiňuji informace získané z osobních cest do Senegalu (červenec 2018), Súdánu (leden 2018), Íránu (2012-2018), Turecka (2019, 2020) a Egypta (2021), kterými dokresluji informace získané z jiných zdrojů. Vedle toho, v práci je citován můj článek o situaci mosulské křesťanské komunity,⁶⁴ který je z části postaven na rozhovorech s křesťanskými uprchlíky z této oblasti, kterým jsem tlumočila několik měsíců v roce 2016. Jejich informace mi výrazně pomohly k pochopení eskalace situace v Mosulu a na Ninivských pláních mezi lety 2003 a 2014.

Dosavadní stav bádání⁶⁵

Rozvoj studia problematiky zacházení s kulturními statky v muslimském světě přineslo 21. století,⁶⁶ které je od začátku poznamenáno masovými destrukcemi.⁶⁷ První vlna zájmu o téma

---

⁶² Jedná se o Rozhovor se členem Mwatana for Human Rights (Jemen), říjen 2019. Rozhovor se členkou Organization of Lovers of Antiquities and Heritage (Jemen), říjen 2019. Rozhovor se členem irácké Národní komise, která funguje v Rámci pro snižování rizika katastrof Sendai 2015-2030, žijícím a pracujícím v Mosulu (březen 2020).

⁶³ Rozhovor s Jessicou Johnson, institut Smithsonian, duben 2017. Rozhovor s Maamounem Abdelkarimem (Sýrie), 30. březen 2020. Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm (Jemen), říjen 2019.

⁶⁴ Hrabalová, Lenka. "The Christian Community in Mosul and Nineveh Plains Between 2003–2017".

⁶⁵ Ke zpracování disertace přispěla podpora čtyř projektů IGA Katedry historie „Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk“. Kromě už zmíněného projektu z roku 2021 se jednalo o projekty uskutečněné v letech 2017 (Historické křesťanské komunity v oblasti iráckého Mosulu v letech 2003-2017), 2018 (Formování radikálního islámského myšlení v západní Africe: případ Maroka, Mali a Mauretánie ve 20. století) a 2019 (Jemenské kulturní dědictví v novém miléniu). Z nich byly financovány výzkumné cesty do knihoven v Bordeaux, Marseille (červenec 2018) a Jeruzalémě (květen 2019), a terénní výzkum v Iráku (duben 2017).

⁶⁶ V minulosti vznikla celá řada prací studujících jednotlivé aspekty muslimské hmotné kultury. Jejich množství je obrovské a pro tuto práci nerelevantní (k tématu je relevantní např. Grabar, "The Earliest Islamic Commemorative Structures, Notes and Documents", nebo šířeji zaměřená obšírná práce Creswell, *Early Muslim Architecture*.) Evropská badatelé si povšimli i složitosti postavení islámu ke kulturním statkům. Lammens, "L'Attitude de l'Islam primitif en face des arts figurés", Paret, "Textbelege zum islamischen Bilder-verbot", Creswell, "The Lawfulness of Painting in Early Islam", King, "Islam, Iconoclasm, and the Declaration of Doctrine". Velký zájem vzbuzovala myšlenka propojení muslimského a křesťanského světa, což bylo díky kolonizaci aktuálním tématem. Jedním z témat, které tedy zaujaly byl ikonoklasmus, jeho propojení s Byzantskou říší a další události spojené s křesťansko-muslimskými vztahy. K tématu soužití a historických vztahů vznikala řada publikací. Mezi nimi například Tritton, *The Caliphs and their non-Muslim subjects*. Vedle toho také konkrétnější studie Jeffery, "Ghevond's Text of the Correspondence between 'Umar II and Leo III". Diskutován byl také například Jazídův edikt Grunebaum, "Byzantine Iconoclasm and the Influence of the Islamic Environment." Grabar, "Islam and Iconoclasm".

⁶⁷ Téma destrukce kulturních statků mimo muslimský svět se stalo aktuálním už v průběhu 20. století a jeho aktuálnost zesílila vlivem válek na Balkáně a následných procesů. V průběhu století se tématu ochrany kulturních statků věnovali například Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, který se jeho ochranou zabývá z právního úhlu pohledu, Bevan, *The Destruction of Memory* se věnuje důvodům a příčinám destrukcí během konfliktů, ale také mimo ně. Konkrétními konflikty a jejich vlivům na kulturní statky se věnují například Walasek, *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage* nebo Lynn, *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*.

v novém tisíciletí proběhla v roce 2001 po destrukcích Buddhů v Bámjánu.⁶⁸ Tato událost přitáhla pozornost akademiků i světové veřejnosti, která byla s problémem islámského ikonoklastu konfrontována poprvé. V širším kontextu neválečných destrukcí coby strategie a mocenské hry probírá téma K. Wangkeo.⁶⁹ Dva roky poté byla veřejnost konfrontována s událostmi následujícími po americké invazi do Iráku. Dílo L. Rothfielda, *The Rape of Mesopotamia*⁷⁰ je nutným a nepříjemným úvodem do destrukcí, které následovaly nejen v Iráku ale i na Blízkém východě po vpádu Aliance. Práce se zabývá všemi aspekty destrukcí a všemi stranami, které je páchaly, čímž odkrývá řadu otázek a problémů. V době po Arabském jaru, kdy díky konfliktům začalo destrukcí přibývat, se tématu začínají věnovat další badatelé.

Téma destrukcí kulturních statků během ozbrojených konfliktů na Blízkém východě je akcentováno ve stále přibývajícím množství studií. V první řadě je nutné zmínit práce J. Kila, který je v této disertační práci často citován.⁷¹ Kila má v oblasti konfliktů a kulturních statků velmi široký záběr, který mu umožňuje hluboký vhled nejen do Blízkého východu, ale také do severní Afriky. Je častým návštěvníkem regionu, což přináší do akademického diskurzu rovněž přímá svědectví a konkrétní analyzované příklady z terénu. Tematicky užší ale velmi hutná a podrobná je studie H. Turku *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*,⁷² která analyzuje chování Islámského státu vůči kulturním statkům z mnoha úhlů, přičemž neopomíná „lidský aspekt“ celé záležitosti, a to je vztah památek ke komunitám a společnostem. Podobně „lidsky“ orientovaná je i E. Cunliffe, která dlouhodobě sleduje dění v Sýrii, a kromě akademické sféry je velmi aktivní i ve sféře mediální, kde se angažuje směrem k získání pozornosti pro problematiku. Její práce se dotýkají angažovaností Syřanů v ochraně svého dědictví.⁷³ Na oblasti, kde nevládl Islámský stát, se stahuje výrazně méně pozornosti. Článek J. Schiettecatte z června 2019 se ve článku *Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos*,⁷⁴ velmi

---

Z úhlu pohledu vztahu kulturních statků, identit a jejich vztahu a postavení v současném světě je zajímavé zmínit práci Gillman, *The Idea of Cultural Heritage*.

⁶⁸ Elias, “(Un) Making Idolatry: from Mecca to Bamiyan”. Bahadur, “The Bamiyan Buddhas, the Taliban and Islam.”.

⁶⁹ Wangkeo, “Monumental Challenges: the Lawfulness of Destroying Cultural Heritage During Peacetime”.

⁷⁰ Rothfield, *The Rape of Mesopotamia*. Tématem se zabývá i Stone; and Bajjaly, eds, *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*, kteří se také věnují „saddámovské“ archeologii. Na rozdíl od Rothfielda, Stone a Bajjaly se méně věnují otázkám zákona, více ale alternativním způsobům ochrany, mezinárodnímu zapojení, a rovněž konkrétním lokalitám.

⁷¹ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict*. Další Killovy práce se věnují vztahu ochrany kulturních statků, ochranářů a ozbrojených složek. Kila; and Herndon, “Military Involvement in Cultural Property Protection: an Overview”. Kila, “Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: the Case of Uruk, Iraq”.

⁷² Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*.

⁷³ Cunliffe, “Ordinary Syrians are risking their Lives to protect their Cultural Heritage”. Cunliffe, “Damage to the Soul: Syria’s Cultural Heritage in Conflict”.

⁷⁴ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”.

konkrétně věnuje řadě zničených lokalit, dokumentuje jejich stav a také příčiny destrukcí.

Současný islámský ikonoklasmus,⁷⁵ jeho projevy a zdroje, je téma, kterým se mezi jinými zabývá F. B. Flood,⁷⁶ Z jeho prací lze jmenovat například článek *Idol Breaking as Image Making in the Islamic State*, kde se autor věnuje roli ikonoklasmu v propagandě Islámského státu, čímž doplňuje ikonoklastický náhled na chování ISIS o důležitý propagandistický aspekt, který se v jeho jednání projevoval. Mediálním obrazem ISIS se zabývá také O. Harmanşah ve své studii *ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media*,⁷⁷ která se podrobně věnuje všem úrovním mediální produkce Islámského státu a jejímu vývoji. Podobně zaměřený je B. Isakhan,⁷⁸ který se zabývá rovinami ikonoklasmu, například mediálnímu ikonoklasmu za Islámského státu, ale také tématem boje ISIS proti národnímu státu. V současné době spolupracuje na výzkumném projektu *After Islamic State: Local-State-Global Heritage Dynamics in Syria and Iraq*, přičemž má za sebou z oblasti Iráku dva ukončené projekty týkající se měření a monitorování destrukcí od roku 2012 do roku 2017. V kontextu medializace, ikonoklasmu a identit jsou zajímavé příspěvky J. Determanna, který se věnuje identitě a umělé historiografii Saúdská Arábie, která se soustředí kolem vládnoucího rodu. Ve dvou textech nabízí zajímavý vhled do přetváření saúdské historie a historiografie vládnoucí garniturou.⁷⁹ Hidžázké identitě a jejímu přetváření Saúdskou Arábií se věnuje i monografie M. Yamani,⁸⁰ která se zabývá přežitím kultury Hidžázu navzdory tlakům a takzvané „nadždizaci.“

Součástí destrukcí kulturních statků je rovněž ilegální obchod s movitými objekty. Tomuto tématu se věnuje N. Brodie, který je aktivní v mnoha organizacích a projektech (Trafficking Culture, Antiquities Coalition) a výzkumné a aktivistické týmy, které kolem sebe shromažďuje. Brodie stojí za řadou článků; tématu přítomnosti historických objektů na internetových trzích se věnuje článek *Virtually gone! the Internet market in antiquities*,⁸¹ další jeho

---

⁷⁵ Je samozřejmé, že kromě ikonoklasmu budí zájem badatelů také islámské umění a pozitivní vztah tohoto náboženství ke kráse. Obecným postavením umění v muslimské společnosti se zabývá monografie Elias, *Aisha's Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*, která nahlíží na umění jako na celek z mnoha úhlů a pracuje s řadou názorových rovin z širokého spektra.

⁷⁶ Flood, “Lost Histories of a Licit Figural Art”. Flood; and Elsner, “Religion and Iconoclasm”. Flood, “Idol Breaking as Image Making in the ‘Islamic State’”.

⁷⁷ Harmanşah, “ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media”.

⁷⁸ Isakhan, “Cultural Destruction and Identity Politics: Targeting the History of Iraq”. Isakhan; and Gonzáles Zarandona, “Layers of Religious and Political Iconoclasm under the Islamic State: Symbolic Sectarianism and pre-Monotheistic Iconoclasm”. Gonzáles Zarandona; Albarrán-Torres; and Isakhan. “Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage”.

⁷⁹ Determann, “Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London”. Determann, “How Saudis write their History: Historiography in Saudi Arabia 1932-2010”.

⁸⁰ Yamani, *Cradle of Islam: the Hijaz and the Quest for an Arabian Identity*.

⁸¹ Brodie, “Virtually Gone!: the Internet Market in Antiquities”.

zajímavý text *Archaeological and Criminological Approaches to Studying the Antiquities Trade*⁸² srovnává přístupy a výstupy v pátrání po artefaktech, které provádí dvě rozdílné instituce. Ze zmíněné platformy Antiquities Coalition⁸³ vychází archeoložka Katie Paul, která spolu s dalšími (např. Amr al-Azm) v posledních letech a v kontextu Islámského státu stojí za výzkumy týkající se prodeje objektů na temném webu a sociálních médiích, což je velmi aktuální a nové téma.⁸⁴ V terénu se ilegálnímu obchodu s objekty věnuje E. Stone,⁸⁵ která monitoruje ilegální výkopové práce na jihoiráckých archeologických lokalitách, které se setkávají s menší pozorností. Společné téma ilegálního obchodu, role obrazů a kulturních institucí ve společnosti a vizuálního zobrazení coby politické zbraně se věnuje nová monografie (z října 2020) od A. Tugendhafta, *The Idols of ISIS: From Assyria to the Internet*.⁸⁶

Oproti velkému množství publikací zabývajících se současnými i historickými destrukcemi, k tématu péče a obnovy kulturních statků Blízkého východu a severní Afriky zatím nevznikla žádná jednotící práce, téma je na teoretické úrovni zpracováno v několika člancích⁸⁷ a pak na konkrétních příkladech. Akademický i mezinárodní zájem přitahuje například oblast Mosul a jeho širšího okolí (multikulturní lokalita Ninivské pláně a jezídský Sindžár), které byly silně zasažené aktivitami ISIS. Z českého prostředí s mezinárodním dosahem pochází projekt *Monuments of Mosul in Danger* (zaštitěný AVČR),⁸⁸ který se věnuje monitorování destrukcí, digitalizaci a také poválečnému managementu. Hlavním výstupem projektu byla výstava se stejným jménem, a členové projektu stojí za články⁸⁹ a příspěvky v publikacích.⁹⁰

---

⁸² Brodie, “Archaeological and Criminological Approaches to Studying the Antiquities Trade: a Comparison of the Illicit Antiquities Research Centre and the Trafficking Culture Project”. V oblasti krádeží movitých objektů se Brodie věnuje i dílčím tématům, která jsou často opomíjena. Jedním z nich je role konzervátorů v ilegálním obchodě (Brodie, “The Role of Conservators in Facilitating the Theft and Trafficking of Cultural Objects: the Case of a Seized Libyan Statue”), či mapování přítomnosti objektů v aukčních síních (Brodie; and Manivet, “Cylinder Seal Sales at Sotheby’s and Christie’s (1985–2013)”).

⁸³ Z platformy vychází také „komando“, které si v době aktivit ISIS kladlo za cíl aktivizovat společnost a navrhnout efektivní řešení k ochraně. “The Antiquities Coalition: Task Force”.

⁸⁴ Paul, “Ancient Artifacts vs. Digital Artifacts: New Tools for Unmasking the Sale of Illicit Antiquities on the Dark Web”.

⁸⁵ Stone, “Patterns of Looting in Southern Iraq”. Stone, “An Update on the Looting of Archaeological Sites in Iraq”.

⁸⁶ Tugendhaft, *The Idols of ISIS: From Assyria to the Internet*.

⁸⁷ Legnér; and Stengard, „Post-Conflict Reconstruction of Cultural Heritage”.

⁸⁸ “Monuments of Mosul in Danger”. Projekt je zajímavý i tím, že vytváří 3D modely zničených objektů. Obecně použití nových technologií v archeologii a památkové péči se kvůli krizi v regionu a zneprístupnění řady lokalit v posledních dvou dekadách velmi posunulo. Ať už jde o modelaci, digitalizaci či vytváření map a satelitní monitorování. Hritz, “Contributions of GIS and Satellite-Based Remote Sensing to Landscape Archaeology in the Middle East”.

⁸⁹ Nováček, “Mosul: Systematic Annihilation of a City’s Architectural Heritage, its Analysis and post-Crisis Management”. Melčák; and Beránek, “ISIS’s Destruction of Mosul’s Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine”. Matthews; Rasheed; Fobbe; Nováček; Mühl; and Richardson, “Heritage and cultural healing: Iraq in a post-Daesh era”.

⁹⁰ Melčák, “Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: příklad Mosul” in Beránek; and Ošťanský, *Islámský stát: Blízký východ na konci času*.

Z dalších dílčích studií k rekonstrukcím a obnově se řada děl týká regionální architektury, stavebnictví a stavebních trendů. Jak už bylo řečeno, Sýrie a Irák se v minulosti setkaly s velkou pozorností a věnuje se jim řada prací, na rozdíl od jiných studovaných zemí. Je proto nutné vyzdvihnout zejména velmi kvalitní práci věnující se jemenské architektuře San'á od M. Lamprakos z roku 2017, *Building a World Heritage City*,⁹¹ která ale nereflektuje (a ani si to neklade za cíl) destrukce a úpadek kulturní krajiny země vlivem intervence. Podobně se jemenské architektuře věnuje T. Marchand,⁹² jehož práce je nicméně více vizuální a nabízí méně podkladů pro rekonstrukce, než práce M. Lamprakos.⁹³ Podobnými zajímavými výstupy jsou „manuály“, které vznikají s podporou UNESCO. V současné době se týkají hlavně lokalit v Mali (v první řadě Timbuktu),⁹⁴ které zahrnují tradiční postupy a návody na práce ve městě.

V posledních dvou dekáдах se také téma rekonstrukce spojuje s tématem udržitelného rozvoje a ekologie, které jsou v mnoha regionech vzhledem k pokračujícím degradacím zásadní.⁹⁵ Pro diskusi o možnostech rekonstrukcí a obnov jsou bezpochyby zajímavé studie věnující se obnově zaniklých historických oblastí v bohatých ropných státech,⁹⁶ které buď rekonstruují zbylá historická centra,⁹⁷ nebo je staví zcela uměle⁹⁸ či využívají tradiční architekturu v moderní zástavbě.⁹⁹

Za zmínku stojí, že velmi problematické se ukázalo bádání ohledně stavu kulturních statků v Saúdské Arábii. Co se tématu výzkumu týče, nevznikla k oblasti Saúdské Arábie žádná studie.¹⁰⁰ Užitečné informace ke stylu vládnutí a myšlení byly získány z práce J. Bradleyho *Saudi Arabia Exposed*¹⁰¹ a A. Cordesmana *Saudi Arabia enters the Twenty-First Century*.¹⁰² Dílčí informace byly sbírány z několika studií. V první řadě se jedná o monografii Z. Sardara, *Mecca: the Sacred City*,¹⁰³ ve které se autor věnuje minulosti i současnosti města, ale také přístupu režimu

---

⁹¹ Lamprakos, *Building a World Heritage City: Sanaa, Yemen (Heritage, Culture and Identity)*.

⁹² Marchand, *Architectural Heritage of Yemen: Buildings that fill My Eye*.

⁹³ V prostředí Jemenu vznikly projekty na záchranu rukopisů, které pomáhají uchovat alespoň část kulturních statků díky digitalizaci. Correa, “Recovering Yemen’s Cultural Heritage: the Stookey Microfilms”. Schmidtke, “The Zaydi Manuscript Tradition: Virtual Repatriation of Cultural Heritage”.

⁹⁴ Bertagnin; and Ould Sidi, “Manuel pour la conservation du Tombouctou”. Ghetti, “Étude sur les mausolées de Tombouctou”.

⁹⁵ Calvano et al., *Siwa Oasis: Actions for a Sustainable Development*.

⁹⁶ Furlan, “Urban Regeneration of GCC Cities: Preserving the Urban Fabric’s Cultural Heritage and Social Complexity”.

⁹⁷ Alraouf, “The Rehabilitation of the Muharrag Historical Centre, Bahrain: a Critical Narrative”.

⁹⁸ Furlan, “Katara Cultural Village in Qatar: Public Art and Urban Space”.

⁹⁹ Lze se podívat na současnou tvář Kataru, zejména na nové struktury, jako jsou trhy, muzea či univerzitní město “Education City in Qatar”.

¹⁰⁰ Kapitola se z velké části opírá o média, webové stránky projektů, stránky vládních institucí.

¹⁰¹ Bradley, *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis, Updated Edition*.

¹⁰² Cordesman, *Saudi Arabia enters the Twenty-First Century*.

¹⁰³ Sardar, *Mecca: the Sacred City*.

k jeho památkám. V roce 2019 vyšla studie od S. Manevala¹⁰⁴ týkající se urbanismu Džiddy, která se problematiky historické zástavby týká jen okrajově, přesto ale přinesla zajímavý vhled do soukromé oblasti života Saúdů. V roce 2020 byla publikována monografie a *History of Jeddah* od U. Freitag,¹⁰⁵ ve které je jedna kapitola dedikovaná rozvoji města a tím pádem i destrukcím zanedbávaných historických čtvrtí.

Z dalších oborů a vědních disciplín, které tvoří nedílnou součást této disertační práce, je nutné zmínit právo s důrazem na právo mezinárodní a regionální, a islámská studia, se zaměřením na studium salafismu a džihádismu.

Samotnému vztahu mezinárodního práva, kulturního dědictví a ozbrojených konfliktů se věnuje řada studií a publikací. Lze jmenovat například P. Gerstenblith, která se tématu právní ochrany kulturních statků (ale také právu komunit na dědictví či otázkám identity) věnuje od 80. let a je autorkou řady článků a příspěvků.¹⁰⁶ V kontextu Blízkého východu vyniká jednotlivé studie *International Heritage Law and Armed Conflict* od M. Lostal,¹⁰⁷ která demonstuje jednotlivé aspekty práva na případech z pěti zemí regionu (Sýrie, Irák, Mali, Libye a Afghánistán), přičemž se věnuje jeho úspěchům i selháním, ale také řadě regionálních aspektů, které jeho aplikaci ovlivňují. Obecněji pak vývoj mezinárodního práva na ochranu historických a uměleckých lokalit rozebírá O'Keefe ve svém díle *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*,¹⁰⁸ které lze považovat za základní příručku pro studium problematiky. V kontextu studovaného tématu lze jmenovat také dílo A. Emona,¹⁰⁹ zabývající se islámským právem a postavením nemuslimů v muslimských společnostech. Studie rozebírá zákony několika historických období týkající se života a práv chráněnců (*dhimmi*) a koncept tolerance a pluralismu, přičemž zákony konfrontuje s otázkami současnosti. Velkou inspiraci pro závěrečnou komparaci přinesla kapitola "Middle East and North Africa"¹¹⁰ v nové publikaci *The Oxford Handbook of International Cultural Heritage Law*, která pracuje s památkovou legislativou na území bývalé Osmanské říše a pomohla vytvořit rámec pro srovnání studovaných zemí.

---

¹⁰⁴ Maneval, *New Islamic Urbanism: the Architecture of Public and Private Space in Jeddah, Saudi Arabia*.

¹⁰⁵ Freitag, *A History of Jeddah*.

¹⁰⁶ Mezi mnoha jinými lze jmenovat studie citované v této práci: Gerstenblith, "The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?" Gerstenblith, *Art, Cultural Heritage, and the Law: Cases and Materials, Fourth Edition*. Gerstenblith, "From Bamiyan to Baghdad: Warfare and the Preservation of Cultural Heritage at the Beginning of the 21st Century".

¹⁰⁷ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*.

¹⁰⁸ O'Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. O několik let starší je práce Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*., kterou ovšem nelze považovat za zastaralou. Principy, které Toman popisuje, zůstávají velmi aktuální i v dnešní době, jelikož staví na úmluvách a zkušenostech 20. století.

¹⁰⁹ Emon, *Religious Pluralism and Islamic Law: Dhimmis and others in the Empire of Law*.

¹¹⁰ Kersel; and Bouchenaki, "Middle East and North Africa".

Salafismus a zejména džihádismus patří v současných islámských studiích mezi velmi sledovaná témata.¹¹¹ V tomto okruhu vyniká zejména dílo R. Meijera *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*,¹¹² které je základním pro studium salafismu a první studií o tomto fenoménu jako celku. O džihádismu vznikla celá řada publikací, které mohou být vymezeny geograficky,¹¹³ obecně a historicky,¹¹⁴ nebo se zaměřením na konkrétní skupinu či organizaci.¹¹⁵

Blíže k tématu disertace, vztah salafismu a kulturních statků, v tomto případě postavení funerální architektury, se věnují P. Ťupek a O. Beránek v už zmíněné publikaci *The Temptation of Graves in Salafi Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*,¹¹⁶ kteří nabízí velmi blízký pohled na postavení hrobů zejména v prostředí Arabského poloostrova. O něco starší je velmi podobně zaměřený článek T. Leistena,¹¹⁷ který přináší velmi zajímavý seznam zákazů jednotlivých aktivit spojených s hroby, které vychází z hadíthů. Ačkoliv plně nespadá do tématu výzkumu, zajímavá je práce L. Haleviho věnující se posmrtným rituálům a jejich formování v raných dobách muslimské společnosti. Monografie *Muhammad's Grave: Death Rites and the Making of Islamic Society*,¹¹⁸ přispívá k pochopení fungování rané muslimské společnosti a vlivům, které pomohly formovat názory nejen na funerální architekturu, ale i náboženské poutě či návštěvy hrobů.

Přehled literatury ukazuje, že problematika zacházení s kulturními statky v regionu Blízkého východu a severní Afriky je multidisciplinárním tématem, jehož studium vyžaduje práci

---

¹¹¹ Zájem badatelů přitahují i směry z opačné strany náboženského spektra, které naopak uctívání hrobů a svatých považují za základní kameny svojí víry. Sufismu se věnuje řada publikací, základní přehled súfijských řádů nabízí Trimmingham. *The Sufi Orders in Islam*, Kropáček, *Sufismus: Dějiny Islámské Mystiky*. K tématu postavení svatých v sufismu Loir; and Gilliot eds., *Le culte des saints dans le monde musulman*, nebo Smith; and Ernst, eds., *Manifestations of sainthood in Islam*. Ší'itský islám je také velkým tématem. Základní přehled nabízí Haider, *Shi'i Islam. An Introduction*. Svatým místům a zvykům s nimi spojeným se věnuje Aghaie, *The Martyrs of Karbala: Shi'i Symbols and Rituals in Modern Iran*. Čech, *Muharramské rituální performance a koncept mučednictví v Íránu*.

¹¹² Meijer, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*. V češtině pak studie Ťupek, *Salafitský Islám*, která se na rozdíl od práce Meijera věnuje i starším historickým obdobím a celkovému vývoji tohoto proudu.

¹¹³ V této práci jsou citovány například Harmon, *Terror and Insurgency in the Sahara-Sahel Region: Corruption, Contraband, Jihad and the Mali War of 2012-2013*. Otayek, *Le Radicalisme islamique au sud du Sahara: da'wa, arabisation et critique de l'Occident*. Mezi další hodnotné studie patří například: Lister, *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*.

¹¹⁴ V prvé řadě základní příručka k tématu džihádu: Kepel, *Jihad: the Trail of Political Islam*. V roce 2020 vyšly dvě aktuální studie mapující vznik i současnost globálních džihádistických hnutí: Robinson, *Global Jihad. A Brief History*. Hegghammer, *The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad*. Z úhlu pohledu Evropy a Ameriky se džihádem mezi jinými zabývá Coolsaet, *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge*.

¹¹⁵ Boom literatury o al-Qā'idě nastal po útocích na Světové obchodní centrum. Z kvalitních podrobných studií lze jmenovat: Kepel; and Milleli eds., *Al Qaeda in its Own Words*. Gerges, *The Rise and Fall of Al-Qaeda*.

Od roku 2014 se zájem badatelů (i poptávka veřejnosti) stáčí na Islámský stát, kterému se věnuje řada kvalitních (i méně kvalitních publikací). Z těch relevantních například: Weiss; and Hassan, *ISIS: Inside The Army Of Terror*. Beránek; and Ostránský, *Islámský stát: Blízký východ na konci časů*. Warrick, *Black Flags: The Rise of ISIS*.

¹¹⁶ Beránek; and Ťupek, *The Temptation of Graves in Salafi Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*.

¹¹⁷ Leisten, "Between Orthodoxy and Exegesis: Some Aspects of Attitudes in the Shari'a toward Funerary Architecture".

¹¹⁸ Halevi, *Muhammad's Grave: Death Rites and the Making of Islamic Society*.

se širokou škálou zdrojů. Zároveň dokládá absenci ucelenější práce, která by vytvořila základní příručku či přehled pro studium. Rovněž tak je do patrný fakt, že jednotlivým tématům se nedostává stejné pozornosti; prameny i literatura reflektují jen určité segmenty problematiky. Ať už vinou nepřehlednosti či neproniknutelnosti situace, tak také jistým nedostatkem atraktivity, kterou některé regiony a oblasti trpí. V rámci výzkumu ale lze i absenci informací a pramenů použít k vytvoření závěrů. Co se jednotlivých států týče, informovanost a dostupnost informací je zcela nevyvážená a odráží se podle mého úsudku od zájmu mezinárodního společenství o dané země. Nejvíce pozornosti přitahuje Irák a Sýrie, destrukcím v Mali je na akademické úrovni věnována menší pozornost, ale je výrazně lépe zpracovaná jeho rekonstrukce. V porovnání s nimi se Jemen a Saúdská Arábie zdají být přehlíženy. Jemen trpí nezájmem dlouhodobě a v zásadě na všech úrovních konfliktu, zatímco Saúdská Arábie je pro vnější svět neproniknutelnou zemí, kterou je vzhledem k jejímu geopolitickému postavení těžké kritizovat. Na pramenech i literatuře je zřejmé, že ke všem pěti studovaným zemím i jednotlivým tématům je nutné přistupovat jinak a nepředpokládat, že vznikne informačně pět zcela vyvážených studií. I z tohoto důvodu byl je v každé ze studií kladen důraz na některé specifické, dobře podložené téma pro daný region, přičemž ale kostra a základní osnova zůstávají stejné.

Metodologie

M. Melčák a O. Beránek ve svém článku *ISIS's Destruction of Mosul's Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine* diskutují Islámským státem prováděné destrukce kulturních statků z pohledu náboženského a propagačního. Ačkoliv ve studii dochází k závěru, že náboženské důvody hrály v akcích ISIS hlavní roli, přičemž argumentují absencí dokumentace řady zničených staveb a objektů, role propagace v destrukci kulturních statků je tématem, které zaujalo řadu badatelů.¹¹⁹ Islámský stát svými aktivitami a jejich silnou medializací upozornil na roli, jakou hrají nenáboženské důvody jako je zmíněná propaganda ve ztrátě kulturních statků v regionu. Zároveň ale zůstává zřejmé, že ačkoliv pozornost veřejnosti poutají primárně silně medializované útoky zejména ze strany muslimských teroristických organizací, velké množství destrukcí prochází bez povšimnutí a zájmu světa.

---

¹¹⁹ Např. Harmanşah, "ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media", politicko-propagační rovinu ISIS rozebírá také Isakhan; and González Zarandona, "Layers of Religious and Political Iconoclasm under the Islamic State: Symbolic Sectarianism and pre-Monotheistic Iconoclasm". Mimo ISIS např. Joy, "UNESCO is what? World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali". Rovněž se badatelé věnují tématu destrukce kulturních statků v rámci utváření identity či umělé historiografie, např. Isakhan, "Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity", Determann, "Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London".

Tato disertace studuje důvody destrukcí v širším regionu, prováděné více aktéry, státními, nestátními či antisystémovými, které nahlíží ze světských i náboženských úhlů pohledu. Cílem práce není dokazovat, že světský či náboženský rámec je primárním důvodem pro destrukce, ale poukázat na kombinaci faktorů, které vedou ke ztrátě kulturního dědictví v regionu. Jak bylo řečeno v úvodu práce, hypotéza disertace zní: Destrukci kulturních statků na Blízkém východě a severní Africe nelze charakterizovat jako čistě náboženskou, ale je nutné ji vnímat v kontextu řady důvodů, které mohou být propagačního, strategicko-vojenského, politického či etnického charakteru, přičemž je zároveň nutné mít na paměti, že džihádistické skupiny nejsou jediné, které za ztrátou kulturních a historických objektů stojí.

K potvrzení této hypotézy byly formulovány následující otázky:

Lze vypořádat, které typy kulturních statků patří mezi nejohroženější a jaké jsou důvody útoků na ně?

Existují nějaké regionální rozdíly mezi objekty, na které byly provedeny útoky?

Jakou roli v destrukci, rekonstrukci a ochraně hraje kulturní (náboženská a etnická) politika vlád zkoumaných zemí? Podporuje spíše prohlubování rozdílů nebo jejich redukci? Jak se režimy staví k dědictví etnických a náboženských skupin, které nejsou vládnoucí?

K dosažení cíle studie byl vybrán přístup kvalitativní analýzy a komparace, přičemž tyto metody byly vybrány proto, že nabízejí nejlepší možnosti odpovědi na položené otázky. Komparativní metoda byla zvolena, jelikož svými výsledky nabídne zajímavý vhled do destrukcí i péče v rozdílných regionech a v rozdílných časových úsecích. Umožňuje srovnat rozdílné přístupy států, které spadají do jednoho kulturního (náboženského) rámce, a zároveň jejich obyvatel a struktur, stejně jako legislativy, ale také chování a reakce mezinárodní společnosti na ztrátu kulturního dědictví v rozdílných kontextech a situacích. Zároveň komparace pěti od sebe relativně vzdálených států nabízí jedinečné, zatím nezpracované téma. Vzhledem k tomu, že jsou studovány názorové proudy, trendy a motivace, ve kterých chybí „tvrdá data,“ je kvalitativní analýza nejvhodnějším způsobem, jak dosáhnout cíle.

Širší region Blízkého východu a severní Afriky byl ke komparaci zvolen v první řadě proto, že v současné době podobný regionální komparativní výzkum chybí. Řada studií zahrnuje kapitoly a články z rozličných regionů, které ovšem vzájemně neprostupují. K formování metodologie a samotnému konceptu disertace výrazně přispěla práce M. Lostal,¹²⁰ která aplikuje teoretické informace z první části na samotné případové studie v závěru práce. Pro samotné téma širšího náhledu na destrukce mimo čistě náboženský rámec se stal prvním podmětem článek F.B.

---

¹²⁰ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*.

Flooda,¹²¹ který vedl k rozšíření původně více nábožensky pojaté disertace. K formulaci důvodů destrukcí výrazně přispěl článek *Heritage under Attack*,¹²² který stanovuje obecné příčiny útoků na kulturní statky během ozbrojených konfliktů. Inspirativní se stala také studie H. Turku,¹²³ která, podobně jako E. Cunliffe¹²⁴ silně akcentuje duchovní hodnotu kulturních statků pro komunity. Ačkoliv je toto téma v disertaci jen okrajové, je mu věnován prostor.

K zodpovězení výzkumných otázek byla zvolena metoda komparace pěti států regionu, které spolu sdílí řadu charakteristik. Nejdůležitějším faktorem pro výběr byla nedávná ztráta kulturních statků, zároveň ale musela studovaná skupina zahrnovat země, které se potýkají s existencí džihádistických skupin na svém území a jejichž společnost je etnicky či nábožensky rozdělená. Zároveň bylo cílem postihnout širší region tak, aby se netýkal jen úzké oblasti, jejíž země spolu sdílí hranice. Podle těchto kritérií bylo zvoleno pět zemí: Sýrie, Irák, Mali, Jemen a Saúdská Arábie, které plní potřebné požadavky, sdílí řadu společných rysů, ale také rozdílů. Pro tyto země byly vypracovány samostatné případové studie. Ačkoliv byly studie pojaty tak, aby vykreslily situaci vždy ze stejných úhlů, které pak mohou sloužit ke komparaci, v každé studii je dán o něco větší prostor jednomu z témat, které jsou dané specifickými podmínkami jednotlivých zemí a regionů, a které následně pomáhají zodpovědět výše položené otázky. Kromě každého z těchto specifík jsou ale jednotlivé studované státy rozebírány podle stejného postupu tak, aby mohly být srovnány.

V průběhu výzkumu vyšlo najevo, že zvolená metoda, ačkoliv byla vybrána jako nejvhodnější, má řadu nedostatků. Tím hlavním je fakt, že aktuálnost tématu je také jeho slabinou. Kombinace studia literatury, analýzy sociálních médií, orální historie a osobní zkušenosti se pro studium aktuálního tématu ukázalo jako vhodným přístupem. Nicméně komparativní, kvalitativní a analytický přístup, které byly v práci využity, postrádají „tvrdá“, jasně měřitelná data. Jistou oporu nabízí časová osa (například komparace rychlosti destrukcí určitých typů objektů), množství studií, článků či legislativy, v některých případech také instituce a organizace, přítomné při rekonstrukcích objektů, nicméně většina komparovaných informací pochází z analýzy. Ta je mnohdy výsledkem pozorování sociálních sítí, které obsahují emočně zabarvené informace, či přímo informace zavádějící, ať už omylem či úmyslně. Další otázkou, která během výzkumu vznikla, je, jestli je pět států relevantním vzorkem ke komparaci a vytvoření závěrů a argumentů. Bezpochyby by větší vzorek vytvořil kvalitnější a přesnější závěry, zároveň by ale délka studie

---

¹²¹ Flood, “Idol Breaking as Image Making in the ‘Islamic State’”.

¹²² Brosché, Legnér, Kreutz, Ijla, “Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict”.

¹²³ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*.

¹²⁴ Cunliffe, “Damage To The Soul: Syria’s Cultural Heritage In Conflict”.

přesáhla únosnou míru. Proto lze říci, že vzhledem ke kritériím, podle kterých byly země vybrány, nabízejí solidní podklad pro zodpovězení výzkumných otázek a splnění cílů práce.

Téma studie spadá do kategorie současných dějin, jejichž studium s sebou přináší řadu výzev, přičemž jednou z nich otázka, kdy se studované téma stává tématem historickým. Odpověď na tuto otázku není jasně definována. Nicméně jak píše M. D. Kandiah: „*Úkolem současné historie je konceptualizovat, kontextualizovat a historizovat – vysvětlit – některé aspekty nedávné minulosti, nebo poskytnout historické porozumění současných trendů a vývoje.*“¹²⁵ Současná historie proto pracuje s prostředky, které se mohou zdát být vlastní pro jiné vědní obory, aby naplnila definované cíle. Pro doplnění informací a zpracování některých témat byly v této studii jako zdroje využity sociální sítě¹²⁶ a rozhovory. Oba typy jsou využívány jako doplňkové zdroje, v případě Jemenu i jako zdroje primární, proto, že přináší informace z méně dostupných či zcela nedostupných lokalit. Bez využití sociálních sítí coby doplňkového a primárního zdroje by zpracované téma postrádalo aktuálnost a nepřiblížilo by to čtenáři ono zmíněné „*porozumění současných trendů*“ tak, jak je možné v současné podobě za užití alternativních pramenů.

Pro vytvoření studie v její současné podobě nebylo možné využít jinou metodu ani jiné prameny. Zároveň, jak bylo zmíněno, studie v takto široké regionální podobě zatím nevznikla, přičemž její neexistence přispěla k volbě metody práce.

Otázky, které byly formulovány, aby potvrdily hypotézu, nabízejí široký prostor ke komparaci mnoha dat a informací, které se v práci vyskytují. S ohledem na to, že se jedná o kvalitativní výzkum byly zvoleny tak, aby nabídly možnost práce s co nejvíce „tvrdými“ daty, jako je časová osa, typologie destrukcí v rámci konfliktů, ale také srovnání zákoníků a vlivů, které zasahují do kulturní politiky a jejího vývoje. Tento koncept byl schopný smysluplně srovnat řadu informací a zároveň potvrdit úvodní premisu. Lze proto říci, že se metodologie, ale také samotná koncepce práce, ukázala jako vhodná pro zamýšlený cíl. Každá samostatná studie je vypracována podle stejného schématu, které nabízí ucelený přehled vývoje, přístupu a osudu kulturních statků v zemi. Kromě samotných destrukcí lze sledovat také kulturní politiku režimů, což umožňuje zahrnout do analýz mnohem víc informací, které nespádají pouze do destrukčního rámce konfliktů či útoků. Zároveň fakt, že každá studie se věnuje více než jednomu z dílčích důvodů destrukcí, přináší zajímavý bližší náhled do problematiky. Ačkoliv tento bližší náhled není nezbytný pro závěrečnou komparaci, pro celkovou podobu práce a pochopení problematiky jej lze označit jako velmi přínosný.

---

¹²⁵ Kandiah, M.D., “Contemporary History“.

¹²⁶ Sociální sítě jsou plně akceptovaným zdrojem v řadě vědních oborů. Viz už zmíněné Coleman, “Social Media as a Primary Source: A Coming of Age“. Myers; and Hamilton, “Social Media as Primary Source“.

Výzkumné otázky byly schopné potvrdit úvodní hypotézu a na mnoha příkladech demonstrovat, jak rozličné faktory mimo ty náboženské, ovlivňují kulturní krajinu. Vedle toho zdůraznily roli, jakou v nábožensky motivovaných destrukcích sunnitských organizací hraje doktrína *taswijat al-qubūr* a srovnat „priority“ těchto skupin v destrukcích napříč celým regionem.

Ačkoliv byl výzkum poměrně obsáhlý, studované téma je velmi široké a bylo by bezpochyby možné jej pojmout daleko podrobněji. Výzkum na sebe rovněž navázal celou řadu dalších otázek a problémů, které už nebylo možné do něj zahrnout. Velmi zajímavá je možnost hlubšího propojení tématu s jinými vědními obory, jako je například psychologie, environmentální a rozvojová studia, nebo také restaurátorství. Zejména k poslednímu zmíněnému se váže jedna z důležitých otázek, které v průběhu výzkumu vznikly, a to otázka etického charakteru; vzhledem k tomu, že destrukce jsou součástí historického procesu,¹²⁷ do jaké míry je vhodné zničené statky obnovovat a jaké prostředky k tomu lze použít? Evaluace rekonstrukcí prokázaly, že lidé jsou více otevření rekonstrukcím v případě statků zničených cíleně, méně otevření pak v případě katastrof.¹²⁸ Zároveň se ukázalo, že „žité“ dědictví, jako například aktivní místa kultu, lze obnovit do jejich původní „oblíbenosti“ mezi lidmi.¹²⁹ Nicméně 3D tisk celých objektů vzbudil řadu kritik.¹³⁰ Etické otázky se promítají také do práva na rozvoj komunit, který je někdy brzděn právě existencí kulturních objektů v oblasti, na jejichž záchranu je mezinárodním společenstvím vytvářen tlak. Opačný pól je pak selektivní mlčení a absence kritiky vzhledem k jistým typům destrukcí, které některé vlády využívají k politickým cílům. Toto téma je v disertaci několikrát nastíněno a nabízí bezpochyby široké možnosti ke studiu.

Způsob, jakým je disertace vypracována, lze velmi snadno použít i pro studium jiných zemí a regionů. Destrukce kulturních statků je v celosvětovém měřítku uspíšena a mimo konfliktní oblasti by bylo zajímavé sledovat zejména kulturní politiky mnoha států, které k destrukcím přispívají. Zároveň lze některé výsledky práce generalizovat. Zejména co se týče přístupu a chování džihádistických skupin, které vychází často z jednoho ideového rámce, tak ale také například vlád, které využívají důležité symboly pro své cíle.

---

¹²⁷ Touto otázkou se zabývá i Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 179.

¹²⁸ „Palmyra: An Assessment of Virtual and Physical Reconstruction Techniques and their Ethical Implications“, 68.

¹²⁹ Joffroy; and Essayouti, „Lessons learnt from the reconstruction of the destroyed mausoleums of Timbuktu, Mali“, 918, 919.

¹³⁰ Turner, „Palmyra's Arch of Triumph recreated in London“.

1. Legislativa

Otázka ochrany a zachování kulturního dědictví, ať už v době války či míru, je jednou z velkých otázek 20. století, a jako taková byla a stále je diskutována. Jak poznamenává Marina Lostal¹³¹ na úvodu své knihy *International cultural heritage law in armed conflict*, kulturní dědictví je jednou z nejméně univerzálně uznávaných hodnot. Zároveň je také ochrana kulturní rozmanitosti jedním ze základních lidských práv a státy jsou povinny ji zajistit a prosazovat. I přesto ale neexistuje účinný způsob ochrany v ozbrojených konfliktech ze strany zákonů a norem, zejména v případě dnešních čistek prováděných islámskými džihádistickými skupinami.

Od napoleonských válek se začal přístup ke kulturnímu dědictví v západní společnosti měnit a jednotlivé státy se začaly snažit ochránit památky před destrukcí, k čemuž měly sloužit mezinárodní úmluvy. Haagská úmluva z roku 1899 zakázala například úmyslné bombardování a destrukci historických lokalit nebo rozkrádání kulturních statků.¹³² Zásaditost ochrany kulturních statků dále řešila Haagská konference v roce 1907 a z ní vzniklá Úmluva o zákonech a obyčejích války pozemní (IV), což je nejvýznamnější z úmluv této konference. Celá Haagská úmluva z roku 1907 se dnes považuje za mezinárodní obyčej, který by měl být uznáván a přijímán všemi státy. Dalším dokumentem zavazujícím k ochraně kulturního dědictví se stala Dohoda o ochraně uměleckých a vědeckých institucí a historických monumentů z roku 1935. Jejich selhání během druhé světové války, kdy došlo k masivnímu ničení a rozkrádání, ale také k programovým destrukcím židovských památek pod taktovkou nacistické ideologie, ukázalo nutnost změny do té doby platné legislativy. Její nedostatky vedly k vytvoření nové legislativy, a to ať už na mezinárodní úrovni, či na úrovni jednotlivých států.

Od druhé světové války byla sepsána řada mezinárodních úmluv. Nejdříve se začala formovat snaha o ochranu kulturního dědictví během válečných konfliktů. Jako první vznikla Haagská úmluva (Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu) z roku 1954 a zejména její Druhý protokol, které mluví o ochraně památek během válečných konfliktů, které dále rozšiřují povinnosti států v době míru.¹³³ Tohoto tématu se týkají i Dodatkové protokoly k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 z roku 1977, jejichž První a Druhý protokol (1949) obsahují opatření, která mají napomáhat k ochraně kulturního dědictví a zamezit jeho ničení. V tomto směru

---

¹³¹ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok.14.

¹³² Články 23, 28 a 47 zakazují rabování a článek 56 vyžaduje po válčících stranách, aby bránily ničení a vykrádání mimo jiné i historických monumentů.

¹³³ Např. Hlava I, čl.3: Vysoké smluvní strany se zavazují, že budou již v době míru připravovat zabezpečení kulturních statků na vlastním území proti předvídatelným účinkům ozbrojeného konfliktu, činíce opatření, jež budou považovat za vhodná.

je posledním krokem ochrany zmíněný Druhý protokol k Haagské úmluvě z roku 1999, který vznikl po válkách na Balkáně, kdy se ukázalo, že dosavadní legislativa stále není dostatečná. K roku 2021 tento protokol ratifikovalo a přijalo osmdesát čtyři států.¹³⁴ Na Haagskou úmluvu se váže také vznik Mezinárodního modrého štítu (1996), organizace, mající za cíl chránit kulturní dědictví v ozbrojených konfliktech a během přírodních katastrof. Jelikož ale k destrukcím dochází nejen v době konfliktů, vytanula potřeba vytvořit rámec pro ochranu kulturního dědictví i v době míru a zabezpečit jej proti různorodým hrozbám. K tomu se váže Deklarace UNESCO týkající se úmyslného ničení kulturního dědictví z roku 2003, přijatá v reakci na události v Bámjánu, ustanovující, že destrukce kulturního dědictví jsou v rozporu s mezinárodním právem.

V proměně v přístupu k ochraně a uznání hodnoty kulturního dědictví hrál na počátku století roli Mezinárodní soudní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY) v Haagu, který uznal vinným a odsoudil Miodraga Jokiće a Pavle Strugara,¹³⁵ velitele Jugoslávské lidové armády, ze záměrné destrukce kulturních statků během bombardování Dubrovníku v roce 1991. Mezinárodní tribunál tím udělal první krok k uznání bezohledného a cíleného ničení památek za válečný zločin, ale také jako aspekt genocidy.¹³⁶ Základy pro vnímání destrukcí kulturních statků jako genocidy položil polský právník Rafael Lemkin. Ten se v roce 1933 účastnil Mezinárodní konference pro unifikaci trestního práva a navrhl (neúspěšně) zavedení dvou zločinů – vandalismu a barbarství (jedná se o přímý překlad z angličtiny – *vandalism a barbarity*), které měly podobnou skutkovou podstatu jako kulturní genocida. Tento termín Lemkin propagoval ve své knize *Axis Rule in Occupied Europe* (1944).¹³⁷ Ta mluví o osmi typech genocidy, přičemž dalších sedm zahrnuje genocidu politickou, společenskou, náboženskou, ekonomickou, biologickou, fyzickou a morálních zásad. Kulturní genocida byla součástí prvního návrhu Úmluvy o zabránění a trestání zločinu *genocidia* (přijata Valným shromážděním OSN v roce 1948), nicméně po odporu některých států, například Francie, byla před ratifikací vyňata.¹³⁸

Další skupina norem se týká movitého kulturního dědictví a jeho ochrany. Výchozím bodem pro ochranu movitého dědictví před ilegálním obchodem je První protokol Haagské úmluvy (1954), který zakazuje vývoz památek z dobytého a okupovaného území. Na tu pak navazuje Úmluva UNESCO o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převozu kulturních statků, přijatá v roce 1970 a Úmluva UNESCO o ochraně kulturního a přírodního

---

¹³⁴ “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”.

¹³⁵ ICTY, ““Dubrovnik” (IT-01-42/1): Miodrag Jokić”.

¹³⁶ Daniels, “Is the Destruction of Cultural Property a War Crime?”.

¹³⁷ Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*.

¹³⁸ Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 343.

dědictví z roku 1972, která vytváří rámec pro ochranu památek, a zároveň doplňuje legislativu o ochranu před zloději, kteří by narušovali lokality s cílem ilegálního prodeje artefaktů. Ten postupně narůstal od 60. a 70. let, kdy začalo přibývat krádeží v muzeích i na archeologických lokalitách, na což začaly jednotlivé státy reagovat. Jako první přistoupila k rozhodnutí Itálie, kde vznikla policie zaměřená na ochranu objektů.¹³⁹ Úmluva z roku 1972 požaduje od států, aby zavedly preventivní opatření, navracely ukradené artefakty, spolupracovaly a zavedly vlastní opatření. Tato úmluva byla posílena v roce 2015 ve Směrnici pro provádění úmluvy. Úmluvu dále rozšiřuje Úmluva UNIDROIT o kradených nebo nelegálně vyvezených kulturních statcích z roku 1995, která ji v mnoha směrech doplňuje. S americkou invazí do Iráku a následným propuknutím chaosu v zemi stoupl počet signatářů Haagské úmluvy (1954) a Úmluvy UNESCO (1970), kterou od roku 2003 ratifikovalo čtyřicet tři států.¹⁴⁰

Vedle toho rozhodnutí Generálního shromáždění a jeho rezoluce 66/180 z 30. dubna 2012 a A/RES/68/186 z 18. prosince 2013 uznalo za nutné zapojení Úmluvy OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu. V roce 2014 Generální shromáždění OSN schválilo Mezinárodní směrnici pro prevenci zločinu a kriminální spravedlnosti s ohledem na obchod s kulturním dědictvím a dalšími spojenými přestupky (rezoluce A/RES/69/196 2014). Další rezoluce (S/RES/2347 z roku 2017)¹⁴¹ přímo cílí na teroristické organizace, skupiny a na ně napojené jednotlivce a vybízí státy, k vytvoření seznamů entit zapojených do destrukcí i ilegálního obchodu, stejně jako k vytvoření potřebné legislativy k jejich omezování a potírání, ve spolupráci se Sankční komisí pro ISIS (Dá'íš) a al-Qā'idu (rezoluce vztahující se k sankcím jsou: S/RES/1267, S/RES/1989, S/RES/2253).

V březnu 2016 Rada pro lidská práva jednohlasně schválila rezoluci A/RES/33/20, kterou vybízí státy, aby respektovaly a chránily kulturní práva, která zahrnují přístup jednotlivce ke kulturním statkům. Rezoluci podpořilo sto čtyřicet pět států, které zároveň ve svém vyjádření odsoudily úmyslné destrukce. V prosinci 2016 následovala rezoluce S/RES/2322, zdůrazňující obavy mezinárodního společenství ze stoupajícího zapojení teroristických organizací do destrukce a vykrádání kulturního dědictví v konfliktních zónách. Další, ve svém duchu podobná rezoluce (A/HCR/37/L30 z roku 2018) vybízí státy k většímu zapojení do zajištění kulturních práv. V této výzvě Rada bezpečnosti vycházela mimo jiné i z práce Zvláštního zpravodaje OSN pro kulturní práva, Karimy Bennoune, která se ve svých zprávách věnovala i ničení kulturního dědictví (zprávy

---

¹³⁹ UN, "Protecting Cultural Heritage: an Imperative for Humanity", 8.

¹⁴⁰ UNESCO, "Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Paris, 14 November 1970".

¹⁴¹ Rezoluce jsou k nahlédnutí na oficiálních stránkách Rady bezpečnosti OSN, „Rada Bezpečnosti OSN: Archiv Rezolucí“.

A/HRC/31/59, A/HRC/17/38, A/71/317 a A/HRC/34/56).¹⁴² Dále pak Rada bezpečnosti OSN přijala několik rezolucí, z nichž je nejzásadnější už zmíněná S/RES/2347, která prohlašuje, že záměrné ničení kulturního dědictví je válečným zločinem. Další relevantní rezoluce jsou 2071/2012 (odsuzuje destrukce kulturního dědictví v Mali), S/RES/2085 z roku 2012 (odsuzuje destrukce kulturního dědictví v Mali), S/RES/2100 z roku 2013 (zdůrazňuje roli MINUSMA v ochraně kulturního dědictví – v tomto případě byla ochrana kulturního dědictví poprvé součástí mandátu mírové mise OSN) a S/RES/2199 a S/RES/2249 z roku 2015 (vybízející státy k omezení obchodu s artefakty, coby zdrojem financí teroristických skupin). Zmíněná rezoluce S/RES/2199 identifikuje obchod s kulturním dědictvím jako možný zdroj financování terorismu a zavazuje členské státy, aby ve spolupráci s UNESCO a INTERPOL přijaly opatření, která by zabránila „obchodu s ilegálně exportovaným iráckým a syrským kulturním dědictvím.“¹⁴³ Kromě výše zmíněných, mezinárodní úmluvy v této oblasti pak zahrnují Úmluvu o zachování nemateriálního kulturního dědictví z roku 2003 a Modelová ustanovení o vlastnictví státu k neobjeveným kulturním statkům (2011).

Krom toho, že tato ustanovení a rezoluce trpí nevymahatelností a nedostatkem autority, problémem zůstává, že je to každý stát, kdo definuje, které památky jsou hodny ochrany. Vzhledem k současné krizi, mezinárodní společenství začalo vstupovat do památkové ochrany na území jednotlivých států, jako například v roce 2015, kdy byla schválena rezoluce A/RES/69/281, týkající se záchrany kulturního dědictví Iráku. Zajímavý zlom přinesl případ Aḥmada al-Fāqī al-Mahdīho, který byl jako první člověk odsouzen Mezinárodním trestním soudem v Haagu za ničení kulturních statků, kterého se dopustil v malijském městě Timbuktu v roce 2012.¹⁴⁴ Nicméně, jak bude později popsáno, jedná se o unikátní případ, o jehož úspěch se zasadilo samotné Mali.

Na regionální úrovni jsou také uzavírány dohody, které jsou výsledkem solidarity států s jejich sousedy. V roce 2015 byl na konferenci v Káhiře vytvořen akční plán na ochranu kulturního dědictví v oblasti Blízkého východu. Uvědomění si toho, že teroristické organizace financují své aktivity mimo jiné z obchodu se starožitnostmi vedlo k sepsání Káhirske deklarace,¹⁴⁵ na kterém se podíleli zástupci Egypta, Iráku, Jordánska, Kuvajtu, Libanonu, Libye, Ománu, Saúdské Arábie, Súdánu a Spojených Arabských Emirátů, a také UNESCO, Arabská liga a Antiquities Coalition.

Důležitou roli ve specifikaci a ochraně kulturních práv sehrává už zmíněný úřad Zvláštního zpravodaje pro oblast kulturních práv. Tato pozice vznikla v roce 2009 a do roku 2015

---

¹⁴² Více k nahlédnutí zde: “UN Human Rights Council: HRC Sessions“.

¹⁴³ UN, “Protecting Cultural Heritage: an Imperative for Humanity“, 9.

¹⁴⁴ ICC, “ICC-01/12-01/15: Situation in the Republic of Mali in the Case of the Prosecutor V. Ahmad al Faqi al Mahdi Judgment and Sentence”.

¹⁴⁵ “The Cairo Declaration”.

byla zastávána Faridou Shaheed, kterou nahradila Karima Bennoune.¹⁴⁶ Kulturní práva jsou v rámci lidských práv chápána jako jejich nejméně rozvinutá oblast, které až do posledních desetiletí nebyla věnována dostatečná pozornost. Kulturní práva zběžně zmiňuje Všeobecná deklarace lidských práv a Pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, nicméně ani jeden z těchto dokumentů je blíže nevymezuje. To je ostatně jeden z důvodů, proč byl zřízen Úřad zvláštního zpravodaje, který má danou oblast blíže prozkoumat a vymezit.¹⁴⁷ Velmi relevantní oblast činnosti Faridy Shaheed tvořil výzkum vztahu mezi kulturním dědictvím určité skupiny a jejími kulturními právy, který byl přímou reakcí na systematické útoky proti kulturnímu dědictví na Blízkém východě.¹⁴⁸ Na její činnost pak navazuje Bennoune, která poukazuje na to, že je potřeba tyto útoky vnímat z lidskoprávní perspektivy – nejedná se tedy jen o ochranu kulturního dědictví, ale zejména o ochranu kulturních práv skupin a jednotlivců, pro jejichž existenci je toto dědictví nezbytným předpokladem.¹⁴⁹ Útoky proti němu tedy nelze vnímat omezeně jako útoky proti hmotným statkům, ale spíše jako útok proti komunitě jako celku, kdy dochází k zasahování do jejich práv. Tento přístup je založen na holistickém vnímání pojmu „kulturní dědictví“, který zahrnuje i nehmotné a přírodní dědictví a snaží se dosáhnout jeho ochrany jako komplexního celku, který je pevně vnitřně provázán a jeho jednotlivé součásti nelze posuzovat odděleně.

Otázka prosazení

Velká část mezinárodního humanitárního práva je chápána jako právo obyčejové, a tudíž základní principy ochrany kulturních statků během konfliktu jsou také obyčejové povahy a měly by být aplikovány vždy. Nicméně jednotlivé specifické povinnosti plynoucí z rozdílných úmluv již ne. V tomto kontextu je tedy problém, že úmluvy jsou reciproční, a tudíž se nevztahují na konflikt, který zahrnuje zemi, která není signatářem. Zejména matoucí pak jsou a nadále budou konflikty, do kterých se zapojuje více stran, z nichž každá je signatářem jiné nebo žádné úmluvy. Lostal to demonstruje na příkladu počáteční koalice čtyř států zapojených v irácké válce (2003), kdy Velká Británie byla vázaná Prvním dodatkovým protokolem, Austrálie a Polsko Haagskou úmluvou (1954) a Prvním dodatkovým protokolem a USA žádnou z úmluv ani protokolů.¹⁵⁰ Fragmentace legislativy a fakt, že mezinárodní úmluvy nejsou ratifikovány všemi zeměmi světa, způsobuje, že efektivní ochrana kulturního dědictví není možná stejně, jako obvykle není možné odsouzení viníků na mezinárodní úrovni.

---

¹⁴⁶ OHCHR, “Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights”.

¹⁴⁷ OHCHR, “Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights”.

¹⁴⁸ UN, “A/HRC/17/38: Report of the Independent Expert in the Field of Cultural Rights, Farida Shaheed”.

¹⁴⁹ UN, “A/HRC/31/59: Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights”.

¹⁵⁰ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok.17.

Další výzvou je definice válečného konfliktu – kdy může být válečné právo aplikováno a kdo o tom rozhoduje? Definice ozbrojeného konfliktu a aplikace práva byly v řešení už v roce 1994, kdy před ICTY stanul Dusko Tadić.¹⁵¹ Tento nedostatek jde demonstrovat na příkladu Libye, ve které nikdy válečný konflikt oficiálně nepropukl, nicméně ozbrojené střety a občanská válka měly za následek obrovské ztráty na životech, faktický rozpad země na několik zneprátelených území a také destrukci kulturního dědictví. Ačkoliv lze aplikovat humanitární právo (zahrnující ochranu kulturních statků) bez toho, aniž by mezinárodní společenství uznalo existenci konfliktu, například stíhání jednotlivců za válečné zločiny je možné pouze, pokud jsou splněny objektivní podmínky existence konfliktu. Ve chvíli, kdy jsou podmínky naplněny, je možné předvést zodpovědné osoby před soud.¹⁵²

Dalším zjevným problémem je nezávaznost některých úmluv a zákonů pro skupiny, které odmítají mezinárodní normy, vycházející z evropského prostředí, původem křesťanského, které prošlo stoletím sekularizace. Tyto skupiny, v kontextu této práce tedy zejména skupiny inspirované salafismem a džihádismem, vychází ze zcela jiného myšlenkového a ideového základu, který jim nedovoluje nahlížet na to, čemu mezinárodní společenství říká „kulturní dědictví“ jako na něco hodného ochrany. Pravidla a zákony války vznikly v prostředí Evropy 19. a 20. století a vytvořily rámec myšlení a konvencí, kterými se Západ řídí. Nelze nicméně očekávat, že se jím budou řídit obyvatelé jiných regionů, natož antisystémové skupiny.¹⁵³ Čistě z hlediska norem, Haagská úmluva (1954) uvádí: „*each party to the conflict...*“, přičemž slovo *party* odkazuje i na nestátní aktéry a strany konfliktu – pokud by byly zahrnuty jen státy, bylo by užito velké „P.“¹⁵⁴ Ačkoliv tedy nestátní hráči a antisystémové strany odmítají mezinárodní normy, mohou být podle něst zodpovědnost za spoje skutky, pokud destrukce probíhají v rámci ozbrojeného konfliktu. Jak se ostatně už stalo v případě al-Mahdího v roce 2016.

S těmito všemi problémy je zjevné, že současná legislativa a ochrana je neefektivní a nedostatečná snad ve všech polích a pro budoucnost bude nutné změny přístupu. V posledních letech se proto začínají objevovat texty věnující se kriminalizaci individuální odpovědnosti a vyplnění prázdného prostoru v legislativě tak, aby viníci mohli být potrestáni, přičemž otázce individuální trestní odpovědnosti za ničení kulturních statků začala být na mezinárodním poli

---

¹⁵¹ ICTY, “Tadić (It-94-1)”.

¹⁵² Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?” 390.

¹⁵³ Tuto problematiku, spolu s tím, proč Západ a jeho „konvenční“ vedení války nemá úspěchy v jiných částech světa, velmi podrobně rozebírá kniha *The New Rules of War* od Seana McFate.

¹⁵⁴ Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?” 363.

věnována zvýšená pozornost nejdříve v souvislosti s činností Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY).

Ten se zabýval celou řadou případů, kdy k takovému jednání docházelo a jeho judikatura představuje cenný návod, jak k této problematice přistupovat. Za obzvláště důležité je považováno to, že tribunál ve svých rozhodnutích zohledňoval i lidskoprávní stránku celé otázky a nejednalo se jen o problematiku ochrany kulturních statků *per se*. Před ICTY bylo ničení kulturních statků stíháno jako válečné zločiny nebo zločiny proti lidskosti, nicméně tribunál také judikoval, že toto jednání má relevanci i pro zločin genocidy.¹⁵⁵ Zásadní rozdíl mezi stíháním útoků jakožto válečného zločinu a zločinu proti lidskosti spočívá v tom, že v kategorii zločinu proti lidskosti dochází ke zohlednění lidskoprávní stránky.¹⁵⁶ Zatímco válečné zločiny se zabývají pouze ochranou statků v době probíhajících vojenských operací, pojem zločinů proti lidskosti umožňuje útoky proti statkům stíhat i v době míru. ICTY tento přístup rozvinul v rámci zločinu proti lidskosti pronásledování, kdy poukazuje na to, že pakliže dochází k útokům proti kulturním statkům na diskriminačním základě, je třeba je chápat v širším kontextu jako součást útoku proti určité skupině obyvatelstva a jejím právům.¹⁵⁷

Výrazně větší pozornost pak začala být otázce věnována po rozhodnutí v případě al-Mahdí před Mezinárodním trestním tribunálem. Prokurátorka zde v obžalobě opakovaně zmínila význam zničených statků pro místní komunitu, nicméně konečné rozhodnutí soudu tento prvek vůbec nezohledňuje a hodnotí jednání obžalovaného jakožto válečný zločin.¹⁵⁸ Tento přístup byl široce kritizován¹⁵⁹ a řada autorů poukazovala na to, že dané jednání svou podstatou více odpovídá pojmu zločinů proti lidskosti tak, jak k nim přistupoval ICTY. V souvislosti s tím se rovněž rozhořela diskuse, zda by bylo vhodné mezi zločiny podle mezinárodního práva nově zařadit i zvláštní skutkovou podstatu, která by se zabývala přímo útoky proti kulturním statkům. Někteří autoři zastávají názor, že ochrana ve stávajícím právním rámci je dostatečná, zatímco jiní tvrdí, že definování nových zločinů je žádoucí.¹⁶⁰ Avšak ve světle toho, že pro případné změny relevantních mezinárodních dokumentů je potřeba širokého konsenzu, se možnost zavedení nových zločinů nezdá v nejbližší době realizovatelnou.

---

¹⁵⁵ ICTY, “Krstić (IT-98-33)”.

¹⁵⁶ Brammertz; Hughes; Kipp; and Tomljanovich., “Attacks against Cultural Heritage as a Weapon of War”, 1146.

¹⁵⁷ ICTY, “Kordić & Čerkez (IT-95-14/2)”.

¹⁵⁸ ICC, “ICC-01/12-01/15: Situation in the Republic of Mali in the Case of the Prosecutor V. Ahmad al Faqi al Mahdi Judgment and Sentence”.

¹⁵⁹ Např. Green Martínez, “Destruction of Cultural Heritage in Northern Mali: a Crime against Humanity?”.

¹⁶⁰ Gottlieb, “Criminalizing Destruction of Cultural Property: a Proposal for Defining New Crimes under the Rome Statute of the ICC”.

2. Důvody ničení kulturních statků

Ničení kulturních statků lze přirozeně rozdělit na cílené (kdy ničiteli jde právě o destrukci daného objektu) nebo necílené (kdy objekt v zásadě „stojí v cestě“ a není zničen pro svou hodnotu). Tématem této práce jsou oba typy destrukcí, přičemž ale větší prostor je dáván destrukcím cíleným, které jsou studovány podrobněji. Zároveň je nutné mít na paměti, že díky medializaci tématu od počátku 21. století se zdá, že kulturní krajina Blízkého východu trpí primárně cílenými destrukcemi a destrukcemi vlivem konfliktů, přičemž právě tyto dva typy jsou mediálně atraktivní. Velmi negativní vliv na krajinu má řada dalších jevů a trendů, které jsou přehlíženy, což vede k dalším necitlivým zásahům.

Pro účely této práce jsou důvody cíleného ničení památek rozděleny do dvou skupin: náboženské a světské, nicméně jak studie dále ukáže, ať už ve své úvodní teoretické části, či později na konkrétních příkladech, tyto dvě kategorie se silně překrývají. Úkolem této kapitoly a zároveň první části práce je popsat a osvětlit hlavní příčiny nejen ničení kulturních statků a s tím spojeného nedostatečného zájmu o jejich ochranu, ale také zdroje, ze kterých tyto destruktivní tendence pramení.

Kontextualizace ikonoklasmu a koncept negativního dědictví

Ke ztrátě kulturních statků v muslimském prostředí se úzce váže termín ikonoklasmus,¹⁶¹ který byl v evropském prostředí spojen s reformačními tendencemi hnutí,¹⁶² které se snažily očistit křesťanství od přehnaného uctívání model, a to ať už v Byzanci, či později v období reformací. V podobném kontextu lze mluvit i o islámském ikonoklasmu. Pro křesťanské i muslimské ikonoklasty ikony představují nepřijatelný náboženský symbol, coby prostředníci mezi člověkem a Bohem, a jejich zničení může být šířeji vnímáno také jako očista náboženství od cizích vlivů. Přeneseně se tento termín může užívat i mimo náboženský rámec. Ve světském prostředí je snaha o smazání vzpomínek na předcházející kulturu vlastní každému dobyvateli, čímž je obrazoborectví spolu s ničením kulturních symbolů přirozenou součástí konfliktů.¹⁶³ Lze tudíž mluvit o kulturním

---

¹⁶¹ K tématu ikonoklasmu se váže také termín anikonismus, který označuje absenci zobrazování živých (či smyšlených) bytostí, která se váže ke kulturním, náboženským či jiným omezením. Viz. Goody, *Representations and Contradictions: Ambivalence Towards Images, Theatre, Fiction, Relics and Sexuality*. Pro muslimský svět např. Beaugé; and Clément, *L'image dans le monde arabe*. Nebo Elias, *Aisha's Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*.

¹⁶² Pro studium evropského ikonoklasmu např. Aston, *England's Iconoclasts: Laws against images*. Aston, *Broken Idols of the English Reformation*. Besançon, *The Forbidden Image: An Intellectual History of Iconoclasm*

¹⁶³ Z moderních dějin Evropy viz např. Lambourne, *War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War*. Lynn, *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*. Walasek, *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*.

či politickém, nenáboženském, obrazoborectví.¹⁶⁴ Jako příklad lze uvést masovou destrukci symbolů starého režimu během Francouzské revoluce, kdy vše, co s ním souviselo bylo zničeno,¹⁶⁵ nebo také nedávné ničení soch ve Spojených státech.¹⁶⁶

Termín ikonoklasmus s sebou nese silně negativní konotaci, jelikož evokuje destrukce a ničení. Nicméně ačkoliv je ničení ikon a kulturních symbolů v současné době považováno za něco až barbarského, je nutné si všimnout, že ne všechny případy ikonoklasmu jsou odsuzovány. Ikonoklasmus je nedílnou součástí diskurzu vítězů. Ve chvíli vítězství se k symbolům, připomínkám poražené vlády a režimu, přistupuje jako k „negativnímu dědictví“,¹⁶⁷ které by mělo být zničeno, spolu se vzpomínkou na minulost. Je tedy nutné ikonoklasmus zasazovat do kontextu, konkrétně do kontextu vítězů, kteří píšou historii.

V evropocentrickém/západocentrickém vidění světa je vítězem Západ, jeho kultura, hodnoty a také jeho ozbrojené konflikty. Jejich výsledky Západ začlenil do své historie, akceptoval jejich průvodní jevy, a i přes dobové destruktivní následky je podává v pozitivním světle, které patří k historiografii všech národů či celků.¹⁶⁸ V moderní době a z regionu Blízkého východu je nejlepším příkladem přítomnost koaličních jednotek v Iráku, a následná (stále trvající) propaganda, snažící se podat tento konflikt a následný vývoj v zemi v pozitivním světle.¹⁶⁹ Ve své době se jedním z největších symbolů porážky bývalého režimu stalo stržení sochy Saddáma Husajna na náměstí Firdaus, které s sebou neslo silnou propagandistickou příchut'. Tvář sochy byla příslušníky americké armády zakrytá americkou vlajkou, což bylo, jak připomíná článek Jordana Hellera, součástí americké propagandy, kdy byl jeden z vojáků přímo požádán, aby byla jeho vlajka vyfocena se sochou. Z vlajky se stal muzei žádaný artefakt, nyní pečlivě ukrytý jejím majitelem v depozitním boxu.¹⁷⁰ Zbavování se vzpomínek na starý režim probíhalo bez ohledu na přání místní populace a často také k jejímu rozhořčení, zároveň ale byly tyto akty vítězů oslavovány jako

---

¹⁶⁴ Bevan, *The Destruction of Memory*, 88. K tématu zajímavý je také podcast od Institutu sv. Filipa, Willey, „Episode 36: Cultural Iconoclasm“.

¹⁶⁵ Idzerda, „Iconoclasm during the French Revolution“.

¹⁶⁶ Allen, „Vandalizing American History: A List of 113 Toppled, Defaced, or Removed Statues“. Šířeji v kontextu USA viz. Fortin, „Toppling Monuments, a Visual History“.

¹⁶⁷ Rico, „Negative Heritage: The Place of Conflict in World Heritage“. Wangkeo, „Monumental Challenges: the Lawfulness of Destroying Cultural Heritage During Peacetime“.

¹⁶⁸ Z mnoha případů lze jmenovat zámořské cestovatele, které evropská historiografie popisuje jako velké hrdiny naší kultury, a to i přesto, že jsou násilné skutky conquistadorů v Jižní a Střední Americe poměrně známé. Méně známá je ale třeba přítomnost objevitelů v oblasti Indického oceánu a muslimského světa. Vasco de Gamma se vůči místním populacím projevoval jako nelítostný a krutý muž; v roce 1502 potopil loď (neozbrojených) poutníků jedoucích z Mekky do Malabaru, podle jeho kronikáře se posádka lodi dívala, jak se lidé topí, a to včetně žen a dětí. Frankopan, *The Silk Roads: a New History of the World*, kapitola 12.

¹⁶⁹ Ačkoliv je invaze do Iráku na Západě silně kritizovaná v prostředí akademickém, politickém (...), americké veřejnosti je stále podávána jako velké vítězství v zásadě kladných hrdinů nad zlem. Tento trend lze pozorovat v řadě televizních programů a filmů.

¹⁷⁰ Heller, „Flag that covered Saddam's Face stashed in N.H. Safety Deposit Box“.

důkazy o porážce nenáviděného režimu.¹⁷¹ V tomto a mnoha jiných případech normy, kterými hodnotíme (my, coby Západ) kulturní statky a dědictví pochází z naší kultury a aplikujeme je na jiné oblasti podle vlastní vůle a úhlu pohledu.

Zbavování se připomínek bývalých vládců je vlastní i těm, kteří zemi transformují zevnitř, násilně i nenásilně. V prostoru bývalého Sovětského svazu proběhlo s jeho rozkladem odstraňování a ničení soch sovětských vůdců a připomínky bývalé vlády¹⁷² jsou dnes suvenýry i muzejními exponáty. Destrukce často probíhají za zjitřených emocí a za projevů nenávisti i opovržení vůči poražené straně. Jeho součástí je také znesvěcování a urážení symbolů. Když v Libyi revolucionáři ničili sochy a vyobrazení plukovníka Kaddáfího, došlo k silné „desakralizaci“ jeho vyobrazení. Video rebelů/revolucionářů, které vzniklo po dobytí Tripolisu a Kaddáfího opevněné rezidence Bāb al-‘azīzīja, ukazuje, jak dobyvatelé strhávají sochy a kopou do pozlacené plukovníkovy hlavy, zatímco na ni jiní z nich stojí.¹⁷³ V muslimském světě je podrážka boty považovaná za špinavou, čímž se čin ponížení bývalého vůdce ještě zveličuje. Destrukce symbolů za revolucí (a zejména za zjitřených emocí) může probíhat i „shora;“ vláda Bahrajnu v březnu 2011 nechala strhnout známý monument na Perlovém náměstí, který byl do té doby symbolem země. Památník, postavený v roce 1982 a představující šest mečů nesoucích perlu, se po roce 2011 stal symbolem protestů a těch, kteří se na náměstí scházeli. Následkem toho vláda přikázala jeho demolici a jeho vyobrazení systematicky odstranila z veřejného prostoru. Na místě monumentu se dnes nachází křižovatka al-Farūq. Zpráva Úřadu nejvyššího komisaře pro lidská práva dokonce mluví o psychickém týrání vězňů za použití fotografií zničeného památníku, aby byl zlomen jejich odbojný duch.¹⁷⁴

Destrukce těchto výše zmíněných monumentů (ikon) je akceptovatelná a akceptovaná, jelikož jsou vnímány jako negativní dědictví, „*zdroj negativních vzpomínek v kolektivní paměti*,“¹⁷⁵ jak ve svém textu širěji rozvíjí Wangkeo.¹⁷⁶ Je to pouze vítěz a jeho diskurz kdo určuje, jaké dědictví je „pozitivní“ a jaké je „negativní.“ Na druhou stranu, stejně tak, jako američtí vítězové nad režimem Saddáma Husajna vidí jeho sochy, vnímá například předislámské památky Islámský stát. V jeho světě by byly destrukce glorifikovány celé dekády coby známky vítězství nad

---

¹⁷¹ Koaliční jednotky v Iráku mají za sebou řadu dalších excesů. Kromě ikonoklasmu (deba‘athifikace země) zde docházelo například ke vzniku základen na archeologických lokalitách. Mezi nimi například základna Tallil ve středním Iráku, která byla postavena na základech starověkého města Ur, a její zdi obklíčily dokonce slavný urský zikkurat.

¹⁷² Na Ukrajině byl zákon o zákazu komunistických symbolů podepsán v roce 2015, což vedlo k masivnímu přejmenovávání, ale také odstranění stovek soch a monumentů. Motyl, “Decommunizing Ukraine“.

¹⁷³ The Telegraph, “Libya Rebels loot and storm Colonel Gaddafi's Tripoli Compound”.

¹⁷⁴ Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain, “Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia”, 1.

¹⁷⁵ Meskell, “Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology”, 558.

¹⁷⁶ Wangkeo, “Monumental Challenges: the Lawfulness of Destroying Cultural Heritage During Peacetime”.

nepřítelem a jeho vrcholné ponížení. Pro obě skupiny „vítězů“ nad režimem či společností jsou připomínky starých časů nevhodné a nežádoucí. Jediný rozdíl je to, jak se na celou situaci dívá mezinárodní veřejnost a v zásadě i to, na čí straně mezinárodní veřejnost stojí. V případě negativního dědictví je oko přimhouřeno a ikonoklasmus může být dokonce i oslavován, v případě pozitivního dědictví je odsouzení okamžité. Jak ale Wangkeo připomíná, oba typy monumentů, ať už sochy Stalina či egyptské pyramidy a mnohé velkolepé paláce a chrámy, byly postaveny tyrany na oslavu tyranů, a mnoho z toho, co dnes považujeme za kulturní dědictví by dnešním náhledem ve své době neobstálo.¹⁷⁷

Náboženské důvody

Postoj islámu ke kulturním statkům světské i náboženské povahy je tématem, které je studováno od počátku existence samotného náboženství. Zdroje pro jeho studium jsou Korán a sunna, které často podávají rozporuplné informace, což vedlo a stále vede ke vzniku zcela protichůdných názorů a postojů v otázkách, jako jsou figurální zobrazení, hroby, či svatostánky jinověrců. Jednotlivé pohledy, základní směry a konflikty v přístupu ke kulturním statkům jsou rozebrány v následujících kapitolách, podle patřičných témat.

Figurální zobrazení

Ikonoklasmus¹⁷⁸ má své kořeny v abrahámovské tradici, čímž je jeho myšlenka přítomna ve všech třech abrahámovských náboženstvích. Abrahám/Ibrāhīm je popisován jako ničitel idolů, který zanechal v monoteistických náboženstvích hlubokou stopu, prolínající se na řadě míst;¹⁷⁹ v Genesis (11:28), v midraši (Genesis Rabba 38:13) a Koránu (súra Proroci 21:58).¹⁸⁰ Podle tradice žil Abrahám v Uru, kde měl jeho otec Terah (někdy také Terach) obchod s idoly. Jeden den Ibrāhīm, když byl v obchodě sám, idoly zničily, aby otci dokázal nesmyslnost jejich uctívání (súra Stojící v řadách: „*Abraham pak vnikl k božstvům jejich a řekl: „Co že nejíte a co je s vámi, že nemluvíte? “ a*

---

¹⁷⁷ Wangkeo, “Monumental Challenges: the Lawfulness of Destroying Cultural Heritage During Peacetime”, 195.

¹⁷⁸ V pojetí této kapitoly ikonoklasmus postihuje figurální zobrazení světské i náboženské povahy. Jedná se tedy o modly (ať už reálné vyobrazení božstev stále existujících či zaniklých náboženských směrů) i výzdobu (sochy, malby, kresby, vytvořené muslimskými i nemuslimskými umělci).

¹⁷⁹ Vedle Abraháma je kulturně známým ikonoklastickým aktem rozhodnutí rozčileného Mojžíše zničit sochu zlatého telete (Exodus 32:1-24, “Korán”, 20:97, súra Ṭaha), kterou si Izraelité vytvořili v době jeho nepřítomnosti. Myšlenka ikonoklasmu je ve Starém zákonu přítomna na více místech. Například Exodus 20:4: „*Nevytvářej si modly v podobě čehokoli nahoře na nebi, dole na zemi nebo ve vodách pod zemí*“. Tyto části textu v minulosti vedly některé křesťanské směry k ničení figurálních objektů zcela ze stejných důvodů, jako to dnes dělají někteří sunnitě. Například staroegyptské chrámy jako je Philae nebo Kom Ombo nesou jasné stopy křesťanského ikonoklasmu: vyobrazení božstev jsou poničena, zejména obličeje, někdy i celá těla (hlavně části, které odhalují kůži). (Osobní návštěva v únoru 2021).

¹⁸⁰ Pro srovnání tradice viz Katsumata, “Abraham the Iconoclast: Different Interpretations in the Literature of the Second Temple Period, the Texts of Rabbinic Judaism, and the Quran”.

vrhl se na ně, zasazuje jim úder pravici, však přiblížili se k němu lidé běžící. I otázal se: „Chcete uctívat, co sami jste vytesali, zatímco je to Bůh, jenž stvořil vás i to, co jste udělali?“¹⁸¹ Korán nijak blíže nespecifikuje povahu těchto model, nicméně verše se staly odrazovým můstkem ikonoklastů, kteří na ně odkazují. Další ikonoklastický moment v Koránu odkazuje opět na Ibrāhīma (súra Proroci: „A rozbil je na kousky všechny kromě té největší z nich–snad oni sami se k ní navrátí.“)¹⁸² Výše uvedené pasáže varují proti modlám a idolům (užity jsou termíny *aṣnām* a *awthān*), přičemž Korán, jak podotýká Sahner, postrádá ostrost a jasnost Starého zákona (Exodus 20:4–5 a Deuteronomium 5:8–9).¹⁸³ Důležité je ale zdůraznit, že Korán jasně neartikuluje zákaz obrazů a figurálního zobrazení, pokud se nejedná o idoly a modly.

Vedle Koránu je oporou ikonoklasmu muslimská tradice, zosobněná v ḥadīthech, které rozvíjejí Muḥammadův postoj vůči idolům, ale také i figurálnímu zobrazení. V anikonistických proudech islámu stojí ikonoklasmus Muḥammada hned vedle abrahámovské tradice. Po dobytí Mekky Muḥammad přikázal destrukci pohanských arabských idolů, které byly uvnitř Ka‘by a rovněž v celé oblasti Mekky, aby očistil svaté místo od modlářských prvků.¹⁸⁴ Podle tradice jich jen kolem Ka‘by bylo celkem tři sta šedesát.¹⁸⁵ Prorok nechal vynést idoly z Domu Božího, a až poté do něj vstoupil. Aby dokonal jejich ponížení, udeřil je Muḥammad klackem, nebo do nich bodal.¹⁸⁶ Destrukci idolů a jejich míst uctívání ze strany Proroka a jeho druhů v Arábii popisuje Ibn al-Kalbī (737-819) ve své *Kitāb al-athnām, Knize idolů*. Zajímavé je, že stará božstva jsou v tradici personifikována a reálně zabijena. Chālid ibn al-Wālid zabije bohyni/démonku al-‘Uzzā, která má podobu ženy z Abyssinie.¹⁸⁷

Další ḥadīthy odpor vůči figurálnímu zobrazení rozvíjí, ačkoliv nejsou ikonoklastické. Například známý Ṣaḥīḥ al-Buchārī¹⁸⁸ (vyprávěný Muḥammadovou ženou ‘Ā‘išou): „*Vycpala jsem pro Proroka polštář ozdobený obrazy (zvířat), který vypadal jako namruqa (malý polštářek). Přišel a stál mezi lidmi, s rozrušením na tváři. Řekla jsem: O Posle Boží! Co je zle? on řekl: Co je to za polštář? Já řekla: Připravila jsem tento polštář pro tebe, abys na něm mohl ležet. on řekl: Copak nevíš, že andělé nepřicházejí do domů, kde jsou obrazy, a že každý, kdo vyrábí obrazy, bude*

¹⁸¹ „Korán“, 37:91-6.

¹⁸² „Korán“, 21:58. Tato citace provázela videa destrukcí z Mosulu, které prováděl Islámský stát. Video už na internetu není dohledatelné.

¹⁸³ Sahner, „The First Iconoclasm in Islam: a New History of the Edict of Yazīd II (AH 104/AD 723)“, 49.

¹⁸⁴ Idoly předislámské Arábie popisuje Ibn al-Kalbī ve svém díle *Kitāb al-athnām*, přičemž se věnuje také polyteistickým praktikám po vzniku muslimské komunity.

¹⁸⁵ „Ṣaḥīḥ al-Buchārī“, 2478.

¹⁸⁶ Mimo al-Buchārīho incident zmiňuje i „Ṣaḥīḥ Muslim“, 1781 a „Džāmi‘ al-Tirmidhī“, 3138.

¹⁸⁷ Ibn al-Kalbī, *The Book of Idols: Being a Translation from the Arabic of the Kitāb al-Asnam by Hisham Ibn Al-Kalbī Translated with Introduction and Notes by Nabih Amin Faris*, 21.

¹⁸⁸ „Ṣaḥīḥ al-Buchārī“, 3324. Al-Buchārīho sbírka ḥadīthů je považována za druhou nejvyšší náboženskou autoritu po Koránu.

potrestán na Den vzkříšení a bude tázán, aby vložil život do toho (co stvořil)?“ Trest pro ty, kteří vytváří obrazy o Dni vzkříšení dále rozvíjí Džāmi‘ al-Tirmīdhī.¹⁸⁹ „V Den vzkříšení vystoupí z Pekla krk: bude mít dvě oči, aby viděl, dvě uši, aby slyšel a jazyk, aby mluvil. Řekne: Byl jsem určen, abych se postaral o tři typy lidí: každého arogantního tyrana, každého člověka, co vzýval jiné božstvo, než Boha a ty, kteří vyrábí obrazy.“ Z těchto ḥadīthů vyplývá, že vytváření obrazů je napodobování Božské tvořivé činnosti a je zakázáno. Diskuse nad tímto tématem ovšem nikdy neustaly, přičemž Bůh a víra v něho jsou v islámu spjaty s konotací krásy („Bůh je krásný a krásu miluje.“)¹⁹⁰ a hledání krásy je nedílnou součástí vývoje islámské společnosti, která se pohybuje mezi etikou a estetikou. Tomuto tématu se blíže věnuje monografie *Aisha’s Cushion*.¹⁹¹

V praxi se ikonoklastické tendence, podpořené tradovaným Muḥammadovým odporem vůči figurálnímu zobrazení, projevovaly od počátku islámu. Zároveň je ale možné, že rané ikonoklastické vlny byly reakcí na konflikt s Byzantskou říší, potažmo s křesťanstvem, ale také na sociální vztahy mezi náboženskými skupinami v Umajjovském chalífátu, apokalyptické myšlení etablované na umajjovském dvoře, a na praktiky, které muslimové od křesťanů přebírali.¹⁹² Chalífa Jazīd II. (720-724) se proslavil svou netolerancí vůči křesťanům a jejich symbolům (za jeho doby se například sundávaly kříže z kostelů a omezovala křesťanská práva), ale také vůči figurálnímu zobrazení, které se ve své říši snažil vymýtit – ediktem z roku 723 přikázal ničení obrazů v říši, přičemž rozšířil islámská pravidla i na křesťanské komunity.¹⁹³ Vasiliev se domnívá, že byzantský císař Leo III. Syrský (717-741) se později nechal tímto ediktem inspirovat.¹⁹⁴

Existence raného ikonoklasmu je dokladem toho, že abrahámovská i prorocká tradice byly v muslimském prostředí živé a známé před sepsáním ḥadīthových sbírek,¹⁹⁵ které zákonitě reagovaly nejen na známou tradici, ale také na dobové trendy (například stoupající oblibu funerální architektury¹⁹⁶ či oblibu figurálního zobrazování v Umajjovské říši).¹⁹⁷ V rámci boje proti ikonám

---

¹⁸⁹ “Džāmi‘ al-Tirmīdhī”, 2775.

¹⁹⁰“Saḥīḥ Muslim”, 131. Elias, *Aisha’s Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*, 150.

¹⁹¹ Elias, *Aisha’s Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*.

¹⁹² Více o tématu viz. Sahner, “The First Iconoclasm in Islam: a New History of the Edict of Yazīd II (AH 104/AD 723)”.

¹⁹³ Vasiliev, “The Iconoclastic Edict of the Caliph Yazid II, A. D. 721”, 25.

¹⁹⁴ O. Grabar zpochybňuje autenticitu textu, který podle něj nemá oporu v muslimských pramenech, ale jen v křesťanských a anti-muslimských, a to pochybné kvality. Grabar, “Islam and Iconoclasm“, 25.

¹⁹⁵ Například v této práci často zmiňovaný Ṣaḥīḥ al-Buchārī je jedním z takzvaných *Kutub al-sitta*, šesti sbírek, které jsou považovány za autentické a věrohodné. Tyto sbírky vnikly v druhé polovině 9. nebo na počátku 10. století. Součástí Šesti knih je také: *Ṣaḥīḥ Muslim*, *Sunan abī Dāwud*, *Džāmi‘ al-Tirmīdhī*, *al-Sunan al-Suḡhrā*, *Sunan ibn Mādžah*.

¹⁹⁶ Viz. seznam mauzoleí a pamětních struktur, který vytvořil Grabar. Grabar, “The Earliest Islamic Commemorative Structures, Notes and Documents”, 73-101.

¹⁹⁷ Pro vznik ikonoklastického prostředí je nutné, aby existovaly ikony (obrazy); za Umajjovců bylo vyobrazení lidských bytostí běžným výzdobným prvkem – známý pouštní zámeček Quṣajr ‘Amra se chlubí velmi živými vyobrazeními nahých žen.

se stalo přijatelnou normou zbavení soch a obrazů obličejových prvků, které je v dějinách islámu rozšířeným jevem.¹⁹⁸ Vzorem pro tento čin je příběh, kdy Muḥammad oslepil sochy v Mekce šípem,¹⁹⁹ přičemž ale autentické ḥadīthy verzi s oslepením nepřinášejí. Nachází se v o něco ranější *Knize idolů*. Nicméně fakt, že následkem Jazīdova ediktu byla zničena řada mozaik právě tím, že jim byly odstraněny hlavy či tváře,²⁰⁰ naznačuje, že tento příběh byl v ikonoklastickém prostředí známý už před Ibn al-Kalbīm.²⁰¹ Ve své esejí *Lost Histories of Licit Figural Art*²⁰² Flood dodává, že odstranění tváře či hlavy bylo mnohými islámskými právníky vnímáno jako dokonale přijatelné: figura byla totiž zbavena možnosti života, čímž se dostala na úroveň rostlin a stromů, které nedisponují duchem. I dnes řada duchovních zastává názor, že zobrazení a malování lidí bez obličejových prvků je přijatelné.²⁰³ Flood v *Encyclopaedia of Islam 3* pod heslem *Iconoclasm* uvádí, že relevantní ḥadīthy nepodporují destrukci celého objektu, ale jeho úpravu tak, aby vyhovoval normám.²⁰⁴ Čemuž pak odpovídá právě zmiňované zbavování obličejů. Dalším způsobem, jak se dalo potýkat s figurálním uměním bez jeho kompletního zničení, bylo nakreslení linie přes krk, která měla postavu zbavit možnosti života. Takto upraveny byly například *Maqāmāt* od al-Ḥarīrīho.²⁰⁵

Aplikace těchto přístupů vůči idolům či obrazům bylo omezenou záležitostí, a to ať už záležitostí jednotlivce, komunity, ale také doby. Demonstrovat to lze na přístupu dvou dobyvatelů Kábulu z 9. století. První z nich, barmakovský generál al-Faḍl ibn Jahjā zničil všechny idoly na dvoře odbojného kábulského vládce.²⁰⁶ Další muslimský dobyvatel Kábulu přeživší sochy ukradl a zaslal padesát zlatých a stříbrných idolů chalífovi do Bagdádu jako dar.²⁰⁷ Nicméně, jak podotýká Grabar, destruktivní zásahy proti figurativnímu umění, se v historii týkaly primárně násilných dobyvatelů, útočících na neislámské památky (například Náder Šáhovo ostřelování tváří bāmjánských Buddhů), s několika výjimkami, kdy zbožní knihovníci zbavily miniatury tváří.²⁰⁸

---

¹⁹⁸ Ničení obličejů se objevuje i v raném křesťanství. Zmíněné chrámy Kom Ombo a Philae jsou v mnoha případech poznamenány právě zničením obličejů starých božstev. (Osobní návštěva v únoru 2021).

¹⁹⁹ Ibn al-Kalbī, *The Book of Idols: Being a Translation from the Arabic of the Kitāb al-Asnām by Hishām ibn al-Kalbī Translated with Introduction and Notes by Nabih Amin Faris*, 23.

²⁰⁰ Sagner, "The First Iconoclasm in Islam: a New History of the Edict of Yazīd II (AH 104/AD 723)", 43.

²⁰¹ Zajímavé je vyobrazování samotného Proroka. Zatímco ve 14. století v Íránu byl zobrazován jako běžný člověk, v 15. a 16. století už byla jeho tvář zahalena či postrádala obličejové prvky. Turečtí umělci v té době také přidali plameny, obklopující postavu či hlavu. Bloom; and Blair, *The Grove Encyclopedia of Islamic Art and Architecture: Díl 2*, 182.

²⁰² Flood, "Lost Histories of a Licit Figural Art", 568.

²⁰³ Viz. např. "Ruling on Drawing Animate Beings without showing the Facial Features: 72915". Podobný trend se objevuje také v judaismu viz. Blidstein, "Nullification of Idolatry in Rabbinic Law", 11-12.

²⁰⁴ Flood, "Iconoclasm", 33-34.

²⁰⁵ Bloom; and Blair, *The Grove Encyclopedia of Islamic Art and Architecture: Díl 2*, 182.

²⁰⁶ Laude, *Universal Dimensions of Islam: Studies in Comparative Religion*, 584.

²⁰⁷ Laude, *Universal Dimensions of Islam: Studies in Comparative Religion*, 586.

²⁰⁸ Grabar, "Islam and Iconoclasm", 43.

Symbolické poškozování hlav soch a jejich očí se v muslimském světě objevuje i v dnešní době,²⁰⁹ často mimo hledáčky kamer, přičemž tomuto kroku zejména západní pozorovatelé ne vždy přikládají váhu. Zbavování obličejů se také může projevit jako individuální krok v rámci etablovaných komunit, v tomto kontextu lze připomenout uražení hlavy soše berana v Amunově chrámu v súdánské archeologické lokalitě Džebel Barkal. Podle místních obyvatel k tomu došlo patrně v roce 2014 rukou „salafisty,“ který posledního nepoškozeného berana považoval za modlu.²¹⁰

Z Koránu a hadíthů vychází v muslimském středověku další texty, které se proti ikonám vymezují. Anikonismus, vlivem rozkladu muslimské říše na přelomu tisíciletí, islamizace větší části jejich obyvatel a díky vlivům dobytých území a jejich tradic, získal celou řadu podob. Zatímco v některých regionech se stal okrajovým trendem, v jiných oblastech a časových úsecích získal odezvu.²¹¹

Anikonismus a ikonoklasmus získaly tvář s formováním salafistického myšlení, jehož průkopníkem se stal na konci 13. století Ibn Tajmīja a jeho žák Ibn Qajjim al-Džauzīja, kteří prosazovali očistu islámu od hříchu uctívání idolů, polyteismu a přidružování k Bohu (*širk*). Sochy a figury podle nich přitahovaly lidi a sváděly k tomu, aby se modlili k nim, coby prostředníkům za přimluvu.²¹² Podle dalšího myslitele, al-Qurtūbīho (z. 1274), vzniklo uctívání svatých/idolů tím, že lidé dávali obrázky mrtvých k jejich hrobům, aby si je připomněli. Pozdější generace na to zapoměly, a Ďábel jim našeptal, že jsou to obrázky, kdo má být uctíván.²¹³ Al-Qurtūbī tímto názorem jasně demonstruje, jak bylo na obrazy nahlíženo salafistickou optikou. Na učení Ibn Tajmīji navázal nadždský klerik Muḥammad ibn ‘Abd al-Wahhāb (1703-1792), který formuloval myšlenky propagující očistění islámu od nánosů a inovací a návrat k tradici předků a přísnému monoteismu (*tawhīd*), který je centrální myšlenkou jeho doktríny.²¹⁴ Wahhábismus vnímá uctívání idolů jako projev největšího hříchu (*al-širk al-akbar*)²¹⁵ a je velmi kritický i vůči jiným

---

²⁰⁹ Viz. Appendix VII. Destrukce kostelů v Qaraqoši.

²¹⁰ Informace byla získána od místních obyvatel při osobní návštěvě lokality v lednu 2019.

²¹¹ Ačkoliv to nebylo běžné, v islámských dějinách jsou známy případy vládců, kteří podobně jako Jazīd v 8. století, prosazovali zničení figurativního umění Dillí Fīrūz Šāh Tughluq (z. 1388), osmanský vládce Aḥmed I. (1603-1617). Flood, “Iconoclasm”, 36-37.

²¹² Ibn Tajmīja, *Madžmū‘āt al-fatāwā* 1, 158-160. Ibn Tajmīja napsal: „*Přiklání se ke hrobům, dotýkání se jich, jejich líbání a modlení se v jejich blízkosti a v blízkosti hřbitovů a tak dále je počátkem širku a uctívání idolů...*“ Ibn Tajmīja, “Zijārat al-qubūr wa al-istindžād bi al-maqbūr“, 22, 24. Více o tomto tématu článek Zargar, “Origins of wahhabism from Hanbali Fiqh“.

²¹³ Al-Qurtūbī, *Al-džāmi‘ li aḥkām al-qur‘ān: wa al-mubajjin limā taḍammanahu min al-sunna wa ājj al-furqān*, XXI, 261-265.

²¹⁴ Beránek; and Ťupek, “From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara through the Eyes of Salafis”, 18.

²¹⁵ *Al-širk al-akbar* je názvem označujícím větší polyteismus, který ve ‘Abd al-Wahhābově podání zahrnuje také uctívání svatých, návštěvy hrobů a žádosti za přimluvu. ‘Abd al-Wahhāb například také zastával názor, že ti, co

náboženským směrům.²¹⁶ V roce 1744 uzavřel ‘Abd al-Wahhāb společenství s vůdcem rodu Āl Sa‘ūd, Muḥammadem, jehož potomci později založili dnešní království Saúdská Arábie, kde je wahhábismus státním náboženským směrem a normou. Spolu se stoupajícím vlivem Západu na muslimský svět posílily puritanistické tendence, propojující se s anti-kolonialismem a touhou po návratu do dob „čistšího“ islámu,²¹⁷ přičemž wahhábismus (i díky podpoře Království)²¹⁸ získal ohlas v celém muslimském světě. Ikonoklastické tendence wahhábistů se opakovaně projevíly při budování saúdského státu.

Moderní doba a technologie přinesla nutnost transformace náhledu na figurální zobrazení a rozvolnění anikonistických postojů v celém světě islámu, kde ve 20. století vstoupilo do běžného užívání nejdříve kvůli vědám a výuce. V roce 1904 velký egyptský muftí a reformátor Muhammad Abduh vydal fatwu, ve které prohlásil, že zákaz vytváření obrazů platí pouze na tvorbu idolů, čímž povolil výskyt obrazů pro vědecké účely a výuku.²¹⁹ Rovněž se v průběhu století rozvolnil také náhled na historické objekty zobrazující lidské postavy, které začaly být vnímány jako součást dějin. K tomu přispěl rozvoj muzeí celém regionu, která začala vystavovat starověké památky.²²⁰ Kulturní objekty začaly být vnímány jako předměty spjaté s národní hrdostí, a tak ačkoliv je negativní náhled na uctívání idolů v muslimské společnosti zakořeněný, světová muslimská veřejnost se vždy ostře ohrazovala proti ničení kulturních památek. Když Tálíbán ohlásil, že plánuje zničit sochy v Bámjánu,²²¹ nejvyšší duchovní muslimského světa spolu s veřejností tyto plány odsoudili. Prominentní egyptský klerik, muftí Wāšil, prohlásil: „*Ačkoliv islámské právo nakazuje ničení soch, uctívaných místo Boha, toto se nevztahuje na historické artefakty, které islám nijak neovlivňují.*“²²² S jeho tvrzením souhlasil i význačný šajch Jūsif al-Qaradāwī, podle kterého islámské právo nakazuje neničit předislámské monumenty v zemích, které byly muslimy dobyty,

---

neoznačí osoby uctívající idola jako *takfīrī* (odpadlíky od islámu), by měli být sami označeni jako nevěřící. Zargar, “Origins of wahhabism from Hanbali Fiqh”, 67. Beránek; and Tupek. *The Temptation of Graves in Salafi Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*, 81.

²¹⁶ Například v křesťanství silně kritizuje existenci prostředníků mezi Bohem a člověkem – andělů, svatých, ale také kněží. Jeho názory vychází z kritických postojů Ibn Tadjmīji, viz. Zargar, “Origins of wahhabism from Hanbali Fiqh”, 85.

²¹⁷ Na příkladu západní Afriky téma zajímavě popisuje Kane, “Islamism. What is new, what is not? Lessons from West Africa”, zejména 168 a 181.

²¹⁸ O tématu a saúdské islámské politice formované králem Fajsaalem např. Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, 152. Regionálně také viz. Otayek, *Le Radicalisme islamique au sud du Sahara*, 27-28.

²¹⁹ Flood, “Idol Breaking as Image Making in the ‘Islamic State’”, 118.

²²⁰ Krátký přehled vývoje muzejnictví viz. Erskine-Loftus, “A Brief Look at the History of Museums in the Region and the Wider Middle East”. Podrobně se tématu na řadě studií věnuje Wakefield, *Museums of the Arabian Peninsula*. O roli muzeí v širším Blízkém východě viz MEI, “The Changing Role of Museums in the Middle East”.

²²¹ Za zmínku stojí, že Sochy Buddhů měly před svou destrukcí odstraněné tváře, což proběhlo v 19. století během kampaně proti ší‘itským Hazárům.

²²² Wangkeo, “Monumental Challenges: the Lawfulness of Destroying Cultural Heritage during Peacetime”, 252.

protože islám respektuje dědictví a náboženské vyznání jiných.²²³ Za zmínku stojí, že spolu s Buddhy byly zničeny také další sochy v oblasti, jelikož edikt vydaný vůdcem hnutí Mullā ‘Umarem (celým jménem Mullā Muḥammad ‘Umar) 26. února 2001 nakázal destrukci všech lidských vyobrazení v zemi, coby nežádané připomínky předislámských časů. Vše bylo předem ohlášeno a posléze byli pozváni i zahraniční novináři, aby celou situaci zdokumentovali.²²⁴

I přes události posledních let, osud Buddhů v Bámjánu zůstává symbolickým předělem ničení předislámských památek. Byla to právě jejich destrukce, co odstartovalo novou éru v přístupu k historickým objektům. K destrukcím předislámských památek docházelo i před rokem 2001, nicméně na konkrétním příkladu dvou soch lze pozorovat rozpor mezi starou a novou dobou. Jednalo se o poměrně zlomový okamžik, který v sobě kloubil posun od konvenčního přístupu (vyrabovat, ukrást, zničit, vymazat) inspirovaného touhou po kořisti nebo náboženským zanícením, k ideologicky motivovanému činu, provedenému jako představení pro veřejnost (silná medializace) a náboženský a politický manifest.

Tálibán začal řešit existenci soch na svém území v roce 1997, kdy Mullā ‘Umar ohlásil, že Buddhové budou zničeni, přičemž ale o několik dní později pod tlakem mezinárodního společenství ustoupil. V dalším roce Mullā ‘Umar veřejně vystoupil proti jejich zničení, které nařídil místní vůdce ‘Abd al-Wahīd.²²⁵ Vůdce Tálibánu prohlásil, že se jedná o památky, a ne náboženské symboly. V roce 1999 dokonce vydal fatwu na ochranu neislámských památek.²²⁶ O dva roky později už ale fakt, že v Afghánistánu buddhisté nežijí a sochy Buddhů nejsou nikým uctívány, mohl přispět k jejich destrukci. Když v roce 2001 vydal rozhodnutí k jejich zničení,²²⁷ sochy nebyly prezentovány jako náboženské stavby, čímž by byla porušena práva náboženských menšin, ale jako zapomenuté sochy falešných bohů.

Jelikož si Mullā ‘Umar byl nepochybně vědomý postoje islámského práva k idolům a objektům uctívání už v roce 1999, jeho tehdejší stanovisko znamenalo spíše politické prohlášení a pokus o usmíření než upuštění od boje proti idolatrii. Události dalších let ho však přivedly zpět do konfrontační roviny se Západem. V roce 1999 mezinárodní společenství a OSN zavedli a následně i posílili sankce proti Afghánistánu, které byly zaměřené právě na oslabení Tálibánu v oblasti.²²⁸ Následné zničení soch lze pak vnímat jako silovou akci a odvetu určenou Západu,²²⁹ a to

---

²²³ Wilkinson, “The Role of Cultural Property in Processes of Self-Determination”, 8. Více o tématu viz Bahadur, “The Bamiyan Buddhas, the Taliban and Islam”.

²²⁴ Bernbeck, “Heritage Void and the Void as Heritage”, 4.

²²⁵ Bernbeck, “Heritage Void and the Void as Heritage”, 528.

²²⁶ Elias, “(Un) Making Idolatry: from Mecca to Bamiyan”, 17.

²²⁷ Bernbeck, “Heritage Void and the Void as Heritage”, 530.

²²⁸ Jednalo se o rezoluci S/RES/1267 (1999).

²²⁹ Zároveň se patrně jednalo o výsledek tlaku dalších skupin a organizací napojených na Tálibán, ale také fatew

nejen OSN, ale také mezinárodní veřejnosti, která na ně byla předem upozorněna veřejným prohlášením a pak ho mohla sledovat v přímém přenosu.²³⁰ Co se náboženského kontextu týče, destrukce byla naplánována na měsíc *dhū al-ḥiǧǧdža*,²³¹ kdy se koná pouť do Mekky a po kterém následuje Svátek obětování, připomínající ochotu Ibrāhīma obětovat svého syna. Symbolika²³² je tedy nasnadě a více než o ideologii zde lze mluvit o politickém a náboženském manifestu, ukázce moci a nezávislosti na názoru mezinárodního (i muslimského) společenství. Organizace pak manifest a důvody k destrukcím dále rozvedla:

Zástupce Tálibánu, Sajjid Raḥmat Allāh Hāšimī, pozvaný v březnu 2001, aby pronesl proslov na Univerzitě Jižní Karolíny, tuto politickou rovinu destrukcí nijak nepopřel. Mimo jiné pronesl: „*Před několika měsíci zemřelo několik stovek dětí...kvůli podvýživě a podchlazení. Nikdo o tom nemluvil. Každý ví o sochách. Co se nás týče, jsme překvapeni, že svět, který ničí naši budoucnost ekonomickými sankcemi, si myslí, že se může starat o naši minulost... Vím, že to není rozumné a logické vyhodit do vzduchu sochy, jako odplatu za ekonomické sankce... Mluvil jsem s radou učenců, kteří to rozhodli, řekli mi, že UNESCO a neziskové organizace ze Švédska... přišli s projektem na opravu tváří těch soch, které byly poničené deště. Rada jim řekla, ať ty peníze utratí na záchranu těch dětí, místo na opravu soch. Ti lidé řekli že ne, že peníze jsou jen pro sochy. Lidé (z Rady, pozn. překl.) byli opravdu rozčilení. Řekli, pokud se nestaráte o naše děti, zničíte ty sochy... V našem náboženství, můžeš ponechat vše, pokud ti to neškodí. Ti Buddhové nám zatím neškodili. Ale teď, když peníze jdou na jejich rekonstrukci, a ne na děti, umírající vedle, myslíme si, že nám škodí.*“²³³ Tálibán byl jedním rozhodnutím schopný spojit v sobě náboženskou ideologii, kritiku vůči Západu, konfrontační politiku, ale také propagandu zaštitěnou silnou medializací. Na tuto medializaci a propojování ideologie s manifestací na Tálibán navázal Islámský stát.

Podobné extrémní návrhy se začaly objevovat s příchodem arabského jara. Egyptští salafističtí duchovní vyzvali ke zničení egyptských pyramid, jež považují za pohanské symboly.²³⁴ Vedle nich prominentní bahrajnský klerik ‘Abd al-Latīf al-Maḥmūd vyzval tehdejšího prezidenta Mursīho, aby jejich zničením dokončil to, co slavný dobyvatel Egypta, ‘Amr ibn al-Ās, nemohl.²³⁵ Bývalý prezident Muḥammad Mursī byl členem Muslimského Bratrstva a taková výzva měla být patrně zkouškou jeho zbožnosti, nicméně jako řešení se permanentní destrukce zdála pro egyptské

---

vydaných wahhábistickými duchovními, které vedly k destrukcím. Bevan, *The Destruction of Memory*, 126. (cit. The Times, 24. listopadu 2001.)

²³⁰ Wilkinson, “The Role of Cultural Property in Processes of Self-Determination”, 7.

²³¹ Posloupnost událostí viz. Elias, “(Un) Making Idolatry: from Mecca to Bamiyan”, 17.

²³² O symbolice ničění viz. Bernbeck, “Heritage Void and the Void as Heritage”, 530.

²³³ “Roving Afghanistan Ambassador Sayyid Rahmatullah Hashemi's Speech at the University of Southern California”.

²³⁴ “Fīdī: Qijādī salafī mišrī jad‘ū ilā taḥṭīm abū al-hūl wa al-ahrāmāt li annahā awthān”.

²³⁵ Ibrahim, “Calls to Destroy Egypt's Great Pyramids Begins: the Next Target on Islam's Hit List”.

islamisty příliš radikální. Krátké období Mursiho vlády bylo ukončeno vojenským pučem v roce 2013, po kterém nastoupil sekulární prezident al-Sīsī a podobné diskuse a návrhy z veřejného prostoru vymizely. Výše zmínění salafisté, podobně jako Tálíbán, představují extrémní případ, který se v muslimském prostředí málokdy setkává s porozuměním. Web Arab48 ve svém článku zveřejnil komentář jednoho z předáků tuniské muslimské strany Ennahda (al-Nahḍa), který poukazuje na fakt, že pyramidy ani Sfinga už nejsou uctívány, čímž jsou zmíněný postoj a výzva mylné a chybné.²³⁶

Jako nejzazší příklad muslimského ikonoklasmu musí být uvedeno rozhodnutí Islámského státu z dubna 2015 zničit veškerou výzdobu mešit (tj. kaligrafickou, ornamentální, fresky, vykládaná okna) v Mosulu, a to včetně koranických veršů a jmen Božích. Rozhodnutí organizace zasáhlo asi šest stovek mešit. Jejich výzdobu považovalo hnutí za „excesy“, jež protirečí islámu.²³⁷ Za tímto rozhodnutím stojí myšlenka, že alternativní nefigurální výzdoba, jež se v muslimském světě během staletí vyvinula, je náhradou za obrazy, a tudíž je nejen nevhodná, ale i zakázána.²³⁸ V očích Islámského státu dekorace zaujala místo ikon. Kromě toho se skupina odvolávala na nevhodnost vyložených prostředků na výzdobu mešit.

Myšlenka na nevhodnost jakékoliv výzdoby, která stojí v zárodku ikonoklastického rozhodnutí ISIS, se objevuje jak v ḥadīthech a tradici, tak také později v právní literatuře. Podle tradice Prorok preferoval jednoduché nezdobené mešity,²³⁹ a islám obecně preferuje střídmost ve výzdobě budov, ale i například v oblékání. Jako argument proti přeceňování budov a stavění zbytečných památníků, určených k vychloubání, je uváděna súra Básníci,²⁴⁰ která s výtkou adresuje národ, který odmítl Boha: „*Chcete stále stavět na každé výšině znamení jen tak pro pobavení a chcete stále zakládat stavby-hodláte snad být nesmrtelní?*“ Vedle Koránu existuje i tradice, která říká, že tam, kde lidé začnou dekorovat mešity, upadají jejich náboženské rituály.²⁴¹ Podle další Prorok řekl, že jedním ze znaků příchodu Dne posledního soudu je, že lidé spolu začnou soupeřit ve výstavbě mešit.²⁴² I přes to ale neexistuje jediná zmínka o tom, že by Prorok přímo zakazoval výzdobu mešit tak, jako přímo zakázal modly. Dekorace mešit se objevuje v islámu od jeho počátku,²⁴³ přičemž Elias se domnívá, že muslimové viděli vzor v Byzanci, kterou mohli

---

²³⁶ “Fīdīū: Qijādī salafī miṣrī jad‘ū ilā taḥṭīm abū al-ḥūl wa al-ahrāmāt li annahā awthān”.

²³⁷ Flood, “Idol Breaking as Image Making in the ‘Islamic State’”, 119.

²³⁸ Flood, “Idol Breaking as Image Making in the ‘Islamic State’”, 119.

²³⁹ Jeho mešita, Prorocká mešita, byla nezdobená a obecně se dá říct, že tato tradice přetrvala až do 11. století. Flood, “Idol Breaking as Image Making in the ‘Islamic State’”, 119.

²⁴⁰ ”Korán”, 26: 128-129.

²⁴¹ “Sunan ibn Mādžah”, 741.

²⁴² “Sunnat Abī Dāwūd”, 449. “Sunan ibn Mādžah”, 739.

²⁴³ Skalní dóm (692) a Umajjovská mešita (706) jsou jedny z nejranějších staveb a obě nesou výzdobu. Skalní

považovat za jistou *haute culture*,²⁴⁴ kterou se snažili napodobit a přizpůsobit si její umění vlastním normám.

Jak více rozvádí Flood,²⁴⁵ ikonoklasmus musí být vnímán na sekulární a náboženské rovině. Moment, kdy prorok Ibrāhīm zničil idoly značí položení základů nové doby. Podobně by měl být vnímán i největší ikonoklastický moment Muḥammadovy vlády: odstranění idolů v Mekce. V tomto náhledu je rovno odstranění symbolů jakéhokoliv režimu či moci, který byl poražený jiným. V tuto chvíli totiž islám nevystupoval pouze jako náboženství, ale také jako politická síla, zbavující se svého předchůdce, kterého navíc plně obviňovala z okupace symbolu své moci, Domu Božího, a z opresivní vlády. Analogicky by v podobném duchu mohly být vnímány i „čistky“ prováděné Islámským státem, který si vytvářel pevnou půdu pro vlastní existenci, nebo politické manifesty Tálibánu, které jasně kritizovaly Západ útokem na něco, co je pro něj drahé a co zároveň nemá pro samotný Tálibán žádnou jinou než demonstrativní hodnotu.

I přes odmítavé názory a destruktivní postupy je nutné mít na paměti, že muslimská právní věda vyjma některých proudů rozlišovala a rozlišuje mezi vytvářením „idolů,“ které jsou ztotožňovány zejména se sochami, a obrazy jako takovými, a mezi objekty, které k sobě netáhnou uctívače. Díky tomu ve všech historických dobách vznikaly v muslimském světě vyobrazení a zpodobnění lidských bytostí. Zejména od poloviny 12. století došlo v muslimském světě (s výjimkou berberských dynastií severní Afriky) ke vzestupu oblíbenosti figurálního zobrazení.²⁴⁶ Známa jsou díla z Osmanské říše a Persie, zejména z doby vlády dynastie Saffjovců (respektive od počátku 16. století). Miniatury, pocházející z per osmanských a perských umělců, silně inspirované čínským uměním, jsou považovány za umělecké skvosty a pečlivě uchovávány.

Funerální stavby

Poutě k hrobům a jejich návštěvy jsou velmi rozšířenou praxí, která se v salafistickém islámu střetává s nelibostí, a to jak kult mrtvých (popřípadě jejich uctívání, provádění modliteb či rituálů na hrobech, či žádosti o přímluvu),²⁴⁷ tak i přeneseně samotná funerální architektura, která

---

dóm kaligrafickou a Umajjovská mešita bohatou výzdobu mozaikovou, která vyobrazuje krajinu a města (možná ráj, nebo slavná města světa), a je možné, že jejím cílem bylo oslovit i křesťanské obyvatele Damašku. V Umajjovské době vznikla řada zdobených svatostánků (křesťanských i muslimských), jejichž výzdoba byla v pozdějších obdobích udržována, nicméně jak podotýká Grabar, vlivem trendů v 8. století, se výzdoba transformuje na ornamentální, florální či kaligrafickou, a to i v křesťanských budovách. Grabar, “Islam and Iconoclasm“, 44. Elias, *Aisha's Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*, 254.

²⁴⁴ Elias, *Aisha's Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*, 69.

²⁴⁵ Flood, “Idol Breaking as Image Making in the ‘Islamic State’”, 120-121.

²⁴⁶ Grabar, “Islam and Iconoclasm“, 49.

²⁴⁷ Některé saúdské autority jako Ibn Bāz dokonce zakazují ženám navštěvovat hroby, k čemuž byly vydány i patřičné fatwy. Muži mohou navštěvovat hroby Proroka a jeho druhů, ale nesmí se jich dotýkat, nebo je líbat, ani je obcházet dokola. Více viz Beránek; and Ťupek, “From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara through the Eyes of Salafis”, 4.

podle kritiků k uctívání zesnulých svádí.²⁴⁸ Tento odmítavý postoj má své kořeny v předislámské tradici stejně jako v tradici raně islámské.²⁴⁹ V ní se například věřilo, že v ohni vypálené cihly by mohly mrtvého pálit, což vychází z lidové představy, že hrob je horké místo bez stínu a chladu, která později vstoupila do Prorokovy sunny. Dále se věřilo, že by stavba nad hrobem mohla mrtvého v hrobě drtit, že by díky výstavbě neslyšel hlasy lidí a tím ani volání k modlitbě.²⁵⁰ Zároveň ale kult mrtvých patřil k arabské kultuře před příchodem islámu a zahrnoval obětiny, návštěvy, přimluvy a další zvyky, které pak vstoupily do nového náboženství, ve kterém zakořenily.

V islámu je odmítavý postoj vůči hrobům (hrobkám, ale i hřbitovům) v *ḥadīthech* doložený už do doby života proroka Muḥammada. Jak už ale bylo zmíněné, kolekce *ḥadīthů* byly sepsány dlouho po Prorokově smrti, a mohou se do nich promítat dobové trendy a názory. Dokladem toho je, že jejich texty jsou nejednotné a v některých případech si přímo protirečí. Tradice říká, že Muḥammad zakazoval výstavbu funerálních staveb (*Ṣaḥīḥ Muslim*²⁵¹ mluví o zákazu výstavby mešit nad hroby, ale také o zákazu stavět vyvýšené hroby), a dokonce v jeden moment poslal ‘Alīho, aby zničil všechny vyvýšené hroby.²⁵² Stejně tak později ‘Alī vyslal své posly se stejnou misí.²⁵³ Další důležitý *ḥadīth* uvádí, že Prorok podle jeho ženy ‘Ā’išy, řekl: „*Prokleti necht’ jsou židé a křesťané, kteří berou hroby svých proroků jako místa kultu.*“²⁵⁴ Tento výrok lze vnímat doslovně, ale také zde existuje i výklad týkající se pouze uctívání v polyteistickém stylu před hroby jako před idoly.²⁵⁵

V tradici jsou ale zaznamenány i případy, kdy se Prorok modlil u hrobů svých druhů a

---

²⁴⁸ Už bylo citováno dílo Ibn Tajmīji, “Zijārat al-qubūr wa al-istindžād bi al-maqbūr“.

²⁴⁹ Muslimové vnímají islám jako třetí abrahámovské náboženství, seslané v arabštině Arabům, a jako poslední verzi monoteismu, která má přivést věřící na správnou cestu. Vzhledem k tomu, že tento finální monoteismus byl zjeven polyteistům, bylo zapotřebí, aby se tito začali vymezovat vůči starým pořádkům, věku nevědomosti (*džāhilīja*), a svým pohanským zvykům. Součástí těchto zvyků bylo mimo jiné uctívání soch, oplakávání a navštěvování hrobů či stavění hrobek. Viz. Leisten, “Between Orthodoxy and Exegesis: some Aspects of Attitudes in the Shari’a toward Funerary Architecture”.

²⁵⁰ Leisten, “Between Orthodoxy and Exegesis: some Aspects of Attitudes in the Shari’a toward Funerary Architecture”, 16.

²⁵¹ “Ṣaḥīḥ Muslim”, 1076: „‘Ā’iša rekla: *Umm Habība a Umm Salama zminily před Poslem Božím (mír buď s ním) kostel, který viděly v Abyssinii a který měl v sobě obrazy. Posel Boží (mír buď s ním) řekl: „Pokud zbožný člověk mezi nimi zemře a na jeho hrobě se postaví místo uctívání a ozdobí se obrazy, ti, co to udělají budou nejhoršími stvořeními v očích Boha ve Dni soudu.*““

Číslo 1079: „‘Ā’iša rekla: *Posel Boží (mír buď s ním) řekl během jeho nemoci, ze které se už nezotavil: „Allāh proklel židy a křesťany, že berou hroby svých proroků jako místa kultu.*“ ‘Ā’iša rekla: „*Pokud by to tak nebylo, Prorokův hrob by byl v otevřeném prostoru, ale nemůže se to tak stát ze strachu, aby nebyl změněn na mešitu.*““

Číslo 2114: *Faḍāla ibn ‘Ubajd* přikázal, aby mu připravili hrob a pak jej srovnal se zemí. Pak řekl: „*Slyšel jsem Proroka Božího (mír buď s ním) jak přikazuje, abychom srovnali hrob se zemí.*““

Číslo 2115: *Alí* řekl: „*...Nenech žádnou sochu nezničenou a žádný vyvýšený hrob nesrovnaný se zemí.*““

²⁵² “Ṣaḥīḥ Muslim”, 969a, 969b. “Sunnat al-Nasā’ī”, 2031. “Džāmi‘ al-Tirmidhī”, 1049.

²⁵³ “Ṣaḥīḥ Muslim”, 2115.

²⁵⁴ “Ṣaḥīḥ Muslim”, 1079.

²⁵⁵ Fatwa: Odpověď na dotaz 514/2011, 4.

žádal Boha o slitování nad jejich dušemi, a učil své následovníky, jak hroby správně navštěvovat.²⁵⁶ O jeho dceři Fātimě je známo, že navštěvovala hrob Hamzy, Prorokova strýce, a pečovala o něj a plakala u něj.²⁵⁷ V muslimské odborné i laické veřejnosti zcela jasně nad touto otázkou zavládlo zmatení. Jedním z hlavních argumentů pro existenci funerální architektury je Korán, súra Jeskyně, kde se píše: „*Vystavme nad nimi stavbu nějakou; Pán jejich přece o nich dobře ví!*“ a pravili ti, kdož ve sporu o věc tu zvítězili: „*Vystavíme nad nimi svatyni!*“²⁵⁸ Dalším argumentem je prorocká tradice, ve které se uvádí, že druh Proroka, Abū Basīr, byl pohřben do hrobu a nad jeho hrobem (nebo u jeho hrobu) byla ve společnosti dalších tří stovek Prorokových druhů postavena mešita.²⁵⁹ Jelikož Muḥammad o tomto činu musel vědět a není známá žádná jeho reakce, je obecně vnímáno, že výstavbu mešity nad hrobem přijal.

Nejednotnost výkladů vedla k tomu, že funerální architektura byla v raném islámském období vzácná a zároveň se velmi záhy objevuje snaha ji regulovat. Mezi rané zákazy patří například zákaz modlení na hřbitovech a hrobech, jejich navštěvování a sezení u nich (zejména zdůrazněné jsou ženy), zákaz stavění stanů a jině.²⁶⁰ Jelikož je seznam zákazů poměrně rozsáhlý je zjevné, že se jednalo o rozšířené praktiky.

Velmi podrobný náhled na vývoj hrobů podává Leor Halevi ve svém díle *Muhammad's grave*, ve kterém sleduje pozici smrti v muslimské společnosti. Od 50. let 7. století mluví o „islamizaci smrti,“ která byla pomalým procesem, probíhajícím do počátku 9. století a lze velmi jasně pozorovat na vývoji nápisů na náhrobcích.²⁶¹ Do kontrastu s vývojem náhrobků dává orální tradici, kterou se řada učenců proti jejich existenci (a islamizaci) ohrazovala. Jako zajímavou shodu náhod při hledání původu opozice vůči náhrobkům a nápisům na nich zmiňuje rabína Simeona ben Gamaliel (mluví o něm i Genesis Rabba a Jeruzalémský Talmud), který se ohrazoval proti zdobením náhrobků, které se v židovství objevilo pod řeckým a římským vlivem, k nechuti konzervativních rabínů.²⁶²

Smrt Proroka, který zcela nečekaně zemřel v domě své ženy ‘Ā’iši v Medíně, vytvořila palčivou otázku o jeho vlastním hrobě. Podle rozhodnutí prvního chalífy, Abū Bakra, byl Prorok po rozepřích pohřben ve svém domě, přičemž za připomínku stojí, že už v té době se muslimové

---

²⁵⁶ “Sunnat al-Nasā’ī”, 2025. “Ṣaḥīḥ Muslim”, 955 a 976b.

²⁵⁷ Subhani, “Visitation (Ziyarat) of Graves of Believers from the View-Point of the Holy Qur’an and Sunnah”.

²⁵⁸ “Korán”, 18:11.

²⁵⁹ Více o této mešitě viz: Al Humayyid, “Did the Companions Build a Masjid on the Grave of Abu Basir?”.

²⁶⁰ Leisten, “Between Orthodoxy and Exegesis: some Aspects of Attitudes in the Shari’a toward Funerary Architecture”, 13: zákaz obětín na hrobech, jejich označování či popisování, zákaz užití malty a cihel nahore i zevnitř hrobu, či užití hlíny na povrchu, výstavby svatostánku či pohřbívání v domech, příkaz ničení hrobů a hrobek nevěřících z období nevědomosti, širší příkaz ničit všechny hroby (doktrína *taswijāt al-qubūr*).

²⁶¹ Halevi, *Muhammad's Grave: Death Rites and the Making of Islamic Society*, 20-32.

²⁶² Halevi, *Muhammad's Grave: Death Rites and the Making of Islamic Society*, 33.

vymezovali proti tomuto typu pohřbů. S tímto problémem se snažili vypořádat právníci pozdějších období tím, že v případě Muḥammada se jednalo o čestnou výjimku.²⁶³ Dle slov ‘Ā’išy byl Prorok pohřben v domě, aby se z jeho hrobu nestalo poutní místo,²⁶⁴ a i proto ona sama zůstala žít v tom samém pokoji, kde se nacházel hrob. Postupně se nicméně její příbytek transformoval v hrobku, a přibýly zde také hroby chalífů Abū Bakra a ‘Umara. I přes její snahu se hrobka místem uctívání stala – ve středověku někteří dokonce věřili, že prach z hrobu dokáže vyléčit slepotu.²⁶⁵ Muḥammadův hrob budí emoce do dnešních dní. Z prostého domu se stalo v průběhu staletí významné poutní místo, takzvaný Zelený dóm, součást Prorokovy mešity, který ročně navštíví miliony poutníků.²⁶⁶

Argumenty proti existenci hrobů²⁶⁷ začaly v prvních stoletích získávat silnou oporu mezi právníky, kteří náhrobky považovali za inovaci (*bid’a*) a odpor proti funerální architektuře vzrůstal. Podle Haleviho důvody pro náhlý vzestup oblíbenosti těchto interpretací nejsou zcela jasné.²⁶⁸ I přesto funerální architektura ze společnosti nešla vymazat; první známou a doloženou monumentální hrobkou²⁶⁹ se stala Qubbat al-Šulajbīja, postavená v iráckém městě Sāmarrā’/Samarra²⁷⁰ v roce 862 křesťanskou matkou chalífy al-Muntašira, která si přála svého syna uctít.²⁷¹ Od 10. století se výstavba monumentálních hrobek stala běžnou záležitostí a zároveň se začala pojít s uctíváním zesnulých coby potencionálních přímlyvců. Sunnitská kultura byla mezi 10. a 12. stoletím silně ovlivněná ší’itskými dynastiemi, které v regionu vládly. V první řadě se jednalo o Bújovce, původem iráckou dynastii, která v roce 945 dobyla Baghdád a zajala chalífu. Krátce po nich, v roce 969, dobyli severoafrickou metropoli Káhiru Fátimovci, ší’itská dynastie

---

²⁶³ Leisten, “Between Orthodoxy and Exegesis: some Aspects of Attitudes in the Shari’a toward Funerary Architecture”, 17

²⁶⁴ “Ṣaḥīḥ Muslim”, 1079.

²⁶⁵ Leisten, “Between Orthodoxy and Exegesis: some Aspects of Attitudes in the Shari’a toward Funerary Architecture”, 12.

²⁶⁶ V roce 2019 se poutě do Mekky (která zahrnuje i návštěvu Medíny) zúčastnilo téměř dva a půl milionu poutníků. Další poutníci přišli na malou pout’ v průběhu roku. General Authority for Statistics, “Hajj Statistics 2019-1440”, 13.

²⁶⁷ Velmi podrobný seznam textů zakazujících výstavbu nad hroby lze najít zde: Ul Haq, “Prohibition of Building Structures over Graves in Islam”.

²⁶⁸ Halevi, *Muhammad’s Grave: Death Rites and the Making of Islamic Society*, 35.

²⁶⁹ Grabar ve své práci o raných islámských pamětních strukturách zařazuje před Qubbat al-Šulajbīja Skalní dóm (post. 691), který vnímá jako památeční konstrukci a zároveň první dóm muslimského světa. Grabar, “The Earliest Islamic Commemorative Structures, Notes and Documents”, 14.

²⁷⁰ Grabar, “The Earliest Islamic Commemorative Structures, Notes and Documents”, 15. Grabar vznik hrobky z přání křesťanské matky považuje za zvláštní s tím, že v křesťanské tradici se v té době podobné stavby nestavěly. Uvažuje nad možnostmi regionálních vlivů z islámského prostředí, ale také uznává možnost inspirace Skalním dómem. Zároveň poukazuje na otázky terminologie, která v té době neodpovídá stavěné budově, ale pouze hrobům. Thomas Leisten nicméně uvádí, že Qubbat al-Sulajbīja je první hrobkou, která porušila doktrínu *taswījat al-qubūr*. Leisten, “Between Orthodoxy and Exegesis: Some Aspects of Attitudes in the Shari’a toward Funerary Architecture”, 12.

²⁷¹ V dnešní době ale existují domněnky, že tři hroby, která se ve stavbě našly, jsou pozdějšího data, a budova sloužila jen jako pavilon. Kennet, “Qubbat Al-Sulaybiyya”.

odvozuující svůj původ od Fátimy, dcery Proroka, mající základnu v dnešním Alžírsku. V ší'itské tradici je uctívání hrobů jedním ze základních aspektů víry²⁷² a Bújovci a Fátimovci si tuto tradici přinesli s sebou do sunnitských oblastí, kterým vládli. Z tohoto období pochází například hrobka imáma Husajna v Karbalā'/Karbalá, která je jedním z nejvýznamnějších center ší'ismu.²⁷³ Móda, kterou zavedli, hluboce ovlivnila dynastie po nich, ale i prosté věřící, a kult mrtvých se stal v tomto období závažnou otázkou, ke které bylo zapotřebí se vyjádřit. Ibn Tajmīja a jeho žáci ostře vystupovali proti ší'itským praktikám, stejně jako proti těm súfijským,²⁷⁴ které považovali za inovace.²⁷⁵ I v těchto názorech na Ibn Tajmīju navázal 'Abd al-Wahhāb, který se ostře vymezoval nejen proti hrobům, a který do svého učení inkorporoval doktrínu *taswijat al-qubūr*.²⁷⁶

Jak poznamenává Leisten ve své studii, problém pro studium rané islámské funerální architektury je v prvé řadě nedostatek pramenů. Až do 13. století se autoři tímto tématem nezabývali, jelikož nikdo nevěděl, jak k otázce přistupovat.²⁷⁷ Pramenem pro studium raného období jsou tedy řádci, přičemž větší debaty vznikají od 11. století v podobě komentářů k nim a později i samotných děl týkajících se funerální architektury. Jejich průkopníky a zároveň největšími kritiky jak hrobů, tak jejich návštěv, se stali už zmínění Ibn Tajmīja²⁷⁸ a Ibn Qajjim al-Džauzīja, kteří žili v době, kdy na Blízkém východě vznikala přepychově stavěná města mrtvých. Móda luxusních hrobek se rozšířila za vlády Ajjúbovců a později Mamlúků a její pozůstatky lze dnes obdivovat zejména v Káhiře.²⁷⁹ Kritici reagovali také na to, že region zažíval rozvoj a etablování súfijských hnutí,²⁸⁰ jejichž živí či mrtví šajchové požívali respektu, který hraničil s uctíváním. Debata probíhající v této době se opírala o právní i náboženské texty, ve kterých si mohli zástupci

---

²⁷² Ší'itský vztah k hrobům a hrobkám se odvíjí od toho, že na rozdíl od sunnitů uctívají ší'ité imámy, přímé následníky Proroka, kteří vytvořili vládnoucí dynastii mezi 7. a 9. stoletím. Všichni z nich zemřeli násilnou smrtí a v ší'itské komunitě byli považováni za mučedníky a jejich hroby začaly být oslavovány.

²⁷³ Mauzoleum Husajna je doloženo až v 10. století, je ale známo, že chalífa al-Mutawwakil (822-861) nechal v letech 850 a 851 zničit hroby ve městě. Existenci větší funerální struktury před 10. stoletím indikují i jiné dobové zmínky. Grabar, "The Earliest Islamic Commemorative Structures, Notes and Documents", 20.

²⁷⁴ I přes snahy funerální architekturu omezit, vykořenit praxi navštěvování hrobů a zabránit s nimi spjatým rituálům, se tyto staly základním kamenem víry v mnoha komunitách a regionech. *Zijāra* čili návštěva (ze spojení *zijarat al-qubūr*), v přeneseném smyslu slova znamená pout' a její tradice je rozšířená a zakořeněná v celém muslimském světě. Například v Maroku se věří, že několik návštěv hrobky Mulāje Idrīse se vyrovná pouti do Mekky. Senegalští příslušníci řádu murīdīja si při návštěvě hrobů ve svatém městě Touba sypou písek z okolí svatyň do kapes s vírou, že vyléčí zdravotní neduhy (rozhovor červen 2018).

²⁷⁵ Více Beránek; and Ťupek, "From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara Through the Eyes of Salafis", 11-12.

²⁷⁶ Beránek; and Ťupek, *The Temptation of Graves in Salafī Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*, 80-87.

²⁷⁷ Leisten, "Between Orthodoxy and Exegesis: Some Aspects of Attitudes in the Shari'a toward Funerary Architecture", 12.

²⁷⁸ O jejich učení např. Haykel, "On the Nature of Salafī Thought and Action".

Ibn Tajmīja mimo jiné vydal fatwy zakazující i návštěvy hrobu Proroka Muḥammada, kvůli čemu byl uvržen do vězení. Ibn Tajmījův postoj vůči Prorokovu hrobu viz. Ťupek, *Ibn Tajmīja. Wāsiťské vyznání*, 72.

²⁷⁹ El Kadi, *Architecture for the Dead: Cairo's Medieval Necropolis*.

²⁸⁰ Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, 1-31.

obou táborů najít svoje argumenty. Z tradičních právních škol byli nejvíce liberální vůči funerální architektuře hanífovští právníci, kteří ji dokonce vnímali jako povolenou, a na druhou stranu nejvíce se proti ní vyhrzovala hanbalovská právní škola. Vzhledem k zažité praxi byla funerální architektura označena jako *makrūh*, zavrženíhodná, a ne jako *ḥarām*, zakázaná.²⁸¹

V dnešní době, kdy se množí přímé útoky na hroby a hrobky, se muslimská veřejnost snaží s tímto problémem vypořádat. Jedna z nejuznávanějších instancí sunnitského světa, univerzita al-Azhar vydala spolu s egyptským Ministerstvem spravedlnosti v roce 2011 fatwu zakazující ničení hrobů a mauzoleí.²⁸² V této fatvě je citován ḥadīth ze *Ṣaḥīḥ al-Buchārī*: „Kdokoliv ublíží jednomu z mých svatých, tomu já vyhlásím válku!“²⁸³ V arabštině je užito slovo *walī*, které se běžně překládá do angličtiny coby ochránce, zodpovědná osoba či zástupce, a běžně je v anglických překladech tohoto ḥadīthu přeloženo jako „přítel.“ „Svatý“ je jen jeden význam toho slova a volba Oddělení pro fatwy jej tak přeložit se může zdát trochu tendenční. Dále je ale fatwa podepřena již zmíněným citátem ze súry Jeskyně, který končí slovy: „*Vystavíme nad nimi svatyni!*“²⁸⁴ Přičemž v arabštině se mluví přímo o mešitě (*masdžid*). Tento verš je vnímán jako podporující výstavbu mešit nad zbožnými zesnulými a potažmo tedy i modlení se u jejich hrobů, jelikož mešity jsou právoplatnými místy kultu. Fatwa nabízí další příklady pro podporu své věci a zároveň diskutuje ḥadīthy, které jsou obecně vnímány jako odporující funerální architektuře. V textu dále vytváří ostrou hranici mezi výstavbou funerálních staveb a hrobů a uctíváním hrobů coby idolů, což srovnává s praktikami křesťanů a židů, kteří před hroby padají na zem a klaní se jim. Muslimové by podle fatwy měli mít právo se modlit k Bohu u hrobů, ve snaze nastoupit na stejnou zbožnou cestu jako zesnulý, ale nemohou se modlit k němu a ani jeho směrem.

Na rozdíl od sunnitského islámu, v islámu ší'itském není otázka funerální architektury a její role v náboženských rituálech i každodennosti rozporována. V ší'itském islámu je kult mučedníků a svatých,²⁸⁵ zejména imámů a jejich příbuzných, ale také zbožných mužů z pozdějších století, nedílnou součástí víry, díky čemuž je ší'itský svět doslova protkán sítí svatyní a hrobek. Tato praktika je, jak už bylo rozebráno, považovaná mnoha sunnity za nejen nevhodnou, ale i přímo neislámskou, inovativní či rouhačskou. Z tohoto, ale i z jiných důvodů,²⁸⁶ považují někteří sunnitě

---

²⁸¹ Beránek; and Ťupek, “From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara through the Eyes of Salafis”, 8.

²⁸² Fatwa: Odpověď na otázku 514/2011.

²⁸³ “Ṣaḥīḥ Al-Buchārī”, 6502.

²⁸⁴ Súra Jeskyně (“Korán“, 18:21).

²⁸⁵ Například Loir; and Gilliot, eds. *Le culte des saints dans le monde musulman*.

²⁸⁶ Svou roli hrají také bezpochyby fakt, že ší'itský islám byl s nástupem Safíjovské dynastie v roce 1501 přijat Persií jako státní náboženství a dnes je státním náboženstvím Íránu. Arabská nedůvěra k Peršanům/Íráncům je doložená do prvních staletí islámu a vzájemným vztahům na Blízkém východě uškodila zejména irácko-iránská válka. O tématu např. Frye; and Zarrinkoub, “Section on The Arab Conquest of Iran“, 46.

ší'ity za „odpadlíky“ od islámu, ale i v běžné populaci panuje v mnoha regionech jistá nedůvěra vůči „té druhé“ skupině.²⁸⁷ Sunnitsko-ší'itský antagonismus a sektářský rozkol je také jedním ze základních kamenů geopolitických sporů na Blízkém východě.

Od 80. let 20. století lze pozorovat prudký nárůst útoků sunnitských skupin na ší'itské komunity. Následkem proměn muslimského světa, kde v Íránu vznikl ší'itský teokratický stát a v sunnitském světě začaly vznikat teroristické skupiny, se sektářské násilí přeneslo i do oblastí, které jej nezažívaly.²⁸⁸ Antagonismus se projevuje také v postojích států, kde jedna ze skupin drží moc. Postup některých sunnitských vlád vůči ší'itským komunitám lze demonstrovat na příkladu Bahrajnu, jehož většina obyvatel je ší'itského vyznání,²⁸⁹ zatímco vládnoucí rodina Āl Chalífa je sunnitská. Vláda silně zasahuje do práv ší'itské komunity, a to zejména od vypuknutí demonstrací během arabského jara v roce 2011. Od počátku arabského jara byly zničeny desítky mešit, nejznámější byla Barbagího mešita, postavená v roce 1549 a zničená v dubnu 2011.²⁹⁰ Vláda tyto destrukce prezentuje coby ničení „ilegálních staveb,“ což je podle aktivistů a bojovníků za ší'itská práva zcela nepravdivé označení,²⁹¹ a odmítá jejich obnovení. Záminkou k destrukcím se staly demonstrace probíhající za arabského jara, kdy někteří ší'itští předáci volali po zrušení monarchie,²⁹² která odpověděla tvrdými represemi. Vládnoucí rodina vyznává wahhábismus a má silné vztahy se Saúdskou Arábií, která během revolucí podpořila bahrajnské snahy o zastavení hnutí odporu. Kvůli protestům mezinárodního společenství byla část mešit obnovena – většina z nich z peněz ší'itské komunity, další byly posunuty na jiné lokality a na místě některých byly

---

²⁸⁷ V komunitách palestinských uprchlíků v Jordánsku jsem se doslechla řadu nepravdivých informací o ší'itských muslimech. Jednou z těch nejbizarnějších bylo, že ší'ité pojídají děti.

²⁸⁸ V arabských zemích, kde drželi situaci pevně v rukou autokratičtí vládci, po jejich pádu nebo oslabení následovalo okamžité zhoršení situace. Zejména Sýrie a Írák, nábožensky velmi rozrůzněné země, zažily na počátku nového tisíciletí obrovskou vlnu sektářského násilí, páchaného oběma stranami, které se staly součástí každodennosti. Například domy, obchody či dílny patřící jiným náboženským skupinám byly radikálními sunnity označovány písmenem „و,“ čili *rāfiḍī*, odmítač, což je hanlivý sunnitský termín pro ší'ity, nebo „ن,“ *nasrānī*, křesťan (pův. Nazareťan). Právě tyto stavby se pak staly cílem rabování a útoků. Osobně jsem se setkala se symbolem „و“ v křesťanské vesnici Qaraqoš u Mosulu, kde mělo podobu „terče“ – kruhu s tečkou uvnitř (viz. Appendix III). Z rozhovorů s křesťanskými uprchlíky z Mosulu a okolí také vyplynulo, že od 90. let, kdy byli do regionu režimem přesouváni sunnitě, byly v oblasti slyšet výzvy tohoto typu: „*Nekupujte od křesťanů jejich domy, budou brzy vaše.*“ Rovněž řada nájemníků přestala platit nájem. Křesťanská komunita byla v Mosulu deprivována od práce, ale také jiných příjmů a diskriminována na ulicích, což přispělo k jejímu exodu z města. O tématu víc Raphaeli, „The Plight of Iraqi Christians“. Hrabalová, „The Christian Community in Mosul and Nineveh Plains between 2003–2017“. Vrcholem útoků na ší'ity se stala vláda Islámského státu, který na svém území systematicky ničil ší'itské sakrální i funerální stavby, ale také jejich soukromý majetek.

²⁸⁹ Ší'ité tvoří asi 62 % populace. Pollock, „Sunnis and Shia in Bahrain: New Survey Shows Both Conflict and Consensus“.

²⁹⁰ Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain, „Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia“, 2.

²⁹¹ Anti Shiism, „Destruction of Shia Mosques in Bahrain“.

²⁹² Noueihed, „Hardline Shiite groups demand republic in Bahrain“.

postaveny zcela jiné stavby.²⁹³

V podobném postavení se nachází i přívrženci súfismu a jeho kulturní dědictví. Súfijští duchovní vůdci (označovaní jako *šajch*, *pīr*, *muršid* či *maulā*) jsou pohřbíváni do hrobek, které se stávají předmětem uctívání.²⁹⁴ Hroby zde hrají stejně centrální roli jako v ší'itském islámu.

Na Západě se nejslavnějším případem spojeným se súfismem, či spíše jeho regionální obdobou, marabutismem,²⁹⁵ stala destrukce svatyní ve městě Timbuktu. Město v roce 2012 poničily milice napojené na al-Qā'idu, které byly aktivní v celém regionu, a kterým mocenská vakua v jednotlivých zemích dala volnou ruku. Mali ale nebylo ojedinělým případem. V Tunisku, kde lze podobně jaké v celé severní Africe nalézt četné súfijské svatyně, bylo zničeno na čtyřicet z nich.²⁹⁶ V Libyi podobná situace donutila prozatímního ministra vnitra Fawzī 'Abd al-'Āla v létě 2012 k rezignaci – veřejnost ho a jeho administrativu obvinila z neschopnosti ochránit svatyně,²⁹⁷ z nichž nejznámější, mešita Sīdī Ša'b²⁹⁸ v Tripoli, byla salafisty srovnána se zemí buldozery v srpnu 2012. Vedle mešity byly zničeny také hroby a knihovna. Nicméně destrukce svatyní pokračovaly i v roce 2013 a později (ještě v lednu 2020 byla ve městě Sirt zničena *zāwija* Bin 'Īssa),²⁹⁹ ačkoliv v omezenější míře, a ani v těchto případech nebyly autority schopné najít viníky a přivést je před spravedlnost. V případě libyjského příkladu je nutné podotknout, že padla obvinění na členy armády a bezpečnostních složek, tvrdící, že jen nečinně přihlíželi a nesnažili se destrukci zabránit.³⁰⁰ Taková obvinění vůči ozbrojeným složkám se objevují v řadě případů, nejen v Libyi. Například sunnitští obyvatelé Mosulu se často vyjadřovali o ší'itské armádě, která je osvobodila od Islámského státu, jako o „okupační“ a její vojáci byli i několikrát nařčeni z desakralizace

---

²⁹³ Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain, “Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia”, 4-5.

²⁹⁴ I přes některé podobné aspekty nelze předpokládat, že si jsou ší'ité a súfí nutně blízcí; v Islámské republice Írán panuje vůči súfijským bratrstvům nedůvěra, eskalující k perzekucím. Mylný je také rozšířený předpoklad, že súfí jsou zákonitě nenásilní a umírnění. Súfí mohou vytvářet ozbrojená hnutí propagující džihád– nejznámější džihádistická súfijská hnutí existovala v západní Africe mezi 17. a 19. stoletím, z novější doby lze jmenovat *Džajš ridžāl al-tarīqa al-naqšbandīja*, Řád mužů naqšbandijského řádu, který vznikl v Iráku po roce 2003. Např. Woodward; Umar; Rohmaniyah; and Yahya, “Salafī Violence and Sufi Tolerance? Rethinking Conventional Wisdom”.

²⁹⁵ *Murābiṭ* je regionální označení odvození od arabského termínu „opevněný“, což se váže k ozbrojeným náboženským skupinám, které sídlily v *ribāt*, pevnosti. Ačkoliv *murābiṭ* není synonymem pro súfí, v kontextu Maghribu a západní Afriky, vytvářeli *murābiṭé* (i pokud k žádnému řádu nepatřili) síť, založené na súfismu velmi podobných hodnotách, skrze které dominovali společnosti a také šířili islám. V centru sítě stála *zāwija*, formálně náboženské a poutnické centrum, neformálně také v mnoha případech centrum mocenské. O systému *zāwijí* v kontrastu k marocké státní moci viz. Labari; and Engelhard, *Recettes islamiques et appétits politiques essai sur les fondements du pouvoir chérifien*, 44.

²⁹⁶ Alvi, “Islamists Make Sufi Shrines a Target in North Africa”. Další zničená místa v Tunisku a jinde lze nalézt na: “Destruction of Sufi Shrines”.

²⁹⁷ Al Jazeera, “Libya Minister quits over Sufi Shrine Attack”.

²⁹⁸ *Sīdī* je zažitý regionální označení pro světce, jedná se arabský termín *sajjīdī* – můj pán. Kvůli častému výskytu nechávám v místní formě.

²⁹⁹ UN News, “‘Convergence’ over lasting Libya Ceasefire, as Negotiator urges against ‘Provocative’ Acts”.

³⁰⁰ BBC, “Libya Sufi Shrines attacked 'By Islamist Hardliners'”.

sunnitských mešit.³⁰¹ Fakt, že irácká armáda, která je majoritně ší'itská se nedokázala oprostít od sektářských nálad, a nad dobytými sunnitskými oblastmi vyvěšovala ší'itské vlajky, vzájemnému antagonismu napomáhal.

Svatostánky jiných náboženských skupin

Korán, coby primární zdroj pro přístup muslimů k jiným náboženstvím a jejich místům kultu, nabízí řadu veršů mluvících o toleranci a delší řadu veršů mluvících o vedení válek proti nevěřícím.³⁰² Tawfiq al-Ḥamīd (1898-1987), bývalý egyptský islamista a islámský myslitel, ve svých esejích o radikálním islámu mluví i o vztahu Koránu k jinověrcům a upozorňuje, že všechny verše mluvící o válce s nemuslimy užívají určitý člen *al-* nebo *alladhīna*, který je v arabštině velmi konkrétní a spíše vypovídá o válkách proti konkrétním nevěřícím kmenům a skupinám v kontextu doby než o vedení války proti všem nevěřícím světa.³⁰³ S ním souzní většinová muslimská veřejnost, o čemž svědčí pluralitní povaha obyvatelstva většiny muslimských států. Základním opěrným bodem pro zastánce tolerance a soužití je koranický verš ze súry Kráva: „*Nebudiž žádného donucování v náboženství!*“³⁰⁴ a pak verš ze súry Nevěřící: „*Vy máte své náboženství a já své náboženství mám!*“³⁰⁵ Stejně tak lze v Koránu najít verše, které považují ničení neislámských svatostánků za zločin, jelikož jsou všechny místy uctívání jednoho Boha. V súře Pouť se píše: „*A kdyby byl Bůh nezahnal jedny lidi druhými, věru by byly bývaly zničeny poustevny, kostely, modlitebny a místa klanění (tj. mešity), v nichž hojně je vzpomínáno jména Božího.*“³⁰⁶

Rozporuplné názory na jiné náboženské skupiny odráží historický kontext vzniku jednotlivých súr. Muḥammadův názor na jinověrce se formoval v průběhu jeho „prorocké kariéry,“ kdy zpočátku doufal, že bude židy a křesťany přijat za proroka, čemuž napovídá počáteční orientace qibly k Jeruzalému³⁰⁷ a fakt, že původní muslimský půst byl určen na židovský svátek Jom Kippur.³⁰⁸ V súře Prostřený stůl mluví Muḥammad přímo k židům a křesťanům: „*Vlastníci Písma! Nyní již přišel k vám náš posel, aby vám jasně vyložil mnohé z toho, co skryli jste z Písma,*

---

³⁰¹ Informace je založená na osobní návštěvě Mosulu v dubnu 2017 během osvobození a na informacích poskytnutých místními lidmi.

³⁰² Podle českého webu koranoislam.cz je v Koránu celkem 349 veršů týkajících se nenávisť k nemuslimům a 11 veršů o náboženské toleranci a soužití.

³⁰³ Al-Ḥamid, *The Collected Works of Tawfiq Hamid: Observations on Radicalized Islam*, 89.

³⁰⁴ „Korán“, 2:256.

³⁰⁵ „Korán“, 109:6.

³⁰⁶ „Korán“, 22:40.

³⁰⁷ Wensinck; and King, „Kibla“.

³⁰⁸ Moussalli; and Newby, „Muḥammad“. Korán popisuje stravovací omezení stanovená Prorokem, která se podobají těm židovským a ḥadīthy mluví o tom, že Prorok se vyptával židů na půst, a doporučil svým následovníkům postit se na židovský den půstu, 'Āšurā'. „Korán“, 2:172-173. „Šaḥīḥ Muslim“, 1079 a. „Šaḥīḥ al-Buchārī“, 2005.

a prominul vám mnohé. A přišlo k vám nyní od Boha světlo a Písmo zjevné.³⁰⁹ Obě náboženské skupiny jej nicméně odmítly, což vedlo ke zhoršení vzájemných vztahů, čemuž odpovídají další koranické verše, ve kterých jsou například křesťané kritizováni pro přidružování k Bohu; súra Prostřeny stůl: „A věru jsou nevěřící ti, kdož říkají: „Mesiáš, syn Mariin, je Bůh!“ a pravil Mesiáš: „Dítka Izraele, uctívejte Boha, Pána mého i Pána vašeho! Kdo bude přidružovat k Bohu, tomu Bůh zakáže vstup do ráje a bude mu příbytkem oheň pekelný; a nespravedliví nebudou mít pomocníky.“³¹⁰ Vzhledem k anachronickému řazení súr a veršů jsou tyto protichůdné postoje přítomné v celém Koránu (i v rámci jedné sóry) a umožňují mnohé výklady a tím i vznik velmi bohatého a rozporuplného učení. Vedle přímého označení jinověreckých skupin se v Koránu objevují i pojmy jako „nevěřící“, který často není nijak blíže definován ani Koránem samotným, a neexistuje jednotný náhled na tento termín v muslimské teologii.³¹¹ Šířka tohoto pojmu a rozmanitost názorů pak otevírá dveře velmi rozdílným pojetím, do kterých se ve velkém odráží povaha a názory čtenáře či interpreta.

Praxe ničení náboženských staveb byla přítomná v islámu od jeho počátku,³¹² nicméně nejednalo se o destrukce plošné a komplexní, naopak o akty spojené s rozličnými důvody. Prvním z nich byly důvody politické;³¹³ etablování nového režimu a elit s sebou neslo vymezování proti starým pořádkům. V rámci toho, některé náboženské stavby byly transformovány na mešity (například zoroasterské chrámy ohně v Persii),³¹⁴ jiné byly zničeny. Dalším byly důvody společenské; útoky byly odrazem proher muslimského světa tváří v tvář světu jinému (zejména křesťanskému, po vzniku Izraele také židovskému), ale také lokálních společenských konfliktů.³¹⁵ Tyto dva kontextuální úhly pohledu zastává například univerzita al-Azhar, která se snaží destrukce zasadit do určitých historických podmínek a nevnímat je jako náboženské akty.³¹⁶ Je nutné

---

³⁰⁹ „Korán“, 5:71

³¹⁰ „Korán“, 5:71.

³¹¹ V Koránu se objevují termíny: *alladhīna kafarū, lā ju'minūn, al-kāfirūn*. Rozdíly v nich vysvětluje Gerrans, *The Qur'an: a Complete Revelation*, 38.

³¹² Robert Bevan uvádí, že v porovnání s křesťany, muslimové měli historicky tolerantnější přístup k svatým místům jiných náboženství a zdůrazňuje, že islámské právo podporovalo zachování majetků nevojenského obyvatelstva. V muslimském prostředí byly kostely i jiné svatostánky často transformovány v mešity. Bevan, *The Destruction of Memory*, 19.

³¹³ Al-Hamid, *The Collected Works of Tawfik Hamid: Observations on Radicalized Islam*, 103.

Podle al-Maqrīzīho rozhodl fátimovský chalífa al-Hākīm (996-1020), že všichni křesťané a židé musí opustit Egypt a odejít do Byzance. Nakonec se nechal od zástupců komunit uprosit, aby nespornitelný požadavek zrušil. Více než tisíc kostelů bylo zničeno a jejich majetky rozkradeny. Důvodem byl podle autora chalífův vztek na politickou moc, kterou křesťané získali na vládě v zemi. Al-Maqrīzī. *A Short History of the Copts*, 88-91.

³¹⁴ Jednou z velmi známých transformovaných staveb je mešita Tārīchāne v Damghānu, ale základy chrámů ohně se nacházejí v řadě pozdějších staveb, kterými byly překryty.

³¹⁵ Al-Maqrīzī zmiňuje celou řadu takových příhod např. Al-Maqrīzī, *Histoire sultans Mamlouks: Dil 2*, 8, 178–182.

³¹⁶ Al-Hamid dodává, že ačkoliv al-Azhar dlouhodobě zastává smířčí a ekumenické postoje, její duchovní „stále učí,“ že židé jsou „opice a prasata.“ Al-Hamid, *The Collected Works of Tawfik Hamid: Observations on Radicalized Islam*, 89.

podotknout, že islám byl smířlivější s Lidem knihy³¹⁷ – důkazem může být množství zachovalých kostelů a synagog v regionu, které byly udržovány (či založeny) z příkazu muslimských vládců.³¹⁸ Nicméně mimo křesťany a židy existovaly vedle muslimů i jiné náboženské skupiny po celá staletí. Třetím důvodem jsou útoky náboženské a projevy netolerance.³¹⁹

Ve 20. století byl negativní náhled na nevěřící a jinověrce formován učením Sajjida Quṭba,³²⁰ který psal v době, kdy Egypt výrazně ovlivňovala západní kultura a životní styl. Tento egyptský ideolog, jedna z hlavních postav Muslimského bratrstva v 50. a 60. letech, přišel s teorií, že současní muslimové žijí ve stavu nevědomosti (*džāhilīja*), podobně jako dávní Arabové před příchodem islámu. Ve svých názorech Quṭb navazuje na al-Džauzīju, jehož názory na nevěřící cituje ve své stěžejní práci *Milnīky*.³²¹ Proti této nevědomosti je nutné vést džihád mečem, jehož cílem je nastolení dokonalé čisté muslimské společnosti a odstranění moderních dekadentních vlivů. Podle Quṭba mají věřící a nevěřící nepřekonatelné rozdíly, které způsobují konflikty, jelikož muslimové se poddávají jen Bohu, zatímco nemuslimové se klaní před těmi falešnými.³²² Vedle

---

³¹⁷ V muslimské tradici tolerance vůči nevěřícím se patrně nejvíce vyjmají postava chalify ‘Umara ibn al-Chattāba (632-634) a chalify ‘Umara II. (717-720). První napsal dopis obyvatelům Jeruzaléma, známý jako ‘Umarova záruka, ve kterém jim slíbil svobodu vyznání a ochranu, stejně jako ochranu jejich svatostánek. Příběh zaznamenaný historikem al-Ṭabarīm říká, že když při návštěvě jednoho z jeruzalémských kostelů přišel čas na modlitbu, ‘Umar odmítl patriarchovu nabídku modlit se uvnitř kostela, ale modlil se sám venku na schodech s tím, že jednou by si jeho akt mohli muslimové vysvětlit jako povolení k zabránění kostela (Al-Ṭabarī, *Tārīḥ al-Ṭabarī: tāriḥ al-rusūl wa al-mulūk* 3, 613-608.). Umajjovský chalífa ‘Umar II. se proslavil sepsáním ‘Umarovy úmluvy, která je seznamem povolení, zákazů a příkazů pro *dhimmi* (chráněnce, nemuslimské obyvatele státu) žijící v chalífátu. Tento text má několik různých podob a jeho původní verze je neznámá, stejně jako je historicky nejistý i jeho původ u ‘Umara II., přičemž s jeho jménem mohl být spojován pro dodání vážnosti (Emon, *Religious Pluralism and Islamic Law: Dhimmis and others in the Empire of Law*, 71.). Ačkoliv oba texty mají nad sebou mnoho otazníků, zásadní pro jejich postavení je místo, jaké zaujímají v muslimské tradici. Podobné záruky ochrany práv jinověrců byly vydány mnohými muslimskými dobyvateli, při jejich rychlém postupu za rané muslimské expanze, díky čemuž bylo usnadněno dobývání mnohých regionů (více k tomuto tématu nabízí Dar al Ifta, “Prohibiting Attack on Churches”). Záruky se staly součástí soužití i v pozdějších staletích. Muzeum arménské kultury v Esfahánu má sbírku záruk týkajících se arménské komunity ve městě, která zde vznikla v 16. století. Arménská komunita byla nastěhována do města kvůli ekonomickému prospěchu a rozvoji, který měli její obchodníci zaručit. Záruky doložené v muzeu dokládají jak útoky místních lidí na obchodníky (jak fyzické, tak restriktivní či slovní) a snahu vládců komunitu ochránit. Texty pochází z 16.-19. století. (Informace získány při opakovaných návštěvách v letech 2012-2019).

³¹⁸ Zmínit lze například arménskou katedrálu Vank v Esfahánu, založenou šáhem Abbásem Velikým v roce 1655 nebo klášter Sumela v severní Anatólii, kterému byla po dobytí osmanským vládcem Mehmetem II. v roce 1461 přičena královská ochrana a rozličná práva. Ministry of Culture and Tourism, “Sumela Monastery“. Tématu šíření islámu v prostředí jinověrců se věnuje starší monografie Arnold, *The Preaching of Islam: a History of the Propagation of the Muslim Faith*.

³¹⁹ Samotné téma důvodů a kontextů útoků na náboženské skupiny v muslimských dějinách je velmi zajímavé. V mnoha případech se ho doslova chytli autoři, snažící se jeho zpracováním poukázat na netoleranci islámu. Téma by ale bylo hodno zpracovat právě v kontextu doby a společenských a ekonomických událostí. V oblasti propagace anti-muslimských myšlenek lze jmenovat například poměrně plodného autora Billa Warnera, který je považován za velmi silného kritika islámu. (např. Warner, *Mohammed and the unbelievers*).

Salafistické názory na soužití s jinověrci formuloval al-Džauzīja ve svém díle *Aḥkām ahl al-dhimma*, kde zastává přísné postoje výrazně omezující existenci a fungování jinověreckých komunit.

³²⁰ Armstrong, *Islam: a Short History*, 169.

³²¹ Quṭb, *Milestones*, 31.

³²² Bin Ali, “The Islamic Doctrine of al-Wala’ wal Bara’ (Loyalty and Disavowal) in Modern Salafism”, 17-18.

termínu *džāhilīja* se v Quṭbově učení vyskytuje opačný termín, *ḥākimīja*, čili řádná vláda podle islámských zákonů. Pomocí těchto dvou termínů Quṭb odsoudil tehdejší arabské (muslimské) vlády a vytvořil ideologické zaštitění pro odbojná hnutí, bojující za sesazení nevhodných vůdců. S tím souvisí i politický rozměr konceptu *al-walā' wa al-barā'* (loajality a odmítnutí): muslimové mohou následovat jen muslimského vládce, který se drží islámských zákonů, přičemž musí odmítnout neislámské způsoby vlády, jako je demokracie.³²³ Koncept loajality a odmítnutí je komplexní a široký, a zabývala se jím celá řada autorů a myslitelů, kteří jej podávají často zcela rozdílně. Al-Ṣawāḥirī, ideolog al-Qā'idy,³²⁴ pak celou záležitost přenesl do násilné a džihádistské rétoriky. V jeho podání by měli věřící nenávidět nemuslimy (nazývané v arabštině sg. *kāfir* pl. *kuffār*) a zabít je, stejně jako muslimy, kteří se nepřidávají k džihádu. Jeho doktrína je určená pro novou radikální dobu po americké invazi do Iráku³²⁵ a je jedním z ideologických základů pro nenávisť některých islámských skupin jak vůči nevěřícím, tak vůči jiným muslimským skupinám.

Vlivem vývoje v muslimském světě došlo ke zhoršení postavení jinověrců, kteří zde žijí, což se projevuje omezováním jejich práv, společenskou stigmatizací³²⁶ a v extrémních případech násilím. V červenci 2000 vydala Stálá rada pro náboženský výzkum a fatwy, orgán saúdského Ministerstva náboženských nadací, fatwu zakazující výstavbu nemuslimských míst kultu v muslimských zemích. Tato fatwa zároveň omezuje práva nevěřících na Arabském poloostrově.³²⁷ Fatwa cílila na muslimské země mimo Saúdskou Arábii, ve které ve dnešní době nejsou žádné oficiální kostely a mešity zůstávají jediným legálním místem kultu,³²⁸ přičemž země oficiálně tvrdí,

³²³ Bin Ali, "The Islamic Doctrine of al-Wala' wal Bara' (Loyalty and Disavowal) in Modern Salafism", 16-17.

³²⁴ Teroristické organizace vyrůstají ze stejných kořenů a v mnoha případech mají na sebe návaznost. Jak sumarizuje Kristy Champion (Champion, "Blast Through the Past: Terrorist Attacks on Arts and Antiquities as a Reconquest of the Modern Jihadi Identity", 35.): Egyptská islámská skupina, která podnikla útok v Luxoru, byla napojená na Islámský džihád. Ten splynul s afghánským *Maktab al-chadamāt* v 90. letech a vytvořil al-Qā'idu. Její irácká buňka (AQI) stála za bombardováním svatyně al-'Askarija. Poté, co se al-Qā'ida rozšířila v severní Africe, spojila se s Ansar Dine/Ansār al-Dīn, která stála za zničením Timbuktu. V Iráku se AQI transformovala v Islámský stát. Islámský džihád, al-Qā'ida v Islámském Maghribu i AQI měly společného ideologa, Ajmana al-Ṣawāḥirīho, jednoho z předních lídrů al-Qā'idy. Al-Ṣawāḥirī se stal vůdcem al-Qā'idy po smrti Usámy bin Ládina v roce 2011, do té doby byl jeho pravou rukou a jedním z ideologů hnutí. Jednou z jeho nejslavnějších prací je dílo *Al-walā' wa al-barā'*: vyřčená doktrína a promarněná skutečnost, přičemž doktrína *al-walā' wa al-barā'* (v překladu loajality a odmítnutí) je jedním ze základních kamenů moderního džihádismu. Vyjadřuje lásku k Bohu a všemu, co je mu milé a odmítání všeho, co je mu nemilé.

³²⁵ Bin Ali, "The Islamic Doctrine of al-Wala' wal Bara' (Loyalty and Disavowal) in Modern Salafism", 160-161.

³²⁶ Už byly zmiňovány znaky „ن“ a „ر“, které se objevily na domech či obchodech křesťanských a ší'itských obyvatel Mosulu. K nim se připojily nadávky na ulicích, šikana ve školách i na univerzitách, ztráta zaměstnání, v době největší bezpečnostní krize pak takzvané „zabíjení na občanku,“ kdy byla tázaná osoba nucena ukázat občanský průkaz a byla na místě zabita na základě jména. Stoupající míra šikany vedla k migraci jinověrců z Mosulu a přilehlých oblastí. Informace byly získány od křesťanských uprchlíků během půlroční tlumočnické praxe v roce 2016 a na základě rozhovorů v dubnu 2017.

³²⁷ Hukm binā' al-kanā'is wa al-ma'ābid fī džazīrat al-'arab.

³²⁸ U.S. Department of State: Bureau of Democracy, Human Rights and Labor. "International Religious Freedom Report for 2015".

že žádné občany křesťanského vyznání nemá. Je zde patrný jasný záměr šířit vlastní ideologii do celého regionu Perského zálivu, kde jsou mnozí sunnitští vládcí regionu Saúdské Arábie poplatní. V návaznosti na výše zmíněnou fatwu v roce 2005 Kuvajt vyhlásil zákaz výstavby kostelů s tím, že v zemi je jich dvacet pro stovku křesťanů, kteří v zemi mají trvalý pobyt, dost. A ti, kteří do země přijíždějí za prací, se jednou vrátí domů a výstavbu nových kostelů tedy nepotřebují.³²⁹ Křesťanské kruhy rozvířila fatwa vydaná v roce 2008 v egyptském Dār al-iftā', která přirovnávala kostely k vepřinům, kasinům či nočním klubům. Tato fatwa s číslem 1809 byla zveřejněná na oficiálním webu instituce, nicméně později se za ni velký muftī Alī Džum'a omluvil, že nebyla ratifikovaná, přičemž právníci, kteří ji vydali, byli podle zdrojů v roce 2009 vyšetřováni.³³⁰ V roce 2019 na oficiálních stránkách zveřejněná nebyla, její oskenovaná kopie lze ale najít na různých, zejména křesťanských, webech.³³¹ Egyptský al-Azhar je jinak známý kritikou ničení kostelů, a propagátorem vzájemné koexistence různých vyznání. Nejvyšší imám al-Azharu, Aḥmad Muḥammad Aḥmad al-Ṭajjib, podepsal spolu s papežem Františkem v únoru 2019 dokument o propagaci lidského bratrství a světového míru, podpoře vzájemného dialogu a odmítnutí terorismu.³³²³³³

Násilný projev náboženské netolerance je patrný v mnoha regionech muslimského světa, a je reflektován se zvýšenou pozorností a citlivostí. Za zmínku ale stojí, že náboženské útoky jsou v dnešní době přítomny v celém světě, přičemž jsou také zaměřeny proti muslimům. Například v prosinci 1992 hinduističtí ozbrojenci zničili Báburovu mešitu z 16. století ve městě Ajódhja v severní Indii, protože údajně stála na jejich posvátné půdě, čemuž předcházely dlouhé spory a kontroverze.³³⁴ Mnozí se útoky na mešity na Západě jsou rovněž důkazem prohlubování špatných vztahů mezi náboženskými skupinami.

Světské důvody

Ztráta kulturních statků na Blízkém východě a v severní Africe je ovlivněná celou řadou

---

³²⁹ MEMRI, "Official Saudi Fatwa of July 2000 Forbids Construction of Churches in Muslim Countries; Kuwaiti MP Concurr: Special Dispatch No. 1123".

³³⁰ Abdelmassih, "Building a Church Is a 'Sin' against God, Says Egyptian Muslim Council".

³³¹ AINA News, "Fatwa declaring that building Churches is Illegal in Egypt".

³³² Plný text k nahlédnutí zde: Pope Francis; and al-Tayyeb, "A Document on Human Fraternity for World Peace and Living Together: Apostolic Journey of His Holiness Pope Francis to the United Arab Emirates".

³³³ Zajímavý aspekt přináší Bevan, který uvádí, že Mohammed Atta, jeden z útočníků z 11. září byl velmi kritický vůči „znečišťování“ muslimského prostředí západní architekturou. Atta, vzděláním architekt, měl silný vztah k muslimskému dědictví, a vyjadřoval se velmi negativně ke způsobu, jakým moderní architektura zastihuje historickou zástavbu v Aleppu nebo v Káhiře, kde se egyptská vláda snaží vytvořit „islámský Disneyland“ pro západní turisty. Bevan zdůrazňuje, že Atta nebyl mezi islámskými teroristy jediný, kdo takto vnímal zmíněné „znečištění“ muslimského prostředí. Bevan, *The Destruction of Memory*, 65 (cit. Sunday Times, 6. leden, 2002.)

³³⁴ Více Sharma, "The Ayodhya Issue" in Layton; and Stone, *Destruction and Conservation of Cultural Property*.

důvodů, které nepochází z náboženského, ale světského prostředí. Do této kapitoly jsou zahrnuta čtyři témata, která se během výzkumu ukázala jako relevantní a velmi častá. Jako první bude diskutován negativní vliv konfliktů na kulturní krajinu, dále propaganda, která kulturní statky symbolické hodnoty využívá, finanční důvody destrukcí a rozvoj, který je v některých případech záminkou využitelnou k cíleným destrukcím. Zcela vynechány jsou důvody spjaté se zhoršujícími životními podmínkami (například ve vztahu ke klimatu), ale také přírodní katastrofy, které spadají mimo rámec této práce.

Konflikty

Velkým faktorem ovlivňujícím degradaci kulturní krajiny v regionu je bezpečnostní otázka a řada probíhajících konfliktů, které znemožňují ochranu a péči o kulturní krajinu, která jejich vlivem chátrá a upadá. Ať už se jedná o přímé boje, praktickou nepřístupnost lokalit či nedostatek financí konflikty vyčerpaných států.

Důsledky přímých bojů mají za následek v mnoha případech destrukce ničivé a plošné povahy.³³⁵ Nicméně zejména během konfliktu je nutné rozeznávat cílené a necílené ničení kulturních statků. V této práci jsou jako cílené destrukce spojené s konflikty vnímány i ty, které necílí na kulturní objekty, ale na osoby a cíle, ukrývající se v nich. Myšleno, že útočník si je vědom, že ničí kulturní objekt, ale zároveň se tím necítí omezený.³³⁶ Historické prostředí se v průběhu konfliktů nestává cílem, ale prostředím bojů. Na obranu proti tomuto jednání vznikají mapy a plány pro armády,³³⁷ které vyznačují citlivé oblasti. Jejich plné využití v konfliktu zůstává otázkou: během studie tématu byly zaznamenány úspěchy tohoto přístupu, ale také některá selhání.

K rychlosti a masovosti destrukcí v dnešní době přispívají moderní technologie, které jsou pro kulturní krajinu nesmírně ničivé. Od prostých kulek po různé typy výbušných zařízení, ale také například buldozery, které mají upravit oblast tak, aby válčící strana získala strategické výhody,³³⁸ či tanky a jiná těžká vozidla, které mohou svou vahou napáchat nenávratné škody. Vedle toho je časté využití nestrategických objektů (muzeí, domů, rezidencí, administrativních komplexů...)

---

³³⁵ Rozsah destrukce byl na mnoha místech monitorován drony. Viz. např. BBC News, "Syria conflict - Drone reveals extent of Aleppo's destruction - BBC News".

³³⁶ Kritika vůči nevybíravému bombardování vyplynula v regionu několikrát. Zejména bude diskutována v případě Saúdy vedené Koalice proti Jemenu, ale také v kontextu dobývání Mosulu.

³³⁷ Např. se jedná o UNESCO, *Passeport pour le patrimoine: Nord Mali – Tombouctou – Gao – Kidal*. Seznam kulturních lokalit byl předán armádě osvobozující Mosul. Hanson; and Kurin, "Why We Need to Fight to Save Mosul's Cultural Heritage". O problematice *no-strike* seznamů a jejich zneužití pro válečné účely (v reakci na prohlášení bývalého amerického prezidenta D. Trumpa o bombardování iránských kulturních památek z ledna 2020) viz. Cunliffe, "No Strike Lists – From Use to Abuse?"

³³⁸ Popis starověké lokality Babylon po úpravách, které udělaly alianční jednotky viz. International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq, "Final Report on Damage Assessment in Babylon", 16. Podobné aktivity turecké armády viz. Danti et al., "Special Report: Current Status of the Tell Ain Dara Temple: S-IZ-100-17-Ca021".

jako základen, skladů, štábů a kasáren.³³⁹ Řada zcela nestrategických objektů a lokalit padá rovněž za obětí okolnímu násilí, pouličním bojům či přímému ostřelování celých měst. Za zmínku stojí, že některé lokality trpí i tím, že v nich nachází úkryt váleční uprchlíci – známým příkladem se stala syrská Mrtvá města, kde uprchlíci našli úkryt v římských hrobkách.³⁴⁰ K lokalitám, které disponují nějakou strategickou výhodou, jako jsou pevnosti, opevněná sídla či telly, je často přistupováno bez ohledu na jejich historickou a kulturní hodnotu, což vede k jejich poničení v případném útoku, ale také samotnými obránci, kteří lokalitu upravují podle svých potřeb.³⁴¹

Propaganda

Vedle toho, že historické monumenty jsou přímou obětí válečných konfliktů a střetů, stávají se ideologickou zbraní v rukou válčících stran.³⁴² Jak už bylo řečeno v úvodu práce, nový režim se snaží vymazat vzpomínky na starý režim z paměti a očernit bývalé vládcy, přičemž ničení symbolů úspěchu a bohatství je toho součástí. Ikonoklasmus a ničení kulturních statků jsou úzce propojeny s politikou a ideologií, a to zejména v případě změny režimu, systému vlády či státního náboženství. Přetváření kolektivní paměti, kterou symboly moci uchovávají, protkává lidskou historií od jejích počátků a touto optikou by měly být nahlíženy i teroristické skupiny, které se ve své podstatě neliší od jiných skupin, bojujících proti vyššímu celku (státu, organizaci, systému), jehož symboly moci se pro ně stávají ideálními cíli.

Frey a Rohner ve své studii³⁴³ popisují terorismus jako hladovějící po mediální pozornosti (*media-hungry*). Podle nich radikální skupiny cílí na památky, protože se jedná o místa atraktivní pro média a známá veřejnosti, a zároveň důležitá pro stát. Vedle toho se jedná o lokality vnímané jako „měkké cíle“ (*low-risk*) – je snadné se do nich dostat a násilný útok zajistí velké mediální

---

³³⁹ Viz. např. AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 24. Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq1: S-IZ-100-17-Ca021, Weekly Report 125–128 — January 1–31, 2017”, 4.

³³⁹ Frantzman; and Mohammed, “After ISIS, Secrets of Jewish Mosul emerge from the Rubble”.

³⁴⁰ ITV News, “Living in a Tomb: Syria's Children hide in Roman Ruins from the Modern War Machine”.

³⁴¹ Např. opevněné divadlo v Bosně bylo transformováno v ostřelovačské hnízdo, AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 12. Crac des Chevalliers posloužil jako základna rebelům AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 34.

³⁴² Historicky se jednalo o běžnou taktiku užívanou například Římskou říší: jako hrozba pro rebelující židovskou populaci byl Římany zničen a vyrabován Šalomounův chrám. Válka Říma s Kartágem skončila srovnáním protivníkovy města se zemí a posolením půdy. Ne nepodobně Římanům si počínali také mongolští nájezdníci ve Střední Asii. Po dobytí odbojného města Merv byla jeho údajně až milionová populace vyvražděna a město bylo na příkaz Toluje zničeno stejně jako další města podél Hedvábné stezky (například Bagdád), přičemž trvalo dekády, než byla infrastruktura obnovena. Z moderních dějin lze jmenovat zničení Nagasaki a Hirošimy, které bylo využito Spojenými státy k zastrašení Japonců pomocí masivní kampaně, distribuce letáků a rádiového vysílání, dokud Japonsko nezačalo jednat o kapitulaci. Williams, “The Information War in the Pacific, 1945”.

³⁴³ Frey; and Rohner, “Protecting Cultural Monuments against Terrorism”.

pokrytí.³⁴⁴ Cílit na turistické oblasti (v tuto chvíli jsou myšleny jak kulturní místa, tak například pláže) přináší teroristickým skupinám další výhody: oslabuje to totiž stát. Pro mnoho zemí je příjem z turismu zásadní a odklon návštěvníků kvůli teroristické hrozbě vytváří řadu problémů, spojených s financemi. Příkladem může být Tunisko, které v roce 2010 navštívilo šest milionů devět set tisíc turistů, ale v roce 2015, kdy se udály útoky v muzeu Bardo (18. března 2015 zde bylo zabito dvacet dva lidí) a na pláži v Sūsāch (26. června 2015, zabito třicet osm lidí) počet návštěvníků klesl na pět milionů tři sta tisíc.³⁴⁵ Podobným způsobem byl terorismem ovlivněný turismus ve všech zemích regionu, kde se s vlnou arabského jara situace ještě dále zhoršila. Citelně zasáhla vlna násilí Egypt, kde prvním útokem svého druhu byl masakr v Luxoru v roce 1997, a kde arabské jaro a následné násilnosti vedly k citelnému úbytku turistů (ze čtrnácti milionů v roce 2010 na pět milionů v roce 2016).³⁴⁶

Medializace ničení kulturních památek ze strany teroristických organizací začala se zničením soch Buddhů a byla zdokonalena Islámským státem. Existuje pro ni (a potažmo tedy i pro medializaci teroristických útoků jako takových) několik důvodů. Prvním z nich je ponížení poražených a jejich hodnot, ať už to jsou náboženské komunity, tak celé státy a společenství, kterým je demonstrována jejich neschopnost se postarat o „své“ památky, které jsou vnímané jako mající univerzální hodnotu.³⁴⁷ Dalším důvodem je šíření radikální ideologie k dalším možným příznivcům. Díky sociálním sítím se videa a propagační materiály masově sdílí a dokáží zasáhnout a oslovit obrovské masy lidí: videa a vizualizace neměly za cíl jen zastrašit³⁴⁸ a ukázat moc, ale také oslovit příznivce ISIS po celém světě. Video a obrazy, a tudíž i jejich poselství, které se dočkaly tisíců sdílení (včetně zařazení do zpravodajství či přepisů), navíc zůstanou na internetu přístupné patrně navěky. Medializace a sociální média mají pro organizace jako je Islámský stát a jeho odkaz blahodárný vliv a zejména ISIS s nimi dokázal velmi schopně nakládat.³⁴⁹ ISIS disponoval poměrně sofistikovaným, elegantně řešeným vizuálem svých materiálů, které dokázaly přesně cílit

---

³⁴⁴ Toto téma rozebírá Paraskevas; and Arendell, “A Strategic Framework for Terrorism Prevention and Mitigation in Tourism Destinations”.

³⁴⁵ Pro srovnání viz statistiky “Ministère du tourisme et de l'artisanat, République tunisienne”.

³⁴⁶ “The World Bank: International Tourism, Number of Arrivals – Egypt, Arab Rep.”.

³⁴⁷ Aspekt ponížení je přítomný v Dābiq *Dabiq: Sha'ria alone will Rule Africa (11)*, 22.

³⁴⁸ Harmanşah pro tento cíl nabízí termín *iconoclash*. Harmanşah, “ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media”, 176.

³⁴⁹ Zejména u Islámského státu je nutné si uvědomit, jakým způsobem pracovala jeho propaganda. ISIS měl svého času mezi pěti stovkami a dvěma tisíci účtů na Twitteru a dalších čtyřicet šest tisíc podpůrných účtů, z nichž každý sledovalo asi tisíc lidí. Účty neměly denní příspěvky, ale v nárazových akcích zveřejňovaly až sto padesát příspěvků denně, většinou s grafickým obsahem. Jeho příspěvky nebyly složité, ale cílené na širokou veřejnost. Více: Campion, “Blast through the Past: Terrorist Attacks on Arts and Antiquities as a Reconquest of the Modern Jihadi Identity”, 34. Morgan; and Berger, “The ISIS Twitter Census: Defining and Describing the Population of ISIS Supporters on Twitter”, 29. Kovács, “Mezi brutalitou a patosem: Analýza mediální propagandy Islámského státu“ in Beránek; and Ošťanský, *Islámský stát: Blízký východ na konci časů*.

na potencionální zájemce, pocházející z řad mladých lidí, zvyklých na audiovizuální podněty.³⁵⁰

Za zmínku stojí, že důležitou roli v propagandě Islámského státu hrál i boj proti jeho předchůdcům, konkrétně světským státům vzniklým ve 20. století, ale také muslimským dynastiím. Při pozorování destrukcí je to patrné na faktu, že vedle staveb majících náboženskou hodnotu (ať už byly vnímané jako odchylka od islámu či jako pozůstatky starého polyteismu) Islámský stát ničil také stavby zcela světské,³⁵¹ z období vlády muslimských dynastií či režimů, což už nespadá do klasického ikonoklastického pojetí sunnitského/salafistického islámu. Pozorovatelé si tento typ destrukcí vykládají několika pohnutkami: provokace Západu (a s tím spjatá potřeba vizuálních materiálů pro provokace),³⁵² odtržení komunit od jejich dědictví a identity (což pomáhá při vytváření identit nových),³⁵³ v širším kontextu také jako boj proti „klasické archeologii“, coby dědictví kolonialismu a arabského nacionalismu a následné nastolení nového řádu.³⁵⁴ Tento poslední bod stojí za zmínku v rámci ideologie ISIS, ale také v kontextu vývoje současného Blízkého východu: ničené památky spadají pod státní instituce, které jsou produktem světského státu, který je rovněž považován za rouhačský. Ničením archeologického dědictví tedy útočí na

---

³⁵⁰ Nově vzniklý termín váží se k tomuto jevu je *Socially Mediated Terrorism*, kterým Smith a kolektiv popisují vztah sociálních médií, současného terorismu a obecnstva. Medializaci ikonoklastismu se věnuje Gonzáles Zarandona a kolektiv ve svém článku *Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage*, který analyzuje jednotlivé audiovizuální výstupy a techniky, které ISIS používá ke zvýšení efektu své mediální produkce. Viz. Smith et al., “The Islamic State’s Symbolic War: Da’esh’s Socially Mediated Terrorism as a Threat to Cultural Heritage”.

³⁵⁰ Gonzáles Zarandona; Albarrán-Torres; and Isakhan, “Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage”.

³⁵¹ Jedná se například o starověké lokality, které nemají žádný náboženský (a ani strategický) význam. Mezi nimi brány al-Maškī, Adad a Nergalova v lokalitě Ninive, nebo části Palmýry, jako je kolonáda, oblouk Septima Severa, části divadla a další. Melčák, “Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: příklad Mosul,” 211. Lablaude; and Russo, “Site of Palmyra: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus”, 29.

³⁵² Jako na mediální divadlo na problematiku nahlíží Harmanşah, “ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media”. O pozornosti vyvolávané útoky např. Cunliffe; and Curini, “ISIS and Heritage Destruction: a Sentiment Analysis”.

³⁵³ Gonzáles Zarandona; Albarrán-Torres; and Isakhan, “Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage”, 4.

³⁵⁴ Jones, “Understanding ISIS’s Destruction of Antiquities as a Rejection of Nationalism”. Ale také *Dabiq: Sha’ria alone will Rule Africa (11)*, 22.

samou podstatu Sýrie i Iráku a posledních dekách jejich vývoje.³⁵⁵ V jedenáctém vydání *Dābiq*³⁵⁶ se doslova píše: „*Pan-arabské režimy a ba‘athistické režimy, včetně těch Baššara, Saddáma a Násira, leží pod nohama arabských mudžāhidů a Chalífátu.*“³⁵⁷ *Dābiq* se tématu boje proti modernímu státu věnuje na více místech. Na jednom místě přímo zdůrazňuje, že sochy byly vykopány nevěřícími (*kuffār*), kteří se pokusili je vnutit iráckým muslimům jako součást jejich identity, což odporuje Bohu a jen podporuje západní politiku v islámském světě.³⁵⁸

Kulturní dědictví hraje velkou roli v oficiální státní propagandě a diskurzu i v dnešní době. V únoru 2015 poslalo Turecko armádu na území Sýrie, aby evakuovala hrobku (tělo) Sulejmāna Šāha, ležící na Eufratu, na hranicích mezi oběma státy, kterou hlídalo třicet osm tureckých vojáků. Operace se účastnilo pět set sedmdesát vojáků a třicet devět tanků (spolu s mediální sekcí). Turecký ministr zahraničí Mevlüt Çavuşoğlu prohlásil, že hrobku Turecko považuje za turecké území a turecké jednotky „budou zpátky později.“³⁵⁹ V roce 2018 bylo oznámeno, že hrobka bude obnovena, jakmile bude území očištěno od „teroristů z YPG.“³⁶⁰ Mezi pozorovateli se objevily názory, že Turecko nevyužívá svou pozici pro ochranu hrobky, ale hrobku pro ochranu své pozice.³⁶¹

Kořist a financování aktivit

Ničení, rozebírání a rozkrádání majetku³⁶² poraženého je nedílnou součástí konfliktů,

---

³⁵⁵ Arabský nacionalismus (a například také perský) ve 20. století se ve své seberepresentaci sblížoval a identifikoval s předislámským obdobím: vládci využívali starověké symboly a mluvili o sobě a svých státech coby o dědicích starověkých kultur (Appendix IV). Archeologie a historie hrály důležitou roli ve státní propagandě i budování státní moci: vlajka Iráku v letech 1959-1963 za vlády ‘Abd al-Karīma Qāsima měla uprostřed Ištarinu hvězdu. Sýrie se oproti Iráku držela více islámských hodnot, ať už v heraldickém ohledu, tak i v zobrazování svých vůdců. Nicméně i zde docházelo k tendenčnímu výkladu dějin ve prospěch režimu: palmýrská královna Zénobia se stala arabskou hrdinkou televizní série a její tvář zdobila syrské bankovky, podobně jako tvář původem kurdského vládce Saladina. Islámský stát se svou nenávistí k současným státům, arabskému nacionalismu, ba‘athismu i současnému Blízkému východu, coby produktu Sykes-Pickotovy doktríny, netajil. Jones, “Understanding ISIS’s Destruction of Antiquities as a Rejection of Nationalism”, 32, 40. Jonesova studie popisuje nacionalismus, roli historie v ideji státu a válku ISIS proti světskému dědictví. Isakhan, “Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity”.

³⁵⁶ *Dābiq* byl online časopis vydávaný ISIS v několika jazykových mutacích. Jeho tématem byla propagace názorů a postojů organizace. Časopis vycházel od července 2014 do července 2016 a celkem vyšlo patnáct dílů. Za poznámku stojí, že v roce 2021 jsou stále dostupné na internetu. Viz. Kovács, “Mezi brutalitou a patosem: Analýza mediální propagandy Islámského státu“ in Beránek; and Ostřanský, *Islámský stát: Blízký východ na konci časů*.

³⁵⁷ *Dābiq*: from the Battle of al-Azhab to the War of Coalitions (11), 20.

³⁵⁸ *Dābiq*: Sha‘ria alone will Rule Africa (11), 22.

³⁵⁹ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, 420.

³⁶⁰ Daily Sabah, “Süleyman Shah’s Tomb will return to Original Location as ‘Turkish Land,’ Deputy PM Says”.

³⁶¹ Kila; and Herndon. *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 438.

³⁶² Ačkoliv se jedná o movité statky, které nejsou tématem této disertace, téma je zpracováno jako součást destrukce archeologických lokalit, na kterých probíhalo a stále probíhá množství ilegálních výkopů, ničící jejich kulturní, historickou i výpovědní hodnotu.

přičemž už ve Starém zákoně se píše, že pokud se protivník dobrovolně nevzdá, vítěz má vzít veškerý jeho majetek jako svou kořist.³⁶³ Z úhlu pohledu vítězů se jednalo o ospravedlnitelné skutky a objekty, získané během expanzí a tažení, jsou i nyní považovány za legitimní majetky vítězů.³⁶⁴ O zažité praxi svědčí bohaté sbírky evropských muzeí obsahující objekty získané za staletí expanzí.³⁶⁵ Vedle toho zájem o archeologické lokality, který provázal evropský kolonialismus, měl za následek jejich rozebírání a rozkrádání – ať už za účelem odvozu objektů do muzeí či prodeje sběratelům, tak také ze strany místních obyvatel, kteří začali nalezené objekty prodávat.³⁶⁶ Na tyto jednotlivce navázaly celé sítě překupníků, které, navzdory formujícím se národním i nadnárodním restrikcím, dodávají na světové trhy desetitisíce ilegálně získaných objektů. Začaly vznikat sofistikované sítě,³⁶⁷ v jejichž základě stojí jednotlivci žijící v nucných podmínkách, zatímco na vrcholu jsou bohatí překupníci a sběratelé.³⁶⁸ Pro tento typ obchodu jsou válečné konflikty, slabé vlády a chudé oblasti požehnáním. Podle dokumentů UNESCO a výzkumu Dolní sněmovny Spojeného království měl ilegální obchod s artefakty v roce 2000 hodnotu šest miliard dolarů.³⁶⁹ Lze předpokládat, že v prvních dvou dekádách nového tisíciletí se objem ilegálních artefaktů a následných zisků zvýšil.³⁷⁰ Konflikty v, na archeologické lokality velmi

---

³⁶³ Deuteronomium 20:10

³⁶⁴ O vývoji muzejnictví na Blízkém východě viz. Erskine-Loftus, “A Brief Look at the History of Museums in the Region and the Wider Middle East“.

³⁶⁵ Fakt, že se jednalo o zcela běžnou a cílenou aktivitu potvrzuje, že Napoleon vytvořil seznam uměleckých děl, která mají být převezena z evropských měst do Francie. Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 34.

V posledních letech mnoho států požaduje navrácení kulturního dědictví, které bylo odneseno koloniálními mocnostmi. Z těch úspěšných lze zmínit Etiopii, odkud Mussolini nechal v roce 1937 odnést jeden z obelisků v Axúmu, a nechal jej postavit v Římě u vstupu do Ministerstva italských kolonií. Obelisk se vrátil do Etiopie v roce 2005 a byl navrácen na své původní místo. Debaty o návratech exponátů do zemí původu se v posledních letech množí a některá muzea k nim přistoupila, což ale mezi odpůrci vzbuzuje kritiku. V roce 2009 Egypt zažádal Louvre o navrácení segmentů zdi z hrobky, v roce 2012 Nigérie zažádala bostonské Muzeum umění a v roce 2017 Britské muzeum o navrácení bronzových soch a dalších objektů. V USA se jedná o návratu sbírek severoamerickým indiánům, ale také do zahraničí. Státní muzeum v Illinois slíbilo v roce 2019 navrátit čtyřicet dva předmětů zpátky australským aboriginským komunitám. Více o politice restitucí a etice ve studii Sarr; and Savoy, “The Restitution of African Cultural Heritage. Toward a New Relational Ethics”.

³⁶⁶ K tématu viz např. Diaz-Andreu, *A World History of Nineteenth-Century Archaeology: Nationalism, Colonialism, and the Past: Nationalism, Colonialism, and the Past*. Na příkladu Egypta demonstruje Fagan, *The Rape of the Nile: Tomb Robbers, Tourists, and Archaeologists in Egypt, Revised and Updated*.

³⁶⁷ Z těch známějších kriminálních organizací lze jmenovat italskou mafii, síť Giacomu Mediciho (takzvaná Medicejská konspirace), ruskou Red Mafiya, či Haqqānīho síť a Hezb-e Eslāmī fungující v Afghánistánu a Pákistánu a spolupracující s Tálibánem. Mezinárodním sítím stojícím za obchodem se starožitnostmi se věnuje Campbell, “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”, 128.

³⁶⁸ O sítích na Blízkém východě informuje např. Brodie, “Syria and its Regional Neighbors: a Case of Cultural Property Protection Policy Failure?”. Zajímavé grafy nabízí také “Illicitantiquities.com“.

³⁶⁹ UNESCO, “The Fight against the Illicit Trafficking of Cultural Objects the 1970 Convention: Past and Future: Information Kit”.

³⁷⁰ S postupující globalizací a větším propojením trhů (ale také s lepším internetovým připojením) se tento problém stal tak akutním, že řada státních i soukromých organizací, stejně jako států a regionů, musela přistoupit ke krokům, kterými se vykrádání a následnému obchodu, snaží zabránit. I přes snahy o zamezení ilegálního

bohatém, Blízkém východě a severní Africe jsou jedním z faktorů, které k tomuto nárůstu přispívají.³⁷¹

Rozvířená situace na Blízkém východě a ekonomický blahobyt v jiných částech světa daly vzniknout ideálním podmínkám pro prodej ilegálních artefaktů z regionu a vzestup skupin a jedinců, kteří vydělávají na jejich prodeji. Velkou roli v tomto obchodu hrají kriminální skupiny a teroristické organizace, které výtěžkem z prodeje pomáhají financovat svoje aktivity.³⁷² S vykrádáním se setkávají primárně lokality v oblastech ohrožených konflikty, které je nemožné zabezpečit, nicméně studie z roku 2008 dokazuje, že v Turecku se s vykrádáním setkala 90 % archeologických lokalit.³⁷³

V návaznosti na stoupající množství ilegálně prodávaných artefaktů z Blízkého východu, ke kterému přitáhla pozornost situace v Iráku po americké invazi, UNESCO, INTERPOL a ICOM v roce 2006 vydali společné prohlášení, které se týká uvádění provenience na webových stránkách, prodávajících starožitnosti:³⁷⁴ „S ohledem na kulturní objekty, nabízené k prodeji, nakupující strany jsou před nákupem vybádány k tomu, aby: i) si zkontrolovaly a vyžádaly ověření o původu daných objektů, což zahrnuje dokumenty dokládající důkazy o legálním exportu (a také importu) objektu, který by měl být přivezen; ii) vyžádaly informace o prodávajícím a jeho legálním pozadí. V případě pochyb, je nutná konzultace s národními autoritami země původu a INTERPOLeM, UNESCO nebo ICOMem.“ Nicméně na základě pozorování, či jen prosté návštěvy aukčních síní a prodejních webů lze říct, že zakoupení starožitností a historických objektů je velmi snadné.³⁷⁵

---

obchodu, které měly důležitý milník v Úmluvě o opatřeních k zákazu a zamezení nedovoleného dovozu, vývozu a převodu statky kulturních statků (1970), a ačkoliv řada muzeí od té doby přijala opatření omezující zařazení artefaktů bez jasné provenience do svých sbírek, existuje stále řada institucí a soukromníků, kteří se podobnými etickými otázkami nezabírají, tudíž artefakty bez doloženého původu mají stále své odběratele po celém světě. V roce 2008 v dotaznících pro 2358 archeologických pracovníků ze 118 zemí světa naprostá většina respondentů potvrdila, že mají zkušenosti s vykradači. Proulx, “Drugs, Arms, and Arrowheads”.

³⁷¹ Pro srovnání nárůstu importovaných starožitností z regionu viz. Appendix V.

³⁷² Za zmínku stojí, že kriminální skupiny využívající pro své financování ilegální obchod se zaměřují na celé spektrum aktivit. Důležitým artiklem jsou například drogy, které se pašují z latinské Ameriky skrze africké sítě do Evropy a Asie. Pham, “The Dangerous “Pragmatism” of al-Qaeda in the Islamic Maghreb”. Pineda, “Tackling Illicit Trafficking of Antiquities and its Ties to Terrorist Financing”.

³⁷³ Roosevelt; and Luke, “Looting Lydia: the Destruction of an Archaeological Landscape in Western Turkey”, 179.

³⁷⁴ UNESCO, “Basic Actions Concerning Cultural Objects being offered for Sale over the Internet”.

³⁷⁵ Ke dni 1.2.2021 bylo na eBay dostupné ke koupi osm klínopisných tabulek v hodnotě od dvou tisíc korun do čtvrt milionu. Tabulky disponovaly různou úrovní dokumentace od zcela žádné po velmi detailní.

Osobní komunikace s obchodníky potvrdila, že získání objektů je pouze otázkou financí, a že dokumenty, které doporučuje výše zmíněné prohlášení, jsou nedosažitelným standardem. Neexistence potřebné dokumentace u žádného z objektů, o které jsem se zajímala potvrzuje, že ze strany zákazníků na jejich dodání není vyvíjen tlak, či o ně prostě není zájem. V rámci výzkumu jsem prostřednictvím e-mailů a rozhraní na aukčních síních jednala se sedmi prodejci starožitností, v první řadě o možnosti koupi jihoarabských stél, jejichž cena se pohybuje od padesáti do sedmdesáti tisíc korun, později také o palmýrských bustách. Dva z prodejců, kteří sídlili v Evropě (UK), vystupovali pod falešnými identitami a e-maily a disponovali pouze P.O.Boxem, podobně anonymní zůstávali obchodníci z USA. Další tři měli základnu v oblasti Perského zálivu (zejména Dubaj) a jejich údaje

Pašerácké sítě

Pokud v uplynulých dekáдах stály pašerácké organizace zapojené do prodeje movitých kulturních objektů na okraji zájmu, v posledních letech došlo k výrazné změně, když bylo prokázáno, jakou roli hrají jejich zisky pro financování džihádistických a teroristických skupin.³⁷⁶ Tato skutečnost byla medializovaná s příchodem Islámského státu, nicméně myšlenka samotná, není nápadem, se kterým přišel ISIS samotný. Podle informací německých novin Der Spiegel, v roce 2000 a 2001 afghánský terorista Mohammed Atta, jeden z útočníků z 11. září, krátce před útokem kontaktoval a navštívil člena univerzity v Göttingenu a nabídl mu odkoupení afghánských starožitností s tím, že si chce koupit letadlo.³⁷⁷

V pomyslném základu organizací stojí velmi často³⁷⁸ místní lidé, kteří s nimi spolupracují. Pro řadu z nich je příjem z „vykopávek“ otázkou přežití a zlepšení jejich ekonomické situace a je otázkou, zda je jejich kriminalizace vůbec možná, nemají-li jiný způsob na zajištění svých rodin.³⁷⁹ D. P. Staley jejich aktivity nazývá *subsistence digging*, ve volném překladu tedy „kopání pro obživu.“³⁸⁰ Jejich společným příznakem je zpravidla potřeba rychlého výdělku, ale také, z úhlu pohledu celé organizace, jejich nahraditelnost. Náhled na chování místních v otázce vykrádání a ochrany památek nabídl rozhovor s Davidem Thomasem, který se věnoval archeologické lokalitě Džām v Afghánistánu, kde bylo prokázáno masivní rabování. Thomas uvádí, že až 11 % rozlohy bylo zasaženo ilegálními výkopy. Jak zmiňuje, v minulosti byla lokalita velmi důležitá pro tamní populaci, jelikož legální vykopávky nabídly stabilní příjem, a také pomohly k rozvoji jistého patriotismu.³⁸¹ Se zhoršením bezpečnosti a ukončením výzkumných prací řada obyvatel přišla o příjem a byla nucena se uchýlit ke spolupráci s ilegálními sítěmi překupníků. Také je nutné připomenout, že v mnoha zdrojových zemích je prodej starožitností sice

---

byly lépe dohledatelné. Přesně podle doporučení UNESCO, ICOM a ICPO-INTERPOL jsem si vyžádala doklady o původu a možnosti legálního exportu. Svorně jediné dostupné dokumenty, které jsou obchodníci ochotni a schopni poskytnout jsou jimi podepsané papíry s fotkou objektu (Apendix VI), které nedisponují žádnou informací o legálním držení a původu objektu, eventuelně pouze zmínku o „soukromé sbírce.“ Moje dodatečné otázky se setkaly s agresí, výhružkami a následným přerušením komunikace. Pro komplexní obrázek dodávám, že jihoarabské stély figurují na *Red list* pro Jemen. “Red Lists Database”.

³⁷⁶ Nelze než zdůraznit paradox, kdy jsou z peněz ze západních zdrojů financovány protizápadní skupiny, které dané finance používají na aktivní boj. Pineda, “Tackling Illicit Trafficking of Antiquities and its Ties to Terrorist Financing”.

³⁷⁷ Der Spiegel, “Kunst als Terrorfinanzierung?”.

³⁷⁸ V některých případech jsou práce „institucionalizovány“ tak, jako to dělal například ISIS na svých územích, prostřednictvím Ministerstva zdrojů. Viz. Van Dam, “The Diwan Al-Rikaz: a Study”.

³⁷⁹ V jihoegyptském Luxoru jsem se setkala s několika kopáči, kteří nalezené produkty (zejména z oblasti nekropole v Thébách) prodávali. Vlivem covidové epidemie, ale také déle trvajícím odsávání zdrojů z regionu a nedostatku financí a investic v oblasti, se prodej objektů stal jejich jediným příjmem. (Informace je založená na rozhovoru se dvěma kopáči a místním zprostředkovatelem v lednu 2021).

³⁸⁰ Staley, “St Lawrence Island’s Subsistence Diggers: a New Perspective on Human Effects on Archaeological Sites”, 20.

³⁸¹ The Antiquities Coalition, “The Minaret of Jam: David Thomas’ Interview with the Antiquities Coalition”.

regulovaný, ale bez vyšší kontroly; tržiště Blízkého východu nabízejí celou řadu artefaktů, nakoupených od místních lidí.³⁸²

Na práci existenčních kopáčů, která je zpravidla velmi špatně placená, navazují celé sítě: od jednotlivých pašeráků po překupníky a samotné sběratele.³⁸³ Zisky plynoucí z prodeje se zvyšují s každým článkem řetězu. Jednotliví členové pašeráckých sítí jsou rekrutováni z různých společenských vrstev, které zahrnují jak (často nevzdělané) vesničany žijící na rabovaných lokalitách, tak i vysokoškolské odborníky, kteří jsou schopni objekty identifikovat, očistit či restaurovat, což vede ke zvýšení jejich ceny. O roli konzervátorů a obecně profesionálů zapojených v procesu publikoval článek Neil Brodie v roce 2017.³⁸⁴

Trhy

Jedním z největších trhů pro starožitnosti jsou Spojené státy, kam v roce 2016 zamířilo asi 43 % celkového množství objektů,³⁸⁵ a tvoří rovněž špičku v poptávce po ilegálních starožitnostech. Už v 90. letech v reakci na skandály okolo aukční síně Sotheby's zde vzniklo Centrum pro výzkum ilegálních starožitností (IARC) při univerzitě v Cambridge, které si kladlo za úkol mapování pašeráckých organizací a sítí a informování veřejnosti o problematice.³⁸⁶ Dalším mezníkem, jak zmiňují Brodie a Manivet v jejich studii, bylo rozčlenění veřejnosti nad vyrabováním muzeí v Iráku po americké invazi v roce 2003, které mohlo dovést americké a britské aukční síně k omezení prodeje objektů z tohoto regionu, zejména pečetních válečků a klínopisných destiček, bez znalosti jejich původu.³⁸⁷ Jednalo se ale jen o krátký pokles; jak ukazuje dokument UNESCO z roku 2016, počet starožitností bez dokumentů v nabídce aukční síně Sotheby's stoupl mezi lety 2011 a 2015 v průměru o 72 %.³⁸⁸ Není třeba zmiňovat, že tyto roky mají přímou korelaci s aktivitami ISIS v Sýrii a Iráku a obecně s chaosem vzniklým po arabském jaru. V reakci na

---

³⁸² V Luxoru místní prodejci nabízejí starožitnosti jako podpultové zboží, cena drobných objektů, odnesených z vykopávek zaměstnanci, se pohybuje okolo 200 USD. Při koupi je k předmětu zdarma věnován jeden z předmětů z místní dílny, který je třeba padesát let starý a laickému oku nerozeznatelný od starověkých kusů (rodiny se v regionu věnují výrobě alabastrových předmětů celé generace a od 19. století napodobují předměty nalezené při výzkumech). K novějšímu kusu je vydán patřičný certifikát dílky a druhý objekt je umístěn k němu. (Rozhovor s majitelem jedné z dílen v únoru 2021).

³⁸³ O formování těchto sítí v regionu Blízkého východu od 90. let viz. Brodie, "Syria and its Regional Neighbors: a Case of Cultural Property Protection Policy Failure?".

³⁸⁴ Brodie, "The Role of Conservators in Facilitating the Theft and Trafficking of Cultural Objects: the Case of a Seized Libyan Statue", 1.

³⁸⁵ The Antiquities Coalition, "#Cultureunderthreat: Recommendations for the U.S. Government", 2.

³⁸⁶ Brodie, "Archaeological and Criminological Approaches to Studying the Antiquities Trade: a Comparison of the Illicit Antiquities Research Centre and the Trafficking Culture Project", 100.

³⁸⁷ Brodie; and Manivet, "Cylinder Seal Sales at Sotheby's and Christie's (1985–2013)", 4.

³⁸⁸ Hardy, "Illicit Trafficking, Provenance Research and Due Diligence: the State of the Art", 8.

Příkladem zapojení odborníků do obchodu s kradenými objekty je odhalení doporučení specialistky na khmerské umění, Emmy C. Bunker, aby aukční síň prodala „definitivně kradenou“ sochu tajně, neinformovala Kambodžu a nezveřejňovala žádné fotografie. Bluementhal; and Mashberg, "Expert Opinion or Elaborate Ruse? Scrutiny for Scholars' Role in Art Sales".

stoupající množství ilegálně získaných objektů na trzích vydala v roce 2013 Asociace ředitelů muzeí umění Spojených států (AAMD) směrnice, které stanovují a zpřísňují stávající pravidla pro získávání artefaktů.³⁸⁹ Nezmenšená přítomnost kulturních objektů na trzích přiměla americkou vládu v roce 2016 k přijetí zákona o ochraně a zachování mezinárodního kulturních statků.³⁹⁰ Podle něj může prezident zakázat vstup syrských kulturních objektů na americkou půdu a nastavit omezení na jejich import. Velkou roli v zadržování objektů pašovaných do USA hraje ICE, který spolupracuje s federálními i mezinárodními vyšetřovateli.³⁹¹

Po vzoru Spojených států Evropská komise vydala opatření a zákony, které by měly omezit ilegální import starožitností za účelem financování teroristických skupin.³⁹² Jeho součástí je například nový licenční a certifikační systém, který udává obchodníkům, že musí archeologické a kulturní objekty opatřit dokumenty od úřadu v EU ještě před jejich importem.³⁹³ Evropské státy se s obchodem se starožitnostmi potýkají dlouhodobě. Jako první svého druhu, italská policie v roce 1969 vytvořila speciální jednotku Carabinieri Art Squad, která se později stala vzorem pro jednotku FBI, která si klade za cíl přivést před zákon ty, kteří obchodují s kradenými objekty.³⁹⁴ V Británii v akademickém prostředí byl v roce 2012 zahájen *Trafficking culture project*, na kterém spolupracují badatelé z univerzit v Glasgow, Oxfordu a Victorie,³⁹⁵ publikující velké množství článků pokrývajících řadu témat a regionů. Pod hlavičkou Trafficking culture funguje celá řada dalších projektů (mezi nimi i EAMENA). Další podobnou skupinou je Antiquities Coalition³⁹⁶ a na ni navazující Antiquities Coalition Think Tank, vzniklý v roce 2016, sdružující profesionály a experty z řady odvětví, a kladoucí si za cíl pomoci politikům a dalším v informovaném rozhodování o ochraně kulturního dědictví. Nejnovější evropskou iniciativou je NETCHER, Social Platform for Cultural Heritage,³⁹⁷ založená v roce 2019. Jedná se o uskupení archeologů, konzervátorů a policejních expertů, která plánuje vytvořit informační síť, podporovat vzdělávání a zasadit se o prosazování postupů, vedoucích k lepší ochraně kulturních statků.

Internet

Podstatnou část ilegálního obchodu tvoří obchod na internetu, který se za několik let, (v podstatě od vzniku eBay v roce 1995) transformoval v masivní odvětví. Zatímco od roku 2015

---

³⁸⁹ AAMD, “Strengthened Guidelines on the Acquisition of Archaeological Material and Ancient Art Issued by Association of Art Museum Directors”.

³⁹⁰ Protect and Preserve International Cultural Property Act: H.R.1493 — 114th Congress (2015-2016).

³⁹¹ ICE, “Cultural Property, Art and Antiquities Investigations”.

³⁹² Evropská komise, “Cracking down on the Illegal Import of Cultural Goods used to finance Terrorism”.

³⁹³ “Regulating imports of cultural goods”.

³⁹⁴ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 150.

³⁹⁵ “Trafficking Culture”.

³⁹⁶ “Antiquities Coaliton”.

³⁹⁷ “Netcher: Social Platform for Cultural Heritage”.

poklesl prodej starožitností a umění v klasických aukčních síních o 11 %, internetový prodej stoupl o 24 %, ³⁹⁸ což vede k závěru, že obchod s uměním přijal model odpovídající současné době. ³⁹⁹ Internetové aukční platformy, webové stránky, ale také sociální sítě, Youtube či komunikační platformy jako WhatsApp a Instagram nabízí anonymní nákup a prodej v podstatě jakéhokoliv zboží. Zahlčení trhů v důsledku geopolitické situace vedlo ke snížení cen artefaktů, které jsou nyní dostupné i sběratelům ze skromnějšího prostředí. ⁴⁰⁰ Podle průzkumu Brodieho, největší množství méně hodnotných artefaktů je prodáváno přes eBay, a to mezi osmi a šestnácti tisíci předměty ročně (v letech 2011 až 2013). ⁴⁰¹ Jako jedny z mála, švýcarský a německý eBay zakazují prodej starožitností bez doložení jejich provenience, ⁴⁰² německý eBay nabízí zájemcům o starožitnosti také odkaz na *Red list*. ⁴⁰³ Zároveň jsou ale objekty na aukčních síních monitorovány a v případě podezření hlášeny. V roce 2014 eBay odstranil z nabídky sto dvacet pět předmětů, které egyptské Ministerstvo starožitností označilo jako ukradené. ⁴⁰⁴

Aukční síně zaměřené na starožitnosti, například Abhaya Asian Antiques Online Caravanseray nabízí stovky artefaktů z Asie, přičemž na svém webu jasně uvádí: „*Mělo by být upřesněno, že na rozdíl od Číny a Thajska, Hong Kong nemá zákony omezující prodej a export starožitností, tudíž všechny transakce jsou prováděny v souladu se zákony Hong Kongu, Zvláštní administrativní oblastí (SAR). Kupující jsou zodpovědní za to, aby jednali v souladu s regulacemi jejich vlastních zemí.*“ ⁴⁰⁵ Další prodejce Senatus Consulto, objevující se na Trocaderu, zajišťuje autenticitu předmětu, přičemž jejich původ prodejcem zajištěn není, a v mnoha případech není ani uveden. ⁴⁰⁶

Zcela jinou kategorií je pak temný web a hluboký web, které nabízí řadu možností k prodeji i nákupu kulturních objektů, a kam Islámský stát v roce 2015 přesunul část svých aktivit, ne jenom v oblasti obchodu s kulturními objekty. ⁴⁰⁷ Požehnáním pro ilegální aktivity na všech druzích webů se staly kryptoměny, zejména Bitcoin, který prakticky znemožňuje vystopovat

---

³⁹⁸ HISCOX, “The Hiscox Online Art Trade Report 2016: Bringing Transparency to the Online Art Market”, 19.

³⁹⁹ V reakci na to i velké aukční síně jako Christie’s vytvořily platformy pro internetový prodej.

⁴⁰⁰ Brodie, “Virtually Gone!: the Internet Market in Antiquities”, 21. Ke dni 1.2.2021 byl možné na eBay koupit pečeti váleček od šesti set korun.

⁴⁰¹ Brodie, “Virtually Gone!: the Internet Market in Antiquities”, 22. Internetové prodejní portály nabízejí tisíce artefaktů, přičemž ne vždy je uváděna jejich provenience: portály nejsou vázány nutností informovat kupujícího o provenienci nakupovaného zboží a tím pádem mu zaručit, že se nejedná o zboží kradené.

⁴⁰² eBay, “Grundsatz zu Archäologischen Funden”.

⁴⁰³ Brodie, “Virtually Gone! The Internet Market in Antiquities”, 17. eBay, “Grundsatz zu Archäologischen Funden”.

⁴⁰⁴ Boyle, “Egypt fights Looters stealing its Antiquities with Spacecraft and Statecraft”.

⁴⁰⁵ “Abhaya Asian Antiques: Sales Policy”.

⁴⁰⁶ “Senatus Consulto: Sales Policy”.

⁴⁰⁷ Sanders IV, “Bitcoin: Islamic State's Online Currency Venture”.

transakce. V roce 2015 skupina hackerů GhostSec⁴⁰⁸ odhalila, že Islámský stát má bitcoinovou peněženku s třemi miliony dolarů, přičemž většina těchto peněz pochází z takzvaných *šadaqa*, soukromých dotací,⁴⁰⁹ které plynou z celého světa a jsou nevystopovatelné. Tématu prodeje na internetu se blíže věnuje Katie Paul a její spolupracovníci. Základní přehled nabízí její článek *Ancient Artifacts vs. Digital Artifacts*.⁴¹⁰

Rozvoj

Ekonomický rozvoj a rozmach lidských osídlení, spolu s infrastrukturou na ně napojenou je jednou z největších hrozeb pro kulturní statky. Negativní vlivy spjaté s rozvojem lze rozdělit do tří hlavních kategorií. Rozvoj zdola zahrnuje snahy a aktivity lidí zlepšit svoje životní prostředí a zázemí, přičemž redukuje historické a kulturní struktury ve svém okolí. Rozvoj shora je v rukou vyšších struktur (místní správa, region, město) a zahrnuje větší projekty, které ovlivňují kulturní krajinu. Třetí kategorií jsou nepřímé faktory, které jsou spjaté s nedostatečnou pozorností k problematice kulturních statků ze strany vládních struktur, ale také například s korupcí či prosazováním zájmů jedné z frakcí.

Na úrovni rozvoje zdola se jedná o přirozený proces, kdy lidé opravují své domy a často necitlivé rekonstrukce a zásahy do struktury staveb jsou zcela běžnou záležitostí, které přispívá nedostatečná ochrana ze strany států a institucí, nemožnost prosazení, nevzdělanost a nezájem obyvatel o péči o historické objekty.⁴¹¹ Rovněž stále více lidí odmítá žít v tradičních obydlích, která jsou často nepohodlná a neodpovídají nárokům moderní doby, a stěhují se do moderních staveb, vznikajících buď vedle historických částí, nebo přímo na nich. Příklady z regionu Blízkého východu je celá řada. Oáza Sīwa na východě Egypta byla v roce 1926 zasažena silnými dešti, které nenávratně poničily původní hliněnou pevnost a vesnici. Její obyvatelé nechali ruiny v jejich zdevastovaném stavu a postavili novou vesnici kolem nich.⁴¹² Podobné trendy lze pozorovat v celé řadě lokalit, zejména v oblastech, kdy jsou historické struktury stavěné z hlíny či vepřovic, které nelze rozebrat a využít.⁴¹³ Jiným trendem je migrace z vesnic do měst a následné vylidňování

---

⁴⁰⁸ Tato skupina hackerů je poměrně zajímavá: Ghost Security se věnuje boji proti terorismu na webu a stojí za zrušením stovek účtů Islámského státu. Sanders IV, "Vanguard Unit of Hacktivists Anonymous Meets 'Islamic State' on Cyberfront".

⁴⁰⁹ Sanders IV, "Bitcoin: Islamic State's Online Currency Venture".

⁴¹⁰ Paul, "Ancient Artifacts vs. Digital Artifacts: New Tools for Unmasking the Sale of Illicit Antiquities on the Dark Web".

⁴¹¹ O rekonstrukcích historických budov tradičními metodami vznikla řada studií. Manuály vychází většinou pod patronací některé z národních nebo nadnárodních institucí, například UNESCO. Viz. Bertagnin; and Sidi, "Manuel pour la conservation du Tomboctou".

⁴¹² O urbanistickém vývoji Sīwy od starověku po současné snahy o záchranu viz. Calvano et al., *Siwa Oasis: Actions for a Sustainable Development*.

⁴¹³ Jedná se v první řadě o aridní oblasti, ve kterých je kámen považován za nedostatkové zboží. Hliněná zástavba

venkova. Historická skalní vesnice Meymand v íránské provincii Fārs se nachází v aridním prostředí, vzdálená od větších center a nabízí jen málo možností k modernizaci. V roce 2015 byla vesnice a její kulturní krajina zapsaná na seznam UNESCO,⁴¹⁴ ale i přes zlepšení kvality života, které do vesnice přinesla elektřina, a peníze, které místní získávají z turismu, je většina jeskynních domů prázdná, přičemž ale nová zástavba takřka nepřibývá, což indikuje migraci vesničanů do jiných oblastí.⁴¹⁵ Nicméně díky stoupajícímu turistickému zájmu a příjmům byla na mnoha místech ze strany soukromníků zachráněna řada staveb, které byly proměněny v hotely, restaurace, muzea či tržiště.⁴¹⁶

Rozvoj shora zahrnuje úsilí států o modernizaci země a v ideálním případě o zlepšení životních podmínek obyvatel. Velké stavební a rozvojové projekty zákonitě zasahují do kulturní krajiny a státy mají v potýkání se s její ochranou velmi rozličné přístupy. Přístup ohleduplný vůči kulturním statkům prokázal Egypt při výstavbě Asuánské přehrady na Nilu v roce 1954. Tato výstavba se nesetkala s odporem mezinárodního společenství, jelikož Egypt před výstavbou nabídl archeologické koncese a zapojil se do projektů záchrany památek.⁴¹⁷ S podporou z mnoha zdrojů a UNESCO byl Egypt schopen přesunout vzácné núbijské chrámy Abú Simbel a Philae a zároveň poskytnout milionům obyvatel elektřinu. Na opačné straně stojí výstavba přehrady Ilisu⁴¹⁸ v Turecku, která je součástí rozvojového projektu *Güneydoğu Anadolu Projesi* (GAP), a která se i přes počáteční přijetí setkala s mezinárodní kritikou a odmítnutím,⁴¹⁹ zejména kvůli zatopení

---

je tudíž charakteristická pro oblast Sahary a severní Afriky, Perského zálivu a pouštní oblasti Íránu. V posledních dekádách lze pozorovat snahy států i jednotlivců staré budovy a vesnice obnovovat, a to jak kvůli ochraně historie, tak zejména kvůli turistům, kteří tyto lokality vyhledávají. Na základě osobního pozorování z Maroka dokumentují další trend, a to je skupování historické zástavby Evropany, kteří sem přijíždějí provozovat hotely, nebo strávit důchod, a to zejména ve vizuálně přitažlivých, dobře dostupných oblastech, jako je údolí řeky Dra'a, či nedaleká oblast města Sqūra.

Zajímavým tématem je rovněž rozebírání starých struktur za účelem opětovného využití stavebního materiálu, které je historicky opět běžnou záležitostí. Krásným příkladem je Velká mešita v tureckém Diyarbakiru, postavená v roce 1092, která je osázena římskými sloupy z rozebraného divadla.

⁴¹⁴ UNESCO, "Cultural Landscape of Maymand".

⁴¹⁵ Podle statistického úřadu Islámské republiky Írán žilo ve vesnici v roce 2006 673 (118 rodin) a v roce 2018 (1397) jen 289 lidí (74 rodin). "Dargāh-e mellī āmār".

⁴¹⁶ V angličtině se pro znovu užití starých struktur zažil termín *adaptive re-use*. Basha; Abdullah; and Soomro, *Adaptive Reuse of Heritage Building*.

⁴¹⁷ Wangkeo, "Monumental Challenges: the Lawfulness of Destroying Cultural Heritage during Peacetime", 202.

⁴¹⁸ Přehrada se nachází na horním toku Tigridu a je druhou největší v zemi, s plochou přes tři sta čtverečních kilometrů.

⁴¹⁹ Odpor vůči výstavbě z regionálního, národního i mezinárodního prostředí zpomalil projekt, ale ze strany turecké vlády se nesetkal s pochopením. Naopak projekt byl prezentován jako „možnost záchrany Hasankeyfu,“ příležitost pro místní lidi pozvednout svou životní úroveň a prezentovat město světu s tím, že zde vznikne park s replikami a muzei. V listopadu 2020, kdy jsem lokalitu naposledy navštívila, byl park ve výstavbě a podle místních lidí zcela bez zájmu turistů (ale zatím také bez infrastruktury). Nicméně na základě osobního srovnání s turistickou zónou v oblasti Halfeti, kde přehrada rovněž zatopila archeologické a historické lokality, lze očekávat, že bude nový Hasankeyf, s promenádou a projížďkou lodí po přehradě pod citadelou, v budoucnu přitahovat segment turistů (zejména tureckých), které láká v první řadě rekreace a méně historie. Aykan, "Saving Hasankeyf: Limits and Possibilities of International Human Rights Law", 13,14.

historicky významného města Hasankeyf.⁴²⁰ Podle vládního plánu byly některé památky z Hasankeyfu převezeny do oblasti nového Hasankeyfu na druhé straně řeky (významná hrobka Zeynel Beje byla přesunuta v červnu 2017), jiné byly počátkem roku 2020 zatopeny,⁴²¹ a obyvatelé přesídleni do nové zástavby. Je nutné poznamenat, že se jedná o oblast hustě osídlenou Kurdy, proti kterým turecká vláda dlouhodobě zasahuje. Ať už prostřednictvím vysídlování celých vesnic,⁴²² či necitlivých destrukcí a následných rekonstrukcí historických měst, center kurdského odporu, jako je Diyarbakir⁴²³ (historické centrum Sur), stojící na seznamu UNESCO. Ilisu je pomyslným vyvrcholením dlouhodobé koncepce zaplavování kurdské kulturní krajiny.⁴²⁴ Mezi jinými rozvojovými projekty, které s sebou nesou ničení kulturních objektů lze zmínit pozvolnou destrukci káhirské historické čtvrti al-Ḥaṭṭāba, kterou egyptská architektka Dalia Wahdan popisuje jako „vyrábění ruin.“⁴²⁵ Podle autorky egyptská vláda nechává chátrat některé oblasti, aby ze čtvrti vypudila obyvatele a mohla vybudovat čtvrť novou.⁴²⁶ V moderních dějinách se rozhodnutí shora setkávají s rozličnými reakcemi, často jsou ale přecházeny mlčením, nebo nezájmem.

Nepřímých faktorů negativně ovlivňujících kulturní dědictví je celá řada. Spadá do nich

---

⁴²⁰ V přístupu nadnárodních organizací, zejména UNESCO, je nutné si všimnout velmi opatrného chování vůči turecké vládě, která se i přes velmi necitlivé zásahy do kulturní krajiny setkává jen s velmi malou kritikou. (Aykan, “Saving Hasankeyf: Limits and Possibilities of International Human Rights Law”, 22-29.) Právě mlčení UNESCO k osudu Hasankeyfu lze označit za pozoruhodné. V případě města proběhlo několik pokusů ze strany aktivistů zastavit jeho zničení, (Ahunbay; and Balkız, “Outstanding Universal Value of Hasankeyf and the Tigris Valley”), a to skrze Komisi pro ekonomická, společenská a kulturní práva (CESCR), přičemž Turecko ratifikovalo Úmluvu o ekonomických, kulturních a společenských právech v roce 2003, a skrze Evropský soud pro lidská práva, které poukázaly na limity mezinárodního práva v oblasti ochrany kulturního dědictví. Podle badatelů město splňuje devět z deseti kritérií pro zapsání na seznamy UNESCO, po čemž bylo od vzniku projektu opakovaně voláno. Nicméně pouze státy mohou žádat o zařazení na seznamy, což se u lokalit, které stát z nějakého důvodu chránit odmítá, ukazuje jako nedostatečný přístup.

UNESCO také na svých stránkách nereagovalo na zásahy turecké armády v historickém centru Sur proti ozbrojencům, a následně srovnání poloviny centra města se zemí. Organizace se zaměřila na kontrolu po konfliktu a obnovu města, nicméně kriticky nevystoupila v otázce vystěhování původního kurdského obyvatelstva, kterému kvůli minimálním finančním náhradám nebude umožněno se do města vrátit (rozhovory červenec 2019).

⁴²¹ To zahrnuje zbytky artuqovského mostu, středověké centrum, stovky dříve obydlých jeskyní a podstatnou část „hradu“, struktury, která se tyčila vysoko na vyhlazené skále nad městem. Horní část hradu turecká vláda zachovala vystavěním hráze, ke které v budoucnu mohou přijíždět turisté, pro které bude zachován pouhý zlomek původní lokality. V listopadu 2020 probíhaly práce na zpřístupňování lokality a na vzniku archeologického parku v novém městě. Podrobnosti o městě viz “Hasankeyf Matters”. Verim, “Archaeology in 21st Century: Case of Hasankeyf, Turkey”.

Obecně o výstavbách přehrad a jejich vlivu na kulturní lokality Blízkého východu viz. Marchetti; and Zaina, “OrientDams: The Impact of Dams on Cultural Heritage in the Middle East and North Africa”.

⁴²² O depopulaci kurdských regionů viz. Dahlman, “The Political Geography of Kurdistan”.

⁴²³ Ayboğa, “Sur: the Turkish State’s Systematic Destruction and Commercialization of a World Heritage Site: International NGO Forum on World Heritage”.

⁴²⁴ V rámci projektu GAP vzniklo v Kurdy osídlených oblastech Turecka dvacet dva přehrad a devatenáct vodních elektráren. Jongerden, “Dams and Politics in Turkey: Utilizing Water, Developing Conflict“, 140.

⁴²⁵ Wahdan, “El Kharaba: Manufacturing Ruins in a Cairo Historic Quarter”.

⁴²⁶ Informace poskytnutá během rozhovoru s autorkou v prosinci 2018.

například nedostatečná znalost památkového fondu,⁴²⁷ legislativní překážky, nedostatečná podpora vlastníků historických staveb a nerozvinuté postupy památkové péče. Tyto ovlivňují zejména snahy o rozvoj zdola, které následně mohou končit destruktivními zásahy do historických struktur. Mnoho lidí žijících v historické zástavbě si není vědomých, že tyto struktury jsou citlivé vůči zásahům (například použití nekompatibilních, těžkých materiálů).⁴²⁸ Zároveň vágně formulované zákony usnadňují a urychlují ztrátu dědictví. Důležitou roli hraje také korupce (a potažmo nepotismus, umisťující na klíčové pozice nevhodné jedince),⁴²⁹ umožňující zájemcům obejít nastavená pravidla a legislativu. Vedle toho hrají roli společenské jevy, jako je neregulované zvyšování populace zejména v městských centrech – populace Káhiry stoupla ze dvou a půl milionu v roce 1950 na téměř 21 milionů v roce 2020,⁴³⁰ ale také například znečišťování vzduchu a životního prostředí.⁴³¹

Rekonstrukce a ochrana

Ochrana

Ochrana kulturních statků je velmi rychle se rozvíjející obor, k jehož nutnosti přispívá zejména rychlost a rozsáhlost destrukcí. Ochrana kulturního dědictví v konfliktech a rizikových oblastech zůstává obtížným a v praxi až nemožným úkolem, do kterého je a musí být zapojena celá řada aktérů na regionální, státní i mezinárodní úrovni a z akademického, aktivistického, lokálního, kulturního, vládního, kriminalistického i vojenského prostředí.

Jedním ze způsobů ochrany památek v terénu, který napomáhá efektivnímu a rychlému jednání, je školení terénních pracovníků pro krizové situace, které propojuje přístup a zkušenosti vojenských/ozbrojených složek s těmi, které se starají o památkovou ochranu.⁴³² Ochranařské skupiny musí být skrze školení a tréninky obeznámené s vojenskými situacemi, a ozbrojené složky

---

⁴²⁷ Muzea či archivy nedisponují seznamy objektů, což se ukázalo jako zásadní problém v posledních letech, kdy byly kulturní budovy napadány a vykrádány. Po ukončení konfliktů je digitalizace objektů jedním z prvních kroků při obnovování a záchraně dědictví. (např. Raqce, “Focus Raqqa: Reconstruction of a Syrian Museum Collection”. Nebo UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 5.) V Iráku znemožnily vytvoření seznamu objektů sankce, díky kterým nebylo možné do země přivést fotografický papír. O úrovni památkové péče svědčí, že Oddělení starožitností disponovalo negativy mnoha odcizených předmětů. Khalid; and Hussein, “Issues in the Protection of Cultural Heritage in Iraq”, 400.

⁴²⁸ Například využití betonu v historických hliněných budovách v Timbaktu mělo pro jejich strukturu vážné následky. Bertagnin; and Sidi, “Manuel pour la conservation du Tomboctou”, 71.

⁴²⁹ O tématu korupce viz. Mackenzie; and Yates, “Crime, Corruption, and Collateral Damage: Large Infrastructure Projects as a Threat to Cultural Heritage”.

⁴³⁰ “World Population: Cairo Population 2020”.

⁴³¹ The World Bank, *Cultural Heritage and Development: a Framework for Action in the Middle East and North Africa*, 24.

⁴³² Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 778.

musí být seznámené s problematikou ochrany kulturního dědictví.⁴³³ Ve stínu poslední dekády se na Blízkém východě tento typ školení stává častým a vyhledávaným. Pod patronací institutu Smithsonian proběhla celá řada školení; například v Erbilu⁴³⁴ vedli školení spolu s archeology a restaurátory školitelé s vojenskou praxí z americké armády, kteří byli vzdělaní v krizovém managementu. Podobně, v průběhu konfliktu v Sýrii UNESCO, ICOMOC a ICCROM spolupracovali na vytvoření e-learningových kurzů pro odborníky v oblasti ochrany kulturního dědictví.⁴³⁵ V ideálním případě by tato školení měla probíhat v rámci preventivní přípravy, ta ale často není vnímaná jako nutná. Tento přístup má nicméně svoje oponenty, kteří staví na rozdílných přístupech zainteresovaných stran.⁴³⁶

Ochrana kulturních lokalit během konfliktů se velmi často omezuje na monitorování a upozorňování na problematiku. V roce 2015 po konferenci v Káhiře byla založena skupina *#CultureUnderTheThreat Task Force*,⁴³⁷ na jejímž vzniku se podíleli Antiquities Coalition, The Asia Society a Institut Blízkého východu (think-tank sídlící ve Washingtonu). Komando, aktivní hlavně v letech 2015 a 2016, zahrnuje odborníky z oblastí archeologie, práva, bezpečnosti a vojenství, kteří se snaží nahlížet na problematiku z co nejširší perspektivy. Skupina si klade za cíl upozorňovat na ohrožení kulturního dědictví, které považuje za nedílnou součást lidské existence v regionu. V rámci jejích aktivit bylo vydáno několik dokumentů, analyzujících situaci a předkládajících návrhy řešení pro vlády (primárně pro vládu Spojených států) a mezinárodní společnost, ale také pro obchodníky s uměním a starožitnostmi.⁴³⁸ Vedle toho pod hlavičkou *Culture under the Threat* vzniká interaktivní otevřená mapa,⁴³⁹ která zobrazuje destrukci kulturního dědictví v důsledku teroristických aktivit v celém regionu. Dalšími projekty je celá řada, s užším či širším zaměřením. Důležitou roli v monitorování ničení a rozkrádání kulturního dědictví hraje satelitní mapování, které v regionu popularizovala Elisabeth Stone v roce 2003, krátce po americké invazi do Iráku.⁴⁴⁰ Satelitnímu monitorování a jeho analýze se věnuje projekt *EAMENA*,⁴⁴¹ který

---

⁴³³ Kila; and Herndon, "Military Involvement in Cultural Property Protection: an Overview", 117-118.

⁴³⁴ Jednoho školení jsem se účastnila v dubnu 2017. Školení bylo součástí Záchraného projektu Nimrud, který byl v dubnu zahájený. Úvodní hodiny zahrnovaly zabezpečení oblasti v krátkém čase, základní konzervaci zachráněných objektů, ale také postupy a pohyb na kritické lokalitě (zahrnující střelbu, zaminování lokality atp.) Smithsonian: News Release, "Smithsonian and U.S. Department of State Partner on Emergency Cultural Heritage Work in Iraq".

⁴³⁵ ICOMOS, "Protection of Syria's Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: ICOMOS-ICCROM E-Learning Course for Syrian Cultural Heritage Professionals".

⁴³⁶ Kila; and Herndon, "Military Involvement in Cultural Property Protection: an Overview", 119.

⁴³⁷ "The Antiquities Coalition: Task Force".

⁴³⁸ K nahlédnutí zde: The Antiquities Coalition, "#Cultureunderthreat: Recommendations for the U.S. Government", 3-4.

⁴³⁹ "#Cultureunderthreat Smart M.APP".

⁴⁴⁰ Stone, "Patterns of Looting in Southern Iraq". Další například: Hritz, "Contributions of GIS and Satellite-Based Remote Sensing to Landscape Archaeology in the Middle East".

⁴⁴¹ "EAMENA".

pracuje na vytvoření databáze lokalit a monitorování poškození, nebo také ASOR a AAAS,⁴⁴² které analyzovaly aktivity ilegálních kopáčů na lokalitách v Iráku a Sýrii.

Na vykrádání lokalit zareagovala celá řada institucí, ale také států. Vedle účasti na přímé ochraně v terénu nabízí některé z nich dočasné uložení ohrožených objektů. Mezi nimi je Švýcarsko, které bylo v minulosti důležitým centrem obchodu se starožitnostmi; jeho zóny volného obchodu jsou oblíbené mezi překupníky coby odkladiště artefaktů, než opadne zájem a pozornost.⁴⁴³ Kvůli tomu upravila země v roce 2014 legislativu zakazující obchod se Sýrií o články zabráňující ilegálnímu obchodu se syrskými objekty.⁴⁴⁴ Pod článkem 12. federálního zákona o ochraně kulturních objektů za ozbrojených konfliktů, katastrof a krizových situací může Švýcarsko a další stát (za patronace UNESCO) uzavřít dohodu o převzetí ohrožených kulturních objektů do péče. Podobnou péči nabízí i muzeum Louvre.⁴⁴⁵

Kvůli zvýšení povědomí mezi osobami pracujícími s movitými statky, existují seznamy objektů, ať už typologické, nebo konkrétní. Od roku 2000 ICOM vydává *Red lists*,⁴⁴⁶ seznamy prezentující kategorie objektů, které se vyskytují na černém trhu. Nejedná se o seznamy konkrétních předmětů, ale o ilustrace možných cílů za použití fotografií objektů, které jsou v držení institucí. Celkem je k dispozici patnáct seznamů pro jednotlivé státy, ale také oblasti (například západní Afrika). Konkrétní kradené předměty registruje INTERPOL. V jeho databázi bylo v únoru 2020 1117 hledaných objektů ze Sýrie, 2786 z Iráku, 32 ze Saúdské Arábie, jeden z Jemenu a žádný z Mali.⁴⁴⁷ Podobné seznamy existují i pro lokality, které by se měly dočkat zvláštní péče a pozornosti. Vedle nejslavnějších seznamů, které sestavuje UNESCO, funguje i WMF, který každý rok zveřejňuje *Watch list*,⁴⁴⁸ seznam ohrožených kulturních lokalit. V roce 2020 na něm figurovalo dvanáct lokalit v Sýrii, sedm v Iráku (příčemž jedna položka je nazvaná *Kulturní památky Iráku* a zahrnuje zcela unikátně celou zemi), čtyři v Mali a Jemenu. Na úrovni států či regionů existují také regionální seznamy a „návodů“, určené pro vojenské složky.⁴⁴⁹

Výše zmíněné způsoby ochrany zahrnují primárně prevenci, monitorování a následnou nápravu škod a úspěšná ochrana kulturních lokalit a statků v reálném čase je přinejmenším problémová a často naráží na rozdílnost přístupů a myšlení vojenských složek a památkářů. Střetnutí ochránářského a vojenského přístupu během konfliktu lze demonstrovat na bombardování

---

⁴⁴² “ASOR: Reports”. “AAAS”.

⁴⁴³ Abrams, “Looted Items from War Zones seized from Geneva Freeport”. Koltowitz; and Arnold, “Freeports boom highlights risks of shady activities”.

⁴⁴⁴ Chechi, “Rescuing Cultural Heritage from War and Terrorism: A View from Switzerland,” 95.

⁴⁴⁵ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 147-8.

⁴⁴⁶ “Red Lists Database”.

⁴⁴⁷ “Cultural Heritage Crime: Stolen Works of Art Database”.

⁴⁴⁸ “World Monuments Watch”.

⁴⁴⁹ Například UNESCO, *Passeport pour le patrimoine: Nord Mali – Tombouctou – Gao – Kidal*.

Libye, které provádělo NATO. S počátkem krize v Libyi v roce 2011 začalo bombardování celých oblastí, což vedlo k vytvoření bezletové zóny. Libye je signatářem Haagské úmluvy (1954) i jejího Prvního (1957) a Druhého (2001) protokolu a je domovem velkého množství památek, z nichž pět je zapsaných na seznamu UNESCO. Mezinárodní iniciativa proto vytvořila seznam míst, na které nesmí být útočeno, který obdrželo NATO i velitelé operací Spojených států, aby se zabránilo jejich zničení. Herndon a Kila zmiňují, že když byla data předána holandské armádě, ta odpověděla, že je nepotřebuje, jelikož její letadla operují pouze nad vodou.⁴⁵⁰ Tato odpověď demonstruje alarmující neznalost prostředí: ve Středomoří byly historicky osídleny primárně pobřežní oblasti, které pro tehdejší populace představovaly stejně zásadní zdroj obživy, jako například pro Holandsko. Pro zajímavost lze uvést, že v Libyi se prokázala uvědomělost místních obyvatel tváří v tvář válečným aktivitám, a to v některých případech i poměrně kreativně. Když se Kaddáfího milice pokusily vytvořit základnu v lokalitě Leptis Magna, místní obyvatelé a vedoucí archeolog byli schopni přesvědčit velitele, aby od tohoto plánu odstoupil.⁴⁵¹ Obyvatelé rovněž vyzvali místní pastevece, aby začali na lokalitách pást svá stáda, což mělo zabránit návratu jednotek a zejména položení min.⁴⁵² Podobně se angažovali zaměstnanci Národního muzea v Tripolisu či členové některých brigád, které patrolovaly u muzea i dalších cenných objektů. Angažovanost místních obyvatel, kteří se do procesu zapojují na dobrovolné bázi, je v mnoha situacích zcela klíčová.

Z druhé strany, během konfliktů vzniká přirozeně otázka, s jakou stranou spolupracovat. Zatímco džihádistické skupiny svým nastavením jakoukoliv spolupráci vylučují, jiné skupiny, zejména ty, které rebelují proti vládě či systému bez většího ideologického (tj. zejména náboženského či etnického) ukotvení by z možnosti spolupráce za účelem ochrany lokalit vynechány být neměly.⁴⁵³ Ačkoliv je jejich legalita z pohledu mezinárodního společenství sporná, jeho zástupci by s nimi měli zachovávat kontakty v zájmu ochrany lidského kulturního dědictví.

Role vojenských složek

Zapojení ozbrojených složek do ochrany kulturního dědictví je diskutovaným tématem. Zatímco někteří poukazují na nutnost jejich zapojení, jiní jejich přítomnost odmítají. Což se zdá být jako kontraproduktivní přístup: v podmínkách války nebo ozbrojeného konfliktu není zdaleka možné chránit cokoliv bez toho, aniž by obránci disponovali reálnou silou. Jak upozorňuje Kila,

---

⁴⁵⁰ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 181.

⁴⁵¹ Blue Shield; and IMCuRWG, "Civil-Military Assessment Mission for Libyan Heritage: Mission Report", 5.

⁴⁵² Blue Shield; and IMCuRWG, "Civil-Military Assessment Mission for Libyan Heritage: Mission Report", 6.

⁴⁵³ Jedná se do velké míry o šedou zónu, která není postihnutá v dokumentech věnujících se archeologické etice, vytvořených významnými archeologickými institucemi. S podobnými otázkami se potýkají také například humanitární neziskové organizace, které spolupracují s protivládními skupinami, aby zajistily pomoc postiženému obyvatelstvu.

tento fakt nebyl vzat do úvahy ani po zkušenostech, které ochránci památek získali v posledních dvou dekádách.⁴⁵⁴ Za důvody pro odmítání stojí celá řada faktorů; selhání vojenských složek v ochraně kulturních statků může výrazně zhoršit jejich vztahy s místní populací, tak, jak se stalo v případě koaličních jednotek v Iráku, které jednak selhaly v ochraně Národního muzea, ale také svévolně zabraly a zničily řadu kulturních objektů. Zároveň mohou ozbrojené složky důležité lokality monopolizovat pro propagaci svojí strany (například ze strany režimů),⁴⁵⁵ či s nimi jinak svévolně nakládat.

Kila a Herndon uvádějí několik typů zájmových a názorových střetů a přístupů, se kterými se přítomnost ozbrojených složek na kulturních místech setkává: vojenští experti vs. civilní specialisté a nevládní organizace, dvojí role armády: ničitel vs. ochránce, rozdílný diskurz mezi odbornou, politickou a vojenskou veřejností, zahrnující rozdílná očekávání, a rozdíl mezi kulturou a přístupem jednotlivých armád.⁴⁵⁶ Nicméně pro zajištění ochrany kulturních statků vojenskými složkami je potřebné, aby jednotlivé státy i mezinárodní společenství začali vnímat jeho ochranu jako bezpečnostní otázku. Po lekci, kterou světu udělil Islámský stát, který financoval své aktivity skrze obchod s artefakty, se dokonce může zdát bezpečnostní zajištění archeologických lokalit jako nutnost, která může výrazně omezit finanční příjmy nepřátelské strany.

Haagská úmluva (1954) zavazuje členské státy k tomu, aby uvnitř jejich ozbrojených složek fungoval školený personál, který by měl být schopen v případě konfliktu zasáhnout, což není zažitou praxí.⁴⁵⁷ Zároveň UNESCO a jiné organizace už několikrát v minulosti vyjádřily nutnost vytvoření jednoduchých postupů a pravidel pro ozbrojené složky, o tom, jak by měly v případě nutnosti postupovat s ohledem na ochranu kulturního dědictví.⁴⁵⁸ To je nicméně zkomplikováno složitou sítí mezinárodních úmluv a norem, které vojenským složkám znesnadňují jejich chování. Postupy a pravidla zatím vznikly pro regionální potřeby, nebo pro potřeby jednotlivých operací či vojenských skupin, přičemž do jejich vzniku se zapojila celá řada organizací.

Poměrně podrobný manuál s názvem *Best Practices for Cultural Property Protection in NATO-led Military Operations* vznikl ve spolupráci NATO (program Věda pro mír a bezpečnost) a CHAC (Nordic Center for Cultural Heritage and Armed Conflict).⁴⁵⁹ Po silné kritice byly Spojené

---

⁴⁵⁴ Kila, "Inactive, Reactive, or Pro-Active?", 321.

⁴⁵⁵ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 228.

⁴⁵⁶ Kila; and Herndon, "Military Involvement in Cultural Property Protection: an Overview", 119.

⁴⁵⁷ Kap. 1. čl. 7.2.

⁴⁵⁸ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok.16.

⁴⁵⁹ Rosén, "Report of the NATO SPS CPP Project".

státy donuceny po roce 2003 v reakci na veřejné odsouzení, když si americká armáda založila svou základnu v Babylonu, vytvořit takzvanou Combatant Command Cultural Heritage Action Group (COCOCH), a dále formovat vzdělávání uvnitř armády o kulturním dědictví.⁴⁶⁰ V USA fungují i další skupiny, složené z odborníků na památkovou ochranu a zástupců vojenských složek. Jednou z nich je International Military Cultural Resources Working Group (IMCuRWG), která spolupracuje mimo jiné s NATO, Joint Analysis Lessons Learned Center, a U.S. Africa Command.⁴⁶¹ NATO pro potřeby spolupráce s civilními složkami sepsala v roce 2003 doktrínu *NATO Civil-Military Co-operation (CIMIC)*, která určuje základní pravidla a přístupy.⁴⁶²

Rekonstrukce

Otázka rekonstrukce zničených kulturních statků a zapojení mezinárodního společenství do jeho obnovy byla vznesena po konfliktu v Bosně a Hercegovině. Výzkumy povahy destrukcí vedly k rozhodnutí, že zapojení mezinárodního společenství do jejich obnovy hraje esenciální roli v obnově komunit a jejich znovusjednocení do jednoho národa.⁴⁶³ Ačkoliv záměr transformovat negativní připomínky konfliktu, spjaté například s náboženskými stavbami, do jednotícího symbolu nakonec nebyl zcela úspěšný – dědictví se stalo zdrojem ekonomického zisku, jeho obnova výrazně přispěla ke stabilizaci.⁴⁶⁴ Pro jednotlivé komunity je obnova dědictví zásadním krokem v jejich post-traumatické léčbě; péče o něj může citelně pomoci v záchraně lidských společenství a jejich tradic a stylu života, ale také například v jejich ukotvení v oblasti.⁴⁶⁵

V současné době lze pozorovat snahu mezinárodních organizací spolupracovat na obnovách s místními lidmi – například podpora tradičních stavitelů,⁴⁶⁶ nebo vytváření pracovních míst pro osoby postižené konfliktem, což v mnoha ohledech zahrnuje také jejich rekvalifikaci.⁴⁶⁷ Právě zájem obyvatel a komunit oproti zájmu států ve své studii *Rebuilding Aleppo*⁴⁶⁸ vyzdvihuje

---

⁴⁶⁰ Svec, “Cultural Heritage Training in the US Military”.

⁴⁶¹ Kila; and Herndon, “Military Involvement in Cultural Property Protection: an Overview”, 118.

⁴⁶² “NATO Civil-Military Co-Operation (CIMIC) Doctrine: AJP-9”.

⁴⁶³ Kostadinova, “Aid for the reconstruction of cultural heritage in Southeastern Europe: a peace-building model?“, 3.

⁴⁶⁴ Legnér; and Stengard, “Post-Conflict Reconstruction of Cultural Heritage”. Autoři zároveň zmiňují, proč jiný model rekonstrukcí, aplikovaný v Kosovu, nebyl tak úspěšný, což dávají do vztahu s tím, že země se stala „hřištěm“ dárců, kteří selektivně vybírali, které struktury budou opraveny a zachovány. Kostadinova, “Aid for the reconstruction of cultural heritage in Southeastern Europe: a peace-building model?“.

⁴⁶⁵ O vztahu komunit k dědictví viz například EAMENA, “Destroying the Soul of the Yazidis: Cultural Heritage Destruction During the Islamic State’s Genocide against the Yazidis”.

⁴⁶⁶ Např. Marchand, *Architectural Heritage of Yemen: Buildings that Fill My Eye*. (zejména 2. kapitola).

O plánovaném zapojení místních zednických cechů do rekonstrukcí např. UNESCO; and Direction Nationale du Patrimoine Culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”. Nebo Ghetti, “Étude sur les mausolées de Tombouctou”.

⁴⁶⁷ WMF, “Building Conservation Capacity in Syria and Jordan”.

⁴⁶⁸ Munawar, “Rebuilding Aleppo: Public Engagement in Post-Conflict Reconstruction”.

N. Munawar. Podle něj přístup zdola-vzhůru by měl nahrazovat či alespoň doplňovat přístup opačný, kdy je rekonstrukce lokalit nakazována a prováděna nejvyššími instancemi, ale chybí v ní občanský zájem. Právě občanský zájem Munawar označuje za zásadní pro obnovu kulturní krajiny, ale také ducha země a návratu lidí do oblastí, kde mají kořeny.

Na současném Blízkém východě lze v rychle se rozvíjejících oblastech pozorovat jistou nostalgii po minulosti, která je spjatá s hledáním kořenů. To se týká v první řadě zemí Perského zálivu,⁴⁶⁹ které vlivem prudkého ekonomického rozmachu přišly o podstatnou část své kulturní krajiny. Její obnova je dnes prováděna několika způsoby. Prvním z nich je záchrana historických center, která byla dlouho zanedbávána. Pro tento způsob se rozhodl Bahrajn, který investuje do obnovy historického centra Manamy (al-Muḥarraḡ), kde v obnovených budovách vznikají muzea, kavárny a hotely.⁴⁷⁰ V zemi lze rovněž pozorovat velký důraz na její perlařskou minulost. Druhým přístupem je vybudování vizuálně historicky věrohodné historické zástavby a obnova kulturního dědictví. Katar vybudoval v tradičním duchu celé historické centrum Dauhá, Sūq al-wāqif,⁴⁷¹ které dnes láká turisty jednak na architekturu imitující rybářskou vesnici z 30. let minulého století, ale také na tradiční sporty a umění (například sokolnictví či velbloudí a koňské stáje). Většina zástavby je moderní, ale má historizující fasády. Další zcela moderní historizující zástavba vznikla severně od Dauhá; jedná se o kulturní vesnici Katārā, která byla otevřena v roce 2010 při zahájení Doha Tribeca Film Festival, a jedná se o místo, kde se dějí kulturní akce, ale láká turisty také tradičním vzhledem, moderní evropskou zástavbou, plážemi a restauracemi.⁴⁷² Posledním přístupem je budování moderní zástavby s využitím tradičních prvků. Prvním příkladem tohoto přístupu jsou kompletní celky, které svým vzhledem napodobují historické stavby, jako například nákupní centrum Sūq šarq v Kuvajt City, které připomíná hliněné pouštní domy s charakteristickými lapači větru (*bādgīr*). Druhým příkladem jsou moderní stavby s tradičními prvky. V Kataru jsou využívány na budovách spjatých s tradicí, náboženstvím a kulturou (Národní muzeum, Muzeum islámského umění, Katarská univerzita) a může se jednat o výzdobu stěn a dekorace, tak například využití *bādgīrů* na univerzitních budovách.⁴⁷³

Rozvoj turismu a propagace lokality s sebou nese řadu pozitivních následků pro kulturní krajinu. Prvním z nich je udržení a obnova lokalit a obecné pozvednutí jejich úrovně. Příkladem

---

⁴⁶⁹ Furlan, "Urban Regeneration of GCC Cities: Preserving the Urban Fabric's Cultural Heritage and Social Complexity".

⁴⁷⁰ Alraouf, "The Rehabilitation of the Muharraḡ Historical Centre, Bahrain: a Critical Narrative".

⁴⁷¹ Nafi'; Alattar; and Furlan, "Built Form of the Souq Waqif in Doha and User's Social Engagement".

⁴⁷² "Katara". Furlan, "Katara Cultural Village in Qatar: Public Art and Urban Space".

⁴⁷³ Pro náhled na vybrané univerzitní komplexy viz. "Education City in Qatar".

může být iránské město Jazd, které se za poslední dekádu⁴⁷⁴ transformovalo z rozpadajícího se města s hliněnou zástavbou na komplexní tradiční centrum, který bylo v roce 2017 zapsáno na seznam UNESCO.⁴⁷⁵ V historickém centru vznikly desítky hotelů, restaurací a butiků, které vytvořily stovky pracovních míst, a umožnily rekonstrukci zejména typických qáďžárovských domů z 19. století, které jsou zdrojem stovek pracovních míst (která jsou otevřená i ženám).⁴⁷⁶ Z prostředí poválečné tranzice a ekonomického zisku lze jmenovat proměnu tří historických domů v srbském městě Velika Hoča, které byly s podporou neziskové organizace Cultural Heritage without Borders⁴⁷⁷ transformovány na hotely.⁴⁷⁸ Tato organizace s motem *We restore and built relations* se věnuje obnově kulturních statků a jeho návratu do komunit. Podobné příklady lze najít i v regionu Blízkého východu, kde jsou v posledních letech velmi oblíbené hotely a ubytování v tradičním stylu, které jednak prospívají udržitelnému rozvoji, jelikož často existují na bázi místních surovin a zdrojů, ale také podporují péči o historické stavby.

Za zmínku stojí i negativní vlivy, které s sebou rozvoj turismu přináší. První z nich jsou necitlivé zásahy⁴⁷⁹ a přehnané rekonstrukce, které ve svém výsledku kulturní krajinu ničí. Další je jistá deformace komunit, jejich života, tradic a chování, které se dostávají do područí turismu a jejich „pracovní náplní“ se stávají například ukázky tradičních tanců či jiného umění. Tato degradace tradic je důvodem, proč se začíná prosazovat udržitelný turismus,⁴⁸⁰ který je propagován i na mnoha lokalitách Blízkého východu, například ve zmíněné oáze Sīwa.⁴⁸¹ Tato deformace může být i nastolená „shora,“ pokud se jedná o rozvoj plánovaný vládou či režimem.⁴⁸² V neposlední řadě pak závislost obyvatel na příjmu, který je snadno ohrožitelný. V Egyptě v roce 2015 pracovalo v turismu 1,7 milionu osob,⁴⁸³ a další statisíce provozují obchody a další na turisty navázané služby. Jejich příjmy negativně ovlivnilo arabské jaro a úpadek bezpečnosti v regionu, a další závažný

---

⁴⁷⁴ Založeno na osobním pozorování a rozhovorech s místními lidmi při dvanácti návštěvách mezi lety 2010 a 2020.

⁴⁷⁵ UNESCO, “Historic City of Yazd”.

⁴⁷⁶ Navracení smyslu historickým budovám (*repurposing*) a jejich znovu začleňování do lidské každodennosti je trend, který se projevuje i na Blízkém východě a lze jej pozorovat zejména v zemích, které nejsou ohroženy konflikty. Lze jmenovat občanskou válkou zničené budovy v Bejrútu, které se město snaží udržet; například ze zničeného Bajt Bejrút se stalo muzeum, nebo komplexnější rekonstrukci trhu a karavansaraje v iránském Qazvínu, které se staly z chátrajících ruin novým městským centrem.

Rose, “Beit Beirut Museum: How will Lebanon Remember its Civil War?”.

⁴⁷⁷ “Cultural Heritage Without Borders”.

⁴⁷⁸ Cultural Heritage without Borders, “Velika Hoca – Bed and Breakfast”.

⁴⁷⁹ Mimo oblast turismu lze v muslimském světě lze tuto degradaci náboženských míst pozorovat v prostředí ší'itského islámu, jehož věřící mají tendenci zdobit *imāmzāde* a mešity barevnými světly, lampy, obrazy a prapory, které vizuálně snižují historickou autenticitu staveb.

⁴⁸⁰ Termín zahrnuje ekologické, společenské i ekonomické aspekty udržitelnosti.

⁴⁸¹ “Siwa Sustainable Development Programme”.

⁴⁸² Například vystěhování vesnice Ĥabala saúdským režimem. Bradley, *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis, Updated Edition*, 60.

⁴⁸³ “Number of People Employed in the Tourism Sector in Egypt in 2015, by Industry”

problém představuje uzavření hranic v důsledku šíření covid-19. Nezaměstnanost v zemi se mezi lednem 2017 a 2020 pohybovala mezi 7,5-12 %, přičemž od roku 2017 zřetelně klesala,⁴⁸⁴ s úpadkem turistického sektoru lze očekávat krizi, která ohrozí část populace.

---

⁴⁸⁴ “Egypt Unemployment Rate”.

3. Sýrie

Syrská kulturní a historická krajina je někdy označována jako živoucí muzeum. Země se zčásti nachází na území starověké Mezopotámie, považované za kolébkou dnešní civilizace a jejím územím prošly stovky kultur a existovaly zde desítky státních útvarů; své stopy tu zanechaly pravěké a starověké kultury, rané křesťanské říše i staletí vlády muslimských dynastií. Jako nesmírně kulturně významná byla v minulosti Sýrie obdivovaná a navštěvovaná a ničení syrských památek silně zasáhlo světovou veřejnost. Uvádí se, že právě zde proběhly největší destrukce kulturního dědictví od 2. světové války.⁴⁸⁵ Díky svojí turistické popularitě a množství zchovalých objektů je Sýrie rovněž (spolu s Irákem) nejstudovanějším případem soudobého ničení, kterému se pozorovatelé věnovali hned od počátku. O situaci v zemi byla publikována celá řada textů ze strany vládních i nevládních institucí a organizací, nadnárodních organizací, akademiků ale také aktivistů, a to jak na odborné úrovni, tak skrze sociální média a média obecně.

Sýrie drží světový unikát: všech šest lokalit zapsaných na seznamu světového dědictví UNESCO figuruje také na jeho seznamu ohroženého kulturního dědictví. Tyto lokality jsou historická centra Damašku (zapsáno 1979), Bošry (1980) a Aleppa (1986), Palmýra (1980), pevnosti Qal'at Šalāḥ al-Dīn a Crac des Chevaliers (2006) a vesnice na severu země nedaleko Aleppa, známé jako „Mrtvá města“ (2011). Další dvanáct lokalit je na čekací listině na zařazení. Mezi nimi jsou starověké lokality Ebla, Apamea, Mari, Dura Europos, Ras Šamra (Ugarit), pouštní zámek Qaṣr al-Ḥajr al-Šarqī, křižácká citadela v Ṭartūs, abbásovské město Raqqa-Rāfiqa, vodotěžní stroje v Ḥamā (takzvané *norias*), město Ma'lūlā a ostrov Arwand. Vedle toho jsou v zemi tisíce dalších lokalit.

V kontextu destrukcí kulturních a náboženských památek je nutné zmínit etnický a nábožensky rozmanitou strukturu syrské populace, která výrazně ovlivnila probíhající konflikt. Sýrie je domovem celé řady skupin⁴⁸⁶ a konflikt,⁴⁸⁷ který začal demonstracemi v roce 2011,⁴⁸⁸ získal velmi brzy sektářský nádech a záhy vedl k rozkladu státu podél sektářských hranic.⁴⁸⁹

V době dokončování této práce (na začátku roku 2021) byla většina země ovládaná

---

⁴⁸⁵ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 3509.

⁴⁸⁶ Přesné rozdělení se v dostupných zdrojích velmi liší, nicméně je zřejmé, že tou nejsilnější jsou arabští sunnitě (okolo 60 %), a samotí Arabové tvoří 74 % - 85 % obyvatel, alavité, ze kterých pochází i prezident Baššár al-Asad (15 %), Kurdové (10 %), a vedle nich žijí Turkméni, řecko-ortodoxní křesťané, drúzové, jezídi, mandejci, ismaíllovci, Arméni, Asyřané, Dómové, Palestinci a Čerkesové

⁴⁸⁷ Probíhající konflikt má za následek smrt odhadem až půl milionu mrtvých civilistů, asi 6,2 milionu vnitřně vysídlených a přes pět a půl milionů uprchlíků v roce 2020, přičemž zločiny proti lidskosti jsou dokumentovány na všech stranách konfliktu. Viz. UNHCR, "Internally Displaced People". UNHCR Operational Portal, "Syria Regional Refugee Response".

⁴⁸⁸ ICRC, "Syria: ICRC and Syrian Arab Red Crescent maintain Aid Effort amid Increased Fighting".

⁴⁸⁹ ETANA, "Manufacturing Division: The Assad Regime and Minorities in South-west Syria".

režimem prezidenta Asada, hraniční území kolem Idlibu bylo v rukou opozice (podporované Tureckem) a severovýchod země v rukou Kurdů. Důležité je zmínit, že na severu země se od roku 2016 angažuje Turecko, které zabralo během operace Štít Eufratu v letech 2016-2017 část severozápadní Sýrie (města Džarābulus, al-Bāb...), v roce 2018 město ‘Afrīn/Afrín, a 2019 také příhraniční pásmo na severovýchodě země.⁴⁹⁰ V řadách tureckých jednotek podle mnoha zpráv bojují také bývalí členové džihádistických skupin.⁴⁹¹

Regulace

Hlavní instancí, která má na starosti dědictví Sýrie, je Ministerstvo kultury. Pod něj spadá několik oddělení, které pečují o jeho jednotlivé části. Na prvním místě Syrské ústřední ředitelství pro muzea a starožitnosti (DGAM), které nese zodpovědnost za ochranu památek v zemi. Dále je zde Ředitelství pro lidové dědictví, které má na starosti péči o nehmotné dědictví, Ředitelství pro oživení a propagaci arabského dědictví (má na starosti knihovny, historické texty...), Ředitelství pro výtvarné umění a také Ministerská komise pro dědictví s pod-komisemi ve všech čtrnácti syrských provinciích. Vedle Ministerstva kultury, Ministerstvo pro turismus pečuje o historické budovy a Ministerstvo waqfů má na starosti budovy náboženské.⁴⁹²

V Sýrii existuje jeden hlavní zákon, věnující se ochraně kulturního dědictví. Jedná se o legislativní dekret č. 222 z roku 1963, takzvaný zákon o starožitnostech, pozměněný legislativním dekretem č. 295 (2/12/1969) a zákonem č. 1 (28/2/1999). Zákon je rozdělen do šesti kapitol (obecné, movité starožitnosti, nemovité, archeologické lokality a vykopávky, tresty a různé), přičemž vzhledem k tomu, že neobsahuje zmínky o „výjimečných událostech,“ zůstává platný i během konfliktů. Další zákony jej pak rozvíjejí, nicméně jsou mu podřízeny. Jedná se o: trestní zákon (148/22.5.1949), občanský zákon (84/18.5.1949), zákon místní správy (15/11.5.1971 doplněný zákonem 12/20.6.1971), zákonem pro organizaci a klasifikaci měst (9/22.1.1974), dekretem zahrnujícím zákon o lesích a prostředí a turistech (25/9.4.2007) a zákonem o ochraně (1/29.3.2003).⁴⁹³

Syrské zákony se hlouběji nezabývají ochranou památek zapsaných na seznamu

---

⁴⁹⁰ Van Veen; and van Leeuwen, “Turkey in northwestern Syria. Rebuilding empire at the margins“.

⁴⁹¹ Informace o zapojení členů poražených teroristických skupin (např. ISIS nebo Džabhat al-nuṣra) do bojů po boku tureckých jednotek se v médiích a regionálním zpravodajství objevují poměrně často. Mluví se také o podpoře Turecka teroristickým organizacím. Tastekin, “Who are Turkish-backed forces in latest Syria incursion?“ Yanarocak; and Spyer, “Turkish Militias and Proxies“.

⁴⁹² UNESCO: Intangible Cultural Heritage, “Periodic Reporting on the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: 2017“. Ministerstvo waqfů je jedním z největších majitelů kulturních a historických staveb v zemi. Například v Aleppu vlastní 70 % náboženských a obchodních staveb, což zahrnuje i historické trhy. “Aleppoheritage“.

⁴⁹³ Země má celkem sedmáct zákonů věnujících se všem typů kulturního dědictví. Viz. UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Syria“.

UNESCO, ani se nevěnují plánům na jejich ochranu v případě vypuknutí konfliktu. Při celkovém pohledu se zabývají spíše způsoby potrestání viníků než prevencí. Stojí za zmínku, že před válkou se vedly diskuse o implementaci Haagské úmluvy (1954) do syrské legislativy, k čemuž v praxi nikdy nedošlo. Kulturní objekty nebyly nikdy opatřeny modrými štíty, ačkoliv DGAM ještě v roce 2010 prohlašoval, že tak učiní.⁴⁹⁴ Snahy o její implementaci pokračují i v současné době.⁴⁹⁵ Vedle toho nedošlo ani k její implementaci mimo legislativu. Například článek 7 Úmluvy zavazuje členské státy k tomu, že se v době míru zasadí o vznik atmosféry respektu ke kulturnímu dědictví mezi vojenským personálem, což jak konflikt ukázal, nemělo valného úspěchu.

Za připomenutí stojí, že v reakci na masivní rozkrádání památek v regionu v roce 2013 přijala Rada Evropské Unie regulaci zakazující obchod se syrskými starožitnostmi. O dva roky později Rada bezpečnosti OSN přijala Rezoluci 2199/2015, která požaduje, aby její členské státy „přijaly potřebné kroky k zabránění obchodu s iráckými a syrskými kulturními statky a předměty archeologického, historického, kulturního, vědeckého a náboženského významu, které byly ilegálně odvezeny z Iráku po 6. srpnu 1990 a Sýrie po 15. březnu 2011.“⁴⁹⁶

V mnoha ohledech je syrská legislativa nedostačující, ačkoliv bude patrně schopná postihnout většinu přečinů vůči kulturnímu dědictví.⁴⁹⁷ Za příklad stojí článek 62 zákona o starožitnostech, zakazující a trestající „použití historických budov pro jiné účely, než byly zamýšleny“ – přítomnost vojenského vybavení v pevnostech a citadelách (Crac des Chevalliers, Aleppská citadela a další) by tedy podle zákona neměly být postihnutelné, jelikož tyto konstrukce byly zamýšleny jako vojenské.⁴⁹⁸ Těchto zločinů se dopustily všechny strany, včetně Syrské arabské armády a v kontextu Sýrie a jejího poválečného stavu je jasné, že zde bude panovat „vítězova spravedlnost.“ V praxi to znamená, že zatímco členové protivládních skupin mohou být a patrně i budou souzeni za ničení kulturního dědictví, ti, kteří zůstali na straně vlády za podobné zločiny souzeni nebudou.⁴⁹⁹ Podle bývalého ředitele DGAM,

---

⁴⁹⁴ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 3644.

⁴⁹⁵ UNESCO, “Expert of UNESCO Visit to Examine the Implementation of the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: 4065”.

⁴⁹⁶ S/RES/2199 (2015)

⁴⁹⁷ Syrské zákony za zločiny proti kulturnímu dědictví jsou poměrně tvrdé (článek 56-68 syrského památkového zákona): 15-20 let vězení za pašování, 5-10 let vězení na úmyslné ničení starožitností. K vězení jsou také přidány finanční pokuty.

⁴⁹⁸ Lostal, “Syria’s World Cultural Heritage and Individual Criminal Responsibility”, 13.

⁴⁹⁹ Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 377.

Maamouna Abdelkarima,⁵⁰⁰ od začátku roku 2020 Sýrie připravovala podklady k souzení svých občanů, kteří se podíleli na ničení kulturního dědictví země.

Kulturní statky Sýrie v době konfliktu

První roky konfliktu

Od počátku konfliktu bylo na precedentu Iráku zřejmé, že kulturní dědictví Sýrie bude ve vážném ohrožení. Krize v zemi prošla několika proměnami⁵⁰¹ a jelikož válka začala jako snaha obyvatel země o větší svobody a demokratické zřízení, prvotní destrukce historických lokalit vznikly necíleně, jako vedlejší produkty konfliktu. S oslabením bezpečnosti se začali objevovat oportunisté hledající zisk, což vedlo k rozkrádání muzeí a ilegálním výkopovým pracím. Nicméně když se konflikt začal profilovat podél sektářských a etnických linií,⁵⁰² začaly také cílené útoky na monumenty spjaté s konkrétními skupinami, a kulturní či náboženské symboly se začaly stávat terčí pro ideologický boj.

Jednou z prvních velkých obětí necílených destrukcí počátku války se stalo Aleppo, ve kterém od léta 2011 probíhaly střety mezi vládou a opozicí, které v červenci 2012 eskalovaly do otevřeného konfliktu. Největší aleppské památky jako Velká mešita, tržiště al-Madīna či Citadela byly vážně poničeny bombardováním, ostřelováním, ohněm i bojem uvnitř městských ulic.⁵⁰³ Zejména v oblasti okolí Citadely, kde se nacházely vládní budovy, probíhaly těžké boje. Aleppo se stalo jedním z nejznámějších příkladů syrské války – videa i fotografie zaznamenávaly destrukce po celém historickém městě, a to už v roce 2012. V roce 2017 mise UNESCO odhadla, že 60 % historického města bylo vážně poškozeno a 30 % zcela zničeno.⁵⁰⁴ Podle UNOSAT, který zkoumal stav 210 historických struktur, bylo dvacet dva zničeno, čtyřicet osm vážně poničeno, třicet tři středně a dvacet dva možná.⁵⁰⁵ Podobný osud potkal i jiná protestující města: Ĥamā bylo těžce poničeno při potlačování odporu, v jehož brutalitě se, stejně jako v případě Ĥomšu, patrně odrazila jejich protirežimní minulost.⁵⁰⁶

Další známou obětí se stala Raqqa, která byla obsazena v březnu 2013 džihádistickými

---

⁵⁰⁰ Rozhovor 30. března 2020. Co se týče přepisu jména, volím verzi, kterou on sám užívá na Facebooku, kde jsem jej kontaktovala, a pod kterou vystupuje ve světě.

⁵⁰¹ Syrské území bylo v průběhu let rozděleno mezi několik frakcí (syrská armáda, ISIS a rozličné džihádistické skupiny, Rožava/kurdská autonomie, turecká správa na severu).

⁵⁰² Pro náhled do vývoje sektářské politiky v počátečních fázích konfliktu viz. Holliday, “The Struggle for Syria in 2011: an Operational and Regional Analysis”.

⁵⁰³ UNOSAT, “Aleppo”.

⁵⁰⁴ UNESCO, “UNESCO Reports on Extensive Damage in First Emergency Assessment Mission to Aleppo”.

Ztráta kulturních památek v Aleppu byla podrobně zmapovaná ve studii UNESCO. *Five years of conflict: the state of cultural heritage in the Ancient City of Aleppo*.

⁵⁰⁵ UNOSAT, “Aleppo”, 17.

⁵⁰⁶ Holliday, “The Struggle for Syria in 2011: an Operational and Regional Analysis”, 14,15.

skupinami (al-Nuṣra, Aḥrār al-šām) a v říjnu stejného roku Islámským státem.⁵⁰⁷ Od počátku vzestupu těchto organizací bylo zaznamenáno ničení náboženských (šlo o významné svatyně Uwajse al-Qarniho, Ubaj ibn Qajse a ‘Ammāra ibn Jāsira) a dalších historických budov; vzhledem k tomu, že okolí místních kulturních objektů bylo často neponičeno, lze vyloučit náhodné zničení během střetů.⁵⁰⁸ Cílené destrukce zesílily později po nástupu Islámského státu.⁵⁰⁹ Některé náboženské stavby byly konvertovány na sunnitské mešity.⁵¹⁰ V listopadu 2014 bylo město bombardováno vládními jednotkami, ale jeho osvobození přišlo až po ofenzívě a bitvě o Raqqu, která skončila v říjnu 2017.

Vedle necílených destrukcí během konfliktu byla celá řada kulturních lokalit a objektů využívána oběma stranami pro vojenské účely, což zakazuje zmíněný článek č. 26, který by měl být relevantní zejména pro syrskou armádu, která jej ale mnohokrát porušila a zabrala pro své potřeby řadu lokalit. Mezi význačnými lokalitami využitými na vojenské účely stojí na prvním místě pevnost Crac des Chevalliers, která v průběhu tisíciletí přežila řadu útoků a nájezdů a její kvality coby vojenské základny ocenili nejdříve protivládní rebelové, kteří ji na začátku války zabrali a vytvořili zde vojenskou základnu, odkud podnikali útoky. V létě 2013 síly Baššára al-Asada použily proti rebelům nálety, které se opakovaly až do roku 2014.⁵¹¹ Ty vedly k masivním destrukcím částí pevnosti,⁵¹² která byla po dobytí syrskou armádou využita jako báze pro dobytí města Ḥomṣ. Stejně tak starověká lokalita Ebla se stala nejdříve místem střetů a v roce 2012 na ní vznikl malý vojenský tábor⁵¹³ a později také obranné valy. Opevněné divadlo v Bošře se stalo základnou pro ostřelovače, stejně jako divadlo palmýrské.⁵¹⁴ Apamea bylo poničena ostřelováním, ale také přítomností tanků v prostorách starověké kolonády.⁵¹⁵ Budovy v severosyrských Mrtvých městech byly využívány jako vojenské základny, sklady, ale také překladiště, a to jak zásob, tak

---

⁵⁰⁷ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Status of Syria's Tentative World Heritage Sites Using High-Resolution Satellite Imagery”. O konfliktu v Raqce a jeho průběhu informoval velmi podrobně a kriticky projekt Amnesty International, „Al-ḥarb fī al-raqqa“.

⁵⁰⁸ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Status of Syria's Tentative World Heritage Sites Using High-Resolution Satellite Imagery”.

Mešita Uwajse al-Qarniho byla dříve znesvěcená a použitá jako ubytovna pro sunnitské bojovníky. Dziadosz; and Holmes, “Special Report: Deepening Ethnic Rifts reshape Syria's Towns”.

⁵⁰⁹ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Status of Syria's Tentative World Heritage Sites Using High-Resolution Satellite Imagery”.

⁵¹⁰ Dziadosz; and Holmes, “Special Report: Deepening Ethnic Rifts reshape Syria's Towns”.

⁵¹¹ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 34.

⁵¹² Lablaude; and Russo, “Report I: Crac Des Chevaliers: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac Des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus Beirut 13, 14, 15 December 2016”.

⁵¹³ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery, Part One”, 11.

⁵¹⁴ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 12.

⁵¹⁵ Cunliffe, “Damage To The Soul: Syria's Cultural Heritage In Conflict”, 27.

lidí – uprchlíci a IDP zde nacházeli útočiště uvnitř historických struktur od zvýšení bojů v oblasti na podzim 2012.⁵¹⁶ Už v roce 2012 napočítala Emma Cunliffe ve své studii *Damage to the soul* třináct historických a archeologických lokalit, které byly využity pro vojenské účely,⁵¹⁷ přičemž ale do svého výčtu nezahrnula destrukce ve městech.

Od 70. let probíhala syrskou krajinou vlna ší'izace. Poté, co byli alavité uznáni za ší'itskou sektu,⁵¹⁸ začala se Sýrie a porevoluční Írán sbližovat. Íránský režim sponzoroval výstavbu či obnovu mnoha náboženských struktur v zemi, z nichž některé se staly významnými poutními místy.⁵¹⁹ Řadu z nich sunnitské milice poničily či zničily. V první řadě stojí opakované útoky na velmi známou hrobku Sajjidy Zajnab v Damašku, na kterou, coby symbol syrského ší'ismu, byly podniknuty útoky v říjnu 2012, červenci 2013, v lednu 2016 a znovu v únoru 2016.⁵²⁰ Poslední útok měl na svědomí sto dvacet obětí. Vedle ní byla zničena celá řada dalších ší'itských svatyní. Mezi ty významnější patří: svatyně Sajjidy Sukajny bint 'Alī ve městě Dārājā, na kterou v březnu 2013 Fronta al-Nuṣra podnikla bombový útok.⁵²¹ Krátce po ní byla znesvěcena hrobka ve městě Adrā, kde bylo tělo jednoho z velkých příznivců imáma 'Alího, Ḥudra ibn 'Adī al-Kindīho, exhumováno a patrně zničeno.⁵²²

Islámský stát a po něm

Podle zprávy DGAM se destrukce lokalit urychlila na jaře a v létě 2013, přičemž organizace v té době otevřeně volala po pomoci jak zevnitř země, tak ze zahraničí.⁵²³ Důvodem ke stoupajícímu množství destrukcí se stal příchod Islámského státu a posilování destruktivních tendencí u sunnitských organizací a skupin, který s sebou nesl cílené destrukce z ideologických důvodů. Při hodnocení destrukčních aktivit ISIS je nutné mít na mysli, že přístup organizace k lokalitám nebyl jednotný; zatímco některé méně známé oblasti byly ušetřeny cílených destrukcí (al-Rašāfa, Ḥalabīja), jiné byly poničeny částečně (Dura Europos, Mari) a malý zlomek byl zničen systematicky.⁵²⁴ Do této menšiny spadá v první řadě Palmýra.

Ačkoliv je její zničení připisované primárně ISIS, ještě před jeho příchodem byla Palmýra

---

⁵¹⁶ AAAS, "Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery", 24.

⁵¹⁷ Cunliffe, "Damage to the Soul: Syria's Cultural Heritage in Conflict", 8-9.

⁵¹⁸ Pipes, *Greater Syria. The History of an Ambition*, 186.

⁵¹⁹ Isakhan; and González Zarandona, "Layers of Religious and Political Iconoclasm under the Islamic State: Symbolic Sectarianism and Pre-Montheistic Iconoclasm", 7.

⁵²⁰ Isakhan, "The Islamic State attacks on Shia Holy Sites and the "Shrine Protection Narrative": Threats to Sacred Space as a Mobilization Frame", 7.

⁵²¹ Shia Rights Watch, "Systematic Violence and Human Rights Violations against Shia Muslims", 31.

⁵²² Isakhan, "The Islamic State Attacks on Shia Holy Sites and the "Shrine Protection Narrative": Threats to Sacred Space as a Mobilization Frame", 6.

⁵²³ DGAM, "International Appeal for the Defence and Protection of Syria's Archaeological Heritage".

⁵²⁴ Al Shbib, "La préservation du patrimoine syrien pendant le conflit: les défis et les mesures d'urgence", 44.

základnou režimních sil (které zde vybudovaly bermy, postavily odpalovací zařízení, cesty a přivezly tanky),⁵²⁵ a střety v jejím bezprostředním okolí vedly k poničení celé řady objektů oběma stranami. V roce 2013 byla lokalita kvůli pokračujícím bojům přidána na seznam památek v ohrožení.⁵²⁶

V květnu 2015 Tadmur a Palmýru dobyl ISIS, přičemž ihned po okupaci lokality velitel organizace prohlásil: „*Zachováme (historické město), kterému nebude ublíženo... Co uděláme je zničení idolů, které byly uctívány nevěřícími. Nedotkneme se historických budov a nepoužijeme na ně buldozery, jak si někteří lidé myslí.*“⁵²⁷ Toto původní prohlášení nebylo dodrženo, a lze se dohadovat, že je to právě významem, který Palmýra, coby symbol známý celému světu, představovala. Jeho zničení a znesvěcení mělo celému světu ukázat moc organizace a její nepostihnutelnost. Zároveň produkovaná videa (například poprava syrských vojáků dětmi v roce 2015 nebo palmýrských civilistů v roce 2017 prováděné ve starověkém divadle) nesla silnou propagandistickou hodnotu.⁵²⁸ Palmýra padla do rukou režimu v březnu 2016,⁵²⁹ v prosinci ji znovu získal ISIS a v březnu 2017 byl definitivně osvobozena. Během několika ofenziv byla lokalita ostřelována jak Syřany, tak Rusy.⁵³⁰ Nicméně i přes dlouhý pobyt ISIS na lokalitě a následné přímé boje, odborníci se po znovuzískání města vyjádřili, že finální ztráty jsou nižší, než se očekávalo.⁵³¹ Mezi poničené části lokality patří zejména v létě 2015 zničený Baalův chrám, chrám Baalšamin, sochy lvů al-Lāt a další figurální zobrazení, věžové hrobky, přičemž později, v říjnu 2015, byly poničeny také stavby bez náboženského významu – například kolonáda, oblouk Septima Severa, části divadla a další, a při obraně v roce 2016 také palmýrský hrad.⁵³²

Využití kulturních statků k propagandě bylo oboustranné a Palmýra, coby nejvýznamnější syrská lokalita, je toho příkladem. Jak podotýkají Herndon a Kila, při osvobození Palmýry Asadovými jednotkami, některá média na Západě vůbec poprvé začala vnímat a popisovat syrské velení pozitivními termíny, jako například „osvobozující“:⁵³³ Al-Asad a ruské síly byly dávány do

---

⁵²⁵ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 18.

⁵²⁶ UNESCO, “Syria’s Six World Heritage sites placed on List of World Heritage in Danger“.

⁵²⁷ Shaheen, “Syria: ISIS Releases Footage of Palmyra Ruins intact and 'Will not destroy them’”.

⁵²⁸ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 7.

⁵²⁹ Vývoj situace a poškození viz. Lablaude; and Russo, “Site of Palmyra: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus”.

⁵³⁰ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 18. Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 170.

⁵³¹ Gambino, “Damages to Palmyra Ruins in Syrian Recapture less than Feared, Experts say”.

Makieh; and Francis, “Less Damage to Ancient Palmyra than Feared, Syrian Antiquities Chief Says”.

⁵³² Lablaude; and Russo, “Site of Palmyra: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus”, 29.

⁵³³ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 384.

protikladu k Islámskému státu a syrský prezident se po letech negativní kritiky objevil na Západě jako osvoboditel a ochránce kultury, a spolu s ním i Rusko. Nedlouho na to se uskutečnil koncert Mariinsky Theater Symphony Orchestra, který přitáhl obrovskou mediální pozornost.⁵³⁴ Krátce poté padla nehlídaná Palmýra opět do rukou Islámského státu (od prosince 2016 do března 2017), který zde uskutečnil další popravu a destrukce.⁵³⁵

S návratem území pod kontrolu vlády došlo ke koncentrování destrukcí na zmenšující se území v rukou opozice na severu země. V oblasti Idlibu skupiny Aḥrār al-Šām a al-Nuṣra poničily v říjnu 2017 vesnici Dejr Sunbul,⁵³⁶ ve které a okolo které se nacházela řada staveb z římského a byzantského období (včetně kostelů a klášterů), přičemž podle DGAM byly dílčí části historických staveb prodány zejména na turecké trhy.⁵³⁷ Severní hranice s Tureckem výrazně ovlivňovala syrský konflikt, do kterého byli Turci už od počátku nepřímo zapleteni (například jako překupníci artefaktů),⁵³⁸ a do kterého později přímo vkročili. Jejich vojenská přítomnost na severu země vedla k ohrožení celé řady dalších objektů a lokalit, které se staly oběťmi turecké politiky, jejíž přímé projevy se neliší od dřívějších aktivit sunnitských teroristických skupin v regionu.

DGAM zdokumentoval turecké buldozery ničící archeologické lokality v oblasti Afrínu (‘Ajn Dāra, Tall Burdž ‘Abd Allāh, Tall Džindīris...), z nichž některé byly dříve Tureckem bombardované, jako například chrám v ‘Ajn Dāra⁵³⁹ či lokalitu Brad, významnou pro svoje křesťanské památky. Fotodokumentace z Afrínu ukazuje zcela zničené lokality a doslova vyorané starověké sochy.⁵⁴⁰ Velmi podobná situace byla dokumentována v oblastech Qāmišlī a Tall Abjad.⁵⁴¹ Vedle toho v Afrínu turecké milice zničily hrob kurdského básníka Nūrī Dersīmīho a mešitu v Maš‘ala.⁵⁴² Rovněž došlo k útokům na jezidská a alavitská svatá místa v Afrínu, a také na symboly kurdského nacionalismu – Tureckem podporované milice FSA například odstranily tváře soch, ale také poničily hřbitovy a exhumovaly hroby místních svatých.⁵⁴³ Turecké jednotky v roce

---

⁵³⁴ Záznam z RT viz. RT, “Praying for Palmyra: Russian Orchestra Performs Concert Honoring Victims of Syria War”.

⁵³⁵ Perry, “Islamic State kills 12 in Palmyra, among them Teachers, Soldiers: Monitor”.

⁵³⁶ Někdy se přepisuje jako Dejr Simbol, Dejr Sambil či Dejr Simbol.

⁵³⁷ DGAM, “The Destruction of the Simbol Monastery by the Terrorists Gangs: 4644”.

⁵³⁸ Al-Azm; al-Kuntar; and Daniels, “ISIS’ Antiquities Sideline”. Viz. také Appendix V, který dokládá prudký nárůst exportu starožitností po začátku okupace.

⁵³⁹ Danti et al., “Special Report: Current Status of the Tell Ain Dara Temple: S-IZ-100-17-Ca021”.

⁵⁴⁰ DGAM, “Turkish Occupation Forces use Heavy Bulldozers to steal and destroy Archaeological Sites in Afrin: 2495”. DGAM, “Turkish Aggression destroys the Archaeological Site of Brad in Afrin: 2384”.

⁵⁴¹ DGAM, “A Statement on the Turkish Attacks on Archaeological Sites in Northern Syria: 2522”.

⁵⁴² O’Connell, “Incident Report Feature: Intentional Destruction of Religious Sites in Afrin: S-IZ-100-17-Ca021”. Blíže k tématu vedou odkazy také na ASOR. “ASOR CHI Incident Report SHI 18-0116”, nicméně tato zpráva nebyla v době psaní zpřístupněná.

⁵⁴³ O’Connell, “Incident Report Feature: Intentional Destruction of Religious Sites in Afrin: S-IZ-100-17-Ca021”.

2018 rovněž vystavěly v archeologické lokalitě Taqlā z období Byzance vojenskou základnu.⁵⁴⁴ Destrukce pokračovaly i v roce 2019. Aktivista Alexander McKeever analyzoval informace,⁵⁴⁵ videa a fotky z oblasti Afrínu a ve svém článku mluví o zničení posvátných hájů a stromů okolo jezídkových svatyní (dřevo korkových dubů bylo údajně prodáno) – místní lidé podle lokální informační agentury ‘Anab Baladī⁵⁴⁶ obvinili kromě milic i vojenskou policii, podporovanou Tureckem. *Syrians for Trust and Justice* zdokumentovali a analyzovali střelecké tréninky v ‘Ajn Dāra na podzim 2019.⁵⁴⁷

Stejně jako cílené destrukce neustaly ani destrukce vedlejší. Ty jsou na severu země spjaty primárně se zásahy režimu a jeho spojenců vůči pozicím opozice. V květnu 2016 například ruské střely zasáhly klášter sv. Simeona.⁵⁴⁸ Ten, podobně jako jiné zničené lokality v oblasti (např. vesnice Šinšarāh, ostřelované v roce 2013), nepředstavoval žádnou vojenskou hrozbu.⁵⁴⁹

V rámci války se na destrukcích podílely všechny strany konfliktu. Jejich kontext a kontext jejich aktivit je nicméně velmi rozdílný. Zatímco sunnitské organizace (v tomto případě také skupiny a jednotlivci bojující za Turecko), inspirované salafistickým (salafisticko-džihádistickým) viděním světa, cíleně ničily památky kvůli „očištění“ země od neislámských vlivů, či aby fundovaly svoje aktivity jejich prodejem, není prokázáno, že by se syrská vláda dopouštěla podobných zločinů. Lokality, které svými aktivitami zničila byly vojenské cíle, jako například Crac des Chevaliers, jejichž poničení lze obhajovat nepsaným pravidlem vojenské nutnosti.⁵⁵⁰ Zároveň lze syrské armádě vytknout umístování vlastních vojenských základen v blízkosti archeologických lokalit, jako je například Palmýra, nebo plošné ničení odbojných oblastí, které mělo za následek velké ztráty jak mezi civilisty, tak na úrovni hmotného kulturního dědictví.

Rozkrádání movitého dědictví

Při pohledu na veřejně dostupné satelitní snímky archeologických lokalit⁵⁵¹ je množství ilegálních výkopů zcela šokující. I přes zkušenosti, které světová veřejnost nabrala od počátku konfliktu v Iráku, byly zakrátko trhy se starožitnostmi zaplavené předměty ze Sýrie.⁵⁵² Průzkumy

---

⁵⁴⁴ O’Connell; and Penacho, “Incident Report Feature: Tekla: S-IZ-100-17-Ca021”.

⁵⁴⁵ McKeever, “Afrin: Incidents of Desecration and Destruction of Cultural Sites”.

⁵⁴⁶ Al-Ḥusejnī, “Qaṭ‘ al-ašdžār mustamirra fi ‘afrīn...man al-mas’ūl?”.

⁵⁴⁷ Syrians for Trust and Justice, “Afrin – Turkish-Backed Groups undertake Live Ammunition Exercises in Iron Age Temple”.

⁵⁴⁸ Simat2017, “Documentation and Assessment of the Damage to the Structural Elements of the Monastery of Saint Simon”.

⁵⁴⁹ Al Shbib, “La préservation du patrimoine syrien pendant le conflit: les défis et les mesures d’urgence”, 49.

⁵⁵⁰ Vice Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 367-370.

⁵⁵¹ Pro náhled lze velmi snadno využít Google maps nebo Mapy.cz.

⁵⁵² Campbell, “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”, 129, 130.

satelitních fotografií s vysokým rozlišením provedla AAAS a prokázala, že mezi lety 2011 a 2014 byly některé oblasti (Dura Europos, Palmýra...) vykrádány od chvíle, kdy došlo k oslabení zabezpečení, přičemž se ale míra zvýšila poté, co oblasti padly do rukou ISIS. Zprávy dokládají že v roce 2014 byla celá řada lokalit výrazně poničena.⁵⁵³ Podle výsledků bylo největší vykrádání zaznamenáno na lokalitě Dura Europos, kde dosáhlo 76 % plochy uvnitř zdí. Autoři zmiňují, že množství vykradačských výkopů bylo tak husté, že od sebe nejdou vizuálně odlišit.⁵⁵⁴ Na lokalitě Mari výzkumníci prokázali zvedající se tendenci vykrádání, která se mnohonásobně vystupňovala v roce 2014 v době, kdy Mari padlo do rukou Islámského státu.⁵⁵⁵ V roce 2015 byl v Mari zaznamenán ústup, což je dáváno do kontextu s vyšší administrací „vykopávek“ nebo špatnou volbou lokací, které přinášely málo zdrojů. Zároveň ale došlo ke zničení jednoho z tellů buldozerem. Výkopy byly obnoveny v roce 2017, po odsunu ISIS,⁵⁵⁶ což indikuje uvolnění dřívějších výkopových pravidel. Podle studie z následujícího roku, v roce 2015 byly archeologické lokality v největším bezpečí na území Kurdů (32 lokalit ze 116 neslo známky krádeží) a Asadova režimu (35/212), méně už na území rebelů (63/237) a Islámského státu (82/383).⁵⁵⁷ ASOR zdokumentoval, že ilegální výkopy probíhaly v lokalitě Apamea ještě v roce 2018,⁵⁵⁸ zejména v částech, kde operovaly protivládní skupiny. Pro *Syrians for Trust and Justice* (STJ) popsali výkopy místní lidé, kteří zároveň zdůraznili ekonomické pozadí svojí účasti na vykrádání.⁵⁵⁹ Článek zmiňuje, že artefakty z islámských období jsou prodávány arabským překupníkům, předislámské cizincům. Za zmínku stojí, že správní rada Qal'at al-Muđiq byla v době absence jiných autorit schopná uzavřít dohodu se Svobodnou radou Ĥamā (vázaná na Syrskou přechodnou vládu) o stíhání osob, které pašují starověké sloupy a kameny z města, za což byla podle textu souzena řada osob.⁵⁶⁰

Situace se dotkla rovněž muzeí, jejichž artefakty se staly na trzích žádanými. V červenci 2011 vydal premiér zprávu, že do Sýrie se pokouší dostat mezinárodní, dobře vybavené skupiny,

---

⁵⁵³ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery, Part One”.

AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”.

⁵⁵⁴ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”.

⁵⁵⁵ AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery, Part One”, 19-21.

⁵⁵⁶ Butterlin; and Mura, “Mari et la crise syrienne”, 213.

⁵⁵⁷ Chahin; and Lindblom, “Fighting the Looting of Syria’s Cultural Heritage: Report from the Sofia Conference 16 September 2015”, 5.

⁵⁵⁸ Gabriel, “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: S-IZ-100-17-Ca021”, 6.

⁵⁵⁹ Syrians for Trust and Justice, “Hama-Cultural Heritage in Danger: Illicit Excavations and Trade”.

⁵⁶⁰ Syrians for Trust and Justice, “Hama-Cultural Heritage in Danger: Illicit Excavations and Trade”.

kteře se specializují na rozkrádání kulturních objektů. Tyto skupiny jsou údajně součástí sítě přítomných v Libyi a Iráku. Premiér proto požádal příslušné instituce, aby zvýšily své zabezpečení.⁵⁶¹ Výzvě následovalo přesouvání nejceňnějších exponátů z muzeí do trezorů Národní banky, nicméně řada objektů uchráněna nebyla. V roce 2013 byl zdokumentován případ, kdy DGAM objevil tři bedny artefaktů z muzea v Raqqe.⁵⁶² Kromě několikerého vykradení bylo muzeum zasaženo střelami, ale také utrpělo během bojů o město, přičemž některé jeho části byly zcela zdevastovány.⁵⁶³

Na světových trzích se staly velmi populárními sochy a busty z Palmýry, které figurují na *Red list*. Brodie popsals příklad obchodníka Chūlīho, který během svého soudu za prodej ilegálních objektů z Egypta založil v roce 2011 internetového obchodníka s názvem *Palmyra Heritage*, kde následně na eBay a jiných aukčních sítích pod novým jménem dál pokračoval se svých aktivitách. V roce 2016 na stránkách nabízel hlavu sochy z Palmýry, která měla falešné dokumenty z Izraele.⁵⁶⁴ Busty z Palmýry byly na eBay dostupné (i když v omezenější míře, než třeba o dva roky dříve) i v roce 2020. Zakoupení busty z Palmýry vyšlo na konci února 2020 na 329 USD od Andres Harnisch Brokerage, sídlícím na Havaji. Původ je soukromá sbírka v Izraeli, přičemž „*bohužel, dokumenty nebyly dětmi nalezeny.*“ Podle vlastních slov si prodejce není vědom žádných omezení týkajících se syrských objektů (rozhovor únor 2020).

Maamoun Abdelkarim v dubnu 2020 v rozhovoru zmínil, že syrské úřady disponují informací o tom, že z muzea v Idlibu zmizelo asi čtyři tisíce historických objektů, které jsou aktuálně v Turecku (což je jediná výstupová cesta z oblasti). Také zmínil, že v Turecku bylo zachyceno asi dvacet tisíc dalších objektů pocházejících ze Sýrie, ale že turecká vláda konkrétní informace tají. Podle něj, dlouhodobý problém v Sýrii představovala libanonská mafie, která se soustředila na obchod se starožitnostmi, přičemž v posledních letech se dalším problémem stala mafie turecká. Turecké jednotky provádějí ilegální výkopové práce v oblastech Afrínu, Džabal Sam‘ān a v lokalitě Cyrrhus (Nabī Hūrī), ruinách starověkého města postaveného generálem Alexandra Velikého, Seleukem I. Níkátórem. Jeho názor lze podpořit nebývalým nárůstem starožitností importovaných z Turecka do USA, který se v roce 2019 zdesetinásobil ze 48 milionů v roce 2018 na 471 milionů (Apendix V) – skokový nárůst lze pozorovat i v roce 2016, kdy začala turecká operace Štít Eufratu na severu země.

---

⁵⁶¹ Cunliffe, “Damage to the Soul: Syria’s Cultural Heritage in Conflict”, Appendix A.

⁵⁶² DGAM, “Raqqa Department of Antiquities Finds Three out of Six Boxes Stolen from Raqqa Museum: 3761”.

⁵⁶³ Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: Special Report: Current Status of the Raqqa Museum: S-IZ-100-17-Ca021”.

Z události 1. května 2012 registroval INTERPOL šestnáct ztracených objektů z muzea a z 1. ledna 2013 osmdesát pět. Oficiální seznamy “INTERPOL”.

⁵⁶⁴ Brodie, “Virtually Gone! the Internet Market in Antiquities”, 23.

Islámský stát a financování skrze ilegální obchod s kulturními objekty

Slavné propagační video z Mosulského kulturního muzea hlásá: „*Tyto sochy a idoly, tyto artefakty, byly uctívány místo Boha, a když Bůh přikázal jejich odstranění a zničení, je nám to jedno, i kdyby měly hodnotu miliard dolarů.*“⁵⁶⁵ I přesto se ale artefakty staly jedním z důležitých příjmů Islámského státu. V roce 2016 se odhadovalo, že asi 42 % archeologických lokalit, které ležely na území Islámského státu, bylo vyrabováno, což tvoří asi tři tisíce z patnácti tisíc známých archeologických lokalit v Sýrii.⁵⁶⁶ Spolu s Irákem leželo na území ISIS až pět tisíc archeologických lokalit.⁵⁶⁷

První zmínky o rabování kulturního dědictví a jeho následného prodeje za účelem financování ISIS se objevily záhy poté, co se teroristická organizace etablovala na území obou států. Jako jedni z prvních na tuto pravděpodobnou možnost upozorňovali Amr al-Azm, Salam al-Kuntar a Brian I. Daniels ve článku pro New York Times už na začátku září 2014,⁵⁶⁸ podle kterého se cestou do Turecka autorům potvrdilo jejich očekávání. Jejich původní informace, publikované v novinách, byly definitivně potvrzeny hmotnými důkazy až v roce 2015, kdy Spojené státy podnikly úspěšný útok na Ministerstvo zdrojů Islámského státu.⁵⁶⁹ Podle odhadů Spojených států už v polovině roku 2014 byly příjmy z prodeje starožitností v řádech milionů dolarů – nicméně nemožnost získat hmotné důkazy o tomto obchodu na dlouhou dobu paralyzovala rozhodovací schopnosti Spojených států, kde řada představitelů odporovala myšlence zapojení ISIS do ilegálního prodeje kulturních objektů.⁵⁷⁰

V květnu 2015 U.S. Special Operations Forces během jedné z operací v Sýrii přinesly potřebné důkazy potvrzující financování Islámského státu z prodeje artefaktů. Jedním z nich byly fotografie artefaktů nalezené ve WhatsApp složce telefonu⁵⁷¹ jednoho z předáků ISIS. V srpnu 2015 FBI získala důvěryhodné důkazy o tom, že se artefakty ukradené Islámským státem dostávají na americké trhy a následně vydalo prohlášení pro prodejce i zájemce o artefakty, aby původu

---

⁵⁶⁵ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 48.

⁵⁶⁶ The Antiquities Coalition, “#Cultureunderthreat: Recommendations for the U.S. Government”, 10.

⁵⁶⁷ Keller, “Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: the Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: what we know and what can be done”.

⁵⁶⁸ Al-Azm; al-Kuntar; and Daniels, “ISIS' Antiquities Sideline”.

⁵⁶⁹ Van Dam, “The Diwan al-Rikaz: a Study”, 73.

⁵⁷⁰ Keller, “Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: the Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: What we know and what can be done”.

⁵⁷¹ Velkou roli v obchodním řetězci hrála právě sociální média a komunikační aplikace, které se staly zbraní v rukou ISIS na mnoha úrovních. Prodej cenných objektů probíhal přes aplikace jako Facebook či WhatsApp, podobně jako probíhal prodej zajatců/otroků, který je v oblasti použití sociálních médií na regionální úrovni lépe zdokumentovaný. O užívání sítí k obchodu s artefakty viz. Paul, “Ancient Artifacts vs. Digital Artifacts: New Tools for Unmasking the Sale of Illicit Antiquities on the Dark Web”.

objektů věnovali zvýšenou pozornost.⁵⁷² O rok později se problémem začal zabývat i Kongres.⁵⁷³ Oddělení pro boj s terorismem a násilným extrémismem, které spadá pod Ministerstvo zahraničí Spojených států, zahájilo v roce 2017 iniciativu, která si klade za úkol analyzovat vztahy mezi pašováním artefaktů a financováním teroristických organizací v Iráku a Sýrii.⁵⁷⁴

Ilegální obchod s kulturními objekty byl jedním z hlavních zdrojů příjmů ISIS, který navázal na předcházející síť.⁵⁷⁵ Černý trh v regionu je dobře zavedený už od roku 2003, kdy přišla americká invaze a následně začala irácká občanská válka. Jeho obsah skončil s největší pravděpodobností na trzích v Evropě a Spojených státech, ať už byly převáženy pomocí organizovaných gangů, nebo v kapsách pašeráků, kteří přicházeli do Evropy mimo jiné i s migrační vlnou.⁵⁷⁶ Obchod s movitými kulturními statky byl masový, plánovaný a organizovaný z nejvyšších pozic organizace. Abū Sajjāf, který byl cílem květnové operace, stál v čele Ministerstva zdrojů Islámského státu (*Dīwān al-rikāz*).⁵⁷⁷ V popisu práce měl *Dīwān al-rikāz* také objevování a těžení nových lokalit, přírodních i historických a jejich následný prodej.⁵⁷⁸ Ze zařazení historických a archeologických lokalit pod toto ministerstvo je patrné, že Islámský stát přistupoval k archeologickým lokalitám jako k jednomu ze zdrojů financí. Obchodu se starožitnostmi bylo věnováno jedno oddělení pod Abū Sajjāfovou správou (Appendix II), které spravovalo staré lokality, objevovalo nové a staralo se o prodej nálezů. Ministerstvo zdrojů rovněž vydávalo povolení na provádění vykopávek pro ty, kteří nebyli členy Oddělení starožitností a zároveň kontrolovalo a trestalo ty, kteří vykrádali lokality bez povolení.⁵⁷⁹ Podle zákonů ISIS, následný prodej artefaktů „soukromníky“, byl zdaněn 20% daní na válečnou kořist (*chums*), o čemž si ministerstvo vedlo příjmové doklady. Podle výpisu na daňových dokladech, které tvořily 265 000 USD, tříměsíční příjem od těchto „kopáčů“ tvořil 1,25 milionu dolarů.⁵⁸⁰ Zajímavé je, že část nalezených artefaktů pocházela z muzea v Mosulu, o kterém v únoru 2015⁵⁸¹ Islámský stát prohlásil, že veškeré jeho „idoly“ zničí, k čemuž vydal i nechvalně proslulá videa. Objekty,

---

⁵⁷² FBI, “ISIL and Antiquities Trafficking: FBI warns Dealers, Collectors about Terrorist Loot”.

⁵⁷³ Protect and Preserve International Cultural Property Act: H.R.1493 — 114th Congress (2015-2016).

⁵⁷⁴ Pineda, “Tackling Illicit Trafficking of Antiquities and its Ties to Terrorist Financing”.

⁵⁷⁵ Van Dam, “The Diwan Al-Rikaz: a Study”, 79.

Campbell, “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”, 121.

⁵⁷⁶ Brodie, “Auction Houses and the Antiquities Trade”.

⁵⁷⁷ Ke vzniku a fungování ministerstva viz. van Dam, “The Diwan al-Rikaz: a Study”.

⁵⁷⁸ Van Dam, “The Diwan al-Rikaz: a Study”. Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 8.

⁵⁷⁹ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 50.

⁵⁸⁰ Keller, “Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: the Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: what we know and what can be done”.

⁵⁸¹ Brusasco, “The Assyrian Sculptures in the Mosul Cultural Museum: a Preliminary Assessment of what was on Display before Islamic State's Attack”, 208.

nalezené v budově ministerstva, byly odevzdány irácké vládě, která je předala do Iráckého národního muzea v červenci 2015, kde se nadále zabývají určením jejich původu.⁵⁸²

Podle statistik prováděných Komisí Spojených států pro mezinárodní obchod (DataWeb),⁵⁸³ import „artefaktů starších sta let“ ze Sýrie do USA stoupl z roku 2011 do roku 2013 více než dvojnásobně, z 9 milionů dolarů na 22, přičemž zároveň lze pozorovat v těch samých letech růst exportů z Libanonu i Turecka (Appendix V). Odhadovaný roční příjem Islámského státu z prodeje artefaktů byl asi dvě stě milionů amerických dolarů.⁵⁸⁴ ISIS využíval poměrně dobře zavedené tradiční cesty prodeje, kdy je zboží dopraveno do jednoho z velkých překladišť: v případě Iráku (ale také Jemenu) se jedná o Spojené Arabské Emiráty, Dubaj nebo Šardžu, odkud už jsou převezeny a prodány prostředníky, kteří spolupracují s místními úřady.⁵⁸⁵ Destinací ve Spojených státech byl nejčastěji New York, odkud byly předměty prodány dál.⁵⁸⁶

Cesty syrských starožitností do zahraničí vedly několika trasami, po moři i po souši. Významné lokace na turecko-syrských hranicích byly například Kilis a Tall Abyad.⁵⁸⁷ Přes Turecko vedla nejsnazší cesta, přičemž turečtí překupníci za hranicemi kontaktovali evropské obchodníky, kteří si mohli zboží přímo vyzvednout. Tento obchod popsala investigativní reportáž BBC v únoru 2015.⁵⁸⁸ Jak upozornil bulharský ministr vnitra Andrei Mladenov na konferenci v Sofii (2015), nejsilnější pašerácké skupiny (často rodinné podniky) se nachází v Turecku, Libanonu a Izraeli, a trasy prochází skrz východní (zejména pak tzv. Balkánská trasa a Bulharsko) a střední Evropu na hlavní trhy na západě. Objemnější zakázky jsou vyřizovány někdy letecky, většinou po moři.⁵⁸⁹ Samozřejmě, nezanedbatelná část artefaktů skončila na Blízkém východě, kde jejich noví majitelé vyčkávají s prodejem, až se sníží pozornost, nebo v rukou bohatých arabských sběratelů. Podle rozhovoru se syrským překupníkem, si bohatí obyvatelé Ammánu s oblibou zdobí své předsíně nabatejskými či aramejskými kamennými deskami.⁵⁹⁰

Péče o kulturní statky

Ačkoliv v době psaní této práce konflikt v Sýrii není ukončen, velká část země je pod

---

⁵⁸² Keller, “Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: the Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: what we know and what can be done”.

⁵⁸³ “United States International Trade Commission Dataweb”.

⁵⁸⁴ Cox, “ISIS: Looting for Terror”.

⁵⁸⁵ Campbell, “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”, 121.

⁵⁸⁶ The Antiquities Coalition, “#Cultureunderthreat: Recommendations for the U.S. Government”, 12.

⁵⁸⁷ Cuno, “ISIS and the Threat to our Cultural Heritage: what can the World do? a Five-Point Proposal (The Eighteenth Horst Gerson Lecture, held on October 8, 2015)”, 22.

⁵⁸⁸ Cox, “The Men who smuggle the loot that funds IS”.

⁵⁸⁹ Chahin; and Lindblom, “Fighting the Looting of Syria’s Cultural Heritage: Report from the Sofia Conference 16 September 2015”, 18.

⁵⁹⁰ Kila, “Inactive, Reactive, or Pro-Active?”, 345.

kontrolou vlády a přímé boje se v současné době koncentrují na sever země. V mnoha regionech lze tedy mluvit o „poválečné situaci“ a poválečné tranzici a rekonstrukci.

Ochrana během konfliktu

V předvečer vypuknutí konfliktu, v červenci 2011, syrský ministr kultury doporučoval, aby byly kulturní památky a instituce opatřeny zvýšenými bezpečnostními opatřeními, jako jsou kamery, alarmy či hlídky.⁵⁹¹ Jeho motivací byl patrně vývoj událostí v jiných arabských zemích, které se nořily do konfliktů, či už konfliktem procházely. Tato doporučení nebyla plně přijata a provedena, patrně kvůli byrokratickým obstrukcím;⁵⁹² jedním z mála kroků ochrany se stalo výše zmíněné přenesení exponátů z muzeí do trezoru Národní banky, jak se stalo například v muzeu v Aleppu.⁵⁹³ Stejně tak DGAM na počátku války, na jaře 2011, oslovil syrské Ministerstvo obrany, aby začlenilo do svých manuálů součásti o nutnosti ochrany kulturního dědictví inspirované článkem 7 (1) Haagské úmluvy (1954).⁵⁹⁴ Nicméně, jak upozorňuje Lostal, syrská vláda předem nezačlenila do svých zákonů preventivní ani krizové postupy, což vedlo k neschopnosti státu reagovat. Podle Mamouna Abdelkarima došlo k implementaci některých doporučení z roku 2011 v roce 2012, kdy byly k doporučeným opatřením ještě přidány pytle s cementem do okolí velkých objektů, a zabarikádovány okna a dveře.⁵⁹⁵ V mnoha případech se následně stali hlavními ochránci památek sami občané, ať už pracující v institucích, nebo ne. DGAM ve své zprávě z července 2013 uvádí, že se snažil oslovit jak všechny strany konfliktu, tak také civilní obyvatele, aby se zapojili do ochrany „společného dědictví.“⁵⁹⁶ V pozdější fázi války byl pro jednotky bojující v oblastech Raqqy a Dejr al-Zūru v červenci 2017 vydán *Průvodce dědictvím Raqqy a Dejr al-Zūru*,⁵⁹⁷ placený z prostředků institutu Smithsonian, který o rok dříve vydal podobnou příručku pro Mosul. Nicméně jak bylo poznamenáno výše, válka probíhala ve dvou fázích. Zatímco by implementace Haagské úmluvy a například následná úprava vojenských materiálů mohla ovlivnit část syrské armády, třeba ve výběru lokace vojenských základen, či eventuálně i část rebelů, těžko by měla vliv na jakékoliv militantní skupiny s ideologickým rámcem, pro které je destrukce kulturních statků součástí boje. Stejně tak by tyto skupiny patrně nebyly od svých plánů cedulemi s logem UNESCO, či modrými štíty.

---

⁵⁹¹ Cunliffe, “Damage to the Soul: Syria’s Cultural Heritage in Conflict”, 11.

⁵⁹² Kila, “Inactive, Reactive, or Pro-Active?”, 353.

⁵⁹³ Cunliffe, “Damage to the Soul: Syria’s Cultural Heritage in Conflict”, 11.

⁵⁹⁴ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 3741.

⁵⁹⁵ Rozhovor 30. března 2020.

⁵⁹⁶ DGAM, “International Appeal for the Defence and Protection of Syria’s Archaeological Heritage: 6320”.

⁵⁹⁷ Smithsonian Cultural Rescue, “Smithsonian Cultural Rescue Initiative: Training Aids”.

Na úrovni zapojení mezinárodních institucí je nutné zdůraznit, že UNESCO a další instituce spolupracují primárně s vládou, přičemž spolupráce s rebely, kteří fungovali v okolí mnoha památek, byla neexistující, omezená či utajená – při případné spolupráci s opozičními stranami by bylo UNESCO vázáno důvěrností.⁵⁹⁸ Je ale nutné podotknout, že jak mezinárodní instituce, tak instituce národní jsou kritizovány, že od počátku konfliktu mnohé lokality opustily bez toho, aniž by se výrazněji zasadily o jejich ochranu, či nabídly ochranné postupy.⁵⁹⁹ Jedna z možností ochrany kulturních statků je vzdělávání civilistů a komunit, ať už zaměstnaných v oborech spjatých s památkovou ochranou, tak i civilních zájemců, a jedinců z řad policie a dalších státních složek. Během konfliktu organizovalo UNESCO, ICCROM a ICOMOS e-learningové kurzy, které byly určeny primárně zaměstnancům DGAM, policii a celníkům, zaměřené na krizový management ochrany a zabránění ilegálnímu obchodu s artefakty.⁶⁰⁰ DGAM a UNESCO také uspořádali kurz v Ammánu, zaměřený na školení odborníků, s cílem vytvořit plán, který by měl omezit jak destrukce, tak také ilegální export.⁶⁰¹

Tyto tréninky archeologů, kurátorů a dalších měly svoje výsledky už v prvních letech války. V roce 2015 zasáhla armáda střelou Muzeum mozaik ve městě Ma'arra, v provincii Idlib. Kurátoři muzea, kteří dříve prošli tréninkem sdružení Safeguarding the Heritage of Syria and Iraq Consortium, úspěšně ochránili některé mozaiky tím, že je přikryli pytlí s pískem.⁶⁰² Podobně probíhala krizová ochrana mozaik ve vesnici Ferkija v roce 2016, ale také ochrana jiných lokalit.⁶⁰³ V praxi se zaměstnanci muzeí uchýlovali i k tradičnějším metodám – v Apamee například zakopali železnou truhlu s artefakty pod zem, aby nebyla ukradena.⁶⁰⁴ Za zmínku stojí, že ne všichni účastníci měli možnost vyjet do zahraničí, nebo vůbec získat pasy. Někteří z nich přišli pěšky více než stokilometrovou vzdáleností a na zahraniční kurzy se doslova propašovali přes hranice.⁶⁰⁵ Dedikace Syřanů pracujících v oblasti památkové ochrany, ale také i „jen“ zainteresovaných

---

⁵⁹⁸ Toman, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, 218. Opoziční strany, i v případě, že by o ochranu památek měly zájem (což by zejména v případě Syrské národní koalice či sekulárních frakcí FSA nebo kurdské správy mohla být reálná varianta), nedisponovaly zejména legálními prostředky, aby mohly získat mezinárodní podporu

⁵⁹⁹ Al Shbib, „La Préservation Du Patrimoine Syrien Pendant Le Conflit: Les Défis Et Les Mesures D'urgence“, 43, 44.

⁶⁰⁰ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 3681.

⁶⁰¹ UNESCO, „Regional Training on Syrian Cultural Heritage: Addressing the Issue of Illicit Trafficking: Final Report and Recommendations“.

⁶⁰² Gerstenblith, „The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?“, 374.

⁶⁰³ Al Shbib, „La préservation du patrimoine syrien pendant le conflit: les défis et les mesures d'urgence“, 53-55.

⁶⁰⁴ Mustafa, „Hama Antiquities Directorate saves Hundreds of Syrian Artifacts from Terrorists“.

⁶⁰⁵ Cunliffe, „Ordinary Syrians are risking their Lives to protect their Cultural Heritage“.

civilistů, je častým tématem textů z období vlády ISIS. Na druhou stranu ale rovněž docházelo k excesům a někteří z těch, kteří měli o kulturní statky pečovat, se zapojili do jeho ničení. V muzeu v Ĥamā byli zaměstnanci obviněni z krádeže zlaté aramejské sochy z 8. století – muzeum bylo údajně vykradeno bez násilí s použitím klíče.⁶⁰⁶ Následně došlo podle řady médií k zatýkáním a výslechům, a to včetně nejvyšších představitelů muzea.

Zároveň s prohlubujícím se konfliktem probíhaly také snahy o zmapování situace v nepřístupné zemi. Kromě zpráv místních institucí a aktivistů byly hlavním zdrojem informací moderní technologie. Už zmíněná AAAS v roce 2014 vydala analýzy destrukcí lokalit čekajících na zařazení na seznam světového dědictví,⁶⁰⁷ vedle ní se ale do monitorování destrukcí v Sýrii zapojila celá řada organizací a institucí. Mimo DGAM zmiňuje UNESCO tyto, přičemž podotýká, že výčet není kompletní: ASOR, The Syrian Heritage Archive Project, The Day After - Heritage Protection Initiative, The Association for the Protection of Syrian Archaeology (APSA), Le Patrimoine archéologique syrien en danger, UNITAR-UNOSAT, Heritage for Peace, The Authority of Tourism and Protection of Antiquities in al Jazira Canton (ATPAAC).⁶⁰⁸ Vedle toho existuje celá řada projektů s užším zaměřením.⁶⁰⁹ Do roku 2016 se syrským památkám věnuje projekt Syria's Endangered Heritage, v rámci něž vyšla stejnojmenná kniha.⁶¹⁰

Během konfliktu byla velmi důležitá role civilistů. Ať už pro dokumentaci situace v oblastech, kam novináři ani jiní cizinci neměli přístup (místní aktivisté jsou mezi prvními, kdo informoval o zničení a útocích na památky, čemuž pomáhají velmi rozšířená sociální média), tak také pro ochranu samotných lokalit. Civilisté například vytvářeli barikády okolo budov či významných monumentů, aby je uchránili před následky bojů či bombardování. V jiných případech došlo k ukrytí artefaktů na bezpečných místech, či jejich odkoupení od prodejců. Aktivity a snahy zdokumentoval tým Emmy Cunliffe a Heritage for Peace.⁶¹¹ Zapojení dobrovolníků zmiňuje také zpráva ASOR, popisující spolupráci archeologů a dobrovolníků při identifikaci a transportu mozaik v muzeu v Ma'ara.⁶¹² Řada lidí také při ochraně památek ztratila životy. Nejznámějším případem se stal archeolog Chālid al-As'ad, který byl v srpnu 2015 veřejně sťat v Palmýře – ve věku osmdesát tři let, poté co jej ISIS zadržoval a mučil, aby získal informace

---

⁶⁰⁶ Cunliffe, "Damage to the Soul: Syria's Cultural Heritage in Conflict", 12.

⁶⁰⁷ AAAS, "Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery" a AAAS, "Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery. Part one".

⁶⁰⁸ UNESCO, "Reports: Syria".

⁶⁰⁹ UNESCO, "Other Initiatives: Syria".

⁶¹⁰ "Syria's Endangered Heritage".

⁶¹¹ Cunliffe, "Ordinary Syrians are risking their Lives to protect their Cultural Heritage".

⁶¹² O'Connell, "Incident Report Feature: Ma'ara Museum: S-IZ-100-17-Ca021".

o artefaktech, které archeolog pomáhal odnést do bezpečí.⁶¹³ Mimo něj byli zabiti další členové DGAM a zaměstnanci v oblasti archeologie, kteří stejně jako Chālid, zůstali na svých postech i po začátku války.⁶¹⁴ Z tohoto důvodu byli rebely i džihádisty obviňováni z podpory režimu.⁶¹⁵ Nicméně díky jejich odhodlání byl DGAM schopný zachránit řadu objektů před zničením. Podle Maamouna Abdelkarima⁶¹⁶ DGAM (jehož členem byl i umučený al-As‘ad) odnesl z Palmýry na čtyři stovky soch a stovky artefaktů do bezpečí Damašku. Rychlé relokování objektů probíhalo i v jiných částech země a zapojovali se do něj dobrovolníci a regionální „administrátoři.“ V roce 2012 se zformovala síť archeologů, akademiků a dobrovolníků, známá jako *Monuments Men*, spolupracující s institucemi na Západě.⁶¹⁷ Ti v terénu zachraňovali objekty a monitorovali ztráty. S koncem konfliktu se neoficiální termín užívá pro novou síť, která je školená pro ochranu, péči a rekonstrukci.⁶¹⁸

Na úrovni syrského civilního aktivismu se stal nejznámějším Bāsīl al-Safādī Chartabīl, který se snažil o 3D modelaci a zdokumentování Palmýry pomocí fotogrammetrie. Po jeho zatčení začala pod heslem kampaň *#FreeBassel*,⁶¹⁹ která vyústila ve vznik open-source projektu *#newpalmyra*.⁶²⁰ Chartabīl byl popraven v roce 2015 za svoje protirežimní aktivity. Další aktivisté se snažili přitáhnout pozornost k syrským městům. Díky jejich iniciativám vznikla řada zajímavých projektů, jedním z nich například fotografická série svatebčanů v Ĥomšu, která získala velkou popularitu v médiích a na sociálních sítích.⁶²¹

Co se péče o movité dědictví týče, v době konfliktu první snahy o jeho ochranu zahrnovaly dokumentaci (a eventuelně i digitalizaci) předmětů a lokalit, stejně jako destrukcí a ztrát, a také monitorování situace – ať už z místa, nebo již zmíněnými satelity. Nicméně, ani jeden z těchto projektů nesměřoval k přímé ochraně lokalit a institucí před vykrádáním. Syrská vláda a její památkové organizace začaly podnikat snahy o ochranu a navrácení ztracených artefaktů záhy po začátku konfliktu. Nově vytvořené digitální inventáře byly v roce 2017 nahrány do Národní digitální informační banky pod správou DGAM.⁶²²

---

⁶¹³ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 45, 46.

⁶¹⁴ DGAM své zabitě zaměstnance zmiňuje na stránkách. Jahjā Ibrāhīm byla zastřelen, když odmítl zákaz jít do práce, Qāsīm ‘Abd Allāh Jahjā ztratil život při bombardování damašské Citadely, Ism‘aīl Muḥammad ‘Alī zemřel při pracovní cestě do al-Hasaky. “DGAM”.

⁶¹⁵ Leriche, “Khaled al-Asaad, the Martyr of Palmyra”.

⁶¹⁶ Rozhovor 30. března 2020.

⁶¹⁷ Amos, “In Syria, Archaeologists risk their Lives to protect Ancient Heritage”.

⁶¹⁸ BBC, “Monuments Man: the Barnsley Stonemason Training Syrians in the Art of Restoration”.

⁶¹⁹ “Creative Commons: Free Bassel”.

⁶²⁰ “#Newpalmyra”.

⁶²¹ Taylor, “Newlyweds in the Ruins: a Syrian Wedding Photo Shoot”.

⁶²² DGAM, “Launching the Project of the National Bank of Digital Information: 2308”.

Rekonstrukce

Do poválečných rekonstrukcí syrské kulturní krajiny se zapojila celá řada organizací, nicméně sankce na syrské instituce brání plnému zapojení syrské strany do obnov zejména z finančních důvodů, a omezují také zapojení mnoha západních institucí.⁶²³ Ke stávajícím sankcím⁶²⁴ v létě 2019 prošel Kongresem USA H.R.31 - Caesar Syria Civilian Protection Act of 2019,⁶²⁵ který míří na zpřísnění sankcí finančních institucí. Další problém rekonstrukcí je takzvaný syrský „poválečný zákon“, (zákon č. 10, 4/2018)⁶²⁶ který dává majitelům nemovitostí rok, aby se přihlásili ke svému majetku. Zákon má umožnit rychlejší rekonstrukci země, vede ovšem také k tomu, že mnoho občanů, kteří nemají dokumenty k majetkům, urychleně (a neadekvátně) rekonstruuje své domy,⁶²⁷ aby pozemky nepadly do rukou developerů či státu. Podle Maamouna Abdelkarima státem řízené rekonstrukce a iniciativy probíhají velmi pomalu a „*opravdové rekonstrukční projekty neexistují*.“ Stát na ně určil pouze minimální prostředky, přičemž jsou restaurovány jen význačné budovy a menší celky, primárně ze zahraničních iniciativ.⁶²⁸

Sýrie a Ruská federace podepsaly v roce 2018 memorandum na obnovu syrských kulturních památek, kterým se ruská strana zavazuje podpořit syrskou stranu finančně i odborně, a to zejména v případě rekonstrukce Palmýry. Projekty budou probíhat skrze Nadaci pro ochranu kulturního dědictví Palmýra, která poskytne kvalifikovaný personál i materiál k obnově. V rámci memoranda bude otevřeno i ruské centrum v Damašku.⁶²⁹ Už v průběhu války byla v Sýrii ruská přítomnost citelná a není pochyb o tom, že Ruská federace bude hrát klíčovou roli při rekonstrukci země. K její přítomnosti se váže zajímavý úhel politizace rekonstrukcí. Dříve se na archeologických výzkumech podíleli zejména Němci a Německý archeologický institut, ruský vliv ale podle profesora Mamouna Fansy stojí za tím, že rekonstrukce Palmýry případnou Polákům a Crac des Chevalliers Maďarům.⁶³⁰ Obě archeologické mise fungují v Sýrii dlouhodobě, navzdory sankcím. Polský tým pracoval v Palmýře od roku 1959 do roku 2011⁶³¹ a další misí navazuje na předešlé působení. Ihned po

---

⁶²³ Lund, “Briefing: Just how ‘Smart’ are Sanctions on Syria?”.

⁶²⁴ “Sanctions Wiki: Syria”.

⁶²⁵ Caesar Syria Civilian Protection Act: H.R.31 — 116th Congress (2019-2020).

⁶²⁶ Původní verze zákona dávala majitelům třicet dní, po kritice byl zákon upraven zákonem č. 42 11/2018, prodlužující lhůtu na rok. Zákon se týká těch, kteří nemají své majetky registrovány ve vládních seznamech. Abu Ahmad, “Assad’s Law 10: Reshaping Syria’s Demographics”.

⁶²⁷ Qudsi, “U.S. Sanctions are strangling the Effort to rebuild Old Aleppo”.

⁶²⁸ Rozhovor 30. března 2020.

⁶²⁹ DGAM, “Signing a Memorandum of Understanding with the Foundation for the Protection of the Cultural Heritage _Palmyra: 4579”.

⁶³⁰ Klein, “Reconstructing Aleppo: the Hidden Power of Investors”.

⁶³¹ Sochy lvů al-Lāt byly objeveny polským týmem v roce 1977. V roce 2013 vyšla k výročí padesáti let polských prací v Palmýře publikace *Studia Palmyrenskie XII (Palmyrenian Studies XII), Fifty Years of Polish Excavations in Palmyra 1959-2009* (ed. Gawlikowski; and Majcherek)

osvobození lokality se experti z University ve Varšavě účastnili na dokumentaci situace spolu se Syřany⁶³² a jsou v lokalitě přítomni dodnes.⁶³³ Maďarský archeologický tým se dnes podílí na záchranných pracích v terénu, kde obnovují sochy, nebo v případě Crac des Chevalliers restaurují fresky a provádí archeologické výzkumy,⁶³⁴ a v zemi byl jako jediný aktivní i za války.⁶³⁵

Vedle Ruska se v Sýrii angažuje řada jiných. V roce 2017 začaly ve spolupráci dvou italských univerzit a Aga Khanovy nadace rekonstrukce minaretu Velké mešity v Aleppu, které vyjdou na deset milionů euro.⁶³⁶ Nadace byla ve městě přítomná už před válkou (podílela se například na rekonstrukci Citadely a zůstala v zemi i přes mezinárodní sankce) a v roce 2016 se spolu s DGAM a Syria Trust for Development (nezisková organizace pod patronací syrské první dámy) zapojila do předběžných průzkumných projektů. Projekty na obnovu tří oblastí historického centra zahájila Nadace vzápětí po osvobození ve spolupráci s ICONEM, který se věnuje 3D modelaci. Potřebná částka na základní obnovu tří oblastí (trhy, Umajjovská mešita, oblasti Citadely a dvě historické čtvrtě) se pohybuje okolo sedmdesáti pěti milionů dolarů, kompletní obnova krytého trhu pak okolo devadesáti milionů.⁶³⁷ Opravy mešity (a také mešity v Ĥomsu se svatyní Chālida ibn al-Walīda), jsou fundovány pomocí čečenské Nadace Akhmada Kadyrova,⁶³⁸ a začaly hned v roce 2017. Podle odhadů guvernéra Ĥomsu Ṭalāla Barāzīho z roku 2018 bude rekonstrukce historického centra Ĥomsu stát asi dvě miliardy dolarů.⁶³⁹ Do poválečných rekonstrukcí Sýrie se od roku 2018 zapojuje také Saúdská Arábie, která v minulých letech podporovala boj proti prezidentu al-Asadovi. Ve chvíli, kdy Království ohlásilo stomilionovou částku na obnovu země, Spojené státy svou podporu civilním programům zastavily.⁶⁴⁰

Samotné Aleppo zaznamenává příliv zahraničních investorů – zejména Číňany, Rusy, Libanonce a Íránce, kteří přinášejí městu potřebné peníze.⁶⁴¹ Nicméně v roce 2018 se objevily výtky, že dědictví Aleppa nezískalo takovou podporu, jaká by byla zapotřebí.⁶⁴²

---

⁶³² PAP, “Polish archaeologists rescue monuments of the Syrian Palmyra“.

⁶³³ Rozhovor s Maamounem Abdelkarimem, 30. března 2020. Zejména se jedná o sochy lvů.

⁶³⁴ Rozhovor s Maamounem Abdelkarimem, 30. březen 2020.

⁶³⁵ Vass, “Hungarian archaeologists among the last remaining team in war-torn Syria“.

⁶³⁶ Battistini, “L’aga Khan e il progetto italiano per ricostruire la moschea Di Aleppo”.

⁶³⁷ McGivern, “Aleppo's Reconstruction 'Deserves International Resources’”.

⁶³⁸ Přítomnost této nadace je další známkou vlivu Ruska v zemi a protlačování proruských zájmových skupin. Vedle toho, Nadace je v západním světě vnímána jako přinejlepším pochybná. Podle dostupných zdrojů, Čečenci do nadace povinně odvádí jedno procento svých platů (někdy jsou odhady i vyšší). Unmask the Corrupt, „Akhnad Kadyrov Foundation: Chechnyan Body for Social and Economic Development”.

⁶³⁹ Sansom, “Syria's Palmyra to be ready for Tourists by Summer 2019 as Cost to rebuild Homs reaches \$2Bn”.

⁶⁴⁰ Kotan, “Why is Saudi Arabia funding Reconstruction in Syria instead of the US?”.

⁶⁴¹ Klein, “Reconstructing Aleppo: the Hidden Power of Investors”.

⁶⁴² McGivern, “Aleppo's Reconstruction 'Deserves International Resources’”.

V roce 2020 byly podle místních zdrojů některé menší části města zcela opraveny, jiné ale stále leží zcela v ruinách.⁶⁴³ V Aleppu je nutné podle Maamouna Abdelkarima vyzdvihnout úsilí místních lidí a komunit o obnovu starého města, kde řada lidí obnovuje své domy a sousedství z vlastních zdrojů.⁶⁴⁴

Co se záchrany a péče o movité objekty týče, velké pozornosti se dočkala Palmýra, kde byly ztráty téměř ihned po osvobození zdokumentovány.⁶⁴⁵ Diskuse o obnově ztracených objektů se začaly vést téměř okamžitě po jejich zničení. Už v roce 2016 UNESCO odhadlo, že obnova Baalova chrámu v Palmýře bude stát asi sto padesát tisíc dolarů.⁶⁴⁶ Ihned po osvobození byly dílčí části starověkého města, například sochy lvů al-Lāt, převezeny do Národního muzea v Damašku.⁶⁴⁷ Chybějící části soch byly nahrazeny pomocí 3D tisku a nylonového prachu.⁶⁴⁸ Syrské autority zároveň oznámily, že záchrany se dočká i Triumfální oblouk, z něhož se podle odborníků zachovala velká část původních kamenů a bude tedy moci být z velké části obnoven metodou anastyulózy, stejně jako chrám Baala a Baalšamin.⁶⁴⁹ Průzkumné a záchranné práce začaly také na celé řadě dalších syrských lokalit, nicméně kvůli velkému množství destrukcí bylo nutné stanovit priority. Mezi prvními, které se dostaly na seznam, byl vedle Palmýry Crac des Chevalliers, který byl podrobně zdokumentován už v roce 2016.⁶⁵⁰ V dubnu 2019 začala delegace DGAM dokumentovat Boşru a připravovat plán na její restauraci.⁶⁵¹

S návratem bezpečnosti v zemi začala rekonstrukce a znovu otevírání institucí. Z těch nejznámějších, Národní muzeum v Damašku, respektive jeho část, bylo slavnostně otevřeno v říjnu 2018⁶⁵² a část Národního muzea v Aleppu o rok později.⁶⁵³ Zároveň probíhá otevírání řady dalších. Podle Maamouna Abdelkarima, otevření Muzea Palmýry bude trvat ještě dlouhou dobu, jelikož je poničená jak jeho budova a objekty, tak také město samotné, do kterého se ještě stále nevrátilo mnoho z jeho obyvatel. Vzhledem k politizaci, která

---

⁶⁴³ Většinou většinovým vlastníkem kulturních památek ve městě je Ministerstvo waqfů a jejich obnova musí projít skrze něj poměrně složitý byrokratický proces. Zároveň je ale patrný nedostatek odborníků dohlížejících na proces rekonstrukcí. "Aleppoheritage".

⁶⁴⁴ Rozhovor s Maamounem Abdelkarimem, 30. březen 2020.

⁶⁴⁵ PAP, "Polish archaeologists rescue monuments of the Syrian Palmyra".

⁶⁴⁶ "Emergency Safeguarding of the Portico of the Temple of Bel in Palmyra (Syrian Arab Republic)".

⁶⁴⁷ Tishreen News, "Timthāl asad al-lāt... min tadmur ilā al-mathaf al-waṭanī fī dimašq isti'dādan li tadmīrihi".

⁶⁴⁸ Cascone, "Nearly destroyed by ISIS, the Ancient City of Palmyra will reopen in 2019 after Extensive Renovations".

⁶⁴⁹ Shaheen; and Graham-Harrison, "Palmyra will rise again. We have to send a Message to Terrorists".

⁶⁵⁰ Lablaude; and Russo, "Report I: Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus Beirut 13, 14, 15 December 2016".

⁶⁵¹ DGAM, "DGAM Team has finalized the Field Survey of the Damage Assessment of Bosra: 2462".

⁶⁵² DGAM, "The Reopening of the National Museum in Damascus: 2435".

⁶⁵³ DGAM, "The Reopening of the National Museum in Aleppo: 3662". UNDP, "Reopening of the National Museum in Aleppo: Saving Syria's Cultural Heritage".

rekonstrukci země provází, je řada projektů s mezinárodní spoluprací inicializována v jisté šedé zóně, v rámci spolupráce mezi institucemi a organizacemi,⁶⁵⁴ a která je vnímána a označována jako „kulturní diplomacie.“⁶⁵⁵ Jeden z nemnoha projektů, které jdou oficiální cestou vládní spolupráce je český projekt Národního muzea, které získalo licenci na provádění vykopávek v oblasti Tall Šāma a Naher al-‘arab.⁶⁵⁶ Další je již zmíněný záchranný projekt polských archeologů Palmýře, kteří byli na místě přítomni několik dní po jejím osvobození na pozvání DGAM.

Využití moderních technologií našlo své místo i v obnově syrských kulturních statků. Díky slávě Palmýry už v roce 2015 vznikl projekt Nová Palmýra pod vedením Creative Commons,⁶⁵⁷ které digitalizují archeologické a historické lokality na základě dostupných fotografií. Celkem osm monumentů poničených Islámským státem bylo digitálně zrekonstruováno. Dalším krokem od virtuálních 3D modelací je jejich tisk, ať už pro doplnění chybějících částí, tak celých objektů. Tato péče se ale zatím dotkla jen nejvýznamnějších struktur. Symbolické odhalení 3D modelu Triumfálního oblouku z Palmýry na Trafalgarském náměstí v květnu 2016, za jehož vytvořením stál IDA a DGAM,⁶⁵⁸ mělo za cíl připomenout ztrátu historických lokalit. Od svého vzniku navštívil oblouk celou řadu světových metropolí, například Dubaj nebo New York. V mnoha směrech se ale jeho existence stala terčem kritiky s tím, že nastavila nebezpečný precedent. Kritici tvrdí, že 3D technologie v myslích lidí umožní ničit monumenty, protože mohou být snadno znovu přesně vytvořeny.⁶⁵⁹

S myšlenkou využití 3D modelací ke zvýšení povědomí o problematice přišlo také Národní muzeum asijského umění v Paříži,⁶⁶⁰ kde byla v lednu 2020 otevřena výstava *Age Old Cities: a Virtual Journey from Palmyra to Mosul*, ve které za využití 3D modelací a rozhovorů se svědky představuje zničené dědictví arabského světa. Výstava pracuje s virtuální realitou (vytvořenou společností Ubisoft, specializující se na počítačové hry), která umožňuje návštěvníkům projít se po zničených místech. Výstava byla zapůjčena také do USA, kde je k nahlédnutí v galerii Freer a funguje s podporou institutu Smithsonian.⁶⁶¹ Zvyšování povědomí se

---

⁶⁵⁴ Lze zmínit například projekt spadající pod v Leidenu, v rámci kterého je digitalizován materiál v muzeu v Raqqe, “Focus Raqqa: Reconstruction of a Syrian Museum Collection”. Science in Poland, “Polish Archaeologists rescue Monuments of the Syrian Palmyra”. Jiný příklad je zapojení italských konzervátorů do oprav poničených soch z Palmýry. ICCROM, “Palmyra Sculptures restored in Italy now returned to Syria”.

⁶⁵⁵ ICCROM, “Palmyra Sculptures restored in Italy now returned to Syria”.

⁶⁵⁶ Národní muzeum, “Národní muzeum získalo licenci na archeologický výzkum v Sýrii”.

⁶⁵⁷ “#Newpalmyra”.

⁶⁵⁸ IDA, “IDA: Triumphal Arch”.

⁶⁵⁹ Turner, “Palmyra's Arch of Triumph recreated in London”.

⁶⁶⁰ “National Museum of Asian Art: Age Old Cities: a Virtual Journey from Palmyra to Mosul”.

⁶⁶¹ Madarang, “New Smithsonian exhibit takes People through Ancient Arab Cities destroyed by War and ISIS”.

věnují i další projekty, lze zmínit například SAFE,⁶⁶² který se věnuje primárně organizaci vzdělávacích akcí a práci s veřejností, ale je také aktivní na sociálních médiích.

Zajímavá myšlenka vznikla v berlínském muzeu Pergamon, které začalo pořádat programy pro syrské a irácké uprchlíky, aby jim pomohlo najít v Německu domov. Zároveň vznikl program pro ty z nich, kteří si přejí stát se průvodci.⁶⁶³ Rozličné projekty a programy vznikly v řadě jiných institucí. Muzeum v Oxfordu organizuje společenské kulturní večery a Wienerova knihovna v Londýně sbírá audionahrávky, které zahrnula do svých stálých sbírek.⁶⁶⁴ Naopak uprchlíci relokovaní na Blízkém východě (konkrétně v táboře Za‘atarī a jeho okolí) se dočkali projektu zprostředkovaného WMF, který má za úkol vyučit zájemce v kamenictví, aby mohli přispět na obnovu zničených památek.⁶⁶⁵ Podobné projekty vznikly i v Sýrii – v Aleppu se v roce 2018 čtyřicet místních rezidentů učilo kamenictví a dalších padesát devět docházelo na semináře o obnově kamenných objektů.⁶⁶⁶

Rekonstrukce kulturní krajiny se v Sýrii neobejde bez politizace uvnitř země samotné. Nová ústava z roku 2012 dává dědictví do úzkého vztahu s národní identitou a jednotou, které syrský režim identifikuje sám se sebou. Je tedy otázkou, zda bude chtít Sýrie využít destrukcí a rekonstrukcí pro vytvoření nové historie a posílení režimní národní identity. Také vzniká otázka (a obava) jestli některé z oblastí, které jsou historicky v konfliktu s režimem (například Ḥamā) nebudou v rekonstrukcích opomenuty.⁶⁶⁷ Každý pozorovatel Blízkého východu si je vědom podobných vzorců – v naprostém sousedství Sýrie, v Iráku, nedostatkem vládní pozornosti od roku 2005 trpěl zejména Mosul.

Závěr

Stále neukončený syrský konflikt má celou řadu aktérů s rozličnou ideologií a politickou a náboženskou afiliací, kteří se podíleli na destrukci syrské krajiny. Díky oblíbenosti Sýrie a jejích památek mezi světovou veřejností byly destrukce poměrně ostře sledovány a kritizovány. Prostředí Palmýry se stalo dějištěm medializovaných scén, které obletěly svět, a mimo brutalitu ISIS upozornily na ohrožení kulturního dědictví země. Výrazně nižší medializace se ale dočkali jiní aktéři, zapojení v destrukcích. Kromě aktivit Islámského státu a podobných organizací je zarážející v prvé řadě jednání syrské arabské armády, která bezohledně zabrala řadu lokalit pro své cíle, a to i přes důraz, který syrský režim na kulturní statky země v minulosti kladl.

---

⁶⁶² “SAFE: Saving Antiquities for Everyone”.

⁶⁶³ Oltermann, “Berlin museums' refugee guides scheme fosters meeting of minds”.

⁶⁶⁴ Art and Culture Translated, “The Multilingual Museum Part 3: Reaching out to Refugees”.

⁶⁶⁵ WMF, “Building Conservation Capacity in Syria and Jordan”.

⁶⁶⁶ McGivern, “Aleppo's Reconstruction 'Deserves International Resources’”.

⁶⁶⁷ Munawar, “Competing Heritage: Curating the Post-Conflict Heritage of Roman Syria”, 153.

Negativním průvodním jevem syrského (a obecně regionálního) konfliktu je velmi snadná cesta syrských starožitností ze země a dále potom na zahraniční trhy, kde je jejich prodej rovněž poměrně snadnou záležitostí. Islámský stát v tomto obchodě navázal na organizace a jedince, které objekty ze země vyvážely v uplynulých letech, zejména po kolapsu iráckého režimu, zavedl ale přísnou institucionalizaci celého procesu. Kulturní objekty byly degradovány na zdroje financí, a jako s takovými s nimi bylo zacházeno. Velké množství výkopových prací v regionech pod vládou Islámského státu svědčí o masovosti těchto akcí a zapojení velkého množství lidí. Právě na něm lze pozorovat rozkol mezi Syřany, z nichž část se zapojila do vykrádání archeologických lokalit, jiná část se aktivně zapojila do jejich ochrany, a to celou řadou způsobů. V případě těch, kteří lokality vykrádali nelze s jistotou tvrdit, že je k tomu vedl zlý úmysl či nedostatek úcty k minulosti: finanční odměny za odevzdané artefakty mohly pomoci řadě rodin přečkat vládu Islámského státu, aniž by se nutně zapojily do bojů a konfliktu.

Na závěr je nutné zdůraznit zajímavý paradox. Syrská vláda nebyla mezinárodní veřejností během konfliktu vnímána v žádném případě pozitivně, nicméně její aktivity vůči kulturnímu dědictví zůstaly prakticky opomenuty.⁶⁶⁸ Kila tento jev vysvětluje tím, že mezinárodní organizace váhaly s vyjádřeními kvůli tomu, že nedisponovaly ověřenými zdroji.⁶⁶⁹ Nicméně sám podotýká, že velké množství destrukcí bylo zdokumentováno samotnými Syřany, přičemž fotografie a videa byly analyzovány odbornou veřejností,⁶⁷⁰ která prověřovala jejich autenticitu. V kontrastu s nedostatkem reakcí z raných let konfliktu, se aktivity Islámského státu setkaly se silným ohlasem. Za tím stojí dva důvody: silná medializace skupiny spojená s jejím barbarstvím a masovými destrukcemi památek (médiá jsou hladová po terorismu a terorismus je hladový po médiích)⁶⁷¹ a zároveň ISIS propagoval destrukce sám. V tento moment silné medializace bylo, v souladu s Kilovým názorem, snadné pro nadnárodní organizace se vymezit; zejména v momentu, kdy byl nepřítel jasný a zřejmý. V každém případě, oproti pozornosti, s jakou se setkaly aktivity rebelů a ISIS vůči památkovým oblastem, se jeví vojenská přítomnost vládních jednotek (disponujících buldozery pro zničení potencionálních strategických lokalit) až cíleně ignorovaná.⁶⁷² Nutno podotknout, že kromě mezinárodních organizací zde selhaly i organizace

---

⁶⁶⁸ Lze demonstrovat na příkladu Aleppa. V letech 2012 a 2013 UNESCO vydalo dvanáct výzev, které se týkaly města a destrukcí v něm, ani v jedné ale přímo neoznačilo stranu, a to ani v případě (zpráva z 20. února 2014), že mluvilo přímo o vládní armádě, okupující kulturní lokality. Ve větě je užít pasivní rod a dále je mluveno ke všem stranám konfliktu. UNESCO, "Ancient City of Aleppo".

⁶⁶⁹ Kila, "Inactive, Reactive, or Pro-Active?", 357.

⁶⁷⁰ Například dobová studie (2012) Cunliffe, "Damage to the Soul: Syria's Cultural Heritage in Conflict". Nebo pozorování ASOR.

⁶⁷¹ Frey; and Rohner, "Protecting Cultural Monuments against Terrorism".

⁶⁷² Pro komparaci lze připomenout případ Hasankeyfu a ničených tureckých měst s kurdskou populací, proti

lokální – DGAM se vůči postupu syrské armády také nevymezil.⁶⁷³ Stejné mlčení lze pozorovat i co se týče aktivit protureckých milic v severní Sýrii, jejichž aktivity budí jen málo pozornosti,⁶⁷⁴ a to včetně jejich chování vůči místním obyvatelům a jejich majetkům. Turecko je stále vnímáno jako obchodní i vojenský partner a jeho prohřešky jsou mu odpouštěny výrazně snadněji než v případě zarytých nepřátel.

Politická stanoviska a mlčení nadnárodních institucí zcela zjevně ovlivňují veřejné mínění, a vůbec celkové povědomí o situaci. Spolu s koncem války proti Islámskému státu upadl i zájem světové veřejnosti o dění v Sýrii. Dobývání Idlibu syrskou armádou a turecká přítomnost na severu země jsou v celosvětovém měřítku jedny z mnoha konfliktů a oproti Islámskému státu postrádají šokující aspekt. A tak ačkoliv ideologie skrytá za akcemi členů FSA a jinými Tureckem sponzorovanými milicemi je ne nepodobná ideologii ISIS – exhumace hrobů, ničení tváří sochám atp. velmi jasně indikují náboženské pozadí destrukcí, je v tomto případě přecházena celosvětovým mlčením.

Podobně se postavení Sýrie v mezinárodním společenství projevuje i v oblasti rekonstrukcí. Do obnovných projektů se zapojují hlavně tradiční syrští spojenci, jako je Rusko. Západ má vzhledem ke svému postavení vůči syrskému režimu a vzájemným špatným vztahům do země silně omezený přístup a většina projektů z tohoto směru je prováděná v šedé zóně mezi institucemi, a ne na vládní úrovni. Tato situace negativně ovlivňuje obnovu syrské krajiny, která potřebuje nejen velké investice, ale také kapacity, znalosti a odborníky.

---

kterým se nadnárodní instituce (zejména UNESCO) také nevyjadřují. Obojí destrukce probíhají a probíhaly pod taktovkou autoritářského vůdce v souladu s jeho státní politikou a jeho postupem proti rebelům. Právě to může být jeden z limitů, které paralyzují rozhodovací schopnosti organizací, které se snaží nezneprátnit státního partnera.

⁶⁷³ Informace je založená na pozorování webové stránky DGAM, přičemž DGAM se vůči SAR vymezuje na svých stránkách jen minimálně. V roce 2013 DGAM vyzval světovou veřejnost, aby pomohla ochránit syrské památky, nicméně instituce svou žádost nepodložila žádnou zprávou o jejich stavu, a považuje ji tudíž za propagandistickou. Cunliffe, “Damage to the Soul: Syria’s Cultural Heritage in Conflict”, 357.

⁶⁷⁴ Informace o Sýrii co do množství a podrobností dosáhly vrcholu v letech 2015–2016, přičemž od roku 2017 se jejich množství snižuje, a v roce 2019 je jich naprosté minimum, ačkoliv k destrukcím stále dochází, zejména na severu země. ASOR, který podrobně monitoroval destrukci v Sýrii monitorování ukončil v roce 2018, přičemž poslední zprávy stihly zachytit i akce protureckých milic v oblasti Idlibu a Aleppo. Poslední informace zahrnují březen 2018 a týkají se aktivit milic v Afrínu. Viz. “ASOR: Reports”.

Na stránkách UNESCO v kategorii *Damage Assessment: Reports* je poslední zpráva z října 2018 (jedná se o odkaz na DGAM, který informuje o zničení kláštera Dejr Sunbul). UNESCO, “Observatory of Syrian Cultural Heritage: Damage Assessment. Reports”.

Stránka UNESCO s novinkami o Sýrii má pět zpráv z roku 2012, sedm z roku 2013, čtyři z roku 2014, čtrnáct z roku 2015, dvanáct z roku 2016, pět z roku 2017 a jednu z roku 2018. UNESCO, “Syrian Arab Republic”.

4. Irák

Irák stál v minulosti ve středu světa: jeho hlavní město Bagdád bylo centrem vědění a učení tehdejšího (nejen) muslimského světa, které ovládalo jednu z největších říší. Památky z velkolepého zlatého věku islámu jsou ale jen jedním fragmentem bohaté kulturní krajiny. Nicméně ačkoliv tato země na kraji arabského světa leží na soutoku Eufratu a Tigridu a stejně jako v Sýrii se v ní nachází tisíce archeologických a historických lokalit světového dědictví, Irák nebyl v posledních dekádách žádanou turistickou destinací. Jeho nepopularita a opomenutost byla dána konflikty, kterými si prošel a rovněž nepopularitou bývalého vůdce, Saddáma Husajna, na Západě. Irák, co do ničení kulturních statků, rozpadu státní identity a rozdělení země podle sektářských linií předběhl arabský svět o dekádu. Pád režimu Saddáma Husajna v roce 2003 vedl k pohroužení země do chaosu, přičemž následky násilné změny režimu jsou patrné ještě v dnešní době a nepřestávají být hrozbou pro historické, ale zejména náboženské stavby a objekty.

V Iráku se nachází více než deset tisíc identifikovaných a registrovaných historických a archeologických lokalit, reálné číslo ale mnohem vyšší. Celkem pět kulturních lokalit figuruje na Seznamu světového dědictví: Hatra (1985), Aššur (Qal'at Šerqat, 2003), archeologické město Samarra/Sāmarrā' (2007), citadela v Erbilu (2014, ležící na území Iráckého Kurdistanu/KRG),⁶⁷⁵ Babylon (2019), a vedle nich jedna smíšená: jihoirácká oblast Aḥwār (2016, zahrnující archeologické lokality Ur, Uruk a Eridu, a mokřiny al-Ḥawīza, al-Qurna (neboli centrální, východní a západní mokřiny al-Ḥammār, které leží na povodí Eufratu a Tigridu). Aššur (2003), Hatra/al-Ḥaḍar (2015) a Samarra (2007) figurují také na seznamu ohroženého světového dědictví.

Dalších jedenáct lokalit na zapsání na seznam čeká. Jedná se o archeologické lokality starověké město Nimrud (2000), starověké město Ninive/Najnawā/Nīnawā (2000), starověké město Nippur (2017), neolitické naleziště Bestansur/Bistān Sūr (2017, ležící v KRG), středověká pevnost al-Uchajdir (2000), ruiny středověkého města al-Wāsiṭ (2000), islámský komplex Dhū al-Kifl (2010, zahrnuje mešitu, svatyni a hrobku proroka Ezechiela, tržiště a čtyři *chāny*), muslimské pohřebiště Wādī al-Salām v Nadžafu (2011), město Amādī/al-Amādīja (2011, ležící v KRG), historické objekty ve čtvrti al-Ruṣāfa v Bagdádu, při řece Tigrid (2014, zahrnuje oblast od školy al-Mutanširīja po Abbásovský palác, celkem jedenáct budov) a staré město Mosul (2018).

Podobně jako mnoho jiných post-koloniálních států je Irák⁶⁷⁶ nekonzistentním územím

---

⁶⁷⁵ KRG je zkratka pro Kurdistan Regional Government, přeneseně pak pro oblast severoirácké autonomní provincie Kurdistan, která je pod její správou.

⁶⁷⁶ Je nutné rozlišovat území Iráku a KRG, které je autonomním iráckým regionem. Tento text se věnuje arabské části Iráku, přičemž KRG je zmíněno okrajově. KRG získalo autonomii v roce 1992 po kampani *al-Anfāl* (1986–1988), která měla za cíl zničit kurdský odpor: zejména ve východním Kurdistanu bylo zabito na sto osmdesát

bez historického precedentu. Jeho hranice nekopírovaly původní osmanské provincie, kmenové, etnické, jazykové, náboženské ani kulturní hranice a nový stát zcela postrádal pojící myšlenku. Podle statistik z let 2013/2014 bylo složení bezmála čtyřicetimilionové irácké populace následovné: většina Iráčanů⁶⁷⁷ byli šíitští Arabové (15 milionů) a sunnitští Arabové (9 milionů), dále pak sunnitští Kurdové (4 miliony), ší'itští a sunnitští Turkméni (2 miliony), „černí“ Iráčané (1 milion). Vedle toho je zde celá řada dalších etnických (Čerkesové, Romové) a náboženských skupin, které se velmi často identifikují jako etno-náboženské.⁶⁷⁸ Mezi nimi jsou iráckí křesťané,⁶⁷⁹ ší'itští Kurdové (fejlí), jezídi, šabakové, kakāi, sabejci-mandejci, bahá'í.

V kontextu náboženského rozdělení země stojí za zmínku, že do nového státu s ší'itskou většinou byla v roce 1932 britskou správou přidělena sunnitská královská rodina.⁶⁸⁰ Od toho roku byla moc koncentrována v rukou sunnitských Arabů, a to i za vlády oficiálně sekulárního režimu Saddáma Husajna.⁶⁸¹

Regulace

Hlavním zákonem vztahujícím se na kulturní statky je zákon č. 55⁶⁸² z roku 2002 (v běžném úzu zákon o starožitnostech), jemuž předcházely zákon o starožitnostech č. 59 z roku 1936, upravený dodatky 120/1974 a 164/1975.⁶⁸³ Tento zákon označuje všechny starožitnosti (objekty starší dvou sta let, movité i nemovité) a kulturní materiál na území Iráku za majetek Iráku, pokud se nejedná o soukromé statky registrované u Státního úřadu pro starožitnosti. Zákon vyměřuje také tresty (kapitola 6.) za jeho porušení, které zahrnují vězení a vysoké pokuty, v případě ilegálních vykopávek se jedná o patnáct let a dvojnásobek ceny zničeného objektu, v případě ilegálního obchodu pokuta dosahuje milionu dinárů (v případě zaměstnance Státního úřadu pro starožitnosti

---

tisíc Kurdů a zničeno okolo čtyř tisíc vesnic, pod záminkou, že iráckí Kurdové spolupracují s Íránem. HRW, "The Anfal Campaign Against the Kurds".

⁶⁷⁷ Evropský parlament, "Minorities in Iraq pushed to the brink of Existence", 2.

⁶⁷⁸ Na základě osobních rozhovorů s příslušníky náboženských skupin vyplynulo, že v rámci identifikace s náboženskou skupinou dochází k oddělení od skupin etnické. Například na otázku „Jsi Arab nebo Asyřan?“ se stává odpovědí „Jsem protestant.“ Jezídi své náboženství vnímají jako původní náboženství Kurdů, přičemž přijetí islámu vnímají jako předěl, který jezídy od Kurdů oddělil. Sami sebe pak neoznačují za Kurdy, ale za jezídy či v méně častých případech staré či původní Kurdy.

⁶⁷⁹ Irácká ústava z roku 2005 oficiálně uznává čtrnáct křesťanských církví. V zemi fungují i církve protestantské.

⁶⁸⁰ Viz. Např. Allawi, *Faisal I of Iraq*.

⁶⁸¹ Během války s Íránem (1980-1988) Husajn objevil sílu náboženského zanícení a snažil se pomocí náboženské kampaně posílit sunnitské citění v Iráku. Náboženská kampaň (*al-ḥamla al-imánija*) začala v roce 1993 a přinesla do společnosti islámské prvky (do vlajky byla vložena slova *Allāhu akbar*, byl omezen prodej alkoholu, ve školách se začal studovat Korán, navrátily se islámské tresty...). Následkem byl růst salafistických a islamistických organizací v Iráku. Režim padl po invazi v roce 2003, která měla na Irák devastující účinky. Nová vláda byla sestavená v roce 2005 a dala definitivně moc v zemi do rukou majoritních ší'itů, o které se koaliční jednotky opíraly. Pro vzestup ší'itské moci v regionu viz. Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*.

⁶⁸² LAW No.55 of 2002 for the Antiquities & Heritage of Iraq.

⁶⁸³ UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Iraq".

se jedná o dva miliony). Irácký zákon také umožňuje trest smrti v případě násilného pokusu o krádež kulturních objektů.⁶⁸⁴ Zákon také stanovuje (kapitola 1. čl. 4), že hlavním orgánem, který o iráckou historii pečuje, je Státní úřad pro starožitnosti. Pod něj spadá kontrola, registrace, ochrana, ale také regulace a tresty. Úřad vede také podrobné inventáře lokalit a objektů. O náboženské statky se starají odbory (*dīwān*), které vznikly rozpadem Ministerstva waqfů v roce 2003.⁶⁸⁵

Na mezinárodní úrovni je Irák signatářem Haagské úmluvy (1954), Úmluvy UNESCO (1970) a UNIDROIT (1995). Během války s Islámským státem začalo mezinárodní společenství tlačit Irák, aby přijal Druhý protokol Haagské úmluvy, který by mu zaručil přístup k Fondu pro ochranu kulturního dědictví v době ozbrojeného konfliktu. Ten by následně pomohl zemi zvýšit ochranu lokalit v době krize, a zvýšila by se jejich zákonná ochrana.⁶⁸⁶ Irák na něj nicméně nepřistoupil.

Diskuse o ochraně památek vznikly záhy po americké invazi, a týkaly se jejího zakotvení v post-saddámovské ústavě. Nová irácká ústava, která vznikla v amerických kuloárech ještě před invazí, byla přijata v roce 2005, ale vzhledem k tomu, že práce na ní (které začaly už v roce 2001) byly drženy v utajení, skupiny zabývající se památkovou péčí neměly možnost zasáhnout a sama americká vláda se opomněla touto problematikou hlouběji zabývat.⁶⁸⁷ V roce 2005 vznikly debaty o svrchovanosti federální vlády nad kulturními statky, která nakonec byla prosazena ve článku 113 nové ústavy. Ten je nicméně v mnoha ohledech považován za nejasný.⁶⁸⁸

Za zmínku stojí, že irácké režimy byly od vzniku státu schopny zajistit ochranu svých památek, a to až do roku 2003 (s výjimkou pro první válku v Zálivu). Do roku 1991 byla irácká památková ochrana označována jako jedna z nejefektivnějších v regionu.⁶⁸⁹ Bývalý režim dedikoval štědré sumy archeologickým a památkovým institucím, spolupracoval se zahraničními týmy a organizoval vzdělávací programy pro veřejnost, a také platil stovkám hlídačů a strážců, kteří měli za úkol dohlížet na významné lokality. Z nacionalistických důvodů, který byly popsány výše, měl Saddám Husajn eminentní zájem na oblasti Babylonu,⁶⁹⁰ symbolu starověkého světa. V roce

---

⁶⁸⁴ Irácký zákon o starožitnostech č. 55 (čl. 40.1.1).

⁶⁸⁵ Jedná se o *Dīwān* sunnitských waqfů, *Dīwān* ší'itských waqfů a *Dīwān* nemuslimských komunit.

⁶⁸⁶ Fobbe, "How to protect outstanding Cultural Heritage from the Ravages of War? Utilize the System of Enhanced Protection under the 1999 Second Protocol to the 1954 Hague Convention: Policy Brief".

⁶⁸⁷ Rothfield, *The Rape of Mesopotamia*, 27, 28.

⁶⁸⁸ Vice o problematice Davis, "From Babylon to Baghdad: Cultural Heritage and Constitutional Law in the Republic of Iraq", 450-451.

⁶⁸⁹ Forsyth, "Casualties of War: The Destruction of Iraq's Cultural Heritage as a Result of U.S. Action During and After the 1991 Gulf War", 4.

Méně šetrně se Irák choval ke kulturním objektům a lokalitám v Íránu a Kuvajtu. V obou zemích byly kulturní lokality bombardovány a využívány pro vojenské účely, z Kuvajtu také irácká armáda odvezla okolo dvaceti tisíc objektů.

⁶⁹⁰ Khalid; and Hussein, "Issues in the Protection of Cultural Heritage in Iraq", 400.

1978 zde byl zahájen *Projekt na archeologickou obnovu Babylonu*, který probíhal devět let, a obnovil několik budov a vyčistil lokalitu.⁶⁹¹ Od války v Zálivu ale došlo k proměně a památková péče začala být zanedbávána⁶⁹² – důvodem byl nedostatek financí, krize státu a moci, ale bezpochyby také náboženská kampaň, propagující islám namísto starověkých dějin.

Na mezinárodní úrovni se USA kvůli neschopnosti zvládnout situaci po invazi setkaly s velkou kritikou – nicméně USA nebyly signatářem Haagské úmluvy, a tudíž se na ně nevztahovaly její předpisy (v tomto případě zejména ty, týkající se chování okupační moci). I přesto se ozvaly hlasy, že některé články Haagské úmluvy se za dekády své působnosti prakticky staly mezinárodním zvykovým právem.⁶⁹³ USA se nicméně řídí vlastním zákonem války, přičemž ale příručky na něm vzniklé jsou spíše doporučeními než závaznými vojenskými dokumenty.⁶⁹⁴ V praxi se tudíž stává nemožným perzekvovat americké jednotky za jejich aktivity v Iráku. ICC i přesto v letech 2003-2006 zkoumal zapojení britských jednotek do válečných zločinů, a vyšetřování bylo obnoveno v roce 2014.⁶⁹⁵ Součástí vznesených obvinění nicméně zločiny vůči kulturnímu statku nebyly. Pod tlakem veřejnosti a mezinárodního společenství přijaly Spojené státy Haagskou úmluvu (2009) a po nich tak učinila i Británie (2010).

Kulturní statky Iráku v době konfliktu

Ztráta kulturního dědictví v Iráku je poměrně dobře dokumentovaná. Na rozdíl od Sýrie, se kterou Irák sdílí v mnoha ohledech poslední dekádu vývoje, zkáza iráckých památek se datuje už do 90. let (omezeněji i do doby irácko-iránské války), kdy probíhala první válka v Zálivu. Mezi lety 1991 a 1994 bylo z jedenácti muzeí ukradeno na čtyři tisíce objektů a téměř pět set rukopisů.⁶⁹⁶ V severním Iráku bylo dnešní území KRG zasaženo tažením Saddáma Husajna během kampaně *al-Anfāl* (1986-1989) a bylo připraveno o celou řadu svých kulturních a historických objektů. Tento fakt je do očí bijící při návštěvě kurdských vesnic a měst, které tvoří nová, pravoúhlá zástavba a naprosté minimum budov je starší třiceti let. Z původní tradiční krajiny se do dnešní doby zachoval

---

⁶⁹¹ International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq, “Final Report on Damage Assessment in Babylon”, 7.

⁶⁹² International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq, “Final Report on Damage Assessment in Babylon”, 10.

⁶⁹³ To přímo uvádí výrok Mezinárodního soudního tribunálu pro bývalou Jugoslávii.

⁶⁹⁴ Thurlow, “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy comports with International Law”, 3.

⁶⁹⁵ “Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, re-opens the Preliminary Examination of the Situation in Iraq”.

⁶⁹⁶ Brodie; and Renfrew, “Looting and the World's Archaeological Heritage: the Inadequate Response”, 346. O úrovni památkové péče svědčí, že Oddělení starožitností disponovalo negativy mnoha odcizených předmětů. V roce 1995 zažádalo, aby navzdory sankcím obdrželo fotografický papír, aby mohly být negativy vyvolány, což bylo zamítnuto. Oddělení alespoň UNESCO předalo seznam čtyř tisíc zcizených objektů. Khalid; and Hussein, “Issues in the Protection of Cultural Heritage in Iraq”, 400.

jen zlomek – pro porovnání stačí přejet hranice do Íránu nebo do Turecka.

Invaze 2003

Do Koalice proti irácké vládě se zapojilo třicet sedm zemí, které disponovaly rozdílnou legislativou a na mezinárodní úrovni přijaly různé úmluvy a zákony. Nicméně všichni členové NATO by měli být vázání Haagskou úmluvou,⁶⁹⁷ která jim zakazuje úmyslné ničení památek na území jiného státu (článek 5). Jak ale už první fáze invaze ukázala, Koalice nebyla schopná přijmout opatření k ochraně kulturního dědictví, a docházelo z její strany k řadě excesů. Vpád Koalice do Íráku měl pro kulturní statky rozsáhlé následky, kvůli kterým v roce 2005 WMF označilo celou zemi za ohroženou lokalitu; poprvé v historii tak byla do této kategorie zařazena celá země, a to v letech 2006 a 2008.⁶⁹⁸

Prvním typem excesů bylo využívání archeologických starověkých i středověkých lokalit jako základen. Nejznámějším příkladem je Babylon, kde byl americkými jednotkami zbudován Tábor Alfa. Před příchodem Koalice vykradla irácká armáda a Iráčané moderní palác patřící rodině Saddáma Husajna, ale také Babylonské muzeum, jehož kurátoři zavolali americké jednotky na pomoc s ochranou lokality.⁶⁹⁹ Ty zabraly oblast v dubnu 2003 a držely ji do prosince 2004, kdy byla navrácena pod správu Úřadu pro starožitnosti. Tábor Alfa zabral osminu plochy Babylonu, přičemž armádní jednotky upravily jeho plochu pro vojenské účely. Vykopaly příkopy, postavily bermy, a upravily strategické oblasti (vyrovnaly plochy na heliport – jeden z největších zásahů, který poškodil oblast Kulabba, byly také upraveny parcely pro toalety, parkoviště...), některé za použití chemikálií,⁷⁰⁰ a rozsáhlé oblasti byly zasypány šterkem. Další významnou lokalitou využitou pro vojenské účely byl unikátní točitý minaret mešity v Samarra, starý více než tisíc dvě stě let, který byl obsazen ostřelovači americké armády,⁷⁰¹ což vedlo k jeho poničení Iráčany a následným výbuchům v jeho blízkosti.⁷⁰² Americké jednotky se vyjádřily, že použití minaretu nebylo v rozporu s Haagskou úmluvou a jejími regulacemi.⁷⁰³ V Zelené zóně posloužilo

---

⁶⁹⁷ Úmluva se má vztahovat na všechny členy NATO zapojené do jeho misí a jeho regulacemi by se měly řídit i státy, které signatáři úmluvy nejsou (například USA). K tomu v praxi nedošlo a řada členů koaličních jednotek (ze signatářských i nesignatářských zemí) se zapojila do destrukcí a rozkrádání.

⁶⁹⁸ “WMF: Cultural Heritage Sites of Iraq”.

⁶⁹⁹ Oledzki, “Polish Activity on behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage”, 251.

⁷⁰⁰ International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq, “Final Report on Damage Assessment in Babylon”, 16.

⁷⁰¹ Isakhan, “Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity”, 270.

⁷⁰² Isakhan, “Heritage under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection”, 272.

⁷⁰³ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 5471.

Aflaqovo⁷⁰⁴ muzeum jako rekreační prostor pro koaliční vojáky a Památník mučedníků,⁷⁰⁵ připomínka dlouhé války s Íránem, byl vojáky cíleně znesvěcen. Další moderní památky, palác al-Fāw a Republikánský palác a jejich komplexy byly proměněny na vojenské základny, určené pro tisíce mužů.⁷⁰⁶ Újmy se dočkala také historická centra měst. Bagdád byl poničen silnými boji, které zasáhly mimo jiné Abbásovský palác nebo historické trhy.⁷⁰⁷ Na druhou stranu, jako pozitivní příklad vědomé a uvědomělé ochrany kulturního dědictví lze zmínit, že irácká armáda umístila helikoptéru do chrámu v lokalitě Ur, přičemž Koalice se rozhodla na něj nezaútočit.⁷⁰⁸

Další typ excesů je spjatý s odstraňováním režimu; takzvaná deba‘athifikace země⁷⁰⁹ se stala důležitým aspektem doby po invazi. Už byla zmíněna destrukce sochy Saddáma Husajna na Firdausího náměstí v Bagdádu, ale odstraňování vzpomínek na bývalý režim, které tvořily nedílnou součást krajiny, zasáhly plošně celý Irák. Zatímco propagandistické⁷¹⁰ objekty (sochy, plakáty, obrazy...) byly snímány a často veřejně zostuzovány, centra režimu (paláce, sídla) byla rabována, ničena nebo se stala základnami okupačních vojsk (jako zmíněný Republikánský palác a palác al-Fāw). Toto odstraňování symbolů režimu mělo za následek úpadek nacionalismu, který ba‘athisté v Iráčanech dekády budovali, a který byl mimo jiné provázaný se spojením moderního sekulárního Iráku s jeho bohatou, mezopotámskou, ale i muslimskou minulostí. Mezi koaličními vojáky se staly ba‘athistické suvenýry populární záležitostí. Husajnova socha odvezená z Iráku a vztyčená v britské základně Taunton vyvolala řadu diskusí o účasti britských vojáků na rozkrádání Iráku. Socha byla nicméně uznána jako legitimní kořist a vojáci si ji mohli ponechat.⁷¹¹ V roce 2007 vznikla za podpory ší‘itských a kurdských politiků Komise pro odstraňování symbolů Saddámovy

---

⁷⁰⁴ Michel Aflaq byl duchovní otec arabského nacionalismu, a jeho myšlenky hrály důležitou roli ve formování ba‘athismu.

⁷⁰⁵ Zničení tohoto objektu, který byl využitý jako vojenská základna, v lednu 2004 vyvolalo mezi Iráčany vlnu nevole: monument připomíná smrt půl milionu vojáků, kteří zemřeli během osmileté války. Jejich jména byla v mnoha případech překryta americkými graffiti. Isakhan, “Heritage under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection”, 272.

⁷⁰⁶ Isakhan, “Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity”, 270.

⁷⁰⁷ Isakhan, “Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity”, 266.

⁷⁰⁸ O’Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, 354.

⁷⁰⁹ Coalition Provisional Authority, “Coalition Provisional Authority Order Number 1: De-Ba’athification of Iraqi Society”.

⁷¹⁰ Ba‘athistická ideologie byla po příchodu Saddáma Husajna transformována na ideologii s centrální postavou uprostřed. Husajn vytvořil kult osobnosti, ve kterém byl ztotožňován/přibližován k centrálním postavám iráckých/mezopotámských dějin, jako je Nebukadnesar či zakladatel Bagdádu (tehdejšího *Madīnat al-salām*), chalífa al-Manšūr, ale také jako centrální postava moderních dějin arabských, či ochránce Jeruzaléma. Islámská rétorika se začala ve státním diskurzu objevovat zejména v druhé polovině války s Íránem, kdy Irák objevil „kouzlo“ a moc náboženského zanicení. Např. Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 75. Rayburn, *Iraq after America: Strongmen, Sectarians, Resistance*, 101-104.

⁷¹¹ BBC, “Marines can keep Saddam Statue”.

éry.⁷¹² Ta po dohodě s premiérem Nūrīm al-Mālikīm v roce 2007 zahájila odstraňování Vítězného oblouku, nicméně v roce 2011 byl Oblouk znovu postaven jako symbol usmíření země.⁷¹³ Deba'athifikace a ničení vzpomínek na bývalý režim se mnohdy setkala s negativní reakcí, a postupně byla Koalicí zakázána, jelikož měla vliv na soudružnost irácké společnosti. Tématu vztahu deba'athifikace a národní identity se věnuje B. Isakhan.⁷¹⁴

Invaze měla za přímý následek zhoršení či přímo znemožnění péče o irácké kulturní památky, a to ve všech částech země. Jižní a centrální Irák byly v raných letech konfliktu negativně ovlivňovány ší'itskými milicemi,⁷¹⁵ které se angažovaly v pašování a byly v opozici proti Koalici, přičemž jejich aktivity umožňovaly volný pohyb objektů v zemi i ze země. Severozápad Iráku, provincie Ninive, al-Anbār a Salāh al-Dīn, jsou primárně osídleny sunnity a ší'itská vláda v nich měla slabé postavení, což bylo dáno vývojem po roce 2003, a odstavením sunnitů od moci.⁷¹⁶ Záhy po invazi se v těchto regionech začaly formovat ozbrojené milice, které byly silně protivládně a protiamericky orientované. Velký vliv na ně měli zahraniční džihádisté, jako například al-Zarqāwī.⁷¹⁷ V roce 2008 byly provincie Ninive a Mosul pokládány za nejnebezpečnější části Iráku, čemuž nepomohlo ani umístění amerického a iráckého vojenského personálu o síle téměř třicet tisíc mužů na jaře 2009.⁷¹⁸ Krize se promítla i do kulturních institucí; v roce 2009 UNESCO poznamenalo, že Mosulské kulturní muzeum nedisponuje nutným zázemím pro konzervaci objektů a není ani dostatečně zabezpečeno.⁷¹⁹ Kurdistán byl jako jediná část země schopen zachovat si stabilitu, zároveň ale začal zvyšovat svůj politický vliv v nekurdských oblastech (Ninivské pláně, Sindžár) skrze dotace a podporu ohrožených obyvatel a řadu projektů.⁷²⁰

I přes výše uvedené je v případě destrukce kulturních statků v Iráku v letech 2003–2014 je nutné mít na paměti, že většina destrukcí byla spáchána samotnými Iráčany, a ne

---

⁷¹² O vlivu deba'athifikace země na formování sektářských a etnických linií v konfliktu i společnosti viz. Isakhan, "Cultural Destruction and Identity Politics: Targeting the History of Iraq".

⁷¹³ Makiya, "What is Totalitarian Art? Cultural Kitsch from Stalin to Saddam", 142.

⁷¹⁴ Isakhan, "Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity".

⁷¹⁵ Cochrane, "The Battle for Basra: March 2003- May 31, 2008".

⁷¹⁶ Sunnitě se na odstavení od moci podíleli vlastním dílem, když v roce 2005 bojkotovali volby. Sunnitské provincie al-Anbār a Salāh al-Dīn se také ostře stavěly proti přijetí ústavy – 97 % a 82 % obyvatel hlasovali proti, Ninive 55 %. White, "Iraq's Sunnis Play the Election Card".

⁷¹⁷ Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*, 128-133.

⁷¹⁸ HRW, "On Vulnerable Ground: Violence against Minority Communities in Nineveh Province's Disputed Territories", 33.

⁷¹⁹ UNESCO, "Iraqi Museums and Conflict".

⁷²⁰ O vlivu KRG na křesťanské komunity na Ninivských pláních viz. Hrabalová, "The Christian Community in Mosul and Nineveh Plains between 2003–2017".

Koalici⁷²¹ – byť její kroky, coby reprezentantů Západu a hodnot, které prosazuje, byly ostřeji sledovány a kritizovány.

Islámský stát a po něm

29. června 2014 v mosulské mešitě al-Nūrī vyhlásil al-Baghdādī vznik Chalífátu. Nový stát, inspirovaný pro region relativně cizí doktrínou, se musel začít projevovat a Mosul, který se stal jedním z jeho hlavních měst, měl být upraven v souladu s nastolenou ideologií. Ve městě bylo cíleně zničeno velké množství sakrálních⁷²² i světských staveb. Isakhan a González Zarandona⁷²³ mluví o dvou hlavních osách destrukcí: symbolického sektářství a pre-monoteistického ikonoklamu, které v sobě propojují náboženský a politický (zejména propagační a proklamační) rámeček.

Mosul byl za dobu Islámského státu zbaven velké části významných kulturních památek a monumentů, díky kterým byl ještě na začátku 21. století považován za živoucí ukázkou původního orientálního města. Destrukce proběhly v pěti vlnách:⁷²⁴ červenec 2014, 2. září 2014, pozdní prosinec 2014, leden 2015, březen 2015. Miroslav Melčák ve své studii *Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: Příklad Mosul*, která zahrnuje období mezi zářím 2015 a květnem 2016, napočítal celkem osm typologických skupin: a) hrobky a k nim přilehlé mešity členů rodiny Muḥammada (čtrnáct zničených staveb), b) mešity osobností města (osm staveb), c) hrobky a mešity „mosulských“ proroků (pět staveb), d) křesťanské památky (dva kostely zničený do roku 2015, u jiných zdevastovány interiéry), e) hřbitovy, f) samostatné hrobky (čtyři stavby), g) asyrské památky, h) ostatní (dvě stavby).⁷²⁵ Pozdější studie z projektu ASOR z července 2017, která zahrnuje škody způsobené během osvobozovací operace, zmiňuje celkem osmdesát sedm incidentů a útoků proti náboženskému dědictví: čtyřicet sedm vůči mešitám, dvacet šest vůči kostelům, deset vůči svatyním, čtyři vůči hřbitovům. Další útoky zahrnovaly stavby sekulární: univerzitní budovy (dvacet tři útoků), knihovny (osm), muzea (čtyři) a další (sedm útoků).⁷²⁶ V jiné studii ASOR uvádí, že bylo poničeno šedesát čtyři lokalit ve starém městě, z toho třicet sedm vážně

⁷²¹ Isakhan, “Cultural Destruction and Identity Politics: Targeting the History of Iraq”, pozn. 5.

⁷²² Mosul byl predominantně sunnitské město, do 50. let zde žila ale významná židovská komunita a do počátku 21. století i komunita křesťanská, ale také řada příslušníků menších náboženských a etnických skupin. Většina křesťanů opustila Mosul po roce 2008, kdy se tam výrazně zhoršila bezpečnostní situace, a přesunuli se mimo jiné do křesťanských vesnic (Qaraqoš, Bartalla...) na Ninivských pláních na východ od města.

⁷²³ Isakhan; and González Zarandona, “Layers of Religious and Political Iconoclasm under the Islamic State: Symbolic Sectarianism and pre-Montheistic Iconoclasm”, 2.

⁷²⁴ OHCHR, “The Intentional Destruction of Cultural Heritage in Iraq as a Violation of Human Rights”, 10.

⁷²⁵ Melčák, “Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: příklad Mosul,” 205.

Také viz. Melčák; and Beránek, “ISIS’s Destruction of Mosul’s Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine”, 391.

⁷²⁶ Danti et al., “Update: Mosul post-ISIL: Heritage Destruction and the Future of the City”.

(60-100 % zničeno), dvanáct středně (10-60 %) a devět mírně (1-10 %), devět téměř vůbec.⁷²⁷ Karel Nováček mluví o čtyřiceti sedmi kompletně zničených stavbách, z čeho čtyřicet dva jsou stavby muslimské,⁷²⁸ tři křesťanské, jedna ší'itská, jedna světská a jeden hřbitov (ve smyslu hřbitova stojícího samostatně, bez náboženské budovy).⁷²⁹ Melčák s Beránkem uvádějí, že 86% zničených struktur byly struktury funerální, jejichž destrukce potvrzuje roli doktríny *taswijat al-qubūr* v ideologii organizace.⁷³⁰

Čísla ukazují, že ší'itské/muslimské stavby tvoří nejvyšší počet zničených budov, což souzní s politikou a ideologií organizace – navíc, na rozdíl od kostelů, jsou jejich destrukce kompletní. Jak naznačují čísla, ISIS se velmi negativně projevoval vůči funerální architektuře, kterou vnímal skrze doktrínu *taswijat al-qubūr* jako takřka polyteistickou. V roce 2010 'Umar al-Baghdādī, tehdejší vůdce, formuloval zásady organizace. Jednou z nich bylo: „*Je nutné zničit a odstranit veškeré projevy idolatrie a zakázat prostředky, které k ní vedou.*“⁷³¹ Toto bylo potvrzeno také takzvanou *Smlouvou s městem (Wathīqat al-madīna)*, kterou ISIS vydal po dobytí Mosulu. Její 13. článek odkazuje na chalífu 'Alīho a jeho výrok „*Nenech žádnou sochu nezničenou a žádný vyvýšený hrob nesrovnán se zemí.*“⁷³² Likvidace těchto staveb byla využita, vedle praktického „očistění“ nového území, také k propagandě. Druhé vydání *Dābiq* zahrnuje čtyřstránkovou podrobnou reportáž o destrukcích svatyní v Mosulu a Tal 'Afaru.⁷³³

Díky propagačnímu videu a fotografiím v *Dābiq* se symbolickým incidentem stala destrukce exponátů v Mosulském kulturním muzeu, druhém největším muzeu Iráku. Propagační video z muzea bylo publikováno 26. února 2015, ale přesné datum provedení destrukce není známé. Video dává jasně najevo, že ISIS si je dobře vědom hodnoty ničených objektů: „*Tyto sochy a idoly, tyto artefakty, byly uctívány místo Boha, a když Bůh přikázal jejich odstranění a zničení, je nám to jedno, i kdyby měly hodnotu miliard dolarů.*“⁷³⁴ kterou využívá ve svůj prospěch. Gonzáles

⁷²⁷ Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Safeguarding the Heritage of the Near East Initiative I: July 2017 Monthly Report”, 5.

⁷²⁸ Za nejhodnotnější zničené budovy autor označuje čtrnáct *mašhadů*, hrobek takzvané mosulské architektonické školy, mezi které patřila například hrobka Badr al-Dīna Lu'Lu' ze 13. století.

⁷²⁹ Nováček, “Mosul: Systematic Annihilation of a City's Architectural Heritage, its Analysis and post-Crisis Management”, 254.

⁷³⁰ Melčák; and Beránek, “ISIS's Destruction of Mosul's Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine”, 390.

⁷³¹ Melčák; and Beránek, “ISIS's Destruction of Mosul's Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine”, 400.

⁷³² Wathīqat al-madīna, čl.13. “*Ṣaḥīḥ Muslim*”, 2115.

⁷³³ *Dābiq: the Flood (2)*, 14-17.

⁷³⁴ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 48.

Podle původních analýz objektů se odhadovalo, že se jednalo z části o repliky například podle železných prutů viditelných na záběrech – ty ale nebyly součástí soch, sloužily jako jejich opory. Ačkoliv byly původní odhady vyšší, z celkového počtu zničených objektů bylo replikami minimum. Analýzu objektů na videu nabízí Brusasco, “The Assyrian Sculptures in the Mosul Cultural Museum: a Preliminary Assessment of what was on Display before Islamic State's Attack”, 2.

Zaradona označuje video destrukcí muzea za nejkompexnější ikonoklastické video z produkce ISIS, jelikož zahrnuje tři fáze destrukcí (začátek-průběh-následky), ale také jejich odůvodnění a zasazení do kontextu starověkého Ninive.⁷³⁵ Podle něj je video z muzea první známkou uvědomění si moci podobných materiálů a následné video z destrukce Nimrudu (které je součástí tohoto celku) už si drželo nastavenou úroveň. Zároveň lze video vnímat jako deklaraci odhodlání zničit starověké památky. Jak podotýká Melčák, část asyrského dědictví byla zničena krátce po dobytí města během plenění Mosulského muzea,⁷³⁶ masivní a plošné destrukce předislámského dědictví na území ISIS následovaly až v roce 2015.⁷³⁷

Video bylo pečlivě vytvořeným konstruktem, který byl určený pro sociální sítě a média, a jeho vykonstruovanost popírá jeho dokumentární hodnotu;⁷³⁸ jednalo se o ikonoklastickou vizitku, demonstrující odpor k idolům a vizuálnímu zobrazení. Ve své studii se videu věnuje Omur Harmanşah, který se na jeho základě snaží analyzovat postoj ISIS k figurálnímu zobrazení. Dochází k závěru, že organizace ve své podstatě není ikonoklastická v tradičním pojetí, ale lépe ji definuje termín *iconoclash*. Tímto termínem odkazuje na fakt, že destrukce jsou motivovány vytvořením propagandistických materiálů spíše než náboženskými důvody.⁷³⁹ Jak podotýká, Islámský stát demonstruje obrovskou míru pokrytectví tím, že do světa vypouští vlastní grafickou produkci, ke které by měl podle vlastních pravidel cítit odpor. Ve své studii rovněž tvrdí, že produkce videí, ať už vražedných či destruktivních, je cílem Islámského státu: zabití lidí a zničené sochy jsou jenom prostředky. Před kamerou se odehrávají skutečné události, ale kompletně předpřipravené.⁷⁴⁰ S jeho názorem polemizují Beránek a Melčák, podle kterých lze Harmanşahovu teorii aplikovat pouze na část destrukcí, a to zejména na nejvýznamnější struktury, přičemž řada dalších byla ponechána bez medializace. Podle autorů je jedním z hlavních hnacích motorů destrukcí doktrína *taswijat al-qubūr*.⁷⁴¹ Zajímavý aspekt je, že další podobná videa natočena nebyla,⁷⁴² a to ani když byla zničena mosulská knihovna nebo univerzita. Za zmínku také stojí, že

---

⁷³⁵ González Zaradona; Albarrán-Torres; and Isakhan, “Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage”, 13.

⁷³⁶ Melčák, “Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: příklad Mosul,” 211.

⁷³⁷ Plošné destrukce předislámských památek v Mosulu začaly po publikování videa z muzea. 5.3.2015 začaly destrukce Nimrudu, v dubnu následovaly brány al-Maškī a Nergalova a Dūr Šarrukīn. K vyplenění Hatry došlo 7.3.2015, Palmýra byla poprvé poničena v červnu 2015.

⁷³⁸ Harmanşah, “ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media”, 173. Ve své studii nabízí Harmanşah velmi podrobný náhled na video, které rozebírá ze všech úhlů.

⁷³⁹ Harmanşah, “ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media”, 176.

⁷⁴⁰ Harmanşah, “ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media”, 175.

⁷⁴¹ Melčák; and Beránek, “ISIS’s Destruction of Mosul’s Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine”, 389, 390 (ve vztahu k Harmanşahovi).

⁷⁴² Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 373.

v roce 2019 byl v mosulské čtvrti Tall al-Rumān zatčen jeden z aktérů videí.⁷⁴³

Na obyvatele Mosulu a jejich každodennost měla destruktivní ideologie ISIS vliv zejména skrze zničení sakrálních a funerálních památek. Jednou z těch nejvýznačnějších byla hrobka proroka Jonáše, která byla zničena 24. července 2014; ISIS si vybral pro destrukci jednu z nejposvátnějších nocí muslimského kalendáře, *lajlat al-qadr*.⁷⁴⁴ Vzhledem k tomu, že se jedná o datum muslimského kalendáře, je zacílení tohoto aktu zjevné: zasáhnout komunity a propagovat svou věc mezi potencionální následovníky. Stejně tak u videí z mosulského muzea, která jsou v arabštině, a to i přes to, že ISIS prokazatelně disponoval anglicky mluvícími. Jiné propagační materiály mluví totiž jasně k Západu a v angličtině: „*Vojáci Chalífátu...vstoupili do ruin starověkých Asyřanů ve wilājetu Nīnawā a zničili jejich sochy, skulptury, rytiny idolů a králů. To způsobilo pobouření od nepřátel Islámského stát, kteří byli zuřiví nad ztrátu „drahocenného dědictví,“ mudžāhidīni se o to ale ani přinejmenším nestarali.*“⁷⁴⁵ Destrukce hrobky proroka Jonáše přinesla zajímavé následky. Pahorek, na kterém hrobka stála byl prokopán a tunely odhalily základy Asarhaddonova paláce, starověké reliéfy, studny a sloupy.⁷⁴⁶ Kopání tunelů bylo běžnou praxí; sloužily k vojenským účelům (sklady zbraní, únikové chodby), ale také k hledání artefaktů. Zatímco hrobka proroka Jonáše zůstala ležet ladem, na místě jiných struktur měly vyrůst nové stavby. Podle pozorování a dokumentace ASOR mělo být například na ploše Chidrový mešity vystavěno nákupní centrum,⁷⁴⁷ podle jiných informací mělo jít o mešitu.⁷⁴⁸ Nejednalo se o ojedinělý úkaz – i na dalších místech měly vyrůst parkoviště či obchodní domy, nicméně jejich plochy zůstaly nezastavěny.⁷⁴⁹ Zástavba svatyní sekulární (a přímo konzumní) architekturou se v sunnitském světě objevuje zároveň se vzestupem moci Saúdské Arábie a v akademickém i mediálním diskurzu se pro ni zažil termín „McDžihád.“⁷⁵⁰

Vedle Mosulského muzea a zmíněné knihovny a univerzity byly zničeny další sekulární stavby, například historické brány (al-Maškī, Adad a Nergalova) a hradby

---

⁷⁴³ “Al-qabḍ ‘alā „dā‘iš“ qāma bi taḥtīm athār maḥaf al-mawṣil”.

⁷⁴⁴ Za tímto výběrem stojí možná stejná myšlenka jako za destrukcí Buddhů během *dhū al-ḥidždža*: šokovat muslimské obecnost a potažmo oslabit jeho odpor. Isakhan; and Meskel, “UNESCO’s Project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State”, 10.

⁷⁴⁵ *Dabiq: Sha’ria alone will Rule Africa* (8), 22.

⁷⁴⁶ Isakhan; and Meskel, “UNESCO’s Project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State”, 11.

⁷⁴⁷ Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: August 2017 Monthly Report – Appendices”, 136-139.

⁷⁴⁸ Nováček, “Mosul: Systematic Annihilation of a City’s Architectural Heritage, its Analysis and post-Crisis Management”, 256.

⁷⁴⁹ Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: August 2017 Monthly Report”, 6.

⁷⁵⁰ Např. Mitchell, “Mcjihad: Islam in the U.S. Global Order”.

starověkého Ninive, Aššurbanipalův palác v Nimrudu a jiné.⁷⁵¹ Historické hodnoty byla zbavena řada dalších struktur, která byla využívána jako vojenské prostory či vězení, například osmanská citadela v Tal 'Afaru.⁷⁵² Důvody nebyly organizací ve videích představeny: na videu z destrukce Nimrudu je řečeno: „*Zbavujeme se světa polyteismu, a šíříme monoteismus po celém světě.*“⁷⁵³ přičemž do tohoto rámce destrukce sekulárních staveb nespadá. Tyto vizuální ukázky měly patrně mířit na publikum, a zdůraznit hrozbu, že vše jiné bude smeteno a zároveň posloužit pro tvorbu propagandistických materiálů. Pro Iráčany, které bývalý režim ovlivňoval svou nacionalistickou politikou spjatou s mezopotámským starověkem, měly destrukce čistě také „teroristický“ vliv. Jak už bylo řečeno výše, ISIS ve svých textech přímo zdůrazňuje, že sochy byly vykopány nevěřícími (*kuffār*), kteří se pokusili je vnútit iráckým muslimům jako součást jejich identity, což odporuje Bohu a jen podporuje západní politiku v islámském světě.⁷⁵⁴

Jedním z posledních aktů Islámského státu v Mosulu se stalo symbolické zničení Núrího mešity a ikonického minaretu al-Ḥadbā', 21. června 2017. Historické centrum města s jeho úzkými uličkami se stalo poslední baštou ISIS, a ozbrojenci zde odolávali měsíce. Právě v této mešitě, která byla symbolem regionálního sunnismu,⁷⁵⁵ v roce 2014 vyhlásil al-Baghdādī vznik islámského chalífátu. Mešita byla jednou z posledních ikonických staveb, které se roku 2017 dočkaly a její zničení dokončilo destrukci charakteristické tváře města.

Vedle ikonoklasmu se na tváři města silně podepsaly intenzivní boje, ať už v ulicích, nebo vzdušným bombardováním. Bitva o Mosul trvala od října 2016 do července 2017 a zasáhla téměř všechny části více než dvoumilionového města, přičemž osvobozující jednotky nesou na zničení starého města svůj díl viny. Podle UN Habitat bylo mezi srpnem 2016 a 8. červencem 2017 zničeno ve starém městě 9926 domů, přičemž nadpoloviční většina (5570) byla zničena během závěrečné fáze osvobozování města, od 16. června do 8. srpna 2017.⁷⁵⁶ Karel Nováček uvádí,⁷⁵⁷ že z počátku bylo město osvobozováno při pozemních bojích, kdy jednotky procházely dům od domu. V poslední fázi se ale uchýlily ke kobercovým náletům a dalším necitlivým přístupům, které měly, spolu se sebevražednými útoky ze strany ISIS, za následek kompletní srovnání některých částí

⁷⁵¹ Jones, “Understanding ISIS's Destruction of Antiquities as a Rejection of Nationalism”, 32.

⁷⁵² ASOR, „Incident Report Feature: Tal Afar Citadel: S-IZ-100-17-Ca021”.

Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: Weekly Report 161–164 — October 1–31, 2017”, 100-104.

⁷⁵³ González Zarandona; Albarrán-Torres; and Isakhan, “Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage”, 17.

⁷⁵⁴ *Dabiq: Sha'ria alone will rule Africa* (8), 22.

⁷⁵⁵ Po minaretu al-Ḥadbā' byla pojmenována v roce 2008 koalice sunnitských politických stran.

⁷⁵⁶ “Multi-Sector Damage Assessment”, 1.

⁷⁵⁷ Nováček, “Mosul Systematic Annihilation of a City's Architectural Heritage, its Analysis and post-Crisis Management”, 251, 256.

města se zemí. Podle jeho pozorování byly nicméně některé významné budovy destrukcí uchráněny⁷⁵⁸ i přesto, že jejich okolí bylo zdevastováno, což svědčí o plánování vzdušných operací. Za zmínku nicméně stojí, že během osvobození byla irácká armáda, která byla z velké části ší'itská, opakovaně nařčena z malé úcty k sunnitským stavbám a sunnitským obyvatelům města, což mezi místními lidmi budilo silný odpor. Ší'itské jednotky znesvětily řadu mešit v osvobozených oblastech východní části města, které proměnily v polní špitály⁷⁵⁹ či jiné užitkové stavby.⁷⁶⁰ Isakhan a Meskell zmiňují, že základy mešity al-Nūrī byly posprejovány vítěznými slogany a členové armády u ní pózovali.⁷⁶¹ V prostředí vedení irácké armády během osvobození západního města panovala také velmi nízká ochota či povědomí o kulturní dědictví pečovat. Během rozhovoru (duben 2017) velitel rychlého zásahového týmu irácké armády, major Mu'aíd, na otázku „*Islámský stát má poslední baštu v historickém centru města, co s tím budete dělat?*“ odpověděl: „*Nic, budeme střílet vším, co máme.*“

Náboženské komunity

Situace náboženských menšin se po pádu režimu Saddáma Husajna výrazně zhoršila, a to v první řadě v případě křesťanů, na které záhy po pádu režimu začaly útoky,⁷⁶² které se staly běžnou součástí života mezi lety 2003 a 2014. Za tuto dobu byla teroristickými útoky poškozena celá řada kostelů, došlo k mnoha únosům (velká část není dokumentována), a vraždám.⁷⁶³ Spolu s rostoucí fragmentací společnosti se s útoky střetávaly i jiné náboženské skupiny. Zejména sunnitské oblasti začaly být pro jinověrce velmi nebezpečné, nicméně ani velká centra ší'itského jihu nebyla násilím ušetřena. Z těch významnějších útoků lze zmínit rok 2006, kdy sunnitští džihádisté zaútočili na ší'itskou svatyni al-'Askarī v Samarra, která je jednou z nejdůležitějších

---

⁷⁵⁸ Autor zmiňuje osmanské mešity v jižní části města.

⁷⁵⁹ Například mešita Aḥmada ibn Ḥanbala v západní části města (navštívena v dubnu 2017).

Pohoršení mezi lidmi budilo také ší'itské chování armády, které zahrnovalo typické „výkřiky“ (např. *Jā Husajn!*) na vlajkách, ale také v menší míře vizuální zobrazení ší'itských imámů (opět zejména Ḥusajna).

⁷⁶⁰ Po osvobození se rovněž začaly objevovat obvinění, že se Dīwān ší'itských waqfů snaží zaregistrovat řadu sunnitských majetků pod sebe, a to nejen v Mosulu, ale i v řadě jiných oblastí. Abu Zeed, “Conflict over Shiite and Sunni endowments erupts in Mosul“. Více o problému viz. Hasan, “Religious Authority and the Politics of Islamic Endowments in Iraq“.

⁷⁶¹ Isakhan; and Meskell, “UNESCO’s project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian opinion on heritage reconstruction after the Islamic State“, 8.

⁷⁶² Důvodů útoků na křesťanskou komunitu v zemi je celá řada a zahrnují politiku bývalého režimu, která křesťany protěžovala, víru, že všichni křesťané musí podporovat „křesťanskou“ americkou armádu, obecná podezřívavost křesťanů z podpory ší'itského režimu, ale také volání po větším politickém zastání, či se jednalo o odraz jiných (i mezinárodních) jevů.

⁷⁶³ První větší útok na kostel proběhl v srpnu 2004, kdy proběhlo šest koordinovaných útoků na kostely po celé zemi. Z útoků byl obviněn al-Zarqāwī a AQI. Nejvíce násilný útok provedl Islámský stát v Bagdádu na konci října 2010, kdy podnikl útok na Katedrálu naší paní spásitelky, kde probíhala nedělní mše. Útok měl na svědomí padesát osm mrtvých.

v zemi. Jak Champion⁷⁶⁴ předpokládá, svatyně byla vybrána ze dvou důvodů. Prvním byla její relativně snadná přístupnost (nepozorovaný příchod, klid k rozmístování výbušnin), zatímco druhým byla její důležitost a symbolika; vzhledem k tomu, že nebyl nikdo zabit, byla cílem patrně budova samotná, zároveň mezinárodní ohlas byl minimální a ekonomický zisk žádný. Cílem bylo zasáhnout ší'itskou komunitu, která po americké invazi v roce 2003 převzala v zemi moc, a také vyprovokovat odvetu, která by následně zatáhla obě strany do války. Svatyně byla obnovena v roce 2009. Jak poznamenal R. Hessner ve svém textu z roku 2003, útoky na svatá místa mohou „mobilizovat kmenové, nacionalistické a etnické pocity, což vede k násilí, které se rychle rozlije za hranice původního svatého místa.“⁷⁶⁵ Útok na svatyni al-'Askarī vyvolal v zemi ší'itskou odvetu, která vedla k útokům na desítky sunnitských mešit, a k eskalaci oboustranného sektářského násilí.⁷⁶⁶ Později, za vlády ISIS, patřily výhrůžky ší'itským svatým místům (zejména Nadžafu a Karbalá) k nedílné součásti rétoriky. Konfliktu mezi sunnity a ší'ity se ze strany ISIS věnuje nejvíce 13. díl *Dābiq*, který glorifikuje válku pravověrných proti „odmítačům“ a podporuje konfrontaci mezi frakcemi. Na jedné z fotografií v tomto díle lze vidět obrázek svatyně al-'Askarī z roku 2006 s popisem: „Chrám rāfiḏů poté, co jej mudžāhidé vyhodili do vzduchu.“⁷⁶⁷ Za zmínku stojí, že ší'itské svatyně mají podporu v Íránu, který pro péči o ně vytvořil Organizaci pro rekonstrukci svatyní v Íráku (ROHSI), která spadá pod Íránské revoluční gardy.⁷⁶⁸ Ta je řadou pozorovatelů vnímána jako prodloužená ruka Íránu, která má za úkol prosazovat jeho zájmy.⁷⁶⁹

Útoky na náboženské menšiny tvořily podstatnou část „agendy“ Islámského státu. K propagaci sektářské/náboženské války sloužila jak silná rétorika,⁷⁷⁰ projevující se zejména lokálně, tak v širším kontextu i vizuální materiály. Obojí pomáhalo k vytvoření argumentu sloužícímu na podporu zbavování se sakrálních staveb a vzpomínek na jejich přítomnost.⁷⁷¹ Ačkoliv Mosul je primárně baštou sunnitů, jeho východní okolí je silně promísenou oblastí – vedle křesťanů zde žijí například ší'itští Turkméni, jejichž mešity a hrobky byly srovnány se zemí

---

⁷⁶⁴ Champion, „Blast through the Past: Terrorist Attacks on Arts and Antiquities as a Reconquest of the Modern Jihadi Identity”, 32.

⁷⁶⁵ Hassner, „To halve and to hold’: Conflicts over Sacred Space and the Problem of Indivisibility,” 5.

⁷⁶⁶ Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*, 128.

⁷⁶⁷ Dabiq: Rāfiḏah: from Ibn Saba’ to the Dajjāl (13), 41.

⁷⁶⁸ „Reconstruction Organization of the Holy Shrines in Iraq (ROHSI)”.

⁷⁶⁹ NCRI, „NCRI: Quds Force’s Arm in Iraq: Holy Shrines’ Reconstruction Headquarters”.

⁷⁷⁰ Tato rétorika je spojená s hanlivými označeními skupin, například: *safijovští rāfiḏovci* (Safijovci byla íránská vládnoucí dynastie od 16. do 18. století, *rāfiḏa*, odmítači – je v sunnitském světě zažité negativní označení ší'itů a odkazuje ší'itskou sektu, která odmítala nástupnictví prvních čtyř chalífů), kurdští ateisté, jezídští uctívači ďábla, *rāfiḏovští* mágové (tj. zoroasterci). Vedle toho *Dābiq* ší'ity systematicky negativně představuje jako odpadlíky, vrahy sunnitů... např. Dabiq: Sha’ria alone will Rule Africa (8), 8.

⁷⁷¹ Isakhan; and González Zarandona, „Layers of Religious and Political Iconoclasm under the Islamic State: Symbolic Sectarianism and pre-Montheistic Iconoclasm”, 6.

(například ve městech Tal ‘Afar či al-Mahlabīja).⁷⁷² V případě samotného Mosulu je nutné připomenout, že město se od náboženských menšin z velké části vyprázdnilo už před příchodem ISIS, vzhledem k množství sunnitských milicí, které zde útočily, přičemž jejich migrace z města byla dokončena po jeho pádu do rukou ISIS.⁷⁷³

Co se křesťanských náboženských staveb týče, kostely byly často znesvěceny,⁷⁷⁴ ale ve většině případů unikly osudu muslimských náboženských staveb, které byly srovnány se zemí. Při návštěvě Qaraqoše⁷⁷⁵ jsem zdokumentovala destrukci interiérů řady kostelů (Apendix VII). Došlo zde k poničení ohněm (kostel Panny Marie Immakuláty), rozkradení a zničení majetků, znesvěcení mnoha knih, ale také ke zbavování obrazů tváří, které se vzhledem k množství figurálních motivů týkalo primárně křížů a význačných obrazů (například v kostele svatého Jiřího). Kostely také byly v rámci desakralizace proměněny ve vojenské stavby. Fara u kostela sv. Jiřího v Qaraqoši byla proměněna na výrobnu trhavin, kostel Panny Marie Immakuláty sloužil jako střelnice. Některé budovy pak byly transformovány v mešity (kostel Mart Šmóni v Tel Keppe byl změněn na mešitu imáma al-Mālika)⁷⁷⁶ či využity pro vojenské účely; například kostel sv. Tomáše sloužil jako vězení.⁷⁷⁷ Podobné chování se dotklo i muslimských staveb: Velká mešita v Mosulu byla proměněna ve sklad a výrobnu trhavin,⁷⁷⁸ minarety sloužily jako pozice pro ostřelovače.

Překvapením se stalo přežití židovské čtvrti v Mosulu, které je patrně spíše důsledkem úpadku povědomí o její existenci. Řada domů byla už dlouhé roky ve špatném stavu, některé dokonce proměněny na skládky. Ve špatném stavu byla i synagoga, nicméně tříletá vláda ISIS čtvrt hlouběji nepoznámala; budova byla využita jako sklad výbušnin a ponechána svému osudu.⁷⁷⁹ Za zachování domů a artefaktů čtvrti vděčí obyvatelům, kteří ji odmítli opustit, ale také uchovali řadu tajemství o lokalitách a objektech pro sebe. Krom toho, čtvrt byla také zavedena na amerických *no-strike* mapách, takže byla ušetřena bojů.⁷⁸⁰

---

⁷⁷² Isakhan; and González Zarandona, “Layers of Religious and Political Iconoclasm under the Islamic State: Symbolic Sectarianism and Pre-Monotheistic Iconoclasm”, 8.

⁷⁷³ Human Rights Council, “Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on her Mission to Iraq: A/3/34/53/Add.1”, 10.

⁷⁷⁴ Podle iráckých médií oznámil ISIS záměr zničit kostely v polovině června 2014 (Berwani, “ISIL orders destruction of all churches in Mosul“.), nicméně oznámení o zničení nejvýznamnějších křesťanských památek je dokumentováno až z 29. dubna 2016, kdy bylo v vyhlášení během pátečního kázání v mešitě Hajbat Chātūn. (“Chaṭīb džum‘at al-mawšil: dammarnā kanīsat (al-sā‘at) li naqūl li al-našārā lajsa lakum makān hunā ba‘d“.)

⁷⁷⁵ Jiný název vesnice je Bachdīdā nebo Ḥamdānīja.

⁷⁷⁶ Danti et al., “3 Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq1: S-IZ-100-17-Ca021, Weekly Report 125–128 — January 1–31, 2017”, 5.

⁷⁷⁷ Mosul Eye, “The Oldest Church of Saint Thomas in Old Mosul needs Immediate Action”.

⁷⁷⁸ Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq1: S-IZ-100-17-Ca021, Weekly Report 125–128 — January 1–31, 2017”, 4.

⁷⁷⁹ Frantzman; and Mohammed, “After ISIS, Secrets of Jewish Mosul emerge from the Rubble”.

⁷⁸⁰ Frantzman; and Mohammed, “After ISIS, Secrets of Jewish Mosul emerge from the Rubble”. Neurink; and van Wessel, “The Surprising Survival of Mosul’s Jewish Quarter”.

Míra znesvěcení svatých míst a systematické zbavování se jiných etno-náboženských skupin může být označováno za etnické a náboženské čistky. Vedlejší produkt tohoto sektářského násilí a netolerance je tendence ke vzniku oddělených komunit a přesun obyvatelstva podél sektářských hranic, ať už kvůli bezpečnosti, tak kvůli mobilizaci. Například do Sýrie se po útocích na svatyni Sajjida Zajnab přesunuly ší'itské milice s původním cílem ji chránit.⁷⁸¹ Vývoj postsaddámovského Iráku vedl k vyhocení diskurzu o nábožensky a etnicky segregovaných provinciích,⁷⁸² přičemž balkanizace Blízkého východu byla mnoha pozorovateli vnímána jako řešení konfliktů spojených se sektářským násilím.⁷⁸³ Separatistické tendence se objevily i v menších komunitách; náboženské menšiny Ninivských plání začaly lobbovat za vznik autonomní provincie Ninive, která bude spadat primárně pod vládu křesťanů a dalších skupin.⁷⁸⁴ Podobné snahy o vytvoření segregovaných států/provincií, ovládaných etnicky či náboženskými homogenní skupinou, jsou další hrozbou pro (multi)kulturní dědictví a pluralitu, jaké donedávna v regionu existovaly.

Rozkrádání movitého dědictví

Symbolem ohrožení kulturního dědictví invazí v roce 2003 se stalo Národní muzeum v Bagdádu, které padlo za okamžitou oběť zlodějům, a to jak z řad Iráčanů, tak amerických a jiných vojáků,⁷⁸⁵ a to i přesto, že muzeum bylo druhou položkou na seznamu osmdesáti budov, které měly být americkou armádou zajištěny.⁷⁸⁶ 9. dubna zkolaboval režim a k vykradení muzea došlo ihned na druhý den a den poté. 12. dubna přijeli zaměstnanci muzea jej ochránit a 14. dubna přislíbila pomoc i americká armáda, která do muzea vjela o dva dny později.⁷⁸⁷ Muhammed Amin identifikoval čtyři druhy krádeží:⁷⁸⁸ náhodné rabování (zahrnulo i nábytek a počítače), cílené krádeže cenných soch, útoky na horní sklady a útoky na podzemní sklady, přičemž posledně

---

⁷⁸¹ Isakhan, "The Islamic State Attacks on Shia Holy Sites and the "Shrine Protection Narrative": Threats to Sacred Space as a Mobilization Frame", 9-10.

⁷⁸² V médiích (ale i v odborném diskurzu) se v začaly objevovat termíny *Sunnistán* (v oblasti Mosulu), jižní *Ší'astán* (Bagdád) a *Kurdistán*, přičemž návrhy na dělení někdy zahrnovaly pouze Irák, jindy Irák a Sýrii. Tyto termíny odrážejí situaci v zemi, kdy záhy po pádu režimu začalo volání po vytvoření autonomního ší'itského státu na jihu země, fungujícího v rámci irácké federace. Zastáncem tohoto názoru, který se začal objevovat se vznikem debat o nové irácké ústavě v roce 2005, se stala Nejvyšší rada Islámské revoluce v Iráku (SCIRI). Server, "Shi'astan 1, Kurdistan 1, Sunnistan 0". O tématu pojednává Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*, kapitola 7.

⁷⁸³ Mendelsohn, "Divide and Conquer in Syria and Iraq; Why the West should plan for a Partition".

⁷⁸⁴ Hrabalová, "The Christian Community in Mosul and Nineveh Plains Between 2003–2017", 198.

⁷⁸⁵ Polští vojáci při odjezdu ze země podstupovali kontrolu zavazadel. Oledzki, "Polish Activity on behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage", 10.

⁷⁸⁶ Hamilakis, "The "War on Terror" and the Military–Archaeology Complex: Iraq, Ethics, and Neo-Colonialism", 9.

⁷⁸⁷ Thurlow, "Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy comports with International Law", 176, 177.

⁷⁸⁸ Amin, "The Iraq Museum: a Brightness in the Darkness".

zmíněné prostory zaznamenaly nenásilné vniknutí, a klíče k nim měli v rukou zaměstnanci muzea. Velká míra zapojení amerických vojáků do krádeží donutila americkou vládu, aby v září 2003 vyhlásila amnestii, která umožnila beztrestné navrácení ukradených předmětů, kterých se z jejich strany vrátilo 3411, z toho 1700 v rámci amnestie. Dalších sedmnáct tisíc navrácených objektů pocházelo z celého Iráku.⁷⁸⁹ Podle původních (až panických) informací celkem z Národního muzea zmizelo sto sedmdesát tisíc objektů, nicméně jejich počet klesl na osm až osmnáct tisíc, z čehož třicet tři mělo výjimečnou hodnotu.⁷⁹⁰ Krize v Iráku a množství předmětů, které se po roce 2003 objevily na mezinárodním trhu, donutila Radu bezpečnosti k přijetí rezoluce S/RES/1483, která má za cíl omezit obchod s kulturními objekty.⁷⁹¹ Vedle toho, samotné USA musely přijmout silnější opatření i na národní úrovni – v roce 2004 přijal Kongres Mimořádný zákon na ochranu iráckých kulturních objektů.⁷⁹²

Paradoxně, měsíce před invazí se na americkou stranu (konkrétně na Ministerstvo obrany a Ministerstvo vnitra) obrátila mezinárodní archeologická komunita s obavami o zajištění muzea při invazi.⁷⁹³ I přes toto varování rabování probíhalo téměř tři dny bez omezení, a to nejen v muzeu, ale v celém městě. Americká armáda dokonce odmítla zasáhnout proti rabujícím.⁷⁹⁴ Mezi další vykradená muzea ihned po invazi patří Mosulské kulturní muzeum, Muzeum moderního umění v Bagdádu, Nebukadnesarovo a Chammurabiho muzeum v Babylonu, archiv a knihovna s cennými rukopisy a další.⁷⁹⁵ Situace v Iráku vzbudila silnou negativní mezinárodní odezvu, což vedlo mimo jiné k rozvíření debat o povinnostech okupačních vojsk vůči okupovaným v kontextu Haagské úmluvy.

Kromě útoků na muzea začaly rovněž ilegální výkopové práce, jejichž množství významně ovlivnila přetrvávající ekonomická krize v zemi, stejně jako neschopnost vlády zabezpečit dohled nad lokalitami. Z výzkumů vyplývá, že z 1457 zkoumaných archeologických lokalit, 13 % bylo napadeno už před invazí – ke konci roku 2003 se ale už jednalo o 41 %.⁷⁹⁶ Satelitní snímky velmi dobře dokumentují vývoj jednotlivých lokalit,⁷⁹⁷ přičemž na základě

---

⁷⁸⁹ Isakhan, “Heritage under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection”, 271.

⁷⁹⁰ Thurlow, “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy comports with International Law”, 153.

⁷⁹¹ Rezoluce S/RES/1483 (2003). Tlak OSN byl v tomto ohledu nepopiratelný. Například Švýcarsko, kde se nachází řada obchodníků se starožitnostmi, ratifikovalo v návaznosti na rezoluci i Úmluvu UNESCO.

⁷⁹² S.1291 - Emergency Protection for Iraqi Cultural Antiquities Act of 2003.

⁷⁹³ Thurlow, “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy comports with International Law”, 153.

⁷⁹⁴ Isakhan, “Heritage under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection”, 270, 271.

⁷⁹⁵ Isakhan, “Heritage under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection”, 271, 272.

Rabování méně známého dědictví popisuje Ghaidan, “Damage to Iraq’s Wider Heritage”.

⁷⁹⁶ ICE, „Ancient Antiquities and Saddam Hussein-Era Objects Returned to Iraq”.

⁷⁹⁷ Cílem vykradačů se staly primárně známé lokality, například Tall ‘Afar, Chūrsabād/Dūr Šurūkīn (kde se nachází Sargonova pevnost), na jihu Ur, Uruk, Dhāfir, Šuruppak či Larsa.

pozorování Elizabeth C. Stone, vrchol ilegálních výkopů následoval v letech krátce po invazi, v roce 2015 už se jednalo o menší množství (oproti roku 2003 o téměř poloviční).⁷⁹⁸ Stone do svého pozorování nicméně nezahrnula lokality pod vládou ISIS, věnovala se pouze jižním oblastem. Zajímavý aspekt přidali archeologové al-Husainy a Matthews,⁷⁹⁹ podle jejichž pozorování se místní vesnické populace neúčastnila vykrádání „svých“ lokalit, jelikož je považovaly za posvátné.

Na případu Uruku demonstruje Joris Kila⁸⁰⁰ nutnost zapojení vojenských složek do ochrany kulturních lokalit. Uruk se v létě 2003 dostal pod patronaci holandské armády. Před jejím příchodem lokalitu pro Německý orientální institut (DAI) hlídaly místní beduínské kmene, které projevíly zájem i po začátku války, a holandská armáda spolu s DAI s nimi uzavřela novou dohodu o ochraně. Ozbrojení a motorizovaní členové kmene al-Ṭūba byli schopni uchránit lokalitu před plundrováním za minimální náklady (200 USD jednou za tři měsíce), a to i po odchodu holandské armády. Tento typ úspěšné civilně-vojenské spolupráce (CIMIC) zůstal nicméně v zemi vzácným jevem a obecně se jedná o organizačně náročnou záležitost, která se řídí doktrínou NATO AJP-9 CIMIC.⁸⁰¹

Na území Islámského státu došlo stejně jako v Sýrii k organizovanému vykrádání lokalit, které spadaly pod administrativu organizace a její kontrolu. Nepovolený vstup na lokalitu Ninive byl zakázán pod hrozbou amputace.⁸⁰² Ačkoliv měl ISIS dobře zavedená odbytiště, řada objektů zůstávala v jeho rukou delší dobu; po osvobození města byla podle brigádního generála Sa'ada Ma'ana v jednom z domů členů ISIS objevena sbírka objektů z Mosulského muzea, určená k prodeji.⁸⁰³

Řada objektů opustila zemi přes Sýrii, Turecko, nebo přes jih země. Jih Iráku byl silně postižen rozkladem státu a stal se tranzitní oblastí nejen pro pašování starožitností, ale také zbraní, vojenského materiálu⁸⁰⁴ a dalších.⁸⁰⁵ Od 90. let se v jižním Iráku zhoršovaly životní podmínky, ať

---

⁷⁹⁸ Stone, “An Update on the Looting of Archaeological Sites in Iraq”, 180.

⁷⁹⁹ Al-Husainy; and Matthews, “The Archaeological Heritage of Iraq in Historical Perspective”, 98.

⁸⁰⁰ Kila, “Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: the Case of Uruk, Iraq”.

⁸⁰¹ “NATO Civil-Military Co-Operation (CIMIC) Doctrine: AJP-9”.

⁸⁰² Danti et al., “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Safeguarding the Heritage of the Near East Initiative S-IZ-100-17-Ca021: April 2017 Monthly Report”, 4.

⁸⁰³ Mostafa, “Artifacts confiscated in Eastern Mosul House”.

⁸⁰⁴ V říjnu 2003 zde USA podnikly proti pašeráckou operaci Sweeney . O propojení pašování zbraní a artefaktů viz. Kila, “Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: the Case of Uruk, Iraq”, 325.

⁸⁰⁵ O jihoiráckých milicích a napojení na pašerácké sítě v oblasti Basry viz. Cochrane, “The Battle for Basra: March 2003- May 31, 2008”, 4, 13. Jih země je obývaný primárně ší'itskou populací, která je poměrně religiózní a podléhá vlivům duchovních. Jeden z nejvýznamnějších duchovních v zemi, ájatolláh 'Alī al-Sīstānī vydal na přání archeologů fatwu zakazující vykrádání památek. Al-Hamdani, “Protecting and Recording our Archaeological Heritage in Southern Iraq”, 224. Nicméně je nutné podotknout, že si ší'ité mohou vybírat, které duchovní vůdce (doslova *mardža'*, vzory k následování) budou následovat.

už vlivem války s Kuvajtem, tak omezením průtoku Tigridu následkem vybudování přehrad v Turecku i Iráku,⁸⁰⁶ či snahou vysušit místní mokřady, které ovlivnily populace, závislé na závlahovém zemědělství, které byly přinuceny k hledání alternativních příjmů.⁸⁰⁷ Zároveň nespokojenost a chudoba v 90. letech vedla k povstáním proti vládě a inklinacím k zapojení do ilegálních sítí, které v ekonomické oblasti byly schopny vládu suplovat.

Péče o kulturní statky Iráku po roce 2003

Ochrana během konfliktu

I přes negativní působení Koalice na kulturní krajinu, USA i Velká Británie se od počátku své přítomnosti snažily ochránit některá místa. Krátce po invazi začala Koalice v terénu spolupracovat s místními i cizími odborníky a zahájila několik projektů na ochranu a obnovu. Mezi nimi například *Projekt budoucnost Babylonu*, na který Spojené státy přislíbily sedm set tisíc dolarů,⁸⁰⁸ a na kterém spolupracují spolu s WMF. S podporou Koalice začaly vznikat projekty na školení odborníků, přičemž některé z programů se věnovaly také vzdělávání vojáků v oblasti ochrany kulturních lokalit.⁸⁰⁹ Mezi jednotlivými členy Koalice lze zmínit Polsko, které vyhlásilo několik projektů na spolupráci v oblasti zamezení pašování a zlepšení archeologické péče se zaměřením na oblast střed-jih země. V rámci spolupráce Polska (konkrétně Ministerstva kultury a národního dědictví a Ministerstva obrany) a iráckých institucí byly vystavěny v roce 2006 archeologické laboratoře, a zároveň proběhly projekty na školení a vzdělávání archeologů, trénování archeologické policie, či obnovy archeologických oddělení univerzit al-Qādisija a Babylon.⁸¹⁰ Péči o památky v mnoha regionech ale dlouhodobě bránila zhoršená bezpečnostní situace. Mosulský minaret al-Ḥadbā' byl na seznamu Světové nadace pro dědictví od roku 2010 a v roce 2012 byl spolu s UNESCO naplánován projekt na jeho ochranu a dokumentaci. Zhoršené bezpečnostní podmínky ale zabránily pracovníkům WMF další práci.⁸¹¹

Polští odborníci se rovněž účastnili výstavby Tábora Alfa, kde se snažili minimalizovat následky budování základny, přičemž úspěšně prosadili některá opatření k ochraně lokality.⁸¹² Tlak polských a světových odborníků a veřejnosti na relokaci tábora nakonec vedl k rozhodnutí o jeho

---

⁸⁰⁶ O vlivu přehrad na prostředí viz. Beaumont, "Restructuring of Water usage in the Tigris-Euphrates Basin: the Impact of Modern Water Management Policies" a aktuálnější Issa et al., "Expected Future of Water Resources within Tigris-Euphrates Rivers Basin, Iraq". Nebo zcela aktuální Marchett; and Zaina, "OrientDams: The Impact of Dams on Cultural Heritage in the Middle East and North Africa".

⁸⁰⁷ Al-Hamdani, "Protecting and Recording our Archaeological Heritage in Southern Iraq", 223.

⁸⁰⁸ Office of the Spokesman, "The Future of Babylon" Project".

⁸⁰⁹ Isakhan, "Heritage under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection", 276.

⁸¹⁰ Oledzki, "Polish Activity on behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage", 3.

⁸¹¹ "WMF: Al-Hadba' minaret".

⁸¹² Oledzki, "Polish Activity on behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage", 11-12.

opuštění v létě 2004 a následnému předání pod patronaci iráckého Úřadu pro starožitnosti v prosinci. Krátce poté, co byl Babylon předán zpět Iráčanům, začaly probíhat průzkumy, a v létě 2005 vznikla pracovní skupina složená z iráckých a zahraničních expertů pod patronací UNESCO. Mise zdokumentovala destrukce ze strany armády a jejích aktivit, ale také vlivem prostředí.⁸¹³

Samotný Irák se potýkal s nedostatkem zdrojů a lidské síly na ochranu lokalit a objektů. Všechna vozidla Oddělení pro starožitnosti byla v roce 2003 ukradena a USA se zasadily o restrikce proti ozbrojování iráckých bezpečnostních složek a hlídačů.⁸¹⁴ Na přelomu let 2004 a 2005 Irák sestavil mobilní jednotku 1750 mužů disponujících dvaceti vozidly, učenou pro ochranu lokalit.⁸¹⁵ Jednotka byla nejdříve vyslána na jih země do provincie Dhī Qār, kde operovala v letech 2004 a na počátku roku 2005. Záhy, v září 2006, irácká administrativa přiznala, že zdroje na financování jednotky byly schopné zajistit její provoz jen do srpna stejného roku.⁸¹⁶ V této oblasti se podle informací koncentrovaly kradené artefakty a je zároveň jednou z nejbohatších co do nalezišť (nachází se zde například lokality Ur, Uruk, Eridu Lagaš či Larsa),⁸¹⁷ a jako taková se setkala s obrovskou mírou vykrádání.⁸¹⁸ Nicméně další ochranné jednotky se oblast dočkala až v srpnu 2017. Kritici její vznik okomentovali tím, že je zcela zbytečná, jelikož nedisponuje potřebným vybavením – skupina zahrnuje sto padesát pět mužů s auty a zbraněmi, přičemž ohrožených lokalit je více než tisíc dvě stě.⁸¹⁹ Systém ochrany pro lokality, který pro případ oblasti al-Nāsīrīja navrhli italští Carabinieri, se v Iráku ukázal jako neaplikovatelný,⁸²⁰ nicméně jejich spolupráce s polskými archeology přinesla alespoň dílčí výsledky v podobě katalogizací muzeí.⁸²¹

Aby se snížila míra poničení během konfliktu, vydala Univerzita v Pensylvánii, Americká komise modrého štítu a institut Smithsonian příručku *Průvodce dědictvím Mosulu* (v angličtině, arabštině a kurdštině), která byla distribuována jednotkám začátkem ofenzivy (říjen 2016).⁸²² Smithsonian se také aktivně zapojoval do školení iráckých archeologů v krizové péči.⁸²³ Školení probíhala pod hlavičkou Institutu a Iráckého institutu pro konzervaci starožitností a

---

⁸¹³ International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq, “Final Report on Damage Assessment in Babylon”, 6.

⁸¹⁴ Thurlow, “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law”, pozn. 169.

⁸¹⁵ Thurlow, “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law”, pozn. 169.

⁸¹⁶ Garen; and Carleton, “New Concern over Fate of Iraqi Antiquities”.

⁸¹⁷ Kromě Uruku, který leží v provincii al-Muthanā se všechny nachází v provincii Dhī Qār.

⁸¹⁸ Stone, “Patterns of Looting in Southern Iraq”. Stone, “An Update on the Looting of Archaeological Sites in Iraq”. Al-Hamdani, “Protecting and Recording our Archaeological Heritage in Southern Iraq”.

⁸¹⁹ Saadoun, “Iraq establishes New Security Force to Protect its Archaeological Wealth”.

⁸²⁰ Wegener, “Illicit Traffic and Looting of Cultural Property during Armed Conflict”, 205.

⁸²¹ Oledzki, “Polish Activity on behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage”, 8.

⁸²² Smithsonian Cultural Rescue, “Smithsonian Cultural Rescue Initiative: Training Aids”.

⁸²³ Smithsonian Global, “In the Cradle of Civilization, a New Generation preserves Heritage”.

dědictví v Erbilu. Účastnila se jich řada pracovníků z oboru z Iráku i KRG – řada ze zájemců pocházela z okupovaných a silně poškozených oblastí.⁸²⁴ Tento školící program, zaštitěný USA, institutem Smithsonian a univerzitami v Pennsylvánii a Delaweru, funguje už od roku 2015. Školení pracovníků zahrnují řadu cvičení od záchrany v době ohrožení, přenosu a následného bezpečného uložení a restaurace a podílí se na něm odborníci z mnoha odvětví památkové péče. Z bezpečnostních důvodů byla řada identit zapojených Iráčanů utajena a jejich tváře na fotografiích rozmazané.⁸²⁵ Program na školení zahájilo také od ledna 2016 Britské muzeum – v jeho případě kurzy probíhaly z části v Londýně.⁸²⁶

V době konfliktu byla řada oblastí nepřístupná. Ochrana lokalit tedy spočívala čistě na místních obyvatelích, kteří byli vedle moderních technologií, a samotného Islámského státu a jeho propagandy, důležitým zdrojem informací. Například v Mosulu se jednalo o aktivistickou skupinu Mūšulijūn (Mosulyoon)⁸²⁷ a Mosul Eye.⁸²⁸ Místní obyvatelé se také pokusili zachránit některé z význačných městských památek: úspěšně zabránili prvnímu pokusu o zničení minaretu al-Ḥadbā', která proběhla krátce po okupaci města a vzniku Chalífátu.⁸²⁹

Poválečná obnova

Podle odhadů Světové banky bude sektor kulturního dědictví a turismu potřebovat 1,716 miliardy dolarů na obnovu, což je asi 1,9 % odhadované částky na obnovu země,⁸³⁰ přičemž nejnáročnější budou obnovy a opravy zdevastovaného severu. V roce 2017 Ministerstvo plánování a rozvoje ohlásilo desetiletý plán na obnovu osvobozených oblastí s odhadovanou cenou sto miliard dolarů.⁸³¹ Aktuálně se na obnově podílí celá řada organizací, institucí i soukromníků z mnoha oblastí, což vede k jejich nekoordinovanosti, ale také neshodám ohledně záchrany či obnovy kulturních staveb.

Zdevastované historické centrum Mosulu se stalo předmětem řady diskusí. Na jednom extrémním konci se ocitl guvernér města (Maṣṣūr al-Ma'arīd⁸³² je ší'ita, a mluví se o něm jako o

---

⁸²⁴ Rozhovory s účastníky, duben 2017.

⁸²⁵ Rozhovor s Jessicou Johnson, institut Smithsonian, duben 2017

⁸²⁶ The British Museum, "British Museum: Iraq Scheme".

⁸²⁷ "Facebook: Mosulyoon".

⁸²⁸ "Mosul Eye".

⁸²⁹ Salama, "In Iraq's Mosul, Radicals unleash their Vision".

⁸³⁰ World Bank Group, "Iraq Reconstruction and Investment: Part 2 Damage and Needs Assessment of Affected Governorates", XVII.

⁸³¹ Iraq News Agency, „Itlāqu chaṭa ḥukūmīja tastamirru 10 sanawāt li i'adati i'māri manāṭiqi muḥāfazati najnawā".

⁸³² Na pozici se dostal poté, co byl na jaře odvolán bývalý guvernér kvůli potopení výletní lodi v březnu 2019. K jeho předchůdci směřovaly velmi podobné výtky. Politika dosazování ší'itských figur do sunnitských oblastí je v souladu s posilováním pozice Íránu v zemi, která mimo jiné dovedla Irák i k nepokojům v letech 2019 a

Íránem sponzorovaném politikovi), který navrhoval zničení přeživších struktur a postavení kompletně nového, moderního města. Guvernér otevřeně promluvil o plánu na skupování pozemků a výstavbu moderní zástavby, přičemž zamítl žádosti obyvatel o pomoc s rekonstrukcí.⁸³³ Jeho návrh se objevil po výtkách z roku 2018, že městská administrativa neobdržela v uplynulých letech potřebné peníze na obnovu.⁸³⁴ Oproti tomu, na regionální úrovni jsou důležitým sponzorem, který se v rekonstrukcích angažuje, sunnitské islámské nadace, které se podílejí zejména na obnově náboženských míst (například hrobka proroka Daniela).⁸³⁵ Kromě nich se angažují sami obyvatelé, a to zejména v obnovách trhů, které pro řadu z nich představují živobytí.⁸³⁶ Jak dokumentuje Mosul Eye v řadě svých reportáží, mnohé historické části města byly zachovány, nicméně jsou i roky po osvobození ve velmi špatném stavu. Do obnov se pustili sami obyvatelé, kteří spojili síly s místními architekty a stavaři, aby byli schopni zachránit některé monumenty. Mezi projekty vzniklé „zespoda“ patří například plán na obnovu lázní *ḥammám al-šāliḥīja*.⁸³⁷ Jejich aktivity, ale také některé ostatní, lze pozorovat na Twitteru pod UNESCO hashtagem *#ReviveTheSpiritOfMosul*.

Zmíněný hashtag není náhodný. V červnu 2018 byla na 42. zasedání Světové komise pro dědictví představena iniciativa *Obnova ducha Mosulu*. V jejím rámci Spojené Arabské Emiráty přislíbily 50,4 milionu dolarů na obnovu Núrího mešity, přičemž podle UNESCO se jedná o největší a nejambicióznější rekonstrukční projekt.⁸³⁸ K jeho podepsání došlo na Mezinárodní konferenci o obnově Iráku, která proběhla v Kuvajtu. Obnova Núrího mešity byla zahájena v prosinci 2018,⁸³⁹ přičemž na počátku roku 2020 postupovaly rekonstrukční práce se zpožděním proti původnímu plánu.⁸⁴⁰ Podle ankety, kterou UNESCO v Mosulu udělalo, 94% obyvatel Mosulu by si přálo, aby byl zničený minaret al-Ḥadbā' obnoven do podoby před zničením.⁸⁴¹

2020. Írán posiluje svou pozici i na poli kulturním – například v multináboženské oblasti Bartalla na Ninivských pláních, ve vesnici Chazna Tappa, které byla ISIS zdevastována, vznikla ZŠ Zahrā', která je mezi lidmi známá jako škola Imáma Chomejního. Její budovu dekorují iránské symboly a vlajka. AlArabiya, „Mosul School named after Iran's Khomeini raises Eyebrows”.

⁸³³ Nas News, „Muḥāfza najnawā: lā madīna qadīma ba'da al-jaumi...sanubanī baladahā „al-dāun tāun“ (fīdīū”).

⁸³⁴ Jalabi; and Georgy, “This Man is trying to rebuild Mosul. He needs Help – lots of it”.

⁸³⁵ The Baghdad Post, “Nineveh starts Reconstructing Prophet Daniel Mosque: Official”.

⁸³⁶ Mosul Eye, “Mosul Recovery: the Heart of Mosul's Old Bazaars is Back”.

⁸³⁷ Mosul Eye, „Al Salihyya: the Revival of an Ottoman Hammam in Old Mosul.”.

⁸³⁸ UNESCO, “Reconstruction and Recovery in Iraq: Reviving the Spirit of Mosul”. UNESCO, “UAE, UNESCO and Iraq conclude Historic \$50M Partnership to reconstruct Mosul's Iconic al-Nouri Mosque and al-Ḥadbā' Minaret”.

⁸³⁹ UNESCO, “Foundation Stone Ceremony of the al-Nouri Mosque in the Old City of Mosul”.

⁸⁴⁰ O vývoji tohoto i dalších projektů informuje facebooková stránka UNESCO Iraq, “Facebook: UNESCO Iraq”.

⁸⁴¹ Další odpovědi byly: 83 % obyvatel si přeje, aby se minaret nakláněl tak, jako v roce 2017, 70 % by si přálo, aby byly modlitební sály Núrího mešity upraveny, 28 % si přeje, aby byly rekonstruovány do podoby v roce 2017. Facebooková stránka “Facebook: UNESCO Iraq”, 8. února 2021.

UAE⁸⁴² a UNESCO rekonstruuji také kostel Naší paní poslední hodiny,⁸⁴³ a projekt plánuje také zaštitit obnovu hrobky proroka Jonáše. Zničená hrobka a zmíněné tunely pod ní odhalily archeologické vrstvy, které přilákaly zájem archeologů.⁸⁴⁴ Průzkum tellu, na kterém hrobka stála, začal už v roce 2017 a byly objeveny základy paláce, lamassu, a unikátní reliéf tří žen. V lokalitě probíhaly archeologické práce už v minulosti (naposledy v roce 2004), které potvrdily význam pahorku, nicméně kvůli na něm stojící svatyni byly práce ukončeny.⁸⁴⁵ V roce 2019 práce pokračovaly, přičemž byly odhaleny celé místnosti starého paláce,⁸⁴⁶ ale na počátku roku 2020 byli archeologové donuceni výzkum opustit z důvodů vypuknutí epidemie covid-19.⁸⁴⁷ Jelikož se tunely Islámského státu staly ihned po svém objevení (a zejména po objevení artefaktů) populárním tématem, došlo k jejich digitalizaci ze strany BBC.⁸⁴⁸ Zároveň je nutné zmínit, že archeologické práce znemožnily obnovu tohoto významného náboženského monumentu, což vede k nespokojenosti nábožensky orientované části mosulské populace.⁸⁴⁹

Obnova města a dalších oblastí je ztížená vlastní politikou státu a jeho reprezentantů, čímž trpí zejména menšiny. Na obnovu jejich dědictví se zaměřuje řada mezinárodních projektů a institucí. Na základě rozhovorů s místními lidmi se zdá, že obnova zejména jezidských oblastí Sindžáru (Sindžār/Šingāl) je velmi pomalá, až neexistující.⁸⁵⁰ Jezídi stále žijí v uprchlických táborech a do Sindžáru, kde se pohybují různé ozbrojené zájmové skupiny, nemají přístup, nebo se zde necítí bezpečni.⁸⁵¹ Do obnov jejich dědictví se ve spolupráci s jinými organizacemi zapojuje ALIPH, pod jehož hlavičkou probíhá sedm projektů.⁸⁵² Co se jezidských kulturních statků týče, v letech 2020-2021 s podporou ALIPH probíhá projekt na obnovu svatyně Mām Rašan, na kterou

---

⁸⁴² V tomto ohledu vzniká etická otázka: V minulosti byl Kuvajt i UAE (ale také Saúdská Arábie a Turecko) obviněny z podpory (či laxního přístupu v zamezování) financování teroristických skupin, mimo jiné také ISIS. V poválečné době tyto státy financují obnovu památek zničených těmi samými skupinami. Plotkin Boghardt, "The Terrorist funding Disconnect with Qatar and Kuwait: Policywatch 2247".

⁸⁴³ Mosul Eye, "Église Notre-Dame de l'heure is under reconstruction by UAE and UNESCO".

⁸⁴⁴ Isakhan; and Meskell, "UNESCO's Project to 'Revive the Spirit of Mosul': Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State", 11.

⁸⁴⁵ Majeed, "Tunnels under ancient Mosul mosque show Islamic State's focus on loot".

⁸⁴⁶ Kirkuk Now, "German Archaeologists unveil Artifacts under Ruins of Mosul's Nabi Yunus Shrine".

⁸⁴⁷ Rozhovor se členem irácké Národní komise, která funguje v Rámci pro snižování rizika katastrof Sendai 2015-2030, žijícím a pracujícím v Mosulu (březen 2020).

⁸⁴⁸ Khoshnaw, "Explore the IS Tunnels".

⁸⁴⁹ Rozhovor se členem irácké Národní komise, která funguje v Rámci pro snižování rizika katastrof Sendai 2015-2030, žijícím a pracujícím v Mosulu (březen 2020).

⁸⁵⁰ Nadace na rekonstrukci Šingálu získala silnou podporu v dubnu 2020, kdy jí Japonsko věnovalo 3,6 milionu USD. Wali, "Japan Contributes \$3.6M to Shingal Reconstruction Fund".

⁸⁵¹ Tvrzení se zakládá na osobní návštěvě dvou uprchlických táborů pro jezídy (jeden v Erbilu, druhý v oblasti al-Šajchān) a rozhovorů uskutečněných v Lāliši s jezidskými předáky.

Sindžár je strategickým územím na hranici Iráku, Sýrie a Turecka a donedávna se zde silně promítaly spory USA a Íránu, které byly roku 2018 nahrazeny tureckou přítomností v regionu, který se snaží zbavit vlivu milic napojených na PKK.

⁸⁵² "ALIPH".

organizace dedikovala 264 tisíc dolarů.⁸⁵³ Jedná se o jeden z řady projektů, na kterém se ALIPH podílí, přičemž jeden je spíše symbolický; na dlouhodobý projekt Mosulského muzea (2018-2023) zatím nebyly podle webové stránky instituce dedikovány žádné zdroje, nicméně ALIPH na něm spolupracuje s Louvrem a institutem Smithsonian. ALIPH v rámci nadace *Mosul mosaic* zaštití celkem pět podprojektů, jedním z nich je obnova historické tváře starého města (obnoven bude například historický dům al-Tutundži). Spolu s italským týmem z ISMEO (Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente) zase spolupracuje v oblasti Hatry. Vedle konkrétních restauračních prací ALIPH podporuje také digitalizaci a následnou publikaci psaného movitého dědictví.

V širší oblasti města se angažují další instituce. V září 2019 zahájila Penn University *Program na stabilizaci mosulského dědictví*, na kterém pracuje spolu s Irákem, Mosulskou univerzitou a řadou sponzorů. Program se v první řadě zaměřuje na obnovu kulturního dědictví náležícího menšinám – menší kostely v okolí Mosulu na Ninivských pláních (ve vesnicích Qaraqoš, Tall Kajf a Bātnājā), kostel sv. Jiřího, ale také vzdálenější jezidské centrum Lāliš, které válkou poškozené nebylo.⁸⁵⁴ Projekty na obnovu svatého města jsou v jezidském prostředí už nějakou dobu, nicméně podle slov architektů a jezidských starších,⁸⁵⁵ bylo velmi náročné sehnat finanční podporu. Tu, podle zpovědaných,⁸⁵⁶ v rámci projektu přislíbily Spojené státy, a to ve výši půl milionu dolarů. Jezidští architekti a inženýři, kteří dostanou práce na starosti, plánují zaměstnat zejména další jezidy z regionu al-Šajchān (v něm se nachází uprchlické tábory, ale také mnoho vnitřně přesídlených) a vizuálně co nejlépe zachovat stávající podobu místa, zároveň ale zlepšit jeho infrastrukturu. Křesťanské komunity na Ninivských pláních dostaly podporu od církví a organizací na světě. Poničený klášter Mār Behnam byl obnoven v roce 2019 z dotací ALIPH a organizace Fraternité en Iraq.⁸⁵⁷ V roce 2019 oznámily irácké autority rekonstrukci lokality Nimrud.⁸⁵⁸

Alternativní cesta ochrany využívá moderní technologie. Ještě za okupace Mosulu vznikl projekt *Monuments of Mosul in Danger*, zaštitěný Orientálním ústavem AVČR,⁸⁵⁹ v rámci kterého skupina archeologů a historiků dokumentuje zničení významných struktur ve městě. Ve vybraných případech pak vytváří 3D modely zničených staveb a budov. 3D modelaci a tisk využívá také původem irácká umělkyně Morehshin Allahiyari, žijící v San Franciscu, která v letech 2015-2016

---

⁸⁵³ “ALIPH: Iraq”.

⁸⁵⁴ Berger, “A Quest to Restore Cultural Heritage in Iraq, One Site at a Time”.

⁸⁵⁵ Rozhovor v červenci 2019.

⁸⁵⁶ Informace se zároveň objevila v jezidských médiích s chybou, že USA přislíbily pět set milionů. Ezidi24, “The restoration of Lalish Temple is still ongoing”. Další informace se už nepodařilo dohledat.

⁸⁵⁷ Mosul Eye, “The Revival of Mar Behnam Monastery”.

⁸⁵⁸ Bassim, “Iraq steps up Efforts to Restore lost Heritage at Ancient Nimrud”.

⁸⁵⁹ “Monuments of Mosul in Danger”.

zaměřila svou pozornost na vytvoření série *Material Speculation: ISIS*. V rámci ní vytvořila zmenšené kopie zničených objektů z Mosulského kulturního muzea.⁸⁶⁰ Další v této oblasti je *Project Mosul* (dnes *Rekrei*), který vznikl v reakci na události v Mosulském muzeu. Projekt byl založený výzkumníky Matthew Vincentem a Chance Coughenour s cílem oslovit dobrovolníky, kteří by se účastnili na sbírání dat (fotografií) z ohrožených lokalit. Z původního zaměření na Mosul se projekt rozšířil do jedenácti zemí světa a dobrovolníci na webových stránkách sdílejí 3D modely objektů a staveb.⁸⁶¹

Mosul a jeho okolí zůstává nejvíce pozorovanou oblastí Iráku, nicméně záchranné a restaurační projekty probíhají i na jiných lokalitách. Například v roce 2015 UNESCO a irácké autority podepsaly dohodu o obnově a restauraci minaretu al-Malwīja a mešity v Samarra, která kromě konfliktu utrpěla také dlouhým zanedbáváním.⁸⁶² Zároveň v Iráku probíhají archeologické práce. Jednou z nich byly záchranné a konzervační práce na lokalitě Girsu v jižním Iráku, které měly za cíl ochránit nejstarší most světa před destrukčními vlivy okolí, nebo v Darband-i Rania, které provádělo Britské muzeum v rámci tréninku iráckých archeologů.⁸⁶³

Jak poznamenávají Isakhan a Meskell, je nutné, aby projekty na obnovu kulturního dědictví probíhaly v souladu s obnovou infrastruktury a rovněž vedly k tomu, že o ně i místní lidé projeví zájem (například skrze zaměstnávání obyvatel regionu).⁸⁶⁴ Na základě rozhovorů s členy protiteroristických a vojenských složek z Mosulu a Bagdádu (červenec 2019) lze nicméně usoudit, že irácká vláda k létu 2019 nebyla schopná vytvořit pracovní místa a úspěšně zvládnout situaci po pádu ISIS. Což podle zpovídaných může v rámci několika let vést k příklonu obyvatelstva k alternativním systémům, které jim budou nabídnuty coby řešení. Rovněž prioritizace kulturního dědictví může vést k frustracím, pokud se spolu s ochranou kulturních památek nezlepšuje i životní situace lidí, žijících u nich (viz. zmíněný projev mluvčího Talibánu po událostech v Bámjánu). Výjimkou v tomto názoru jsou význačná náboženská místa důležitá pro komunity – v případě Mosulu je to právě Núrího mešita a Jonášova hrobka.⁸⁶⁵

Zajímavé je, že okamžitě od pádu ISIS, a ještě před zabezpečením oblasti, se stal Mosul zájmovou oblastí pro cestovatele. Evropští návštěvníci KRG touží po návštěvě nechvalně proslulého města, přičemž vznikají na blozích vznikají první návody, jak tyto oblasti navštívit.⁸⁶⁶

---

⁸⁶⁰ “Morehshin Allahyari: *Material Speculation: ISIS* (2015-2016)”.

⁸⁶¹ “Project Mosul: Locations”.

⁸⁶² UNESCO, “UNESCO and Iraq launch Project for Conservation of World Heritage Site of Samarra”.

⁸⁶³ The British Museum, “The Iraq Emergency Heritage Management Training Scheme: an Update”.

⁸⁶⁴ Isakhan; and Meskell, “UNESCO’s Project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State”, 2.

⁸⁶⁵ Názory obyvatel Mosulu prezentuje Isakhan; and Meskell, “UNESCO’s Project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State”.

⁸⁶⁶ Leitao, “Mosul after the Liberation – Travel Guide to a Destroyed City”.

Podobná poválečná turistika se objevuje i v Sýrii.

Návrat movitých objektů do Iráku

Vzhledem k množství útoků na kulturní instituce a soukromé sbírky vzniklo ihned v roce 2003 několik projektů, které se snažily ztráty monitorovat a zároveň dokumentovat jejich současnou situaci. Jedním z nich, jehož stránky jsou stále dostupné, byl *Iraq War and Archaeology* (v letech 2003–2006), zaštitěný Vídeňskou univerzitou a Americkým institutem architektů.⁸⁶⁷ Mezi dalšími se této problematice věnoval *Resources on the Looting and Destruction of the Collections of the National Museum and Library of Iraq*,⁸⁶⁸ a dlouhodobě situaci kradeného umění monitoruje *Art Loss Register*,⁸⁶⁹ který vytvořil databázi kradeného umění. Jak uvádí Isakhan, tyto a další databáze a projekty měly hlavní přínos v udržení pozornosti veřejnosti, jejího informování, a rovněž také stojí za nalezením a návratem řady artefaktů.⁸⁷⁰ Isakhan sám v roce 2014 publikoval článek o vzniku databáze ztraceného movitého kulturního dědictví Iráku, která hodnotí rovněž jejich archeologickou hodnotu a míru zničení. Databáze (celým názvem *Iraq Cultural Property Destruction Database*) stojí na komplexním základě a řadě pramenů, nicméně nebyla dostupná v době vzniku této práce. V samotném Iráku došlo v létě 2009 k digitalizaci některých objektů a jejich zpřístupnění skrze *Virtuální muzeum Iráku*, za kterým stál Italský národní výzkumný ústav a italské Ministerstvo zahraničí.⁸⁷¹ V roce 2011 Google Street View nabídl virtuální procházku muzeem. Virtuální návštěva je přes Google Street View stále možná a rovněž nabízí tři sta šedesát fotografií s vysokým rozlišením, které umožňují podrobně si prohlédnout ty nejcennější artefakty.⁸⁷²

Irák také od počátku pracoval na návratu svých kulturních objektů. Americké a později i italské jednotky se účastnily akcí, které měly namířeny na zloděje a překupníky.⁸⁷³ Návrat mnoha artefaktů ale přineslo až zklidnění situace a zpřísnění mezinárodního dohledu nad ilegálním obchodem. Nicméně navzdory mezinárodním snahám, jak poznamenal Samuel Sigal pro *The Atlantic* v roce 2018, „je až znepokojivé, jak snadné je koupit irácké starožitnosti.“⁸⁷⁴ Zaznamenal také, že ceny za starověké artefakty jsou díky jejich množství na trhu překvapivě nízké. Přítomnost

---

⁸⁶⁷ “The Iraq War & Archaeology”.

⁸⁶⁸ “Resources on the Looting and Destruction of the Collections of the National Museum and Library of Iraq”.

⁸⁶⁹ “The Art Loss Register”.

⁸⁷⁰ Isakhan, “Creating the Iraq Cultural Property Destruction Database: Calculating a Heritage Destruction Index”, 3.

⁸⁷¹ “The Virtual Museum of Iraq”.

⁸⁷² Parfeni, “Google Street View adds 360 Degree Interior View of the Iraq National Museum”.

⁸⁷³ Thurlow, “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law”, 171. Oledzki, “Polish Activity on behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage”. 8.

⁸⁷⁴ Sigal, “It’s disturbingly easy to buy Iraq’s Archeological Treasures”.

iráckých artefaktů na světových trzích, a s ní spojené rezoluce i ilegální prodej, už byla popsána výše, za zmínku nicméně stojí nejznámější případ zahrnující irácké kulturní objekty.

Spojené státy jsou jednou ze stran, která aktivně vrací nalezené předměty, které byly zachycené na hranicích.⁸⁷⁵ Největší návrat ze Spojených států se odehrál v roce 2018, kdy ICE navrátila předměty zabavené Hobby Lobby.⁸⁷⁶ Zapojení této americké společnosti do ilegálního obchodu se stalo patrně nejznámějším případem v kauze ilegálního obchodu ze strany amerických občanů/společností. Hobby Lobby nakoupila tisíce předmětů přes Izrael a UAE; jen v prosinci 2010 bylo získáno více než pět a půl tisíce předmětů od neautorizovaných dealerů, za které společnost zaplatila 1,6 milionu dolarů, a které byly v lednu zachyceny celníky. Hobby Lobby dostala pokutu tři miliony dolarů a ilegálně obdržené objekty byly zabaveny a později navraceny do Iráku.⁸⁷⁷ Proces navracení artefaktů zpátky do země není zdaleka ukončený a zároveň lze předpokládat, že množství zůstává stále ukryto. Je velmi dobře známo, že řada těch, kteří se účastnili konfliktu v Iráku si domů přivezla z cest „suvenýry,“ ať už v podobě klínopisných destiček (to zahrnuje i některé české vojáky, rozhovor březen 2010), tak i zlatých předmětů ze soukromých prostor Saddáma Husajna.⁸⁷⁸

Závěr

Dlouhotrvající krize v Iráku měla katastrofální dopad na jeho kulturní krajinu, která byla postižená na všech úrovních. Kromě přímých destrukcí byly také zpřetrhány vazby řady komunit na regiony, ale také mezi sebou na etnické a náboženské úrovni. Současný vývoj nenasvědčuje tomu, že by se situace v Iráku zlepšovala; důvody, které vedly ke vzniku ozbrojených milic a později také Islámského státu, v zemi stále existují. Ekonomické a existenční problémy, spolu s tím, že země je místem zástupného konfliktu Západu a Íránu, zhoršují nálady mezi lidmi. Zároveň tyto nálady a kolísání bezpečnostní situace omezuje či přímo znemožňuje práci rekonstrukčních týmů, zahraničních či místních.

Rychlou ztrátu kulturních statků v zemi ovlivnila řada faktorů. Prvním z nich byl ekonomický propad a úpadek životních standardů, který dovedl řadu Iráčanů k účasti na rozkrádání kulturních statků, které postihlo nejvíce oblasti se sníženou bezpečností a zároveň s rostoucí chudobou, jako je jih země. Druhým faktorem byl rozklad společnosti podél sektářských linií, který vedl k masivní ztrátě náboženského dědictví všech skupin v zemi. Třetím faktorem byl příklon

---

⁸⁷⁵ Pašované objekty z Iráku se v USA objevují už před rokem 2003. ICE, “ICE returns more than 1,000 Artifacts to Iraq”.

⁸⁷⁶ ICE, “ICE returns Thousands of Ancient Artifacts seized from Hobby Lobby to Iraq”.

⁸⁷⁷ Green, “Hobby Lobby purchased Thousands of Ancient Artifacts smuggled out of Iraq”.

⁸⁷⁸ ICE, “Ancient Antiquities and Saddam Hussein-Era Objects returned to Iraq”.

části sunnitské populace k myšlenkám hlásaným džihádistickými organizacemi, které se projevovaly útoky, destrukcemi a čistkami, a ve své závěrečné fázi byly hlášány a realizovány ze strany Islámského státu. Čtvrtým faktorem, který se projevil zejména v prvních letech po invazi, byla neschopnost Koalice efektivně zabezpečit kulturní lokality, koordinovat svoje úsilí a zároveň i jistá neochota vojenských složek reflektovat kulturní statky coby hodné ochrany (viz. zmíněný příklad Babylonu a Samarra).

Rekonstrukcím kulturní krajiny v zemi je dedikována celá řada iráckých i zahraničních projektů, které pokrývají nejvíce zničené oblasti, jako je Mosul a jeho okolí. Zejména díky mezinárodním institucím a vládám se pomoci dočkávají i památky spjaté s kulturním dědictvím menšin, jejichž rekonstrukci ze strany irácké vlády omezují zejména dva důvody. Prvním z nich je nedostatek prostředků na nákladnou péči, zejména v době, kdy je velká část země stále zničená nedávným konfliktem. Druhým je reálný nezájem či neochota o jinověrecké dědictví pečovat. Úzce zaměřené projekty (ať už na určitou památku či segment společnosti) vycházející z mezinárodního prostředí velkou měrou přispívají v rekonstrukci komunit a kulturních statků a jsou pro jejich zachování zásadní. Jako kritickou lze označit situaci v Sindžáru, který je strategickým územím, a díky konstantním ozbrojeným střetům je jeho obnova velmi pomalá. Důležitou roli hrají i sunnitské a ší'itské nadace, které podporují obnovu svatyní, které nejsou vždy zahrnuty do větších obnovných projektů. V kontextu dění jsou ale rovněž politickým a ideologickým nástrojem.

Politický a společenský vývoj země mají silný vliv na její rozklad; zanedbávání mnoha oblastí je trendem, který současný režim provází od jeho počátku. Zůstává nutné se ptát, do jaké míry se jedná o zanedbávání cílené a do jaké míry je to „pouhý“ průvodní jev.⁸⁷⁹ Stále trvající neshody ve vnitroirácké politické scéně, která je ovlivňována zejména Spojenými státy a Íránem, vzniku bezpečného prostředí nepřispívají. Sektářské nálady, názorová roztržičnost a rovněž navyklost části společnosti na řešení problémů prostřednictvím násilí stále hrají velmi silnou roli ve formování současného Iráku a silně ohrožují iráckou multikulturní společnost, náboženskou pluralitu a tradiční společenské vazby.

Plánované, promyšlené a zrežirované destrukce v Sýrii a Iráku se staly součástí mediální kampaně Islámského státu, cílené pro místní i mezinárodní obecnost. Podobně jako v případě movitých objektů, ISIS zacházel s kulturními a historickými lokalitami jako se zdroji, určenými k využití; ať už se jednalo o propagandu, o strategické základny či jako objekty vhodné pro transformaci na užitkové stavby. Destrukce způsobené Islámským státem zasáhly plošně celý region, který organizace okupovala, a vedl k zániku či poškození celé škály dědictví. Přes to se ale

---

⁸⁷⁹ Řada sunnitských obyvatel Mosulu je přesvědčena o tom, že destrukce města byla plánovaná a cílená ze strany centrální vlády. Toto přesvědčení, ať už podložené nebo ne, odráží propastnou nedůvěru mezi oběma stranami.

často zapomíná, že mimo Islámský stát zde byla celá řada aktérů, která se na destrukcích podílela, a to už dekádu před jeho příchodem.

5. Mali

V minulosti leželo dnešní území Mali na důležitých uzlech transsaharského obchodu, který zde zanechal silné stopy v podobě obchodních, kulturních i vědeckých městských center. Ta stála v srdcích slavných západoafrických říší, které dodávala na středomořské trhy luxusní zboží (zlato, sůl či otroky), a do lidové paměti se zapsala jako bájná zlatá města. Zejména Timbuktu bylo snem evropských cestovatelů a objevitelů, ale první Evropan, Alexander Gordon Laing, do něj vstoupil až v roce 1826 – z tehdejšího Pašaliku Timbuktu se už nevrátil. Odlehlý region byl začleněn do Francouzského Súdánu v 90. letech 19. století, nicméně obyvatelé pouště cizincům odolávali další dekády a separatistické tendence a odpor k vládě z regionu nevymizely. Rozklad států a společností severní Afriky v první a druhé dekádě 21. století vedl k úpadku bezpečnosti a vzniku volného pole působnosti pro řadu antisystémových skupin. Mali se stalo obětí vlastní špatné politiky, etnické nespokojenosti a separatismu, ale také geopolitického vývoje v celém regionu, které vedly k dlouhodobé a stále neukončené krizi v zemi.

Na seznamech UNESCO stojí celkem tři kulturní lokality: Timbuktu (1988), Dženné (1988) a Askiova hrobka v Gao (2004) a jedna smíšená: útes Bandiagara (1989). Dalších čtrnáct na zapsání čeká: zákrut řeky Baoulé (1999), el-Souk/Essouk⁸⁸⁰ (1999), historické město Hamdullahi (2009), pevnost v Médine (2009), Velká páteční mešita v Nioro (2009), mešita v Komoguel (2009), tata v Sikasso (2009), NP Bafing Makana (2016), přírodní rezervace jezero Magui (2016), sloní rezervace v Gozrma (2017), povodí řeky Niger (2017), katedrála v Bamako (2017), kostel v Mandiakuy (2017), kulturní a historická krajina Manden (2018). Za povšimnutí stojí, že tři ze čtyř lokalit na seznamu leží v severních oblastech země, přičemž jih země se dostává do hledáček až se zpožděním. Zároveň Timbuktu (2012), Dženné (2016) i Askiova hrobka (2012) stojí na seznamech ohrožených lokalit.

Hranice Mali spojily do jednoho útvaru nábožensky i etnicky nesourodé obyvatelstvo, které se dělí podle dvou linií. První je linie náboženská. Ačkoliv je národní identita budována kolem islámu, od 40. let v zemi o přízeň věřících bojují tradiční súfijské řády,⁸⁸¹ proti kterým stojí

---

⁸⁸⁰ Z pěti zemí, které jsou studovány, jediné Mali není zemí arabskou. Místní přepisy tedy zanechávám ve frankofonní verzi, která je běžně užívána, i když mnoho z nich zjevně vychází z arabštiny – například výše zmíněný el-Souk nebo následně Hamdullahi. Výjimkou budou pouze čistě arabská jména vážící se k arabské minulosti oblasti, nebo v jiných případech k džihádistským skupinám.

⁸⁸¹ Súfijské řády mají v regionu severozápadní Afriky velmi hlubokou historii. Jejich vůdci stáli v čele států, džihádistských hnutí, nebo utvářeli paralelní struktury, které fungovaly v rámci státních útvarů. V prvé řadě se jedná o bratrstvo tidžánija, které je nejsilnější muslimské bratrstvo Afriky. Viz. např. Robinson; Triaud; and Lydon, *Le temps des marabouts: itinéraires et stratégies islamiques en Afrique occidentale française v.1880-1960*.

„sunnité“.⁸⁸² Zatímco súfijské řády, které mají jistou africkou příchut', mají přízeň většinové populace, sunnité jsou velmi silní v bohatém obchodnickém prostředí a od 90. let ovládají náboženské instituce.⁸⁸³ Druhá linie dělicí Mali je linie etnická. Sever země, pouštní region s historickými městy Timbaktu, Gao a Dženné, je oblast obývaná berberskými, tuaregskými a maurskými kmeny (takzvaní azawāghští Arabové). Jih Mali je subtropický, obývaný africkými populacemi (zejména etniky Bambara a Fula), a nachází se zde hlavní město Bamako. Historicky vzato, obyvatelé severu byly otrokářské společnosti, které zotročovaly populace pod Saharou.⁸⁸⁴ Se vznikem nezávislého státu došlo k proměnám v přístupu k moci, přičemž tato situace byla na severu vnímaná jako společenský propad, a na jihu stará nevraživost přispěla k zanedbávání severních regionů.⁸⁸⁵

Regulace

Pozornost k malijským památkám přitáhl prezident Alpha Oumar Konaré (1992-2002), který byl vzděláním archeolog.⁸⁸⁶ V 80. letech zastával pozici ministra kultury, stál v čele Mezinárodní rady muzeí (1982-1992) a dělal konzultanta pro UNESCO, kde se zasadil o zapsání malijských památek na seznamy, a o jejich další ochranu. Od počátku jeho vlády

---

⁸⁸² Sunnité jsou nazýváni také wahhábisté, podle jejich napojení na Saúdskou Arábii, nebo „azhařané“ podle univerzity al-Azhar, kde studovali zakladatelé malijského hnutí Subbanu al-Muslimin. V kontextu Mali tyto termíny velmi často splývají a jsou využívány zcela volně, přičemž asi nejlepší rozdělení nabízí Idrissa Rahmane, který definuje Subbanu al-Muslimin/azhařany jako ideologickou síť a wahhábisty/sunnity jako náboženské hnutí, přičemž obě jsou spojeny touhou očistit islám od afrického nánosu. Idrissa, *The Politics of Islam in the Sahel: Between Persuasion and Violence*, 165.

⁸⁸³ Woodward; Umar; Rohmaniyah; and Yahya, "Salafi Violence and Sufi Tolerance? Rethinking Conventional Wisdom", 67.

⁸⁸⁴ K regionu se vážou historické termíny *bīdān* a *sūdān*, bílý a černý. Za „bílé“ jsou označováni obyvatelé severu: Berbeři, Tuaregové a Maurové, za „černé“ populace jihu. Tyto termíny mají v posledních letech negativní konotaci, nicméně jsou stále užívané.

Záhy po vzniku státu propukly tuaregské rebelie (1962-1964, 1990-1995, 2007-2009). Poslední povstání vypuklo v roce 2011. V jeho čele stálo Národní hnutí za osvobození Azawádu (MNLA), které uzavřelo dohodu s teroristickými skupinami Ansar Dine (Anšar al-Dīn, Obránci/stranici Islámu), AQIM a MUJAO. Walther; and Dimitris, "A social network analysis of Islamic terrorism and the Malian rebellion", 7.

⁸⁸⁵ Společenský propad spolu s dalšími faktory přispíval k postupnému příklonu obyvatel k antisystémovým organizacím či džihádistickým skupinám. Prvním z nich byla už zmíněná nespokojenost s novými pořádky, ale také například hladomory, které se regionem prohnaly. Řešení nabídly sunnitské sítě, které řadu mladých lidí toužících po práci, vysílaly do Perského zálivu (Otayek, *Le Radicalisme islamique au sud du Sahara: da'wa, arabisation et critique de l'Occident*, 27-28.). Druhým faktorem byla válka v Alžírsku a spolu s ní stoupající vliv džihádistických hnutí v regionu. Řada militantů z celého regionu nacházela útočiště na Sahaře, jejíž porézní hranice a absence vlády či kontroly se staly pro jejich potřeby ideálními. Třetím faktorem, který stál spíše za militarizací regionu, se stal plukovník Kaddáfí. Ten v 70. letech obrátil svou pozornost od panarabismu k panafrikanismu a neváhal podporovat své beduínské bratry dodávkami zbraní, možnostmi výcviku, ale také stipendii na studium v Libyi (Otayek, *Le Radicalisme Islamique au sud du Sahara: da'wa, arabisation et critique de l'occident*, 55-7.). Po neúspěšné rebelii v roce 2008 mnoho Tuaregů uteklo do Libye, kde se připojilo ke Kaddáfího armádě. Když plukovníkův režim v roce 2011 padl, vrátili se zpět domů vybaveni vojenským arzenálem a výskolení. Následné rozkrádání libyjských vojenských skladů pak v mnoho let zásobovalo kromě Tuaregů také jiné skupiny v regionu, od separatistů, pašeráků, banditů po teroristy.

⁸⁸⁶ Joy, "UNESCO is what?" World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali", 60, 61.

bylo Mali vnímáno jako úspěšný příklad demokratické tranzice v Africe i muslimském světě obecně. Díky tomu, jak upozorňuje Dorothea Schulz, se tato země stala destinací pro investice a dary, které měly rozvíjet malijskou kulturu.⁸⁸⁷ Evropský vliv v zemi je zřetelně k vidění na její památkové legislativě, která je rozvinutější než u zemí Blízkého východu.

Památkové ochraně se v Mali věnuje celá řada zákonů.⁸⁸⁸ Tím hlavním je zákon 85-40/AN-RM z roku 1985, který definuje památky a jejich ochranu. Zákon je dále upravován řadou dalších zákonů a dekretů. Dekret 203/PG-RM v roce 1985 dal vzniknout Komisi pro ochranu národního kulturního dědictví a nařízení 96-1591/MCC-SG z roku 1996 (původní verze 0003/MSAC-DNAC z roku 1989) stanovuje a definuje jejich práci. Zákon číslo 10-061, schválen v prosinci 2010, modifikuje a upravuje definici kulturních statků a zasahuje se o jeho ochranu a podporu, přičemž dekret 92245 se věnuje konkrétně městům Timbaktu a Dženné, a byl rozšířený v roce 2016 dekretem 0268/P-RM, který do ochrany zahrnul i další lokality. Zákon stanovuje, že ochrana kulturního dědictví je sdílenou zodpovědností státu a nižších správních celků. Dekret 346/P-RM z roku 2008 se zaměřuje na studium vlivu podnebí a společnosti na kulturní dědictví. V případě Dženné a Timbaktu byl vydán v roce 1992 dekret 92-245/P-RM, který mezi historické a nové části města vkládá nárazníkové pásmo, které má zabránit ničení historických částí moderní zástavbou.

Co se týče ilegálních vykopávek a obchodu se starožitnostmi, dekret 275/PG-RM z roku 1985 reguluje archeologické práce, zákon 86-61/AN-RM z roku 1986 reguluje práci překupníků s kulturními předměty, dekret 299/PG-RM z roku 1986 reguluje prospektorské práce a export kulturních statků a ministerské nařízení 94-7968/MCC-MAT z roku 1994 reguluje povolání překupníků s kulturními statky, hledání lokalit k výkopům, prodej a export kulturních statků.

Národní instituce, které se zabývají ochranou památek jsou tyto: Národní ředitelství pro kulturní statky (DNPC), Kulturní Mise, Kancelář pro kulturní statky na úrovni regionálních odborů pro kulturu, Národní muzeum Mali, Národní komise pro ochranu kulturních statků a její lokální odnože.⁸⁸⁹

Na ochranu památek na regionální úrovni byl ministerstvem kultury v roce 1993 vydán dekret 93-203/0-R.M, který založil Kulturní misi v Timbaktu, jejímž hlavním úkolem je ve spolupráci s místními strukturami zajistit ochranu památek v regionu. Původně měly být kulturní mise (v Timbaktu a později i jinde) dočasnými institucemi, pomáhajícími místním

---

⁸⁸⁷ Schulz, ““Shari`a” as a Moving Target?”, 203.

⁸⁸⁸ Kompletní seznam viz. UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Mali”.

⁸⁸⁹ “Ministère de la Culture, de l’Artisanat et du Tourisme“.

lidem v údržbě a péči o kulturní dědictví, nicméně časem se transformovaly ve stálé, a byly plně integrovány do Ministerstva kultury.⁸⁹⁰ Paradoxně, toto začlenění misí do ministerstva přineslo snížení jejich oblíbenosti mezi lidmi, jelikož nyní musí mise prosazovat „nařízení shora,“ místo, aby akcentovaly regionální potřeby.⁸⁹¹ Svou roli v údržbě Timbaktu (ale také i Dženné) hrají i jiné asociace, jako například Asociace zedníků a imámů a Cech zedníků, ale také mnozí další.⁸⁹² K výraznému rozvoji městské kultury přispěla výstavba Centra Ahmada Baby⁸⁹³ v roce 2008. Ke zlepšení ochrany města také přispělo jeho zařazení pod Mechanismus posíleného sledování, ve kterém město setrvalo do roku 2008 pod patronací Kanady.⁸⁹⁴

Dženné je zapsáno na seznam UNESCO pod názvem Stará města Dženné, což zahrnuje čtyři archeologické lokality a samotné staré město. V Dženné byla Kulturní mise založena v roce 1993 dekretem 93/203. Pro regulaci překotné výstavby bylo v roce 2006 dekretem 06-217/P-RM schváleno *Řídící schéma urbanismu pro roky 2005-2024*, které se má potýkat s uchováním historické tváře města, ve kterém rychle stoupá populace.⁸⁹⁵ Dženné je zajímavým příkladem, kdy se o sebe třou předpisy UNESCO a Kulturní mise se zvyky a tradicí, spojenými se stále fungujícím náboženským místem uctívání. Pro místní obyvatele je Velká mešita (postavená 1907) živým místem, které chtějí zdobit, upravovat a do kterého také například nechtějí povolit vstup nevěřícím.⁸⁹⁶ Aga Khan Trust for Culture se během rekonstrukce, kdy jeho zaměstnanci sundávali staleté nánosy bahna z věží, aby odlehčili jejich strukturu, setkal v roce 2006 dokonce s protesty, během kterých se museli jeho zaměstnanci stáhnout. Pětiletý rekonstrukční (odlehčovací) plán totiž znemožnil konání každoročního festivalu obnovy hliněné omítky, kterého se po staletí účastnilo celé město.⁸⁹⁷ Tyto a jiné problémy jsou v centru diskusí mezi památkáři a staršími mešit.

---

⁸⁹⁰ Brioschi, “Discourses of Heritage: UNESCO and the Local Community in Timbuktu”, 13.

⁸⁹¹ Joy, “UNESCO is what?” World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali”, 71.

⁸⁹² UNESCO zmiňuje také správce mauzoleí a dalších budov a vlastníky rukopisů coby důležité kulturní vlivy. UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 18. O roli zedníků v malijské společnosti vyšla publikace Marchand, *The Masons of Djenné*.

⁸⁹³ Centrum je pojmenované podle učence ze 17. století, sanhádzského Berbera Abū al-Abbāse Ahmada Bābā ibn Ahmada al-Takrūrīho al-Massūfīho al-Timbuktīho (1556-1627), který je považován za největšího učence v dějinách Timbaktu. “The Tombouctou Manuscripts Project”.

⁸⁹⁴ Ould Sidi, “La gestion du bien culturel Tombouctou en période post-conflit.”, 3.

⁸⁹⁵ UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 49.

⁸⁹⁶ Joy, “UNESCO is what?” World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali”, 71.

⁸⁹⁷ Joy, “UNESCO is what?” World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali”, 72. Po rekonstrukci Velké mešity byly rituály opravování omítky zase obnoveny. Joffroy; and Essayouti, „Lessons learnt from the reconstruction of the destroyed mausoleums of Timbuktu, Mali“, 918.

Na regionální úrovni nelze opomenout tradiční způsoby ochrany, tedy etiku, zvyky a kmenové tradice, podle kterých mohou být například některé lokality zakázané.⁸⁹⁸ Na těchto plochách vzniká konflikt mezi komunitami a institucemi⁸⁹⁹ s tím, že místní lidé mají pocit, že ztrácí správu nad svým vlastním dědictvím. Jelikož je dlouhodobě archeologie i památková ochrana vnímána jako záležitost odborníků, archeologické lokality jsou vytrženy z komunit a svého kontextu. Nově komunity začínají požadovat, aby se staly pány svých vlastních památek. Tématu komunitní archeologie s řadou příkladů z Mali věnoval *International Journal of Heritage Studies* číslo v roce 2010.⁹⁰⁰

Kulturní statky Mali od počátku krize

Džihádisté spolu se sekulárně orientovanou MNLA dobyli severní Mali v březnu 2012, po čemž následovaly rabování a krádeže. V dubnu byl v Timbaktu poškozen Institut Ahmada Baby v květnu se začaly objevovat zprávy o znesvěcení muslimských hrobek a útocích na kostely a křesťanské majetky.⁹⁰¹ Vedle útoků se také objevily výhrůžky destrukcemi dalších svatyní ve městě a vymýcení kultu svatých.⁹⁰² V červnu došlo k eskalaci vztahů mezi MNLA a džihádistickými skupinami, které nakonec MNLA vyhnaly.⁹⁰³ Ačkoliv džihádistické skupiny vládly v historických městech severního Mali krátkou dobu (od června 2012⁹⁰⁴ do ledna 2013), jejich přítomnost měla devastující následky pro celou oblast. Nejvíce bylo jejich aktivitami⁹⁰⁵ zasaženo Timbaktu, které na sebe strhlo většinu mezinárodní pozornosti. Město plně padlo do rukou Ansar Dine po střetech s MNLA na konci června 2012. Krátce na to⁹⁰⁶ začala destrukce svatyní, které předcházelo rovněž

---

⁸⁹⁸ UNESCO; and Direction Nationale du Patrimoine Culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 57.

⁸⁹⁹ Jako velmi hodnotný se ukázal přístup restaurátorů v Timbaktu, kteří dokázali využít regionální orální tradici při rekonstrukcích, aby určili například těla svatých, ale také rozlišili jednotlivé kulturní vrstvy v mauzoleích. Joffroy; and Essayouti, „Lessons learnt from the reconstruction of the destroyed mausoleums of Timbaktu, Mali“, 915.

⁹⁰⁰ Watson; and Waterton, “Heritage and Community Engagement”. Krátký přehled o problematice také Brioschi, “Discourses of Heritage: UNESCO and the Local Community in Timbaktu”, 18-19.

⁹⁰¹ UNESCO, “State of conservation: Timbaktu (2012)“. Larcher, “A Tombouctou, les biens des chrétiens deviennent la cible des islamistes“. Bamada.net, “Nord-Mali: Le P.M signe un chèque à blanc aux terroristes du MNLA“.

⁹⁰² Bamada.net, “Nord-Mali: Le P.M signe un chèque à blanc aux terroristes du MNLA“.

⁹⁰³ Brioschi, “Discourses of Heritage: UNESCO and the Local Community in Timbaktu”.

⁹⁰⁴ Bitva o Gao skončila 28. června 2012, čímž Gao, Timbaktu a Kidal padly plně pod kontrolu džihádistických skupin.

⁹⁰⁵ V kontextu džihádismu a Mali, potažmo celého regionu severozápadní Afriky, je zajímavé zmínit, že džihádistické myšlenky zde nejsou ničím novým. Od 16. do 20. století zde působily džihádistické súfijské řády, které vedly boj proti nevěřícím (pohanským africkým státům), kolonizátorům (zejména Francouzům), ale také proti jiným muslimům, kteří se v jejich očích zpronevěřili islámu (například maročtí sultáni, kolaborující s koloniální správou). Jako protiváha proti džihádistickým tendencím súfi byli propagováni právě salafisté, kteří byli považováni za umírněné a apolitické. K tématu zatím nepublikovaný článek, Hrabalova, „Violence as a Tool: the Changing Nature of Religious Violence in North-Western Maghrib in the 20th Century“.

⁹⁰⁶ První informace o destrukcích přišly už 30. června a podle místních novinářů Ansar Dine plánoval další destrukce. Ty proběhly 1. července.

zařazení města na seznam ohroženého světového dědictví (zasedání proběhlo 6. června 2012, oznámení o zařazení bylo vydáno 28. června 2012).⁹⁰⁷ Mezi červnem a červencem 2012 zničil Ansar Dine devět mauzoleí v Timbuktu, k čemuž se mluvčí skupiny vyjádřil: „*Není tu žádné světové dědictví. Nevěřící nesmí zasahovat do našich věcí.*“⁹⁰⁸ Ničení svatyní bylo v červnu 2012 dohodnuto mezi vůdcem Ansar Dine, Ijādem Ag Ghālīm, a prominentními členy AQIM, al-Šinqīṭīm a al-Ḥammāmem. Rozhodnutí bylo rovněž konzultováno s al-Mahdīm, který byl v roce 2015 předveden před Mezinárodní soudní tribunál.⁹⁰⁹

Celkový počet zničených mauzoleí za dobu vlády ozbrojených skupin stoupl na šestnáct, přičemž útočníci k destrukcím používali miny, AK-47, rýče a krumpáče.⁹¹⁰ Mezi nejvýznamnější poškozené památky patří dvě mauzolea v mešitě Djingareyber, monument al-Farouk/al-Farūq a posvátné dveře mešity Sidi Yahya. Mnoho svatyní, zejména méně významných zničeno poničeno nebylo, některé byly „pouze“ znesvěceny.⁹¹¹ Podobný osud potkal malý katolický kostel ve městě, jehož socha Panny Marie byla zbavena obličeje. V září 2013 teroristický útok poškodil strukturu dalších budov ve starém městě.⁹¹²

Gao bylo zabráno koalicí MNLA a teroristických skupin na jaře 2012, přičemž v červnu byla MNLA z města vyhnána. Ze strachu opustili město také správci Askiovy hrobky, což zanechalo strukturu bez ochrany a bez následné péče a vedlo k výraznému zhoršení jejího stavu.⁹¹³ Askiovu hrobku měl potkat podobný osud jako mauzolea v Timbuktu; několikrát bylo stavbě vyhrožováno destrukcí, nicméně hrobka byla zachráněna intervencí místních obyvatel, kteří u ní nepřestali hlídkovat, jakmile se dozvěděli o osudu mauzoleí v Timbuktu.⁹¹⁴ Zasaženo bylo okolí hrobky: archeologická lokalita Gao Saneye a Muzeum Sahelu byly vykradeny a vzdálené mauzoleum el-Kebir zničeno.⁹¹⁵ V květnu Mali zažádalo UNESCO o zapsání hrobky na seznam ohroženého světového dědictví.⁹¹⁶

---

⁹⁰⁷ UNESCO, “Heritage sites in northern Mali placed on List of World Heritage in Danger“.

⁹⁰⁸ Bokova, “Culture in the Cross Hairs”.

⁹⁰⁹ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 627.

⁹¹⁰ AMDH-FIDH, “War Crimes in North Mali”, 7, 17.

⁹¹¹ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 567.

⁹¹² Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 650.

⁹¹³ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 2242

⁹¹⁴ Maigna, “Le tombeau des Askia de Gao "surveillé" par des jeunes de la ville, selon notre observateur”.

⁹¹⁵ Zasaženo bylo podle UNESCO až 90 % lokality Gao Saneye. UNESCO, “First mission to Gao since end of military occupation of northern Mali takes stock of serious damage to the city’s cultural heritage“. Maigna, “Le tombeau des Askia de Gao "surveillé" par des jeunes de la ville, selon notre observateur”.

⁹¹⁶ UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 7.

Kromě ničení nemovitého kulturního dědictví džihádisté útočili na veškeré symboly spojené s jimi neuznávanými náboženskými projevy. Podobný osud, jaký potkal už zmíněnou sochu Panny Marie, potkal také súfijské symboly v Timbuktu, ale i například drobné projevy súfijského myšlení, jako jsou marabutské amulety⁹¹⁷ *gri-gri*, které neoddělitelně patří k náboženské (islámské) tradici a životnímu stylu západní Afriky, či animistické amulety. Existují důkazy, že útoků na jinověrecké symboly (zejména křesťanské) a vykrádání míst kultu se dopouštěli i vojáci MNLA.⁹¹⁸ Kvůli perzekucím a útokům musela většina křesťanů z oblasti uprchnout na jih. Další zničenou stavbou spjatou s předislámskou (či neislámskou) tradicí se stala Velká *toguna*⁹¹⁹ ve městě Douentza, jejíž dřevěné sloupy byly spáleny.⁹²⁰ Útoky radikálních skupin na kulturu regionu zahrnovaly také ničení nehmotného kulturního dědictví.⁹²¹ Jeho ztráta zapříčinila, že v roce 2014 Mali začalo ve spolupráci s UNESCO rozvíjet inventář nehmotného dědictví,⁹²² počínaje severními regiony. Tento seznam bude zahrnovat praktiky a vědění spojené s přírodou, orální tradicí, rituály, festivaly, uměním a také tradiční praxí spojenou s předcházením a řešením konfliktů.⁹²³ Další škody se týkají hudebního dědictví, které působí jako jednotící prvek mnoha komunit. Situaci umělců, kteří přišlo o své nástroje, se věnoval dokumentární film Paula Chandlera, *Instuments 4 Africa*,⁹²⁴ který zdokumentoval jak ničení nástrojů samotných, tak také roli, jakou hraje hudba v multikulturní a multietnické společnosti severního Mali, a jak se sami umělci potýkají s touto ztrátou. Projekt *Instuments 4 Africa* v době psaní této práce neměl žádné funkční internetové nebo sociální stránky.

K destrukcím a přístupu džihádistů ke kulturnímu/náboženskému dědictví Mali je zajímavé podotknout, že jednání a názory jednotlivých skupin, a to i na základní otázky fungování jejich panství, se silně lišily. Jejich rozkoly odhalily dokumenty nalezené v Timbuktu. Ty například ukazují jak ‘Abd al-Mālik Drūdkāl⁹²⁵ (AQIM) kritizoval jednání Ansar Dine – podle něj byli příliš ukvapení s nastolováním islámského práva ve městě,

---

⁹¹⁷ AMDH-FIDH, “War Crimes in North Mali”, 7.

⁹¹⁸ AMDH-FIDH, “War Crimes in North Mali”, 16.

⁹¹⁹ V Dogonštině znamená *toguna* přístřešek, a jedná se o nízkou otevřenou stavbu s vyřezávanými či jinak zdobenými sloupy, ve které se ve vesnicích projednávaly důležité otázky, ale která také nabízela stín v horkých dnech.

⁹²⁰ “MINUSMA: Cultural Heritage”.

⁹²¹ Sidi, “Maintaining Timbuktu’s Unique Tangible and Intangible Heritage”.

⁹²² UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 7.

⁹²³ “MINUSMA: Cultural Heritage”. UNESCO, “First mission to Gao since end of military occupation of northern Mali takes stock of serious damage to the city’s cultural heritage”.

⁹²⁴ Dowler, ““They Broke our Instruments.” Preserving African Music in a Time of War”.

⁹²⁵ V Západním světě známý jako Abdalmalik Drukdal nebo pod válečným jménem Abū Mus‘ab al-Wadūd.

přičemž doslova zmínil dva případy: zničení svatyní a veřejné fyzické tresty jako kamenování a bičování.⁹²⁶ Podle něj byl místní islám natolik umírněný a tolerantní, že se obyvatelé města nedokázali s takto tvrdým jednáním smířit.⁹²⁷ Drūdkāl,⁹²⁸ původem Alžířan, vycházel ze svých znalostí regionu, ale také z války z Afghánistánu. Oproti nadšenému uspěchanému přístupu malijských skupin Ansar Dine a MUJAO měl Drūdkāl rozhodně větší zkušenosti, jelikož AQIM, kterou založil a které byl emírem, se na podobných projektech už v minulosti podílela. Obecně se Drūdkāl zasazoval o krátkodobé přijetí místní „pomýlené tradice“ a její pomalé přetváření k obrazu svému. Klíčem k tomu mělo být získání netuaregských komunit severu (songhajské, fulánské a arabské).⁹²⁹

Rozkrádání movitého dědictví

V přístupu k historickým lokalitám došlo k proměně v 50. letech 20. století, za kterou stály společenské a ekonomické jevy. Timothy Insoll⁹³⁰ ve svém článku uvádí, že vlny uprchlíků ze Sahelu v 50. letech a farmáři zchudlí dlouhými suchy v 70. letech začali hledat způsob obživy a staré hroby se staly snadným cílem, přičemž právě chudoba měla velký vliv na zapojení se do ilegálních výkopů.⁹³¹ V 80. a 90. letech byly aktivity vykradačů lokalit zdokumentovány v několika člancích, přičemž zmíněný článek z roku 1993 z oblasti Gao popisuje obrovskou frekvenci ilegálních výkopů. Autor rovněž poznamenává, že nálezy (hlavně zlato, skleněné korálky a kameny) jsou transportovány do okolních zemí jako je Mauritánie, kde jsou vykoupeny a znovu přepracovány na šperky nebo kouzla/amulety.⁹³²

Malijské starožitnosti se začaly na evropských trzích objevovat se vznikem Francouzského Súdánu, přičemž primární zájem byl o terakotové⁹³³ (hlavně z oblasti Dženné) a dřevěné sochy. Při archeologických výzkumech skončilo velké množství materiálu v rukou sběratelů, což je zdokumentováno v několika studiích.⁹³⁴ V 70. letech, když se obchod s malijskými starožitnostmi začal rozvíjet, lokální dealeri nacházeli partnery v Evropanech,

---

⁹²⁶ Callimachi, “In Timbuktu, al-Qaida left behind a Manifesto”, 5.

⁹²⁷ Harmon, *Terror and Insurgency in the Sahara-Sahel Region: Corruption, Contraband, Jihad and the Mali War of 2012-2013*, 195.

⁹²⁸ Jacinto, “Key figures in al Qaeda's North African branch“, 2.

⁹²⁹ Idrissa, *The Politics of Islam in the Sahel: Between Persuasion and Violence*, 184.

⁹³⁰ Insoll, “Looting the Antiquities of Mali: the Story continues at Gao”, 630.

⁹³¹ V roce 2019 žilo 41,3 % obyvatel Mali pod hranicí chudoby. Nejchudší oblasti jsou na jihu, kde žije většina populace. Mali je 182. na Indexu lidského rozvoje ze 188 zemí světa. “The World Bank in Mali”.

⁹³² Insoll, “Looting the Antiquities of Mali: the Story continues at Gao”, 630.

⁹³³ V roce 1991 Sotheby's vydražilo terakotovou sochu z Malí, starou šest set až tisíc let za 275,000 USD. Paradoxně se jednalo o poloviční padělek: ke staré nádobě malijský sochař přídělal antropomorfní doplňky. Hammer, “Looting Mali's History”.

⁹³⁴ Jejich stručný přehled nabízí Panella, “Looters or Heroes? Production of Illegality and Memories of ‘Looting’ in Mali” na úvodních stranách článku.

kteří byli schopni fundovat jejich aktivity na saharské podmínky obrovským množstvím peněz.⁹³⁵ Na počátku 21. století poptávka po starožitnostech nejen z Mali, ale ze západní Afriky, vzrostla,⁹³⁶ a to jak poptávka po umění „africkém“ (jako například dogonské sochy) tak „saharském,“ spojeném s bohatou muslimskou historií regionu. Rozkrádání v údolí řeky Niger podle odhadů zasáhlo 80-90 % lokalit.⁹³⁷ V roce 2005 bylo na letišti v Marseille zabaveno devět tisíc pět set artefaktů z Mali a o několik dní později byl zastaven německý kamion jedoucí z Maroka, naložený dalšími starožitnostmi z této země. V roce 2007 byla zásilka zabavena na letišti Charlese de Gaulla v Paříži.⁹³⁸ Často vyvážené a žádané objekty se dostaly na ICOMem sestavený *Red list* pro západní Afriku, který zahrnuje řadu objektů typických pro Mali.⁹³⁹ Mezi nimi jsou například rukopisy, sochy z terakoty, nádoby, šperky a podložky pod hlavy.

V rámci boje proti ničení kulturní krajiny se Mali pokouší vzdělávat své občany o důležitosti ochrany kulturního dědictví skrze média, ale také veřejné akce a Kulturní mise. Tyto aktivity se setkaly s úspěchem. V některých případech se ze zlodějů stali ochránci památek zaměstnaní muzei,⁹⁴⁰ jindy vesničané sami vytvořili hlídky, které patrolovaly v okolí ohrožených lokalit.⁹⁴¹ V roce 2018 bylo Národní muzeum v Bamaku oceněno za svoje aktivity cenou Nadace Prince Clause.⁹⁴²

Na mezinárodní úrovni se Spojené státy zavázaly, že se zasadí o zmenšení importu nelegálních artefaktů do USA a bilaterální dohoda byla uzavřena i s Mali.⁹⁴³ Jejich spolupráce na této úrovni trvá přes dvacet let (od roku 1997) a byla několikrát obnovena. Naposledy došlo k jejímu prodloužení v roce 2017,⁹⁴⁴ přičemž poprvé byly do restrikcí na import zařazeny také rukopisy. V rámci smlouvy je zakotvena také vědecká spolupráce a výpůjčky, díky čemuž mohla být v Národním muzeu přírodní historie uskutečněna výstava *Voices of Africa*.⁹⁴⁵ Mali se rovněž zavázalo posílit spolupráci s okolními zeměmi na omezení ilegálního vývozu svých

---

⁹³⁵ Cristiana Panella popisuje, že belgický obchodník byl ochotný zaplatit padesát milionů malijských franků (MF), přičemž v té době se cena kozy pohybovala mezi 300 a 500 MF. Panella, "Looters or Heroes? Production of Illegality and Memories of 'Looting' in Mali", 7.

⁹³⁶ Hammer, "Looting Mali's History".

⁹³⁷ SAFE, "Cultural Heritage at Risk: Mali".

⁹³⁸ Hammer, "Looting Mali's History".

⁹³⁹ "Red Lists Database".

⁹⁴⁰ SAFE, "Cultural Heritage at Risk: Mali". UNESCO, "First mission to Gao since end of military occupation of northern Mali takes stock of serious damage to the city's cultural heritage".

⁹⁴¹ Maigna, "Le tombeau des Askia de Gao "surveillé" par des jeunes de la ville, selon notre observateur".

⁹⁴² SAFE, "Cultural Heritage at Risk: Mali".

⁹⁴³ "Export.gov: Mali - U.S. Export Controls".

⁹⁴⁴ Seznam restrikcí k nahlédnutí zde: Bureau of Educational and Cultural Affairs, "Current Import Restrictions".

⁹⁴⁵ Bureau of Educational and Cultural Affairs, "United States and Mali Extend Cultural Property Agreement, Include Protection for Manuscripts".

památek – jak ukazuje článek od Joshuy Hammera, zejména Niger byl doporučován pro vývoz zakoupených artefaktů,⁹⁴⁶ at' už pro pašeráky, tak také turisty, jelikož právě Niger nabízel v sousedství nejmenší zájem o kontrolu artefaktů. Vedle toho bylo podle Hammera doporučováno také podceňování zboží či falešné dokumenty, které artefakty prezentovaly jako moderní africké umění s patinou. Této cestě napomáhá nedostatečné vzdělání celních úředníků, stejně jako jejich uplatitelnost či nezájem.

Péče o kulturní statky v Mali

Ochrana během konfliktu

Útoky na kulturní dědictví a posílení moci teroristických skupin na severu donutily vládu v Bamaku, aby v květnu 2012 začala situaci ve spolupráci s UNESCO řešit. Vláda se zavázala, že přijme Druhý protokol k Haagské úmluvě,⁹⁴⁷ aby byla schopná podávat žádosti o zvýšenou ochranu malijského kulturního dědictví. Rovněž zažádala o zapsání Askiovy hrobky a Timbuktu na seznam ohroženého světového dědictví⁹⁴⁸ a zavázala se k přípravě podrobné zprávy o možnostech a prioritách ochrany památek na svém území. UNESCO se na druhou stranu zavázalo k podpoře a asistenci Mali ve spolupráci s organizacemi OSN, informování Komise pro světové dědictví o situaci a rovněž šíření osvěty o situaci v okolních zemích tak, aby byly schopny bojovat a zamezit ilegálnímu obchodu se starožitnostmi.⁹⁴⁹ V lednu 2013 za spolupráci ve vytváření preventivních opatření a výcviku ozbrojených jednotek sousedních zemí v oblasti ilegálního obchodu Bokova poděkovala zejména Norsku, Chorvatsku a Mauriciu.⁹⁵⁰ V reakci na zprávu UNESCO, Komise pro světové dědictví rozhodla o vytvoření zvláštního fondu na ochranu světového dědictví v Mali.⁹⁵¹

Důležitou roli během konfliktu hrála MINUSMA, vytvořená v dubnu 2013. Poprvé v historii Rada bezpečnosti zahrnula do mandátu mírové mise i ochranu kulturních a historických lokalit⁹⁵² ve spolupráci s UNESCO,⁹⁵³ které v oficiálním dopise jednotky vyzvalo, aby postupovaly v souladu s 4. článkem Haagské úmluvy (1954), který zakazuje ničit

---

⁹⁴⁶ SAFE, "Cultural Heritage at Risk: Mali".

⁹⁴⁷ UNESCO, "Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage", 5, 7.

⁹⁴⁸ UNESCO, "Heritage sites in northern Mali placed on List of World Heritage in Danger".

⁹⁴⁹ UNESCO, "Government of Mali and UNESCO move to protect Timbuktu and other Heritage Sites in the North of Mali".

⁹⁵⁰ UNESCO, "The Director-General of UNESCO urges Military Forces to protect Cultural Sites in Mali during Air Raids and Ground Interventions".

⁹⁵¹ UNESCO, "Creation of a Special Fund for the Safeguarding of Mali's World Heritage Sites".

⁹⁵² "MINUSMA: Cultura Heritage".

⁹⁵³ Podle rezoluce S/RES2100 (2013), ods. 16(f) a rezoluce S/RES/2164 (2014), ods.14(f).

a poškozovat kulturní statky.⁹⁵⁴ MINUSMA v reakci na destrukce vytvořila *Quick Impact Projects (QIPs)*,⁹⁵⁵ v rámci kterých mohla zahájit obnovu čtyř knihoven. Vedle toho UNESCO vytvořilo pro potřeby nejen vojenských operací *Passeport pour le patrimoine*, podrobný popisový, fotografický i topografický plán malijských památek v Timbaktu, Gao a širším Kidalu (el-Souk),⁹⁵⁶ určený pro vojenské jednotky, aby byly schopny jasně rozpoznat, definovat a ochránit kulturní statky.⁹⁵⁷ Pozdější materiály tohoto typu se týkají pouze Timbaktu, přičemž se lokalitě věnují spíše z archeologického úhlu pohledu. Jedná se o *Manuel pour la conservation de Tombouctou* a *Etude sur les mausolées de Tombouctou*,⁹⁵⁸ které jsou založené na práci italských archeologů v letech 2002-2008 a UNESCO je publikovalo v létě 2014.

Jednou částí historie Timbaktu, která byla nejvíce ohrožena válkou, byly cenné rukopisy, uložené ve třiceti šesti soukromých knihovnách a v Institutu Ahmada Baby pro vyšší vzdělávání a islámský výzkum.⁹⁵⁹ Zkoumání rukopisů se věnovala řada projektů s rozličným zaměřením. Jedním z nich je například *Into the Scientific Content of the Timbuktu Manuscripts*, jehož cílem bylo věnovat se vědeckým textům, primárně s astronomickým zaměřením a vytvořit obrázek o stupni vědy v říších Mali a Songhaj.⁹⁶⁰ Jiné se zase soustředily pouze na určité knihovny, jako například na sbírku v knihovně Muḥammada Tahāra.⁹⁶¹ Část Institutu

---

⁹⁵⁴ UNESCO, "The Director-General of UNESCO urges Military Forces to protect Cultural Sites in Mali during Air Raids and Ground Interventions".

⁹⁵⁵ Jedná se o menší projekty s délkou trvání maximálně šest měsíců a financováním do padesáti tisíc dolarů, které jsou zaměřené na podporu místních komunit a budování důvěry k mírovému procesu. "MINUSMA: Quick Impact Projects".

⁹⁵⁶ UNESCO, *Passeport pour le patrimoine: Nord Mali – Tombouctou – Gao – Kidal*. Dokument popisuje lokality, přidává mapy, přesnou GPS polohu a je rozšířený i o další významná místa v regionu, přičemž nezapomíná ani na nehmotné dědictví.

⁹⁵⁷ Podobný *no-strike* manuál vznikl v té době i v Libyi ve spolupráci ICOM, International Military Cultural Resources Work Group a U.S. Committee of Blue Shield.

⁹⁵⁸ Bertagnin; and Sidi, "Manuel pour la conservation du Tombouctou". Ghetti, "Étude sur les mausolées de Tombouctou".

⁹⁵⁹ Ze středověku se v Timbaktu dochovalo na tři sta tisíc rukopisů, z nichž většina pochází z 12. až 15. století. Tyto texty pokrývají obrovskou škálu témat od náboženských, přes historii, kulturu, přírodu i vědy a byly napsány místními vědci, ale také přineseny z jiných částí muslimského světa. Pro jejich ochranu vzniknul v roce 1973 ve spolupráci s UNESCO Institut Ahmada Baby pro vyšší vzdělávání a islámské učení (IHERI-AB), který shromáždil největší množství rukopisů v celé západní Africe. Pro informace o institutu i o rukopisech viz. "The Tombouctou Manuscripts Project".

V roce 1997 natáčela ve městě dokumentární film delegace z Harvardu, jejíž členové později stáli za dotacemi pro soukromé knihovny ve městě. O podporu vzniku výzkumného centra se zasadil jihoafrický prezident Mbeki po návštěvě v roce 2001. Centrum vzniklo a v rámci projektu *South Africa-Mali*, na který navazoval *Timbuktu-UCT Manuscripts Project*, se základnou na Univerzitě Kapského města. Farouk-Alli, "Timbuktu's Scientific Manuscript Heritage: the re-Opening of an Ancient Vista?", 43. Projekt je prvním kulturním projektem v rámci rámce *New Partnership for Africa's Development (NEPAD)*.

⁹⁶⁰ Medupe et al., "The Timbuktu Astronomy Project".

⁹⁶¹ Roiland, "The Pilot Project for the Mohamed Tahar Library in Timbuktu".

Ahmada Baby, jeho vybavení i obsahu byla zničena v roce 2012.⁹⁶² Institut v době útoku přechovával asi čtyřicet tisíc svazků, další tisíce byly v držení dalších městských knihoven, které už po generace spravují staré městské rodiny ve spolupráci s nevládní organizací SAVAMA-DCI.⁹⁶³ Většina jeho obsahu byla zachráněna zejména díky snahám knihovníků a místních lidí.

Od začátku konfliktu se knihovníci⁹⁶⁴ snažili zachránit co nejvíce z rukopisů, a po osm měsíců je v kovových bednách převáželi do bezpečných oblastí země. První část „pašování“ probíhala po řece Nigeru, odkud pak byly truhly přeloženy do aut a transportovány na jih.⁹⁶⁵ Celkem bylo zachráněno na dvě stě osmdesát tisíc rukopisů uložených ve dvou tisíci čtyři sta bednách, patrně až 95 % celkového množství.⁹⁶⁶ Nicméně i v dnešní době nepřestávají být texty ohroženy; velkým problémem se ukázala být změna prostředí a neschopnost zabezpečit podmínky pro jejich skladování, a to, ačkoliv se jak bamacké, tak mezinárodní organizace snaží pro jejich ochranu udělat maximum.⁹⁶⁷

Rekonstrukce po obnově pořádku

Prvním problémem, se kterým se Mali začalo potýkat ihned od začátku konfliktu, byl nedostatek prostředků na potřebnou péči a obnovu. Už v roce 2006 při ukončování projektu na záchranu monumentální architektury, nizozemští odborníci,⁹⁶⁸ kteří projekt vedli, doporučili Mali vytvoření fondu na udržování architektonicky významných struktur. Fond, který Ministerstvo kultury přislíbilo, a který měl operovat s asi deseti miliony Západoafrickými Franky, nikdy nevznikl⁹⁶⁹ a Mali tudíž během krize a ani po ní nedisponovalo prostředky na ochranu a údržbu svých architektonických lokalit, když bylo

---

⁹⁶² Oproti očekávání, Joris Kila našel Institut při návštěvě v lednu 2014 v překvapivě dobrém stavu. Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 596.

⁹⁶³ “SAVAMA-DCI”.

⁹⁶⁴ Nejvýraznější osobou krize se stal Dr. Abdel Kader Haidara, kurátor sbírek knihovny Mamma Haidara. Haidara, spolu s americkou odbornicí Stephanie Diakité, se zasadil o transfer rukopisů do Bamaka ještě před příchodem radikálních skupin, a to s podporou Nadace prince Clause, Fordovy nadace a Nadace Doen a SAVAMA-DCI. Hammer, “The Race to save Mali’s Priceless Artifacts”.

⁹⁶⁵ Rasmussen, “The Manuscripts of Timbuktu: Armed Conflict and the Preservation of Memory”, 37, 38.

⁹⁶⁶ Bondarev et al., “Safeguarding the Manuscripts of Timbuktu”, 9.

⁹⁶⁷ Morgan, “Saved from Islamists, Timbuktu’s Manuscripts face New Threat”.

⁹⁶⁸ Zároveň některé domy restaurované Holanďany byly během krize zničeny. Nejznámějším z nich je Starý dvůr, tradiční stavba nedaleko Velké mešity v Dženné, zničená v roce 2012 spolu s několika menšími stavbami. Důvodem ke zničení nebyli útočníci a ani špatný stav objektu, ale vysoká tržní hodnota pozemku, na kterém stál. Město nyní pracuje s novými regulacemi pro demolicí budov, a rovněž také s požadavky na nahrazení již dříve zničených staveb jinými, které by zapadaly pro prostředí. Joy, “UNESCO is what?” *World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali*”, 73.

⁹⁶⁹ UNESCO; and Direction Nationale du Patrimoine Culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 41.

zapotřebí. Vzhledem k těmto nedostatkům, se setkání odborníků zaměřené na záchranu památek v Mali, které proběhlo 18. února 2013 v sídle UNESCO,⁹⁷⁰ vedle přípravy akčního plánu pro další postup zaměřilo také na jeho financování. Vybraná skupina se na jaře stejného roku vypravila do Mali zdokumentovat situaci a přinést konkrétní návrhy na řešení. Na rehabilitaci poškozeného kulturního dědictví bylo určeno 5 150 000 USD, které pochází od řady dárců a zapojených subjektů, a které budou rozděleny do mnoha dílčích projektů v několika časových úsecích. Na další projekty, jako jsou výcviky odborníků, workshopy, vybavení a informovanost bude zapotřebí odhadem 2 620 000 USD.⁹⁷¹ Velkou roli hraje také úzká spolupráce s Francií.⁹⁷² Tato spolupráce například zahrnuje grantové programy, díky nimž jsou odborníci vzděláváni v Národním institutu dědictví ve Francii a ve Škole afrického dědictví v Beninu. Vedle toho byla uzavřena Úmluva Francie-UNESCO, v jejímž rámci bude Francie podporovat projekty obnovy a ochrany malijských měst. Do nich se zapojí Francouzská asociace umění a historického dědictví měst. Francie rovněž pomůže Mali v boji s ilegálním obchodem s movitými objekty, na čemž bude spolupracovat se svými muzei.

Rekonstrukce Timbuktu začaly v březnu 2014 a jejich první kolo proběhlo uvnitř vlastní komunity za dohledu vyšších instancí. Na pracích se podíleli místní zedníci pod dohledem místních i mezinárodních expertů a imáma z mešity Djingareyber, ke které rekonstruovaná mauzolea náleží, s podporou vlády, UNESCO, MINUSMA, Bahrajnu, Chorvatska, Mauriciu a Andorry.⁹⁷³ Tato první fáze opravy mauzoleí šajcha Baber Baba Idjè a šajcha Maḥamane al-Fulānīho byla dokončena po měsíci. Rekonstrukce byly provázeny tradičními rituály, jako je četba Koránu, a byly prováděny technikami, které jsou vlastní místním zedníkům.⁹⁷⁴ V létě 2015 byla rekonstrukce ostatních mauzoleí téměř kompletní.⁹⁷⁵ Právě rituály a tradice jsou zásadní pro komunitu města, která k mauzoleím vzhlíží jako k ochráncům – v roce 2016 byl proto po devíti stoletích uskutečněn rituál zasvěcení mauzoleí v mešitě Djingareyber, při kterém proběhly zvířecí oběti a rituální čtení.⁹⁷⁶ Nicméně i po začátku rekonstrukcí ve fondu zřízeném pro opravu Mali v roce 2014 stále chyběla většina

---

⁹⁷⁰ UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”.

⁹⁷¹ UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 11-20.

⁹⁷² UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 9.

⁹⁷³ UNESCO, “Reconstruction of World Heritage Mausoleums starts in Timbuktu (Mali)”.

⁹⁷⁴ UNESCO, “The First Stage in the Rehabilitation of Cultural Heritage of Timbuktu (Mali) is Complete”.

⁹⁷⁵ UNESCO, “Reconstruction of Timbuktu Mausoleums nears Completion”.

⁹⁷⁶ UNESCO, “900 – Year-Old Consecration Ceremony held for the Timbuktu Mausoleums”.

peněz, předpokládaných k opravě škod. Z potřebných jedenácti milionů disponoval fond pouze čtyřmi.⁹⁷⁷

Pro potřeby rekonstrukce tohoto města vznikl *Manuel pour la conservation de Tombouctou*,⁹⁷⁸ který má sloužit k usnadnění prací na obnově města. Téměř stostránková práce se věnuje geografickému a historickému zázemí Timbaktu, morfologii jeho urbánního charakteru, stavebních prvků, důvodů degradace a návrhů na obnovy, místní stavařské tradici a doporučením k možné ochraně a obnově lokalit. Tento materiál, stejně jako jiné, je určen v první řadě místním správcům a těm, kteří se budou podílet na pracích ve městě. Zároveň nemá ambice být vyčerpávajícím dílem, zůstává příručkou, která se věnuje základní problematice. Autoři také uvádí řadu příčin degradace struktur ve městě, které nejsou spjaté s destrukcemi z rukou radikálních skupin. Důvody se příliš neliší od jiných oblastí v Mali i zahraničí: eroze (většina staveb ve městě je ze sušené hlíny), poškození pískem, nekompatibilita nových materiálů ničící jednotu města, vlhkost z dešťů i ze stojící vody, která se usazuje v prasklinách, opuštění a zanedbání a ztráta know-how. Právě nedostatečné či ztracené zkušenosti moderních stavitelů se snaží tento manuál nahradit: podrobné kresby vysvětlují typologii staveb, složení materiálů i způsoby konstrukce, aby byly budovy ochráněny před ničivými vlivy a zároveň nabízí návrhy, jak tradiční architekturu doplnit moderními prvky, jako jsou koupelny, kuchyně, elektrické vedení či satelity tak, aby stavby nepoškodily či nezničily jejich celkový vzhled.

Evaluace rekonstrukčních projektů v roce 2020 odhalila, že mauzolea v Timbaktu jsou součástí žitého dědictví; jejich návštěvnost se navrátila na 50-100 %. Zároveň ale autoři evaluace zmiňují, že ačkoliv byl během rekonstrukcí silný tlak na udržení autentičnosti, touha po „moderních“ materiálech je ve městě velmi silná a do budoucna může jeho autenticitu poškodit.⁹⁷⁹

Do krize v roce 2012 byla situace ve městě regulována místními strukturami, které postupují podle nástrojů na správu města. Z roku 2005 je to *Plán na revitalizaci a ochranu starého města, Strategický plán asanací (2005) a Plán na konzervaci a správu (2006-2010)*. Nově také *Urbánní nařízení a Manuál na konzervaci*. V Dženné byl první *Plán správy a konzervace*⁹⁸⁰ vyhlášen v letech 2008-2012 a druhý 2018-2022⁹⁸¹ a jeho cíle jsou velmi

---

⁹⁷⁷ UNESCO, “Re-Building Cultural Heritage in Mali”.

⁹⁷⁸ Bertagnin; and Sidi, “Manuel pour la conservation du Tombouctou”.

⁹⁷⁹ Joffroy; and Essayouti, „Lessons learnt from the reconstruction of the destroyed mausoleums of Timbaktu, Mali“, 918, 919.

⁹⁸⁰ Pod patronací UNESCO, Ministerstva kultury, technických spolupracovníků a dárců.

⁹⁸¹ Plán viz. UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”.

podobné až totožné s cíli pro obnovu Timbuktu. V roce 2008 AKTC a Ministerstvo kultury zahájili program na obnovu hliněných staveb. Zároveň s tímto projektem probíhala rekonstrukce Velké mešity v Dženné. Po ukončení prací zahájil AKTC projekt *Zlepšování veřejných prostranství a břehů v Dženné*. Po roce 2012 došlo k přerušení projektů se zahraniční účastí, nicméně některé z nich byly dokončeny Kulturní misí, místními institucemi a neziskovými organizacemi.⁹⁸² Kvůli devastaci města dané rychlým urbánním rozvojem byl sestaven *Plán dílčího urbanismu a Regulace urbanismu*, které by měly tato rizika zmenšovat.⁹⁸³ V roce 2013 bylo konstatováno, že z osmdesáti tří domů restaurovaných do roku 2006 je pouze zlomek v dobrém stavu,⁹⁸⁴ důvodem je fakt, že jejich obyvatelé často nehledí na zachovávání historických a architektonických kvalit budov. Město se dlouhodobě potýká s otázkou vývozu odpadu, sanace, zmatečných zástaveb veřejných prostorů a problémů s vodou, která ohrožuje archeologické lokality v regionu. Na rekonstrukcích se ve spolupráci s Kulturní misí podílelo UNESCO, AKTC, EU, Coopération espagnole, Nizozemí, Nadace prince Clause a MINUSMA.⁹⁸⁵

Askiova hrobka se dočkala v roce 2016 zapsání na seznam zesílené ochrany, díky tomu, že Mali v roce 2012 podepsala Druhý protokol k Haagské úmluvě.⁹⁸⁶ První podpory v rámci Nadace pro ochranu kulturních statků v době ozbrojených konfliktů se země dočkala v roce 2012 (40 500 USD) a následně i v roce 2016 (35 000 USD),⁹⁸⁷ a to i přesto, že nesplnila podmínky a neupravila své památkové zákony podle stanovených požadavků. V roce 2018 byla lhůta na úpravu zákonů prodloužena o dva roky.⁹⁸⁸ V roce 2020 Mali požádalo o další prodloužení, vzhledem k epidemii nemoci covid-19 (ale také bezpečnostním problémům), která zpozdí plánované projekty. Komise žádost přijala a prodloužila o další tři roky.⁹⁸⁹

---

⁹⁸² UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 37.

⁹⁸³ O správě města viz. UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”.

⁹⁸⁴ UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 42.

⁹⁸⁵ UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 60.

⁹⁸⁶ UNESCO, “Etat de conservation du site du tombeau des Askia (Mali) (C1139)”, 2.

⁹⁸⁷ “The Fund for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”, 7.

⁹⁸⁸ UNESCO, “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Thirteenth Meeting”, 2.

⁹⁸⁹ UNESCO, “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Fifteenth Meeting”, 3.

Na nadnárodní úrovni Mali spadá do programů *Povodí řeky Niger*, který funguje pod patronací Africké rozvojové banky a Světové banky.⁹⁹⁰ Ten sice a priori nepracuje na ochraně historických lokalit, ale na ochraně povodí řeky: jejího odpísčení, ochraně zemědělské půdy, ekosystémů a populací na nich závislých, nicméně vzhledem k tomu, že tři historická města severu leží na povodí této řeky, je pro jejich budoucí existenci zabezpečení jejího toku zásadní.

Vedle přímých projektů na ochranu a rekonstrukci malijského dědictví vzniká také celá řada projektů alternativních, které se snaží o uchování malijské kultury a dědictví pro budoucnost. Jedním z nich je projekt *Preserving Heritage in Mali*, za kterým stojí americká vědkyně Dr. Candence M Keller z Michigan State University, která zaznamenává malijskou kulturu pomocí fotografií. Podařilo se jí shromáždit sto tisíc černobílých negativů z období let 1950-1980, vytvořených malijskými fotografi. Z této sbírky vznikl *Archive of Malian Photography*, volná databáze fotografií přístupných badatelům. Za myšlenkou stál podle Keller fakt, že negativy fotografií jsou rodinami fotografů zapůjčovány cizincům, kteří je často využívají pro své soukromé projekty, na kterých vydělávají peníze, a samotné negativy rodinám nevrátí. Jejím cílem je proto ochránit tuto specifickou část kulturního dědictví Mali.⁹⁹¹

Péče o historické rukopisy

Na setkání odborníků UNESCO v roce 2013 byla představena opatření, která by měla být nastavena, aby byla zajištěna ochrana rukopisů. Tato opatření jsou postavena na šesti krocích: 1) sestavit kompletní inventář dochovaných rukopisů (který bude zahrnovat rukopisy ve veřejných i soukromých knihovnách v Timbuktu i Bamaku) 2) provést konzervaci 3) navázat spolupráci se soukromými knihovnami a sbírkami, aby byla zajištěna kvalita uložení v dlouhodobém měřítku 4) digitalizovat rukopisy a zasadit se o co nejširší přístup k nim 5) vyškolení knihovníky a archiváře 6) mobilizovat síť partnerů, zahrnující francouzskou Národní knihovnu, IFLA a s podporou vlád Norska a Jihoafrické republiky.⁹⁹²

Na zmíněném setkání v roce 2013 UNESCO na základě své terénní mise v květnu a červnu odhadovalo, že asi dva až tři tisíce rukopisů z Institutu Ahmada Baby bylo spáleno a asi 300 000 bylo knihovníky transportováno do Bamaku.⁹⁹³ Instituce hlavního města se

---

⁹⁹⁰ "The Niger River Basin: a Vision for Sustainable Management".

⁹⁹¹ "Preserving Heritage in Mali".

⁹⁹² UNESCO, "Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage", 9.

⁹⁹³ UNESCO, "Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of

okamžitě začaly potýkat s problémem péče o množství křehkého materiálu; suché podnebí Timbaktu umožňovalo, aby byly texty celá staletí uloženy v bednách či policích, aniž by výrazně chátraly. Bamako se ale nachází v subtropickém pásmu, kde jsou podmínky zcela jiné. Haidara proto s podporou projektu *T160k*⁹⁹⁴ zahájil digitalizaci dokumentů, přičemž hlavní důraz klade na ty, které mohou pomoci v budování mírové společnosti a zavedení dialogu. Klíčová témata by měla být mír, dobrá vláda a kultura tolerance.⁹⁹⁵ Organizací, která se tomuto projektu věnuje je Památeční knihovna Mamma Haidara, do jejíž činnosti je zapojeno velké množství žen, které pracují s katalogy knihoven,⁹⁹⁶ což pomáhá s posilováním jejich role ve společnosti. Na záchranných projektech spolupracuje UNESCO, které spolu s Norskem, Jihoafrickou republikou a dalšími nabídlo finanční pomoc pro jejich uskutečnění.⁹⁹⁷

Dlouhodobě se výzkumu rukopisů v soukromých knihovnách v Timbaktu věnuje SAVAMA-DCI, které Haidara předsedá.⁹⁹⁸ Organizace funguje díky podpoře UNESCO, Fordovy nadace, Ministerstva zahraničních věcí Spolkové republiky Německo a Nadace Gerdy HENKEL skrze Universitu v Hamburgu, a svojí participací v projektu *Mali-Lucembursko (MLI/015)*. Mezi její činnosti patří digitalizace, konzervace a katalogizace rukopisů, ale také vzdělávání, rekonstrukce a podpora knihoven, organizace výstav, vlastní výzkum a pátrání po dalších dílech.

Dlouhodobý zahraniční projekt, který se výzkumu rukopisů věnuje je *Tombouctou manuscripts project*, založený v letech 2002/2003. Výzkumný tým má základnu v Kapském městě a v době jeho založení se Timbaktu, po kterém byl pojmenován jako po symbolu afrického literárního dědictví, stalo symbolem budoucího výzkumu afrických rukopisů jako celku. Záběr výzkumného týmu se stále rozšiřuje na například nově objevené sbírky v Mozambiku či na Madagaskaru.⁹⁹⁹ Projekt stojí za třemi publikacemi o Timbaktu: *The Meanings of Timbuktu*, *Timbuktu: Script and Scholarship* a *From Istanbul to Timbuktu: Ink routes*. Vedle publikační a výzkumné aktivity členové týmu rovněž na stránkách informovali o vývoji ve městě během let 2012-2013 a o úsilí knihovníků zachránit rukopisy, ať už

Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 5.

⁹⁹⁴ “T160K”.

⁹⁹⁵ T160K Blog, “Good Governance in Mali is getting a Boost from their Librarians!”.

⁹⁹⁶ T160K Blog, “How Women are preserving the Ancient Islamic Scholarship of Africa”.

⁹⁹⁷ UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 11-20.

⁹⁹⁸ “SAVAMA-DCI”.

⁹⁹⁹ “The Tombouctou Manuscripts Project”.

v Timbaktu, tak v Dženné, jehož sbírkám se projekt také věnuje. Na krátkou dobu pro tuto odnož projektu existovaly stránky *Djenné Manuscripts Project*,¹⁰⁰⁰ které jsou v době psaní tohoto textu nefunkční, přičemž projekt, který započal po roce 2009, se zdá být zastavený.

Další uzavřený projekt, který běžel v letech 2014-2016 byl crowdfundingový *Libraries of Timbuktu in exile (T160k)*. Projekt si kladl za cíl finančně podporovat knihovny a knihovníky města s tím, že se zasazoval o medializaci problému a oslovoval potencionální dárce. Za více než dva roky svojí existence vybral přibližně 25 tisíc dolarů.¹⁰⁰¹

Za zmínku stojí, že ne všechny rukopisy opustily město. Například knihovna al-‘Aqīb, která je součástí knihovny Sankoré, zůstala zachována i po roce 2012. Na její obnovu a zlepšení péče o rukopisy se zaměřuje projekt ALIPH, který probíhá v letech 2019 a 2020.¹⁰⁰² Zároveň v knihovně probíhají digitalizační a výzkumné projekty, například projekt *Ajami Lab* pod hlavičkou univerzity v Hamburku,¹⁰⁰³ nebo projekt ELIT (*Endangered Libraries in Timbuktu*) pod hlavičkou British Library.¹⁰⁰⁴

Al-Mahdī a ICC

Krise v Mali přinesla poměrně medializovaný případ odsouzení Aḥmada al-Faḳīho al-Mahdīho. Ten se stal prvním jedincem, který byl souzen a odsouzen Mezinárodním soudním tribunálem za ničení kulturních statků, aniž by byl souzen i pro jiné zločiny v souvislosti s tímto jednáním. Al-Mahdī byl zatčen 26. září 2015 v Nigeru a předveden před ICC kvůli obvinění ze zločinů podle Římského statutu, článku 8(2)(e)(iv), „*válečného zločinu útoku na budovy určené náboženským, vzdělávacím, uměleckým, vědeckým a charitativním účelům, či historické monumenty.*“ Podle ředitelky UNESCO Iriny Bokove je „*rozhodnutí Mezinárodního tribunálu milníkem v uznání důležitosti dědictví pro lidstvo jako celek a pro komunity, které jej po staletí zachovávaly. Rovněž podporuje přesvědčení UNESCO, že dědictví hraje důležitou roli v rekonstrukci a mírovém procesu.*“¹⁰⁰⁵

2. července 2012, ihned po prvních útocích na mauzolea v Timbaktu, prokurátorka Mezinárodního trestního soudu Fatou Bensouda prohlásila, že útoky na místní obyvatele a místa kultu by měly být kvalifikovány jako válečné zločiny, a tudíž i spadat pod jurisdikci ICC.¹⁰⁰⁶ Krátce

---

¹⁰⁰⁰ “Djenne Manuscript Library”.

¹⁰⁰¹ “T160K”.

¹⁰⁰² “ALIPH: Preserving Manuscripts in the al-Aqib Library, Sankoré Mosque of Timbuktu Timbuktu, Mali”.

¹⁰⁰³ “Universität Hamburg: Ajami Lab”.

¹⁰⁰⁴ “British Library: Endangered Libraries in Timbuktu (EAP1094)”.

¹⁰⁰⁵ UNESCO, “Timbuktu Trial: “A Major Step towards Peace and Reconciliation in Mali””.

¹⁰⁰⁶ Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 386.

na to zástupci malijské vlády oznámili záměr předat případ tribunálu a zvláštní skupina pro Mali při ECOWAS zažádala o zapojení ICC do vyšetřování.¹⁰⁰⁷ Kancelář prokurátora se primárně zaměřila na Timbuktu kvůli jeho zařazení na seznamu UNESCO a významu, jaký město má pro malijské i světové dědictví.¹⁰⁰⁸ Al-Mahdí byl souzen na základě Římského statutu, který Mali ratifikovalo v srpnu 2000. Na jeho základě má ICC jurisdikci nad zločiny proti lidskosti, válečnými zločiny a genocidou, které se v zemi odehrály.¹⁰⁰⁹ V případě Mali Římský statut doplnil a nahradil nedostatečnou a v té době do jisté míry nefunkční státní soudní moc.

Podle ICC byl al-Mahdí největší a nejprominentnější odborník na náboženské záležitosti v Timbuktu a hrál aktivní roli v institucích, které teroristické skupiny vytvořily. Znal se s jejich vůdci, účastnil se zasedání a v dubnu 2012 se zasadil o vznik instituce *al-hisba*, mravnostní policie, která zničila mauzolea.¹⁰¹⁰ Dle vyšetřování se na destrukcích podílel ve všech případech, a před jejich provedením se aktivně účastnil jednání. Zároveň si byl vědom chráněného statusu budov pod článkem 8(2)(e)(iv) Římského statutu. Ačkoliv podle některých zdrojů¹⁰¹¹ navrhoval, aby mauzolea nebyla zničena a pomohla posílit vazby mezi novými vládci města a původními elitami, na následných destrukcích se podílel. Al-Mahdí během soudního řízení v srpnu 2016 přiznal svou vinu a byl uznán vinným jako spolupachatel válečného zločinu útoku na objekty chráněné pod Římským statutem (články 8(2)(e)(iv), 25 (3)(a) a 65(2)) a odsouzen k devíti letům vězení.¹⁰¹² Ve svém rozsudku soud jako polehčující okolnost zohlednil, že nejprve byl proti zničení mauzoleí, jak bylo výše zmíněno.

Rozhodnutí ICC je, jak řekla Bokova, zlomové pro ochranu kulturního dědictví, jehož destrukce už dále není nepostihnutelná. Je postaveno na dřívějších rozhodnutích, které založily precedent – jako například obvinění velitelů Jugoslávské lidové armády za bombardování Dubrovníku. To pak právě poukazuje na rostoucí význam ochrany kulturních statků, kterým se nyní přisuzuje podobný význam jako jiným hodnotám tradičně chráněným mezinárodním humanitárním právem.

---

¹⁰⁰⁷ ICC, “Situation in Mali: Article 53(1) Report”, 7.

¹⁰⁰⁸ Joy, “Crimes against Cultural Heritage in Timbuktu”, 15.

¹⁰⁰⁹ ICC, “Situation in Mali: Article 53(1) Report”, 5, 6. Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, 605.

¹⁰¹⁰ Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 386.

¹⁰¹¹ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 631.

¹⁰¹² Podrobně je případ rozebrán zde: Praz, “Mali, Accountability for the Destruction of Cultural Heritage”.

ICC, “ICC-01/12-01/15: Situation in the Republic of Mali in the Case of the Prosecutor V. Ahmad al Faqi al Mahdi Judgment and Sentence”.

Závěr

Péče o kulturní statky Mali je ovlivněná mezinárodním postavením, v jakém se země nachází. Toto postavení je výsledkem minulosti země, která byla francouzskou kolonií a po své nezávislosti zůstala se Západem úzce propojena až do dnešní doby. Mali je, i přes obtížnou ekonomickou, společenskou i environmentální situaci aktivní součástí mezinárodního společenství, což mu umožňuje čerpat podporu a pomoc. Země úzce spolupracuje s nadnárodními institucemi, je otevřená investicím a přítomnosti zahraničních expertů. O snaze Mali pečovat o své dědictví svědčí i silně rozvinutá legislativa, která je do jisté míry odkazem francouzského koloniálního vlivu, západního vzdělání mnoha Malijců, a fungování země v mezinárodním společenství a jeho institucích.

Množství projektů, které jsou v Mali s pomocí mezinárodního společenství uskutečňovány, zapojují do velké míry i místní komunity, které jsou na své kulturní statky silně vázány. Obnova probíhá v rámci těchto komunit a zahrnuje a reflektuje tradice a rituály, které se k nim váží, což se ukazuje jako stále nutnější přístup. Právě díky němu nevznikají frustrace, které mohou vést k případným destrukcím, útokům, ale také posílit další konflikty. V prostředí akademiků a odborníků vznikají příručky, které přímo pracují s možnostmi péče a rekonstrukce kulturních statků, které jsou zároveň živoucím prostředím. Tyto příručky, jako je *Manuel pour la conservation de Tomboctou*, neprosazují ochranu historických budov za cenu snížení kvality života jejich obyvatel, ale poskytují návody, které lidem umožňují žít v tradičním prostředí a zároveň mít k dispozici moderní zázemí.

Příklad Mali demonstruje pozitivní vývoj ochrany kulturních statků během konfliktů, ale také vyrovnávání se s jeho následky. Během mise v Mali mohlo mezinárodní společenství čerpat z negativních zkušeností, které nabylo díky vojenské přítomnosti v jiných oblastech, například v Iráku. Tyto zkušenosti umožnily vytvořit postupy, díky kterým MINUSMA dokázala vést své operace tak, aby kulturní statky chránila. Fakt, že ochrana kulturních statků byla od počátku začleněna do úkolů mise, vypovídá o vývoji směrem k ohleduplnějšímu vztahu ozbrojených složek k dědictví. Zároveň byly vyzkoušeny přístupy, které posloužily k ochraně v dalších konfliktech; například myšlenka vzniku odlehčeného „manuálu“ pro potřeby vojáků v terénu byla později uplatněna v Sýrii i Iráku. Druhým aspektem pozitivního vývoje bylo odsouzení al-Mahdího Mezinárodním soudním tribunálem za válečné zločiny, které může nabídnout precedent do budoucna. První historické postihnutí ničení kulturních statků je zlomovým okamžikem dlouhého vývoje mezinárodního humanitárního práva směrem k jejich ochraně. Zároveň ochota Mali přenechat al-Mahdího potrestání ICC a jeho následné potrestání by mohly pozitivně ovlivnit jiné

země, potýkající se s podobnými zločiny.

Kritické ohrožení, do kterého se kulturní statky v zemi dostaly po roce 2011 rovněž demonstruje, jak silně jej ohrožuje křehká geopolitická situace v regionu. Souhra řady faktorů, jako je dlouhodobý vývoj vedoucí k posílení přítomnosti salafistických myšlenek na severu země, bezpečnostní rozklad celé saharské oblasti nebo etnická nespokojenost, hrála roli ve velmi rychlých destrukcích, kterým nebyl nikdo schopný zabránit. Velmi rychlý nástup radikálních organizací umožnila dlouhodobá etnická nespokojenost a neschopnost vlády kontrolovat dění na severu. Vzhledem k tomu, že od nezávislosti se jednalo o čtvrté povstání Tuaregů v zemi, lze očekávat, že pokud nedojde ke zlepšení jejich životních podmínek a celkové situace severu, bude k dalším povstáním inspirovaným touhou po nezávislosti docházet i v budoucnu.

Ačkoliv byla velká část zničených staveb opravena do původní podoby, a to už poměrně záhy po osvobození oblasti, destrukce měly pro kulturní krajinu a společnost dalekosáhlý dopad. Například historické rukopisy zůstávají nadále uloženy v Bamaku a jejich návrat do Timbaktu není kvůli bezpečnostní situaci možný. Pro Timbaktu, které bylo historicky i společensky nesmírně hrdé na své literární bohatství a kulturu jde bezpochyby o velmi citelnou ztrátu. V současné době v Timbaktu zůstává jen zlomek původního množství rukopisů, jejichž existence nejen vytvářela pracovní místa, ale také přispívala k rodinné a regionální prestiži, na kterou se město staletí odkazovalo.

6. Jemen

Publikace věnující se Jemenu psané na Západě často užívají slovo “neznámý.” Ačkoliv je Jemen kolébkou mnoha kultur a civilizací, pro Západ nepřestává být *terra incognita*. Jeho moderní dějiny poznamenaly vnitrostátní konflikty, které vznikly po sjednocení země v roce 1990, přičemž špatná distribuce majetku a zanedbání rozvoje některých oblastí vedly ke vzniku opozičních skupin, které povstaly proti centrální vládě. Dnes je tato země jednou z nejchudších na světě, a i přesto, že se nachází v katastrofální humanitární situaci, má jen malou šanci dostat se na přední stránky novin. Povědomí o Jemenu zůstává velmi nízké, počínaje válkou a epidemiemi a konče masivní destrukcí nesmírně bohaté kulturní krajiny.

V zemi se nachází tři kulturní památky UNESCO: Šibām (1982), Šan‘ā/San‘á¹⁰¹³ (1986) a Zabīd (1993), a jedna přírodní, ostrov Sokotra/Soqoṭrā (2008), přičemž dalších deset na zařazení čeká od roku 2002. Jedná se o archeologickou lokalitu Ma‘rib, město Ša‘da, město Tulā‘, školu Āmirīja ve městě Radā‘, lokality Džibla, Džabal Ḥarāz, Džabal Bura‘, pobřežní oblasti Bālhāf a Šarma a oblast Hauf. V květnu 2015 byla města San‘á a Šibām zařazena na seznam dědictví v ohrožení, přičemž Zabīd na seznamu figuruje už od roku 2000. Zatímco všechna tři kulturní místa jsou přímo ohrožena válkou, Sokotra byla bojů ušetřena, nicméně situace na pevnině má negativní vliv i na ostrov. Vedle zmíněných se v zemi nachází řada dalších lokalit, které dokazují důležitost této oblasti. V první řadě se jedná o města a vesnice s typickou architekturou, s vysokými kamennými a hliněnými domy s bílými dekoracemi. Vedle těchto středověkých a novověkých komplexů se zde nachází také předislámské lokality, jako je například Barāqiš a nedaleké chrámy Barān a Awwām, ale také stovky neprozkoumaných archeologických lokalit a mnoho hrobů a svatých míst.

Díky své izolovanosti a nedostatečným informacím zůstává situace v zemi velmi nepřehledná. Současný konflikt má celou řadu aktérů. Dva hlavní mocenské bloky jsou Anšār Allāh/Húthí¹⁰¹⁴ a Koalice GCC a jejích spojenců.¹⁰¹⁵ Vedle těchto dvou hlavních stran existuje v

---

¹⁰¹³ V češtině existuje několik verzí přepisu názvu tohoto města. Vybrán byl ten, který se jevil jako nejběžnější.

¹⁰¹⁴ Pomocníci Boží, běžně označování počestným termínem Húthí, z arabského al-ḥūthījūn. Tento lidový a zaběhlý název je odvozený od kmene al-Ḥūthī, ze kterého pocházel zakladatel hnutí. Hnutí náleží k zajidské škole islámu, která je jednou ze ší‘itských sekt, která uznává pět imámů. V Jemenu k této větvi patří asi 50 % populace, která se koncentruje na západě země.

Húthí byli s vládou ve sporu dlouho před začátkem současného konfliktu, zejména kvůli prezidentově pro-sunnitské politice, vedoucí k diskriminaci ší‘itských regionů a jejich obyvatel. První nepokoje vypukly v roce 2004, kdy se vláda pokusila zatknout húthíjského vůdce Ḥusajna al-Ḥūthího. I když došlo v roce 2010 k uzavření míru, nepokoje neustaly. O hnutí viz. Salmoni; Loidolt; and Wells, “Regime and Periphery in Northern Yemen: the Huthi Phenomenon”.

¹⁰¹⁵ V roce 2015 hnutí Anšār Allāh ovládlo část země a donutilo prezidenta ‘Abd Rabbuha Manšūra Hādiho opustit zemi. V reakci na to Koalice (vedená Saúdskou Arábií a zahrnující UAE, které omezily svou přítomnost

zemi také separatistické hnutí, snažící se vytvořit nezávislý stát v oblasti jižního Jemenu,¹⁰¹⁶ v okolí města Aden (‘Adan), které v srpnu 2019 s podporou UAE město zabralo. Důležitou roli hrají džihádistické skupiny,¹⁰¹⁷ v první řadě se jedná o AQAP a její odnož, Anšār al-šarī‘a. Mimo ně v zemi fungují další organizace, zejména Islámský stát, který je v Jemenu přítomný od roku 2015.¹⁰¹⁸

Regulace

Hlavním zákonem týkajícím se movitých objektů archeologické a etnografické povahy je zákon o starožitnostech (21/1994, upravený zákonem 21/1997),¹⁰¹⁹ podle kterého jsou všechny movité objekty na povrchu i pod povrchem majetkem Jemenské republiky. Zákon také definuje, které objekty jsou do něj zahrnuty, definuje podmínky pro archeologické výzkumy, a také stanovuje pokuty. Další relevantní zákon je 16/2013 o ochraně historických měst, regionů, historických monumentů a městského dědictví. Ten svojí podstatou doplňuje zákon o starožitnostech a vytváří koncept památkové ochrany a péče v urbánních oblastech a dalších osídlených lokalitách.

V Jemenu jsou dvě hlavní organizace pro péči o kulturní statky. První je Ústřední organizace pro ochranu historických měst Jemenu (GOPHCY) a druhou je Ústřední organizace pro starožitnosti a muzea (GOAM). Před rokem 2015 měly obě tyto organizace svá ředitelství v San‘á, a tím jsou dnes na území ovládaném hnutím Anšār Allāh. Ačkoliv se GOAM i GOPHCY a jejich reprezentanti snaží vystupovat jako apolitické instituce, země rozdělená na dvě části konfliktem, který vytvořil dvě vlády, jim vytváří velmi nepříznivé zázemí pro efektivní ochranu lokalit. Organizace musí balancovat mezi stranami konfliktu, aby byly schopny pracovat nezávisle a zároveň plnit svoje cíle a závazky. Vzhledem k tomu, že se jedná o vědecké instituce, nejsou

---

v červenci 2019, mezinárodně uznanou jemenskou vládu, Katar, který ukončil svou účast v roce 2017, Maroko, které ukončilo účast v roce 2019, Senegal, Súdán a soukromé dodavatele) ve spolupráci s USA, Velkou Británií a Francií zahájila v březnu 2015 operaci *Decisive Storm*, jejímž cílem bylo obnovit Hádího moc. Za prezidentem stojí mezinárodní společenství, které uznává hnutí Anšār Allāh jako ilegální, potažmo teroristické (v případě UAE a Saúdské Arábie). *Decisive storm* byla masivní letecká operace, zahájená v březnu 2015, která plošně cílila na oblasti pod nadvládou.

¹⁰¹⁶ Mezi lety 1967 až 1990 zde existovala nezávislá Jemenská lidově demokratická republika. Další nezávislý stát vznikl v roce 1994, kdy separatisté vyhlásili Demokratickou republiku Jemen (DRY) s Adenem coby hlavním městem a mocenskou základnou ve městě al-Mukallā. DRY byla znovu začleněna do země o dva měsíce později.

¹⁰¹⁷ Tyto skupiny našly stabilní zázemí v zemi v 90. letech, kdy se jemenští wahhábité spojili s vládou v boji proti separatistům. Tato spolupráce jim zajistila podporu pro jejich aktivity a vytvořila pozitivní prostředí pro šíření jejich myšlenek. Následující konflikt umožnil těmto skupinám mocenský vzestup a zejména al-Qā‘ida na Arabském poloostrově (AQAP) ovládla část území. V dubnu 2016 ovládla al-Mukallā a na rok zde vytvořila Islámský emirát. V roce 2011 se od AQAP oddělila její regionální odnož, Anšār al-šarī‘a, která namísto džihádismu začala klást větší důraz na regionální problémy a odpor vůči režimu. Začala spojovat ty, kteří se neztotožňovali s agendou AQAP, a k Anšār al-šarī‘a se připojili z ekonomických a existenčních důvodů. Role, kterou tyto skupiny hrály v ilegálním obchodu v regionu a cirkulaci zboží přes hranice, byla zásadní. International Crisis Group, “Yemen’s al-Qaeda: Expanding the Base”.

¹⁰¹⁸ Zimmerman, “Exploring ISIS in Yemen”.

¹⁰¹⁹ UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Yemen”.

oficiálně zapojeny do spolupráce s žádnou z frakcí a skupin, což jim umožňuje pracovat v obou částech země.¹⁰²⁰ Ředitelství organizací, ve kterých od roku 2015 došlo k řadě změn, zůstává v San'á i po počátku konfliktu, a obě instituce mají i nadále své pobočky v celé zemi. Jak bylo vyzpozorováno během výzkumu, nový ředitel GOAM, Muhannad al-Sajānī, je často citován v médiích, zván na konference a akademické události. Zároveň je ale kritizován zástupci mezinárodně uznané vlády a mediální sférou stranící koalici GCC, které ho obviňují z podpory pašování a obchodu se starožitnostmi.¹⁰²¹ Tato média preferují spolupracovat s Marwānem Dammādžem, ministrem kultury mezinárodně uznané vlády. Jeho aktivity jsou často prezentovány na oficiálních internetových a twitterových stránkách jemenské ambasády v D.C.¹⁰²²

Kulturní statky Jemenu od počátku intervence

Tato studie se věnuje období po roce 2015, kdy začala intervence do země, nicméně útoky proti kulturnímu dědictví nejsou v regionu ničím novým. Dřívější incidenty mohou být sledovány do 80. let minulého století, kdy se do země vrátil nejslavnější jemenský salafista Muqbil ibn Hādī al-Wādī'ī.¹⁰²³ Al-Wādī'ī založil náboženskou školu ve městě Ša'da, kde jeho myšlenky a názory na hroby záhy vedly k útokům proti zajdským svatým místům za hradbami města.¹⁰²⁴ K podobným událostem došlo v září 1994, kdy velmi dobře vyzbrojený dav zaútočil na hřbitov v blízkosti svatyně Abū Bakra al-'Ajdarūse v Adenu. Útočníci zničili hrobku, buldozery srovnali se zemí hroby a spálili některá těla, exhumovaná z hrobů.¹⁰²⁵ Vedle ideologických důvodů, vykrádání lokalit se stalo jedním z hlavních zdrojů financí pro džihádistické skupiny: v roce 2011 AQAP vykradl muzeum v Zindžibāru, stejný osud potkal muzeum v al-Mukallā v roce 2013.¹⁰²⁶

Přítomnost Anšār Allāh učinila z řady kulturních oblastí cíle bombardování. Rozhodnutí Koalice ostřelovat místa, kde sídlí a operují Húthí a jejich podporovatelé uvrhlo kulturní statky do enormního nebezpečí. GCC oznámila vzdušnou kampaň v březnu 2015, a její rozmach a intenzita zapříčinila masivní destrukce po celé zemi.¹⁰²⁷ V květnu 2015, mluvčí Koalice, generál Aḥmad Assīrī, oznámil, že celé město Ša'da (okolo padesáti tisíc obyvatel), je považováno za legitimní

---

¹⁰²⁰ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019. Rozhovor se členem Mwatana for Human Rights, říjen 2019.

¹⁰²¹ Hanna, "Houthis use National Monumental Sites as Fighting Bases, smuggle Artifacts".

¹⁰²² "Twitter: Yemen Embassy D.C.".

¹⁰²³ Al-Wādī'ī je považován za otce jemenských salafistických hnutí a jeho institut *Dār al-ḥadīth* ve městě Dammādž se stal základnou pro vznik salafistických organizací v zemi. Je také autorem mnoha prací, jednou z nich, která měla vliv na myšlení místních sunnitů se stalo *Rozhodnutí o kupoli postavené nad Prorokovým hrobem*.

¹⁰²⁴ Beránek; and Ťupek, "From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara through the Eyes of Salafis", 6.

¹⁰²⁵ Beránek; and Ťupek, *The Temptation of Graves in Salafī Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*, 188.

¹⁰²⁶ Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 83.

¹⁰²⁷ Khalidi, "The Destruction of Yemen and its Cultural Heritage", 735.

vojenský cíl, kvůli silné přítomnosti ozbrojenců.¹⁰²⁸ Městu se věnuje pravděpodobně nejlepší studie z této doby, která pochází od Human Rights Watch. Podle vyšetřování HRW, ostřelování silně poškodilo historické centrum města. Jejich závěry ukazují, že GCC užilo střely těžké okolo tisíce liber,¹⁰²⁹ a že kazetové bomby byly dodávány Velkou Británií a Spojenými státy.¹⁰³⁰ Podobné útoky probíhaly také v San‘á, kde poničily centrum a také okolí města. V širším San‘á bylo do března 2016 poničeno sto třicet šest mešit.¹⁰³¹ Některé byly zničeny ostřelováním, jiné teroristickými organizacemi. Vedle vzdušného bombardování byla celá řada lokalit poničena pouličním bojem, raketami a výbuchy. V Ta‘izu sloužilo Národní muzeum jako vojenská základna pro místní rebely a bylo Húthíi silně ostřelováno v rámci dobývání města.¹⁰³² Zároveň bylo město poničeno balistickými střelami, podobně jako Aden, jehož staré části byly poničeny v průběhu let 2015, 2018 a 2019 neutuchajícím násilím. Otřesy způsobené ostřelováním a výbuchy měly také negativní vliv na stabilitu mnoha přímo nezasažených struktur.¹⁰³³

Rozsáhlé ostřelování bylo už záhy po svém počátku mnoha pozorovateli považováno za válečný zločin podle Haagské úmluvy a v mezinárodním společenství se setkala s ostrou kritikou, a zároveň bylo označováno za úmyslné ničení kulturních statků.¹⁰³⁴ V době intervence do Jemenu se konal soud s al-Mahdím, který pomohl vytvořit kritické prostředí, a zároveň probíhaly destrukční aktivity ISIS v Sýrii a Iráku, které zjitřily mezinárodní cítění. Silná kritika¹⁰³⁵ a odsouzení donutily Koalici ke změně chování už další rok. Velitelství pro Jemen oznámilo v komentáři (27. května 2016): „*Koaliční síly průběžně vytváří a aktualizují seznam míst, která nemají být cílena. Tato zahrnují oblasti s přítomností civilistů, místa kultu, diplomatické objekty, oblasti spojené s mezinárodními organizacemi, místa spojená s nevládními organizacemi a kulturní lokality. Aktualizovaný seznam zakázaných míst je v oběhu mezi koaličními jednotkami.*“¹⁰³⁶ Jak lze vypožorovat, množství poničených kulturních lokalit v polovině roku 2016 zřetelně kleslo (Appendix VIII). Tento fakt byl také potvrzen al-Sajānīm v rozhovoru, ve kterém konkrétně

---

¹⁰²⁸ Al Jazeera Mubasher, “Al-mu‘tamar al-ṣaḥāfi li al-‘amīd ‘ahmad ‘asīrī wa ākhar mustajidāt ‘amalīya i‘ādat al-‘amal”.

¹⁰²⁹ “Targeting Saada: Unlawful Coalition Airstrikes on Saada City in Yemen”, 13.

¹⁰³⁰ Ani Saúdská Arábie ani UAE nejsou signatáři Úmluvy o kazetové munici z roku 2008.

¹⁰³¹ Hollenberg; and Regourd, “Manuscripts Destruction and Looting in Yemen: a Status Report”, 168.

¹⁰³² Abrams, “Looted Items from War Zones seized from Geneva Freeport”.

¹⁰³³ Tradiční jemenská městská architektura využívá organické materiály – jíl, hlína, kameny, cihly a sádku, které jsou velmi zranitelné vůči vibračním zapříčiněným explozemi. Deknatel, “Tearing the Historic Fabric: the Destruction of Yemen’s Cultural Heritage”.

¹⁰³⁴ Viz. např. Khalidí, “The Destruction of Yemen and its Cultural Heritage”.

¹⁰³⁵ V kontextu kritiky za zmínku stojí její nedostatek ze strany UNESCO. Z doby konfliktu UNESCO vydalo šest prohlášení v roce 2015, jedno v roce 2016 a jedno v roce 2018. Vzhledem k množství zničených lokalit a délce konfliktu je množství zpráv minimální. Zároveň ani v případě zmínění konkrétních lokalit UNESCO nezmiňuje útočníky, ve svých zprávách se uchyluje k trpnému rodu a zůstává poměrně vágní. “UNESCO: Yemen”.

¹⁰³⁶ HRW, “Bombing Businesses: Saudi Coalition Airstrikes on Yemen’s Civilian Economic Structures”.

zmiňoval lokality zapsané na seznamy UNESCO a další významná kulturní místa. Al-Sajānī označil toto rozhodnutí za zlomové: od poloviny roku 2016 mohly být zahájeny práce na obnově kulturních statků země.¹⁰³⁷

Vedle poničení měst pod správou Anšār Allāh, ostřelování ze strany GCC také poničilo historické a archeologické lokality, které hnutí využívalo jako svoje sklady, arzenály, kasárna nebo velitelství. To se stalo například v případě Ma'aribské přehrady, vedle které si vytvořili pozice a Barāqiše, kde měly být sklady zbraní. Lokalita byla sedmkrát ostřelována Koalicí a poté byla před evakuací húthijskými jednotkami zaminována,¹⁰³⁸ což pro ně bylo poměrně běžné chování.¹⁰³⁹ Nicméně zůstává předmětem diskusí, zda a do jaké míry tuto a jiné lokality hnutí využívalo pro své základny a zda byly tyto útoky opodstatněné. Al-Sajānī zmiňuje, že některá místa byla ostřelována zejména kvůli jejich symbolické hodnotě vícekrát, než bylo nutné.¹⁰⁴⁰ Podle něj některé ostřelované lokality neměly žádnou známku vojenské přítomnosti, jelikož jejich topografická a geografická poloha nepřinášela žádné strategické výhody, tudíž za jejich destrukci musely stát jiné důvody. Je důležité uvést, že mnoho místních i zahraničních pozorovatelů obviňovalo Koalici v průběhu konfliktu z úmyslného cílení na historické lokality.¹⁰⁴¹

Vedle aktivit GCC a Anšār Allāh poznamenaly krajinu také džihádistické skupiny, které podporovaly či byly přímo napojené na AQAP, ISIS nebo Anšār al-šarī'a. Ty zničily velké množství hrobek a svatyní, které byly vyhozeny do vzduchu či přímo zničeny za použití těžké techniky i manuálních nástrojů. Mnoho svatyní se nachází v jižních provinciích, kde jsou sunnitské milice velmi silné, a podle pozorování GOAM, v některých regionech byla krajina od svatých hrobů zcela očištěna.¹⁰⁴² Vedle nesunnitských muslimů se terčem útoků stávají také jiné náboženské skupiny. Nejvíce multikulturním městem Jemenu je Aden, a to díky britské koloniální minulosti.¹⁰⁴³ Nepřítomnost bezpečnostních sil ve městě vedla k mnoha útokům na nemuslimské kulturní stavby, jako jsou kostely, křesťanské hřbitovy nebo hindský chrám (Appendix VIII).¹⁰⁴⁴ Typicky také nepřátelené strany útočí na světské cíle, symbolizující státní moc. Těmi se staly například vládní

---

¹⁰³⁷ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019.

¹⁰³⁸ Mwatana, "The Degradation of History: Violations committed by the Warring Parties against Yemen's Cultural Property", 21.

¹⁰³⁹ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019.

¹⁰⁴⁰ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019.

¹⁰⁴¹ Např. Mwatana, "The Degradation of History: Violations committed by the Warring Parties against Yemen's Cultural Property", 10, 26. Khalidi, "The Destruction of Yemen and its Cultural Heritage", 735.

¹⁰⁴² Yemen Press Agency, „Wikālat al-šahāfa al-jamanīja. Mā 'alāqat al-raqam "42" bi quwāt al-tahāluf wa tanzīm "dā'īs" wa istihdāfi al-āthār al-jamanīja?“

¹⁰⁴³ O Adenu byla napsána celá řada publikací, věnující se zejména jeho roli v britském impériu. Z těch obecnějších viz. Bel, *Aden, Mythical port of Yemen*. V Adenu byla v minulosti také početná židovská komunita. O ní viz. Ahroni, *The Jews of the British Crown Colony of Aden: History, Culture, and Ethnic Relations*.

¹⁰⁴⁴ Destrukce jemenských kulturních statků jsou podrobně rozepsané a citované v Appendixu VIII, z tohoto důvodu necitují jednotlivé destrukce, ale odkazují právě na zmíněný seznam.

institute, nebo armádní budovy, které v řadě zemí (včetně Jemenu) sídlí v historických komplexech a čtvrtích (například prezidentský palác v San'á).

Propaganda

Snaha o sledování destrukcí kulturních statků v Jemenu je obtížná zejména kvůli neproniknutelnosti této země, v čemž hraje nezanedbatelnou roli propaganda obou stran. Zatímco podle stránek Anšār Allāh je to GCC, kdo stojí za většinou destrukcí, zdroje stranící Koalici obviňují Anšār Allāh ze stejných zločinů, zatímco systematicky zůstávají tiché, co se týče vlastních pochybení.

Na tomto místě je proto důležité zmínit roli, jakou v konfliktu hrají média a sociální sítě. Tu lze demonstrovat na obsáhlém textu z egyptských médií. Novinářka Iman Hanna, pracující pro Egypt Today, publikovala reportáž, která vytváří velmi negativní obrázek hnutí Anšār Allāh. Tuto skupinu autorka obvinila z destrukcí některých lokalit, jako je Ma'aribská přehrada nebo Barāqiš,¹⁰⁴⁵ jejichž destrukce jsou prokazatelně spjaté se vzdušným ostřelováním – čili typem útoků, pro který podle dostupných informací Anšār Allāh nedisponoval ve své době prostředky.¹⁰⁴⁶ Podobně, i při návštěvě Adenu, novinářka předkládá pouze obvinění proti Húthí. Je zjevné, že na destrukcích mají podíl všechny strany, nicméně článek zcela ignoruje zapojení Koalice do ničení krajiny. Jako zástupce arabských sunnitských médií¹⁰⁴⁷ vytváří Egypt Today zcela jednostranný obrázek a náhled na situaci, přičemž neopomíná obvinít Anšār Allāh z kontaktů s Izraelem, což s sebou v arabském světě nese silnou negativní konotaci. Al-Sajānī nabízí jiný obrázek: pro Global Post v březnu 2018 řekl, že 75 % kulturních lokalit bylo zničeno Koalicí.¹⁰⁴⁸ V soukromé konverzaci zdůraznil, že GCC je jedinou stranou konfliktu, která disponuje leteckou silou, která stojí za většinou destrukcí během konfliktu.

Rozkrádání movitého dědictví

Vzhledem k dlouhotrvajícímu konfliktu v zemi je přítomnost jemenských starožitností na západních trzích dobře etablovaná. V roce 2003 vyšetřování odhalilo, že Phoenix Ancient Art

---

¹⁰⁴⁵ Hanna, "Houthis use National Monumental Sites as Fighting Bases, smuggle Artifacts".

¹⁰⁴⁶ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, srpen 2019.

Hnutí má poměrně omezené zdroje, nicméně jejich arzenál se zlepšil v letech 2019 a 2020, přičemž v dnešní době zahrnuje střely s dalekým dosahem. South Front: Analysis, "Missiles and Drones: a close Look at Houthis' New Weapons".

¹⁰⁴⁷ Další např. Alsahwa Yemen, "Min al-jaman ilā al-'irāq... mīlišijāt al-ḥūthī wa dā'is̄ tatawahādāni fī dimār al-mudun wa sarqa āthār". Yemen Press, "Al-ḥūthijūn juharribūn aqdam nuscha li al-qur'ān al-karīm fī al-jaman ilā irān".

¹⁰⁴⁸ Fenton-Harvey, "Yemen War erodes the Country's Architectural Heritage". Někteří odhadují, že až 95 % zničeného kulturních statků má na svědomí Koalice. Viz. např. Deknatel, "Tearing the Historic Fabric: the Destruction of Yemen's Cultural Heritage".

Gallery byla zapojená do pašování objektů ze země, a část ilegálně získaných objektů byla v tom samém roce navrácena.¹⁰⁴⁹ V červenci 2003 Jordánsko navrátilo tři stély, které byly zkonfiskovány na letišti Královny Alie jemenskému občanovi, který je v roce 2000 převážel v cestovní tašce. V roce 2006 bylo překaženo tisíc dvacet šest pokusů o ilegální vývoz objektů ze země¹⁰⁵⁰ a v první polovině roku 2008 okolo devadesáti kontrol v přístavu v Šardže (UAE) zabavilo na pět tisíc jemenských artefaktů.¹⁰⁵¹ Další objekty, které zahrnovaly i ty jemenské, byly nalezeny v Ženevě v roce 2013.¹⁰⁵² Z účasti na ilegálním obchodu byla v minulosti obviněna řada aktérů: Ministerstvo kultury, zahraniční ambasády, místní i zahraniční úředníci a funkcionáři, milice a místní lidé,¹⁰⁵³ přičemž nejvíce zranitelné oblasti byly v uplynulých letech ty kmenové, které leží daleko od vládní ochrany (al-Džauf, Ma'rib, Šabwa).¹⁰⁵⁴ Podle online časopisu Live Science, v červnu 2019 bylo okolo stovky jemenských starožitností prodáno za asi milion amerických dolarů. Autor zmiňuje, že zatímco některé objekty měly informace o původu, jiné ho postrádaly, což naznačuje možný ilegální původ.¹⁰⁵⁵

V dnešní době objekty vyvážené z Jemenu pochází z řady lokalit, přičemž kromě výkopů na již známých lokalitách a rozkrádání kulturních institucí řada osob prokopává sklepení svých domů, které stojí v historických městských zástavbách. Některé z těchto „výkopových prací“ a lovů na poklady zdokumentoval GOAM ve své reportáži.¹⁰⁵⁶ Od ukončení plošného ostřelování a následné částečné stabilizace situace nicméně těchto výkopů, podle místní aktivistky, ubylo a situace byla dána pod kontrolu.¹⁰⁵⁷ Jak ilegální výkopové práce, tak vykrádání institucí jsou v arabských sunnitských médiích dávány do souvislosti s hnutím Anšār Allāh a jejich milicemi. Alsahwa publikovala článek s výčtem jejich zapojení do vykrádání a útoků na muzea. Zmiňuje, že vykradači byli chráněni ozbrojeným doprovodem.¹⁰⁵⁸ Taková obvinění přímo vedou k otázkám, jestli se jednalo o oficiální akce režimu, nebo momenty, kdy ozbrojenci využili chvíle.

Zapojení Anšār Allāh do ilegálního obchodu je diskutovaným tématem, podobně jako legálnost a profesionalita jejich archeologických prací, a to i těch pod patronací GOAM. Na prvním místě by mělo být řečeno, že neexistují žádné podložené důkazy o zapojení hnutí do vykrádání a

---

¹⁰⁴⁹ Brodie, “Dat-Hamin Stele”.

¹⁰⁵⁰ IOL, “Smugglers target Ancient Treasures of Yemen”.

¹⁰⁵¹ Campbell, “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”, 121.

¹⁰⁵² Abrams, “Looted Items from War Zones seized from Geneva Freeport”.

¹⁰⁵³ IOL, “Smugglers target Ancient Treasures of Yemen”.

¹⁰⁵⁴ IOL, “Smugglers target Ancient Treasures of Yemen”.

¹⁰⁵⁵ Jarus, “Blood Antiquities' looted from War-Torn Yemen bring in \$1 Million at Auction”.

¹⁰⁵⁶ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, srpen 2019.

¹⁰⁵⁷ Rozhovor se členkou Organization of Lovers of Antiquities and Heritage, říjen 2019.

¹⁰⁵⁸ Alsahwa Yemen, “Min al-jaman ilā al-'irāq... mīlīšijāt al-ḥūthī wa dā'īs tatawaḥādāni fī dimār al-mudun wa sarqat āthār”.

prodeje kulturních statků,¹⁰⁵⁹ a to i přesto, že jejich oponenti jsou ve své argumentaci velmi přesvědčiví. V některých případech (například muzeum města Zabīd, odkud byla odvezena řada objektů)¹⁰⁶⁰ lze prokázat zapojení členů Anṣār Allāh do vykrádání, nicméně nelze doložit, jestli jednali na vlastní pěst, nebo podle rozkazů či se souhlasem vyššího velení. Smíšené názory se také objevily co se týče péče o kulturní instituce na jejich území. Na případu Národního muzea v San´á lze demonstrovat neproniknutelnost a nepřehlednost situace. Někteří z tázaných aktivistů řekli, že Anṣār Allāh „vyprázdnili“ Národní muzeum a odnesli objekty, jasně naznačující, že je Anṣār Allāh prodal. Podle nich místa starověkých artefaktů zabraly sochy a obrazy ší‘itských vůdců.¹⁰⁶¹ Jiní, mezi nimi například al-Sajānī, ale také jiní aktivisté žijící v San´á,¹⁰⁶² tvrdí, že objekty z Národního muzea byly přeneseny do bezpečí, na ochranu před vykradači, ale také před přímými a nepřímými následky bojů, přičemž muzeum prochází rekonstrukcí a bude obnoveno po uklidnění situace.

V roce 2018 úředníci v Adenu (tehdy pod správou Koalice) objevili pašované objekty, určené k transportu do Džibutska, které podle místních bezpečnostních sil pocházely ze San´á.¹⁰⁶³ Nebylo zjištěno, jak se objekty do Adenu dostaly, ani kdo na jejich transportu spolupracoval. Nicméně přítomnost objektů z hlavního města na trzích je v souladu s obviněními Ministerstva kultury (Hādī), reprezentovaného Marwānem Dammādzem. Ten 13. května 2019 vydal prohlášení, že za pašováním jemenských starožitností stojí teroristické organizace, přičemž zmínil pouze Anṣār Allāh.¹⁰⁶⁴ Dammādz, reprezentant Hādīho vlády, vnímá Anṣār Allāh jako primárního nepřítele a ve svém prohlášení byl schopen zcela ignorovat aktivity i existenci sunnitských džihádistských skupin, které získávají v mnoha případech podporu Saúdské Arábie, která podporuje rovněž prezidenta Hādīho. Ideologie tvoří podstatnou součást konfliktu, a zatímco Dammādz prezentuje Anṣār Allāh jako „*rasistické narcisistické šovinisty*“, obskurní a tmářské, zcela ignoruje zločiny spáchané sunnity a spojenci GCC. Jeho vidění světa sdílí mnoho blízkovýchodních médií,¹⁰⁶⁵ která jsou v kontextu Jemenu ochotná ignorovat stejné zločiny, jaké páchaly podobné milice v Sýrii a Iráku. Za zmínku stojí, že stejně tak, jako v případě ISIS, přístup AQAP a dalších skupin v Jemenu

---

¹⁰⁵⁹ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019 Rozhovor se členem Mwatana for Human Rights, říjen 2019.

¹⁰⁶⁰ ISESCO, “ISESCO condemns Houthi Militias’looting of Academic and History Manuscripts and Books from Historic Library of Zabid City”.

¹⁰⁶¹ Rozhovor s místním aktivistou, září 2019.

¹⁰⁶² Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019 Rozhovor se členem Mwatana for Human Rights, říjen 2019.

¹⁰⁶³ Mahmood, “Aden Port Officials foil Attempt to smuggle Yemeni Antiques”.

¹⁰⁶⁴ Embassy of Yemen – Washington, DC, “Marwan Dammaj, #Yemen Minister of Culture”. Al-Abyadh, “Yemeni Minister to Asharq al-Awsat: Efforts underway to stop Sale of Smuggled Relics”.

¹⁰⁶⁵ Již zmíněná Iman Hanna ve svém článku mluví pouze o ší‘itech a Evropanech: „*Mezinárodní mafie Íránců a Libanonců, patřících k Hizballáhu, naznačuje, že je zde černý trh zaměřený na starožitnosti... tajné gangy sledují Húthí, od kterých skupují a dále prodávají cizincům a mafii mimo Jemen, v mnoha zemích, včetně evropských.*“ Hanna, “Houthis use National Monumental Sites as Fighting Bases, smuggle Artifacts”.

ke kulturním objektům se ukázal také více pragmatický než zbožný. Jejich oportunismus demonstruje salafistická skupina Abū ‘Abbāse, zaštitěná UAE. Tato skupina nabídla navrátit Jemenu svůj lup z muzea v Ta‘izu, výměnou za deset tisíc saudských rijálů (asi dva tisíce šest set dolarů).¹⁰⁶⁶

K doplnění kompletního obrázku by mělo být zmíněno, že od počátku intervence GCC objem starožitností vyvezených ze Saúdské Arábie a UAE do USA významně narostl.¹⁰⁶⁷ Podle Mezinárodní obchodní komise Spojených států byly v roce 2014 importy starožitností ze Saúdské Arábie v hodnotě 914 742 USD, v roce 2015 už se ale jednalo o 2 069 852 USD, v roce 2017 měly objekty hodnotu 4 642 882 USD (podrobněji a ke srovnání v Apendixu V). Ačkoliv nejsou žádné důkazy o zapojení zálivových monarchií do ilegálního obchodu s jemenskými starožitnostmi, rychlý nárůst importů z těchto zemí stojí za hlubší pozorování. UAE i Saúdská Arábie podporují některé sunnitské skupiny operující v Jemenu,¹⁰⁶⁸ které mohou mít podíl na transportu objektů přes hranice tak, jak se stalo v případě už zmíněné skupiny Abū Abbāse. Vedle toho, nachází se zde také důležité tranzitní body, například přístav Šardža nebo Dubaj, které jsou známé pro obchod s kulturními objekty.¹⁰⁶⁹

Zajímavá kauza z oblasti ilegálního vývozu ze země vypukla v březnu 2016. Izraelský premiér Benjamin Netanjahu přijal devatenáctičlennou skupinu jemenských židů, pocházejících z města Radā‘. Skupina zahrnovala místního rabína, který s sebou přinesl vzácnou kopii Tóry, která je stará pět až šest stovek let. Vzápětí se od proti-húthijské opozice objevila obvinění, že hnutí usnadnilo vývoz tohoto objektu ze země. Rovněž padla obvinění o spolupráci mezi Anšār Allāh a Izraelem,¹⁰⁷⁰ zatímco jiní spekulovali, že Izrael musel nabídnout zbraně na výměnu.¹⁰⁷¹ Obě teorie Anšār Allāh odmítl, a jejich administrativa zatknula dva muže (muslima a žida) za to, že Tóru propašovali ze země.¹⁰⁷² Zcela logicky, zapojené strany ihned vznesly vlastnické nároky: zatímco Anšār Allāh tvrdí, že Tóra by měla zůstat v Jemenu jako součást jeho dědictví, rodina z Radā‘ a mezinárodní židovská komunita nesouhlasí a Tóru považuje za židovské dědictví, které náleží do Izraele.¹⁰⁷³ V roce 2019 podala vláda Jemenu oficiální žádost u amerického Ministerstva zahraničí, která zahrnovala i požadavek na navrácení židovského dědictví přineseného do Izraele, které je

¹⁰⁶⁶ Othmān, “Matāḥif al-jaman: qaṣaf min “‘at-taḥāluf” wa nahab ‘alā al-‘arḍ”.

¹⁰⁶⁷ “United States International Trade Commission Dataweb”.

¹⁰⁶⁸ International Crisis Group, “Yemen’s al-Qaeda: Expanding the Base”.

¹⁰⁶⁹ Campbell, “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”, 121.

¹⁰⁷⁰ Al-Jamra, “Yemeni Historical Sites are becoming Casualties of War”. Hanna, “Houthis use National Monumental Sites as Fighting Bases, Smuggle Artifacts”.

¹⁰⁷¹ Rozhovor s místním aktivistou, září 2019.

¹⁰⁷² Al-Jamra, “Yemeni Historical Sites are becoming Casualties of War”.

¹⁰⁷³ Willig, “Yemen: Houthis Sentence Jewish Man for Rescuing Torah Scroll”. Rasty, “Yemeni Authorities jail Jewish Man over Airlifted Torah”.

považováno za součást dědictví národního.¹⁰⁷⁴ Tato žádost nebyla v době psaní práce uzavřena. Vedle toho byla v tom samém podána další žádost, a to na zavedení restrikcí na dovoz jemenských starožitností do USA, v souladu v čl. 9 Úmluvy UNESCO (1970).¹⁰⁷⁵

Mimo oblast kulturních statků lze zmínit, že se množí obvinění proti UAE z vykrádání přírodního dědictví ostrova Sokotra, který je pod ochranou UNESCO a nebyl konfliktem přímo zasažen. Od počátku války UAE posiluje v oblasti své pozice a poté, co Emiráty poskytly pomoc po hurikánu Čapala, zde v roce 2015 navýšily svou vojenskou posádku a začaly vytvářet vojenské základny.¹⁰⁷⁶ Na internetu kolují (nepotvrzené) zprávy, že UAE se snaží Sokotru připojit ke svému území,¹⁰⁷⁷ přičemž jim, podle dostupných informací, vláda prezidenta Hádího, na návrh Saúdské Arábie, ostrov na devadesát pět let pronajme.¹⁰⁷⁸ V lednu 2018 ministr turismu húthijské vlády, Nāsir Baqzqūz, obvinil UAE z rabování přírodního bohatství ostrova, které je následně přineseno do Abū Dhabī.¹⁰⁷⁹ Nejvíce je to patrné v případě endemických dračích stromů (*dracaena cinnabari*). Ačkoliv o jejich vývozu existuje řada zpráv, žádná z nich není oficiálního rázu. Jejich vývoz dokládá mnoho fotografií publikovaných zejména na sociálních sítích, další zase ukazují jejich výsadbu a přítomnost v ulicích Dubaje a jiných měst.¹⁰⁸⁰

Vzhledem k situaci v zemi je velmi obtížné omezit či přímo zastavit ilegální vývoz objektů a veškeré snahy se zde setkávají s řadou omezení. Na rozdíl od jiných států, na Jemen se nezaměřují žádné větší projekty monitorující vykrádání a následný transfer starožitností na mezinárodní trhy.

Péče o kulturní statky Jemenu

Konflikt zapříčinil úpadek mnoha oblastí a měst. Ve své zprávě UNESCO konstatuje, že většina faktorů ovlivňujících lokality je (mimo konflikt) spjata s nedostatkem zdrojů, zanedbáním a nezájmem.¹⁰⁸¹ Případ města Šibām, které je také známé jako Manhattan pouště, demonstruje

---

¹⁰⁷⁴ Committee for Cultural Policy and Global Heritage Alliance, “Written Testimony Submitted to Cultural Property Advisory Committee, Bureau of Educational and Cultural Affairs, U.S. Department of State, on the Proposed Memorandum of Understanding between the United States of America and the Republic of Yemen”.

¹⁰⁷⁵ “Request by the Republic of Yemen to the Government of the United States of America for Imposing Import Restrictions to Protect its Cultural Patrimony under Article 9 of the 1970 Convention“.

¹⁰⁷⁶ Vojenskou přítomnost na ostrově posilují i USA, které jsou zde přítomné od konce roku 2019.

¹⁰⁷⁷ Middle East Eye, “Saudi Arabia, UAE Make Plans for Socotra, Yemen's Island of the Dragon Blood Tree”. Co se týče nepotvrzených informací ohledně přítomnosti UAE na Sokotře, viz Yemen Extra, “Socotra under the Occupation of the UAE; Looting and Razing Settlement in Historic Areas.”.

¹⁰⁷⁸ Middle East Monitor, “US Marines arrive on Yemen's Socotra to support UAE Forces”.

¹⁰⁷⁹ Al-Mašhad al-jamanī, “Wazīr al-sijāħa jataħhimu al-imārāt bi nahbi džazīrat soqotrā”.

¹⁰⁸⁰ Nejstarší nalezená fotografie dračích stromů v Dubaji pochází z počátku června 2017 a byla publikovaná na Twitteru uživatelem Enlighted Immigrant.

¹⁰⁸¹ Mezi ně patří: desertifikace, bydlení, identita, sociální soudržnost, změny v místní komunitě a populace, proměny půdy, lidské zdroje, záplavy, úpadek rezidenčních čtvrtí, problémy s kanalizací a vodní sítí... “UNESCO: State of Conservation: Yemen”.

degradaci struktur následkem zmíněných faktorů. V únoru 2019 zkolabovala část historických zdí města, přičemž další průzkumy ukázaly, že celé zdivo se nachází v havarijním stavu. Poslední rekonstrukce zdiva proběhla v roce 2010 německým týmem a obvodové zdi byly naposledy opraveny v roce 1985 místními lidmi. Od té doby už k dalším obnovným pracím nedošlo. Podle serveru Alaraby z pěti set domů ve městě potřebuje tři sta deset akutní rekonstrukci, sto deset je částečně poničených, a čtyřicet zcela.¹⁰⁸² Vedle dlouhodobého zanedbání se na havarijním stavu města projeví teroristické útoky: ve městě došlo v listopadu 2015 k explozi, která spolu s následnými vlnami poškodila mezi sto padesáti a dvě stě čtyřiceti domy.¹⁰⁸³

Kvůli nedostatečné péči a zanedbání je v zemi silná kritika zodpovědných organizací. V Šibāmu, jak autor výše zmíněného článku uvádí, vznikl odpor vůči lokálním představitelům GOPHCY, kteří ve svých zprávách cíleně snižovali poškození budov. V jiném případě místní aktivisté upozornili, že kolaps velké Umarovy mešity ve městě Ibb byl zapříčiněn dlouhodobým opomíjením.¹⁰⁸⁴ Nespokojenost se strukturami věnujícími se památkové péči kulminovala na jaře 2016, kdy byl odvolán ředitel GOPHCY, dr. Thawābeh, kvůli dlouhodobému zanedbávání svých povinností. Podle místního aktivisty došlo k jeho odvolání na základě požadavků obyvatel historických měst a zaměstnanců samotné instituce.¹⁰⁸⁵

Dalším důvodem zhoršujícího stavu starých měst je moderní zástavba v historických oblastech, která by měla být monitorována a kontrolována GOPHCY. V případě Zabīdu zpráva UNESCO (2019) uvádí, že velké množství budov bylo nahrazeno domy z betonu, zatímco ostatní jsou v alarmujícím stavu.¹⁰⁸⁶ Současné trendy ovlivňují i Jemen: stavby západního střihu užívající „snadné“ materiály nahrazují původní budovy. Michele Lamprakos¹⁰⁸⁷ studuje současné trendy, které s oblibou kombinují tradiční a moderní styly a metody, přičemž ale ochrana architektonického dědictví je luxusem, který není k dosažení pro každého. Nedostatek zdrojů v prostředí soukromých majitelů i státních struktur hraje ústřední roli ve zhoršujícím se stavu jemenské kulturní krajiny.¹⁰⁸⁸ Z jiného úhlu pohledu, v San'á člen místní organizace Mwatana for Human Rights zmínil, že historické struktury trpí také nedostatečnou péčí ze strany Anṣār Allāh, jehož členové se na úpadku prostředí rovněž podílí. Zejména malbou a sprejováním sloganů na zdech, ale také novými konstrukcemi v historických městech.¹⁰⁸⁹

---

¹⁰⁸² Bāmu' min, "Bi al-ṣuwar...al-ihmāl wa dā' iṣ jadmirāni nāṭihāt al-ṣaḥāb al-atharīja bi al-jaman".

¹⁰⁸³ Mwatana, „The Degradation of History”, 42.

¹⁰⁸⁴ Al Haj, “29. duben 2018”. Al Haj, “3. květen 2018”.

¹⁰⁸⁵ Al Kainae, “25. duben 2016”.

¹⁰⁸⁶ “UNESCO: Historic Town of Zabid”.

¹⁰⁸⁷ Lamprakos, *Building a World Heritage City: Sanaa, Yemen (Heritage, Culture and Identity)*.

¹⁰⁸⁸ “UNESCO: State of Conservation: Yemen”.

¹⁰⁸⁹ Rozhovor se členem Mwatana for Human Rights, říjen 2019.

Ohrožený je i stav movitých objektů. Autority, které se starají o kulturní lokality v zemi jsou v komplikované pozici a potýkají se s nedostatečnými kapacitami, jak lidskými, tak materiálními, svou roli hraje také vliv prostředí. Navzdory úsilí mnoha lidí, obtížné podmínky v zemi nepřestávají ohrožovat budoucnost institucí a objektů. Nefunkční elektrické vedení, vlhkost, prach, drobní živočichové, to vše zvyšuje pravděpodobnost poškození či rozkladu, jak zmiňuje mezi jinými článek na webu Newsweek, který popisuje zhoršující se situaci starověkých mumii.¹⁰⁹⁰

Náprava škod

V minulosti o jemenské kulturní statky pečovala celá řada organizací. Mimo ty místní (GOAM, GOPHCY, Ministerstvo kultury, univerzity...) a občany (místní řemeslníci, majitelé domů) byla v zemi přítomna celá řada zahraničních institucí. Vývoj událostí v novém století je nicméně donutil opustit zemi, přičemž zároveň snížil možnosti a schopnosti státních i regionálních institucí i jednotlivců pečovat o kulturní prostředí země.

V zemi jsou aktuálně přítomny dvě hlavní nadnárodní organizace: UNESCO a Social Fund for Development (SFD), přičemž ani jedna z nich nemůže být plně aktivní v době konfliktu, což jejich přítomnost omezuje na zabezpečené oblasti. UNESCO spolupracuje s jemenskými autoritami ve všech čtyřech zapsaných lokalitách a jeho práce spočívá zejména v dokumentaci, pozorování, tréninzích a podpoře restauračních projektů.¹⁰⁹¹ Jemen se také účastní na zahraničních školeních, které UNESCO pořádá. GOPHCY, GOAM a místní autority ze Zabīdu a San´á se účastnili školení v Ammánu, zaměřeného na ochranu a dokumentaci, který pořádalo UNESCO ve spolupráci s Jemenem (Anṣār Allāh) v roce 2017.¹⁰⁹² Přímo v zemi instituce spolupracují na několika projektech, přičemž v roce 2019 probíhaly pod patronací UNESCO projekty v San´á, Zabīdu a Adenu. Jedním z projektů byla rekonstrukce střechy Národního muzea v hlavním městě, která byla poničena leteckým ostřelováním. SFD je největším rozvojovým aktérem v zemi a na svou činnost dostává podporu z řady zdrojů (kompletní seznam je zveřejněn na jejich webové stránce). V roce 2017 uskutečnil dvacet tři projektů v oblasti kulturních statků v hodnotě 2,4 milionu USD. Mezi ně patří: oprava Velké mešity v San´á, opravy ulic v ‘Amrānu a Ṣa‘dē, dokumentace a inventarizace škod v San´á a další.¹⁰⁹³ Cekem SFD uskutečnil dvě stě osmdesát tři projektů v hodnotě 54,1 milionů USD, které vytvořily 2,3 milionů denních zaměstnání v sektoru

---

¹⁰⁹⁰ Moore, “‘They’re beginning to decay’: Yemen’s Ancient Mummies threatened by War”.

¹⁰⁹¹ UNESCO, “State party’s report on the state of conservation of the historic town of Zabid, Yemen – inscribed on the World Heritage list in danger”.

¹⁰⁹² UNESCO, “State party’s report on the state of conservation of the historic town of Zabid, Yemen – inscribed on the World Heritage list in danger”. UNESCO, “State party’s report on the state of conservation of the historic town of Sana’a, Yemen – inscribed on the World Heritage list in danger”.

¹⁰⁹³ Výroční zpráva SDF pro rok 2017.

kulturních statků.¹⁰⁹⁴ V nich nadace zaměstnává místní komunity a vytváří řadu pozic také pro ženy.

V roce 2020 se k obnově dědictví na území Anšār Allāh připojil také ALIPH a CAORC (Rada amerických zámořských výzkumných center), kteří zahájili obnovu muzea v Dhamāru. ALIPH také spolupracuje s archeology na dokumentaci architektonického dědictví země v rámci projektu, který bude probíhat v letech 2020-2022. Podílí se na něm CEFAS (Francouzské centrum archeologie a společenských věd) a ICONEM, kteří budou digitalizovat městskou zástavbu a vytvářet 3D modely a Monumenta Orientalia, která bude hodnotit a klasifikovat význačné stavby.¹⁰⁹⁵

Projekty, které by vznikaly z prostředí nejemenských organizací byly donedávna vzácné a vznikaly zejména v nehúthíjských oblastech, jako je Ta'iz, kde funguje větší množství zahraničních a nadnárodních institucí. Zde začaly rekonstrukce v létě 2019 a byly zahájeny slavnostním ceremoniálem v Národním muzeu. Práce na jeho budově i na okolních historických čtvrtích budou probíhat za užití tradičních metod pod dozorem akademiků a architektů. Obnovné práce, sponzorované zčásti americkými dárci, probíhají pod patronací GOAM, British council a WMF,¹⁰⁹⁶ který zařadil Ta'iz na 24. příčku se svým seznamu památek v ohrožení, World Monuments Watch, z roku 2018.¹⁰⁹⁷ Téměř šest set tisíc dolarů přijalo muzeum od nadace ALIPH; tyto peníze jsou určené na záchranu artefaktů, pohřbených pod sutinami¹⁰⁹⁸ I přes stále pokračující záchranné práce, v lednu 2020 po ukončení oprav vnějších částí a střechy, muzeum po čtyřech letech otevřelo.¹⁰⁹⁹ V klidných částech země probíhají také udržovací práce kulturních staveb, přičemž zde stále funguje turismus a lidé navštěvují jak památky, tak muzea. V červenci 2019 začaly například restaurační práce na pevnosti Saj'ūn v Hadramautu, které naposledy proběhly v roce 2000.¹¹⁰⁰ Hadramaut nebyl zasažen konfliktem, ale operují zde sunnitské skupiny. Nicméně oblast je přístupná pro zahraniční turisty, kteří se sem dostávají z Ománu, s pomocí několika místních agentur.¹¹⁰¹

Místní organizace se většinou soustředí na „základní“ poválečné a udržovací projekty.¹¹⁰² GOAM zahájil další rekonstrukce Velké mešity v San'á a historických čtvrtí města,¹¹⁰³ a provádí

---

¹⁰⁹⁴ SFD, “Newsletter 2018-Q3”, 15.

¹⁰⁹⁵ “ALIPH: Yemen”.

¹⁰⁹⁶ SuhailChannel, “Ta'iz... tadšinu 'an a'māl tarmīm al-maḥaf al-waṭanī”.

¹⁰⁹⁷ Prim, “World Monuments Fund announces 2018 World Monuments Watch”.

¹⁰⁹⁸ “ALIPH: Yemen”.

¹⁰⁹⁹ Arab News, “Yemen's Taiz National Museum reopens after Four Years of Closure”.

¹¹⁰⁰ SuhailChannel, “Ḥaḍramaut... tadšinu a'māl al-šajāna wa al-tarmīm fī al-qaṣr saj'ūn al-tārīchī”.

¹¹⁰¹ Konflikt v zemi se odráží na cenách pro turisty i v klidných oblastech. Šestidenní zájezd vyjde na 3155 USD (informace podaná jemenskou cestovní kanceláří v srpnu 2019).

¹¹⁰² Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019.

¹¹⁰³ Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019.

také řadu záchranných archeologických prací. Například v létě 2019 GOAM, Ministerstvo kultury a univerzita v San'á podnikli záchranné práce v oblasti Šamlānu v provincii San'á. Průzkumy objevily mumie a řadu objektů, přičemž ale v době psaní tohoto textu nebyly podrobnosti o nálezech známy.¹¹⁰⁴ Objev byl nicméně oslavován a jeho výsledky jsou očekávány. Na více lokální úrovni funguje v zemi řada organizací vedených místními aktivisty. Jednou z nich je například Organization of Lovers of Antiquities and Heritage se sídlem v San'á. Ta si klade za cíl vzdělání v oblasti ochrany kulturních statků mezi místními lidmi, organizuje workshopy a pořádá přednášky a školení na školách a v různých institucích.¹¹⁰⁵

Na mezinárodní úrovni, instituce věnující se Jemenu se musely přizpůsobit na jeho nepřístupnost. EAMENA v roce 2015¹¹⁰⁶ zahájila projekt kombinující satelitní fotografie a terénní data, což pozorovatelům umožňuje nejen monitorovat změny (destrukce, vykrádání, nové konstrukce), ale také identifikovat nové lokality či rozšířit stávající. Jak poznamenávají autoři tohoto projektu, Jemen je nepřístupný od roku 2011, a právě kvůli dlouhotrvající válce k této zemi obrátili svou pozornost.¹¹⁰⁷ S mezinárodní pomocí plánují vytvořit jemenskou databázi kulturního dědictví (YHMP – *Yemen Heritage Management Platform*),¹¹⁰⁸ a zároveň od roku 2017 trénují jemenské odborníky na práci s touto platformou, ve spolupráci s UNESCO.¹¹⁰⁹ Dalším projektem mapujícím destrukce na Blízkém východě a v Africe je *#CultureUnderThreat Smart M.App* (nebo *Hexagon Smart M.App*), která je výsledkem spolupráce Antiquities Coalition a Hexagon Geospatial. Mapa ukazuje destrukce spojené s aktivitami rozličných skupin, přičemž se nevěnuje pouze Jemenu, ale celému regionu Blízkého východu a severní Afriky. Na bázi fotografií také funguje digitální projekt *Million image database*, fungující pod záštitou IDA. Do jejich databáze dobrovolníci z celého světa nahrávají fotografie, čímž má vzniknout největší digitální knihovna lidské historie.¹¹¹⁰ V případě Jemenu, na jaře 2021, databáze zahrnovala pouze 3D fotografie Ma'ribské přehrady.

Další úzce zaměřená skupina projektů se soustředí na ochranu jemenských rukopisů spojených se zajdovským islámem, které jsou uloženy v mešitách, knihovnách, svatyních, nebo

---

¹¹⁰⁴ Rozhovor se členem Organization of Lovers of Antiquities and Heritage, říjen 2019.

¹¹⁰⁵ Rozhovor se členem Organization of Lovers of Antiquities and Heritage, říjen 2019.

¹¹⁰⁶ V současné době tento projekt monitoruje situaci ve dvaceti zemích na Blízkém východě a v severní Africe, které jsou ohroženy nejen konflikty, ale také zemědělstvím, erozí, vykrádáním a výstavbou. V jejich online databázi je více než dvě stě tisíc záznamů, přičemž krátký pohled napoví, že Jemen je jednou z podrobněji sledovaných zemí.

¹¹⁰⁷ Fradley et al., "An Integrated Approach to Surveying the Archaeological Landscapes of Yemen", 2.

¹¹⁰⁸ Rouhani, "Ico1642: Training in Endangered Archeology: from Digital Documentation to Empowering National Heritage Stakeholders in the Middle East and North Africa", 6.

¹¹⁰⁹ Fradley; Rouhani; and Zerbini, "EAMENA, UNESCO, and Yemeni Authorities collaborate to build a National Digital Database to monitor Yemen's Rich Heritage Landscapes".

¹¹¹⁰ "Million Image Database".

v tajných skladech historických budov. Od počátku 20. století byly tyto rukopisy zkoumány jak místními, tak západními učenými. Na základě jejich zájmu vzniklo několik projektů a iniciativ, přičemž k těm novým patří *Preserving Yemen's Cultural Heritage: the Yemen Manuscript Digitalization Project* zahájený v roce 2010 nebo *The Zaydi Manuscript Tradition*.¹¹¹¹ Jejich cílem je virtuální repatriace dokumentů skrze jejich digitalizaci.¹¹¹² Tento přístup není ničím novým – v minulosti badatelé užívali mikrofilmy, kterými zaznamenali stovky materiálů, z nichž některé dnes mohou být (po svém zničení či ztrátě) přivedené zpět k životu.¹¹¹³ Konflikt vytvořil extrémně nebezpečné prostředí pro křehké objekty, z nichž řada byla zničena, úmyslně či ne, nebo ukradena. Nejznámější je (nepotvrzený) příběh, cirkulující v arabských médiích, že Anšār Allāh prodal jednu z nejstarších kopií Koránu iránskému obchodníkovi za tři miliony dolarů.¹¹¹⁴

Pro budoucí rekonstrukce a záchranné projekty věnující se jemenské architektuře a její tradici existuje několik studií, které mohou poskytnout základní informace o postupech a trendech. Tou první je už zmíněná podrobná práce o konzervaci jemenských kulturních statků na příkladu starého města San'á v letech 1986-1991, napsaná Michele Lamprakos. Tento konkrétní projekt byl pozorovateli hodnocen jako velmi úspěšný a stal se modelovým příkladem pro rekonstrukce v dalších městech (například Zabīd v letech 2011 a 2012). Lamprakos se věnuje také inovativním technikám, které jsou/mohou být užity v péči o stará města (například budování nových domů za použití moderní techniky a zachování pouze tradiční fasády), které mohou zachránit tradiční vzhled měst. Jak ale sama autorka poznamenává, řada stavitelů se těmto postupům brání.¹¹¹⁵ Podobně této práci, v roce 2008 vydalo UNESCO studii *The Inventory of the Historic City of Sana'a: a Tool for Urban Conservation*.¹¹¹⁶ V budoucnosti mohou tyto dvě práce, spolu s dalšími, sloužit jako příručky pro rekonstrukce zničených jemenských měst. Nicméně ti, kteří budou tyto rekonstrukce provádět, budou i nadále čelit stejným výzvám, jako před konfliktem: tradiční architektura a její udržování je náročné na investice. Limitovaný rozpočet jak místních komunit, tak také institucí nebude moci zaměstnat místní řemeslníky a architekty, a tudíž budou nutné vnější investice, aby mohla být jemenská kulturní krajina zachráněna.

V roce 2005 GOAM oznámil vznik nového postupu na ochranu artefaktů před ilegálním obchodem, který má také napomoci k návratu objektů do země. Jejím výsledkem byl vznik speciální policejní jednotky a zahájení širší mezinárodní spolupráce, která měla za okamžitý

---

¹¹¹¹ "The Zaydi Manuscript Tradition".

¹¹¹² Schmidtke, "The Zaydi Manuscript Tradition: Virtual Repatriation of Cultural Heritage".

¹¹¹³ Correa, "Recovering Yemen's Cultural Heritage: the Stookey Microfilms".

¹¹¹⁴ Nejstarší nalezená zmínka pochází z 16. listopadu 2016. Yemen Press, "Al-ḥūthijūn juharrībūn aqdam nuscha li al-qur'ān al-karīm fi al-jaman ilā irān".

¹¹¹⁵ Lamprakos, *Building a World Heritage City: Sanaa, Yemen (Heritage, Culture and Identity)*, 226.

¹¹¹⁶ UNESCO, *The Inventory of the Historic City of Sana'a: a Tool for Urban Conservation*.

následek zadržení řady jedinců ještě v tom samém roce.¹¹¹⁷ V roce 2006 Ministerstvo turismu vyvinulo strategii založenou mimo jiné na monitorování hranic.¹¹¹⁸ V následku dlouhotrvajícího konfliktu, jemenská ambasáda v USA vytvořila non-stop linku pro veřejnost, kde mohou lidé nahlásit ukradené artefakty. Ve spolupráci s Antiquities Coalition sestavila Jemenská republika (Hāḍī) seznam 1 631 ukradených objektů, které zmizely během konfliktu z muzeí v Adenu, Ta‘izu a Zindžibāru.¹¹¹⁹ Tato zpráva o dvou set osmdesáti devíti stranách byla distribuována v květnu 2018 v OSN. Hāḍīho administrativa také spolupracuje s mnoha mezinárodními institucemi na zastavení pašování, ale také na dohodách s třetími zeměmi o návratu artefaktů, ale také na jejich držení, dokud situace v zemi nebude stabilní.¹¹²⁰

Závěr

Příklad Jemenu demonstruje roli propagandy a zkresleného či účelového informování, které zřetelně využívá nedostatku informací o nedostupném regionu. Dlouhotrvající konflikt a jistá přirozená uzavřenost této země, její chudoba a obecný celosvětový nezájem vytváří ideální prostředí pro podávání účelových zpráv, což je zbraň, kterou využívají obě hlavní strany konfliktu. Kulturní dědictví se stává součástí této zbraně, a to zejména po událostech spojených s aktivitami islamistických skupin v jiných částech světa, jejichž brutalita k tématu destrukcí přilákala pozornost. Pozitivním výsledkem této pozornosti se stal mezinárodní tlak na Saúdskou Arábii a její spojence kvůli nevybíravému plošnému (a podle řady obvinění i záměrnému) útočení na kulturní statky Jemenu. Nicméně, tato pozornost věnovaná Jemenu byla poměrně krátkodobá, a ačkoliv pomohla omezit hlavní důvod největších destrukcí, další ničení pokračovalo spolu s pokračujícím konfliktem.

Faktické rozdělení země (ale také její rozdělení ideologické) ztěžuje efektivní péči o kulturní památky ze strany jemenských institucí. GOAM a GOPHCY se pohybují mezi „oběma Jemeny,“ ale také v zahraničí, pro což je nutné zastávat neutrální politické postoje a názory. Al-Sajānīho přítomnost ve všech částech země a v zahraničí potvrzuje jeho výroky o neutralitě organizace, nicméně jeho oponenti zůstávají vůči němu silně kritičtí, odkazující na jeho pro-húthíjskou orientaci, přičemž argumentují jeho osobním podílem na destrukcích, ale také podílem institucí, které sídlí v San‘á. Vzhledem k tomu, že tito oponenti zatím nepředstavili žádné solidní argumenty pro to, že se GOAM a GOPHCY aktivně podílí na ničení kulturních statků, lze jejich argumenty vnímat jako součást propagandy. Stejně tak, jako podobná konkrétními důkazy

---

¹¹¹⁷ Brodie, “The Newsletter of the Illicit Antiquities Research Centre”, 16.

¹¹¹⁸ Brodie, “The Newsletter of the Illicit Antiquities Research Centre”, 12.

¹¹¹⁹ Jarus, “Blood Antiquities' looted from War-Torn Yemen bring in \$1 Million at Auction”.

¹¹²⁰ Hanna, “Houthi use National Monumental Sites as Fighting Bases, smuggle Artifacts”.

nepodložená obvinění týkající se přímé účasti húthíjské vlády na degradaci kulturních statků.

Při pohlednutí na množství obvinění přítomných ve zpravodajství a na sociálních sítích vůči Anšār Allāh a jeho participaci na destrukcích a rozkrádání kulturních statků je u těch stejných zdrojů zarážející nedostatek zmínek o aktivitách sunnitských milic, které čerpají podporu v zálivových monarchiích. Ačkoliv je vztah těchto milic a zálivových monarchií nepřímý a neoficiální, jejich společný odpor vůči húthíjské vládě z nich udělal spojence. Napojení mnoha milic na ilegální obchod, který v regionu fungoval už před konfliktem, umožnil rovněž vývoz movitého dědictví ze země. V návaznosti na to je zajímavé sledovat korelaci mezi začátkem konfliktu v Jemenu a prudkým nárůstem exportovaných starožitností, zejména v Saúdské Arábii a Spojených arabských emirátech.

Ačkoliv se v dnešní době zdá, že Anšār Allāh ve válce o Jemen zvítězili a stanou se pány vlastního státu, jejich území se setkává prakticky s minimální podporou z mezinárodního společenství. UNESCO, SFD a nově také ALIPH, které na území húthíjské vlády provádí rekonstrukční projekty jsou jen zlomkem toho, co zničená kulturní krajina potřebuje. Nicméně připojení ALIPHU a dalších západních institucí do projektů na území Anšār Allāh od roku 2020 je známkou vývoje směrem ke zvýšení mezinárodní pozornosti k této oblasti. Oproti území Anšār Allāh je zbývající část země pod vládou mezinárodně uznané vlády v zachovalejším stavu, ke kterému přispěla absence plošného ostřelování, ale také více finanční podpory, stabilita a řada projektů na obnovu, které zde fungují už několik let. Díky této klidné situaci a podpoře se do regionu může vracet turismus, který je pro řadu místních obyvatel zdrojem obživy. Stejně jako přítomnost zahraničních projektů, které vytváří řadu míst a pomáhají ke stabilizaci. Vzhledem k tomu, že jedním z hlavních důvodů úspěchů organizace Anšār al-šarī'a byla ekonomická a existencionální krize je stabilizace oblastí a vytvoření zázemí nutností pro ochranu kulturního dědictví.

Zůstává otázkou, proč se destrukce jemenského dědictví, a to ani ze strany Koalice GCC, ani později vlivem cílených útoků a konfliktu, nikdy nesetkaly s podobným zájmem jako destrukce na Blízkém východě nebo v Mali. Odpověď, která se nabízí je obecně nízké povědomí o Jemenu jako státu a malý zájem médií a společenství o dění v něm. V kontextu výše probíraných událostí (například postoje Turecka vůči lokalitě Hasankeyf a aktivity Tureckem zaštitěných milic v Sýrii a Iráku, ke kterým se mezinárodní společenství takřka nevyjadřuje) se nicméně nabízí myšlenka, jestli nezájmu společenství nepřispívá dlouhodobé propojení Západu a Saúdské Arábie. Království, které má za sebou řadu excesů, je hlavním spojencem v regionu, což může vést k jistému alibismu a ignorování problémů v rámci zachování nastavených vztahů. Tento přístup se týká větší části médií, ale také mezinárodních institucí, které k problému přistupují přinejmenším váhavě.

7. Saúdská Arábie

Království Saúdská Arábie na rozdíl od jiných zemí, uvedených v této práci, není válečnou oblastí ani oblastí konfliktu. I přesto zde ale došlo k nejmasivnějšímu vyčištění země od jejího kulturního, náboženského a historického dědictví. Uvádí se, že Saúdská Arábie do roku 2014 dobrovolně zničila na 95 % svého kulturního dědictví v Mekce,¹¹²¹ přičemž tempo destrukcí se v posledních letech zvyšuje. K tomuto rozhodnutí přispělo několik aspektů: prudký ekonomický rozmach země, nacionalistická ideologie královské rodiny a zejména wahhábismus, náboženská ideologie neoddělitelně spjatá s vládnoucí garniturou. Tyto samé aspekty ovlivňují moderní dějiny Království, ze kterého masivní těžba ropy učinila hlavního regionálního spojence Spojených států, potažmo Západu, a zároveň umožnila jeho ekonomický rozmach. Velmi rychlý a prudký ekonomický růst, zajištěný ropnými příjmy, proměnil tradiční krajinu v technologicky velmi moderní stát s konzervativním myšlením. Rychlý rozvoj, přísun zahraničních pracovníků a zvyšování životních standardů měly za následek změny, které v mnoha jiných zemích světa trvaly výrazně déle. V dnešní době stojí od roku 2015 v čele země král Salmān ibn ‘Abd al-‘Azīz a jeho syn Muḥammad ibn Salmān, kteří se snaží podporovat modernizaci Království.

V Saúdské Arábii se nachází pět kulturních lokalit zapsaných na seznamu světového dědictví. V roce 2008 se první zapsanou lokalitou stala archeologická oblast al-Ḥiǧḏr (Madā’in Šālīḥ), po ní al-Ṭurajf, centrum saúdské vlády v 18. a 19. století, zapsaný v roce 2010, v roce 2014 byla zapsána historická Džidda (na návrh státu v roce 2006), o rok později petroglyfy v oblasti Ḥā’il a v roce 2018 oáza al-Aḥsā’. Dalších jedenáct lokalit je na zapsání nominováno. Jedná se o tyto: poutní cesta z Kúfy do Mekky (2015), Hidžázká železnice (2015), Syrská poutní cesta (2015), Egyptská poutní cesta (2015), předislámské město al-Fāw (2015), vesnice Ridžāl alma’ (2015), vesnice Dhī ‘ajn (2015), skalní umění v Ḥimā (2015), oáza Dūmat al-džandal (2015), národní rezervace ‘Urūq banī ma‘ārid (2019), národní rezervace ostrovy Farasān (2019).

Z úhlu pohledu muslimů jsou bez jakýchkoliv pochyb nejhodnotnějšími kulturními lokalitami svatá města Mekka a Medína. V průběhu staletí zde bylo uctíváno stovky míst, spjatých s Prorokem, jeho rodinou a druhy, ale také s významnými lidmi islámských dějin, kteří přišli po nich. Mekka a Medína byly ještě několik dekád zpátky historickými městy s bohatou architekturou, která odrážela třináct set let vývoje. Politicky, svatá města odjakživa zvyšují prestiž toho, kdo je jejich vládcem a ochráncem. Dnes se jedná o rod Saúdů (Āl Sa‘ūd): král Salmān ibn ‘Abd al-‘Azīz

---

¹¹²¹ Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 346.

je označován jako ochránce Mekky a Medíny¹¹²² což mu v muslimském světě dává velkou moc.

Mimo památky chráněné UNESCO a Mekku a Medínu se v Saúdské Arábii nachází tisícovky archeologických a historických lokalit. Součástí historické krajiny jsou opevněná sídla a vesnice, závlahové systémy, přehrady, chrámy a svatá místa, petroglyfy, epigrafické památky, či pravěké lokality. V poslední době dochází k identifikacím nových lokalit s tím, jak se prohlubuje otevřenost Království k odkazu minulosti. Z nových lokalit lze jmenovat například objev obdélníkových struktur, „kamenných bran“ a linií v roce 2017, jejichž využití zůstává záhadou.¹¹²³

Regulace

Saúdská Arábie trpí dlouhodobou absencí legislativy i potřebných struktur v oblasti ochrany kulturního dědictví a kvůli teokratickému pozadí Království je památková ochrana ovlivňována náboženskou dikcí.

Hlavním orgánem péče o kulturní statky je Saúdská komise pro turismus a národní dědictví (SCTH),¹¹²⁴ která má na starosti péči o městské kulturní dědictví. Pod ní spadá také Centrum pro národní architektonické dědictví, o jehož vznik se zasadil prezident komise, král Salmān. Toto centrum pečuje o historickou zástavbu, ale také o životní úroveň obyvatel. Od roku 2014 bylo SCTH přiznáno právo rozhodovat o tom, co je považováno za starožitnost či archeologickou památku, přičemž jejich ničení bude trestáno pokutami či vězením.¹¹²⁵ Kromě archeologických lokalit pečuje také o muzea, tradiční řemesla, starožitnosti a městské kulturní dědictví.¹¹²⁶

Zákon o starožitnostech, muzeích a architektonickém dědictví (26M, 1392 (1972)),¹¹²⁷ ochraňuje movité i nemovité dědictví starší dvou set let, označené jako „starožitné.“ Tento zákon uvádí, že veškeré archeologické lokality jsou majetkem Království a reguluje je Komise pro turismus a národní dědictví. Vedle toho stanovuje (čl. 3), že SCTH má právo vlastnit nebo „*dočasně zabavit jakoukoliv archeologickou lokalitu, městské nebo folklorní památkové místo, stejně jako jakoukoliv budovu či pozemek ležící vedle registrované lokality,*“ což jí dává pravomoc evakuovat (čl. 4) lokality¹¹²⁸ výměnou za odškodnění které Království ne vždy nabízí v dostatečné míře,

---

¹¹²² V arabštině se jedná o titul *chādim al-ḥarāmajn al-šarīfajn*, přesný překlad je „služebník dvou svatých míst,“ který v muslimském světě užívali vládcové mnoha dynastií, které v minulosti Mekku a Medínu spravovaly. Prvním z nich byl údajně ajjúbovský vládce Saladin. Fakkar, "Story behind the king's title".

¹¹²³ Kennedy, "“Gates”: a New Archaeological Site Type in Saudi Arabia".

¹¹²⁴ Komise několikrát změnila svůj název, tento je platný od roku 2015.

¹¹²⁵ Saudi Gazette, "Saudi Arabia approves Law to protect National Antiquities". Viz. UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Saudi Arabia".

¹¹²⁶ Více informací viz. stránky komise. "Saudi Commission for Tourism and National Heritage (SCTH)".

¹¹²⁷ Law of Antiquities, Museums and Urban Heritage 26M, 1392 (1972).

¹¹²⁸ Tímto způsobem byla vytvořena například památková zóna al-Ṭurajf, kde bylo staré centrum saúdské moci. V roce 1982 byla na základě Zákona o starožitnostech lokalita zakoupena předchůdcem SCTH, která z ní

zejména pokud jde například o ší'itské komunity.¹¹²⁹

Další relativní zákony jsou regulace týkající se vývozu starožitností (1972), zákon na ochranu lokalit a archeologických a kulturních objektů (1998), statuty saúdské Komise pro turismus a starožitnosti (2000) a zmíněný zákon z roku 2014. Další zákony zahrnuté v kategorii „Turismus a starožitnosti“¹¹³⁰ zahrnují například zákon o historických rukopisech.

Tyto zákony se zabývají světským kulturním dědictvím, z něhož jsou vyňaty veškeré náboženské stavby, ale také stavby spojené s islámem (například domy důležitých postav islámských dějin), které Království nepovažuje za kulturní či historické dědictví. Správa mešit a náboženských míst spadá pod Ministerstvo islámských záležitostí, da'wa a vedení (založené v roce 1993), které je zodpovědné za jejich rozvoj, ochranu a údržbu, což je jeden ze sedmi základních úkolů této instituce.¹¹³¹ Nicméně vzhledem k velkému množství zničených islámských staveb, které zahrnují také historické mešity, lze podotknout, že role ministerstva coby ochránce mešit je přinejmenším kontroverzní.¹¹³² V jeho čele stál od roku 1996 Šālih ibn 'Abd al-'Azīz Āl al-Šajch, člen jednoho z nejprominentnějších rodů v Saúdské Arábii, kterého v roce 2018 vystřídal další vlivný člen roku, 'Abd al-Latīf ibn 'Abd al-'Azīz Āl al-Šajch. První jmenovaný byl jedním z předních muftí království a další dva členové rodu byli jmenováni velkými mufti,¹¹³³ což odkazuje na silnou wahhábistickou orientaci celé rodiny.

Za zmínku stojí, že z mezinárodního hlediska je Království od roku 1946 členem UNESCO a také je signatářem celé řady mezinárodních dohod (Apendix I), které by měly limitovat destrukce, které provádí na vlastním území, ale také na území Jemenu.

Náboženské regulace

Mimo ústavu a zákony hrají velkou roli v saúdském každodenním životě fatwy,¹¹³⁴ upravující a pokrývající každý aspekt života. Za jejich vydáváním a schvalováním stojí Ministerstvo pro islámské záležitosti a Stálá komise, orgán spadající pod Radu starších 'ulamā', která připravuje a vydává islámské právní výnosy. Od roku 2010 pouze státem schválení duchovní mohou vydávat náboženské výnosy, což zahrnuje členy Rady starších 'ulamā' a Komise.¹¹³⁵

---

vysídli obyvatel a vytvořilo památkovou zónu. Ibrahim, "The Arab States' UNESCO World Heritage Sites: the Saudi Arabia Experience", 10.

¹¹²⁹ Vykupování pozemků probíhá už od 70. let, kdy Království odkoupilo pozemky u Madá'in Sálīh za asi padesát milionů dolarů. Alrawaibah, "Cultural Heritage in the Arabian Peninsula", 149.

¹¹³⁰ "Group of Saudi Laws-Bureau of Experts at the Council of Ministers".

¹¹³¹ Více o Ministerstvu islámských záležitostí, da'wa a vedení na jeho oficiálních stránkách "Ministry of Islamic Affairs, da'wa and governance".

¹¹³² ADHRB, "Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites", 1.

¹¹³³ ADHRB, "Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites", 2-3:

¹¹³⁴ Bligh, "The Saudi Religious Elite (Ulama) as Participant in the Political System of the Kingdom".

¹¹³⁵ Boucek, "Saudi Fatwa Restrictions and the State-Clerical Relationship".

Stálá komise pro vědecký výzkum a fatwy ospravedlňuje a podporuje v řadě výroků ničení svatých míst a jiné zákroky proti lokalitám, které jsou ve wahhábovském úzu spjaté s rouhačstvím. Některé z fatew jsou směřovány na vyšší instance v hierarchii států či oblastí. Například fatwa 18149 přímo vybízí muslimské autority k destrukci mauzoleí a hrobů.¹¹³⁶ Jeden z výnosů zní: „*Budovy nad hroby jsou nelibou herezí (bid‘a)... a vedou k polyteismu (širk). Je tudíž povinností muslimského vládce nebo jeho zástupců odstranit to, co je nad hroby a srovnat je na úroveň země.*“¹¹³⁷ Jiné jsou určeny lidem a diktují, jak by se měli či neměli chovat, přičemž přímo označují ty, kteří například uctívají svaté, coby *mušrikūn*, ti, kteří přidružují k Bohu.¹¹³⁸ Na internetových stránkách Komise¹¹³⁹ jsou dostupné desítky fatew, které se potýkají s hroby, mauzolei, světci, členy súfijských bratrstev a dalšími otázkami víry. Obecně lze říct, že na těchto stránkách i na stránkách saúdských učenců jsou otázky týkající se hrobů a hřbitovů velmi časté—ať už jde o zdravení, modlení se u hrobů, či jejich popisování nebo pokládání věnců. Přístup a chování se k hrobům je velké téma saúdské společnosti, ve kterém se odráží konflikt nedávno existující kosmopolitní společnosti s wahhábovským diskurzem.

Kulturní statky za vlády rodu Saúdu

Wahhábismus a kulturní dědictví

Základy moderní Saúdské Arábie byly položeny v roce 1744, kdy vůdce rodu Āl Sa‘ūd, Muḥammad, uzavřel spojenectví s náboženským vůdcem Muḥammadem ibn ‘Abd al-Wahhābem. ‘Abd al-Wahhābovo učení pevně zakořenilo zejména v oblasti Nadždu, odkud Āl Sa‘ūd pocházel, a až do dnešní doby je neoddělitelně spjaté se státem. Mezi nejvýznačnější ideology saúdského ikonoklasmu a bojovníky proti hrobům a svatým místům patří Muḥammad ibn Ibrāhīm Āl al-Šajch, ‘Abd al-‘Azīz ibn Bāz a Nāšir al-Dīn al-Albānī, které Ťupek a Beránek označují za „*ochránce ‘Abd al-Wahhābova dědictví.*“¹¹⁴⁰

Od vzniku Prvního saúdského království (1744-1818)¹¹⁴¹ začaly útoky proti místům, která byly v nesouladu s wahhábistickou věroukou. V roce 1801 a 1802 byla pod vedením krále

¹¹³⁶ Al-mamlaka al-‘arabīja al-sa‘ūdīja: al-ri‘āsa al-‘āma li al-buḥūth al-‘ilmīja wa al-iftā’, “Fatwas of the Permanent Committee: the Second Question of Fatwa no. 18149”.

¹¹³⁷ Beránek; and Ťupek, “From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara Through the Eyes of Salafis”, 4.

¹¹³⁸ Al-mamlaka al-‘arabīja al-sa‘ūdīja: al-ri‘āsa al-‘āma li al-buḥūth al-‘ilmīja wa al-iftā’, “Fatwas of the Permanent Committee: the Second Question of Fatwa no. 18149”.

¹¹³⁹ “The Permanent Committee for Scholarly Research and Issuing Fataawaa”. “Fatwa Online”.

¹¹⁴⁰ Beránek; and Ťupek, *The Temptation of Graves in Salafī Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*, 132.

¹¹⁴¹ Ke vzniku současného Království v dnešní podobě došlo v roce 1930, kdy byl sjednocen Hidžáz a Nadžd, v čele s králem ‘Abd al-‘Azīzem al-Sa‘ūdem. K formování současného státu viz. Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, 71.

Muḥammada napadena jihoirácká města, Nadžaf a Karbalá, důležitá centra ší'itského islámu, kde byla zničena hrobka druhého imáma, Ḥusajna ibn Abī Ṭāliba. Následně byl napaden Hidžáz, kde byla dobytá Mekka¹¹⁴² a Medína a zničena řada historicko-náboženských památek (a rovněž vykradeny artefakty z hrobky Proroka, které vzal samotný Ibn Sa'ūd).¹¹⁴³ V Mekce byl poničen hřbitov Džannat al-mua'allā, na kterém se nacházely hroby řady Prorokových příbuzných a druhů (například jeho první žena Chadīdža, praděd, děd či strýc). V Medíně byl podobným způsobem znesvěcen neméně důležitý hřbitov Džannat al-Baqī', ležící u Prorokovy mešity, s řadou mauzoleí, které byly srovnány se zemí (například hrobka proroka Ibrāhīma, či Prorokovy dcery Fātimy, hroby čtyř ší'itských imámů a jednoho isma'ílovského).¹¹⁴⁴ Pohřebiště bylo na nějakou dobu změněno na skládku.¹¹⁴⁵ Osmanská správa část zničených monumentů obnovila (zejména pohřebiště v Mekce a Medíně),¹¹⁴⁶ což vedlo k tomu, že byly destrukce s podporou vládnoucí rodiny zopakovány při finálním dobývání země ve 20. letech 20. století.¹¹⁴⁷

V roce 1925 byl znovu zničen hřbitov v Medíně a další význačné stavby, jako například hroby mučedníků z bitvy u Uḥudu, mešity Fātimy al-Zahrā' a další.¹¹⁴⁸ Některé lokality byly zcela srovnány se zemí a na jejich místě vznikla moderní zástavba. Takový osud potkal například hrob biblické Evy v Džiddě, poprvé zničený v roce 1928,¹¹⁴⁹ podruhé v roce 1975, kdy byl srovnán se zemí a zabetonován. Rovněž místa slavných bitev Uḥud a Badr byla zabetonována a na jejich místě vznikla parkoviště.¹¹⁵⁰ Celá řada lokalit, které byly zničeny, byla po destrukcích opatřena ploty, zamezujícími přístup, a nápisy, snižujícími jejich náboženskou a historickou hodnotu. K nápisům jsou připojeny zákazy omezující provádění modliteb.¹¹⁵¹ Na konci století se destrukce dočkal hrob Prorokova otce, jehož tělo bylo odvezeno a také Prorokův dům. Obě stavby byly zničeny kvůli rozšiřování Velké mešity, a na jejich místě vzniklo mramorové náměstí, na místě Prorokova rodného domu měl podle plánů vzniknout palác krále 'Abd Allāha a na něj napojené sídlo imáma

---

¹¹⁴² O příchodu wahhábistických armád do Mekky viz. Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 215-243.

¹¹⁴³ Beránek; and Ťupek, "From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara through the Eyes of Salafis", 20.

¹¹⁴⁴ Mohammadi, "The Destruction of Jannat al-Baqi': a Case of Wahhabi Iconoclasm".

¹¹⁴⁵ Al Alawi, "The Destruction of the Holy Sites in Mecca and Medina".

Shia Research, "The Destruction of Islamic Heritage in Saudi Arabia".

¹¹⁴⁶ Al-islam, "History of the Cemetery Of Jannat Al-Baqi'". Shia Research, "The Destruction of Islamic Heritage in Saudi Arabia", 6.

¹¹⁴⁷ Shia Research, "The Destruction of Islamic Heritage in Saudi Arabia", 5, 6. Shahi, *The Politics of Truth Management in Saudi Arabia*, 51.

¹¹⁴⁸ Shia Research. "The Destruction of Islamic Heritage in Saudi Arabia", 7. Shahi, *The Politics of Truth Management in Saudi Arabia*, 51-60.

¹¹⁴⁹ Time: Archive, "Arabia: Tomb of Eve".

¹¹⁵⁰ OHCHR, "Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015", 3.

¹¹⁵¹ OHCHR, "Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015", 2.

Velké mešity.¹¹⁵² V roce 1989 byl zničen dům Chadīdži, nahrazený knihovnou a veřejnými toaletami.¹¹⁵³ V roce 1998 byl zničen a spálen hrob Āminy bint Wahb,¹¹⁵⁴ Prorokovy matky.

Ještě v době sjednocení státu byla náboženská tradice Hidžázu odlišná od té v Nadždu. Hidžáz byl kosmopolitním náboženským centrem, kde vedle sebe fungovala řada praktik, a kde se nacházela místa kultů mnoha islámských směrů. Příchod Saúdů a wahhábismu zcela změnil tvář regionu a zničil řadu tradic, které byly považované za neislámské.¹¹⁵⁵ Nový režim změnil také podmínky pro poutníky, kteří pokud nepřijali wahhábistické standarty, nebyli vpuštěni do země. Nové behaviorální normy zakazovaly například zpěv, hudbu, tanec, které byly tradičně spjaté s karavanami mířícími na ħadždž.¹¹⁵⁶ Podobu karavan ve staletích před wahhábismem ukazuje například miniatura z *Maqāmāt al-Ĥarīrī*, Abū Zajd jede na pout' (Bagdád, rok 1237), kde poutníci hrají na rozličné nástroje. Zmínky o hudebním doprovodu poutnických karavan lze nalézt i v dobových textech.¹¹⁵⁷

Další důvod k ničení kulturního dědictví je státní nacionalismus a propaganda saúdské rodiny, která se snaží předělat historii země tak, aby byla současná Saúdská Arábie neoddělitelná od saúdské dynastie a vytvořit obraz, že dějiny Saúdské Arábie začínají s jejím příchodem. V tomto ohledu lze pozorovat dlouhodobou snahu o utvoření jednotného státního náboženského a kulturního narativu.¹¹⁵⁸ Z těchto důvodů jsou primárními lokalitami, které si „zasloužily“ v Království ochranu ty, které jsou spjaté s dějinami rodiny a s jejich politickou mocí. Jednou z nich je například pevnost Masmak v Rijádu, vystavěná v 19. století konkurenčním rodem Rašídovců. Po vítězství Saúdů v bitvě o Rijád v roce 1902 se pevnost stala symbolem jejich vojenského úspěchu a sjednocení země.¹¹⁵⁹ O projekty v Rijádu se stará Centrum krále ‘Abd al-‘Azīze pro historii (KAHC), které přispívá k vytváření nového pohledu na dějiny Království.¹¹⁶⁰

Od sjednocení země lze pozorovat saudizaci diskurzu království a nadždzaci kultury, což je aspekt popsany mnoha výzkumníky, a stále silně vnímaný obyvateli Hidžázu. Ve studii o

---

¹¹⁵² ADHRB, “Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites“, 5.

¹¹⁵³ Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain, “Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia“, 4.

¹¹⁵⁴ OHCHR, “Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015“, 2.

¹¹⁵⁵ O vývoji Hidžázu viz. Yamani, *Cradle of Islam: the Hijaz and the Quest for an Arabian Identity*.

¹¹⁵⁶ O proměnách pouti po roce 1925 viz. Peters, *The Hajj: the Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, 352.

¹¹⁵⁷ Peters, *The Hajj: the Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, 171.

¹¹⁵⁸ Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain, “Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia“, 3.

¹¹⁵⁹ Determann, “Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London“, 1.

¹¹⁶⁰ Al-Soleiman, “Architecture as a Tool of Editing History: the Case of Saudi Arabia's King Abdulaziz Historical Center“.

moderní saúdské historiografii jsou tyto trendy popisované M. Determannem.¹¹⁶¹ Saúdové nemají historické a kulturní vazby na Hidžáz (Mekku a Medínu) tak, jako měli předešní vládcí této oblasti, což vede podle autora k tomu, že se zde snaží zanechat svůj podpis. Už král ‘Abd al-‘Azīz začal s politikou přetváření města k obrazu vládnoucí dynastie a její ideologie a jeho následníci šli v jeho stopách. V roce 1996 byl vydán královský dekret, který určil 16. leden 1999 jako oslavu sta let (muslimského kalendáře) od dobytí Rijádu Saúdy v roce 1902.¹¹⁶² Jednalo se o první nenáboženské oslavy v dějinách země, a setkaly se s odporem náboženské opozice. V roce 2010 byl al-Ṭurajf registrován do UNESCO jako první saúdské hlavní město, centrum jednotící moci a základna velkého sunnitského reformátora ‘Abd al-Wahhāba.¹¹⁶³ Freitag upozorňuje, že propagace regionu al-Dir‘īja, domovské oblasti saúdského rodu, vedla ke zvýšenému financování této oblasti (a Nadždu) a patrně cílenému a systematickému zanedbávání historických oblasti Hidžázu.¹¹⁶⁴

Modernizace saúdských měst, která přináší masivní destrukce historické a kulturní krajiny začala v 70. letech. V roce 1978 navštívil král Chālid ibn ‘Abd al-‘Azīz New York a po svém návratu přikázal vystavět první mrakodrapy v Rijádu. Věže nesou jeho jméno: al-Chālidīja.¹¹⁶⁵ Tím byla zahájena modernizace saúdských měst po vzoru Spojených států. V listopadu 2018 běželo v Království více než čtyři tisíce sedm set stavebních projektů v hodnotě 852,3 miliard dolarů.¹¹⁶⁶

Svatá města

První Saúdy řízená centrální úprava Mekky (a zejména expanze Velké mešity) byla zahájena v roce 1956, na rozkaz v té době už zesnulého krále ‘Abd al-‘Azīze. Důvodem bylo, že město mělo problémy zvládnout poutníky, jichž přicházelo na ḥadždž okolo dvou set tisíc.¹¹⁶⁷ V rámci této etapy byla Velká mešita vydlážděná bílým mramorem, přičemž ale většina prací upravovala pahorky al-Šafā a al-Marwa. Další fáze projektu následovaly v 60. letech, přičemž v této době plány zahrnovaly opravu a renovaci starých čtvrtí, historických budov a mešit. Od vlády krále Chālida se přístup k Mekce změnil, a byly zahájeny masivní přestavby, které pokračovaly i v 80. letech,¹¹⁶⁸ a ve 21. století nabývají až futuristických rozměrů. Jedny z největších stavebních

---

¹¹⁶¹ Determann, “How Saudis Write their History: Historiography in Saudi Arabia 1932-2010”, 3.

¹¹⁶² Královský dekret č. 597 in Bsheer, Rosie, “Heritage as War”, 732.

¹¹⁶³ “UNESCO: at-Turayf District in ad-Dir‘iyah”.

¹¹⁶⁴ Freitag, *A History of Jeddah*, 339

¹¹⁶⁵ Determann, “Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London”, 4.

¹¹⁶⁶ Green, “Saudi Building Projects Worth \$852Bn”.

¹¹⁶⁷ Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 314.

¹¹⁶⁸ Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 316-318.

Modernizace města a s tím spojený ústup od přísných behaviorálních norem se staly jedním z důvodů povstání

projektů v zemi dnes probíhají právě v Mekce (proměny města viz. Appendix IX). Poslední projekt na expanzi Velké mešity zahájený v roce 2017 má hodnotu dvaceti šesti miliard dolarů,¹¹⁶⁹ vedle toho ale probíhá řada dalších. V porovnání s Mekkou jsou práce v Medíně (v okolí Prorokovy mešity) výrazně menší, ale i přesto významně ovlivňují strukturu města. Projekty na rozvoj a rozšiřování dvou svatých míst plní několik úloh: umožňují království přijmout větší množství poutníků a zvýšit tím své neropné příjmy, šířit wahhábovské učení, modernizovat zemi, která prožívá populační boom a zároveň upokojit poptávku konzumní společnosti.

Monumentální výstavba v okolí Velké mešity začala v roce 2002 projektem *Abrādž al-bajt*, který zahrnuje sedm věží, z nichž největší je centrální hodinová věž. V rámci tohoto projektu byly v letech 2002 a 2005 zničeny dva osmanské hrady, pevnost al-Adžjād a al-Qišla, spolu s dalšími asi čtyřmi stovkami historických budov.¹¹⁷⁰ Na jejich místě vyrostl ikonický Mekkah Royal Clock Tower Hotel. Proti destrukci hradu al-Adžjād se obrátilo turecké Ministerstvo kultury. Jeho ministr Istemihan Talay prohlásil, že je destrukce pevnosti stejný zločin, jako destrukce Buddhů v Bámjānu a obvinil Saúdskou Arábii, že se snaží vymazat ze své krajiny a paměti vzpomínky na tureckou/osmanskou přítomnost na Arabském poloostrově. Zároveň se vyjádřil, že ještě rok před destrukcí bylo Turecko ujištěno saúdským Ministerstvem pro zahraniční záležitosti, že hradům žádná újma nehrozí.¹¹⁷¹

Další gargantuovské projekty byly zahájeny po roce 2011, za vlády krále ‘Abd Allāha ibn al-‘Azīze (2005-2015), kdy začala nová fáze rozšiřování Velké mešity. Jejím cílem je rozšířit původní objekt určený pro sedm set padesát tisíc věřících na komplex pro dva a půl milionu osob.¹¹⁷² Obrovský projekt, jež byl zadán Saudi Binladin Group, s sebou nese destrukce okolních struktur, ale také částí mešity samotné – například osmanské modlitební síně z 16. a 17. století v okolí Ka‘by byly zničeny, aby ustoupily prostoru pro obcházení Domu Božího.¹¹⁷³ Tento prostor je nyní ohraničen několika úrovnovou zástavbou, vysokou téměř osmdesát metrů.¹¹⁷⁴ Rozhodnutí se setkalo s kritikou, zejména ze strany Turecka, a Království proto slíbilo zachování průčelí a jejich integrování do moderní zástavby. Následně nicméně došlo k jejich zničení a postavení replik v

---

kmene ‘Utajba a příchod jeho militantů do Velké mešity v roce 1979. Podobně se rozvoj Mekky stal trnem v oku i mnohým Íráncům, kteří považovali (a stále považují) Saúdy za nevhodné ochránce svatých míst. V roce 1986 byla zatčena skupina Íránců, snažící se propašovat do království výbušniny a napadnout stavební projekty, ničící kulturní dědictví a staré město. Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 334.

¹¹⁶⁹ Aswad; and Arnold, “Saudi Arabia to restart Work on \$26.6 Bln Grand Mosque Expansion”.

¹¹⁷⁰ Wainwright, “Mecca’s Mega Architecture casts Shadow over Hajj”.

¹¹⁷¹ Ministry of Culture and Tourism: Republic of Turkey, “The Minister of Culture condemns Saudi Arabia for Pulling down Ecyad Castle”.

¹¹⁷² Spahic, “The Latest Expansion of al-Masjid al-Haram and the Case of Shamiyyah”.

¹¹⁷³ ADHRB, “Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites”, 4.

¹¹⁷⁴ Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 346.

okolí.¹¹⁷⁵ Tato fáze rozšiřování vedla k destrukci přilehlé historické čtvrti al-Šāmīja, která zahrnovala renovované několikapatrové historické domy, ve kterých žilo až dvacet tisíc lidí.¹¹⁷⁶ V roce 2012 byl zničen Dār al-Arqam, Dům Arqama, jednoho z Prorokových druhů, kde Muhammad poprvé kázal islám a kde vznikla náboženská škola.¹¹⁷⁷ Autority rozhodly také o zničení Prorokova domu i domu jeho otce, které padly za oběť plánům na rozšiřování komplexu Velké mešity. Dům, ve kterém se Prorok narodil, byl v minulosti změněn na chlév a později zdemolován.¹¹⁷⁸ Za zmínku stojí, že jeden z mála restauračních a záchranných projektů (ve smyslu nedestruktivní záchrany) byla obnova posvátného pramenu Zamzam, nacházejícího se dvacet jedna metrů od Ka‘by, v letech 2017 a 2018, který proběhl pod hlavičkou Ředitelství dvou svatých mešit.¹¹⁷⁹ Podobně jsou mimo stavební projekty systematicky ničena také další místa, spjatá s raným islámem. V roce 2013 byla zabetonována a oplocena prasklina v hoře Uḥud, kde byl Prorok po bitvě v roce 625 léčen.¹¹⁸⁰

Král Salmān (2015-) zachoval nastavenou trajektorii a schválil celou řadu dalších projektů, které zasáhnou celé město. Jejich provedení bylo nicméně ovlivněno dvěma událostmi. První byla nehoda v Mekce, ke které došlo v roce 2015, a při které zemřelo sto sedm lidí při pádu jeřábu. V jejím důsledku byly práce na rozšiřování Velké mešity na nějakou dobu zastaveny, proběhlo vyšetřování, a v roce 2017 došlo k obnově prací.¹¹⁸¹ Dalším faktorem byl pokles cen ropy, který vedl ke zpoždění projektů, jako například největší komplex hotelů na světě, *Abrāḏ Kudaj*,¹¹⁸² jehož otevření se z roku 2017 posunulo na rok 2021. Podobných projektů, které byly více či méně zasaženy je celá řada. Jedním z nich je projekt *Džabal ‘Omar*,¹¹⁸³ který zahrnuje výstavbu čtyřiceti mrakodrapů na okraji města, ve kterých budou sídlit většinou luxusní hotely, jako je například Hilton. Další, *Džabal al-Šarašīf*, vystaví luxusní bydlení pro bohaté Saúdy, přičemž zničí části města obývané Afričany a Barmany.¹¹⁸⁴ Tyto projekty spadají do rámce *Vize 2030*,¹¹⁸⁵ která zahrnuje výstavbu celkem sto patnácti nových budov, sedmdesáti tisíc hotelových pokojů a více než tři a půl tisíce metrů čtverečních komerčních prostor. Dalším projektem, který

---

¹¹⁷⁵ Spahic, “The Latest Expansion of al-Masjid al-Haram and the Case of Shamiyyah”.

¹¹⁷⁶ Spahic, “The Latest Expansion of al-Masjid al-Haram and the Case of Shamiyyah”.

¹¹⁷⁷ ADHRB, “Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites”.

¹¹⁷⁸ ADHRB, “Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites”, 5.

¹¹⁷⁹ Haramain Sharifain, “Zamzam Well Renovation Project”.

¹¹⁸⁰ OHCHR, “Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015”, 2.

¹¹⁸¹ Aswad; and Arnold, “Saudi Arabia to Restart Work on \$26.6 Bln Grand Mosque Expansion”.

¹¹⁸² “Abraj Kudai”.

¹¹⁸³ “Jabal Omar”.

¹¹⁸⁴ Náhled do projektů nabízí webová stránka Albalad Alameen, instituce určené pro rozvoj a urbánní regeneraci. “Albalad Alameen: Development Project of al-Sharashif Mountain”.

¹¹⁸⁵ “Vision 2030”.

bude ukončen 2030 je *Makkah Smart City*,¹¹⁸⁶ prováděný Lidemann Group, která se zabývá architekturou budoucnosti, a který nabídne bydlení pro sto šedesát tisíc osob v luxusních moderních mrakodrapech s výhledem na Velkou mešitu.

Podobné rozšiřování probíhá i v případě Prorokovy mešity v Medíně. V roce 2012 Království oznámilo projekt, který rozšíří mešitu tak, aby pojmul 1,6 až dva miliony osob. Cena projektu činí asi šest miliard dolarů.¹¹⁸⁷ Rozšiřování směrem na západ zasáhlo jedny z nejstarších existujících mešit; zničeny byly mešity Abū Bakra, Salmāna al-Fārsīho a mešita al-Faṭḥ, které byly spojeny do většího celku. Na místě mešity Abū Bakra al-Siddīqa byl postaven bankomat.¹¹⁸⁸ Podle prohlášení z roku 2014, rozšiřování Prorokovy mešity bude muset ustoupit sto dvacet šest mešit a devadesát pět dalších staveb.¹¹⁸⁹ Vedle samotné mešity zahájilo Království i výstavbu nového města, Dār al-ḥiḏḏra, které ubytuje na dvě stě tisíc poutníků na rozloze 1,6 milionů metrů čtverečních.¹¹⁹⁰

Mekka i Medína byly rekonstruovány několikrát, nicméně projekty nového tisíciletí stará města zcela pohřbily. Ve vizi nových svatých měst se snoubí hrubý kapitalismus s wahhábismem: v supermoderních obchodních centrech lze během svaté pouti nakupovat světové značky, přičemž ale restaurace zůstávají stále přísně oddělené pro muže i ženy. Je paradoxní, že na místech raného islámu vznikají produkty čistého kapitalismu. Americké fastfoodové restaurace stojí na místech, kde kdysi žil a kázal Prorok a jeho blízcí, a Starbucks, se svým logem s tváří sirény z řeckých legend, shlíží na Velkou mešitu.¹¹⁹¹ Zároveň s luxusní výstavbou je nutné mít na paměti, že masivní stavební projekty mají za následek posilování chudých vrstev v obou městech. Vysídlení obyvatelé historických čtvrtí se přesunují do slumů a chudinských oblastí, jelikož vláda provedla destrukce jejich domovů velmi rychle, nenabídla dostatečné kompenzace a ani čas k nalezení (i tak obtížně sehnatelného) bydlení.¹¹⁹²

Pro zajímavost lze uvést, že stránka *Islamic Landmarks* nabízí rekonstrukce a srovnání současných a historických fotografií, které zahrnují i některá zničená místa, která jsou v moderní

---

¹¹⁸⁶ “Makkah Smart City Megaproject”.

¹¹⁸⁷ “Ministry of Finances: Prophet’s Mosque Expansion Project”.

¹¹⁸⁸ OHCHR, “Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015”, 2.

¹¹⁸⁹ Al-Maghamsi, “126 Mosques to be razed in Saudi Arabia for Madinah Mosque Expansion”. Celkem je zde na ploše 12,5 hektarů okolo deseti tisíc majitelů (zejména majitelů drobných obchodů na západní straně mešity, ale také hotelů a administrativních budov), které vláda plánuje vykompenzovat. Ghafour, “Haram Expansion Gains Momentum”.

¹¹⁹⁰ Saudi Arabia Visa, “Saudi Arabia building a New City for Pilgrims in Medina”. Dar al-handasah, “Al-Arabiya TV reports on the Madinah Expansion”.

¹¹⁹¹ Původně Starbucks vstoupil na saúdský trh v roce 2000 s upraveným logem, nezobrazujícím ženu, nicméně po dvou letech se vrátil k logu původnímu.

¹¹⁹² Wainwright, “Mecca’s Mega Architecture casts Shadow over Hajj”.

zástavbě vyznačena.¹¹⁹³

Diskuse okolo hrobu Proroka

Myšlenka na zničení komplexu Prorokova hrobu a převezení jeho těla je přítomná v saúdsském/wahhábistickém diskurzu od počátku. Ještě před vznikem Království silně wahhábisticky orientované skupiny tlačily na autority, aby daly zničit Prorokův hrob, což bylo králem ‘Abd al-‘Azīzem odmítnuto v roce 1925.¹¹⁹⁴ Podle Ibn Bāze (1910-1999), saúdské náboženské autority 20. století, byla kupole postavena muslimskými vládci v nedávných stoletích islámu a její výstavba je špatná a hříšná, jelikož nad hrobem nesmí stát mešita. Ibn Bāz nicméně ve své fatwě nemluví o zničení či přesunutí hrobu, pouze kritizuje jeho existenci coby místa kultu.¹¹⁹⁵ Podle jiné jeho fatwy saúdská vláda (i původně ‘Abd al-Wahhāb) zanechala Prorokův hrob netknutý ze strachu, že se na ně sesype hněv lidí, kteří by jeho srovnání se zemí pochopili jako odmítnutí Proroka.¹¹⁹⁶ Ve 20. století vznikla o zničení kopule a honosného hrobu a přenesení těla Proroka práce z pera tehdejšího studenta univerzity v Medíně, al-Wādi‘īho (1933-1999), *Rozsudek o kupoli postavené nad hrobem Proroka*.¹¹⁹⁷ Motivací podle autora byla fatwa, ve které se povolovaly stavby kupolí nad hroby, pracující s faktem, že věřící veřejnost již přijala kupoli nad hrobem Muḥammada.¹¹⁹⁸ Tento učenec (a spolu s ním i další) požaduje zničení rouhačské kupole a upravení mešity do původního tvaru tak, aby hrob z ní byl vyňatý.

V roce 2007 rozhodla městská správa o změně barvy Zeleného dómu, ikonického symbolu nad Prorokovým hrobem, na stříbrnou, přičemž stříbrných dómů má Prorokova mešita celou řadu. Jejich záměrem bylo, aby se kopule neodlišovala od ostatních svatyní, čímž se snažili zabránit přehnanému uctívání Proroka. Podle pozorovatelů se jednalo o předstupeň destrukce, snížení symboliky i viditelnosti místa.¹¹⁹⁹ Kvůli kritice obyvatel města správa rozhodla o návratu zelené barvy, užívané do roku 1837. V tom samém roce podle The Independent velký saúdský muftī, šajch ‘Abd al-‘Azīz Āl al-Šajch a saúdské Ministerstvo islámských záležitostí zaštili pamflet, navrhující: „Zelený dóm by měl být zničen a tři hroby v Prorokově mešitě srovnány se zemí,“¹²⁰⁰ což se setkalo se silnou kritikou.

Poslední návrh na zničení kupole údajně padl v roce 2014, kdy světovými médii proletěl

¹¹⁹³ “Islamic Landmarks: Makkah: Masjid al-Haram”.

¹¹⁹⁴ Beránek; and Ťupek, *The Temptation of Graves in Salafī Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*, 130.

¹¹⁹⁵ Ibn Bāz, “Ḥukm al-qubūr allatī ‘alā qabri al-rasūl”.

¹¹⁹⁶ Ibn Bāz, “Al-radd ‘alā šabhat al-qubba al-mabanīja ‘alā qabri al-nabī”.

¹¹⁹⁷ Al-Wādi‘ī, “Ḥukm al-qubba al-mabanīja ‘alā qabr al-rasūl”.

¹¹⁹⁸ Beránek; and Ťupek, *The Temptation of Graves in Salafī Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*, 149.

¹¹⁹⁹ Bangash, “History of Masjid al-Nabawi and the Green Dome”.

¹²⁰⁰ Taylor, “Mecca for the Rich: Islam's Holiest Site 'Turning into Vegas”.

článek Andrew Johnsona pro The Independent, který vzbudil vlnu odporu mezi veřejností. Podle článku se návrh na destrukci hrobu vynořil z prostředí saúdských akademiků/kleriků z univerzity Muḥammada ibn Sa‘ūda v Rijádu, přičemž dokument o šedesáti jedna stranách byl sepsán profesorem ‘Alīm ibn ‘Abd al-‘Azīzem al-Šabālem.¹²⁰¹ S informací o textu přišel The Independent 1. září 2014,¹²⁰² s odkazem na Dr. ‘Irfāna al-‘Alāwīho z britského Islamic Heritage Research Foundation, dlouholetého kritika režimu a jeho aktivit v Mekce a Medíně. Následně byl The Independent obviněn z krádeže a zavádějícího překladu textu z arabštiny. S tím, že novinář Makkah newspapers, který se studii a návrhem al-Šabāla zabýval, uvedl, že překladatel zaměnil slovo *isolated* za *demolished*.¹²⁰³ Možnost zničení Zeleného domu odmítlo také Ředitelství dvou svatých mešit v oficiálním prohlášení.¹²⁰⁴ Zmiňovaný originální dokument se v únoru 2021 nepodařilo objevit – většina relevantních oficiálních internetových stránek byla nefunkční.

Ší‘itské oblasti

Wahhábistické normy prosazované státem silně postihují ší‘itské muslimy, pro které jsou návštěvy hrobů a svatých míst jedním ze důležitých prvků jejich víry. Destrukce ze strany režimu se na ší‘itské komunitě podepsaly: řada z ší‘itů si například připomíná den zničení hrobek imámů na al-Baqī‘ jako Den smutku, který v muslimském kalendáři připadá na 8. šawwāl.¹²⁰⁵ Jak upozorňuje Ondřej Beránek, radikální saúdští salafisté považují ší‘ity za nevěřící a vydávají fatwy podporující jejich zabíjení, k čemuž režim zůstává většinou tichý.¹²⁰⁶

Ještě v prvních dekádách Království patřili ší‘ité, kterých je v zemi 10-15 %¹²⁰⁷ (ačkoliv některé odhady jsou výrazně vyšší, jiné nižší), ke vzdělanějším vrstvám a nacházeli pozice ve státních společnostech jako je například Aramco. Ší‘ité žijí převážně v na ropu bohatých jihovýchodních oblastech, takže orientace na nově vznikající ropný průmysl jim byla od počátku blízká. K tomu přispěla také jejich diskriminace v tradičních odvětvích a jejich následná otevřenost vůči odvětvím novým, ke kterým nebyli sunnitští beduíni v regionu naklonění.¹²⁰⁸ Nicméně od konce 70. let začali být systematicky vytlačováni, omezováni na možnostech povýšení či jinak diskriminováni. Ší‘itská nespokojenost se v roce 1979 propojila s úspěchem Chomejního revoluce v Íránu, a v Saúdské Arábii propukly velké nepokoje volající po rovnoprávnosti. Reakce režimu

---

¹²⁰¹ Bangash, “Saudi Plan to Destroy the Prophet’s Tomb”.

¹²⁰² V archivech The Independent už text k dohledání není, jeho scan je zde el-Shenawi, “Saudi Newspaper Accuses the Independent of Theft and Mistranslation”.

¹²⁰³ El-Shenawi, “Saudi Newspaper accuses the Independent of Theft and Mistranslation”.

¹²⁰⁴ Fatwa-Online Admin, “Prophet Dome Removal Reports Rubbished”.

¹²⁰⁵ Shahi, *The Politics of Truth Management in Saudi Arabia*, 51.

¹²⁰⁶ Beránek, “Divided we Survive: a Landscape of Fragmentation in Saudi Arabia”, 5.

¹²⁰⁷ Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*, 100.

¹²⁰⁸ Cordesman, *Saudi Arabia enters the Twenty-First Century*, 207.

byla brutální a ší'itskou komunitu definitivně odstavila na okraj.¹²⁰⁹

Dlouhodobě saúdští ší'ité trpí diskriminací na všech úrovních: náboženské, ekonomické, společenské i politické. Jejich města dostávají nejnížší investice a nově stavěné mešity (pokud jsou stavěné) jsou povolené pouze bez tradičních ší'itských motivů.¹²¹⁰ Zároveň jsou ale stávající mešity ničeny, což náboženská setkávání přesunuje do soukromých budov, kde se setkávají s raziemi a zatýkáním.¹²¹¹ V roce 2008 vláda uzavřela všechny ší'itské mešity ve městě al-Chubar a o dva roky později oznámila, že jejich znovuotevření není v plánu.¹²¹² V novém tisíciletí pokračují také destrukce svatých míst: v roce 2014 byl zdemolován dům 'Alího ibn Abī Ṭāliba, prvního ší'itského imáma, bratrance a zetě Proroka.¹²¹³ Destrukce ší'itských svatých míst probíhají i mimo oficiální linku státu. Na ostrově Tārūt neznámí útočníci zapálili tři ší'itské mešity, přičemž nejvíce poničena byla historická mešita al-Chaḍir.¹²¹⁴ Událost se stala v návaznosti na ší'itské nepokoje v roce 2003.

Ve 21. století se symbolem destrukce ší'itského kulturního dědictví stalo majoritně ší'itské město al-'Awāmīja. V roce 2017 Království rozhodlo o demolici historické čtvrtě al-Musawwara, ve které se nacházelo celkem 488 domů starých okolo čtyř stovek let. Na místě čtvrti, jejíž rozloha byla 188 tisíc metrů čtverečních, vznikne nová městská část s rozlohou 124 tisíc metrů čtverečních, přičemž zbytek rozlohy zaberou silnice a zelené plochy.¹²¹⁵ Nová městská část bude obsahovat například obchodní dům, zástavbu v tradičním stylu a sportovní centrum. V roce 2019 už byl „revitalizační“ projekt, který měl nahradit „nebezpečný slum,“¹²¹⁶ téměř ukončen.¹²¹⁷ Ale ačkoliv se už někteří obyvatelé vrátili do nového města,¹²¹⁸ tato zástavba s velkými volnými plochami nebude schopná nabídnout bydlení všem obyvatelům původní čtvrtě, ve které byly hustě postavené domy s úzkými uličkami a několika patry. Část z původních obyvatel si patrně nebude také schopná dovolit v nové čtvrti žít kvůli vysokým nákladům. Od projektu si Království, kromě uklidnění situace,¹²¹⁹ slibuje vznik nového turistického centra v regionu al-Qaṭīf.¹²²⁰ Celkové náklady projektu byly šedesát milionů dolarů za přestavbu a dvě stě třicet milionů dolarů za

¹²⁰⁹ Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, 170, 171.

¹²¹⁰ Cordesman, *Saudi Arabia enters the Twenty-First Century*, 209.

¹²¹¹ “Saudi Arabia 2016 International Religious Freedom Report”, 6.

¹²¹² OHCHR, “Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015”, 2.

¹²¹³ OHCHR, “Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015”.

¹²¹⁴ Bradley, *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis, Updated Edition*, 85.

¹²¹⁵ Saudi Gazette, “Demolition, Cleaning Works in al-Musawwara District Complete”.

¹²¹⁶ Arab News, “Awamiyah: ‘Slum’ transformed into Jewel of Saudi Urban Heritage”.

¹²¹⁷ Al-Husseini, “New Face of Awamiya reflects Remedy for Security Issues”.

¹²¹⁸ Hassaballah; and Krimly, “The ‘Center of al-Awamiyah’ injects Fresh Hope in Saudi Arabia’s al-Qatif”.

¹²¹⁹ Důvodem či záminkou pro zničení al-Musawwary se stal boj proti terorismu a zajištění bezpečnosti oblasti, ve které v letech 2017-2019 probíhaly násilné protesty, a zničení ozbrojených skupin a spících buněk. Alrebh, “Awamiya, Beyond Downtown”.

¹²²⁰ Hassaballah; and Krimly, “The ‘Center of al-Awamiyah’ injects Fresh Hope in Saudi Arabia’s al-Qatif”.

náhrady škod,¹²²¹ ačkoliv podle lidskoprávních organizací se obyvatelé staré al-Musawwary dočkali těchto náhrad jen v omezené míře.¹²²²

Vedle ší'itské komunity se náboženská netolerance dotkla i dalších; stala se patrně důvodem zničení a zanedbání budovy bývalého kostela v Džiddě, postaveného Nizozemci v 19. století. Jeho současný stav zdokumentoval Determann v roce 2010,¹²²³ při své výzkumné cestě.

Ekonomické pozadí destrukcí

Ekonomické důvody jsou jedním z hlavních hnacích motivů destrukce saúdské historické krajiny, zejména v případě Mekky a Medíny. V roce 2019 navštívilo Mekku během velké poutě téměř dva a půl miliony poutníků a celkem za rok 1440 AH téměř sedm a půl milionů.¹²²⁴ Spolu s malou poutí (*'umra*) je příjem z poutníků druhým nejdůležitějším po příjmech z ropy a zemního plynu (ty tvoří 68 %),¹²²⁵ a hlavním příjmem neropného sektoru – spadá do kategorie „jiné“, která tvoří 37,5 % neropných příjmů.¹²²⁶ Jelikož je Království rozhodnuté diverzifikovat svoje příjmy a ukončit závislost na ropě, hrají finance z poutí klíčovou roli. Základním aspektem pro udržení, či ideálně zvýšení počtu poutníků je zlepšení infrastruktury města, což zahrnuje výstavbu hotelů, restaurací, parkovišť a dalších veřejných budov. Pozorovatelé odhadují, že příjmy z poutě budou v příštích letech prudce stoupat, a to nejen díky zvyšujícím se počtům poutníků (v roce 2030 jich chce Království přijmout až třicet milionů),¹²²⁷ ale také díky zvyšujícím se cenám (ceny poutě se dotýkají až deseti tisíc dolarů za „poutní balíček“)¹²²⁸ a také enormním částkám za ubytování, které se pohybuje i v řádech tisíců dolarů za noc. Podstatná část peněz vydělaných na svaté pouti je investována zpět do rozvoje města, které má být v budoucích dekádách přetvořeno na supermoderní centrum s robotickými lékaři, poutnickými aplikacemi (platforma *Smart Hajj*), zavedením internetem věcí a systémem monitorování pohybu osob.¹²²⁹

Prudký rozvoj svatých měst i saúdský přístup k pouti se v posledních letech setkává se stále větší kritikou muslimského světa. Jelikož je ĥadžď jedním z pěti pilířů islámu, muslimové vnímají, že by se mělo jednat o apolitickou záležitost, a zároveň by na ní nemělo Království vydělávat. Tuniští imámové dokonce vyzvali k bojkotu poutě s odůvodněním, že Saúdské pak

¹²²¹ Kalin, “Saudi Arabia pumps Money into Restive Shi'ite Quarter it Once Flattened”.

¹²²² ESOHR, “The Saudi Government Violates the Basic Principles of Evictions: Residents of Mosawara Neighborhood are facing Forced Displacement and risk of Losing their Homes”.

¹²²³ Determann, “Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London”, 12.

¹²²⁴ Viz. oficiální stránky Ministerstva pro ĥadžď a ‘umru “Ministry of Hajj and Umrah”.

¹²²⁵ Al Fozan, “Kingdom of Saudi Arabia Budget Report”, 7.

¹²²⁶ Al Fozan, “Kingdom of Saudi Arabia Budget Report”, 7.

¹²²⁷ Vision 2030, “Wathīqat barnāmidž chidmat al-ĥujūf al-raĥmān”, 18.

¹²²⁸ “Hajj and Umrah Packages: Hajj”.

¹²²⁹ “Ministry of Hajj and Umrah: Ministry of Hajj and Umrah: First Phase of “Smart Hajj” Succeeds”.

vydělané peníze investují do válek proti muslimům.¹²³⁰ V roce 2019 k podobnému kroku přistoupil libyjský velký mufti al-Gharjānī, k jehož postoji výrazně přispěla i vražda novináře Džamāla Chāšūqdžīho.¹²³¹ Saúdové jsou také kritizováni za to, že zamezují některým muslimům Mekku a Medínu navštívit – stalo se tak v případě tuniského politika ze strany al-Nahḍa, Rašīda al-Ghannūšīho.¹²³² Podobně politický rozkol Saúdské Arábie a Kataru ohrozil pout' pro Katařany.¹²³³

Ekonomický rozvoj ovlivňuje také jiné oblasti než svatá města islámu. V 70. letech docházelo ke státem organizovanému usazování beduínů, například v oblasti lokality Madā'in Šāliḥ, kde jejich nová sídla začala využívat historické starověké studny, na které byly napojeny pumpy, čímž byly poničeny jejich struktury.¹²³⁴ Region také ovlivnila výstavba železnice na počátku 20. století, která zasáhla některé archeologické lokality v blízkosti monumentu. Od 60. let je lokalita v rukou saúdského Oddělení pro starožitnosti a muzea (dnes spadajícího pod Ministerstvo turismu), které v 80. letech například rozhodlo o odstranění náhrobků a hrobů, což vedlo ke ztrátě autenticity lokality.¹²³⁵ Od roku 2001 se na ochraně a dokumentaci této oblasti podílí francouzské Národní centrum vědeckého výzkumu. Další rozvoj infrastruktury ovlivňuje kulturní krajinu i v dnešní době. Návrh na výstavbu železnice mezi Rijádem a Jordánskem z roku 2006 (pod názvem severo-jihní železnice) prochází lokalitou Hā'il a al-Fajḍa, ve které se nachází řada archeologických lokalit.¹²³⁶

Péče o kulturní statky v Saúdské Arábii

Proměnou Mekky a Medíny se dlouhodobě zabývá architekt doktor Sāmī 'Anqāwī, zakladatel Výzkumného centra pro ḥadždž, které bylo založeno v roce 1975¹²³⁷ jako reakce na destrukce prováděné Královstvím. 'Anqāwī upozorňuje, že rozvoj měst není určen primárně pro poutníky – drahé luxusní pokoje si v první řadě pronajímají bohatí Saúdi kvůli prestiži.¹²³⁸ Vyvrácí tím tedy prohlášení Království, že se snaží přiblížit poutě většímu počtu lidí – podle něj se jedná o zástěrku pro náboženský imperativ, který nutí stát k mazání náboženských dějin země. Už od 70. let se 'Anqāwī a jeho společníci aktivně vymezují proti masivním výstavbám ve městě, a naopak

---

¹²³⁰ Middle East Monitor, "Tunisia Imams: Hajj Money pays for Saudi's Wars".

¹²³¹ The New Arab, "Libya's Grand Mufti calls for Hajj and Umrah Boycott against Saudi Arabia to protest 'Massacres'".

¹²³² MEMO, "After 9 – Year Ban, Saudi King invites Ghannouchi for Hajj".

¹²³³ Al-Dossary, "Qatar bans its Pilgrims, Saudi Arabia welcomes them".

¹²³⁴ Ibrahim, "The Arab States' UNESCO World Heritage Sites: the Saudi Arabia Experience", 8.

¹²³⁵ Ibrahim, "The Arab States' UNESCO World Heritage Sites: the Saudi Arabia Experience", 8.

¹²³⁶ Brooks; and Steil, "Design Brief for Sustainable Development of Fayd in Hail", 3.

¹²³⁷ V roce 1993 bylo centrum přesunuto pod univerzitu *Umm al-Qurā'* v Mekce a jeho funkce se stala statistickou a byrokratickou.

¹²³⁸ Hoff, "Dissident Watch: Sami Angawi".

propagují jeho udržitelnost a ochranu historické zástavby.¹²³⁹ Jejich dlouhodobé zkušenosti se státem zahrnují i provádění vykopávek. Poté, co objevil a odhalil dům Prorokova vnuka, saúdské úřady ve strachu ze vzniku nového poutního místa srovnaly celý objekt se zemí buldozery během dvou hodin.¹²⁴⁰ ‘Anqāwī stál rovněž za projektem *Seerahbook*, zaštitěným Institutem Mekky a Medíny, který se snažil získat peníze na záchranné projekty ve svatých městech.¹²⁴¹ Projekt nicméně zatím vybral minimum peněz (asi třináct tisíc dolarů) z kýžené částky. ‘Anqāwī zůstává velmi aktivní, ačkoliv sám v rozhovorech přiznává, že je skeptický. Vzhledem ke svojí pozici a liberalismu se potýká s problémy – je mu doporučováno, aby tlumil svoji kritiku, nicméně setkávání, která organizuje ve svém domě (ve kterém strávil roky domácího vězení) jsou zatím státem povolena,¹²⁴² stejně jako zahraniční vystoupení.

Od roku 1976 na základě zákona z roku 1972 začaly probíhat archeologické výzkumy, které byly zaměřeny na předislámské lokality a starověkou Arábii. Archeologický výzkum měl za cíl pokrýt co největší plochu země v průběhu následujících dvaceti pěti let, přičemž publikace dat probíhala v letech 1976-2010 v časopise *Atlat: the Journal of Saudi Arabian Archaeology*.¹²⁴³ Za zmínku stojí, že autor citovaného článku zmiňuje, že poté, co v druhé fázi výzkumů převzali vedení pouze Saúdové, kvalita výstupů značně klesla. Další dvaceti pětiletá fáze byla zahájena v roce 2008, přičemž vedle archeologických průzkumů do ní byly začleněny také konzervační a ochranné práce na význačných lokalitách.¹²⁴⁴ Podle prohlášení doktora ‘Abd Allāha al-Zahrānīho, ředitele oddělení archeologického výzkumu Komise pro turismus a národní dědictví, při příležitosti otevření výstavy Cesty Arábie v Římě (6. prosince 2019), se Království stalo v posledních pěti letech jednou ze světových špiček v archeologických výzkumech. Al-Zahrānī také uvedl, že v roce 2019 zde pracovalo čtyřicet čtyři mezinárodních archeologických misí.¹²⁴⁵ Výstava, která bude cestovat po světě, je sponzorována Komisí pro turismus a národní dědictví, Ministerstvem kultury a Aramco.¹²⁴⁶

Velkou proměnu v 21. století přinesla snaha Království o přilákání turistů, ke kterému v počátku přispěl návrh na zapsání Džiddy na seznam světového dědictví (2006). V roce 2019 byly hranice státu otevřeny pro cizince, kterým byly nabídnuty „odlehčené“ cestovní podmínky. Otevření hranic vede k rozvoji „turistické“ infrastruktury, ale také k vyšší zaměstnanosti –

---

¹²³⁹ Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 324.

¹²⁴⁰ Hoff, “Dissident Watch: Sami Angawi”.

¹²⁴¹ “Seerahbook”.

¹²⁴² Makmad.org e.v., “CNN – inside the Middle-East – al Makkīyah”.

¹²⁴³ Alrawaibah, “Cultural Heritage in the Arabian Peninsula”, 2.

¹²⁴⁴ Alrawaibah, “Cultural Heritage in the Arabian Peninsula”, 145.

¹²⁴⁵ Ministry of Tourism, “Dr al Zahrani: the Kingdom has become among Advanced Countries in the Field of Archaeological Research and Discoveries”.

¹²⁴⁶ “Roads of Arabia”.

například co se týče počtů turistických průvodců (pozice, která je otevřená i pro ženy).¹²⁴⁷ S rozvojem turismu přichází i vyšší péče o kulturní dědictví, přičemž se pozornosti dočkávají archeologické i historické lokality, které jsou zpřístupňovány turistům a návštěvníkům. Vznikají informační centra, přístupové cesty a také je zvýšená propagace. Příkladem je rozvoj a rekonstrukce lokalit jako jsou Madā'in Šālih, al-Ṭurajf, al-Ghāt, 'Unajza,¹²⁴⁸ nebo horské vesnice Ḥabala, do které se v minulosti dalo dostat jen po provazech (arabsky *ḥabl*), ale nyní tam vede lanovka. Odvrácenou stranou rozvoje je destrukce místních komunit. Jak několikrát upozorňuje ve svém článku Alrawaibah,¹²⁴⁹ místní komunity jsou od nově spravovaných lokalit odtrženy. Obyvatelé Ḥabaly, známí jako květinoví muži, kteří soutěžili ve vytváření květinových věnců, museli vesnici opustit a udělat místo turistům.¹²⁵⁰ Jejich vystěhování bylo nucené – jen co byla postavena lanovka, byla přepravena Národní garda a květinoví muži s rodinami byli lanovkou vystěhováni. Návrat je jim povolen, pokud chtějí pro turisty tančit, prodávat věnce nebo si otevřít restauraci. Jako kompenzace za domy obdrželi zdarma lístky na lanovku.

Turismus a snaha o zatraktivnění země vedly ke zvýšené pozornosti vůči péči o kulturní krajinu. Na počátku roku 2020 odstartoval projekt zaštitěný korunním princem Muḥammadem ibn Salmānem, který cílí na obnovu venkova, ale také krajiny a historických měst, a to skrze obnovu historických mešit v zemi. V první fázi má být opraveno třicet staveb v deseti provinciích, jejichž věk se pohybuje mezi téměř patnácti sty a šedesáti lety. Na jejich obnovu je určeno padesát milionů saúdských rijálů. Tato první fáze je součástí většího projektu z roku 2018, který identifikoval více než tisícovku starých mešit a sto třicet z nich uvedl na seznam těch, které budou obnoveny. Délka celého projektu je odhadovaná na čtyři sta dvacet tři dní.¹²⁵¹

Co se movitého dědictví týče, Komise pro turismus a národní dědictví v roce 2012 spustila Kampaň za návrat národních starožitností, která se setkala s velkým úspěchem. Kromě vybraného množství peněz bylo také dobrovolně navraceno tisíce artefaktů. K roku 2019 bylo navraceno na padesát dva tisíc objektů, většina ze Spojených států, dvacet tisíc od jednotlivců nebo soukromých institucí v Království.¹²⁵² Komise zaznamenala (a vyzdvihla) případy Saúdů, kteří nakoupili artefakty na černém trhu, aby je mohli vrátit státu. Ocenila také zapojení místních komunit, které mají často v rukou cenné předměty.¹²⁵³

---

¹²⁴⁷ Ministry of Tourism, "The Number of Tour Guides in al Jouf increases by 89 Percent".

¹²⁴⁸ Determann, "Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London", 13-14.

¹²⁴⁹ Alrawaibah, "Cultural Heritage in the Arabian Peninsula",

¹²⁵⁰ Bradley, *Saudi Arabia exposed: inside a Kingdom in Crisis, Updated Edition*, 60.

¹²⁵¹ Saudi Press Agency: Archived, "Sumū walī al-'ahd juwadžihu bi ta'hīl wa tarmīm 130 masdžidan tāriḥijjan fī manāṭiq al-mamlaka".

¹²⁵² Ben Gasseem, "Saudi Arabia Recovers 52,000 Illegally Taken Priceless Artifacts".

¹²⁵³ Ministry of Tourism, "Citizen Buys 13 Artifacts and restores them to SCTA".

Renovace historických měst

Řada renovačních projektů, které probíhají (i za cenu zmíněné destrukce historických oblastí) využívá pro novou výstavbu prvky tradičního urbanismu, což se týká už například zmíněné nové zástavby v ší'itské al-'Awāmīji. Možnostmi využití tradiční architektury se zabývá několik prací, mezi nimi například *Design Brief for Sustainable Development in Fayd in Hail*, věnovaná rozvoji této lokality a možnostem práce s prostředím, tak také s kulturní krajinou a zástavbou.¹²⁵⁴

Velkou pozornost restaurátorů přitahuje Džidda, jejíž historická čtvrť al-Balad byla poničena rychlou moderní zástavbou. Na počátku tisíciletí byly historické budovy obydlené hlavně imigranty z Afriky či jihovýchodní Asie, patřily ale stále starým džiddským komunitám.¹²⁵⁵ Podle Manevala, situace vedla k devastaci budov a jejich nahrazování moderní zástavbou – z tisíce tři set historických staveb v 70. letech dnes přežívá asi jen tři sta.¹²⁵⁶ Na rozdíl od Mekky a Medíny, Džidda nenese „zátěž“ svatých měst a její rozvoj není podmíněn touhou po vyšších příjmech. Místní správa začala mluvit o nutnosti ochrany místního kulturního dědictví v 70. letech a v roce 1991 za tímto účelem založila Společnost pro historickou ochranu Džiddy, Oddělení pro ochranu historické oblasti a později také Společnost pro městský rozvoj Džiddy,¹²⁵⁷ přičemž první mezinárodní investice přišla o deset let později ze Spojených států, které zaslaly těmto institucím čtyři miliony dolarů.¹²⁵⁸ Nicméně jak se ukázalo, možnosti rekonstrukcí jsou omezené; v roce 2005 bylo z plánovaných dvou seti domů rekonstruováno pět. Během projektu se také ukázalo, že pro rozvoj oblasti je dobré zaměřit se na lokální obchodníky, mladou generaci, obnovu a objevy archeologických lokalit a na obecný rozvoj čtvrti a jejích obyvatel (zahrnující například propojení boje s nezaměstnaností a rozvoj kultury).¹²⁵⁹ Situace čtvrti se výrazně zlepšila po zapsání staré Džiddy na seznamy UNESCO.

Tři výše zmíněné organizace spolu s UNESCO a penězi z Království i zahraničí se snaží proměnit al-Balad v živoucí čtvrť, která snoubí historickou zástavbu z 19. století s moderní architekturou, hostí festivaly, trhy, a je místem setkávání umělců a kulturního dialogu.¹²⁶⁰ V roce 2017 princ Sultān ibn Salmān, předseda Komise pro turismus a národní dědictví, navštívil festival Atarīk, který se v Džiddě každoročně koná. Při té příležitosti prohlásil, že se Království musí zasadit o záchranu a obnovu historických částí města, a zároveň ocenil zájem místních obyvatel o

---

¹²⁵⁴ Brooks; and Steil, “Design Brief for Sustainable Development of Fayd in Hail”.

¹²⁵⁵ Maneval, *New Islamic Urbanism: the Architecture of Public and Private Space in Jeddah, Saudi Arabia*, 38.

¹²⁵⁶ Maneval, *New Islamic Urbanism: the Architecture of Public and Private Space in Jeddah, Saudi Arabia*, 38.

¹²⁵⁷ Ḥakīm, “Ba`da 93 `āman min šāmūch idāra mustaqila li tatwīr „džidda tāriḥīja“ wa ḥimājat mabānīhā”.

¹²⁵⁸ Ibrahim, “The Arab States' UNESCO World Heritage Sites: the Saudi Arabia Experience”, 10-11.

¹²⁵⁹ Bradley, *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis, Updated Edition*, 16-17.

¹²⁶⁰ Saudi Press Agency, “Art Residency Program launched in Jeddah’s al-Balad Heritage Site”.

tradice regionu.¹²⁶¹ V létě 2019 pak korunní princ Muḥammad ibn Salmān daroval padesát milionů dolarů na první fázi rekonstrukcí historické Džiddy. Tento projekt je v souladu s plány UNESCO na další rozvoj města,¹²⁶² ale probíhá také v souladu s Vizí 2030. Rekonstrukce má zachovat podobu tradiční regionální architektury a napodobit některé výrazné monumenty. I přesto je ale pro staré části města užíván termín *ašwā'ijāt*, slumy,¹²⁶³ určené zčásti k demolici; pozemky pod historickými domy mají dlouhodobě vyšší hodnotu než budovy stojící na nich.

Na úrovni individuální péče o kulturní dědictví a zapojení jednotlivců je nutné zmínit, že jedním z prvních aktů k ochraně historického dědictví se stalo rozhodnutí 'Abd Allāha Našīfa z roku 1975, který přeměnil velkolepé rodinné sídlo¹²⁶⁴ z roku 1881 ve veřejnou knihovnu, čímž ho zachránil před zničením. Našīf později spojil své úsilí se Sāmīm 'Anqāwīm a začal se podílet na projektech Výzkumného centra pro ḥadždž. Výsledkem jeho úsilí o ochranu rodinného sídla je zachování nejen historické budovy, ale také stromu zaderahu indického (ním/neem/nimba), který byl až do roku 1920 jediným stromem v Džiddě.¹²⁶⁵

Díky politice otevírání světa se investice do obnovy dlouho zanedbávaného kulturního dědictví staly pro Království otázkou jak prestiže, tak i financí – více turistů přinese do země více peněz. Díky tomu se postupně zlepšuje kvalita historické zástavby i méně exponovaných měst, jako je například Nadžrān, nebo Džazān, kde proběhl renovační projekt na obnovu tradiční architektury pod patronací britské nadace Prince's Foundation for the Built Environment.¹²⁶⁶ V srpnu 2019 přikázal korunní princ rekonstrukci významného paláce Nūry bint 'Abd al-Raḥmān v Rijádu, a to na vlastní náklady.¹²⁶⁷ Informace o zanedbaném paláci a jeho plánovaných opravách měly velmi pozitivní, byť krátkodobou, odezvu na sociálních médiích: palác se stal hvězdou hashtagu *#walī_ahd_jurammimu_qaṣr_al-šamsīja*.

Pod patronací UNESCO probíhalo v letech 2018/2019 šest projektů, které byly zaměřené na oblast GCC a Jemen, přičemž jeden se věnoval zamezení ilegálního obchodu se starožitnostmi a druhý na ochranu nemovitého dědictví.¹²⁶⁸ V roce 2019 se Saúdská Arábie zavázala k darování dvaceti pěti milionů dolarů UNESCO na podporu jeho péče o kulturní dědictví.¹²⁶⁹

---

¹²⁶¹ Khan, "Strong Support needed to rebuild Saudi Historic Sites: Prince Sultan".

¹²⁶² Warrrier, "Saudi Crown Prince donates \$50M to restore Ancient Jeddah Buildings".

¹²⁶³ Freitag, *A History of Jeddah*, 340.

¹²⁶⁴ "Archnet: Bayt Nassif".

¹²⁶⁵ "Archnet: Bayt Nassif".

¹²⁶⁶ Plány projektu viz. LK Limited, "Jazan".

¹²⁶⁷ @OKAZ Online, "Ba'da 86 'āman".

¹²⁶⁸ "UNESCO Transparency Portal: Saudi Arabia".

¹²⁶⁹ UNESCO, "Saudi Arabia commits US \$25 Million to UNESCO for the Protection of Heritage".

Závěr

Saúdská Arábie je velmi specifickým fenoménem, a to nejenom v rámci této studie. Kombinace politického a náboženského vlivu, striktní náboženská doktrína a geopolitické spojení s řadou velmocí poskytují království nejen imunitu, ale také velmi rozsáhlý prostor k vlastním aktivitám. Destrukce kulturních statků je toho příkladem. Saúdská Arábie zničila za vlády rodiny Āl Sa‘ūd podstatnou část svého náboženského dědictví, zatímco jeho světská část byla ponechána svému osudu, ať už vlivem nezájmu, či cíleného zanedbání ovlivněného státním narativem. Propojení ekonomického prospěchu a masivních destrukcí je v muslimském světě spjaté zejména s ropnými monarchiemi Perského zálivu, kde rychlé příjmy vedly k prudkému rozvoji, kterému minulost stála v cestě. Podobné případy, zmiňující Bahrajn, Katar a Kuvajt, byly popsány výše ve studii. Jistá nově získaná nostalgie po minulosti dnes žene tento region k obnově části kulturní krajiny, či alespoň zachování tradičních architektonických prvků, což je patrné i na monumentálních projektech v Mekce a Medíně, ale také snahách o záchranu čtvrti al-Balad.

Od roku 2015 a nástupu nového krále a zejména jeho syna Muḥammada je patrná snaha o diverzifikaci příjmů, které vedou království k otvírání se vůči turistům a cizincům, i mimo rámec svatých poutí. S tím jde ruku v ruce i snaha o zvelebení kulturní krajiny, přičemž projekty jsou začleněny do Vize 2030, od které si Království slibuje řadu proměn.

Na mezinárodní úrovni se saúdské aktivity setkávají s kritikou a odporem hlavně mezi světovou veřejností, novináři, historiky, architekty a aktivisty. Pouze málo států zvedlo hlasy proti proměně Mekky a Medíny v supermoderní megapoli, o to méně kritických hlasů se sneslo kvůli destrukcím nesvatých míst. Dlouhodobým kritikem saúdského režimu je Írán, přičemž pro ší‘itský stát je kritika saúdského režimu a vymezování se vůči jeho přístupu otázkou politickou, náboženskou i propagandistickou. Íránci a ší‘ité obecně ztratili díky Saúdům a wahhábistům mnoho význačných kultovních lokalit. Politické a náboženské spory také zamezily íránským poutníkům návštěvy svatých míst v letech 1988-1990 a nezvládnutí přílivu poutníků v Království stálo život stovek Íránců při dvou nešťastných událostech (demonstrace v roce 1987, masová panika v roce 2015). Dalším kritikem destrukcí je Turecko, které přichází o cenné osmanské památky. Ať už se jedná o zmíněné pevnosti v Mekce, tak rovněž o elegantní zástavbu bývalých osmanských měst na poloostrově, která je devastována a dlouhodobě zanedbávána.

Až v posledních letech se začínají vůči Království objevovat silnější kritické hlasy z řad duchovních, státníků i ze soukromé sféry, ty se ale málokdy vymezují vůči destrukcím; pokud se zabývají stavebními projekty, tak se jedná primárně o kritiku země kvůli zrychlené modernizaci Mekky a eventuálně zabezpečení nově vznikajících staveb. V prostředí novinářů a aktivistů se

uchycují názvy zesměšňující nové město a jeho přebujelou konzumní atmosféru: Mecca-hattan, Disneyland, Saudi Las Vegas. Rozvojové projekty ohrožuje politika a přístup samotného státu – po vraždě novináře Džamāla Chāšūqdžīho se objevily váhavé hlasy týkající se investic v zemi,¹²⁷⁰ nicméně na dalším pokračování většiny projektů se negativní vnímání státní politiky neprojevalo.

---

¹²⁷⁰ Branson, “My Statement on the Kingdom of Saudi Arabia”.

Závěr

Ve srovnání destrukcí v rámci časových os konfliktů lze konstatovat, že džihádistické skupiny a organizace operující na území čtyř z pěti studovaných států projeví shodné motivace a rysy. Srovnání významných lokalit¹²⁷¹ a oblastí, jako je Mosul,¹²⁷² Palmýra,¹²⁷³ Raqqa,¹²⁷⁴ Jemen,¹²⁷⁵ a spíše okrajově také Mali¹²⁷⁶ ukazuje, že prioritním cílem pro sunnitské džihádistické skupiny jsou hroby a hrobky, sochy a figurální vyobrazení a až poté ší'itské svatyně a svatostánky jinověrců. Sunnitští džihádisté napříč regionem vnímají funerální architekturu optikou doktríny *taswijat al-qubūr* jako cestu k polyteismu, což ji, spolu s dalšími potencionálními idoly klade do popředí destrukčního zájmu organizací.¹²⁷⁷ V rámci dynamiky destrukcí je zajímavé všimnout si také

---

¹²⁷¹ Pro toto konkrétní srovnání byly vybrány lokality multikulturní, ve kterých lze nalézt více typů kulturních statků. V této komparaci jsou sledovány jen cílené destrukce ze strany džihádistických skupin.

¹²⁷² Mosul byl dobyt 10. června 2014; 19.6. jsou zdokumentovány první zničené sochy, 20.6. první zničené hroby (další 25.6.), 25. a 26.6. první ší'itské svatyně. V červenci došlo k intenzivní vlně destrukcí (jedenáct staveb s hrobkou, jedna ší'itská mešita) poničení Mosulského muzea a lamassu u Nergalovy brány, v září došlo ke zničení dalších čtyř muslimských svatyní a poničení klášter Mār Elia, v prosinci přichází oznámení o uzavření osmi mešit a následná destrukce mešit a hrobek na přelomu roku 2014/2015. V lednu je poničena starověká ninivská zeď v oblasti al-Taḥrīr, v únoru al-Chidrova a al-'Abbāsova mešita a kostel Panny Marie. 26. února se objevuje video z Mosulského muzea, které oznamuje rozhodnutí o zničení idolů. 5. března začíná destrukce Nimrudu, v dubnu je zničena brána al-Maškī a Adad, a je poničen Dūr Šarrukīn. V březnu je zničeno pět muslimských mešit a svatyní, a jedna křesťanská se hřbitovem, do srpna je zničeno dalších devět. 29.4.2016 je oznámeno rozhodnutí o odstranění mosulských křesťanských památek a je zničen Hodinový kostel. Informace jsou čerpány z Melčák, "Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: příklad Mosul". A doplněny z: AP, "IS Destroys Religious Sites". Mamoun, "ISIS detonates large parts of Nineveh historical wall".

V červenci 2017 ASOR spočítal osmdesát sedm incidentů a útoků proti náboženskému dědictví: čtyřicet sedm vůči mešitám, dvacet šest vůči kostelům, deset vůči svatyním, čtyři vůči hřbitovům. Další útoky zahrnovaly stavby sekulární: univerzitní budovy (dvacet tři útoků), knihovny (osm), muzea (čtyři) a další (sedm útoků). Melčák s Beránkem uvádějí, že 86 % zničených struktur byly struktury funerální Danti et al., "Update: Mosul post-ISIL: Heritage Destruction and the Future of the City". Melčák and Beránek, "ISIS's Destruction of Mosul's Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine", 390.

¹²⁷³ Palmýra byla dobytá 23. května 2015, 27.5. bylo rozšířeno video neponičené lokality. V červnu a srpnu došlo k poničení historických hrobek, 27.6. byly poničeny sochy al-Lāt, další sochy byly prodány. 23.8. byl zničen chrám Baalšamim, 30.8. Baalův chrám a v říjnu Triumfální oblouk, kolonáda a další světské monumenty. Lablaude; and Russo, "Site of Palmyra: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus", 29.

¹²⁷⁴ Raqqa byla dobytá v březnu 2013 koalicí Aḥrār al-Šām, Březen 2013: zničeny tři svatyně. Nejpozději v červenci byly zničeny sochy lvů u Rašídova parku. Do října roku 2014 byla zničena i súfijská svatyně v Mansūrově mešitě a část historických hradeb.

¹²⁷⁵ Sunnitské džihádistické skupiny stojí mezi ve studovaném období mezi lety 2015 a 2018 za třiceti třemi útoky na kulturní a náboženské objekty: na jaře a v létě 2015 byl poškozen kostel, hinduistický chrám a čínský hřbitov, v září 2015 sídlo guvernéra v al-Mukallā, v listopadu mešita v Adenu a v listopadu udělal ISIS teroristický útok v ulicích Šibāmu. Kromě těchto šesti se jednalo výlučně o útoky na hrobky a hroby. Viz. Appendix VIII.

¹²⁷⁶ Po převzetí vlády džihádisty v Timbuktu se staly prvními cíli mauzolea, jejichž destrukce začala den po plném převzetí moci. Až postupně začaly zásahy proti dalším kulturním a náboženským prvkům, které podle Ansar Dine a ostatních představovaly polyteismus, jako jsou například marabutské symboly či symboly křesťanské. V případě Mali se nicméně nepodařilo dohledat přesná data o útocích. AMDH-FIDH, "War Crimes in North Mali", 7.

¹²⁷⁷ Podle zásad ISIS z roku 2010 „je nutné zničit a odstranit veškeré projevy idolatrie a zakázat prostředky, které k ní vedou.“ Melčák; and Beránek, "ISIS's Destruction of Mosul's Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine", 400.

načasování některých aktů. Ačkoliv není pochyby o tom, že náboženská doktrína hraje v destrukcích silnou roli, je nutné je vnímat také jako účelové a propagandistické.¹²⁷⁸ Správné načasování zničení symbolických staveb přispívá k pozornosti, kterou teroristické organizace vyžadují. Terorismus lační po pozornosti¹²⁷⁹ a „měkké cíle,“ které významné kulturní objekty představují,¹²⁸⁰ zajistí mediální pokrytí, které má na cílové publikum rozdílný efekt. Může zastrašit,¹²⁸¹ ale může i nalákat potencionální nové adepty do řad skupiny.¹²⁸²

Hrobka proroka Jonáše v Mosulu, která sama o sobě představovala důležitý symbol soužití a náboženské snášenlivosti,¹²⁸³ byla zničena 24. července 2014 na jednu z nejposvátnějších nocí muslimského kalendáře, *lajlat al-qadr*.¹²⁸⁴ Toto datum nehraje pro nemuslimskou veřejnost žádnou roli, bylo určené veřejnosti muslimské, jejíž pozornost přilákalo. V Timbaktu začaly systematické destrukce svatyní, byť připravované předem,¹²⁸⁵ až poté, co se džihádisté zbavili sekulárněji orientovaných Tuaregů a v okamžité reakci na prohlášení UNESCO. Ačkoli k menším útokům došlo už před koncem června 2012,¹²⁸⁶ a hrozba masivnějšími destrukcemi byla v diskurzu Ansar Dine přítomná,¹²⁸⁷ zdá se, že to bylo právě zařazení Timbaktu na Seznam ohroženého dědictví UNESCO, které plošný a organizovaný zákrok vyvolal či uspíšil. Ihned po prohlášení UNESCO (28. června 2012) následovaly cílené, organizované a medializované destrukce (29/30.

---

¹²⁷⁸ S propojením náboženských důvodů a propagandy, které vedly k silné medializaci, uspěl už v roce 2001 Tálíbán, jehož rozhodnutí zničit sochy Buddhů patrně reagovalo na zesílené sankce OSN. Zničení soch lze vnímat jako silovou akci a odvetu určenou Západu, a to nejen OSN, ale také mezinárodní veřejnosti, která na ně byla předem upozorněna veřejným prohlášením, a pak ho mohla sledovat v přímém přenosu. Destrukce byla naplánována na měsíc *dhū al-ḥiǧǧa*, kdy se koná pouť do Mekky. Bevan, *The Destruction of Memory*, 126. Wilkinson, “The Role of Cultural Property in Processes of Self-Determination”, 7. Elias, “(Un) Making Idolatry: from Mecca to Bamiyan”, 17.

¹²⁷⁹ Frey; and Rohner, “Protecting Cultural Monuments against Terrorism”.

¹²⁸⁰ Toto téma rozebírá Paraskevas; and Arendell, “A Strategic Framework for Terrorism Prevention and Mitigation in Tourism Destinations”.

¹²⁸¹ Turku mluví o hodnotě šoku, ale také o vytvoření významného vizuálního prostředku, který má díky médiím velmi daleký dosah. Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 68.

¹²⁸² Smith et al., “The Islamic State’s Symbolic War: Da’esh’s Socially Mediated Terrorism as a Threat to Cultural Heritage”. González Zarandona; Albarrán-Torres; and Isakhan, “Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage”.

¹²⁸³ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 40.

¹²⁸⁴ Za tímto výběrem stojí možná stejná myšlenka jako za destrukcí Buddhů během *dhū al-ḥiǧǧa*: šokovat muslimské obecnost a potažmo oslabit jeho odpor. Isakhan; and Meskell, “UNESCO’s Project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State”, 10.

¹²⁸⁵ Ničení svatyní bylo v červnu 2012 dohodnuto mezi vůdcem Ansar Dine, Ijādem Ag Ghālīm a prominentními členy AQIM, al-Šinqīīm a al-Ḥammāmem. Rozhodnutí bylo rovněž konzultováno s al-Mahdīm, který byl v roce 2015 předveden před Mezinárodní soudní tribunál. Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 386. Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 627, 631.

¹²⁸⁶ UNESCO, “State of conservation: Timbuktu (2012)”. Larcher, “A Tombouctou, les biens des chrétiens deviennent la cible des islamistes“. Bamada.net, “Nord-Mali: Le P.M signe un chèque à blanc aux terroristes du MNLA“.

¹²⁸⁷ Bamada.net, “Nord-Mali: Le P.M signe un chèque à blanc aux terroristes du MNLA“.

června 2012), které provázely výkřiky: „*Co to je, UNESCO?*“,¹²⁸⁸ což svědčí o tom, že organizace si byla vědomá rozhodnutí UNESCO a reagovala na ni svým vlastním manifestem. Mosulský minaret al-Ḥadbāʿ byl vyhozen do vzduchu takřka na konci boje o Mosul, 21. června 2017, přičemž zničení symbolické ikony města, kde v roce 2014 vyhlásil al-Baghdādī vznik islámského chalífátu, lze vnímat jako symbolickou čáru za vládou organizace a podle H. Turku jako poslední pokus organizace zanechat po sobě ve městě stopu.¹²⁸⁹ Jako symbolické je nutno vnímat také popravy v Palmýře v roce 2017, kterými ISIS připomněl svou moc a existenci, i přes rozsáhlé teritoriální ztráty,¹²⁹⁰ které popravám předcházely. Palmýru pro svou propagaci využil také syrský režim; po jejím dobytí byl prezident Asad poprvé od začátku konfliktu západními médii popisován v pozitivními termíny, coby protivník ISIS a osvoboditel.¹²⁹¹ Koncert ruské Mariinsky Theater Symphony Orchestra přitáhl obrovskou mediální pozitivní pozornost jak k režimu, tak k Rusku.¹²⁹² Symbolický kontext lze vnímat také při destrukcích objektů, které nemají náboženskou (ať už by byly vnímané jako odchylka od islámu či jako pozůstatky starého polyteismu), ale pouze světskou hodnotu.¹²⁹³ Pozorovatelé si tento typ destrukcí vykládají několika pohnutkami: provokace Západu,¹²⁹⁴ odtržení komunit od jejich dědictví a identity,¹²⁹⁵ a jako boj proti „klasické archeologii“, coby dědictví kolonialismu a arabského nacionalismu a následné nastolení nového řádu.¹²⁹⁶

Nicméně i přes masivní celosvětovou pozornost, kterou destrukce kulturních statků

¹²⁸⁸ Vedle toho, mluví Ansar Dine se vyjádřil: „*Není tu žádné světové dědictví. Nevěřící nesmí zasahovat do našich věcí*“. Bokova, „Culture in the Cross Hairs“. UNESCO, „Heritage sites in northern Mali placed on List of World Heritage in Danger“. Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 627.

¹²⁸⁹ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 59.

¹²⁹⁰ ISIS byl na vrcholu své teritoriální moci v květnu 2015, od té doby postupně ztrácel. 12. ledna 2017 zahájila syrská armáda ofenzívu. Zprávy o popravách na lokalitě se objevily 19. ledna, 20. ledna pak zprávy o dalším kole destrukcí, tentokrátě části římského divadla. Wilson Center, „Timeline: the Rise, Spread, and Fall of the Islamic State“. Perry, „Islamic State Kills 12 In Palmyra, among them Teachers, Soldiers: Monitor“. Karadsheh, Khadder and Said-Moorhouse, „Reports: ISIS destroys facade of Roman theater in Syrian city of Palmyra“.

¹²⁹¹ Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 384.

¹²⁹² Záznam z RT viz. RT, „Praying for Palmyra: Russian Orchestra Performs Concert Honoring Victims of Syria War“.

¹²⁹³ Jedná se například o starověké lokality, které nemají žádný náboženský (a ani strategický) význam: brány al-Maškī, Adad a Nergalova v lokalitě Ninive, nebo části Palmýry, jako je kolonáda, oblouk Septima Severa, části divadla a další. Melčák, „Islámský stát a likvidace architektonického dědictví: příklad Mosul,“ 211. Lablaude; and Russo, „Site of Palmyra: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus“, 29.

¹²⁹⁴ Jako na mediální divadlo na problematiku nahlíží Harmanşah, „ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media“. O pozornosti vyvolávané útoky např. Cunliffe; and Curini, „ISIS and Heritage Destruction: a Sentiment Analysis“.

¹²⁹⁵ Zarandona; Albarrán-Torres; and Isakhan, „Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage“, 4.

¹²⁹⁶ Jones, „Understanding ISIS's Destruction of Antiquities as a Rejection of Nationalism“. Ale také *Dabiq: Sha'ria alone will Rule Africa (11)*, 22.

vyvolaly, jak zdůrazňují O. Beránek a M. Melčák, řada destrukcí z rukou ISIS v Mosulu proběhla bez mediální pozornosti,¹²⁹⁷ a to jak ze strany organizací samotných, které by je medializovaly, tak také ze strany celosvětové veřejnosti. Podobný jev lze pozorovat na řadě jiných míst: v Mali byly medializované primárně první destrukce v Timbuktu,¹²⁹⁸ v Sýrii se pozornosti dočkaly zejména významné lokality jako je Palmýra, Apamea nebo Crac des Chevaliers,¹²⁹⁹ aktivity sunnitských džihádistických skupin v Jemenu, zaměřené proti funerální architektuře, jsou, jak vyplynulo z výzkumu a vytváření seznamu (Apendix VIII), v mediích velmi obtížně dohledatelné. Tento jev je pochopitelný a je možné jej interpretovat v kontextu již zmiňovaného šokového efektu, který přináší destrukce významných a celosvětově známých objektů a s tím spjatém hladu teroristů po mediální pozornosti, kterou zajistí zničené náboženské i světské symboly, nikoliv veřejnosti neznámé, byť rovněž velmi hodnotné, svatyně či lokality. Tyto ostatní, většinové a nemedializované destrukce, jsou obětmi doktríny, ideologie a postojů, kterými se útočníci řídí, ale také prostředky k dosažení cílů, které mohou být jak náboženské, tak také ryze světské.

Zcela opačným případem k výše uvedeným silně medializovaným případům je Saúdská Arábie, která se snaží své destruktivní aktivity nemedializovat, a naopak je provádět za co nejmenší pozornosti. Masivní destrukce tak probíhají bez většího povšimnutí přímo před zraky mezinárodního společenství. Je možné se domnívat, že v absenci radikálního odsouzení hraje roli váhavost Západu zasahovat do věcí islámských svatých míst, ale také geopolitické spojení, které Západ se Saúdskou Arábií má. Podobně váhá i muslimský svět, který je často příjemcem finanční podpory z království¹³⁰⁰ a panuje v něm respekt vůči ochráncům svatých měst a jejich rozhodnutí. Kritika vůči saúdským aktivitám v oblasti přístupu ke kulturním statkům zůstává velmi vlahá a opatrná, a zahrnuje primárně aktivisty, duchovní a novináře.¹³⁰¹ V případě Saúdské Arábie

---

¹²⁹⁷ Melčák; and Beránek, “ISIS’s Destruction of Mosul’s Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine”, 389, 390.

¹²⁹⁸ První destrukce v létě 2012 prolétly médií, nicméně destruktivní aktivity Ansar Dine pokračovaly. Mezi červnem a červencem bylo zničeno devět mauzoleí, do ledna 2013 pak dalších sedm. Řada dalších byla znesvěcena. AMDH-FIDH, “War Crimes in North Mali”, 7, 17. Kila; and Herndon, *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*, lok. 567, 650. V kontrastu s tím, jiné lokality, například v Gao, jako je Gao Saneye, Muzeum Sahelu, mauzoleum el-Kebir, takřka unikly pozornosti. Pozornost ke Gau přitáhla jedině Askiova hrobka, zapsaná na Seznam světového dědictví.

¹²⁹⁹ Pozornosti například nejen médií unikly destrukce a situace v Raqqe (tento fakt zmiňuje AAAS, “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”), ale také řada dalších významných lokalit, jako je například Dura Europos. Zajímavé srovnání nabízí i vyhledávač Google. Při vyhledávání kombinace slov Palmyra-isis-destroyed, Google našel 128000 odkazů, při hledání dura auropos-isis-destroyed 20300 odkazů (23. únor 2021).

¹³⁰⁰ Z v této práci citovaných knih viz. např. Otayek, *Le Radicalisme islamique au sud du Sahara: da’wa, arabisation et critique de l’occident*.

¹³⁰¹ Situace těchto kritiků je v zemi nicméně velmi obtížná, dochází k jejich zatýkání či zavírání do domácího vězení a tlaku na omezování jejich aktivit. Makmad.org e.v., “CNN – inside the Middle-East – al Makkiyah”. Hoff, “Dissident Watch: Sami Angawi”.

je nicméně zajímavý úspěch tlaku mezinárodního společenství reagujícího na její aktivity v Jemenu, který království donutil ke změně taktiky a vedl k redukci destrukcí během náletů a ostřelování.¹³⁰²

Na studovaných zemích lze pozorovat rozklad podél etnických i sektářských linií, které výrazně přispívají k destrukci kulturních statků. Za tímto rozkladem společnosti stojí řada faktorů, které mohou být místní, regionální i nadregionální, a které mohou být do velké míry ovlivněny vlastní politikou států a vládnoucích režimů. Rozklady společností se jasně projeví už v počátcích krizí, nicméně politiky jednotlivých států k těmto krizím výrazně přispěly. A to jak politiky náboženské, tak etnické.

V Sýrii se politická moc v zemi koncentrovala do rukou alavitské menšiny, která tlačila na sekularizaci země v souladu s politikou strany Ba'ath, a jejíž nejsilnější opozici tradičně představovalo většinové sunnitské prostředí.¹³⁰³ V Iráku režim Saddáma Husajna marginalizoval majoritní ší'itské obyvatelstvo a od války s Íránem podporoval sunnizaci iráckých obyvatel v rámci náboženské kampaně.¹³⁰⁴ Zároveň politika ba'athistických vůdců v Sýrii i Iráku zahrnovala snahy o vytvoření nové identity států, založené na sekulárních hodnotách, ale i islámských a předislámských tradicích.¹³⁰⁵ O neúspěchu této politiky svědčí rychlý rozklad obou států v počátku století a občanská válka, která zde vypukla. V Sýrii došlo takřka od začátku konfliktu k okamžitému formování stran podél etnických a sektářských linií.¹³⁰⁶ Marginalizace sunnitů v Sýrii i náboženská kampaň následovaná faktickým pádem prosunnitského režimu v Iráku a nástup politické moci ší'í, která díky bojkotu sunnitů zvítězila ve volbách a od roku 2005 stojí v čele země,¹³⁰⁷ dovedl sunnitské obyvatele k frustracím, které přispěly k sektářským konfliktům. Rozklad byl tak daleký, že vedl k úvahám o balkanizaci regionu.¹³⁰⁸ V Jemenu dlouholetý spor

---

¹³⁰² Khalidi, "The Destruction of Yemen and its Cultural Heritage". HRW, "Bombing Businesses: Saudi Coalition Airstrikes on Yemen's Civilian Economic Structures". Rozhovor s Muhannadem al-Sajānim, říjen 2019.

¹³⁰³ Hinnebusch, "Syria: from 'authoritarian upgrading' to revolution?", 104.

¹³⁰⁴ Zeidel ve svém článku o profilu velitelů ISIS zdůrazňuje, že řada z nich pochází z ba'athistického prostředí a do mešit začala chodit až v 90. letech v rámci náboženské kampaně. Zeidel, "The Dawa'ish: A Collective Profile of IS Commanders".

¹³⁰⁵ Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 73-76.

¹³⁰⁶ ETANA, "Manufacturing Division: The Assad Regime and Minorities in South-west Syria". O zhoršení postavení náboženských skupin svědčí velmi rychlý společenský propad křesťanů v Iráku. Viz. Hrabalová, "The Christian Community in Mosul and Nineveh Plains Between 2003–2017". V roce 2006 došlo v Iráku k útoku na svatyni al-'Askarī v Samarra, který měl za cíl zasáhnout ší'itskou komunitu na citlivém místě. Útok na svatyni vyvolal v zemi ší'itskou odvetu. Campion, "Blast through the Past: Terrorist Attacks on Arts and Antiquities as a Reconquest of the Modern Jihadi Identity", 32. Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*, 128.

¹³⁰⁷ White, "Iraq's Sunnis Play the Election Card".

¹³⁰⁸ Nové termíny Sunnistán, Šíastán a Kurdistán, se začaly dostávat do diskurzu v druhé dekádě století, zejména s prohloubením krize po nástupu ISIS. Někdy balkánské řešení zahrnuje jen Irák, jindy Irák i Sýrii. Server,

mezi centrální vládou a ší'itskými oblastmi severu země, který lze pozorovat takřka od vzniku jednotného státu,¹³⁰⁹ vedl k faktickému rozpadu země a destruktivnímu, zatím neukončenému, konfliktu. Snahy o potlačení húthijského hnutí a obnovení původní vlády dovedly Saúdskou Arábii a Koalici sunnitských států, které sdružovala,¹³¹⁰ k zákroku, který uspíšil rozpad země a vedl k obrovským ztrátám kulturních statků. V Saúdské Arábii, jejíž režim je čistě sunnitský, mají místní ší'ité velmi obtížné podmínky k životu, a to zejména náboženskému. Zhoršení jejich postavení lze pozorovat od 70. let,¹³¹¹ přičemž v dnešní době jsou saúdští ší'ité nahlíženi takřka jako podřadní občané.¹³¹²

Ve čtyřech studovaných zemích hraje v rámci studovaného problému etnická otázka spíše okrajovou roli, ačkoliv zejména v Sýrii i Iráku etnická rozmanitost k vnitřnímu konfliktu a nejednotnosti přispívala.¹³¹³ V kontrastu s tím je Mali, jehož existence byla velmi negativně ovlivněna faktem, že hranice nového státu spojily do jednoho celku dva odlišné kulturní okruhy s jasně definovanými hranicemi, které spolu donedávna soupeřily.¹³¹⁴ Vedle toho v Mali existují i hranice náboženské, které od sebe oddělují tradiční „africký islám“, ovlivněný súfismem a africkou tradicí a islám „sunnitský“, jak je v regionu nazýván.¹³¹⁵ Otázka ekonomické i společenské

“Shi'astan 1, Kurdistan 1, Sunnistan 0“. Mendelsohn, “Divide and Conquer in Syria and Iraq; Why the West should plan for a Partition”. O tématu hlouběji pojednává Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*, kapitola 7.

¹³⁰⁹ Pro-sunnitská politika režimu prohlubovala nespokojenost v zemi, což v roce 2004 vyústilo v húthijské nepokoje. Salmoni; Loidolt; and Wells, “Regime and Periphery in Northern Yemen: the Huthi Phenomenon”. Vom Bruck, “Disputing Descent-Based Authority in the Idiom of Religion: The Case of the Republic of Yemen“. Sunnitská orientace režimu také pomohla vytvořit zázemí sunnitským milicím a organizacím, které dnes hrají velkou roli v nestabilitě země. International Crisis Group, “Yemen’s al-Qaeda: Expanding the Base”.

¹³¹⁰ Většina států pod mezinárodní kritikou z Koalice vystoupila

¹³¹⁰ Katar ukončil svou účast v roce 2017, UAE, Maroko, Súdán omezily svou přítomnost v červenci 2019.

¹³¹¹ Cordesman, *Saudi Arabia enters the Twenty-First Century*, 207. Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, 170, 171. Beránek, “Divided we Survive: a Landscape of Fragmentation in Saudi Arabia”.

¹³¹² Jak upozorňuje Beránek, radikální saúdští salafisté považují ší'ity za nevěřící a vydávají fatwy podporující jejich zabíjení, k čemuž režim zůstává většinou tichý. Beránek, “Divided we Survive: a Landscape of Fragmentation in Saudi Arabia”, 5.

¹³¹³ V obou zemích jsou většinou populací Arabové, vedle nich asi 10 % tvoří Kurdové, dále pak Turkméni a mnohé další menší skupiny, které se identifikují na etnickém nebo etno-náboženském základě (jezídi). Právě kurdské snahy o separaci jsou jedno z motivací pro zásahy Turecka v obou zemích, přičemž jeho ozbrojené jednotky stojí za podobným typem destrukcí, jako prováděl ISIS. Např. Danti et al., “Special Report: Current Status of the Tell Ain Dara Temple: S-IZ-100-17-Ca021”. DGAM, “Turkish Occupation Forces use Heavy Bulldozers to steal and destroy Archaeological Sites in Afrin: 2495”. O’Connell and Penacho, “Incident Report Feature: Tekla: S-IZ-100-17-Ca021”. Syrians for Trust and Justice, “Afrin – Turkish-Backed Groups undertake Live Ammunition Exercises in Iron Age Temple”.

¹³¹⁴ Sever země, pouštní region s historickými městy Timbuktu, Gao a Dženné, je oblast obývaná berberskými, tuaregskými a maurskými kmeny (takzvaní azawāghští Arabové). Jih Mali je subtropický, obývaný africkými populacemi (zejména etniky Bambara a Fula). Historicky, severní pouštní obyvatelstvo zotročovalo obyvatelstvo subtropického pásma, což při vzniku nového státu a přenosu moci ze severu na jih vedlo k marginalizaci severu.

¹³¹⁵ Pro formování pozice súfismu v regionu viz. Robinson; Triaud; and Lydon, *Le temps des marabouts: itinéraires et stratégies islamiques en Afrique occidentale française v.1880-1960*. Dále pak Idrissi, *The Politics of Islam in the Sahel: Between Persuasion and Violence*, 165. Dále viz. Soares; and Otayek, *Islam and Muslim politics in Africa*. Kane, “Islamism. What is new, what is not? Lessons from West Africa”. Pro hlubší historický pohled viz. Kaba, *The Wahhabiyya: The Islamic reform and policy in French West Africa*.

frustrace severomalijských etnik úzce souvisí s otázkou náboženskou, jelikož nedostatky státu byly kompenzovány pomocí z arabského východu, která přispěla k posílení salafistických postojů, které vedly k vzestupu skupin, snažících se vymýtit „polyteismus“ v regionu.¹³¹⁶

Vedle etnických a náboženských hranic lze pozorovat i rozklad na liniích politických. Syrská politická linie ovlivňující kulturní statky je sama ovlivněná mezinárodním postavením země. Do rekonstrukcí se v zemi zapojuje velké množství stran s tím, že prioritní přístup mají strany, které podporují prezidenta¹³¹⁷ a vybrané instituce, které mají v zemi tradici.¹³¹⁸ Dalším problémem je postoj režimu k těm, kteří zemi opustili. „Poválečný zákon,“ (zákon č. 10, 4/2018)¹³¹⁹ má umožnit rychlejší rekonstrukci země, ale přispívá k urychleným necitlivým rekonstrukcím.¹³²⁰ Za jeho vznikem lze tušit snahu státu o pomyslné potrestání těch, kteří v době krize odešli či přešli na jinou stranu, ale také o získání majetků, jejichž prodejem by bylo možné pozdvihnout vyčerpanou státní kasu. V Iráku byl politický rozklad pozorován ihned po pádu režimu, kdy začala deba‘athifikace země, započatá koaličními jednotkami,¹³²¹ do které se zapojila

---

¹³¹⁶ Jedná se například o amulety *gri-gri*, které patří k náboženské (i islámské) tradici a životními stylu západní Afriky, či animistické amulety. AMDH-FIDH, “War Crimes in North Mali”, 7. Otayek, *Le Radicalisme islamique au sud du Sahara: da'wa, arabisation et critique de l'Occident*, 27-28. K pochopení společenských i politických kořenů problémů viz. Chauzal; and van Damm, “The roots of Mali’s conflict. Moving beyond the 2012 crisis“. Moine, *La crise Malienne*

¹³¹⁷ V prvé řadě se jedná o Ruskou federaci, se kterou bylo podepsáno memorandum na obnovu památek v roce 2018. Ruský vliv pak také patrně získal v Sýrii místo také Maďarům či čečenské Nadaci Akhmada Kadyrova. Vedle nich se objevují také čínští, iránské a libanonské investoři. Situace je ovlivněna také zahraničními sankcemi, které jsou na Sýrii uvaleny. DGAM, “Signing a Memorandum of Understanding with the Foundation for the Protection of the Cultural Heritage _Palmyra: 4579”. “Sanctions Wiki: Syria”. Klein, “Reconstructing Aleppo: the Hidden Power of Investors”. Rozhovor s Maamounem Abdelkarimem, 30. března 2020. Unmask the Corrupt, “Akhmad Kadyrov Foundation: Chechnyan Body for Social and Economic Development”. Klein, “Reconstructing Aleppo: the Hidden Power of Investors”.

¹³¹⁸ Jedná se například o Aga Khanovu nadaci, která rekonstruuje Velkou mešitu v Aleppu. Battistini, “L’aga Khan e il progetto italiano per ricostruire la moschea di Aleppo”. Řada projektů s mezinárodní spoluprací je inicializována v šedé zóně, v rámci spolupráce mezi institucemi a organizacemi, a která je označována jako „kulturní diplomacie.“ Jeden z mála projektů, které jdou oficiální cestou vládní spolupráce, je český projekt Národního muzea. ICCROM, “Palmyra Sculptures restored in Italy now returned to Syria”. Národní muzeum. “Národní muzeum získalo licenci na archeologický výzkum v Sýrii”.

V roce 2018 se zapojila také Saúdská Arábie, jejíž podpora nahradila podporu z USA. Za zmínku stojí, že se zapojení Saúdů do obnov dědictví Sýrie setkala s kritikou Kotan, “Why is Saudi Arabia funding Reconstruction in Syria instead of the US?”.

¹³¹⁹ Původní verze zákona dávala majitelům třicet dní, po kritice byl zákon upraven zákonem č. 42 11/2018, prodlužující lhůtu na rok. Zákon se týká těch, kteří nemají své majetky registrovány ve vládních seznamech.

Abu Ahmad, “Assad’s Law 10: Reshaping Syria’s Demographics”.

¹³²⁰ Qudsi, “U.S. Sanctions are strangling the Effort to rebuild Old Aleppo”.

¹³²¹ Coalition Provisional Authority, “Coalition Provisional Authority Order Number 1: De-Ba'athification of Iraqi Society”. Koaliční jednotky se dopustily mnoha excesů vůči kulturním statkům v zemi, které pobouřily nejen Iráčany, ale i světovou veřejnost. Tyto excesy jsou nejen svědectvím o aroganci vůči dědictví a jiné kultuře, ale také o snaze ponížit poraženého nepřítele. Zasaženy byly významné symboly Saddámova režimu: Babylon, minaret v Samarra, paláce al-Fāw a Republikánský, Aflaqovo muzeum, Památník mučedníků, socha na Firdausího náměstí, ale i mnohé jiné. International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq, “Final Report on Damage Assessment in Babylon”, 16. Isakhan, “Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity”, 266, 270. Nešetná vůči vlastnímu dědictví byla ale i irácká armáda. O’Keefe, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, 354.

řada Iráčanů,¹³²² mnozí ji ale vnímali kriticky.¹³²³ V letech po invazi se sunnitské oblasti severozápadního Iráku propadly do chaosu a násilí,¹³²⁴ a jejich protiamerická a protivládní orientace znemožnila péči o kulturní statky a povahou konfliktu odtrhla oblast od centrální vlády. Rozkol mezi sunnitskou a ší'itskou populací, která v zemi stále drží moc, byl patrný při dobývání města iráckou armádou během ofenzivy v letech 2016 a 2017,¹³²⁵ ale objevuje se také při kritikách o nedostatečném financování obnov infrastruktury sunnitských oblastí.¹³²⁶ V Mali cestu k destrukcím severních měst otevřela etnickými problémy inspirovaná rebelie Tuaregů, kteří se pod vedením MNLA pokusili založit vlastní stát právě na severu země. Chybný úsudek a priori sekulárních separatistů, kteří si spojence našli v džihádistických skupinách,¹³²⁷ vedl ke ztrátě kulturního dědictví v celé oblasti. Další politický rozklad, který by ovlivnil kulturní statky, v zemi pozorovat nejde. Podobně tak v Jemenu, kde je politická situace silně propletena se situací náboženskou; Húthí, coby původem náboženské hnutí, vytvořili politickou frakci ovládající část území. Jejich politické ambice však zůstávají ovlivněny náboženskou dikcí a nelze je označovat jako rozklad země podél politických linií. Oproti tomu, politickým zájmem lze nazvat také snahy Saúdské Arábie o to, co J. Determann nazývá přepisováním historie.¹³²⁸ Království se snaží vytvořit jednotný státní náboženský a kulturní narativ (mluví se o saudizaci diskurzu a nadždízací kultury), ve kterém je země neoddělitelně spojena se Saúskou rodinou.¹³²⁹ V rámci této snahy je

---

¹³²² V prostředí ší'itských a kurdských politiků, tradičních oponentů Saddámova režimu, vznikla v roce 2007 Komise pro odstraňování symbolů Saddámovy éry. O vlivu deba'athifikace země na formování sektářských a etnických linií v konfliktu i společnosti viz. Isakhan, "Cultural Destruction and Identity Politics: Targeting the History of Iraq". Komise nechala v roce 2007 strhnout Vítězný oblouk, v roce 2011 byl ale obnoven coby symbol jednoty země. Makiya, "What is Totalitarian Art? Cultural Kitsch from Stalin to Saddam", 142.

¹³²³ Negativně bylo vnímáno zničení některých symbolů, jako je Památník mučedníků ze irácko-iránské války. Deba'athifikace byla Koalicí zakázána, protože měla negativní vliv na iráckou společnost. Isakhan, "Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity".

¹³²⁴ Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*, 128-133. HRW, "On Vulnerable Ground: Violence against Minority Communities in Nineveh Province's Disputed Territories", 33. UNESCO, "Iraqi Museums and Conflict".

¹³²⁵ Ší'itská armáda osvobozující oblasti od ISIS byla vnímána jako nová okupační síla. Vojáci byli i několikrát nařčeni z desakralizace sunnitských mešit. Majoritně ší'itská irácká armáda se nedokázala oprostít od sektářských nálad, a nad dobytými sunnitskými oblastmi vyvěšovala ší'itské vlajky. Zdokumentován byl v práci také postoj ší'itských velitelů při poslední fázi osvobozování Mosulu od ISIS, kdy velitel zásahové týmu na otázku, co s historickým centrem, doslova řekl: „*Budeme střílet vším, co máme.*“

¹³²⁶ Nový guvernér Mosulu je ší'ita a kritiky jeho přístupu v obnově starého Města se objevují zejména v sunnitských médiích. AlArabiya, "Mosul School named after Iran's Khomeini raises Eyebrows". Nas News, "Muḥāfza najnawā: lā madīna qađīma ba'da al-jaumī... sanubanī baladahā "al-dāun tāun" (fidīū)".

¹³²⁷ Pro vývoj vztahů MNLA a džihádistů viz. Walther; and Dimitris, "A social network analysis of Islamic terrorism and the Malian rebellion".

¹³²⁸ Determann, "How Saudis Write their History: Historiography in Saudi Arabia 1932-2010".

¹³²⁹ K těmto snahám přispívá Centrum krále 'Abd al-'Azīze pro historii (KAHC). Al-Soleiman, "Architecture as a Tool of Editing History: the Case of Saudi Arabia's King Abdulaziz Historical Center". Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain, "Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia", 3.

důraz kladen na péči o saúdské dědictví,¹³³⁰ na úkor jiných oblastí či tradic.¹³³¹

U džihádistických, ale i jiných skupin formovaných na základě etnickém či náboženském, jsou útoky na kulturní statky jiných skupin součástí agendy. V případě Islámského státu je sektářský narativ silně přítomný v propagačních materiálech,¹³³² výrazných útocích na symboly,¹³³³ ale i v jeho méně medializovaných aktivitách.¹³³⁴ V Mali byly domy a majetky křesťanů vyrabovány v první fázi dobytí Timbuktu, ještě když ve městě vedle džihádistů operoval Ansar Dine, destrukce náboženských symbolů následovaly spolu s útoky na africké dědictví.¹³³⁵ V Jemenu cíle džihádistických skupin tvoří ve většině případů výše zmíněná funerální architektura, místo druhé¹³³⁶ zabírají svatostánky jiných náboženských skupin. Zároveň je možné uvažovat, do jaké míry je povaha útoků Koalice GCC na Jemen ovlivněna wahhábovským diskurzem a náhledem na kulturní statky, který je v Saúdské Arabii poměrně

Od etnického, náboženského či politického pozadí vlád se odvíjí jejich kulturní politika, v jejímž rámci režimy prosazují dědictví vlastní skupiny, etnické či náboženské, jiné naopak zanedbávají. Tento typ preferencí byl v jisté podobě ve 21. století pozorován ve všech studovaných zemích, ale také v obdobích předcházejících, která výrazně ovlivnila vývoj studovaných států.

V Sýrii a Iráku byla kulturní politika ovlivněná ba'athistickým světonázorem, který se snažil klást důraz na arabství, slavné dějiny raného islámu, ale také na předislámské období, s tím, že se režimy snažily vytvořit sjednocující rámec pro nové státy.¹³³⁷ V současné Sýrii lze kulturní

---

¹³³⁰ Jedná se například o pevnost Masmak, symbol vítězství nad konkurenčním rodem Rašidovců, či propagaci regionu al-Dir'ija. Determann, "Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London", 1. "UNESCO: at-Turaif District in ad-Dir'iyah".

¹³³¹ Pozorovatelé upozorňují na zanedbávání oblasti Hidžázu, ale lze také zmínit saúdské postoje vůči jiným tradicím, jako jsou například vystěhování květinových mužů v Ĥabale a necitlivý přístup k dalším tradičním komunitám. Determann, "How Saudis Write their History: Historiography in Saudi Arabia 1932-2010", 3. Freitag, *A History of Jeddah*, 339 Alrawaibah, "Cultural Heritage in the Arabian Peninsula", Bradley, *Saudi Arabia exposed: inside a Kingdom in Crisis, Updated Edition*, 60.

¹³³² Např. Dabiq: Sha'ria alone will Rule Africa (8), 8.

¹³³³ V Sýrii došlo v roce 2016 k útoku ISIS na významnou svatyni Sajjida Zajnab, která podpořila mobilizaci ší'itských skupin. Isakhan, "The Islamic State Attacks on Shia Holy Sites and the "Shrine Protection Narrative": Threats to Sacred Space as a Mobilization Frame", 9-10. Lze znovu jmenovat významnou svatyni proroka Jonáše, zničenou v červnu 2014 v Mosulu.

¹³³⁴ Např. Danti et al., "3 Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq1: S-IZ-100-17-Ca021, Weekly Report 125-128 — January 1-31, 2017", 4, 5. Mosul Eye, "The Oldest Church of Saint Thomas in Old Mosul needs Immediate Action". Frantzman and Mohammed, "After ISIS, Secrets of Jewish Mosul emerge from the Rubble".

¹³³⁵ Larcher, "A Tombouctou, les biens des chrétiens deviennent la cible des islamistes". AMDH-FIDH, "War Crimes in North Mali", 7. "MINUSMA: Cultura Heritage".

¹³³⁶ Jedná se celkem o tři ze třiceti tří zdokumentovaných útoků (viz Apendix VIII).

¹³³⁷ V Iráku se Saddám Husajn snažil ztotožnit s babylónským králem Aššurbanipalem (viz. Apendix IV) a měl eminentní zájem na ochraně a péči o Babylon. Khalid; and Hussein, "Issues in the Protection of Cultural Heritage in Iraq", 400. V Sýrii režim stavěl na multikulturalitě (viz. Apendix IV) a snažil se o začlenění i nearabských etnik do svého narativu, ale propojoval moderní Sýrii i se Sýrií předislámskou. V pozdější fázi své vlády se Háfez al-Asad začal orientovat více islámsky a jak podotýká H. Turku, jeho pozornost se začala od Sýrie soustředit na kult osobnosti. Jeho vzorem se stal chalífa Mu'awija ibn Sufjān. Jones, "Understanding ISIS's

politiku pozorovat s obtížemi. Velké pozornosti se ještě za konfliktu dočkala Palmýra, zejména kvůli svojí symbolické a historické hodnotě,¹³³⁸ dále pak Crac des Chevalliers a postupně také další.¹³³⁹ Stát samotný podle v práci mnohokrát citovaného Maamouna Abdelkarima ale dedikoval na záchranu kulturních statků jen minimum prostředků.¹³⁴⁰ Zároveň panuje obava, jestli některé z oblastí, které jsou historicky v konfliktu s režimem (například Ḥamā) nebudou v rekonstrukcích zanedbány.¹³⁴¹ V Iráku je podle dostupných informací rekonstrukce sunnitských oblastí jako je Mosul ze strany vlády silně opomíjena.¹³⁴² Za stávající rekonstrukce město vděčí zahraničním a mezinárodním institucím,¹³⁴³ ale také místním obyvatelům, kteří město obnovují z vlastních zdrojů, s přispěním náboženských nadací.¹³⁴⁴ Zcela zanedbána je obnova jezidských oblastí Sindžáru,¹³⁴⁵ a to po všech stránkách.¹³⁴⁶ Ze strany státu jsou rekonstruovány některé předislámské památky¹³⁴⁷ a je viditelná role, jakou v obnově hrají symboly. Například obnova mešity al-Nūrī je silně medializovaná jak ze strany UNESCO, tak ale také místními obyvateli.

Malijská kulturní politika byla méně ovlivňována etnickými náladami než jiné segmenty

---

Destruction of Antiquities as a Rejection of Nationalism”, 32, 40. Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 74.

¹³³⁸ Shaheen; and Graham-Harrison, “Palmyra will rise again. We have to send a Message to Terrorists”. “Emergency Safeguarding of the Portico of the Temple of Bel in Palmyra (Syrian Arab Republic)”. Tishreen News, “Timthāl asad al-lāt... min tadmur ilā al-mathaf al-waṭānī fī dimašq isti’dādan li tadmīrihi”. Cascone, “Nearly destroyed by ISIS, the Ancient City of Palmyra will reopen in 2019 after Extensive Renovations

¹³³⁹ Lablaude; and Russo, “Report I: Crac des Chevaliers: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus Beirut 13, 14, 15 December 2016”. DGAM, “DGAM Team has finalized the Field Survey of the Damage Assessment of Bosra: 2462”.

¹³⁴⁰ Rozhovor 30. března 2020.

¹³⁴¹ Munawar, “Competing Heritage: Curating the Post-Conflict Heritage of Roman Syria”, 153.

¹³⁴² Nas News, “Muḥāfza najnawā: lā madīna qaḍīma ba’dā al-jaumi... sanubanī baladahā “al-dāun tāun“ (fīdīū)”. Je zdokumentován také stoupající vliv ší’itských nadací i mocenských klik ve městě. AlArabiya, “Mosul School named after Iran’s Khomeini raises Eyebrows”. Abu Zeed, “Conflict over Shiite and Sunni endowments erupts in Mosul”.

¹³⁴³ Isakhan; and Meskill, “UNESCO’s Project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State”, 11.

Z mezinárodních investorů se jedná o sunnitské státy, jako jsou SAR. UNESCO, “Reconstruction and Recovery in Iraq: Reviving the Spirit of Mosul”. UNESCO, “UAE, UNESCO and Iraq conclude Historic \$50M Partnership to reconstruct Mosul’s Iconic al-Nouri Mosque and al-Hadba Minaret”. UNESCO, “UNESCO and Iraq launch Project for Conservation of World Heritage Site of Samarra”. Berger, “A Quest to Restore Cultural Heritage in Iraq, One Site at a Time”. Mosul Eye, “The Revival of Mar Behnam Monastery”.

¹³⁴⁴ Jalabi; and Georgy, “This Man is trying to rebuild Mosul. He needs Help – lots of it”. Mosul Eye, “Mosul Recovery: the Heart of Mosul’s Old Bazaars is Back”. Jedná se primárně o nadace sunnitské. Mosul Eye, “Al Salihyya: the Revival of an Ottoman Hammam in Old Mosul”. The Baghdad Post, “Nineveh starts Reconstructing Prophet Daniel Mosque: Official”.

¹³⁴⁵ Do péče o jezidské dědictví se zapojuje ALIPH, “ALIPH: Iraq”. Nadace na rekonstrukci Sindžáru získala silnou podporu v dubnu 2020, kdy jí Japonsko věnovalo 3,6 milionu USD. Wali, “Japan Contributes \$3.6M to Shingal Reconstruction Fund”.

¹³⁴⁶ Zanedbána je péče o celou tuto komunitu, která od roku 2014 stále žije na okraji společnosti, často v táborech či slumech.

¹³⁴⁷ Irák schválil archeologický průzkum pahorku pod zničenou hrobkou proroka Jonáše v Mosulu, což vede k nespokojenosti nad odkladem rekonstrukce hrobky. Rozhovor se členem irácké Národní komise, která funguje v Rámci pro snižování rizika katastrof Sendai 2015-2030, žijícím a pracujícím v Mosulu (březen 2020).

Bassim, “Iraq steps up Efforts to Restore lost Heritage at Ancient Nimrud”. The British Museum, “The Iraq Emergency Heritage Management Training Scheme: an Update”.

její politiky. Důležitost severomalijských karavanních měst pro turistiku, archeologii a kulturu byla tak významná, že nebylo možno je zanedbávat,¹³⁴⁸ nicméně slabá kulturní politika péči o města ovlivnila.¹³⁴⁹ Významnou část identity Timbaktu tvořily rukopisy, z nichž na tři sta tisíc bylo převezeno do Bamaka,¹³⁵⁰ kde byly uloženy, nicméně v nevyhovujících podmínkách, které jsou dány nečekanou situací. Lze uvažovat, jak odvezení významných objektů z města zasáhne jeho obyvatele. Timbaktu i další oblasti severu byly rychle obnoveny s pomocí zahraničních institucí,¹³⁵¹ nicméně region ještě není bezpečný a jejich důležitost (zejména mluvě o turismu) pro centrální vládu tím klesá. Je otázkou, jak bude kulturní politika země vypadat v další dekádě, pokud se bezpečnostní situace nespraví.

V Jemenu UNESCO dokumentuje dlouhodobé zanedbání mnoha lokalit,¹³⁵² což se i v zemi samotné setkává se silnou kritikou.¹³⁵³ Nedostatečná péče ze strany státních institucí (jak na straně húthijské, tak na straně mezinárodně uznané vlády) zahrnuje také nedostatečnou regulaci moderní zástavby, která vede k degradaci kulturní krajiny,¹³⁵⁴ k rychlé degradaci ale přispívají i špatné podmínky vlivem konfliktu.¹³⁵⁵ Mezinárodně uznaná vláda na svých územích úzce spolupracuje s mezinárodními institucemi,¹³⁵⁶ režim Húthí tuto spolupráci teprve rozvíjí.¹³⁵⁷

---

¹³⁴⁸ Timbaktu, Dženné a Askiova hrobka v Gao jsou jediné tři kulturní lokality v Mali zapsané na seznamu UNESCO, vedle nich je tam jedna smíšená, která se nachází v jižním Mali.

¹³⁴⁹ Jedná se zejména o financování, které je dlouhodobě podhodnocené. Doporučený fond na obnovu architektonického dědictví z roku 2006 nikdy nevznikl. UNESCO; and Direction Nationale du Patrimoine Culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 41. Financování obnov tedy spadá ve velkém na bedra mezinárodních institucí. UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 5, 9. UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”.

¹³⁵⁰ UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 5.

¹³⁵¹ UNESCO, “Reconstruction of World Heritage Mausoleums starts in Timbuktu (Mali)”. UNESCO, “Re-Building Cultural Heritage in Mali”. Pro potřeby obnov vznikl manuál Bertagnin; and Sidi, “Manuel pour la conservation du Tomboctou”. UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”, 60. UNESCO, “Etat de conservation du site du tombeau des Askia (Mali) (C1139)”, 2.

¹³⁵² Mezi ně patří: desertifikace, bydlení, identita, sociální soudržnost, změny v místní komunitě a populace, proměny půdy, lidské zdroje, záplavy, úpadek rezidenčních čtvrtí, problémy s kanalizací a vodní sítí... “UNESCO: State of Conservation: Yemen”.

¹³⁵³ Kritika je spojena s kritikou jednotlivých představitelů institucí, které o památky mají pečovat. Na nátlak obyvatel historických měst byl v roce 2016 odvolán ředitel GOPHCY, dr. Thawābeh. Al Haj, “29. duben 2018”. Al Haj, “3. květen 2018”. Al Haj, “29. duben 2018”. Al Kainae, “25. duben 2016”.

¹³⁵⁴ “UNESCO: State of Conservation: Yemen”. “UNESCO: Historic Town of Zabid”. Lamprakos, *Building a World Heritage City: Sanaa, Yemen (Heritage, Culture and Identity)*.

¹³⁵⁵ Moore, “‘They’re beginning to decay’: Yemen’s Ancient Mummies threatened by War”.

¹³⁵⁶ Například ALIPH, British Council nebo WMF. SuhailChannel, “Ta’iz... tadšinu ‘an a’ māl tarmīm al-mathaf al-waṭānī”. “ALIPH: Yemen”. Arab News, “Yemen’s Taiz National Museum reopens after Four Years of Closure”.

¹³⁵⁷ UNESCO spolupracuje s oběma stranami konfliktu a účastní se na rekonstrukčních pracích i monitorování škod. Na území Anṣār Allāh je aktivní jemenský SFD, který se na opravách podílí a od roku 2020 ALIPH,

GOAM a GOPHCY, snažící se o apolitickou orientaci, vystupují na obou stranách,¹³⁵⁸ i přes obvinění, která se k nim vážou. Kulturní politika je velmi silně ovlivněna díkí obou stran, a chaotická situace neumožňuje přesnou analýzu situace. Zapojení Hádího vlády do Koalice, která stojí za masivními a plošnými destrukcemi, a množící se informace o zapojení húthijských milic do pašování kulturních objektů ze země a ničení kulturních institucí¹³⁵⁹ svědčí o nedostatečném vlivu kulturních politik států na jejich politiku centrální. Vzhledem k faktickému rozkladu země nelze říci, že by byla aktuální kulturní politika ve velkém ovlivněna sektářskými náladami: obchod s kulturními objekty je otázkou financování, zapojení Hádího režimu do Koalice GCC je otázkou existenční. Destrukce jsou výsledkem konfliktu, ale i nedostatku financí na obnovy, a jsou dílem obou stran.

Saúdská kulturní politika odpovídá wahhábistickému narativu. Od počátku formování státu byly saúdské kulturní postoje netolerantní vůči statkům, které tomuto narativu neodpovídají.¹³⁶⁰ V rámci Království, které má nepočtené nemuslimské komunity¹³⁶¹ touto kulturní politikou trpí zejména ší'ité, a to na všech úrovních.¹³⁶²

CAORC, CEFAS a ICONEM. "ALIPH: Yemen". V San'á je v první řadě aktivní GOAM Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, říjen 2019.

¹³⁵⁸ Instituce spolupracují s UNESCO a účastní se zahraničních školení. UNESCO, "State party's report on the state of conservation of the historic town of Zabid, Yemen – inscribed on the World Heritage list in danger".

¹³⁵⁹ Milicemi byly napadeny lokality sunnitské, ší'itské i předislámské. Například došlo k vypálení knihovny v mešitě al-Sunna ve městě Hadždža. @ERYANIM, „22. prosinec 2020“ nebo knihovny v Zabídu. ISESCO, "ISESCO condemns Houthi Militias looting of Academic and History Manuscripts and Books from Historic Library of Zabid City". Jarus, "Blood Antiquities' looted from War-Torn Yemen bring in \$1 Million at Auction". Hanna, "Houthis use National Monumental Sites as Fighting Bases, smuggle Artifacts". Yemen Press, "Al-ḥūthijūn juharrībūn aqdam nuscha li al-qur'ān al-karīm fī al-jaman ilā irān".

¹³⁶⁰ Útoky proti kulturním a náboženským místům následovaly ihned po vzniku Prvního saúdského království a destrukce pokračovaly i při formování současného Království. Kromě destrukcí jsou zdokumentovány také omezení vstupu na lokality. Sardar, *Mecca: the Sacred City*, 215-243. Beránek; and Ťupek, "From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara through the Eyes of Salafis", 20. Mohammadi, "The Destruction of Jannat al-Baqi': a Case of Wahhabi Iconoclasm". Time: Archive, "Arabia: Tomb of Eve". OHCHR, "Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015", 2. ADHRB, "Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites", 5. Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain, "Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia", 4.

Vedle toho v zemi došlo také k tlaku na opuštění newahhábovských tradic, které byly považovány za neislámské. Yamani, *Cradle of Islam: the Hijaz and the Quest for an Arabian Identity*. O proměnách pouťi po roce 1925 viz. Peters, *The Hajj: the Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*, 352.

¹³⁶¹ Mimo ší'itské dědictví lze zmínit zničení a zanedbání budovy bývalého kostela v Džiddě, postaveného Nizozemci v 19. století. Determann, "Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London", 12.

¹³⁶² Jsou omešovány výstavby mešit, zakazována tradiční výzdoba, či dochází k jejich zavírání. Zároveň jsou ničena místa spjatá se ší'itským kultem (například v roce 2014 by zničen dům 'Alího ibn Abí Ťalíba). Cordesman, *Saudi Arabia enters the Twenty-First Century*, 209. "Saudi Arabia 2016 International Religious Freedom Report", 6. OHCHR, "Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015", 2.

Symbolem pro destrukce ší'itských statků v Arábii se stalo město al-'Awāmīja a demolice historické čtvrti al-Musawwara, kterou Království podávalo jako modernizaci spojenou se zákrokem proti protivládním skupinám. Alrebh, "Awamiya, Beyond Downtown". Hassaballah; and Krimly, "The 'Center of al-Awamiyah' injects Fresh

Jako velmi zajímavé lze hodnotit jednání tureckých a protureckých skupin na syrském území. Jednání těchto jednotek je velmi podobné destrukčním projevům džihádistických organizací; ničení hrobů,¹³⁶³ útoky na sochy,¹³⁶⁴ na náboženské stavby¹³⁶⁵ a cílené destrukce starověkých lokalit¹³⁶⁶ velmi silně připomínají jednání ISIS. Je zarážející, že se akce Turecka neseťkávají s odezvou jak mezinárodní veřejnosti, tak mezinárodních organizací a struktur a lze se domnívat, že důvody jsou podobné jako v případě Saúdské Arábie. Turecko je vnímáno jako nutný a potřebný partner, díky čemuž jsou některé jeho aktivity přehlíženy.

Na otázku kulturní politiky jednotlivých států navazuje otázka legislativy, která se k péči o kulturní statky váže.¹³⁶⁷ Mali disponuje padesáti jedna zákony, dekrety a vyhláškami, které upravují zacházení s kulturními statky. Sýrie sedmnácti, Saúdská Arábie šesti, Irák a Jemen čtyřmi.¹³⁶⁸ Základní zákon o památkové péči v Mali je zákon č. 85-40 O ochraně národního kulturního dědictví z roku 1985, který byl naposledy upraven v roce 2010, a který disponuje řadou modifikačních a doplňkových dekretů. V případě Iráku, jeho aktuální Zákon o starožitnostech pochází z roku 2002, čili ještě z dob bývalého režimu.¹³⁶⁹ Základním jemenským zákonem je Zákon o starožitnostech z roku 1994 s úpravou z roku 1997,¹³⁷⁰ který je zároveň zákonem nejaktuálnějším a (podobně jako irácký zákon z roku 2002) postrádá modifikace a aktualizace, které by reagovaly na současnou situaci a novou dobu. Tento nedostatek lze spojit s mnohaletou krizí, kterou obě země procházejí, a která negativně ovlivnila památkovou legislativu. Syrský zákon o starožitnostech pochází z roku 1963, přičemž ale byla legislativa mnohokrát doplněna,

---

Hope in Saudi Arabia's al-Qatif". Arab News, "Awamiyah: 'Slum' transformed into Jewel of Saudi Urban Heritage".

¹³⁶³ O'Connell, "Incident Report Feature: Intentional Destruction of Religious Sites in Afrin: S-IZ-100-17-Ca021".

¹³⁶⁴ O'Connell, "Incident Report Feature: Intentional Destruction of Religious Sites in Afrin: S-IZ-100-17-Ca021".

¹³⁶⁵ O'Connell, "Incident Report Feature: Intentional Destruction of Religious Sites in Afrin: S-IZ-100-17-Ca021". McKeever, "Afrin: Incidents of Desecration and Destruction of Cultural Sites".

¹³⁶⁶ Danti et al., "Special Report: Current Status of the Tell Ain Dara Temple: S-IZ-100-17-Ca021". DGAM, "Turkish Occupation Forces use Heavy Bulldozers to steal and destroy Archaeological Sites in Afrin: 2495". O'Connell; and Penacho, "Incident Report Feature: Tekla: S-IZ-100-17-Ca021". Syrians for Trust and Justice, "Afrin – Turkish-Backed Groups undertake Live Ammunition Exercises in Iron Age Temple".

¹³⁶⁷ Jak bylo zmíněno v úvodu disertace, inspirací pro tuto kapitolu se stal *The Oxford Handbook of International Cultural Heritage Law*, zejména kapitola. Kersel; and Bouchenaki, "Middle East and North Africa".

¹³⁶⁸ UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Iraq". UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Mali". UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Syria". UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Saudi Arabia". UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Yemen".

¹³⁶⁹ Lze nicméně připomenout, že bylo zmíněno, že za bývalého režimu byla irácká památková péče považována za velmi efektivní, přičemž silný důraz byl režimem kladen na babylonské památky. Forsyth, "Casualties of War: The Destruction of Iraq's Cultural Heritage as a Result of U.S. Action During and After the 1991 Gulf War", 4. Khalid; and Hussein, "Issues in the Protection of Cultural Heritage in Iraq", 400.

¹³⁷⁰ Ačkoliv jej UNESCO v seznamu neuvádí, relevantní zákon pro památkovou péči je také Zákon č. 16 (2013) o ochraně historických měst, regionů, historických monumentů a městského dědictví.

naposledy v roce 2006,¹³⁷¹ což podobně jako v předešlých případech nelze považovat za dostačující. Nejnovějším zákonem disponuje Saúdská Arábie, jejíž poslední verze Zákona o starožitnostech, muzeích a architektonickém dědictví pochází z roku 2014.

Důvodem pro takto vysoké rozdíly v rozvinutosti legislativy je patrně historické pozadí jednotlivých zemí. Mali, jako kolonizovaný stát, podobně jako řada jiných, vychází z koloniální legislativy, ovlivněné místními zvyky. Vlády nově vzniklých států postkoloniálních v legislativní otázce přijaly princip continuity, což se setkalo s jistým odporem, ale ve velkém přetrvalo do dnešní doby.¹³⁷² Lze se domnívat, že fakt, že se Mali od své nezávislosti orientovalo jako plně prozápadní stát, a navázalo úzký vztah s Evropou, který umožnil příchod evropských (zejména francouzských) badatelů a archeologů, přispěl k rozvoji potřebné legislativy.¹³⁷³ Legislativy Sýrie a Iráku byly ovlivněny Osmanskou říší a následnou mandátní správou. Nově vzniklé státy po Sykes-Pickotově dohodě, převzaly části osmanské¹³⁷⁴ i mandátní legislativy, legislativa irácká pak byla transformována po invazi v roce 2003 ze strany Koalice, zejména Spojených států.¹³⁷⁵ Fakt, že syrská památková legislativa je obsáhlejší než irácká, je patrně podmíněn větší popularitou Sýrie coby turistické destinace, zájmem režimu o rozvoj turismu a s tím spojenou památkovou péčí. Vedle toho v Iráku byl za bývalého režimu kladen důraz v první řadě na babylónské památky coby

---

¹³⁷¹ Některé zákony se památkové péče týkají okrajově, ale spíše památkový zákon rozvíjejí. Jedná se například o: trestní zákon (148/22.5.1949), občanský zákon (84/18.5.1949), zákon místní správy (15/11.5.1971 doplněný zákonem 12/20.6.1971), zákonem pro organizaci a klasifikaci měst (9/22.1.1974), dekretem zahrnujícím zákon o lesích a prostředí a turistech (25/9.4.2007) a zákonem o ochraně (1/29.3.2003).

¹³⁷² Nodoro; Mumma; and Abungu, "Cultural Heritage and the Law. Protecting Immovable Heritage in English-Speaking Countries of Sub-Saharan Africa".

¹³⁷³ Bývalý prezident Mali, Alpha Oumar Konaré, dělal před vstupem do úřadu konzultanta pro UNESCO, což ke spolupráci přispělo. Joy, "UNESCO is what? World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali", 60, 61. Za jeho vlády bylo Mali vnímáno jako pozitivní příklad demokratické tranzice v Africe. Schulz, "Shari`a as a Moving Target?", 203.

V případě Mali UNESCO uvádí 28 schválených žádostí o asistenci, na druhém místě je Sýrie s 24, Jemen s 23, Irák se 7 a Saúdská Arábie s jednou. Spolupráce s UNESCO a decentralizace orgánů správy napomohly ke vzniku velmi podrobných a úzce zaměřených studií a postupů, jako například: UNESCO; and Direction nationale du patrimoine culturel, "Villes anciennes de Djenné: plan de gestion et de conservation". Ould Sidi, "La gestion du bien culturel Tombouctou en période post-conflit". Bertagnin; and Sidi, "Manuel pour la conservation du Tombouctou". Ghetti, "Étude sur les mausolées de Tombouctou".

¹³⁷⁴ Osmanská legislativa reagovala na zvýšený zájem Západu o blízkovýchodní archeologii a vydala zákony (v letech 1869, 1874, 1884 a 1906), které nahradily stávající legislativu, která vyházela z islámských zákonů.

Çelik, *About Antiquities: Politics of Archaeology in the Ottoman Empire*, 41-41. Eldem, "From Blissful Indifference to Anguished Concern: Ottoman Perceptions of Antiquities, 1799-1869", 281-330.

Osmanský zákon z roku 1969 (Asar-i Atika Nezam-namesi) byl prvním svého druhu a do dnešní doby, řada post-osmanských států obsahuje jeho prvky. Eldem, "From Blissful Indifference to Anguished Concern: Ottoman Perceptions of Antiquities, 1799-1869", 314.

¹³⁷⁵ Jak je uváděno výše: Nová irácká ústava vznikla v amerických kuloárech ještě před invazí, přičemž skupiny zabývající se památkovou péčí neměly možnost zasáhnout a sama americká vláda se opomněla touto problematikou hlouběji zabývat. Rothfield, *The Rape of Mesopotamia*, 27, 28. Více o problematice Davis, "From Babylon to Baghdad: Cultural Heritage and Constitutional Law in the Republic of Iraq", 450-451.

na podporu státního nacionalismu.¹³⁷⁶ Na legislativě jemenské je patrný vliv islámu a islámského práva, ale také osmanské a britské legislativy a práva zvykového.¹³⁷⁷ Rozdílná situace je v Saúdské Arábii, jejíž zákony byly formovány od roku 1926 pod náboženskou taktovkou. Nejdůležitějším dokumentem jsou *al-Ta'limāt al-asāsīya* (překládáno jako Základní principy) které stanovují, že Korán a sunna jsou saúdskou ústavou a šarī'a základem pro zákony.¹³⁷⁸ Rozdíl v pramenech práva přispívá k postojí vlád a režimů ke kulturním statkům. Zajímavé je srovnání popisu kulturních objektů u pěti zemí, které je součástí základní legislativy, definující zákony chráněné objekty. Sýrie,¹³⁷⁹ Irák,¹³⁸⁰ Jemen¹³⁸¹ Saúdská Arábie¹³⁸² definují jako kulturní objekty všechny objekty starší 200 let. Mali ponechává definici movitých statků bez udání věku až do roku 2010, kdy jediné objekty definované věkem (starší sedmdesáti let) jsou psané dokumenty a známky. Ostatní hodnotí jako „starožitnosti“ či například „součásti monumentů.“¹³⁸³

Součástí základních zákonů je shodně deklarování Státu coby majitele kulturních movitých i nemovitých statků,¹³⁸⁴ pravidel exportu a importu,¹³⁸⁵ pravidla a podmínky archeologické práce, povinnost nahlášení náhodného nálezu, regulace zahraničních organizací provádějících práce¹³⁸⁶ a dalších. Zajímavé ke komparaci jsou sankce, které zahrnují pokuty, vězení a v případě Iráku, který má trestní systém ze studovaných zemí nejtvrďší (a nejlépe rozvinutý), také trest smrti, a to za násilný pokus (nebo jeho plánování) o zcizení starožitnosti.¹³⁸⁷ Podobně rozvedený trestní systém má i syrská památková legislativa.¹³⁸⁸ Malijská legislativa a její

---

¹³⁷⁶ Khalid; and Hussein, “Issues in the Protection of Cultural Heritage in Iraq”, 400. K tématu také viz. Isakhan, “Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity”.

¹³⁷⁷ Jemenská ústava jasně definuje *šarī'u* jako zdroj legislativy (1.1.3.) „Islamic Family law: Yemen, Republic of“.

¹³⁷⁸ Více o saúdských zákonech viz. Ansary, “A Brief Overview of the Saudi Arabian Legal System“.

¹³⁷⁹ Zákonný dekret č. 222 (1946) viz. UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Iraq”.

¹³⁸⁰ Zákon definuje 200 křesťanských let nebo 206 let muslimského kalendáře. Zákon o starožitnostech č. 55 (2002) viz. UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Syria”.

¹³⁸¹ Zákon o starožitnostech č.21 (1994). Viz. UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Yemen”.

¹³⁸² Zákon o starožitnostech, muzeích a architektonickém dědictví (26M, 1392 (1972) i zákon z roku 2014. viz. UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Saudi Arabia”.

¹³⁸³ Zákon č.10-61 upravující zákon č. 85-40, čl.3.1. viz. UNESCO, “List of National Cultural Heritage Laws: Mali”.

¹³⁸⁴ Jako sporný lze hodnotit čl. 3 a 4 saúdského Zákona o starožitnostech, muzeích a architektonickém dědictví (26M, 1392 (1972), který dává státu moc zabavit pozemky a vystěhovat jejich obyvatele.

¹³⁸⁵ Irák, Jemen a Sýrie mají kompletní zákaz obchodu s movitými objekty, Mali jej reguluje zákonem č. 86-61 týkajícím se prodejců kulturních statků, Saúdská Arábie umožňuje obchod s registrovanými objekty pouze uvnitř země, vše ostatní je regulováno SCTA a bez jejich schválení považováno za ilegální. Pro komparaci na úrovni Blízkého východu viz. Kersel; and Bouchenaki, “Middle East and North Africa“, 941-942.

¹³⁸⁶ Což zahrnuje například otázku práva na nálezy, která je připisována Státu. Syrský DGAM ale například může věnovat zahraničním archeologickým misím část nálezu nebo objekty jemu podobné. Syrský zákon o starožitnostech (1963).

¹³⁸⁷ Irácký zákon o starožitnostech č. 46 (čl. 40.1.1).

¹³⁸⁸ Penalizace uvádí článek 56-68 syrského památkového zákona: 15-20 let vězení za pašování, 5-10 let vězení na úmyslné ničení starožitností. K vězení jsou také přidány finanční pokuty.

penalizace (z roku 1985) byly upraveny v roce 2010 a výrazně zpřísněny. Nicméně tvrdosti syrských a iráckých trestů nedosahuje.¹³⁸⁹ Oproti nim jemenská legislativa uvádí mírné penalizace¹³⁹⁰ a je ovlivněna islámským právem, ale také znalostí regionu. Do kategorie destrukcí je explicitně zahrnuto zbavení obličejů a krádež objektu vlastněného státem se řídí podle islámského práva (čl. 39). Saúdská Arábie má penalizace velmi mírné,¹³⁹¹ přičemž lze uvažovat, že se jedná o důsledek jejího obecného postoje k předislámskému a nenáboženskému dědictví.

Podle zákonů, státy a jejich instituce jsou zodpovědné za péči o kulturní statky.¹³⁹² V Sýrii je to DGAM,¹³⁹³ v Iráku Ministerstvo turismu a starožitností a jeho Státní úřad pro starožitnosti, v Jemenu GOAM a GOPHCY. V Mali je památková péče silně decentralizovaná a spadá pod patronaci Národního ředitelství pro kulturní statky (DNPC), Kulturních misí,¹³⁹⁴ Kanceláře pro kulturní statky na úrovni regionálních odborů pro kulturu, Národního muzea Mali a Národní komise pro ochranu kulturních statků a její lokálních odnoží.¹³⁹⁵ Správa památek v Saúdské Arábii spadá do rukou Komise pro turismus a národní dědictví (SCTH) a Centra pro národní architektonické dědictví.¹³⁹⁶ Tyto instituce pečují o světské dědictví, správa náboženských staveb ve čtyřech z pěti studovaných zemí spadá pod náboženskou správu. V Sýrii se jedná o Ministerstvo waqfů, v Iráku o Dīwān sunnitských waqfů, Dīwān ší'itských waqfů a Dīwān nemuslimských

---

¹³⁸⁹ V původním znění zákona byly pouze pokuty, úprava z roku 2010 přináší také tresty vězení (viz. čl. 38-41) např. od jednoho do pěti let za prodej starožitností nebo od tří měsíců do pěti let za destrukce, obojí včetně pokut. Nově vznikl článek týkající rabování (čl. 42) který uvádí až deset let vězení.

¹³⁹⁰ Kap. 7. Zákona o starožitnostech (1994) uvádí např.: pro vývoz objektů maximální sazbu pět let a pokutu, která nepřekročí cenu objektu, ale minimální částka je 100 000 rijálů. Ilegální vykopávky jsou maximum dva roky ve vězení a pokuta 30 000.

¹³⁹¹ Zákon z roku 2014 uvádí (kap. 8.): za ilegální získání objektu vlastněného Státem trest dva měsíce až tři roky. Destrukce (opět včetně zbavení obličejů) lokalit a objektů (včetně vykopávek) minimálně jeden měsíc až jeden rok vězení a pokuta. Demolice kulturních objektů je trestána maximálně šestiměsíčním vězením a pokutou. Většina přestupků je trestána jen finančními pokutami.

¹³⁹² Právě tento fakt je jedním z důvodů degradace kulturní krajiny. Státy nemají prostředky k péči, nemohou vykoupit/vyvládnout historické objekty, což je nutné pro jejich opravu. Neexistuje ani podpora pro stávající majitele objektů.

¹³⁹³ Vedle toho je zde také Ředitelství pro lidové dědictví, které má na starosti péči o nehmotné dědictví, Ředitelství pro oživení a propagaci arabského dědictví (má na starosti knihovny, historické texty...), Ředitelství pro výtvarné umění a také Ministerská komise pro dědictví s pod-komisemi ve všech čtrnácti syrských provinciích.

¹³⁹⁴ První kulturní mise (v Timbuktu) byla založena 1993 dekretem 93-203/0-R.M. Jejím cílem bylo propojení místních snah o ochranu se snahami centrálními. Brioschi, "Discourses of Heritage: UNESCO and the Local Community in Timbuktu, 13. Joy, "UNESCO is what?" World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali", 71.

¹³⁹⁵ V Mali je také zajímavé pozorovat roli Asociace zedníků a imámů a Cech zedníků, kteří tradičně zasahují do památkové péče v Timbuktu a Dženné vzhledem k roli, jakou hrají při udržování svatých míst (obecně propojení zedníků a imámů do jedné asociace je ve srovnání s dalšími studovanými zeměmi neobvyklé).

¹³⁹⁶ Toto centrum pečuje o historickou zástavbu, muzea, tradiční řemesla, starožitnosti a městské kulturní dědictví, ale také o životní úroveň obyvatel a má právo rozhodovat o tom, co je považováno za starožitnost či archeologickou památku. "Saudi Commission for Tourism and National Heritage (SCTH)". Saudi Gazette, "Saudi Arabia approves Law to protect National Antiquities". Viz. UNESCO, "List of National Cultural Heritage Laws: Saudi Arabia".

komunit,¹³⁹⁷ v Jemenu Ministerstvo waqfů a vedení a v Saúdské Arábii je to Ministerstvo islámských záležitostí, da‘wy a vedení pro památky náboženské (mešity, místa spojená s islámem). Saúdská Arábie se v komparaci zcela vymyká právě rolí, kterou v její legislativě hraje islám a náboženské nastavení země. Fatwy, regulující památkovou péči, podléhají wahhábovskému úzu, který umožňuje legální destrukce kulturních statků v zemi, označující je za rouhačské. Některé fatwy přímo vybízejí k destrukci funerálních staveb,¹³⁹⁸ které jsou v rozporu s wahhábovským islámem.

Události počátku 21. významně ovlivnily mezinárodní právo i mezinárodní dohody a úmluvy, pečující o kulturní krajinu. Jako pozitivní lze hodnotit přistoupení dvaceti osmi nových států k Haagské úmluvě (1954)¹³⁹⁹ a čtyřiceti tři Úmluvě UNESCO (1970)¹⁴⁰⁰ od invaze Koalice do Iráku na jaře 2003. Stávající mezinárodní legislativu významně doplnily rezoluce, které reagovaly na pokračující krizi v regionu a na nové výzvy, kterým bylo nutné čelit. Ve studovaném okruhu jsou chronologicky nejstarší rezoluce týkající se událostí v Iráku¹⁴⁰¹ a Mali,¹⁴⁰² následně společenství reaguje na konflikt v Sýrii a Iráku. Velké množství rezolucí se věnuje o obchodu s movitými statky, který podněcoval jejich rozkrádání a zároveň financoval teroristické organizace.¹⁴⁰³ Velmi důležitou se stala změna postoje vůči cílené destrukci kulturních statků, které je od roku 2016 uznáno jako válečný zločin.¹⁴⁰⁴ Na mezinárodní úrovni lze srovnat zapojení studovaných států do mezinárodních úmluv (viz. Appendix 1), přičemž je patrný fakt, že studované

---

¹³⁹⁷ Za bývalého režimu se jednalo o Ministerstvo waqfů, do jehož péče spadaly primárně sunnitské mešity, jelikož režim o ší‘itské a jiné svatostánky velký zájem neprojevoval. Hasan, “Religious Authority and the Politics of Islamic Endowments in Iraq”. “Dīwān sunnitských waqfů”.

¹³⁹⁸ Al-mamlaka al-‘arabīja al-sa‘ūdīja: al-ri‘āsa al-‘āma li al-buḥūth al-‘ilmīja wa al-iftā’, “Fatwas of the Permanent Committee: the Second Question of Fatwa no. 18149”.

¹³⁹⁹ “ICRC: Treaties, States Parties and Commentaries”.

¹⁴⁰⁰ UNESCO, “Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Paris, 14 November 1970”.

¹⁴⁰¹ Zejména se jedná o rezoluci S/RES/1483 (2003).

¹⁴⁰² Rezoluce 2071/2012 a 2085/2012, jako zajímavější je ale nutné hodnotit rezoluci S/RES/2100 z roku 2013, která zdůrazňuje roli MINUSMA v ochraně kulturního dědictví. Zcela poprvé byla ochrana kulturního dědictví součástí mandátu mírové mise OSN.

¹⁴⁰³ V prvé řadě jde o S/RES/1483 a S/RES/2199, omezující vývoz objektů ze Sýrie a Iráku. Obecněji, Generální shromáždění OSN uznalo za nutné zapojení Úmluvy OSN proti nadnárodnímu organizovanému zločinu v rezolucích 66/180 z 30. dubna 2012 a A/RES/68/186 z 18. prosince 2013. V roce 2014 Generální shromáždění schválilo Mezinárodní směrnici pro prevenci zločinu a kriminální spravedlnosti s ohledem na obchod s kulturním dědictvím a dalšími spojenými přestupky (rezoluce A/RES/69/196 2014). Další rezoluce (S/RES/2347 z roku 2017) přímo cílí na teroristické organizace, skupiny a na ně napojené jednotlivce a vybízí státy, k vytvoření seznamů entit zapojených do destrukcí i ilegálního obchodu, stejně jako k vytvoření potřebné legislativy ve spolupráci se Sankční komisí pro ISIS (Dā‘eš) a al-Qā’idu (rezoluce vztahující se k sankcím jsou: S/RES/1267, S/RES/1989, S/RES/2253). Rezoluce viz. OSN, “Rada Bezpečnosti OSN: Archiv Rezolucí”. UN, “Protecting Cultural Heritage: an Imperative for Humanity”.

¹⁴⁰⁴ Jedná se o rezoluci S/RES/2347, pro níž se staly podkladem jednak práce Zvláštního zpravodaje OSN pro kulturní práva, Karimy Bennoune (zprávy A/HRC/31/59, A/HRC/17/38, A/71/317 a A/HRC/34/56), ale také případ Aḥmada al-Fāqī al-Mahdīho, který byl jako první člověk odsouzen Mezinárodním trestním soudem v Haagu za ničení kulturních statků, kterého se dopustil v malijském městě Timbuktu v roce 2012. “UN Human Rights Council: HRC Sessions”.

státy jsou signatáři většiny úmluv relevantních pro kulturní statky a lze diskutovat o úspěchu jejich implementací a dodržování.

Ačkoliv jsou všechny studované státy¹⁴⁰⁵ signatáři Haagské úmluvy, lze pozorovat, že selhaly v jejím naplnění. Argumentovat je možné čl. 7, který zavazuje členské státy k tomu, že se v době míru zasadí o vznik atmosféry respektu ke kulturnímu dědictví mezi vojenským personálem. Zdokumentované základny syrské armády na kulturních lokalitách¹⁴⁰⁶ a jejich ostřelování, aktivity armády irácké v Mosulu během osvobození,¹⁴⁰⁷ zásahy saúdskoarabské armády v Jemenu¹⁴⁰⁸ a jemenská občanská válka, během které se zločinů proti kulturním statkům dopustily jak húthijské jednotky, tak mezinárodně uznaná jemenská vláda, která byla v konfliktu součástí Koalice,¹⁴⁰⁹ svědčí o nezájmu armád a jejich velení o ochranu kulturní krajiny. Malijská armáda, jako jediná ze studovaných, podle dostupných informací nepřispěla k destrukcím kulturní krajiny, ačkoliv jsou zdokumentovány jiné její excesy proti lidským právům.¹⁴¹⁰

Všechny státy jsou rovněž signatáři Deklarace UNESCO o úmyslném ničení kulturního dědictví, která strany vyzývá k přijetí Haagské úmluvy, Prvního a Druhého protokolu k Haagské úmluvě a Prvního a Druhého dodatkového protokolu k Ženevské úmluvě (čl. 3.4). Z pěti studovaných zemí to zatím učinily pouze Mali a Saúdská Arábie. I přes vágní formulace obsažené v této deklaraci („*Státy by měly přijmout všechny přijatelné prostředky k zamezení, zabránění a zastavení, a také potlačení snah o cílení ničení kulturního dědictví, kdekoliv se toto dědictví*

---

¹⁴⁰⁵ Je otázka, zda hnutí Húthí vnímat jako reprezentanta státu, ačkoliv není uznán mezinárodním společenstvím. Na svých územích vystupuje suverénně a v době psaní této práce k němu i některé mezinárodní organizace začaly přistupovat jako ke státu. Vzniklá otázka je, jestli je stát pod jejich vládou dědicem jemenských zákonů a úmluv, nebo ne. Nicméně podle uskutečněných rozhovorů minimálně GOAM a GOPHCY pokračují v tradici památkové ochrany, kterou prosazují v obou Jemenech.

¹⁴⁰⁶ Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 367-370. Lablaude; and Russo, “Report I: Crac Des Chevaliers: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac Des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus Beirut 13, 14, 15 December 2016”. “Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria’s World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery”, 11, 12, 24, 34. Cunliffe, “Damage to the Soul: Syria’s Cultural Heritage in Conflict”, 8-9, 27

¹⁴⁰⁷ “Multi-Sector Damage Assessment”, 1. Nováček, “Mosul Systematic Annihilation of a City’s Architectural Heritage, its Analysis and post-Crisis Management”, 251, 256. Je nutné také zdůraznit chování koaličních jednotek, které, ačkoliv rovněž vázány mezinárodními úmluvami, stojí za řadou destrukcí. Oledzki, “Polish Activity on behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage”, 251. International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq, “Final Report on Damage Assessment in Babylon”, 16. Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 5471. Isakhan, “Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity”, 266, 270, 272.

¹⁴⁰⁸ Saúdská armáda byla několikrát obviněna z cílených útoků na kulturní statky. Mwatana, “The Degradation of History: Violations committed by the Warring Parties against Yemen’s Cultural Property”, 10, 26. Khalidi, “The Destruction of Yemen and its Cultural Heritage”, 735. Viz. Appendix VIII.

¹⁴⁰⁹ Mwatana, “The Degradation of History: Violations committed by the Warring Parties against Yemen’s Cultural Property”, 21. Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 83.

Khalidi, “The Destruction of Yemen and its Cultural Heritage”, 735. Al Jazeera Mubasher, “Al-mu’tamar al-šahāfi li al-‘amīd ‘ahmad ‘asīrī wa ākhar mustajidāt ‘amalīya i‘ādat al-‘amal”.

¹⁴¹⁰ AMDH-FIDH, “War Crimes in North Mali”, 20.

nachází.“)¹⁴¹¹ lze na bázi výše zmíněných příkladů konstatovat, že vyjma Mali studované státy v naplnění této Deklarace selhávají. Podobně tak v případě Úmluvy UNESCO z roku 1972, která určuje Stát jako entitu zodpovědnou za ochranu, konzervaci a péči o kulturní statky.¹⁴¹² V případě Úmluvy UNESCO z roku 1972 lze kriticky vnímat nízké penalizace v Jemenu a Saúdské Arábii,¹⁴¹³ které nejsou schopné efektivně zabránit obchodu s kulturními objekty, ale také, zejména s případě saúdského Království, se pozastavit nad prudkým nárůstem exportovaných starožitností od počátku útoku Koalice GCC na Jemen.¹⁴¹⁴ Státy se ukázaly být neschopné zajistit ochranu pro movité dědictví v době konfliktu, přičemž i na jimi ovládaném území došlo k řadě ilegálních výkopů,¹⁴¹⁵ či přímo k vykrádání kulturních institucí, což indikuje v jednom ohledu absenci respektu vůči kulturním statkům, v ohledu druhém pak snahy obyvatel o získání financí (ať už jde o zbohatnutí na obchodu, nebo o otázku získání základních prostředků pro obživu).¹⁴¹⁶¹⁴¹⁷ Na základě předložených příkladů lze konstatovat, že absence efektivních postupů k vymáhání mezinárodních úmluv dává jednotlivým státům velmi široké možnosti je porušovat, nebo na ně nedbat.

Krize a konflikty přinesly v některých studovaných státech otázku většího zapojení se do mezinárodních úmluv. Irák byl mezinárodním společenstvím tlačěn, aby přijal Druhý protokol Haagské úmluvy, který by mu zaručil přístup k Fondu pro ochranu kulturního dědictví v době

---

¹⁴¹¹ UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage, čl.3.1.

¹⁴¹² Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention, II.4.

¹⁴¹³ Samozřejmě, tyto nízké penalizace lze vnímat kritiky i v kontextu jiných úmluv, které vybízejí Státy k vytvoření efektivní legislativy, která zamezí destrukcím.

¹⁴¹⁴ International Crisis Group, “Yemen’s al-Qaeda: Expanding the Base”. Campbell, “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”, 121. Viz. Appendix V.

¹⁴¹⁵ IOL, “Smugglers target Ancient Treasures of Yemen”. Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm, srpen 2019. Rozhovor se členkou Organization of Lovers of Antiquities and Heritage, říjen 2019. Al-Sahwa Yemen, “Min al-jaman ilā al-‘irāq... milīšijāt al-hūthī wa dā’iš tatawaḥādāni fī dimār al-mudun wa sarqa āthār”.

¹⁴¹⁶ Staley, “St Lawrence Island’s Subsistence Diggers: a New Perspective on Human Effects on Archaeological Sites”, 20. Amin, “The Iraq Museum: a Brightness in the Darkness”. Isakhan, “Heritage under Fire: Lessons from Iraq for Cultural Property Protection”, 271. Othmān, “Matāḥif al-jaman: qaṣaf min ‘at-taḥāluf’ wa nahab ‘alā al-‘ard’”. SAFE, “Cultural Heritage at Risk: Mali”. Hammer, “Looting Mali’s History”. Syrians for Trust and Justice, “Hama-Cultural Heritage in Danger: Illicit Excavations and Trade”. Brodie, “Virtually Gone! the Internet Market in Antiquities”, 23.

¹⁴¹⁷ Samozřejmě, byla zaznamenána řada případů, kdy naopak místní obyvatelé, ať už z prostředí památkové péče či ne, nasadili svoje životy na ochranu kulturních objektů. Nejvíce zdokumentovaných případů pochází ze Sýrie, další velmi známé z Timbuktu, nicméně aktivisty vyvíjející úsilí na ochranu kulturních památek lze nalézt všude. Viz. např. Hammer, “The Race to save Mali’s Priceless Artifacts”. Turku, *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*, 45, 46. Gerstenblith, “The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?”, 374. Al Shbib, “La préservation du patrimoine syrien pendant le conflit: les défis et les mesures d’urgence”, 53-55. Mustafa, “Hama Antiquities Directorate saves Hundreds of Syrian Artifacts from Terrorists”. Cunliffe, “Ordinary Syrians are risking their Lives to protect their Cultural Heritage”. Hoff, “Dissident Watch: Sami Angawi”. Rozhovor se členem Organization of Lovers of Antiquities and Heritage. Maigna, “Le tombeau des Askia de Gao "surveillé" par des jeunes de la ville, selon notre observateur”.

ozbrojeného konfliktu, který by napomohl zvýšit zákonnou ochranu kulturních statků.¹⁴¹⁸ Irák na něj nepřistoupil a do dnešní doby signatářem není. Sýrie, ačkoliv přijala Haagskou úmluvu v roce 1958, nedošlo v praxi nikdy k její implementaci do legislativy, ačkoliv bylo zejména opatření budov modrými štíty přislíbeno.¹⁴¹⁹ Snahy pokračují i v současné době.¹⁴²⁰ Vedle toho nedošlo ani k její implementaci mimo legislativu. Opačný postoj zaujalo Mali, které využilo možnosti, vycházejících z podpisu Druhého protokolu k Haagské úmluvě, o který začalo projevovat zájem v květnu 2012, z důvodu zajištění zvýšené ochrany pro Askiovu hrobku.¹⁴²¹ Ta byla následně v roce 2016 zapsaná na seznam zesílené ochrany. To umožnilo Mali čerpat podporu, přičemž první podpory z Nadace pro ochranu kulturních statků v době ozbrojených konfliktů se dočkalo v roce 2012.¹⁴²²

Na základě komparace i argumentů a informací předložených v samotných případových studiích lze potvrdit správnost hypotézy disertace, která zní: Destrukci kulturních statků na Blízkém východě a severní Africe nelze charakterizovat jako čistě náboženskou, ale je nutné ji vnímat v kontextu řady důvodů, které mohou být propagačního, strategicko-vojenského, politického či etnického charakteru, přičemž je zároveň nutné mít na paměti, že džihádistické skupiny nejsou jediné, které za ztrátou kulturních a historických objektů stojí.

Otázky, které byly položeny v úvodu práce,¹⁴²³ byly zodpovězeny komparacemi pěti studovaných států, přičemž představily další početné důvody, které stojí za ztrátou kulturních statků. Ačkoliv v prostředí širšího Blízkého východu jsou to džihádistické organizace inspirované wahhábistickým narativem, které stojí za početnými, velkými a symbolickými destrukcemi, nelze

---

¹⁴¹⁸ Fobbe, “How to protect outstanding Cultural Heritage from the Ravages of War? Utilize the System of Enhanced Protection under the 1999 Second Protocol to the 1954 Hague Convention: Policy Brief”.

¹⁴¹⁹ Lostal, *International Cultural Heritage Law in Armed Conflict: Case Studies of Syria, Libya, Mali, the Invasion of Iraq, and the Buddhas of Bamiyan*, lok. 3644.

¹⁴²⁰ UNESCO, “Expert of UNESCO Visit to Examine the Implementation of the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: 4065”.

¹⁴²¹ UNESCO, “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”, 5, 7.

¹⁴²² “The Fund for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”, 7.

Jednalo se o částku 40 500 USD, v roce o 2016 35 000 USD, kterou obdrželo i přesto, že nespĺnilo podmínky a neupravilo své památkové zákony podle stanovených požadavků. V roce 2018 bylo posláno 15 000 USD a lhůta na úpravu zákonů byla prodloužena o dva roky. V roce 2020 Mali požádalo o další prodloužení, vzhledem k epidemii nemoci covid-19 (ale také bezpečnostním problémům), která zpozdí plánované projekty. Komise žádost přijala a prodloužila o další tři roky. UNESCO, “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Thirteenth Meeting”, 2. UNESCO, “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict”

¹⁴²³ Lze vypořádat, které typy kulturních statků patří mezi nejohroženější a jaké jsou důvody útoků na ně? Existují nějaké regionální rozdíly mezi objekty, na které byly provedeny útoky?

Jakou roli v destrukci, rekonstrukci a ochraně hraje kulturní (náboženská a etnická) politika vlád zkoumaných zemí? Podporuje spíše prohlubování rozdílů nebo jejich redukci? Jak se režimy staví k dědictví etnických a náboženských skupin, které nejsou vládnoucí?

na ně hledět jako na jediného viníka a stejně tak nelze na všechny destrukce nahlížet jen skrze zmíněný náboženský diskurz. Kulturní statky se stávají prostředím a předmětem propagací (ať už se jedná o jejich destrukci, ale také o jejich obnovu a záchranu ze strany vlád a nevládních institucí), objektem strategicko-vojenských účelů (zejména pevnosti a místa mající strategickou hodnotu jsou transformována na základny, či jsou v nich zřizovány pozice a jako taková jsou druhými stranami ničena), prostředkem k dosažení politických cílů (významná místa jsou transformována v symboly režimu, či naopak ničena nebo zanedbávána), nebo objektem svárů etnických a náboženských, ve kterých wahhábismus roli nehraje (například v případě útoků ší'itských skupin na sunnitské dědictví). Důležitá je také role financování, která nebyla v základní hypotéze zmíněna. I přesto ale výrazně přispívá k destrukcím a je spojena se všemi zmíněnými kontexty destrukcí a zapojují se do ní jak organizace (džihádistické, pašerácké), tak jednotlivci a v některých případech lze uvažovat, že probíhá i s vědomím samotných států.¹⁴²⁴ (viz. Apendix V).

Zároveň v kontextu destrukcí na Blízkém východě lze konstatovat, že v mnoha ohledech chybí komplexnější studie, které by se na problematiku dědictví dívaly z nadregionálního bezpečnostně-politického úhlu pohledu. Tato oblast nabízí mnoho prostoru pro další výzkum, přičemž důraz by měl být řadě kladen na fungování radikálních sunnitských skupin a jejich pozadí a sítě, které nepřestávají ohrožovat stabilitu regionu. Vývoj posledních let prokázal, že bezpečnost je základním předpokladem pro ochranu a péči o kulturní krajinu, a její zajištění je z hlediska přežití kulturní krajiny nutností. V rozvířené situaci posledních dvou dekad, kdy nové konflikty propukají ve všech oblastech Blízkého východu, není zdaleka jisté, že dnes zachráněné a obnovené lokality budou zabezpečené i v dalších letech. V druhé řadě by pozornost nejen akademické veřejnosti měla směřovat k politice jednotlivých států regionu, která k destrukcím přispívá, a to v ideálním případě rovnoměrně a neselektivně. Ať už je jednání režimů a vlád přímým důvodem či nepřímým faktorem přispívajícím k destrukcím, jedná se o činitel, který výrazně doplňuje ztrátu dědictví během konfliktů a útoků, a to ačkoliv probíhá s mnohem menší pozorností a medializací.

Kulturní statky na Blízkém východě se budou i v blízké budoucnosti potýkat se stejnými hrozbami, s jakými se potýkaly v uplynulých dekadách; důvody k jeho ohrožení z blízkovýchodních společností nezmizely. Sektářské a etnické konflikty, chudoba, korupce a zásahy a politiky vlád a režimů jsou jen jedny z mnoha důvodů, které byly zmíněny a zpracovány v této studii, a ze kterých region dosud nenašel východisko. Lze jen doufat, že postupy a procesy ochrany a péče, které byly v krizových situacích vytvořeny za přispění mnoha organizací, institucí a iniciativ, přispějí k lepší a efektivnější ochraně památek v budoucnu. Zároveň je ale nutné mít na

---

¹⁴²⁴ Lze argumentovat daty uvedenými v Apendixu V., kde je jasně patrná korelace mezi lety konfliktu a množstvím vyvezených starožitností ze země (nejen ze země samotného konfliktu, ale také ze zemí sousedních).

mysli, že hledání řešení je dlouhodobým problémem a bude vyžadovat velké množství investovaného času, úsilí a i financí. A také, že řada projektů, snažících se o zlepšení situace, může mít i odvrácené stránky, které se projeví později. Komplexní regionální náhled je nutností, stejně jako propojení odborníků skrze celé spektrum. Nejen zmíněná spolupráce ochranářských a bezpečnostních složek (od armády po odborníky na organizovaný zločin), ale také například environmentalistů a odborníků na životní prostředí, či například na obchod, infrastrukturu, sociologii, či psychologii, kteří mohou pomoci proniknout do života a fungování komunit a zamezit negativním vlivům projektů na jejich existenci.

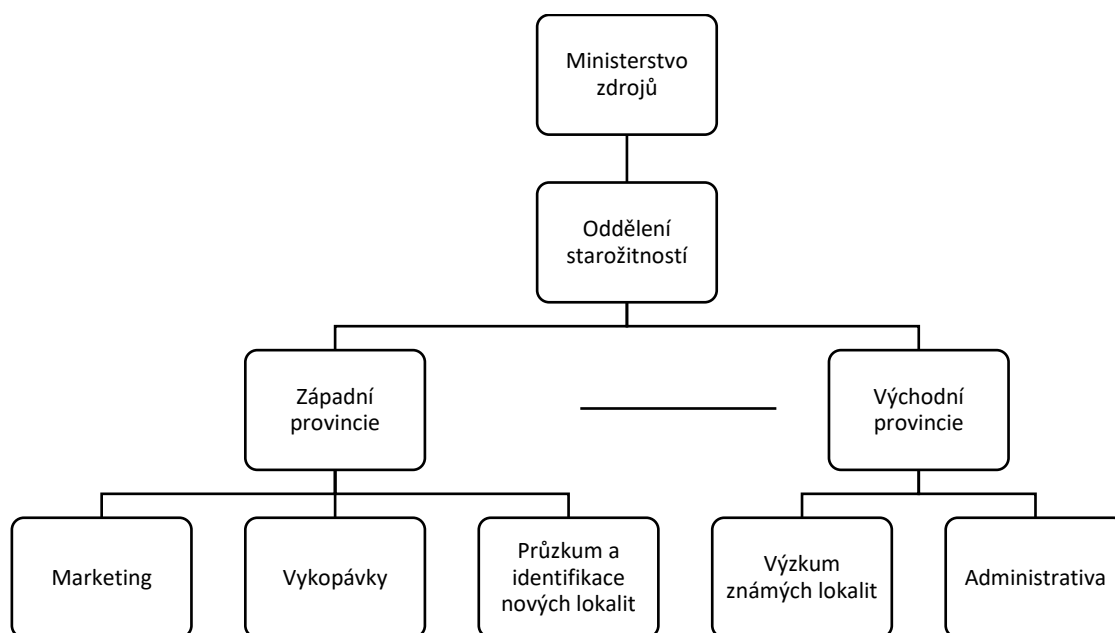
Komplexní problém, který ochrana kulturního dědictví představuje, je v tuto chvíli relativně novým tématem, přičemž velké množství nových přístupů indikuje otevřenost tohoto pole pro široké spektrum iniciativ. Nezbyvá, než vyjádřit naději, že úsilí těch, kteří za nimi stojí, povede ke zlepšení situace na Blízkém východě, ale také na Západě, který má na region zásadní vliv.

Přílohy

Appendix I: Mezinárodní úmluvy

	Irák	Jemen	Mali	Saúdská Arábie	Sýrie
1954 Haagská úmluva	1967	1970	1961	1971	1958
I. dodatek k ŽÚ (1977)	2010	1990	1989	1987	1983
II. dodatek k ŽÚ (1977)		1990	1989	2001	
2. Protokol k HÚ (1999)		S (1999)	2012	2007	S (1999)
2003 UNESCO	2010	2007	2005		2005
1970 UNESCO	1973	2019	1987	1976	1975
1972 UNESCO	1974	1980	1977	1978	1975
1995 UNIDROIT					2018

Appendix II: Organizační struktura *Dīwān al-rikāz*¹⁴²⁵

¹⁴²⁵ Keller, “Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: the Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: What we know and what can be done”.

Appendix III: Označení křesťanských domů v Qaraqoši¹⁴²⁶

¹⁴²⁶ Fotografie nafoceny v dubnu 2017.

Apendix IV: Propaganda¹⁴²⁷

Saddám Husajn jedoucí na spřežení ve stylu starověkého krále Aššurbanipala.

Háfez al-Asad v obležení Syřanů: multináboženská a multietnická sekulární společnost. Na obrázku je kněz a voják, o kus dál za nimi muslimský duchovní. Na pozadí industriální a historické budovy.

¹⁴²⁷ "Reddit", "Iranchamber".

Appendix V: Import starožitností starších 100 let do USA, 2002-2019¹⁴²⁸

	Irák	Libanon	Mali	KSA	Sýrie	Turecko	UAE	Jemen
2002	0	1 393 360	1 589 892	49 610	10 543 258	25 763 532	570 296	280 600
2003	0	1 673 870	686 624	109 454	17 236 682	25 012 368	145 562	115 998
2004	921 808	1 540 396	716 050	179 302	4 819 502	24 114 034	4 053 898	594 968
2005	555 928	6 193 052	469 526	77 616	4 371 106	33 126 518	838 744	660 448
2006	1 736 464	1 329 888	6 592 740	574 856	4 845 766	23 748 568	2 156 464	425 572
2007	1 782 350	3 129 382	2 479 828	148 568	15 219 980	62 505 236	6 246 458	1 804 896
2008	6 175 234	7 653 448	902 546	191 524	19 377 236	57 656 278	12 277 066	610 320
2009	1 031 428	2 478 092	2 850 928	1 051 774	5 154 224	38 279 266	5 080 520	4 567 386
2010	1 389 840	1 840 940	3 651 946	618 350	19 869 278	52 887 754	3 950 464	3 242 888
2011	5 742 282	2 764 272	3 351 290	1 334 208	9 106 728	45 557 588	5 315 494	3 565 524
2012	1 561 376	4 241 392	3 012 986	192 914	9 518 424	49 598 974	22 493 574	1 255 750
2013	9 250 114	6 702 924	3 962 834	659 674	22 297 564	89 464 906	7 573 504	925 100
2014	7 109 190	3 255 756	4 296 606	914 742	10 502 478	58 802 582	6 436 542	1 522 966
2015	1 927 572	5 988 246	1 650 806	2 069 852	1 443 238	54 286 486	16 077 370	319 982
2016	5 043 648	8 322 550	3 920 356	2 099 430	0	146 095 276	7 727 860	0
2017	1 723 176	6 602 092	1 329 062	4 642 882	530 706	74 126 676	9 864 584	10 010
2018	527 942	9 618 326	3 297 032	3 069 408	321 636	48 132 878	11 539 174	0
2019	1 715 046	5 537 198	4 302 078	739 008	1 640 652	471 538 636	7 740 180	9 058

Tabulka zahrnuje mimo pět studovaných zemí také čtyři další, které jsou v kontextu práce zmíněné jako tranzitní země pro pašované artefakty: Libanon, Turecko, UAE a Sadská Arábie.

¹⁴²⁸ “United States International Trade Commission Dataweb”. Nastavená kritéria: Imports for Consumption, HTS Items, 2002-2020, Annual, Commodity Aggregation level: 4.

Appendix VI: Vzor certifikátu pravosti

CERTIFICATE OF AUTHENTICITY

A hollow terracotta bull vessel from the Amlash culture circa, 1200 - 800 B.C. with cylindrical body and prominent neck hump, the muzzle extending into a long spout with long horns (one chipped) and small ears below, vertical ridges for the dewlap and tail. Length 37 cm.

Animal-shaped pottery vessels like this were produced during the Late Bronze Age (1700 - 1200 BC) in the area of north-west Iran known as Amlash. The site consisted of stone-and-clay tombs cut into a high rocky spur. The most distinctive are the spouted vases representing zebus, humped bull prized by the cattle-rearing people of this area. These types of pots were intended to contain liquids and probably had some ritual role in funerary practices.

Provenance: Ex old British private collection.

Condition: Good overall with losses and accretion as seen; with repairs as seen.

Proto Cultures Art

Vzor certifikátu pravosti zasláný obchodníkem Proto Cultures Art, eBay.

Appendix VII: Destrukce kostelů v Qaraqoši

Kostel Panny Marie Imakuláty, Qaraqoş, duben 2017.

Interiér fary kostela sv. Jiřího s materiálem na výrobu trhavín, Qaraqoş, duben 2017.

Částečné zbavení tváří v kostele sv. Jiřího, Qaraqoš, duben 2017.

Appendix VIII: Seznam zničených a napadených objektů a lokalit v Jemenu

Tento seznam zahrnuje zničené a napadené kulturní statky od počátku intervence GCC, které jsem byla schopná potvrdit na základě fotografií či spolehlivých informací. Je založený na rozličných zdrojích, které zahrnují zprávy organizací (UNESCO, nezisková organizace Mwatana, Antiquities Coalition), zpravodajství a informace ze sociálních médií. Co se týče ostřelovaných měst, seznam uvádí „staré město,“ ve smyslu historických čtvrtí, přičemž jednotlivé významné objekty uvádí zvlášť. Jednotlivé položky odkazují na zdroje, nebo více, pokud jsou informace nekompletní. Destrukce, které do seznamu zahrnuté nejsou, jsem nebyla schopná potvrdit.¹⁴²⁹

Datum (m/d/r)	Lokalita	Útočník	Typ útoku
1/27/2015 ¹⁴³⁰	Svatyně Sufjāna ibn ‘Abd Allūha, al-Ḥūṭa	AQAP	Záměrný útok
Poč. 2015 ¹⁴³¹	Historické molo, Aden	Všechny strany	Boje ve městě
3/28/2015 ¹⁴³²	Palác Dār al-Ḥadžar, al-Ḥūṭa	Anṣār Allāh	Ostřelování
3/6/2015 ¹⁴³³ 4/12/2015 ¹⁴³⁴ 7/1/2015 ¹⁴³⁵ 8/8/2015 ¹⁴³⁶ 9/13/2015 ¹⁴³⁷ 10/14/2015 ¹⁴³⁸	Barāqiš	GCC	Ostřelování
4/13/2015 ¹⁴³⁹	Sultánův palác, Laḥidž	Anṣār Allāh	Okupace
4/24/2015 ¹⁴⁴⁰	Dār al-Ḥasan, Damt	Anṣār Allāh	Ostřelování
Jaro 2015 ¹⁴⁴¹	Sheldonův Kostel, Aden	Anṣār Allāh AQAP proxy	Bombový útok

¹⁴²⁹ Kvůli redukci počtu poznámek pod čarou (*) odkazuje na webové stránky UNESCO a (**) na Antiquities Coalition #CULTUREUNDERTHREAT SMART M.APP. Rovněž je z estetických i praktických důvodů zkrácen název studie *The Degradation of History: Violations Committed by the Warring Parties against Yemen’s Cultural Property* pouze na první část názvu.

¹⁴³⁰ Yemen Press, “Tanzīm al-qā’ida jahdimu ma’ālam ’islāmī tadžāwuz ‘umruhu 800 ‘ām fī ḥūṭa lahdž”.

¹⁴³¹ Mwatana, „The Degradation of History”, 21, 73.

¹⁴³² Mwatana, „The Degradation of History”, 21.

¹⁴³³ Mwatana, „The Degradation of History”, 32.

¹⁴³⁴ Mwatana, „The Degradation of History”, 32.

¹⁴³⁵ Mwatana, „The Degradation of History”, 32.

¹⁴³⁶ Mwatana, „The Degradation of History”, 32.

¹⁴³⁷ Craig, “Saudi Air Strikes target Saada”.

¹⁴³⁸ Yemen Press, “Tanzīm al-qā’ida jahdimu ma’ālam islāmī tadžāwuz ‘umruhu 800 ‘ām fī ḥūṭa lahdž”.

¹⁴³⁹ Mwatana, „The Degradation of History”, 60.

¹⁴⁴⁰ Haidrah, “Mudīrīja damt muḥāfaza al-ḫāli’i”.

¹⁴⁴¹ Mwatana, „The Degradation of History”, 94.

Pol./2015 ¹⁴⁴²	Sīrwa	GCC	Ostřelování
4/2015 ¹⁴⁴³	Staré město, al-Mukallā	AQAP	Záměrný útok
4/2015 ¹⁴⁴⁴	Vesnice Fadždž ‘Atān	GCC	Ostřelování
4/2015 ¹⁴⁴⁵	Mešita al-Hāid, Sinhān	GCC	Ostřelování
4/2015 ¹⁴⁴⁶	Starověká lokalita, Širwāḥ	GCC	Ostřelování
5/8/2015**	Křesťanský hřbitov, Aden	Neznámý	Záměrný útok
5/9/2015 ¹⁴⁴⁷	Al-Hādīho mešita a okolí, Ša‘da	GCC	Ostřelování
5/10/2015	Staré tržiště, Ša‘da	GCC	Ostřelování
5/31/2015*	Velká přehrada, Ma‘rib	GCC	Ostřelování
5/2015 ¹⁴⁴⁸	Ḥuṣn al-Mansūra, Ḥadždža	GCC	Ostřelování
5/2015 ¹⁴⁴⁹	Ḥuṣn al-Nu‘mān, Ḥadždža	GCC	Ostřelování
5/2015 ¹⁴⁵⁰	Citadela, al-Ḥudejda	GCC	Ostřelování
5/2015* ¹⁴⁵¹	Staré město, Ša‘da (včetně vesnice Raḥbān a pěti knihoven)	GCC	Ostřelování
5/2015	Staré město, Zabīd	Anṣār Allāh	Rabování
5/2015*	Národní muzeum, Dhamār	GCC	Ostřelování
5/2015*	Archeologická lokalita Ma‘rib	GCC	Ostřelování
5/2015 (a poté) ¹⁴⁵²	Lokalita al-Bajdā‘, provincie al-Džauf	Anṣār Allāh Místní odboj	Ostřelování
5/2015 (a poté) ¹⁴⁵³	Lokalita al-Saudā‘, provincie al-Džauf	Anṣār Allāh Místní odboj	Ostřelování
5/2015 ¹⁴⁵⁴	Mešita al-Džauhara a pevnost al-Sīra, Aden	GCC	Ostřelování
5/2015 ¹⁴⁵⁵	Národní archiv, Aden	GCC	Ostřelování
5/2015 ¹⁴⁵⁶	Citadela, Džabal Nuqum	GCC	Ostřelování
5/2015 ¹⁴⁵⁷	Lokalita As‘ad al-Kāmil, Ibb	GCC	Ostřelování

¹⁴⁴² Rijziger, “Yemen’s Endangered Treasures”.

¹⁴⁴³ Ḥaḍārim, “Tanẓīmu al-qā‘ida bi al-mukālā jasta‘idu li hadmi aḍriḥa wa qubāb wa jaḥšidu ‘adad kabīr min muqātalīhi fī al-madīna”.

¹⁴⁴⁴ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁴⁵ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁴⁶ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 81.

¹⁴⁴⁷ Mwatana, „The Degradation of History”, 77.

¹⁴⁴⁸ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁴⁹ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁵⁰ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁵¹ Hollenberg; and Regourd, “Manuscripts Destruction and Looting in Yemen: a Status Report”, 167-168.

¹⁴⁵² Mwatana, „The Degradation of History”, 39.

¹⁴⁵³ Mwatana, „The Degradation of History”, 42.

¹⁴⁵⁴ Sholan, “Treasures of Humanity under Threat”.

¹⁴⁵⁵ Hollenberg; and Regourd, “Manuscripts Destruction and Looting in Yemen: a Status Report”, 169

¹⁴⁵⁶ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁵⁷ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

5/2015 ¹⁴⁵⁸	Staré město, Thulā'	GCC	Ostřelování
6/2015 ¹⁴⁵⁹	Muzeum, Ataq	GCC	Ostřelování
6/2015 ¹⁴⁶⁰	Citadela, Aden	GCC	Ostřelování
6/2015 ¹⁴⁶¹	Muzeum, Aden	GCC	Ostřelování
6/2015 ¹⁴⁶²	Archeologická lokalita, Ḥaraḍ	GCC	Ostřelování
6/2015 ¹⁴⁶³	Předislámská lokalita, Ma'īn	GCC	Ostřelování
6/2015 ¹⁴⁶⁴	Předislámská lokalita, Citadela, Mīdī	GCC	Ostřelování
Léto 2015 ¹⁴⁶⁵	Staré Město, Ta'iz	Anṣār Allāh	Ostřelování
Léto 2015 ¹⁴⁶⁶	Knihovna vědění a kultury Arábie Felix, Ta'iz	GCC	Vykradení
7/2015 ¹⁴⁶⁷	Svatyně imáma 'Ammāra ibn Alī	AQAP/ ISIS	Záměrný útok
7/13/2015 ¹⁴⁶⁸	Archeologické muzeum, Ta'iz	Anṣār Allāh Místní odboj	Vykradení Bombový útok
7/15/2015 ¹⁴⁶⁹	Vojenské muzeum, Aden	Anṣār Allāh GCC	Vykradení Ostřelování
7/15/2015 ¹⁴⁷⁰	Mešita a <i>madrasa</i> al-Ma'tabīja, Ta'iz	Anṣār Allāh	Ostřelování
7/16/2015 ¹⁴⁷¹	Mešita al-Ḥusajnīja, Aden	GCC	Záměrný útok
7/2015 ¹⁴⁷²	Hinduistický chrám, Aden	Anṣār al-šarī'a	Vykradení
8/2015**	Čínský hřbitov, Hadramaut	AQAP	Záměrný útok
8/2015**	Křesťanský hřbitov, provincie al-Mukallā	Neznámý	Záměrný útok
8/2015**	Mešita imáma Alīho ibn 'Umar al-Saqqāf, Laḥidž	AQAP	Záměrný útok
8/2015**	Hrobka Sajjida Ḥasana, Laḥidž	AQAP	Záměrný útok
9/9/2015**	Mešita a svatyně, Laḥidž	AQAP	Záměrný útok
9/16/2015**	Kostel svatého Josefa, Aden	Neznámý	Podpálen

¹⁴⁵⁸ Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 81.

¹⁴⁵⁹ Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 80.

¹⁴⁶⁰ Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 81.

¹⁴⁶¹ Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 80.

¹⁴⁶² Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 80.

¹⁴⁶³ Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 80.

¹⁴⁶⁴ Schiettecatte, "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos", 80.

¹⁴⁶⁵ Mwatana, „The Degradation of History”, 82.

¹⁴⁶⁶ Hollenberg; and Regourd, "Manuscripts Destruction and Looting in Yemen: a Status Report", 171.

¹⁴⁶⁷ Hollenberg; and Regourd, "Manuscripts Destruction and Looting in Yemen: a Status Report", 170.

¹⁴⁶⁸ Mwatana, „The Degradation of History”, 104.

¹⁴⁶⁹ Mwatana, „The Degradation of History”, 20, 101.

¹⁴⁷⁰ Mwatana, „The Degradation of History”, 81.

¹⁴⁷¹ Mwatana, „The Degradation of History”, 96.

¹⁴⁷² Mwatana, „The Degradation of History”, 98.

9/18/2015 ¹⁴⁷³	Čtvrť al-Fulahjī, San'á	GCC	Ostřelování
9/2015**	Hřbitov šajcha Ja'qūba, al-Mukallā	AQAP	Záměrný útok
9/23/2015**	'Umarova mešita, al-Mukallā	Anšār al-šarī'a	Záměrný útok
9/2015**	Ja'qūbúv dóm, al-Mukallā	AQAP	Záměrný útok
9/2015**	Sídlo guvernéra, al-Mukallā	AQAP	Záměrný útok
9/2015**	Hrobka šajcha Aḥmeda ibn al-Faḳīa Muzaḥim ibn Aḥmad Badžábura, al- Mukallā	ISIS	Záměrný útok
9/2015**	Svatyně a mešita imáma al-Hādī al-Sūdīho, Ta'iz	Neznámý	Vandalismus
9/2015**	Svatyně imáma Walī Muḥammada ibn Alawī al-Šāṭerīho, Aden	Neznámý	Záměrný útok
9/2015 ¹⁴⁷⁴	Habūrova mešita, 'Amrān	GCC	Ostřelování
10/5/2015 ¹⁴⁷⁵	Citadela, lokalita Abla, Ša'da	Anšār Allāh GCC	Okupace Ostřelování
10/22/2015 ¹⁴⁷⁶	Pevnost a lokalita al-Šāliḥ, Ta'iz	Anšār Allāh GCC	Okupace Ostřelování
10/30/2015**	Svatyně, Hadramaut	AQAP	Záměrný útok
11/2015 ¹⁴⁷⁷	Svatyně Abdullāha al-Ṭufajla, provincie Ta'iz	AQAP proxy	Záměrný útok
11/2015**	Svatyně, Hadramaut	Anšār al-šarī'a	Záměrný útok
11/2015**	Kupole šajcha Aḥmeda ibn Muḥammad, oblast Muzaḥfar	Neznámý	Záměrný útok
11/2015**	Mešita al-Ḥusejnīja, Aden	AQAP	Záměrný útok
11/21/2015 ¹⁴⁷⁸	Staré město, Šibām	ISIS	Poškozen výbuchem (auto)
11/29/2015**	Súfijská svatyně, Hadramaut	ISIS	Záměrný útok
12/2015**	Svatyně Aḥmada ibn Muḥsin Ḥaḍar, Hadramaut	AQAP	Záměrný útok
12/2015**	Svatyně Abū Bakra, Hadramaut	AQAP	Záměrný útok

¹⁴⁷³ Mwatana, „The Degradation of History”, 51.

¹⁴⁷⁴ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁷⁵ Mwatana, „The Degradation of History”, 69.

¹⁴⁷⁶ Mwatana, „The Degradation of History”, 66.

¹⁴⁷⁷ Baššāra, “Šaḥīfa 'azmī baššāra: al-šabāb šajjid thamīn li tanzīmaj ‘dā'is’ wa ‘al-qā'ida’ fī ta'iz wa al-taḥāluf rafaḍa ṭalaban li mukāfaḥa al-irhāb fī al-madīna”. Hassn, “Coalition Forces Blow up Historic Mausoleum in Yemen's Western Coast”.

¹⁴⁷⁸ Mwatana, „The Degradation of History”, 42.

12/2015**	Hrob šajcha ‘Abd Allāha, Hadramout		Záměrný útok
12/2015**	Hrob šajcha Ja‘qūba Bāwazīra, Hadramaut	AQAP	Záměrný útok
12/2015**	Hrob sultána al-Qu‘ajī, Hadramaut	AQAP	Záměrný útok
12/2015**	Kupole, Šiḥr	AQAP, ISIS	Záměrný útok
12/2015**	Svatyně a hrobka, Šabwa	ISIS	Záměrný útok
1/2016* ¹⁴⁷⁹	Národní muzeum, Ta‘iz	Všechny strany	Ostřelování Bombové útoky Vykradení
1/2016 ¹⁴⁸⁰	Budova celního úřadu, Aden	GCC	Ostřelování
1/2016 ¹⁴⁸¹	Vesnice Bajt Baws	GCC	Ostřelování
1/2016 ¹⁴⁸²	Starověká lokalita, Širwāḥ	GCC	Ostřelování
2/14/2016 ¹⁴⁸³	Pevnost Kawkabān, Šibām	GCC	Ostřelování
2/2016*	Dům imáma Sajf al-Islām Muḥammad al-Bādera, San‘á	GCC	Ostřelování
2/2016*	Svatyně Ibn Isma‘īla, Hadramaut	GCC	Ostřelování
2/2016**	Svatyně šajcha Sa‘īda Bāwazīra al-Ṭāḥā, Hadramaut	AQAP	Záměrný útok
2/2016 ¹⁴⁸⁴	Bajt al-Māl, ‘Amrān	GCC	Ostřelování
2/2016**	Hrobka Salāma ibn Isma‘īl, Šiḥr	AQAP	Záměrný útok
3/2016 ¹⁴⁸⁵	Hradby a citadela, Bajḥān	GCC	Ostřelování
4/2016	Staré město, al-Mukallā	GCC	Ostřelování
5/10/2016 ¹⁴⁸⁶	Pevnost al-Qāhira, Ta‘iz	GCC Anṣār Allāh	Ostřelování Okupace
6/2016 ¹⁴⁸⁷	Al-Qefel, Ṣa‘da	Anṣār Allāh GCC	Okupace (2009) Ostřelování
6/2016 ¹⁴⁸⁸	Citadela, ‘Amrān	GCC	Ostřelování
7/17/2016 ¹⁴⁸⁹	Mešita al-Muẓaffarīja, Ta‘iz	Anṣār Allāh	Ostřelování
7/29/2016 ¹⁴⁹⁰	Svatyně imáma Hādī al-Sūdīho, Ta‘iz	Anṣār al-šarī‘a	Záměrný útok

¹⁴⁷⁹ Asharq al-Awsat, “Exclusive – Indignant Yemenis slam Houthis for Destroying their Cultural Heritage”.

¹⁴⁸⁰ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁸¹ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁸² Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 81.

¹⁴⁸³ Mwatana, „The Degradation of History”, 56.

¹⁴⁸⁴ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁸⁵ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁸⁶ Mwatana, „The Degradation of History”, 63.

¹⁴⁸⁷ Mwatana, „The Degradation of History”, 71.

¹⁴⁸⁸ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁸⁹ Mwatana, „The Degradation of History”, 85.

¹⁴⁹⁰ Mwatana, „The Degradation of History”, 87.

		Abū Abbās	
8/16/2016 ¹⁴⁹¹	Svatyně proroka Šu‘ajba, provincie Ta‘iz	AQAP GCC	Záměrný útok Ostřelování
9/20/2016 ¹⁴⁹²	Mešita al-Bākiriĵa, historický dům, San‘á	GCC	Ostřelování
1/2017 ¹⁴⁹³	Mešita, al-Machā	GCC	Ostřelování
3/31/2017 ¹⁴⁹⁴	Kupole al-Rumajma, Ta‘iz	Neznámý	Záměrný útok
5/2017	Staré město, Ta‘iz	Všechny strany	Ostřelování Boj ve městě
8/2017 ¹⁴⁹⁵	Mauzoleum, al-Machā	GCC	Ostřelování
1/20/2015 ¹⁴⁹⁶ 5/7/2018 ¹⁴⁹⁷	Republikánský palác, San‘á	Anšār Allāh GCC	Bombový útok Ostřelování
6/2018* ¹⁴⁹⁸	Mešita a svatyně Aḥmada al-Fāz, Zabīd	AQAP proxy	Záměrný útok
11/2018 ¹⁴⁹⁹	Mešita al-Achawān, al-Ḥudejda	Anšār Allāh	Záměrný útok
1/2019 ¹⁵⁰⁰	Muzeum, Zabīd	Anšār Allāh	Vykrádání
1/3/2018 ¹⁵⁰¹	Mešita al-‘Ajdarūs, Aden	Neznámý	Bombový útok
1/28/2019 ¹⁵⁰²	Benonovo muzeum, Dhamār	Anšār Allāh	Vykrádání
2/2019 ¹⁵⁰³	Knihovna mešity Bānī Bahlūl, San‘á	Anšār Allāh	Pálení knih
N/A ¹⁵⁰⁴	Svatyně Allāma ibn Isma‘īla, Hadramaut	AQAP/ISIS	Záměrný útok

¹⁴⁹¹ Baššāra, “Šaḥīfa ‘azmī baššāra: al-šabāb šajjid thamīn li tanzīmaj “dā‘iš” wa “al-qā‘ida” fī ta‘iz wa al-taḥāluf rafaḍa ṭalaban li mukāfaha al-irhāb fī al-madīna”.

Jiný článek naznačuje, že svatyně byla vyhozena do vzduchu AQAP a zničena ostřelováním (GCC) v roce 2016. @DMIN, “Tajrān al-taḥāluf judammiru maqām al-sajjid “‘idrīs” šarqī ḥirāz”.

¹⁴⁹² Mwatana, „The Degradation of History”, 53.

¹⁴⁹³ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁹⁴ Mwatana, „The Degradation of History”, 90.

¹⁴⁹⁵ Schiettecatte, “Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos”, 80.

¹⁴⁹⁶ BBC, “Yemen Crisis: Houthi Rebels shell Presidential Home”.

¹⁴⁹⁷ Daadoush and El Yaakoubi, “Saudi-Led Air Strikes hit Yemen Presidential Palace: Houthi Media”.

¹⁴⁹⁸ Hassn, “Coalition Forces Blow up Historic Mausoleum in Yemen’s Western Coast”.

¹⁴⁹⁹ Aden Chabar, “Milīšijāt al-ḥūthī tafdziru manāra masdžid mudžama‘ achawān thābit tafchichu al-masdžid bi al-alghām wa al-abawāt al-nāsifa”.

¹⁵⁰⁰ ISESCO, “ISESCO condemns Houthi Militias’looting of Academic and History Manuscripts and Books from Historic Library of Zabid City”.

¹⁵⁰¹ Sampress, “Infidžār fī muḥīt masdžid al-‘ajdarūs bi muḥāfaza ‘adan jachlifū qaṭīlan wa aḍrār mādiĵa”.

¹⁵⁰² Džahīna Jemen, “Dhamār: milīšijāt al-ḥūthī tanhibu qiṭ’an athariĵan min maḥaf tariĵī (šūwar)”.

¹⁵⁰³ Hamza, “4. únor 2019”.

¹⁵⁰⁴ Yemen Press Agency, “Wikālat al-šaḥāfa al-jamanīĵa. Mā ‘alāqa al-raĵam “42” bi quwāt al-taḥāluf wa tanzīm “dā‘iš” wa istihdāfi al-āthār al-jamanīĵa?”.

Apendix IX: Mekka¹⁵⁰⁵

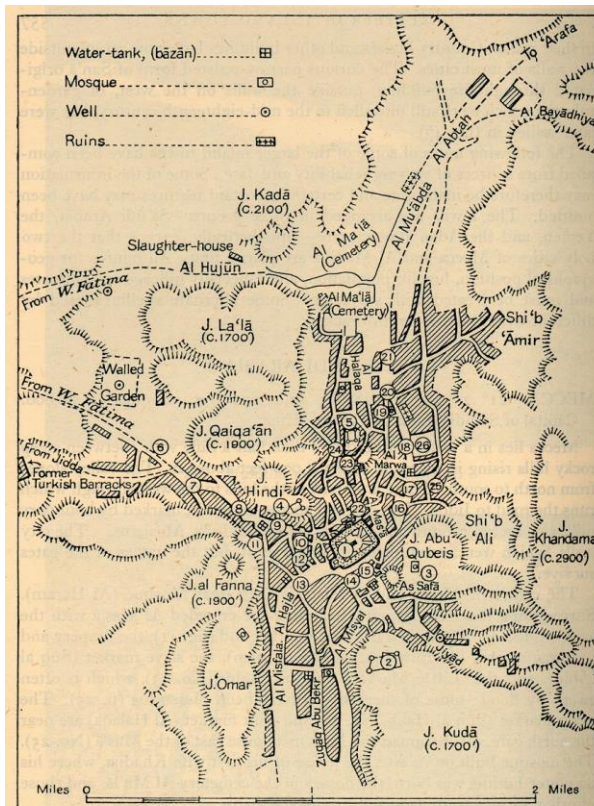

FIG. 41. Plan of Mecca

Heights in feet above the central valley are approximate

1. Al Haram	10. Donkey-drivers' inn	19. Al Jaudhariya
2. Qal'a Jiyād	11. Graveyard	20. Sūq al Habb
3. Masjid Bilāl	12. Zuqāq as Suwaq	21. Al Ma'la
4. Qal'a Jebel Hindi	13. Sūq as Saḡhir	22. As Suweiqā
5. Qal'a Filfil	14. Al Hamidiya	23. Al Qarāra
6. Sheikh Mahmūd	15. Egyptian kitchen	24. Al Falq
7. Jarwal	16. Al Qashāshiya	25. Prophet's birthplace
8. Hārat al Bab	17. Sūq al Leil	26. Former Sharif's palace
9. Ash Shubeiqā	18. Al Ghazza	

¹⁵⁰⁵ “The University of Texas Libraries: Perry-Castañeda Library Map Collection”. “Google Maps”.

Definice užitých odborných pojmů

Anikonismus: jako anikonické jsou primárně označovány náboženské směry ve kterých v rámci kultu nefigurují ikonické reprezentace božstva.¹⁵⁰⁶ Šířeji ale může být tento termín užíván pro kultury, které nevyužívají figurální zobrazení, ale potažmo také nepracují s vizuální kulturou.¹⁵⁰⁷

Antisystémové skupiny: jako antisystémové jsou v této disertaci označovány skupiny, které odmítají fungovat v rámci zavedeného systému. Může se jednat o džihádistské organizace,¹⁵⁰⁸ ale také o skupiny sekulární, jako jsou například ozbrojené milice, pašeráci či separatisté. Termín je užíván jako širší pojem zahrnující celou škálu skupin a organizací, které nemusí aktivně proti systému bojovat, ale pohybují se mimo jeho limity.¹⁵⁰⁹ V kontextu této práce je termín užíván primárně pro oblast Sahary.

Blízký východ: Pro potřeby studie jsou do této kategorie zahrnuty Turecko, Írán, Egypt, země Arabského poloostrova a Perského zálivu, a státy mezi nimi (Irák, Sýrie, Jordánsko, Izrael a Palestinská území, Libanon). Do kategorie **severní Afrika** spadají arabské státy severu Afriky (Libye, Alžírsko, Tunisko, Maroko, Mauritánie a Súdán), přičemž kulturně a historicky sem lze zařadit také sever Mali, kterému je v této práci věnována jedna studie.

Džihád: arabské slovo znamenající úsilí, které člověk vykonává s Boží pomocí či pro Boha. Džihád se dělí na celou řadu typů, základní jsou větší (vnitřní džihád, který vede věřící uvnitř sebe) a menší džihád (ten, který vede ve vnějším prostředí). Do této kategorie spadá například džihád rukou, který zahrnuje charitativní činnost, džihád srdcem, boj proti zlu, džihád jazykem, kdy člověk káže o islámu a šíří jej. V současné době je nejznámější menší džihád džihád mečem, který se chybně zažil coby synonymum pro svatou válku, přičemž na ostatní typy se zapomíná.¹⁵¹⁰

Džihád coby synonymum pro ozbrojený konflikt vedený muslimy na obranu muslimského světa získal pozornost od 80. let díky sovětské invazi do Afghánistánu, a americko-saúdské angažovanosti v podpoře muslimských protisovětských hnutí.¹⁵¹¹ Od té doby se označení džihád a *mudžáhedín* zažily po celém světě.

Pro džihád-válku byly jasně stanoveny pravidla, kterými se musí věřící řídit, která

---

¹⁵⁰⁶ Mettinger, No Graven Image? Israelite Aniconism In Its Ancient Near Eastern Context, 19.

¹⁵⁰⁷ Gaifman, "Aniconism: Definitions, Examples And Comparative Perspectives", 339.

¹⁵⁰⁸ O vztahu islámského radikalismu a odmítání systému viz. Hesová, "Definice: radikalizace, ideologie a fundamentalismus".

¹⁵⁰⁹ Například pašerácké skupiny využívající mocenského vakua.

¹⁵¹⁰ Viz. Kepel, Jihad: The Trail Of Political Islam, IX. Tato kniha podrobně sleduje vývoj džihádu v 2. polovině 20. století a faktory, které jej ovlivnily.

¹⁵¹¹ Kepel, Jihad: The Trail of Political Islam, 137.

zahrnují například zákaz útoků na civilisty.¹⁵¹² Nicméně pozorovatelé upozorňují, že „pravidla“ džihádu se v moderní době proměnila, a co dříve bylo nemyslitelné, je dnes běžné. Inovací jsou například sebevražední atentáčníci, kteří jsou v interpretacích ulamā' 20. století považováni za mučedníky a oslavováni, což Sebastian Gorka popsal slovy: „*cílené útočení na civilisty nestátními aktéry prostřednictvím nekonvenčních prostředků*.“¹⁵¹³ V praxi lze říci, že *mudžāhedīni* přijali strategii teroristů, kteří využívají strach a teror k dosažení svých cílů.

Džihádismus: je nové slovo v západních jazycích, které je odvozeno od slova džihád (úsílí) a odkazuje na džihád mečem. V západním diskurzu označuje muslimská hnutí a skupiny (primárně sunnitské), které podnikají násilné akce a útoky. Džihádismus má své kořeny v kombinaci faktorů, myšlenkových a náboženských proudů 20. století. (Viz. Salafismus). Ačkoliv označuje skupiny, jejichž základní ideologií je džihád mečem, v západním prostředí je tento termín mnohdy neukotvený a široký. V muslimském prostředí se termín neseťká s pochopením, jelikož zkresluje celkový koncept džihádu, který je vnímán jako primárně nenásilný. Muslimové preferují tyto skupiny označovat jako např. „teroristy.“¹⁵¹⁴

Ikonoklasmus: (obrazoborectví): snaha o zničení obrazů či ikon, v původním smyslu se termín váže k náboženským ikonám, nicméně v kontextu práce je využíván i pro ikony sekulární (zejména spjaté se sekulárními režimy). Jeho nutným předchůdcem a zároveň opakem je „idolatrie“ čili uctívání ikon. Historicky je tento termín spojen zejména s křesťanstvím, čemuž také napovídá řecký původ slova (*eikón* – obraz, *klastein* – lámat), která bylo používáno pro označení byzantského obrazoboreckého hnutí v 8. století.

Kulturní dědictví: zahrnuje hmotné (movité i nemovité) a nehmotné dědictví, spjaté s určitou kulturní skupinou, jejíž životní styl a tradice reprezentuje. Úmluva UNESCO (1972) o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví jej definuje:¹⁵¹⁵

památníky: architektonická díla, díla monumentálního sochařství a malířství, prvky či struktury archeologické povahy, nápisy, jeskynní obydlí a kombinace prvků, jež mají výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy;

skupiny budov: skupiny oddělených či spojených budov, které mají z důvodu své architektury, stejnorodosti či umístění v krajině výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy;

lokality: výtvořiny člověka či kombinovaná díla přírody a člověka a oblasti zahrnující místa

---

¹⁵¹² Khalil, *Jihad, Radicalism, and The New Atheism*, 416.

¹⁵¹³ Gorka, „Understanding History's Seven Stages Of Jihad“, 17.

¹⁵¹⁴ Meijer, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, 246.

¹⁵¹⁵ Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, 1.

archeologických nálezů mající výjimečnou světovou hodnotu z dějinného, estetického, etnologického či antropologického hlediska.

Kulturní statky: zahrnuje movité i nemovité kulturní objekty, spjaté s dědictvím skupiny či komunity. Článek 1. Haagské úmluvy je definuje:¹⁵¹⁶

a) statky movité i nemovité, které mají velikou důležitost pro kulturní dědictví národů, jako památky architektonické, umělecké nebo historické, a to náboženské i světské; archeologická naleziště, stavební celky, které samy o sobě jsou historicky nebo umělecky zajímavé; umělecká díla, rukopisy, knihy nebo jiné předměty významu uměleckého, historického nebo archeologického; jakož i vědecké sbírky a důležité sbírky knih, archiválií nebo reprodukcí statků výše uvedených;

b) budovy, jichž hlavním a skutečným určením jest uchování a vystavování movitých kulturních statků vymezených v bodě a), jako musea, velké knihovny, archivy, jakož i kryty určené za ozbrojeného konfliktu pro úschovu movitých kulturních statků vymezených v bodě a);

c) střediska zahrnující značný počet kulturních statků, jež jsou vymezeny v bodech a) a b), řečená "střediska kulturních památek."

Salafismus: v současné době velmi významná a progresivní větev sunnitského islámu vycházející z hanbalovské školy.¹⁵¹⁷ Název je odvozen od termínu *al-salaf al-ṣāliḥ* (zbožní předkové), který se vztahuje k prvním třem generacím muslimů, uznávaných pro své ctnosti, které se jeho příznivci snaží napodobovat. Víra v jejich kvality je založená na výroku prorok Muḥammada: „*nejlepšími lidmi jsou ti mojí generace, pak ti, kteří přišli po nich a ti, kteří přišli po nich.*“¹⁵¹⁸ který podle mnohých označuje první tři generace muslimů jako nejlepší věřící. Dnešní salafisté se je snaží svým životním stylem i vírou napodobovat. Ve 21. století je salafismus v moderním diskurzu často spojován s terorismem a násilím ve jménu náboženství, přičemž lze mluvit o nadužívání tohoto termínu, do té míry, že se stal „*stejně vágním jako pojem fundamentalismus, jehož místo zřejmě zaujal.*“¹⁵¹⁹

Salafisté¹⁵²⁰ se dělí do tří skupin: kvietisté, političtí salafisté a salafisté-džihádisté.

---

¹⁵¹⁶ Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu.

¹⁵¹⁷ Aḥmad ibn Hanbal (780-855) prosazoval, aby normy pro jednání muslimů čerpány výlučně z Koránu a prorocké tradice, kterou považoval za nábožensky čistší zdroj než názory muslimských *ulamá*. Mezi další významné ideology tohoto směru patří Aḥmad ibn al-Tajmīja (1263-1328) a Muḥammad ibn Qajjim al-Džauzīja (1292-1350). Dalším významným ideologem byl Muḥammad ibn ‘Abd al-Wahhāb (1703-1792), po kterém je pojmenován vlastní směr uvnitř salafismu.

¹⁵¹⁸ Saḥīḥ al-Bukhārī 3650 a 6429, ale také Saḥīḥ Muslim 2536 aj.

¹⁵¹⁹ Ťupek, *Salafitský islám*, 14.

¹⁵²⁰ Mnozí z těch, které označujeme jako salafisty toto označení odmítají a preferují jiné názvy, jako je třeba označení *ahl al-hadīth*, které odkazuje k myšlenkovému proudu raného islámu. Rovněž panuje neshoda o tom, kdo do tohoto proudu spadá. Celkový počet přívrženců salafismu na světě se nedá odhadnout, nicméně v

Kvietisté, kteří jsou patrně nejpočetnější skupinou, stojí bokem politických aktivit a politické i společenské angažovanosti. Tyto aktivity mohou podle nich vést k rozkolu (*fitna*), který škodí muslimské společnosti. Jejich opakem jsou političtí salafisté, kteří naopak věří, že angažovanost v politice je součástí jejich víry. Jejich názory byly formulovány v prostředí Saúdské Arábie a Kuvajtu a inspirovány aktivizací (*sahwa*) Muslimského bratrstva.¹⁵²¹ Třetí skupina, salafisté-džihádisté, sahají k násilí coby k prostředku nejen obrany muslimského světa před nevěřícími, ale také k jeho očištění od odpadlíků. Džihád, legitimní prvek islámu zahrnující mnoho nenásilných forem, je v jejich podání redukován na násilné útoky.

Nejdůležitějším konceptem jejich víry je doktrína *al-walā' wa al-barā'* (loajality a odmítnutí), která stanovuje, že muslimové musí přijímat dobré a čisté a odmítat vše, co se od toho vzdaluje.¹⁵²² Jako od „čistého“ vzdalující deviace jsou považovány i nesalafistické proudy (súfismus, ší'itský islám a jiné). Salafisté jsou zastánci striktního monoteismu, jednoty Boží, (*tawhīd*)¹⁵²³ a zároveň odmítají všechny formy polyteismu (*širk*),¹⁵²⁴ který označují za rouhání.

Salafismus se v 18. století na Arabském poloostrově transformoval ve wahhábismus, který v kombinaci s dalšími vlivy podnítil vznik aktuálně velmi diskutovaného proudu zvaného salafismus-džihádismus. Tento proud 20. století je výsledkem kombinace salafistické doktríny, wahhábistických snah o očištění islámu, protizápadních a anti-koloniálních postojů a snah o reformu společnosti, artikulovanou reformisty, jako byli Muḥammad 'Abduh (1849-1905), Rašīd Riḍā (1865-1922) či Džamāl al-Dīn al-Afghānī (1837-1937).¹⁵²⁵ Tato směsice několika myšlenkových a náboženských proudů mimo jiné ospravedlňuje útoky na ty, kteří jsou označení za nepřátele islámu.

Súfismus je běžně překládán jako islámský mysticismus a čelí v prostředí stoupající obliby salafistických názorů stejným výzvám, jako ší'ismus. Tento proud vznikl v sunnitském prostředí jako alternativa k „suché kazuistice právníků-teologů“,¹⁵²⁶ a právě kult svatých v něm

---

současné době se o něm mluví jako o nejprogresivnějším náboženském směru na světě. Jak uvádí Joas Wagemakers, salafisté získali jistý druh náboženské aury, kterou vytváří jejich snaha o napodobování čistého života zbožných předků. Právě tato aura a náboženská autorita, kterou získávají bezpochyby hrají roli v jejich stoupající popularitě. Meijer, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, 250. Wagemakers, “Salafism”.

¹⁵²¹ Wagemakers, “Salafism”.

¹⁵²² Bin Ali, “The Islamic Doctrine of al-Wala' wal Bara' (Loyalty and Disavowal) in Modern Salafism”, 16-17.

¹⁵²³ O konceptu *tawhīd* v rámci učení Ibn Tajmīji viz. Ťupek, *Ibn Tajmīja. Wāsiṭské vyznání*, 59.

¹⁵²⁴ Definice *širk* se liší v rámci mnoha muslimských směrů. Podle salafistů je *širkem* také hledání předmětů uctívání (hrobek svatých, stromů, tvorů, ale také astrologie), uctívání lidí či prostředníků. Zatímco pro ší'itské muslimy či súfi se jedná o nedílnou součást jejich náboženského života.

Meijer, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, xiv, 92, 93.

¹⁵²⁵ Ačkoliv se tyto nikdy sami neoznačili za salafisty (Wagemakers, “Salafism”) někdy jsou označováni za školu „osvícených salafistů“, *al-salafīja al-tanwīrīja*. Jednou z jejich charakteristik je konfrontace Západu, ale zároveň poučení se z jeho úspěchů. Meijer, *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*, 46.

¹⁵²⁶ Schimmel, “Sufism”.

hraje důležitou roli. Hroby súfijských šajchů jsou pro miliony muslimů na světě posvátnými místy, kam se chodí modlit a žádat o přímluvu. Súfijské řády (sg. *ṭarīqa*, cesta) lze najít v celém muslimském světě, přičemž v některých oblastech vytvářejí sítě, na kterých funguje například neoficiální diplomacie či ekonomické vztahy. To lze pozorovat v západní Africe na příkladu řádu tidžānīja, skrze jejíž síť buduje marocký král Muḥammad VI. svůj ekonomický i politický vliv v celé Africe.¹⁵²⁷ Súfijské praktiky vyvolávají odpor mezi některými sunnity, čehož následkem jsou útoky na centra kultu, jejichž počet se výrazně zvýšil s příchodem arabského jara a počátkem chaosu v mnoha oblastech.

Wahhábismus: je salafistické hnutí pojmenované po nadždském klerikovi Muḥammadovi ibn ‘Abd al-Wahhābovi (1703-1792). ‘Abd al-Wahhāb si zajistil silnou pozici ve formujícím se moderním světě aliancí s vládcem Ibn Sa‘ūdem v roce 1744.¹⁵²⁸ Zatímco Ibn Sa‘ūd disponoval politickou mocí, ‘Abd al-Wahhāb nabídl jednotící ideologii, se kterou byla dobytá území Arabského poloostrova a získány jeho kmeny. Od té doby je wahhábismus spjatý se saúdskou vládnoucí garniturou, pod jejíž ochranou se wahhábovští duchovní snaží zavést čistou islámskou společnost a zbavit region neislámských nánosů, což se projevuje od počátků jejich moci.¹⁵²⁹ Díky spojení s politickou mocí vytvořilo wahhábovské hnutí zázemí také pro salafisty. Wahhábisté dlouho odmítali moderní technologie, což vedlo k faktické stagnaci království a zároveň je odlišovalo od progresivnějších salafismem inspirovaných trendů (například výše zmíněných osvícených salafistů).¹⁵³⁰

---

¹⁵²⁷ Hrabalová, *The King and Shaykhs: Moroccan Diplomacy and Tijani Networks*.

¹⁵²⁸ Ťupek, *Salafitský islám*, 106.

¹⁵²⁹ Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, 40.

¹⁵³⁰ Beling, *King Faisal and the Modernisation of Saudi Arabia*. Je také nutné zmínit, že sami wahhábisté odmítají toto označení, které se pro ně zažilo. Preferují termín *muwāḥḥidūn* (unitáři), zdůrazňující roli, jakou v jejich víře hraje *tawḥīd*, nebo se prostě označují jako *muslimové*. Saúdský korunní princ (podobně jako dříve jeho otec) popřel, že by něco jako wahhábismus existovalo: „*Co je to wahhábismus? Musíte vysvětlit, co to je. Nic jako wahhábismus není.*“ Hubbard, *MBS. A Hologram for the Crown Prince, Part One*, 22:03. Britannica. „Wahhābī. Islamic movement“.

Seznam použitých zkratek

- AAAS: American Association for the Advancement of Science
- AKTA: Aga Khan Trust for Culture
- ALIPH: International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Areas
- ASOR: American Schools of Oriental Research
- AQIM: Al-Qaida in Islamic Maghrib
- CIMIC: Civil-Military Co-operation
- DGAM: Directorate-General for Antiquities and Museum (Sýrie)
- EAMENA: Endangered Archaeology in the Middle East & North Africa
- ECOWAS: Economic Community of West African States
- GOAM: General Organization for Artifacts and Museums (Jemen)
- GOPHCY: General Organization for the Preservation of Historic Cities in Yemen
- HRW: Human Rights Watch
- ICC: International Criminal Court
- ICCROM: International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property
- ICE: U.S. Immigration and Customs Enforcement
- ICOM: International Council of Museums
- ICOMOS: International Council on Monuments and Sites
- ICTY: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
- IDA: Institute of Digital Archaeology
- ISIL: Islamic State of Iraq and the Levant
- ISIS: Islamic State of Iraq and Syria
- MINUSMA: United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in Mali
- MNLA: Mouvement national de libération de l'Azawad (Národní hnutí za osvobození Azawádu)
- MUJAO: Mouvement pour l'unicité et le jihad en Afrique de l'Ouest (Hnutí za jednotu a džihád v západní Africe)
- OHCHR: Office of the High Commissioner for Human Rights
- SAFE: Saving Antiquities for Everyone
- SCTH: Saudi Commission for Tourism and National Heritage
- SFD: Social Fund for Development
- UAE: United Arab Emirates

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

WMF: World Monuments Fund

Bibliografie

Prameny

- ‘Abd al-Wahhāb, Muḥammad ibn. *Kitāb al-tawhīd*. Rijād: Dār al-Salām Publications, 1996.
- ‘Abduh, Muhammad. 1904. “Al-Suwar wa’l-tamāthīl wa fawā’iduhā wa-h.ukmuhā.” *Al-Manār* 8: 35–39.
- Al-Džauzīja, ibn Qasīm. *Aḥkām ahl al-Dhimma*, Damám: Ramādī li al-našr, 1997.
- Al-mamlaka al-‘arabīja al-sa‘ūdīja: al-ri‘āsa al-‘āma li al-buḥūth al-‘ilmīja wa al-iftā’. “Fatwas of the Permanent Committee: the Second Question of Fatwa no. 18149”. Online. *Al-mamlaka al-‘arabīja al-sa‘ūdīja: al-ri‘āsa al-‘āma li al-buḥūth al-‘ilmīja wa al-iftā’*. <https://tinyurl.com/rqdrjew>.
- Al-Maqrīzī, Taqī al-Dīn Aḥmad. *A Short History of the Copts*, Londýn, 1873.
- Al-Maqrīzī, Taqī al-Dīn Aḥmad. *Histoire sultans Mamlouks: Dil 2*, Paříž: The Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1867.
- Al-Qurṭubī, ibn Abī Bakr. *Al-džāmi‘ li aḥkām al-qur‘ān: wa al-mubajjin limā taḍammanahu min al-sunna wa ājj al-furqān*, XXI. Edited by A. ‘Abd al-Muḥsin al-Turkī, Bejrút: Mu‘asasat al-Risālāt, 2006.
- Al-Ṭabarī, Muḥammad ibn Džarīr. *Tārīch al-ṭabarī: al-tārīch al-rusūl wa al-mulūk 3*, Káhira: Dār al-mā‘rif bi masr.
- Al-Wādī‘ī, Muqbil ibn Hādī. “Ḥukm al-qubba al-mabnīja ‘alā qabr al-rasūl”. In *Rijāḍ al-džanna ft al-raddi ‘alā i‘dā’ al-sunna*, Muqbil ibn Hādī al-Wādī‘ī: 247-277, 4. ed, San‘á: Maktaba Šan‘aal-atharīja, 2003.
- Anti-Terrorism Law, 2005 § (2005). Irák. http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Iraq/IQ_Anti-Terrorism_Law.pdf.
- Basic Texts of the 1972 World Heritage Convention (1972). Online. Budapešť: UNESCO. <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-562-4.pdf>
- “Bible”. Online. <https://www.bible.com/cs>.
- Bureau of Educational and Cultural Affairs. “Current Import Restrictions”. Online. *Bureau of Educational and Cultural Affairs*. <https://eca.state.gov/cultural-heritage-center/cultural-property-advisory-committee/current-import-restrictions>.
- Burton, Richard. *Personal Narrative of a Pilgrimage to al-Madinah and Meccah*, Londýn: Tylston and Edwards, 1893.
- Caesar Syria Civilian Protection Act: H.R.31 — 116th Congress (2019-2020) (2019). <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/31/text>.
- “The Cairo Declaration”. Online, Káhira: The Antiquities Coalition, 2015. <https://theantiquitiescoalition.org/wp-content/uploads/2018/04/Cairo-Declaration-final-version-May-2015-2.pdf>.
- Coalition Provisional Authority. “Coaliton Provisional Authority Order Number 1: De-Ba'athification of Iraqi Society”. Online, 2003.

<https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB418/docs/9a%20-%20Coalition%20Provisional%20Autho%20Order%20No%201%20-%2005-16-03.pdf>.

Commission des sciences et arts d'Égypte. *Description de l'Égypte*. Paříž: Imprimerie Impériale, 1809-1822.

Committee for Cultural Policy and Global Heritage Alliance. "Written Testimony Submitted to Cultural Property Advisory Committee, Bureau of Educational and Cultural Affairs, U.S. Department of State, on the Proposed Memorandum of Understanding Between the United States of America and the Republic of Yemen". Online. *Committee for Cultural Policy and Global Heritage Alliance* 84, no. 191 (2019).

https://global-heritage.org/sites/default/files/downloads/2019-10-15_CCP_GHA_Written_Submission_to_CPAC_re_Yemen.pdf.

Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Paříž, 14 November 1970. Online. Paříž: UNESCO (1970). <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=13039&language=E>.

Dabiq: A Call to Hijrah (3), 1435h.

Dabiq: Al-Qa'ida from Waziristan. Testimony from within (6), 1436h.

Dabiq: From the Battle of al-Azhāb to the War of Coalitions (11), 1436h.

Dabiq: Rāfidah: from ibn Saba' to the Dajjāl. Vol. 13, 1437.

Dabiq: Sha'ria alone will rule Africa (8), 1436h.

Dabiq: The Flood (2), 1435h.

Dabiq: They plot and Allah plots (9), 1436h.

Dar al Ifta. "Prohibiting Attack on Churches". Online. Dar al Ifta al Misriyyah: Fatwas. <https://www.dar-alifta.org/Foreign/ViewFatwa.aspx?ID=3520&text=church#3>.

EBay. "Grundsatz zu Archäologischen Funden". Online. EBay. <https://www.ebay.ch/pages/help/policies/artifacts.html>.

Fatwa: Odpověď na dotaz 514/2011 (2011). Ministerstvo spravedlnosti Egyptské arabské republiky, Institut pro fatwy, Oddělení pro fatwy.

General Authority for Statistics, "Hajj Statistics 2019-1440". Online. https://www.stats.gov.sa/sites/default/files/haj_40_en.pdf

Ḥukm binā al-kanā'is wa al-ma'ābid fī dżazīrat al-'arab (1421h). Al-ladžna al-dā'ima li al-buhūth al-'ilmīja wa al-iftā'. <http://www.kalemat.org/sections.php?so=va&aid=399>.

Ibn Baṭṭūṭa, Abū 'Abd Allāh. *Riḥla*. Online. Al-ihsān Printing Press, 1904. <https://www.wdl.org/en/item/7470/>

Ibn Bāz, 'Abd al-'Azīz. "Al-rad 'alā šabhat al-qubba al-mabanīja 'alā qabri al-nabī". Online. Al-mauqi' al-rasmī li samāḥati al-šajch imām ibn bāz. <https://tinyurl.com/uh3oyvk>.

Ibn Bāz, 'Abd al-'Azīz. "Ḥukm al-qubūr allatī 'alāqabri al-rasūl". Online. Al-mauqi' al-rasmī li samāḥati al-šajch imām ibn bāz. <https://tinyurl.com/yx35j5ja>.

Ibn al-Džauzī, 'Abd al-Raḥmān. *Al-muntaẓam fī tāriḥ al-mulūk wa al-umam*. Bejrūt: Dār al-kitāb

al-‘ilmīja, 1992.

Ibn Duqmāq, Muḥammad al-Ḥanāfī. *Al-džuz’ al-rābi’ wa-al-chāmis min kitāb al-intišār li-wāsiṭat ‘iqd al-amšār*. Ed. K. Vollers. Káhira: Al-maṭba‘a al-kubrā al-amūrīja, 1893.

Ibn Chaldūn, Abū Zajd ‘Abd al-Raḥmān ibn Muḥammad. *Kitāb al-‘ibar wa dīwān al-mubtada’ wa al-chabar fi tarīch al-‘arab wa al-barbar wa man ‘ašārahum min dhawī al-ša’n al-akbār*.

Ibn Chaldūn, Abū Zajd ‘Abd al-Raḥmān ibn Muḥammad. *Al-Muqaddimah*. Překl. F. Rosenthal. Princeton University Press; 2. edice, 1967.

Ibn al-Kalbī, Hišām. *The Book of Idols: Being a Translation from the Arabic of the Kitāb al-Asnam by Hisham ibn al-Kalbi Translated with Introduction and Notes by Nabih Amin Faris*. Káhira: Dār al-kutub al-misrīja, 1952.

Ibn Tajmīja, Taqī al-Dīn. *Madžmū‘āt al-fatāwā*. Bejrūt: Dār ibn Ḥazm, 2011.

ICC. “ICC-01/12-01/15: Situation in the Republic of Mali in the Case of the Prosecutor V. Ahmad al Faqi al Mahdi Judgment and Sentence”. Online. Haag: ICC, 2016. https://www.ICC-cpi.int/CourtRecords/CR2016_07244.PDF.

ICTY. ““Dubrovnik” (IT-01-42/1): Miodrag Jokić”. Online. Haag: ICTY, 2001. https://www.icty.org/x/cases/miodrag_jokic/cis/en/cis_jokic_en.pdf.

ICTY. “Kordić & Čerkez (IT-95-14/2)”. Online Haag: ICTY, 1995. https://www.icty.org/en/case/kordic_cerkez.

ICTY. “Krstić (IT-98-33)”. Online. Haag: ICTY, 1998. <https://www.icty.org/en/case/krstic>.

ICTY. “Tadić (IT-94-1)”. Online. Haag: ICTY, 1994. https://www.icty.org/x/cases/tadic/cis/en/cis_tadic_en.pdf.

Islam Question and Answer. “Ruling on Drawing Animate Beings without Showing the Facial Features: 72915”. Online. *Islam Question and Answer*, 2018. <https://islamqa.info/en/answers/72915/ruling-on-drawing-animate-beings-without-showing-the-facial-features>.

“Korán”. Online. <https://www.koranoislamu.cz/>.

Královský dekret č. 597 (1996). Saúdská Arábie.

Law No.55 of 2002 for the Antiquities & Heritage of Iraq, 2002 § (2002). <https://www.cemml.colostate.edu/cultural/09476/pdf/iraq-antiquities-law-2002.pdf>.

Law of Antiquities, Museums and Urban Heritage 26M, 1392 (1972). https://en.UNESCO.org/sites/default/files/saudi_herlaw14_entof.

“NATO Civil-Military Co-Operation (CIMIC) Doctrine: AJP-9”. Online. *NATO*. <https://www.nato.int/ims/docu/AJP-9.pdf>.

Pope Francis; and al-Tayyeb, Ahmad. “A Document on Human Fraternity for World Peace and Living Together: Apostolic Journey of His Holiness Pope Francis to the United Arab Emirates”. Online. *Vatican.va*, 2019. http://w2.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html.

Protect and Preserve International Cultural Property Act: H.R.1493 — 114th Congress (2015-

2016) (2016). <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/1493>.

Quṭb, Sayyid. *Milestones*, Cedar Rapids, IA: Mother Mosque Foundation, 1981.

“Rada bezpečnosti OSN: Archiv Rezoluci”. Online. <http://unscr.com/en/resolutions/>.

Raymond, André. *La ville arabe, Alep, à l'époque ottomane: (XVI-XVIII siècles)*. Damašek: Press de l'Ifpo, 1998.

“Regulating imports of cultural goods“. Online. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614697/EPRS_BRI\(2018\)614697_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/614697/EPRS_BRI(2018)614697_EN.pdf)

“Request by the Republic of Yemen to the Government of the United States of America for Imposing Import Restrictions to Protect its Cultural Patrimony under Article 9 of the 1970 Convention.” Online.

https://eca.state.gov/files/bureau/yemen_public_summary_final.pdf#:~:text=Steps%20the%20Government%20of%20Yemen%20has%20taken%20consistent,although%20the%20ongoing%20war%20has%20made%20enforcement%20difficult.

Rezoluce S/RES/1483 (2003). Rada bezpečnosti OSN.

Rezoluce S/RES/2199 (2015). Rada bezpečnosti OSN.

Sauvaget, Jean. *Alep, essai sur le développement d'une grande ville syrienne: des origines au milieu du XIXe siècle*. P. Geuthner, 1941.

Sauvaget, Jean. *Les monuments ayyoubides de Damas*, Damašek: Presses de l'Ifpo, 1950.

S.1291 - Emergency Protection for Iraqi Cultural Antiquities Act of 2003 (2004). <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/senate-bill/1291>.

Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. Online, Haag, 1999. <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=15207&language=E>.

The Constitution of the Republic of Yemen. Online. <https://www.refworld.org/pdfid/3fc4c1e94.pdf>

Trocadero. “Senatus Consulto: Sales Policy”. Online. *Trocadero*. <https://www.trocadero.com/stores/Senatus/SalesPolicy.html>.

Úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu (1958). Online. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-94>.

Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (1972). Online. <https://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-ochrane-svetoveho-kulturniho-a-prirodniho-dedictvi-unesco.pdf>.

UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage. Online. Paříž: UNESCO (2003). http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17718&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Wathīqat al-madīna (2014).

Wavell, A. J. B. *A Modern Pilgrim In Mecca*, London: Constable, 1918.

Sunnah.com:

“Džāmi‘ al-Tirmīdhī”. Online. <https://sunnah.com/tirmidhi>.

“Ṣaḥīḥ al-Buchārī”. Online. <https://sunnah.com/bukhari>.

“Sunnat Abī Dāwūd”. Online. <https://sunnah.com/abudawud>.

“Sunnat al-Nasā’ī”. Online. <https://sunnah.com/nasai>.

“Sunnat ibn Mādža”. Online. <https://sunnah.com/ibnmajah>.

Rozhovory uskutečněné pro potřeby disertační práce

Rozhovor s Jessicou Johnson, institut Smithsonian, duben 2017.

Rozhovor s Maamounem Abdelkarimem (Sýrie), 30. březen 2020.

Rozhovor s Muhannadem al-Sajānīm (Jemen), říjen 2019.

Rozhovor se členem Mwatana for Human Rights (Jemen), říjen 2019.

Rozhovor se členkou Organization of Lovers of Antiquities and Heritage (Jemen), říjen 2019.

Rozhovor se členem irácké Národní komise, která funguje v Rámci pro snižování rizika katastrof Sendai 2015-2030, žijícím a pracujícím v Mosulu (březen 2020).

Terénní výzkum v Iráku v dubnu 2017.

Osobní návštěva Iráku v červenci 2019.

Monografie

Aghaie, Kamran Scot. *The Martyrs of Karbala: Shi'i Symbols and Rituals in Modern Iran*. University of Washington Press, 2004.

Ahroni, Reuben. *The Jews of the British Crown Colony of Aden: History, Culture, and Ethnic Relations*. Brill's Series in Jewish Studies, 12, 1997.

Al-Hamid, Tawfiq. *The Collected Works of Tawfik Hamid: Observations on Radicalized Islam*, 2011.

Allawi, Ali A. *Faisal I of Iraq*. New Haven: Yale University Press, 2014.

Armstrong, Karen. *Islam: a Short History*, Random House Books: the Modern Library, 2002.

Arnold, Thomas Walker. *The Preaching of Islam: a History of the Propagation of the Muslim Faith*. Londýn: Forgotten Books, 2010.

Aston, Margaret. *England's Iconoclasts: Laws against images*. Clarendon Press, 1988.

Aston, Margaret. *Broken Idols of the English Reformation*. Cambridge University Press, 2016.

Basha, Brunilda; Fadrizah; Abdullah; and Soomro, Ali Reza. *Adaptive Reuse of Heritage Building*, Kuala Lumpur: IIUM Press, 2017.

Bel, José-Marie. *Aden, Mythical port of Yemen*. Amyris, 1998.

- Gilbert Beaugé; and Clément, Jean-Francois. *L'image dans le monde arabe*. Paříž: CNRS Éditions, 1995,
- Beling, Willard A. *King Faisal And The Modernisation Of Saudi Arabia*, Boulder, Colo.: Westview Press, 1980.
- Beránek, Ondřej; and Ostránský, Bronislav eds. *Islámský stát: Blízký východ na konci časů*. Praha: Academia, 2016.
- Beránek, Ondřej; and Ťupek, Pavel. *The Temptation of Graves in Salafi Islam: Iconoclasm, Destruction and Idolatry*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2018.
- Besançon, Alain. *The Forbidden Image: An Intellectual History of Iconoclasm*. Chicago: University of Chicago Press, 2009.
- Bevan, Robert. *The Destruction of Memory. Architecture of War*. Londýn: Reaktion Books Ltd, 2006.
- Bloom, Jonathan; and Blair, Sheila eds. *The Grove Encyclopedia of Islamic Art and Architecture: Dil 2*, New York: Oxford University Press, 2009.
- Bradley, John R. *Saudi Arabia Exposed: Inside a Kingdom in Crisis, Updated Edition*, New York: Griffin, 2006.
- Calvano, S.; Loconte, P.; Pizzolante, S.; Ricupero, P.; and Vitulli, A. *Siwa Oasis: Actions for a Sustainable Development*, Bari: Dipartimento di Ingegneria civile e Architettura, 2011.
- Çelik, Zeynep. *About Antiquities: Politics of Archaeology in the Ottoman Empire*. University of Texas Press, 2016.
- Commins, David. *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, Londýn: I.B. Tauris, 2006.
- Coolsaet, Rik. *Jihadi Terrorism and the Radicalisation Challenge*. Londýn: Ashgate, 2011.
- Cordesman, Anthony H. *Saudi Arabia enters the Twenty-First Century*. Westport, Conn.: Praeger, 2003.
- Creswell, K.A.C. *Early Muslim Architecture*. Oxford: Clarendon Press, 1969.
- Čech, Libor. *Muharramské rituální performance a koncept mučednictví v Íránu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2010.
- Diaz-Andreu, Margarita. *A World History of Nineteenth-Century Archaeology: Nationalism, Colonialism, and the Past: Nationalism, Colonialism, and the Past*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Eldem, Edhem. "From Blissful Indifference to Anguished Concern: Ottoman Perceptions of Antiquities, 1799–1869". In Bahrani, Z.; Çelik, Z.; and Eldem, E. eds. *Scramble for the Past: A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753–1914*. SALT, 2011.
- Elias, Jamal J. *Aisha's Cushion: Religious Art, Perception, and Practice in Islam*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2012.
- El Kadi, Galila. *Architecture for the Dead: Cairo's Medieval Necropolis*, Káhira: The American University in Cairo Press, 2007.
- Emon, Anver M. *Religious Pluralism and Islamic Law: Dhimmis and others in the Empire of Law*.

Oxford: Oxford University Press, 2012.

Fagan, Brian. *The Rape of the Nile: Tomb Robbers, Tourists, and Archaeologists in Egypt, Revised and Updated*. Basic Books, 2004.

Frankopan, Peter. *The Silk Roads: A New History of The World*. Audiokniha, Audible Studios for Bloomsbury, 2015.

Freitag, Ulrike. *A History of Jeddah*. Online, New York, NY: Cambridge University Press, 2020. <https://doi.org/10.1017/9781108778831>

Frye, Richard Nelson; and Zarrinkoub, Abdolhosein. "Section on The Arab Conquest of Iran". *Cambridge History of Iran. London 4*, 1975.

Gawlikowski Michal; and Majcherek, Grzegorz eds. *Studia Palmyrenskie XII (Palmyrenian Studies XII), Fifty Years of Polish Excavations in Palmyra 1959-2009*. Polish Center of Mediterranean Archaeology, Warszawa, 2013.

Gerges, Fawaz A. *The Rise and Fall of Al-Qaeda*. Reprint Edition. Oxford University Press, 2014.

Gerrans, Sam. *The Qur'an: a Complete Revelation*. Online, Quranite, 2016. <https://www.quranite.com/wp-content/uploads/The-Quran-%E2%80%93-A-Complete-Revelation-5i.pdf>.

Gerstenblith, Patty. *Art, Cultural Heritage, and the Law: Cases and Materials, Fourth Edition*. Carolina Academic Press, 2019.

Gillman, Derek. *The Idea of Cultural Heritage, Second Edition*. Cambridge University Press, 2010.

Goody, Jack. *Representations and Contradictions: Ambivalence Towards Images, Theatre, Fiction, Relics and Sexuality*. Londýn: Blackwell Publishers, 1997.

Haider, Najam. *Shi'i Islam. An Introduction*. Cambridge University Press, 2014.

Halevi, Leor. *Muhammad's Grave: Death Rites and the Making of Islamic Society*. 1st ed, New York: Columbia University Press, 2011.

Harmon, Stephen Albert. *Terror and Insurgency in the Sahara-Sahel Region: Corruption, Contraband, Jihad and the Mali War of 2012-2013*. Burlington, VT: Ashgate, 2014.

Harrison, Rodney. *Understanding the Politics of Heritage*. Understanding Global Heritage, Manchester: Manchester University Press in association with the Open University, 2010.

Hegghammer, Thomas. *The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad*. Cambridge University Press, 2020.

Hubbard, Ben. *MBS*. Audiokniha. Random House Audio, 2020.

Idrissa, Rahmane. *The Politics of Islam in the Sahel: Between Persuasion and Violence*. Europa Regional Perspectives, New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group, 2017.

Kaba, Lansiné. *The Wahhabiyya: The Islamic reform and policy in French West Africa*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1974.

Kepel, Gilles. *Jihad: the Trail of Political Islam*, Harvard: Belknap Press, 2002.

Kepel, Gilles; and Milleli, Jean-Pierre, eds. *Al Qaeda in its Own Words*. Belknap Press: An Imprint

of Harvard University Press, 2010.

Kersel, Morag K.; and Bouchenaki, Mounir. "Middle East and North Africa". In Francioni, Francesco; and Vrdoljak, Ana Filipa (éds.) *The Oxford Handbook of International Cultural Heritage Law*. Oxford University Press, 2020.

Kila, Joris; and Herndon, Christopher. *The Wicked Problem of Cultural Heritage and Conflict: Military Involvement in the Protection and Devastation of Cultural Property*. Arlington, Virginia: Colonel Publishing, 2017.

Kropáček, Luboš. *Súfismus: Dějiny islámské mystiky*. Praha: Vyšehrad, 2008.

Labari, Brahim; and Engelhard, Philippe. *Recettes islamiques et appétits politiques essai sur les fondements du pouvoir chérifien*. Paris: Ed. Syllepse, 2002.

Lambourne, Nicola. *War Damage in Western Europe: The Destruction of Historic Monuments During the Second World War*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001.

Lamprakos, Michele. *Building a World Heritage City: Sanaa, Yemen (Heritage, Culture and Identity)*. New York: Routledge, 2017.

Laude, Patrick. *Universal Dimensions of Islam: Studies in Comparative Religion*, Bloomington IN: World Wisdom, 2011.

Layton, R. *Destruction and Conservation of Cultural Property*. Online, Routledge, 2003. <https://doi.org/10.4324/9780203165096>.

Lemkin, Raphael. *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. 2. vydání, Clark, N.J.: Lawbook Exchange, 2008.

Lister, Charles R. *The Syrian Jihad: Al-Qaeda, the Islamic State and the Evolution of an Insurgency*. Oxford University Press, 2016.

Lobdell, Henry. *M.D. late missionary of the American board at Mosul: including the early history of the Assyrian mission*. Boston: The American Tract Company, 1859.

Loir, H.-Ch.; and Gilliot, Claude eds. *Le culte des saints dans le monde musulman*. Paříž: EFEO, 1995.

Luke, Henry Charles. *Mosul and its minorities*. Londýn: Martin Hopkinson and Company, 1925.

Lynn, Nicholas H. *The Rape of Europa: The Fate of Europe's Treasures in the Third Reich and the Second World War*. Vintage, 1995.

Maneval, Stefan. *New Islamic Urbanism: the Architecture of Public and Private Space in Jeddah, Saudi Arabia*. Online, Londýn: UCL Press, 2019. <https://doi.org/10.14324/111.9781787356429>.

Marchand, Trevor, ed. *Architectural Heritage of Yemen: Buildings that fill My Eye*. Londýn: Gingko Library, 2017.

Marchand, Trevor. *The Masons of Djenné*. Indiana University Press, 2009.

Martin Smith, Grace; and Ernst, C.W. eds. *Manifestations of sainthood in Islam*. Istanbul: Isis Press, 1993.

McFate, Sean. *The New Rules of War: Victory in the Age of Durable Disorder*. New York: William

Morrow, 2019.

Meijer, Roel. *Global Salafism: Islam's New Religious Movement*. New York: Oxford University Press, USA, 2013.

Mettinger, Tryggve. *No Graven Image? Israelite Aniconism In Its Ancient Near Eastern Context*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1995.

Moine, André. *La crise Malienne*. Bruyelles: Bruylant, 2013.

Nasr, Vali. *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will shape the Future*. Online, New York: W. W. Norton & Company, 2007.

O'Keefe, Roger. *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*. Online, Cambridge: Cambridge University Press, 2006. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494260>.

Otayek, René. *Le Radicalisme islamique au sud du Sahara: da'wa, arabisation et critique de l'occident*. Hommes et sociétés, Talence: M.S.H.A., c1993.

Peters, F.E. *The Hajj: the Muslim Pilgrimage to Mecca and the Holy Places*. Reprint edition, Chichester: Princeton University Press, 1995.

Peutz, Nathalie. *Islands of Heritage: Conservation and Transformation in Yemen*, Stanford, California: Stanford University Press, 2018.

Pipes, Daniel. *Greater Syria. The History of an Ambition*. New York: Oxford University Press, 1990.

Rayburn, Joel. *Iraq after America: Strongmen, Sectarians, Resistance*. Hoover Institution Press, 2014.

Robinson, Glenn E. *Global Jihad. A Brief History*. Stanford University Press, 2020.

Robinson, D.; Triaud, J-L.; and Lydon, G. *Le temps des marabouts: itinéraires et stratégies islamiques en Afrique occidentale française v.1880-1960*. Paříž: Karthala, 1997.

Rothfield, Lawrence. *The Rape of Mesopotamia*, Chicago: University of Chicago Press, 2009.

Sandreczki, Carl. *Reise nach Mosul und druch Kurdistan nach Urumia: Unternommen im Auftrage der Church Missionary Society in London*. Stuttgart, 1857.

Sardar, Ziauddin. *Mecca: the Sacred City*, New York: Bloomsbury, 2014.

Shahi, Afshin. *The Politics of Truth Management in Saudi Arabia*. Routledge, 2016.

Soares, Benjemin F.; and Otayek, René. *Islam and Muslim politics in Africa*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.

Stone, Peter G.; and Bajjaly, Joanne Farchakh eds. *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*, Woodbridge: Boydell Press, 2008.

The World Bank, ed. *Cultural Heritage and Development: a Framework for Action in the Middle East and North Africa*. Washington: the World Bank, 2001.

Toman, Jiri. *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*. Online, Santa Clara: Santa Clara Law Digital Commons, 1996. <https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=monographs>.

- Trimingham, J. Spencer. *The Sufi Orders in Islam*, Oxford: Oxford University Press, 1971.
- Tritton, A.S. *The Caliphs and their non-Muslim subjects*. Routledge, 1930.
- Tugendhaft, Aaron. *The Idols of ISIS: From Assyria to the Internet*. Chicago: University of Chicago Press, 2020.
- Župek, Pavel. *Ibn Tadjmīja. Wāsītské vyznání*. Praha: Academia, 2013.
- Župek, Pavel. *Salafitský Islám*. Praha: Academia, 2015.
- Turku, Helga. *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War: ISIS in Syria and Iraq*. New York, NY: Springer Berlin Heidelberg, 2017.
- UNESCO. *The Inventory of the Historic City of Sana'a: a Tool for Urban Conservation*. Paříž: UNESCO, 2008. <https://whc.unesco.org/document/101853>
- UNESCO. *Passeport pour le patrimoine: Nord Mali-Tombouctou-Gao – Kidal*. Online, Paříž: UNESCO, 2012. <https://whc.unesco.org/fr/actualites/981>.
- Vaněk, M., Mücke, P. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, 2. vydání. Praha: Karolinum, 2015.
- Wakefield, Sarina. *Museums of the Arabian Peninsula*. Routledge, 2020.
- Walasek, Helen. *Bosnia and the Destruction of Cultural Heritage*. Routledge, 2018.
- Warrick, Joby. *Black Flags: The Rise of ISIS*. New York: Anchor Books, a division of Random House, 2016.
- Weiss, Michael; and Hassan Hassan. *ISIS: Inside the Army of Terror*. 2. vydání. New York: Regan Arts, 2016.
- Yamani, Mai. *Cradle of Islam: the Hijaz and the Quest for an Arabian Identity*. Londýn: I.B. Tauris, 2009.

Články

- Al Shbib, Shaker. “La préservation du patrimoine syrien pendant le conflit: les défis et les mesures d’urgence”. In *Route de l’Orient Actes II: Archéologie des conflits: Documenter la destruction au Moyen-Orient et en Asie Centrale*, Besseny-Prolonge, J.; Herr, J.J.; and Mura, M. Paříž: 1., 2019: 41-62.
- Alraouf, Ali A. “The Rehabilitation of the Muharraq Historical Centre, Bahrain: a Critical Narrative”. In *Cultural Heritage in the Arabian Peninsula*, Karen Exell and Trinidad Rico, Surrey: Ashgate Publishing, 2014: 173-189
- Bahadur, Kalim. “The Bamiyan Buddhas, the Taliban and Islam,”. In *Bamiyan: Challenge to World Heritage*, K Warikoo, New Delhi: Bhavana Books and Prints, 2002: 122-141.
- Beránek, Ondřej; and Župek, Pavel. “From Visiting Graves to their Destruction: the Question of Ziyara through the Eyes of Salafis”, *Crown papers for Middle East Studies* 2, jaro 2009.
- Bin Ali, Mohamed. “The Islamic Doctrine of al-Wala’ wal Bara’ (Loyalty and Disavowal) in Modern Salafism.” Disertace, University of Exeter, 2012.
- Brioschi, Giulia. “Discourses of Heritage: UNESCO and the Local Community in Timbuktu.”

Disertace, Brussels School of International Studies 2017.

Brodie, Neil. "Auction Houses and the Antiquities Trade". In *3Rd International Conference of Experts on the Return of Cultural Property*. Atény: Archaeological Receipts Fund, 2014: 71-82.

Brodie, Neil. "Virtually Gone! The Internet Market in Antiquities". In *Proceedings of The 6Th International Conference of Experts On The Return of Cultural Property*, Seoul: Overseas Korean Cultural Heritage Foundation, 2017: 190-204.

Butterlin, Pascal; and Mura, Mathylde. "Mari et la crise syrienne". In *Routes de l'Orient: Actes II*, Besseny-Prolonge, J.; Herr, J.J.; Mura, M.; and Havé, A. Paříž: 2019: 199-234.

Campion, Kristy. "Blast Through the Past: Terrorist Attacks on Arts and Antiquities as a Reconquest of the Modern Jihadi Identity". *Perspectives on Terrorism* 11, no. 1 (2017): 1-15.

Elias, Jamal J. "(Un) Making Idolatry: from Mecca to Bamiyan". *Future Anterior: Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism* 4 (2007): 12-29.

Farouk-Alli, Aslam. "Timbuktu's Scientific Manuscript Heritage: the re-Opening of an Ancient Vista?". *Journal for the Study of Religion* 22, no. 1 (2009): 43-61.

Fernandez Cacho, Silvia; and García Sanjuán, Leonardo. "Site Looting and Illicit Trade of Archaeological Objects in Andalusia, Spain". *Culture Without Context* 7 (2000): 17-24.

Flood, Finbarr Barry. "Iconoclasm". In *Encyclopaedia of Islam: 3Rd Edition*, 3.rd ed, Brill, 2008: 34-40.

Flood, Finbarr Barry. "Idol Breaking as Image Making in the 'Islamic State'". *Religion and Society: Advances in Research* 7 (2016): 116-138.

Fradley, M.; Banks, R.; Schiettecatte, J.; and Zerbini, A. "An Integrated Approach to Surveying the Archaeological Landscapes of Yemen". In *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 47, Rensburg, J.J.; Munt, H.; and Starkey, J. Londýn, 2017: 9-24.

Gerstenblith, Patty. "From Bamiyan to Baghdad: Warfare and the Preservation of Cultural Heritage at the Beginning of the 21st Century". *Georgetown Journal of International Law* 37 (2006): 245-352.

Gerstenblith, Patty. "The Destruction of Cultural Heritage: a Crime against Property or a Crime against People?". *John Marshall Review of Intellectual Property Law* 15, no. 336 (2016): 335-393.

Ghaidan, Usam. "Damage to Iraq's Wider Heritage". In *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*, Peter G. Stone and Joanne Fachakh Bajjalý, Boydell Press.

Gottlieb, Yaron. "Criminalizing Destruction of Cultural Property: a Proposal for Defining New Crimes under the Rome Statute of the ICC". *Penn State International Law Review* 24, no. 4 (2005).

Grabar, Oleg. "Islam and Iconoclasm". In *Early Islamic Art, 650-1100, volume I, Constructing the Study of Islamic Art* (1977): 45-52.

Grabar, Oleg. "The Earliest Islamic Commemorative Structures, Notes and Documents". *Ars Orientalis* 6 (1966): 7-46.

Grunebaum, G. E. Von. "Byzantine Iconoclasm and the Influence of the Islamic

Environment.” *History of Religions* 2, no. 1 (1962): 1-10.

Hassner, Ron E. “To halve and to hold’: Conflicts over Sacred Space and the Problem of Indivisibility,” *Security Studies* 12, no. 4 (2003): 1–33.

Hinnebusch, Raymond. “Syria: from ‘authoritarian upgrading’to revolution?“. *International Affairs* 88, no 1 (2012): 95–113.

Hollenberg, David; and Regourd, Anne. “Manuscripts Destruction and Looting in Yemen: a Status Report”. *Chroniques du Manuscrit Au Yémen* 21, no. 1 (2016): 157-177.

Hrabalová, Lenka. “The Christian Community in Mosul and Nineveh Plains Between 2003–2017”. *Parrésia: Revue Pro Východní Křesťanství* 11 (2017): 177-213.

Hrabalová, Lenka. *The King and Shaykhs: Moroccan Diplomacy and Tijani Networks*, Conference on Strongmen and Networks: the Rise of Informal Diplomats, Asia Research Institute of the National University of Singapore, 2018.

Cechi, Alessandro. “Rescuing Cultural Heritage from War and Terrorism: A View from Switzerland,” *Santander Art and Culture Law Review* 2, no 1 (2015): 83–100.

Isakhan, Benjamin. “Cultural Destruction and Identity Politics: Targeting the History of Iraq”. In *MESA 2009: Proceeding of the 2009 Middle East Studies Association (MESA) of North America Conference*, Boston: MESA, 2009: 1-22.

Joy, Charlotte. “UNESCO is what?” World Heritage, Militant Islam and the Search for a Common Humanity in Mali”. In *World Heritage on the Ground: Ethnographic Perspectives* 28, Christoph Brumann and David Berliner, Londýn: Berghahn, 2016: 60-77.

Kane, Ousmande. “Islamism. What is new, what is not? Lessons from West Africa.” *African Journal of International Affairs* 11, no. 2, (2008): 157–187.

Katsumata, Etsuko. “Abraham the Iconoclast: Different Interpretations in the Literature of the Second Temple Period, the Texts of Rabbinic Judaism, and the Quran”. *Journal of the Interdisciplinary Study of Monotheistic Religions* 8 (2012): 37-58.

King, G.R.D. “Islam, Iconoclasm, and the Declaration of Doctrine“ *Bulletin of the School of Oriental and African Studies: Vol 48, No. 2*, University of London (1985):267-277.

Lammens, Henri. “L’Attitude de l’Islam primitif en face des arts figurés“ *Journal asiatique, IIme serie, VI* (1915): 239-79.

Leisten, Thomas. “Between Orthodoxy and Exegesis: Some Aspects of Attitudes in the Shari’a toward Funerary Architecture”. In *Muqarnas VII: an Annual on Islamic Art and Architecture*, Oleg Grabar, Leiden: E.J.Brill, 1990.

Nicholas, George P. “Native Peoples and Archaeology (Indigenous Archaeology)”. In *The Encyclopedia of Archaeology: Vol. 3*, D Pearsall, Oxford: Elsevier, 2008: 1660-1669.

Nováček, Karel. “Mosul: Systematic Annihilation of a City’s Architectural Heritage, its Analysis and post-Crisis Management”. In *Routes de l’Orient: Actes I*, Besseney-Prolonge, J.; Herr, J.-J.; Mura M.; and Havé, A. Paříž, 2019: 249-260.

Oledzki, Lukasz. "Polish Activity on Behalf of the Protection of Iraqi Cultural Heritage". In the *Destruction of Cultural Heritage in Iraq*, Stone, Peter G.; and Farchakh Bajjaly, Joanne, 2nd ed, Woodbridge: Boydell & Brewer, Limited, 2011: 241-259.

Panella, Cristiana. "Looters Or Heroes? Production of Illegality and Memories of 'Looting' in Mali". *European Journal on Criminal Policy and Research* 20 (2014): 487-502.

Paret, R. "Textbelege zum islamischen Bilder- verbot," *Das Werk des Kinstlers. Studien zur Ikonographie und Formgeschichte Hubert Schrade zum 60*, 1960: 36-48.

Roiland, Muriel. "The Pilot Project for the Mohamed Tahar Library in Timbuktu". *Journal of the Early Book Society* 20 (2017): 321-334.

Roosevelt, C; and Luke, C.H. "Looting Lydia: the Destruction of an Archaeological Landscape in Western Turkey". In *Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade*, C. Luke and K.W. Tubb, Gainesville: University Press of Florida: 173-187.

Schietecatte, Jérémie. "Yémen. Un patrimoine vandalisé dans un pays en proie au chaos". In *Route de l'Orient Actes II: Archéologie des conflits: documenter la destruction au Moyen-Orient et en Asie Centrale*, Besseney-Prolonge, J.; Herr, J.-J.; Mura M.; and Havé, A. Paříž, 2019: 63-88.

Vasiliev, Alexander A. "The Iconoclastic Edict of the Caliph Yazid II, A. D. 721". *Dumbarton Oaks Papers* 9/10 (1956): 23-47.

Vom Bruck, Gabriele. "Disputing Descent-Based Authority in the Idiom of Religion: The Case of the Republic of Yemen". *Die Welt des Islams, New Series* 38, no 2 (1998): 149-191.

Wangkeo, Kanchana. "Monumental Challenges: the Lawfulness of Destroying Cultural Heritage During Peacetime". *Yale Journal of International Law* 28 (2003): 183-274.

Wegener, Cori. "Illicit Traffic and Looting of Cultural Property During Armed Conflict". In *Organised Crime in Art and Antiquities: Selected Papers and Contributions from the International Conference on "Organised Crime in Art and Antiquities"*, Stephano Manacorda, Milán: ISPAC, 2009: 202-210.

Wensinck, A.J.; and King, D.A. "Kibla". In *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Bearman, P.; Bianquis, Th.; Bosworth, C.E.; Donzel E.; and Heinrichs, W.P. 2.nd ed, Brill, 2012.

Wilkinson, Sarah. "The Role of Cultural Property in Processes of Self-Determination". *Canadian Political Science Association Annual Conference*, Ottawa, 2015.

Woodward, M.; Umar, S. M.; Rohmaniyah, I.; and Yahya, M. "Salafi Violence and Sufi Tolerance? Rethinking Conventional Wisdom." *Perspectives on Terrorism* 7, no. 6 (2013): 58-78.

"Rebuilding Aleppo: Public Engagement in post-Conflict Reconstruction". In *A Contemporary Provocation: Reconstructions as Tools of Future-Making: Selected Papers from the ICOMOS University Forum Workshop on Authenticity and Reconstructions*, Paříž: ICOMOS, 2018.

Elektronické zdroje: články

Ahunbay, Zeynep; and Özge Balkız. "Outstanding Universal Value of Hasankeyf and the Tigris

Valley”. Online. *Doğa Derneği*. <https://www.dogadernegi.org/wp-content/uploads/2015/10/Outstanding-universal-value-of-hasankeyf-and-the-tigris-valley.pdf>.

Ansary, Abdullah. F. “A Brief Overview of the Saudi Arabian Legal System“. Online. *Hauser Global Law School Program*, 2008. https://www.nyulawglobal.org/globalex/Saudi_Arabia.html#_Toc200894559

Alrawaibah, Alaa. “Cultural Heritage in the Arabian Peninsula”. Online. In *Cultural Heritage in the Arabian Peninsula*, New York: Ashgate Publishing, 2015: 143-156, https://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/archaeological_site_management_in_the_kingdom_of_saudi_arabi_a_protection_or_isolation.pdf.

Al Fozan, Abdullah. “Kingdom of Saudi Arabia Budget Report”. Online. *KPMG*, 2019. <https://home.kpmg/content/dam/kpmg/sa/pdf/2019/kingdom-of-saudi-arabia-2020-budget-report-english.pdf>.

Al-Hamdani, Abdulmir. “Protecting and Recording our Archaeological Heritage in Southern Iraq”. Online. *Near Eastern Archaeology* 71, no. 4 (2008): 221-230. <http://www.jstor.org/stable/20697192?origin=JSTOR-pdf>.

Al-Hussainy, Abbas; and Matthews., Roger “The Archaeological Heritage of Iraq in Historical Perspective”. Online. *Public Archaeology* 7, no. 2 (July 19, 2013): 91-100. <https://doi.org/10.1179/175355308X329973>.

Al-Soleiman, Sumayah. “Architecture as a Tool of Editing History: the Case of Saudi Arabia's King Abdulaziz Historical Center”. Online. *Traditional Dwellings and Settlements Review* 27, no. 2 (2017): 38-53. <https://www.jstor.org/stable/24720019>.

Aykan, Bahar. “Saving Hasankeyf: Limits and Possibilities of International Human Rights Law”. Online. *International Journal of Cultural Property* 25, no. 1 (2018): 11-34. <https://doi.org/10.1017/S0940739118000036>.

Beránek, Ondřej. “Divided we survive: a Landscape of Fragmentation in Saudi Arabia”. Online. *Crown Center for Middle East Studies: Middle East Brief* 33 (2009): 1-7. <https://www.brandeis.edu/crown/publications/middle-east-briefs/pdfs/1-100/meb33.pdf>.

Bernbeck, Reinhard. “Heritage Void and the Void as Heritage”. Online. *Archaeologies* 9, no. 3 (2013): 526-545. <https://doi.org/10.1007/s11759-013-9245-0>.

Bertagnin, Mauro; and Ali Ould Sidi. “Manuel pour la conservation du Tombocou”. Online. *UNESCO*, 2014. www.whc.UNESCO.org/document/131115.

Blidstein, Gerald. “Nullification of Idolatry in Rabbinic Law”. Online. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 41 (1973). <https://doi.org/10.2307/3622321>.

Bligh, Alexander. “The Saudi Religious Elite (Ulama) as Participant in the Political System of the Kingdom”. Online. *International Journal of Middle East Studies* 17, no. 1 (1985): 37-50. <https://doi.org/10.1017/S0020743800028750>.

Brammertz, S.; Hughes, K.C.; Kipp, A.; and Tomljanovich, W.B.. “Attacks against Cultural

Heritage as a Weapon of War". Online. *Journal of International Criminal Justice* 14, no. 5 (December 17, 2016): 1143-1174. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqw066>.

Britannica. „Wahhābī. Islamic movement.“ Online. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Wahhabi>

Brodie, Neil, ed. “The Newsletter of the Illicit Antiquities Research Centre”. Online. *Culture Without Context* 17 (2005). <http://s3-eu-west-2.amazonaws.com/wpmedia.outlandish.com/trafficking/2012/07/27133424/CWC-16.pdf>.

Brodie, Neil. “The Role of Conservators in Facilitating the Theft and Trafficking of Cultural Objects: the Case of a Seized Libyan Statue”. Online. *Libyan Studies* 48 (2017): 117-123. <https://doi.org/10.1017/lis.2017.1>.

Brodie, Neil; and Renfrew, Colin. “Looting and the World's Archaeological Heritage: the Inadequate Response”. Online. *Annual Review of Anthropology* 34, no. 1 (2005): 343-361. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.34.081804.120551>.

Brosché, J.; Legnér, M.; Kreutz, J.; and Ijla, A. “Heritage under attack: motives for targeting cultural property during armed conflict“. Online. *International Journal of Heritage Studies* (2016). DOI: 10.1080/13527258.2016.1261918

Brusasco, Paolo. “The Assyrian Sculptures in the Mosul Cultural Museum: a Preliminary Assessment of what was on Display before Islamic State’s Attack”. Online. *Journal of Near Eastern Studies* 75, no. 2 (2016): 205-248. <https://doi.org/10.1086/687581>.

Bsheer, Rosie. “Heritage as War”. Online. *International Journal of Middle East Studies* 49, no. 4 (2017): 729-734. <https://doi.org/10.1017/S002074381700068X>.

Callimachi, Rukmini. “In Timbuktu, al-Qaida left behind a Manifesto”. Online. *Associated Press*. <https://www.pulitzer.org/files/2014/international-reporting/callimachi/04callimachi2014.pdf>.

Campbell, Peter B. “The Illicit Antiquities Trade as a Transnational Criminal Network: Characterizing and Anticipating Trafficking of Cultural Heritage”. Online. *International Journal of Cultural Property* 20, no. 2 (2013): 113-153. <https://doi.org/10.1017/S0940739113000015>.

Cochrane, Marisa. “The Battle for Basra: March 2003- May 31, 2008”. Online. *The Institute for the Study of War*, 2008. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/reports/Iraq%20Report%209.pdf>.

Coleman, Vicki. “Social Media as a Primary Source: A Coming of Age“. Online. *EDUCAUSE Review*, vol. 48, no. 6 (2013). <https://er.educause.edu/articles/2013/12/social-media-as-a-primary-source-a-coming-of-age>

Correa, Dale J. “Recovering Yemen’s Cultural Heritage: the Stookey Microfilms”. Online. *Shii Studies Review* 2, no. 1-2 (April 16, 2018): 308-318. <https://doi.org/10.1163/24682470-12340024>.

Creswell, K. A. C. "The Lawfulness of Painting in Early Islam." Online. *Ars Islamica* 11/12 (1946): 159-66. <http://www.jstor.org/stable/4515631>.

Cultural Heritage Without Borders. “Velika Hoca – Bed and Breakfast”. Online. *Cultural Heritage*

Without Borders. <http://chwb.org/wp-content/uploads/2014/02/Bed-and-Breakfast-Velika-Hoca.pdf>.

Cunliffe, Emma. "Damage to the Soul: Syria's Cultural Heritage in Conflict." Online. *Global Heritage Fund* (2012).

https://www.academia.edu/1257560/Damage_to_the_Soul_Syrias_Cultural_Heritage_in_Conf

Cunliffe, Amma. "No Strike Lists – From Use to Abuse?" Online. *Heritageinwar.com*, 2020. <https://www.heritageinwar.com/single-post/2020/01/24/trump-and-iranian-cultural-property-heritage-destruction-war-crimes-and-the-implications>

Cunliffe, Emma; and Curini, Luigi. "ISIS and Heritage Destruction: a Sentiment Analysis". Online. *Antiquity* 92, no. 364 (2018): 1094-1111. <https://doi.org/10.15184/aqy.2018.134>.

Cunliffe, Emma; Nibal Muhesen; and Lostal, Marina. "The Destruction of Cultural Property in the Syrian Conflict: Legal Implications and Obligations". Online. *International Journal of Cultural Property* 23, no. 1 (2016): 1-31. <https://doi.org/10.1017/S0940739116000011>.

Cuno, James. "ISIS and the Threat to our Cultural Heritage: What can the World do? a Five-Point Proposal (The Eighteenth Horst Gerson Lecture, held on October 8, 2015)". Online, *University of Groningen Press* (2015). <https://doi.org/10.21827/5ca330e4eee89>.

Dahlman, Carl. "The Political Geography of Kurdistan". Online. *Eurasian Geography and Economics* 43, no. 4 (2002): 271-299. <https://web.archive.org/web/20081003071614/http://people.cas.sc.edu/dahlmanc/Dahlman%202002%20Political%20Geography%20of%20Kurdistan.pdf>.

Davis, Tess. "From Babylon to Baghdad: Cultural Heritage and Constitutional Law in the Republic of Iraq". Online. *International Journal of Cultural Property* 21, no. 4 (2014): 445-463. <https://doi.org/10.1017/S0940739114000265>.

Determann, Jorg M. "Architectural Heritage in Saudi Arabia: from the Dynasty to the Nation: Presentation at the Royal Society for Asian Affairs in London". Online, 2010. https://www.academia.edu/1676628/Architectural_Heritage_in_Saudi_Arabia_From_the_Dynasty_to_the_Nation.

Determann, Jorg M. "How Saudis write their History: Historiography in Saudi Arabia 1932-2010". Online, 2010. https://www.academia.edu/1677026/How_Saudis_Write_Their_History_Historiography_in_Saudi_Arabia_1932-2010.

Erskine-Loftus, Pamela. "A Brief Look at the History of Museums in the Region and the Wider Middle East." Online. *2A Magazine* 13. https://www.academia.edu/1492169/A_Brief_Look_at_the_History_of_Museums_in_the_Region_and_Wider_Middle_East

Flood, Finbarr Barry. "Lost Histories of a Licit Figural Art". Online. *International Journal of Middle East Studies* 45, no. 3 (2013): 566-569. <https://doi.org/10.1017/S0020743813000494>.

Flood, Finbarr Barry; and Elsner, Jás. "Religion and Iconoclasm". Online. *Religion and Society* 7,

no. 1 (2016). <https://doi.org/10.3167/arrs.2016.070108>.

Forsyth, Marion. "Casualties of War: The Destruction of Iraq's Cultural Heritage as a Result of U.S. Action During and After the 1991 Gulf War". Online. *DePaul J. Art, Tech. & Intell. Prop.* 14, (2004). <https://via.library.depaul.edu/jatip/vol14/iss1/4>

Furlan, Raffaello. "Urban Regeneration of GCC Cities: Preserving the Urban Fabric's Cultural Heritage and Social Complexity". Online. *Journal of Historical Archaeology & Anthropological Sciences* 1, no. 1 (2017). <https://doi.org/10.15406/jhaas.2017.01.00004>.

Furlan, Raffaello. "Katara Cultural Village in Qatar: Public Art and Urban Space". Online. *International Journal of Arts and Humanities* 1, no. 7 (2018): 559-566. https://www.academia.edu/34368599/Katara_Cultural_Village_in_Qatar_Public_Art_and_Urban_Space.

Gaifman, Milette. "Aniconism: Definitions, Examples And Comparative Perspectives". Online. *Religion* 47, no. 3 (2017): 335-352. <https://doi.org/10.1080/0048721X.2017.1342987>.

Ghetti, Pietro M. Apollonj. "Étude sur les mausolées de Tombouctou". Online. *UNESCO* (2014). www.whc.unesco.org/document/131114.

González Zarandona, J.A.; Albarrán-Torres, C.; and Isakhan, B. "Digitally Mediated Iconoclasm: the Islamic State and the War on Cultural Heritage". Online. *International Journal of Heritage Studies* 24, no. 6 (2017): 649-671. <https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1413675>.

Green, Martínez; and Sebastián A. "Destruction of Cultural Heritage in Northern Mali: a Crime against Humanity?". Online. *Journal of International Criminal Justice* 13, no. 5 (2016): 1073-1097. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqv065>.

Gorka, Sebastian. "Understanding History's Seven Stages Of Jihad". Online. *Combating Terrorism Center* 2, no. 10 (2009): 14-17. <https://web.archive.org/web/20160304082911/https://www.ctc.usma.edu/posts/understanding-history%E2%80%99s-seven-stages-of-jihad>.

Hamilakis, Yannis. "The "War on Terror" and the Military–Archaeology Complex: Iraq, Ethics, and Neo-Colonialism". Online. *Archaeologies* 5, no. 1 (2009): 39-65. <https://doi.org/10.1007/s11759-009-9095-y>.

Hanssen, Jens. "History, Heritage and Modernity: Cities in the Muslim World between Destruction and Reconstruction". Online. In the *New Cambridge History of Islam*. Cambridge University Press, 2011: 521-548. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521844437.022>.

Harmanşah, Ömür. "ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media". Online. *Near Eastern Archaeology* 78, no. 3 (2015): 170-177. <https://doi.org/10.5615/neareastarch.78.3.0170>.

Haykel, Bernard. "On the Nature of Salafi Thought and Action". Online. *Global Salafism* (2014): 34-57. DOI [10.1093/acprof:oso/9780199333431.003.0002](https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199333431.003.0002)

Hoff, Rachel. "Dissident Watch: Sami Angawi". Online. *Middle East Quarterly* 13, no. 1 (2016): 96. <https://www.meforum.org/919/dissident-watch-sami-angawi>.

Holliday, Joseph. "The Struggle for Syria in 2011: an Operational and Regional Analysis". Online. *Middle East Security Report* 2 (2011). https://web.archive.org/web/20191217042439/http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf.

Hritz, Carrie. "Contributions of GIS and Satellite-Based Remote Sensing to Landscape Archaeology in the Middle East". Online. *Journal of Archaeological Research* 22, no. 3 (2014): 229-276. <https://doi.org/10.1007/s10814-013-9072-2>.

Chahin, Dima; and Lindblom, Inge eds. "Fighting the Looting of Syria's Cultural Heritage: Report from the Sofia Conference 16 September 2015". Online. http://pure.au.dk/portal/files/98457295/Sofiareport_2016.pdf.

Ibrahim, Ahmed Osman. "The Arab States' UNESCO World Heritage Sites: the Saudi Arabia Experience". Online, 2018. https://www.researchgate.net/publication/325041872_The_Arab_states%27_UNESCO_World_Heritage_sites_the_Saudi_Arabia_experience.

Ibrahim, Raymond. "Calls to Destroy Egypt's Great Pyramids Begins: the Next Target on Islam's Hit List". Online. *Frontpage Mag Archive* (2012). <https://archives.frontpagemag.com/fpm/calls-destroy-egypts-great-pyramids-begin-raymond-ibrahim/>.

Idzerda, Stanley J. "Iconoclasm during the French Revolution". Online. *The American Historical Review* 60, no. 1 (1954), 13-26. <https://www.jstor.org/stable/1842743?seq=1>

Insoll, Timothy. "Looting the Antiquities of Mali: the Story Continues at Gao". Online. *Antiquity* 67, no. 256 (1993): 628-632. <https://doi.org/10.1017/S0003598X00045853>.

International Crisis Group. "Yemen's al-Qaeda: Expanding the Base". Online. *International Crisis Group: Middle East Report* 174 (2017). <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/174-yemen-s-al-qaeda-expanding-the-base.pdf>.

Isakhan, Benjamin. "Creating the Iraq Cultural Property Destruction Database: Calculating a Heritage Destruction Index". Online. *International Journal of Heritage Studies* 21, no. 1 (January 20, 2014): 1-21. <https://doi.org/10.1080/13527258.2013.868818>.

Isakhan, Benjamin. "The Islamic State Attacks on Shia Holy Sites and the "Shrine Protection Narrative": Threats to Sacred Space as a Mobilization Frame". Online. *Terrorism and Political Violence* (2018): 1-25. <https://doi.org/10.1080/09546553.2017.1398741>.

Isakhan, Benjamin. "Targeting the Symbolic Dimension of Baathist Iraq: Cultural Destruction, Historical Memory, and National Identity". Online. *Middle East Journal of Culture and Communication* 4, no. 3 (2011): 257-281. <https://doi.org/10.1163/187398611X590200>.

Isakhan, Benjamin; and Gonzáles Zarandona, José Antonio. "Layers of Religious and Political Iconoclasm under the Islamic State: Symbolic Sectarianism and Pre-Monotheistic Iconoclasm". Online. *International Journal of Heritage Studies* 24, no. 1 (2017): 1-16. <https://doi.org/10.1080/13527258.2017.1325769>.

Isakhan, Benjamin; and Meskell., Lynn “UNESCO’s Project to ‘Revive the Spirit of Mosul’: Iraqi and Syrian Opinion on Heritage Reconstruction after the Islamic State”. Online. *International Journal of Heritage Studies* 25, no. 11 (2019): 1189-1204. <https://doi.org/10.1080/13527258.2019.1578988>.

„Islamic Family law: Yemen, Republic of“. Online. *Islamic Family Law*. <https://scholarblogs.emory.edu/islamic-family-law/home/research/legal-profiles/yemen-republic-of/>

Issa, I. E.; Al-Ansari, N. A.; Sherwany, G.; and Knutsson, S. “Expected Future of Water Resources within Tigris-Euphrates Rivers Basin, Iraq”. Online. *Journal of Water Resource and Protection* 06, no. 05 (2014): 421-432. <https://doi.org/10.4236/jwarp.2014.65042>.

Jeffery, A.. “Ghevond's Text of the Correspondence between ‘Umar II and Leo III.“ Online. *Harvard Theological Review* 37, no. 4, (1944): 269-332. <https://doi.org/10.1017/S0017816000019258>.

Joffroy, Thierry; and Essayouti, Ben. ”Lessons learnt from the reconstruction of the destroyed mausoleums of Timbuktu, Mali.” Online. *HERITAGE2020 (3DPast | RISK-Terra) International Conference, Valencia, Spain* (2020): 913-920. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02928898/document>

Jones, Christopher W. “Understanding ISIS's Destruction of Antiquities as a Rejection of Nationalism”. Online. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies* 6, no. 1-2 (2018). <https://doi.org/10.5325/jeasmedarcherstu.6.1-2.0031>.

Jongerden, Joost. “Dams and Politics in Turkey: Utilizing Water, Developing Conflict“. Online. *Middle East Policy* XVII, no. 1 (2010): 137-143. https://www.academia.edu/278072/Dams_and_Politics_in_Turkey_Utilizing_Water_Developing_Conflict

Joy, Charlotte Louise. “Crimes against Cultural Heritage in Timbuktu”. Online. *Anthropology Today* 34, no. 1 (2018): 15-17. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.12404>.

Kandiah, Michael.D. “Contemporary History.“ Online. *Modern History* (2014). https://archives.history.ac.uk/makinghistory/resources/articles/contemporary_history.html

Kennedy, David. “‘Gates’: a New Archaeological Site Type in Saudi Arabia”. Online. *Arabian Archaeology and Epigraphy* 28, no. 2 (2017): 153-174. <https://doi.org/10.1111/aae.12100>.

Kennet, Derek. “Qubbat al-Sulaybiyya”. Online. *Samarra Archaeological Survey* (2003). <https://community.dur.ac.uk/derek.kennet/qubbat.htm>.

Khalidi, Lamyā. “The Destruction of Yemen and its Cultural Heritage”. Online. *International Journal of Middle East Studies* 49, no. 4 (2017): 735-738. <https://doi.org/10.1017/S0020743817000691>.

Khalid, Rasyikah Md; and Ali Hussein, Aya. “Issues in the Protection of Cultural Heritage in Iraq”. Online. *International Journal of Asian Social Science* 8, no. 7 (2018): 396-405. <https://doi.org/10.18488/journal.1.2018.87.396.405>.

Khalil, Mohammad Hassan. *Jihad, Radicalism, And The New Atheism*. Online. Cambridge University Press (2017). <https://doi.org/10.1017/9781108377263>

Kila, Joris. “Inactive, Reactive, or Pro-Active?”. Online. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies* 1, no. 4 (2013): 319-375. <https://doi.org/10.5325/jeasmedarcherstu.1.4.0319>.

Kila, Joris. "Cultural Property Protection in the Context of Military Operations: the Case of Uruk, Iraq". Online. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 13, no. 4 (July 18, 2013): 311-333. <https://doi.org/10.1179/175355212X13315728646094>.

King, James Robin. "Zaydī Revival in a Hostile Republic: Competing Identities, Loyalties and Visions of State in Republican Yemen". Online. *Arabica* 59, no. 3-4 (2012): 404-445. <https://doi.org/10.1163/157005812X629301>.

Kostadinova, Tonka. "Aid for the reconstruction of cultural heritage in Southeastern Europe: a peace-building model?" Online. *The University of the Peloponnese, the Jean Monnet Papers on Political Economy* (2013). https://www.academia.edu/5521902/Aid_for_the_reconstruction_of_cultural_heritage_in_Southeastern_Europe_a_peace_building_model

Legnér, Mattias; and Stengard, Malin. "Post-Conflict Reconstruction of Cultural Heritage". Online. *Heritage in War* (2019). <https://www.heritageinwar.com/single-post/2019/10/09/Post-conflict-reconstruction-of-cultural-heritage>.

LK Limited. "Jazan". Online. *Studio LK*. <https://www.studiolk.co.uk/pdf/past-projects/jazan-saudi-arabia.pdf>.

Lostal, Marina. "Syria's World Cultural Heritage and Individual Criminal Responsibility". Online. *International Review of Law* 2015, no. 1 (2015). <https://doi.org/10.5339/irl.2015.3>.

Makiya, Kanan. "What is Totalitarian Art? Cultural Kitsch from Stalin to Saddam". Online. *Foreign Affairs* 90, no. 3 (2011): 142-148. <https://www.jstor.org/stable/23039415?seq=1>

Matthews, R.; Rasheed, Q.H.; Fernández, M.P.; Fobbe, S.; Nováček, K.; Mohammed-Amin, R.; Mühl, S.; and Richardson, A. „Heritage and cultural healing: Iraq in a post-Daesh era“. Online. *International Journal of Heritage Studies* 26, no. 2 (2020): 120-141. <https://doi.org/10.1080/13527258.2019.1608585>

MEI. „The Changing Role of Museums in the Middle East.“ Online. *MEI*. <https://www.mei.edu/events/changing-role-museums-middle-east>

Melčák, Miroslav; and Beránek, Ondřej. "ISIS's Destruction of Mosul's Historical Monuments: Between Media Spectacle and Religious Doctrine". Online. *International Journal of Islamic Architecture* 6, no. 2 (2017): 389-415. https://doi.org/10.1386/ijia.6.2.389_1.

Mendelsohn, Barak. "Divide and Conquer in Syria and Iraq; Why the West Should Plan for a Partition". Online. *Foreign Affairs*, 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/turkey/2015-11-29/divide-and-conquer-syria-and-iraq>.

Meskill, Lynn. "Negative Heritage and Past Mastering in Archaeology,". Online. *Anthropological Quarterly* 75, no3 (2002):557-574. <https://muse.jhu.edu/article/2161>

Mitchell, Timothy. "Mejihad: Islam in the U.S. Global Order". Online. *Social text* 20, no. 4 (2002): 1-18. https://muse.jhu.edu/article/38471#info_wrap.

Mohammadi, Adeel. "The Destruction of Jannat al-Baqi': a Case of Wahhabi Iconoclasm". Online. *Undergraduate Journal of Middle East Studies* 8 (2015): 47-56. <https://nmc.utoronto.ca/wp->

[content/uploads/2014/03/NMCSU-Journal_2015_protected.pdf](#).

Morgan, J.M.; and Berger, Jonathon. “The ISIS Twitter Census: Defining and Describing the Population of ISIS Supporters on Twitter”. Online. *Brookings Center for Middle East Analysis Paper* 20 (2015). https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/isis_twitter_census_berger_morgan.pdf

Moussalli, Ahmad S.; and Newby, Gordon N. “Muḥammad”. Online. In *The Oxford Encyclopedia of the Islamic World*. <http://www.oxfordislamicstudies.com/article/opr/t236/e0550>.

Munawar, Nour A. “Competing Heritage: Curating the post-Conflict Heritage of Roman Syria”. Online. *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 62, no. 1 (2019): 142-165. <https://doi.org/10.1111/2041-5370.12101>.

Myers, C., Hamilton, J.F. “Social Media as Primary Source.” Online. *Media History* 20 no.4 (2014): 431-444. <https://doi.org/10.1080/13688804.2014.950639>.

Nafi', S. I.; Alattar, D. A.; and Furlan R. “Built Form of the Souq Waqif in Doha and User’s Social Engagement”. Online. *American Journal of Sociological Research* 5, no. 3 (2015): 73-78. <https://doi.org/10.5923/j.sociology.20150503.03>.

O’Kane, Bernard. “Text and paintings in the „al-Wāsiṭī“ Maqāmāt“. Online. *Ars Orientalis* 42 (2012): 41-55. <https://www.jstor.org/stable/43489763?seq=1>

Paraskevas, Alexandros; and Arendell, Beverley. “A Strategic Framework for Terrorism Prevention and Mitigation in Tourism Destinations”. Online. *Tourism Management* 28, no. 6 (2007). <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.02.012>

Paul, Katie. “Ancient Artifacts vs. Digital Artifacts: New Tools for Unmasking the Sale of Illicit Antiquities on the Dark Web”. Online. *Arts* 7, no. 2 (2018). <https://doi.org/10.3390/arts7020012>.

Pham, J. Peter. “The Dangerous “Pragmatism” of al-Qaeda in the Islamic Maghreb”. Online. *the Journal of the Middle East and Africa* 2, no. 1 (2011): 15-29. <https://doi.org/10.1080/21520844.2011.567445>.

Pollock, David. “Sunnis and Shia in Bahrain: New Survey Shows Both Conflict and Consensus“. Online. *Washington Institute: Fikra Forum* (2017). <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/sunnis-and-shia-bahrain-new-survey-shows-both-conflict-and-consensus>

Proulx, Blythe Bowman. “Drugs, Arms, and Arrowheads”. Online. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 27, no. 4 (2011): 500-522. <https://doi.org/10.1177/1043986211418891>.

Pšenicová, Barbora. “Teorie a metodologie orální historie. Etika v biografickém výzkumu.“ *MEMO* (2013). <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/15567/1/Psenicova.pdf>

Rico, Trinidad. “Negative Heritage: The Place of Conflict in World Heritage.“ Online. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 10, no 4 (2008): 344-352. <https://doi.org/10.1179/135050308X12513845914507>

Sahner, Christian C. “The First Iconoclasm in Islam: a New History of the Edict of Yazīd II (AH 104/AD 723)”. Online. *Der Islam* 94, no. 1 (2017). <https://doi.org/10.1515/islam-2017-0002>.

Salmoni, Barak A.; Loidolt, Bryce; and Wells, Madeleine. “Regime and Periphery in Northern

- Yemen: the Huthi Phenomenon”. Online. *Rand Corporation* (2010). https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2010/RAND_MG962.pdf.
- Schimmel, Annemarie. “Sufism”. Online. In *Encyclopædia Britannica*, Encyclopædia Britannica, 2019. <https://www.britannica.com/topic/Sufism>.
- Schmidtke, Sabine. “The Zaydi Manuscript Tradition: Virtual Repatriation of Cultural Heritage”. Online. *International Journal of Middle East Studies* 50, no. 1 (2018): 124-128. <https://doi.org/10.1017/S0020743817001003>.
- Schulz, Dorothea E. ““Shari`a” as a Moving Target?”. Online. In *Shari'a Law and Modern Muslim Ethics*, Robert W. Hefner, Indiana University Press, 2016: 203-228. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2005t30.13>.
- Smith, C.; Burke, H.; de Leiu, C.; and Jackson, G. “The Islamic State’s Symbolic War: Da'esh's Socially Mediated Terrorism as a Threat to Cultural Heritage”. Online. *Journal of Social Archaeology* 16, no. 2 (2016): 164-188. <https://doi.org/10.1177/1469605315617048>.
- Stone, Elizabeth C. “Patterns of Looting in Southern Iraq”. Online. *Antiquity* 82, no. 315 (2008): 125-138. <https://doi.org/10.1017/S0003598X00096496>.
- Stone, Elizabeth C. “An Update on the Looting of Archaeological Sites in Iraq”. Online. *Near Eastern Archaeology* 78, no. 3 (2015): 178-186. <https://doi.org/10.5615/neareastarch.78.3.0178>.
- Svec, Leedjia. “Cultural Heritage Training in the US Military”. Online. *Springerplus* 3, no. 1 (2014). <https://doi.org/10.1186/2193-1801-3-126>.
- Thurlow, Matthew D. “Protecting Cultural Property in Iraq: How American Military Policy Comports with International Law”. Online. *Yale Human Rights and Development Journal* 1 (2005): 153-187. <https://digitalcommons.law.yale.edu/yhrdlj/vol8/iss1/4>.
- UNESCO; and Direction Nationale du Patrimoine Culturel. “Villes anciennes de Djenne: plan de gestion et de conservation”. Online. *UNESCO*, 2017. <https://whc.unesco.org/en/documents/174276>.
- UNOSAT. “Aleppo”. Online. *UNOSAT*, 2017. <https://unosat.web.cern.ch/unitar/downloads/chs/Aleppo.pdf>.
- Van Dam, Katelyn. “The Diwan al-Rikaz: a Study”. Online. In *Culture in Crisis: Preserving Cultural Heritage in Conflict Zones*, Antiquities Coalition and John Hopkins School of Advanced International Studies (2017): 69-85. http://www.media.wix.com/ugd/b976eb_fd1b6c924a3f4743897d6990327e_99d1.pdf.
- Verim, Esin. “Archaeology in 21st Century: Case of Hasankeyf, Turkey”. Online. *15/16 WS Archaeology*. https://www.academia.edu/24644274/Archaeology_in_21st_c_Case_of_Hasankeyf_Turkey.
- Vision 2030. “Wathīqat barnāmidž chidmat al-ḍujūf al-rahmān”. Online. Vision 2030. <https://tinyurl.com/wb8amsv>.
- Wagemakers, Joas. “Salafism”. Online. *Oxford Research Encyclopedia Of Religion*. <https://doi.org/9780199340378.013.255>.
- Wahdan, Dalia. “El Kharaba: Manufacturing Ruins in a Cairo Historic Quarter”. Online. *Interactions* 1, no. 3 (2019). <https://lilainteractions.in/el-kharaba-manufacturing-ruins-in-a-cairo-historic->

[quarter/](#).

Walther, Olivier; and Dimitris, Christopoulos. "A social network analysis of Islamic terrorism and the Malian rebellion". Online. *CEPS/INSTEAD Working Paper* 38 (2012). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2173139

Watson, Steve; and Waterton, Emma. "Heritage and Community Engagement". *International Journal of Heritage Studies* 16, no. 1-2 (2010): 1-3. <https://doi.org/10.1080/13527250903441655>.

Williams, Josette H. "The Information War in the Pacific, 1945". Online. *CIA Library Studies in Intelligence* 46, no. 3 (2007). <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol46no3/article07.html>.

Wiley, Nicholas. „Episode 36: Cultural Iconoclasm.“ Online. *St. Philip Institute: Podcasts*. <https://stphilipinstitute.org/2020/07/15/cultural-iconoclasm/>

Zargar, Cameron. "Origins of wahhabism from Hanbali Fiqh." Online. *Journal of Islamic and Near Eastern Law* 16, no. 1 (2017). <https://escholarship.org/uc/item/6rp796h4>

Zeidel, Ronen. "The Dawa'ish: A Collective Profile of IS Commanders". Online. *Perspectives on Terrorism* 11, no. 4 (2017). <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/619/html>

Zimmerman, Katherine. "Exploring ISIS in Yemen". Online. *Critical Threats* (2014). <https://www.criticalthreats.org/analysis/exploring-isis-in-yemen>

Elektronické zdroje: zprávy

AAAS. "Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery". Online. *AAAS* (2014). <https://www.aaas.org/resources/ancient-history-modern-destruction-assessing-status-syria-s-tentative-world-heritage-sites-7#35>

AAAS. "Ancient History, Modern Destruction: Assessing the Current Status of Syria's World Heritage Sites using High-Resolution Satellite Imagery, Part One". Online. *AAAS* (2014). http://www.aaas.org/sites/default/files/content_files/AAAS-SyrianTWHS-122014.pdf.

AAMD. "Strengthened Guidelines on the Acquisition of Archaeological Material and Ancient Art issued by Association of Art Museum Directors". Online. AAMD (2013). <https://aamd.org/for-the-media/press-release/strengthened-guidelines-on-the-acquisition-of-archaeological-material>.

ADHRB. "Mapping the Saudi State: Chapter 7: the Destruction of Religious and Cultural Sites". Online. *ADHRB* (2015). http://www.adhrb.org/wp-content/uploads/2015/10/2015.09.30_MSS-Ch.-7_Dest.-of-Rel.-Sites.pdf.

AMDH-FIDH. "War Crimes in North Mali". Online. *FIDH* (2012). <https://www.fidh.org/en/region/Africa/mali/War-Crimes-in-North-Mali-12660>.

Americans for Democracy and Human Rights in Bahrain. "Intentional Destruction of Cultural Heritage as a Violation of Human Rights in Bahrain and Saudi Arabia". Online. *OHCHR*. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/NGOS/ADHRB.pdf>.

Anti Shiism. “Destruction of Shia Mosques in Bahrain”. Online. *Anti Shiism*. <http://www.antishiism.org/destruction-of-shia-mosques-in-bahrain/>.

The Antiquities Coalition. “#Cultureunderthreat: Recommendations for the U.S. Government”. Online. *The Antiquities Coalition: #Cut Task Force Report* (2016). https://www.academia.edu/30873427/Culture_Under_Threat_Recommendations_for_the_U.S_Governme nt

Blue Shield; and IMCuRWG. “Civil-Military Assessment Mission for Libyan Heritage: Mission Report”. Online. *The Blue Shield* (2011). https://theblueshield.org/wp-content/uploads/2018/06/mission_report_libya_09-2011.pdf.

ASOR. “Incident Report Feature: Tal Afar Citadel: S-IZ-100-17-Ca021”. Online. *ASOR* (2017). <https://www.asor.org/chi/reports/incident-report-feature/Tal-Afar-Citadel>.

The British Museum. “British Museum: Iraq Scheme”. Online. The British Museum, 2015. <https://www.britishmuseum.org/our-work/international/iraq-scheme>.

The British Museum. “The Iraq Emergency Heritage Management Training Scheme: an Update”. Online. The British Museum, 2017. <https://blog.britishmuseum.org/the-iraq-emergency-heritage-management-training-scheme-an-update/>.

Brodie, Neil. “Dat-Hamin Stele”. Online. Trafficking Culture, 2016. <https://traffickingculture.org/encyclopedia/case-studies/dat-hamin-stele>.

Bureau of Educational and Cultural Affairs. “United States and Mali Extend Cultural Property Agreement, Include Protection for Manuscripts”. Online. Bureau of Educational and Cultural Affairs, 2017. <https://eca.state.gov/highlight/united-states-and-mali-extend-cultural-property-agreement-include-protection-manuscripts>.

Danti, M.; Kaercher, K.; Cuneo, A.; Gabriel, M.; Penacho, S.; and Kristy, G. “Update: Mosul Post-ISIS: Heritage Destruction and the Future of the City”. Online. *ASOR* (2017). <http://www.asor.org/chi/announcements/updates/Mosul-Post-ISIS-Heritage-Destruction-and-the-Future-of-the-City>.

Danti, M.; Cuneo, A.; Gabriel, M.; Penacho, S.; Reynolds, W.; Kristy, G.; Burge, L.; Kaercher, K.; Ashby, D.; and O’Connell, J. “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq1: S-IZ-100-17-Ca021, Weekly Report 125–128 — January 1–31, 2017”. Online. *ASOR* (2017). http://www.asor-syrianheritage.org/wp-content/uploads/2018/01/ASOR_CHI_January17_Report.pdf

Danti, M.; Cuneo, A.; Gabriel, M.; Penacho, S.; Reynolds, W.; Cuneo, A.; Kaercher, K.; Ashby, D.; Kristy, G.; and O’Connell, J. “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: Weekly Report 161–164 — October 1–31, 2017”. Online. *ASOR* (2017). http://www.asor-syrianheritage.org/wp-content/uploads/2017/11/ASOR_CHI_October17_Report.pdf

Danti, M.; Gabriel, M.; Penacho, S.; Reynolds, W.; Cuneo, A.; Kaercher, K.; and Ashby, D. “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Safeguarding the Heritage of the Near East Initiative S-IZ-100-

17-Ca021: April 2017 Monthly Report”. Online. *ASOR* (2017). http://www.asor.org/wp-content/uploads/2019/09/ASOR_CHI_April17_Monthly_Report_r.pdf.

Danti, M.; Gabriel, M.; Penacho, S.; Raynolds, W.; Cuneo, A.; Kaercher, K.; Ashby, D.; and Kristy, G. “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: August 2017 Monthly Report-Appendices”. Online. *ASOR* (2017). http://www.asor.org/wp-content/uploads/2019/09/ASOR_CHI_August17_Report.pdf.

Danti, M.; Gabriel, M.; Penacho, S.; Raynolds, W.; Cuneo, A.; Kaercher, K.; Ashby, D. O’Connell, J.; Kristy, G.; and Burge, K. “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Safeguarding the Heritage of the Near East Initiative1: July 2017 Monthly Report”. Online. *ASOR* (2017). http://www.asor.org/wp-content/uploads/2019/09/ASOR_CHI_July17_Monthly_Report.pdf.

Danti, M.; Zettler, R.; Ashby, D.; Hiatlih, K.; Abdo, R.; Ahmed, A.; Qasim, M.; Cuneo, A.; and Gabriel, M. “ASOR Cultural Heritage Initiatives (Chi): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq: Special Report: Current Status of the Raqqa Museum: S-IZ-100-17-Ca021”. Online. *ASOR* (2018). <http://www.asor.org/wp-content/uploads/2019/09/DOS-SPECIAL-REPORT-%E2%80%93-Raqqa-Museum-Status-Report-2018.pdf>.

DGAM. “DGAM Team has finalized the Field Survey of the Damage Assessment of Bosra: 2462”. Online. DGAM, 2019. <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=2462>.

DGAM. “Expert of UNESCO Visit to examine the Implementation of the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: 4065”. Online. DGAM. <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=2402>.

DGAM. “International Appeal for the Defence and Protection of Syria’s Archaeological Heritage”. Online. DGAM, 2013. <http://www.dgam.gov.sy/?d=314&id=903>.

DGAM. “Launching the Project of the National Bank of Digital Information: 2308”. Online. DGAM. <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=2308>.

DGAM. “The Reopening of the National Museum in Aleppo: 3662”. Online. DGAM, 2019. <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=2524>.

DGAM. “Signing a Memorandum of Understanding with the Foundation for the Protection of the Cultural Heritage in Palmyra: 4579”. Online. DGAM, 2018. <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=2382>.

DGAM. “Turkish Occupation Forces Use Heavy Bulldozers to Steal and Destroy Archaeological Sites in Afrin: 2495”. Online. DGAM, 2019. <http://www.dgam.gov.sy/?d=314&id=2495>.

EAMENA. “Destroying the Soul of the Yazidis: Cultural Heritage Destruction During the Islamic State’s Genocide against the Yazidis”. Online. EAMENA, Yazda, and Rashid International, 2019. <https://rashid-international.org/publications/report-destroying-the-soul-of-the-yazidis/>.

ESOHR. “The Saudi Government violates the Basic Principles of Evictions: Residents of Mosawara Neighborhood are facing Forced Displacement and Risk of Losing their Homes”. Online. ESOHR, 2017. <https://www.esohr.org/en/?p=412>.

ETANA. “Manufacturing Division: The Assad Regime and Minorities in South-west Syria“. Online. *MEI* (2020). <https://www.mei.edu/publications/manufacturing-division-assad-regime-and-minorities-south-west-syria>

Evropská komise. “Cracking down on the Illegal Import of Cultural Goods used to Finance Terrorism“. Online. Evropská komise, 2017. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/%20IP_17_1932.

Evropský parlament. “Minorities in Iraq pushed to the Brink of Existence“. Online. *European Parliament: Briefing* (2015). [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/548988/EPRS_BRI\(2015\)548988_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/548988/EPRS_BRI(2015)548988_REV1_EN.pdf).

FBI. “ISIL and Antiquities Trafficking: FBI warns Dealers, Collectors about Terrorist Loot“. Online. FBI, 2015. <https://www.fbi.gov/news/stories/isil-and-antiquities-trafficking>.

Fradley, Michael; Rouhani, Bijan; and Zerbini, Andrea. “EAMENA, UNESCO, and Yemeni Authorities Collaborate to build a National Digital Database to Monitor Yemen’s Rich Heritage Landscapes“. Online. EAMENA, 2018. <https://tinyurl.com/rx57elk>.

Gabriel, Marina, ed. “ASOR Cultural Heritage Initiatives (CHI): Planning for Safeguarding Heritage Sites in Syria and Iraq1: S-IZ-100-17-Ca021“. Online. *ASOR* 5 (2018). http://www.asor.org/wp-content/uploads/2019/08/ASOR_CHI_May18_Report.pdf.

Hasan, Harith. “Religious Authority and the Politics of Islamic Endowments in Iraq.“ Online. *Carnegie Middle East Center* (2019). <https://carnegie-mec.org/2019/03/29/religious-authority-and-politics-of-islamic-endowments-in-iraq-pub-78726>

HISCOX. “The Hiscox Online Art Trade Report 2016: Bringing Transparency to the Online Art Market“. Online. *Hiscox* (2016). https://www.hiscox.es/documentos/informe_arte_online_hiscox_2016.pdf.

HRW. “Bombing Businesses: Saudi Coalition Airstrikes on Yemen’s Civilian Economic Structures“. Online. *HRW* (2016). <https://www.hrw.org/report/2016/07/11/bombing-businesses/saudi-coalition-airstrikes-yemens-civilian-economic-structures>.

HRW. “On Vulnerable Ground: Violence against Minority Communities in Nineveh Province’s Disputed Territories“. Online. *HRW* (2009). <https://tinyurl.com/ujmjpkn>.

HRW. “Targeting Saada: Unlawful Coalition Airstrikes on Saada City in Yemen“. Online. *HRW* (2015). www.hrw.org/report/2015/06/30/targeting-saada/unlawful-coalition-airstrikes-saada-city-yemen.

HRW. “The Anfal Campaign Against the Kurds“. Online. *HRW* (1993). <https://www.hrw.org/reports/1993/iraqanfal/>

Human Rights Council. “Report of the Special Rapporteur on Minority Issues on Her Mission to Iraq: A/HRC/34/53/Add.1“. Online. *United Nations: General Assembly* (2017). <http://www.hhro.org/uploads/files/pdfs/report%20english.pdf>.

Chauzal, Grégory; and van Damm, Thibalut. “The roots of Mali’s conflict. Moving beyond the

- 2012 crisis“. Online. *CRU Report* (2015). https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/The_roots_of_Malis_conflict.pdf
- ICC. “Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, re-opens the Preliminary Examination of the Situation in Iraq”. Online. *ICC* (2014). <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-statement-iraq-13-05-2014>.
- ICCROM. “Palmyra Sculptures restored in Italy now returned to Syria”. Online. *ICCROM* (2017). <https://www.Iccrom.org/news/palmyra-sculptures-restored-italy-now-returned-syria>.
- ICE. “Cultural Property, Art and Antiquities Investigations”. Online. *ICE* (2017). <https://www.ice.gov/cultural-art-investigations>.
- ICOMOS. “Protection of Syria’s Cultural Heritage in Times of Armed Conflict: ICOMOS-ICCROM E-Learning Course for Syrian Cultural Heritage Professionals”. Online. *ICOMOS* (2013). <https://tinyurl.com/yx4wxh8x>.
- ICRC. “Syria: ICRC and Syrian Arab Red Crescent Maintain Aid Effort amid increased Fighting”. Online. *ICRC* (2012). <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/update/2012/syria-update-2012-07-17.htm>.
- IDA. “IDA: Triumphal Arch”. Online. <http://digitalarchaeology.org.uk/new-york-city>.
- International Coordination Committee for the Safeguarding of the Cultural Heritage of Iraq. “Final Report on Damage Assessment in Babylon”. Online. *UNESCO* (2009). https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Damage_Assessment_in_Babylon.pdf.
- IOL. “Smugglers target Ancient Treasures of Yemen”. Online. *IOL* (2007). www.iol.co.za/business-report/technology/smugglers-target-ancient-treasures-of-yemen-320397.
- ISESCO. “ISESCO condemns Houthi Militias looting of Academic and History Manuscripts and Books from Historic Library of Zabid City”. Online. *ISESCO* (2019). <https://tinyurl.com/qq5yebb>.
- Jacinto, Leela. “Key figures in al Qaeda's North African branch“. Online. *CIMIC* (2009). https://www.cimicweb.org/cmo/medbasin/Documents/North_Africa/Security/Key_figures_in_al_Qaeda_North_Africa.pdf
- Lablaude, Pierre-André; and Russo, Salvatore. “Report I: Crac des Chevaliers: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus Beirut 13, 14, 15 December 2016”. Online. *UNESCO* (2017). <https://whc.UNESCO.org/en/events/1386/>.
- Lablaude, Pierre-André; and Russo, Salvatore. “Site of Palmyra: Technical Assistance Workshop for the World Heritage Sites of the Crac des Chevaliers, Palmyra and the Ancient City of Damascus”. Online. *UNESCO* (2017). <https://whc.UNESCO.org/en/events/1386/>.
- Marchetti, Nicolo; and Federico, Zaina. “OrientDams: The Impact of Dams on Cultural Heritage in the Middle East and North Africa“. Online. *ASOR reports VIII, no.12* (2020). http://www.asor.org/anetoday/2020/12/orientdams?fbclid=IwAR1MsEoYnQYVABNCJrzf6rQwIp1qEZW6_3aTVABu5w9fJMbCYrFtrOXVX8

MEMRI. “Official Saudi Fatwa of July 2000 forbids Construction of Churches in Muslim Countries; Kuwaiti MP Concur: Special Dispatch No. 1123”. Online. *MEMRI* (2006). <https://www.memri.org/reports/official-saudi-fatwa-july-2000-forbids-construction-churches-muslim-countries-kuwaiti-mp>.

Ministry of Culture and Tourism: Republic of Turkey. “The Minister of Culture condemns Saudi Arabia for pulling down Ecyad Castle”. Online. Ministry of Culture and Tourism: Republic of Turkey, 2003. <https://www.ktb.gov.tr/EN-100109/the-minister-of-culture-condemns-saudi-aarabia-for-pull.html>.

Mwatana. “The Degradation of History: Violations Committed by the Warring Parties against Yemen’s Cultural Property”. Online. *Mwatana for Human Rights* (2018). <http://mwatana.org/wp-content/uploads/2018/12/The-Degradation-of-History-English.pdf>.

Ndoro, Weber; Mumma, Albert; and Abungu, George. “Cultural Heritage and the Law. Protecting Immovable Heritage in English-Speaking Countries of Sub-Saharan Africa”. Online. *ICCROM* (2008). https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_IC508_CulturalHeritageandLaw_en_0.pdf

O’Connell, Jamie. “Incident Report Feature: Intentional Destruction of Religious Sites in Afrin: S-IZ-100-17-Ca021”. Online. *ASOR* (2018). <http://www.asor.org/chi/reports/incident-report-feature/Intentional-Destruction-of-Religious-Sites-in-Afrin>.

O’Connell, Jamie. “Incident Report Feature: Ma’ara Museum: S-IZ-100-17-Ca021”. Online. *ASOR* (2018). <http://www.asor.org/chi/reports/incident-report-feature/Ma%E2%80%99ara-Museum>.

O’Connell, Jamie; and Penacho, Susan. “Incident Report Feature: Tekla: S-IZ-100-17-Ca021”. Online. *ASOR* (2018). <http://www.asor.org/chi/reports/incident-report-feature/Tekla>.

OHCHR. “Mandates of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights and the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief: al Sau 7/2015”. Online. *OHCHR* (2015). http://shiarightswatch.org/wp-content/uploads/2016/03/AL_Saudi_Arabia_14.10.15_7.2015.pdf.

OHCHR. “Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights”. Online. *OHCHR*. <https://www.ohchr.org/en/issues/culturalrights/pages/specialrapporteurindex.aspx>.

OHCHR. “The Intentional Destruction of Cultural Heritage in Iraq as a Violation of Human Rights”. Online. *Rashid International* (2016). <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/CulturalRights/DestructionHeritage/NGOS/RASHID.pdf>.

Raphaeli, Nimrod. „The Plight of Iraqi Christians“. Online *MEMRI.org, Inquiry & Analysis Series No. 213* (2005). <https://www.memri.org/reports/plight-iraqi-christians>

Rosén, Frederik. “Report of the NATO SPS CPP Project”. Online. *NATO and Cultural Property*, 2017. <https://static1.squarespace.com/static/5a8ece4b12abd9a4deae2dad/t/5ab427d61ae6cf2ed3768614/1521756135958/NATO+SPS+CPP+OutcomeReport.pdf>.

Rouhani, Bijan. “ICOA1642: Training in Endangered Archeology: from Digital Documentation to Empowering National Heritage Stakeholders in the Middle East and North Africa”. Online. *ICOMOS*, 2017. http://openarchive.icomos.org/2011/1/2_ICOA_1642_Rouhani_SM.pdf.

SAFE. "Cultural Heritage at Risk: Mali". Online. *Smarthistory* (2018). <https://smarthistory.org/cultural-heritage-risk-mali/>.

Saudi Arabia Visa. "Saudi Arabia Building a New City for Pilgrims in Medina". Online. *Saudi Arabia Visa*, 2017. <https://www.saudiarabiavisa.com/new-city-pilgrims-medina/>.

SFD. "Newsletter 2018-Q3". Online. *SFD Newsletter* 83 (2018). https://www.sfd-yemen.org/uploads/issues/3rd_2018-en-April%2030-2019-20190509-010803.pdf

Shia Research. "The Destruction of Islamic Heritage in Saudi Arabia". Online. *CASS: the Centre for Academic Shi'a Studies* (2015). <http://www.shiaresearch.com/Doc/Destruction-of-Islamic-Heritage-in-Saudi.pdf>.

Shia Rights Watch. "Systematic Violence and Human Rights Violations against Shia Muslims". Online. *Spot Light: Special Edition* (2013). <http://shiarightswatch.org/spotlight-special-edition/>.

Simat2017. "Documentation and Assessment of the Damage to the Structural Elements of the Monastery of Saint Simon". Online. *Syrians for Heritage* (2020). <https://syriansforheritage.org/2020/01/18/documentation-and-assessment-of-the-damage-to-the-structural-elements-of-the-monastery-of-saint-simon/>.

Smithsonian Cultural Rescue. "Smithsonian Cultural Rescue Initiative: Training Aids". Online. *Smithsonian*. <https://culturalrescue.si.edu/what-we-do/resilience/training-aids/>.

Smithsonian Global. "In the Cradle of Civilization, a New Generation preserves Heritage". Online. *Smithsonian Global* (2017). <https://global.si.edu/success-stories/cradle-civilization-new-generation-preserves-heritage>.

Smithsonian: News Release. "Smithsonian and U.S. Department of State Partner on Emergency Cultural Heritage Work in Iraq". Online. *Smithsonian: News Release* (2017). <https://www.si.edu/newsdesk/releases/smithsonian-and-us-department-state-partner-emergency-cultural-heritage-work-iraq>

South Front: Analysis. "Missiles and Drones: a Close Look at Houthis 'New Weapons'". Online. *South Front: Analysis* (2019). <https://maps.southfront.org/missiles-and-drones-a-close-look-at-houthis-new-weapons/>.

Syrians for Trust and Justice. "Afrin – Turkish-Backed Groups undertake live Ammunition Exercises in Iron Age Temple". Online. *Syrians for Trust and Justice* (2019). https://stj-sy.org/en/afrin-turkish-backed-groups-undertake-live-ammunition-exercises-in-iron-age-temple/#_ftn1.

Syrians for Trust and Justice. "Hama-Cultural Heritage in Danger: Illicit Excavations and Trade". Online. *Syrians for Trust and Justice* (2019). <https://stj-sy.org/en/1140/>.

T160K Blog. "How Women are preserving the Ancient Islamic Scholarship of Africa". Online. *T160K Blog* (2015). <https://t160k.wordpress.com/2015/04/16/how-women-are-preserving-the-ancient-islamic-scholarship-of-africa/>

T160K Blog. "Good Governance in Mali is getting a Boost from their Librarians!". Online. *T160K Blog* (2015). <https://t160k.wordpress.com/2015/04/06/good-governance-in-mali-is-getting-a-boost-from->

[their-librarians/](#).

UN. “A/HRC/17/38: Report of the Independent Expert in the Field of Cultural Rights, Farida Shaheed”. Online. *Human Rights Council: Seventeenth Session, 1-24*. <https://undocs.org/A/HRC/17/38>.

UN. “A/HRC/31/59: Report of the Special Rapporteur in the Field of Cultural Rights”. Online. *Human Rights Council: Thirty-First Session*. <https://undocs.org/A/HRC/31/59>.

UN. “‘Convergence’ over Lasting Libya Ceasefire, as Negotiator urges against ‘Provocative’ Acts”. Online. *UN News* (2020). <https://news.un.org/en/story/2020/02/1056882>.

UN. “Multi-Sector Damage Assessment”. Online. *UN Habitat: Mapping and Data Portal Mosul* (2017). http://unhabitatiraq.net/mosulportal/wp-content/uploads/2017/07/170713_Damage-Assessment.pdf.

UN. “Protecting Cultural Heritage: an Imperative for Humanity”. Online. *UN*, (2016). https://www.unodc.org/documents/publications/SRIUN_Protecting_Cultural_Heritage_2016.09.12_LR.pdf.

UNDP. “Reopening of the National Museum in Aleppo: Saving Syria’s Cultural Heritage”. Online. *UNDP Press release* (2019). https://www.sy.undp.org/content/syria/en/home/presscenter/pressreleases/2019/Reopening_of_the_National_Museum_in_Aleppo.html.

UNESCO. “900– Year-Old Consecration Ceremony held for the Timbuktu Mausoleums”. Online. *UNESCO* (2016). <http://whc.UNESCO.org/en/news/1430/>.

UNESCO. “Basic Actions concerning Cultural Objects being offered for Sale over the Internet”. Online. *UNESCO* (2006). <http://portal.UNESCO.org/culture/en/files/21559/11836509429MesuresTrafcIlliciteEn.pdf>.

UNESCO. “Creation of a Special Fund for the Safeguarding of Mali’s World Heritage Sites”. Online. *UNESCO* (2012). <http://whc.UNESCO.org/en/news/913/>.

UNESCO. “The Director-General of UNESCO urges Military Forces to protect Cultural Sites in Mali during Air Raids and Ground Interventions”. Online. *UNESCO* (2013). <http://whc.UNESCO.org/en/news/975/>.

UNESCO. “Emergency Safeguarding of the Portico of the Temple of Bel in Palmyra (Syrian Arab Republic)”. Online. *UNESCO* (2017). <https://whc.UNESCO.org/en/activities/903/>.

UNESCO. “The Fight against the Illicit Trafficking of Cultural Objects the 1970 Convention: Past and Future: Information Kit”. Online. *UNESCO* (2013). http://www.unesco.org/new/fileadmin/multimedia/hq/clt/pdf/2013_info_kit_1970_eng_final.pdf.

UNESCO. “Final Report and Action Plan for the Rehabilitation of Cultural Heritage and the Safeguarding of Ancient Manuscripts in Mali: International Experts Meeting for the Safeguarding of Malis Cultural Heritage”. Online. *UNESCO* (2013). <https://whc.UNESCO.org/en/news/984>.

UNESCO. “First mission to Gao since end of military occupation of northern Mali takes stock of serious damage to the city’s cultural heritage”. Online. *UNESCO* (2013).

<https://whc.unesco.org/en/news/1106/>

UNESCO. “The First Stage in the Rehabilitation of Cultural Heritage of Timbuktu (Mali) is Complete”. Online. *UNESCO* (2014). <http://whc.UNESCO.org/en/news/1119/>.

UNESCO. “Foundation Stone Ceremony of the al-Nouri Mosque in the Old City of Mosul”. Online. *UNESCO* (2018). <https://tinyurl.com/qtpgtfz>.

UNESCO. “Government of Mali and UNESCO move to protect Timbuktu and other Heritage Sites in the North of Mali”. Online. *UNESCO* (2012). <http://whc.UNESCO.org/en/news/877/>.

UNESCO. “Heritage sites in northern Mali placed on List of World Heritage in Danger“. Online, *UNESCO* (2012). <https://whc.unesco.org/en/news/893/>

UNESCO. “Iraqi Museums and Conflict”. Online. *UNESCO*. <http://www.UNESCO.org/new/en/culture/themes/museums/museums-under-threat/iraq/>.

UNESCO. “Other Initiatives: Syria”. Online. *UNESCO*. <https://en.UNESCO.org/syrian-observatory/initiatives/other-initiatives>.

UNESCO. “Periodic Reporting on the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: 2017”. Online. *UNESCO: Intangible Cultural Heritage* (2017). <https://ich.unesco.org/en/state/syrian-arab-republic-SY?info=periodic-reporting>.

UNESCO. “Re-Building Cultural Heritage in Mali”. Online. *UNESCO* (2014). <http://whc.UNESCO.org/en/news/1178/>.

UNESCO. “Reconstruction and Recovery in Iraq: Reviving the Spirit of Mosul”. Online. *UNESCO* (2018). <https://whc.unesco.org/en/news/1847/>.

UNESCO. “Reconstruction of Timbuktu Mausoleums nears Completion”. Online. *UNESCO* (2015). <http://whc.UNESCO.org/en/news/1307/>.

UNESCO. “Reconstruction of World Heritage Mausoleums starts in Timbuktu (Mali)”. Online. *UNESCO* (2014). <http://whc.UNESCO.org/en/news/1112/>.

UNESCO. “Regional Training on Syrian Cultural Heritage: Addressing the Issue of Illicit Trafficking: Final Report and Recommendations”. Online. *UNESCO* (2013). http://www.unesco.org/new/fileadmin/multimedia/field/Amman/pdf/20130322_Report_Syria_workshop_FINAL.pdf.

UNESCO. “Reports: Syria”. Online. *UNESCO*. <https://en.UNESCO.org/syrian-observatory/damage-assesment-reports>.

UNESCO. “Saudi Arabia Commits US\$25 Million to UNESCO for the Protection of Heritage”. Online. *UNESCO* (2019). <https://en.UNESCO.org/news/saudi-arabia-commits-us25-million-UNESCO-protection-heritage>.

UNESCO. “State Party’s Report on the State of Conservation of the Historic Town of Sana’a, Yemen – inscribed on the World Heritage List in Danger“. Online, *UNESCO*. <http://whc.UNESCO.org/en/statesparties/ye/>.

UNESCO. “State Party’s Report on the State of Conservation of the Historic Town of Zabid,

Yemen – inscribed on the World Heritage List in Danger“. Online, *UNESCO*. <https://whc.UNESCO.org/en/list/611/>.

UNESCO. “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Thirteenth Meeting”. Online. UNESCO (2016). https://en.unesco.org/sites/default/files/15com_12_reexamen_protection_reforcee_tombeau_askia_en.pdf

UNESCO. “Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict: Committee for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Fifteenth Meeting”. Online. UNESCO (2020). https://en.unesco.org/sites/default/files/15com_12_reexamen_protection_reforcee_tombeau_askia_en.pdf

UNESCO. “Syrian Citizens protect their Cultural Heritage”. Online, *UNESCO*. <http://www.unesco.org/new/en/safeguarding-syrian-cultural-heritage/national-initiatives/syrians-protect-their-heritage/>.

UNESCO. “Syria’s Six World Heritage sites placed on List of World Heritage in Danger“. Online, *UNESCO* (2013). <https://whc.unesco.org/en/news/1038/>

UNESCO. “Timbuktu Trial: "A Major Step towards Peace and Reconciliation in Mali"”. Online. *UNESCO* (2016). <http://whc.UNESCO.org/en/news/1559/>.

UNESCO. “UAE, UNESCO and Iraq conclude Historic \$50M Partnership to Reconstruct Mosul’s Iconic al-Nouri Mosque and al-Hadba Minaret”. Online. *UNESCO* (2018). <https://whc.unesco.org/en/news/1814/>.

UNESCO. “UNESCO and Iraq Launch Project for Conservation of World Heritage Site of Samarra”. Online. *UNESCO* (2015). <http://whc.UNESCO.org/en/news/1330>.

UNESCO. “UNESCO Reports on Extensive Damage in First Emergency Assessment Mission to Aleppo”. Online. UNESCO, 2017. <http://whc.unesco.org/en/news/1619/>.

UNHCR. “Internally Displaced People”. Online. *UNHCR*. <https://www.unhcr.org/sy/internally-displaced-people>.

UNHCR. “Syria Regional Refugee Response”. Online. *UNHCR Operational Portal*. <https://tinyurl.com/s8e779l>.

Unmask the Corrupt. “Akhmad Kadyrov Foundation: Chechnyan Body for Social and Economic Development”. Online. *Unmask the Corrupt*. <http://unmaskthecorrupt.com/#/ex5>.

U.S. Department of State. “International Religious Freedom Report for 2015”. Online. *U.S. Department of State: Bureau of Democracy, Human Rights and Labor* (2016). <https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom//index.htm#wrapper>.

U.S. Department of State. “Saudi Arabia 2016 International Religious Freedom Report”. Online. *U.S. Department of State* (2016). <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/01/Saudi-Arabia-3.pdf>.

U.S. Immigration and Customs Enforcement. “Ancient Antiquities and Saddam Hussein-Era Objects returned to Iraq”. Online. *U.S. Immigration and Customs Enforcement* (2015).

<https://www.ice.gov/news/releases/ancient-antiquities-and-saddam-hussein-era-objects-returned-iraq>.

U.S. Immigration and Customs Enforcement. "ICE returns Thousands of Ancient Artifacts seized from Hobby Lobby to Iraq". Online. U.S. *Immigration and Customs Enforcement* (2018). <https://www.ice.gov/news/releases/ice-returns-thousands-ancient-artifacts-seized-hobby-lobby-iraq>.

Van Ess, Margarete; and Curtis, John eds. "Report on Damage Assessment in Babylon". *UNESCO* (2009). <https://whc.unesco.org/en/activities/586/>

Van Veen, Erwin; and van Leeuwen, Jan. "Turkey in northwestern Syria. Rebuilding empire at the margins". Online. *Clingendael, CRU Policy Brief* (2019). https://www.clingendael.org/sites/default/files/201906/PB_Turkey_in_Northwestern_Syria_June_2019.pdf

White, Jeffrey. "Iraq's Sunnis Play the Election Card". Online. *The Washington Institute: PolicyWatch 1062* (2005). <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/iraqs-sunnis-play-election-card>

Wilson Center. "Timeline: the Rise, Spread, and Fall of the Islamic State". Online. Wilson Center, 2019. <https://www.wilsoncenter.org/article/timeline-the-rise-spread-and-fall-the-islamic-state>

WMF. "Building Conservation Capacity in Syria and Jordan". Online. *WMF*. <https://www.wmf.org/project/building-conservation-capacity-syria-and-jordan>.

World Bank. "The World Bank in Mali". Online. *World Bank* (2019). <https://www.worldbank.org/en/country/mali/overview>.

World Bank. "The Niger River Basin: a Vision for Sustainable Management". Online. *P-Notes: Water 16* (2008). <https://tinyurl.com/w24bml2>.

World Bank Group. "Iraq Reconstruction and Investment: Part 2 Damage and Needs Assessment of Affected Governorates". Online. *World Bank* (2018). <http://documents.worldbank.org/curated/en/600181520000498420/pdf/123631-REVISED-Iraq-Reconstruction-and-Investment-Part-2-Damage-and-Needs-Assessment-of-Affected-Governorates.pdf>.

Elektronické zdroje: internetové stránky

Abdelmassih, Mary. "Building a Church is a 'Sin' against God, says Egyptian Muslim Council". Online. AINA News, 2009. <http://aina.org/news/20090831182120.htm>.

Abhaya Asian Antiques. "Abhaya Asian Antiques: Sales Policy". Online. Abhaya Asian Antiques. <https://www.abhayaasianantiques.com/SalesPolicy.html>.

Abrams, Amah-Rose. "Looted Items from War Zones seized from Geneva Freeport". Online. Artnet, Londýn, 2016. <https://news.artnet.com/art-world/looted-palmyra-yemen-swiss-freeport-773207>.

Abu Zeed, Adnan. "Conflict over Shiite and Sunni endowments erupts in Mosul". Online. Al Monitor, 2019. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/02/iraq-samarra-mosul-shiite-sunni-endowments.html>

Aden Chabar. "Milišijāt al-ḥūthī tafdziru manāra masdžid mudžama‘ achawān thābit tafchichu al-masdžid bi al-alghām wa al-‘abawāt al-nāsifa". Online. Aden Chabar, Aden, 3673.

<https://adenkbr.news/33673/>.

AINA News. "Fatwa declaring that Building Churches is Illegal in Egypt". Online. AINA News, 2009. <http://aina.org/releases/20090831180243.htm>.

Al-Abyadh, Saeed. "Yemeni Minister to Asharq al-Awsat: Efforts underway to stop Sale of Smuggled Relics". Online. Asharq al-Awsat, Londýn, 2018. <https://tinyurl.com/u727z4q>.

Al Alawi, Irfan. "The Destruction of the Holy Sites in Mecca and Medina". Online. *The Islamic Monthly*, 2006. <https://www.theislamicmonthly.com/the-destruction-of-the-holy-sites-in-mecca-and-medina/>.

AlArabiya. "Mosul School named after Iran's Khomeini raises Eyebrows". Online. AlArabiya, 2017. <https://english.alarabiya.net/en/variety/2017/09/18/Mosul-school-named-after-Khomeini-raises-eyebrows-.html>.

Al-Azm, Amr.; al-Kuntar, Salam; and I. Daniels, Brian. "ISIS "Antiquities Sideline"". Online. New York Times, New York, 2. září 2014AD. https://www.nytimes.com/2014/09/03/opinion/isis-antiquities-sideline.html?_r=1.

Al-Dossary, Salman. "Qatar bans its Pilgrims, Saudi Arabia welcomes Them". Online. Asharq al-Awsat, 2017. <https://eng-archive.aawsat.com/salman-aldossary/opinion/qatar-bans-pilgrims-saudi-arabia-welcomes>.

Al-Hussein, Ibrahim. "New Face of Awamiya reflects Remedy for Security Issues". Online. Saudi Gazette, 2019. <https://tinyurl.com/t9yh45t>.

Al-Ḥusejnī, Mu'taz. "Qaṭ' al-ašdžār mustamirra fī 'afrīn...man al-mas'ūl?". Online. 'Anab Baladi, 2019. <https://www.enabbaladi.net/archives/277461>.

Al-Jamra, Helal. "Yemeni Historical Sites are becoming Casualties of War". Online. Inside Arabia, Washington DC, 2018. <https://insidearabia.com/yemeni-sites-becoming-casualties-war>.

Al-Jamanī. "Ta'iz... al-ḥūthijūn jastahdifūn džāmi' „al-'ašrafija“ al-tārīchija". Online. Al-jamanī, 2015. <https://www.alyemeny.com/news.php?id=3108#.XZ8-vUYzY2w>.

Al Jazeera. "Libya Minister quits over Sufi Shrine Attack". Online. Al-Jazeera, 2012. <https://www.aljazeera.com/video/africa/2012/08/201282665348545366.html>.

Al Jazeera Mubasher. "Al-mu'tamar al-šahafī li al-'amīd 'ahmad 'asīrī wa ākhar mustadžidāt 'amalīya i'ādat al-'amal". Online. Youtube, San Bruno: al Jazeera, 2015. https://www.youtube.com/watch?v=I38aLG9l_ec.

Al-Mašhad al-jamanī. "Wazīr al-sijāḥa jatahhimu al-imārāt bi nahbi džazīrat soqotrā". Online. Al-mašhad al-jamanī, 2018. <http://www.almshhadalyemeni.net/64787/>.

Al-Maghamsi, Sami. "126 Mosques to be razed in Saudi Arabia for Madinah Mosque Expansion". Online. AlArabiya, 2014. <https://tinyurl.com/wq986kp>.

Allen, Virginia. "Vandalizing American History: A List of 113 Toppled, Defaced, or Removed Statues". Online. *The Daily Signal*, 2020. <https://www.dailysignal.com/2020/07/17/vandalizing-american-history-a-list-of-64-toppled-defaced-or-removed-statues/>

Alrebh, Abdullah F. “Awamiya, beyond Downtown”. Online. Arab Gulf States Institute in Washington, 2019. <https://agsiw.org/awamiya-beyond-downtown/>.

Alsahwa Yemen. “Min al-jaman ilā al-‘irāq... mīlīšijāt al-ḥūthī wa dā‘iš tatawaḥadāni fī dimār al-mudun wa sarqa āthār”. Online. Alsahwa Yemen, Ṣan‘ā, 2019. <https://alsahwa-yemen.net/p-27402>.

Alvi, Kiran. “Islamists make Sufi Shrines a Target in North Africa”. Online. NPR.org, 2013. <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2013/02/10/171508858/islamists-make-sufi-shrines-a-target-in-north-africa?t=1584959767856>.

Amin, Osama Shukir Muhammed. “The Iraq Museum: a Brightness in the Darkness”. Online. Ancient History: Encyclopedia, 2019. <https://www.ancient.eu/article/1355/the-iraq-museum-a-brightness-in-the-darkness/>.

Amos, Deborah. “In Syria, Archaeologists risk their Lives to protect Ancient Heritage”. Online. NPR, 2015. <https://www.npr.org/sections/parallels/2015/03/09/390691518/in-syria-archaeologists-risk-their-lives-to-protect-ancient-heritage>.

The Antiquities Coalition. “The Minaret of Jam: David Thomas’ Interview with the Antiquities Coalition”. Online. The Antiquities Coalition, Washington, 2019. <https://theantiquitiescoalition.org/the-minaret-of-jam-david-thomas-interview-with-the-antiquities-coalition/>.

APOD. “IS Destroys Religious Sites“. Online. AP, 2016. <https://web.archive.org/web/20160121031241/http://www.usnews.com/news/world/articles/2016-01-20/only-on-ap-oldest-christian-monastery-in-iraq-is-razed>

Arab News. “Awamiyah: ‘Slum’ Transformed into Jewel of Saudi Urban Heritage”. Online. Arab News, 2019. <https://www.arabnews.com/node/1444691/saudi-arabia>.

Arab News. “Yemen’s Taiz National Museum reopens after Four Years of Closure”. Online. Arab News, 2020. <https://www.arabnews.com/node/1609521/lifestyle>.

Art and Culture Translated. “The Multilingual Museum Part 3: Reaching out to Refugees”. Online. Art and Culture Translated, 2018. <https://blog.artculturetranslated.com/index.php/2018/02/01/the-multilingual-museum-part-3-reaching-out-to-refugees/>.

Asharq al-Awsat. “Exclusive – Indignant Yemenis slam Houthis for Destroying their Cultural Heritage”. Online. Asharq Al-Awsat, Londýn. <https://aawsat.com/english/home/article/1687396/exclusive-indignant-yemenis-slam-houthis-destroying-their-cultural-heritage>.

Aswad, Celine; and Arnold, Tom. “Saudi Arabia to restart Work on \$26.6 Bln Grand Mosque Expansion”. Online. Reuters, 2017. <https://www.reuters.com/article/saudi-construction-idUSL8N1L32DS>.

Ayboğa, Ercan. “Sur: the Turkish State’s Systematic Destruction and Commercialization of a World Heritage Site: International NGO Forum on World Heritage”. Online. *Komun Academy*, Paříž, 2019. <https://komun-academy.com/2019/03/25/sur-the-turkish-states-systematic-destruction-and-commercialization-of-a-UNESCO-world-heritage-site/>.

The Baghdad Post. “Nineveh starts Reconstructing Prophet Daniel Mosque: Official”. Online, 2019. <https://www.thebaghdadpost.com/en/Story/39531/Nineveh-starts-reconstructing-Prophet-Daniel>

Mosque-official.

Bamada.net. “Nord-Mali : Le P.M signe un chèque à blanc aux terroristes du MNLA“. Online. Bamada.net, 2012. <http://bamada.net/nord-mali-le-p-m-signe-un-cheque-a-blanc-aux-terroristes-du-mnla>

Bāmu‘min, 'Arif. “Bi al-ṣuwar...al-ihmāl wa dā‘iš jadmirāni nāṭihāt al-ṣahāb al-atharija bi al-jaman“. Online. The New Arab, Londýn, 2015. <https://bit.ly/32m4m9z>.

Bangash, Zafar. “History of Maṣjid al-Nabawi and the Green Dome“. Online. Crescent International, 1435. <https://crescent.icit-digital.org/articles/history-of-masjid-al-nabawi-and-the-green-dome>.

Bangash, Zafar. “Saudi Plan to destroy the Prophet’s Tomb“. Online. Crescent International, 1435. <https://crescent.icit-digital.org/articles/saudi-plan-to-destroy-the-prophet-s-tomb>.

Bassim, Wassim. “Iraq steps up Efforts to restore Lost Heritage at Ancient Nimrud“. Online. Al-Monitor, 2017. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/08/iraq-nimrud-archaeology-isis-reconstruction.html>.

Baššāra, ‘Azmī. “Ṣahīfa ‘azmī baššāra: al-ṣabāb ṣajjid thamīn li tanzīmaj “dā‘iš” wa “al-qā‘ida” fi ta‘iz wa al-tahāluf rafaḍa ṭalaban li mukāfaḥat al-irhāb fi al-madīna“. Online. Al-chabar al-jamanī, 2017. <https://www.alkhabaryemeni.net/2017/04/04/193/>.

Battistini, Francesco. “L’Aga Khan e il progetto italiano per ricostruire la moschea di Aleppo“. Online. Corriere, 2017. https://www.corriere.it/esteri/17_settembre_14/02-esteri-t1vvcorriere-web-sezioni-14cd3190-98b7-11e7-b032-1edc91712826.shtml.

BBC. “Libya Sufi Shrines attacked by Islamist Hardliners“. Online. BBC, 2012. <https://www.bbc.com/news/world-africa-19380083>.

BBC. “Marines can keep Saddam Statue“. Online. BBC, 2003. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/somerset/3008482.stm.

BBC. “Monuments Man: The Barnsley Stonemason training Syrians in the Art of Restoration“. Online. BBC, 2018. <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/17yC9PcBsZVTs6mXvk4BTJr/monuments-man-the-barnsley-stonemason-training-syrians-in-the-art-of-restoration>.

BBC. “Yemen Crisis: Houthi Rebels shell Presidential Home“. Online. BBC, Londýn, 2015. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-30903516>.

BBC News. “Syria conflict - Drone reveals extent of Aleppo's destruction - BBC News.“ Online. Youtube, 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=a9CSqWQBpOo>

Ben Gassem, Lojien. “Saudi Arabia recovers 52,000 Illegally taken Priceless Artifacts“. Online. Arab News, 2019. <https://www.arabnews.com/node/1592496/saudi-arabia>.

Berger, Michele W. “A Quest to restore Cultural Heritage in Iraq, One Site at a Time“. Online. Penn Today, 2019. <https://tinyurl.com/uc8rk2r>.

Berwani, Hawar. “ISIL orders destruction of all churches in Mosul“. Online. Iraqi News, 2014. <https://www.iraqinews.com/iraq-war/isil-instructs-to-destroy-churches-in-mosul/>

Blumenthal, Ralph; and Mashberg, Tom. "Expert Opinion or Elaborate Ruse? Scrutiny for Scholars' Role in Art Sales". Online. New York Times, New York, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/30/arts/design/expert-opinion-or-elaborate-ruse-scrutiny-for-scholars-role-in-art-sales.html>.

Bokova, Irina. "Culture in the Cross Hairs". Online. New York Times, 2012. <https://www.nytimes.com/2012/12/03/opinion/global/cultural-sites-must-be-protected.html>.

Boucek, Christopher. "Saudi Fatwa Restrictions and the State-Clerical Relationship". Online. Carnegie Endowment for International Peace, 2010. <https://carnegieendowment.org/2010/10/27/saudi-fatwa-restrictions-and-state-clerical-relationship/6b81>.

Boyle, Katherine. "Egypt Fights Looters stealing its Antiquities with Spacecraft and Statecraft". Online. Washington Post, 2014. https://www.washingtonpost.com/entertainment/museums/egypt-fights-looters-stealing-its-antiquities-with-spacecraft-and-statecraft/2014/05/15/d07a8a1c-d07b-11e3-b812-0c92213941f4_story.html.

Branson, Richard. "My Statement on the Kingdom of Saudi Arabia". Online. Virgin Group, 2018. <https://www.virgin.com/richard-branson/my-statement-kingdom-saudi-arabia>.

Cascone, Sarah. "Nearly Destroyed by ISIS, the Ancient City of Palmyra will reopen in 2019 after Extensive Renovations". Online. Artnet, 2018. <https://news.artnet.com/art-world/syria-isis-palmyra-restoration-1338257>.

CBS This morning. "ISIS Destroys Ancient Artifacts in Mosul". Online. Youtube, 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=i1pGJPMp9fY>.

Cox, Simon. "Isis: Looting For Terror". Online. BBC, 8. březen 2015AD. <https://www.bbc.co.uk/programmes/p02kv7jh>

Cox, Simon. "The Men who smuggle the Loot that hunds IS". Online. BBC, 2015. <https://www.bbc.com/news/magazine-31485439>.

Craig, Iona. "Saudi Air Strikes target Saada". Online. The Intercept, New York, 2015. <https://theintercept.com/2015/11/16/u-s-and-saudi-bombs-target-yemens-ancient-heritage/>.

Cunliffe, Emma. "Ordinary Syrians are risking their Lives to protect their Cultural Heritage". Online. The Conversation, 2016. <https://theconversation.com/ordinary-syrians-are-risking-their-lives-to-protect-their-cultural-heritage-57841>

Daadoush, Sarah; and El Yaakoubi, Aziz. "Saudi-Led Air Strikes hit Yemen Presidential Palace: Houthi Media". Online. Reuters, New York, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security/saudi-led-air-strikes-hit-yemen-presidential-palace-houthi-media-idUSKBN1I81ER>.

Daily Sabah. "Süleyman Shah's Tomb will return to Original Location as 'Turkish Land,' Deputy PM Says". Online. Daily Sabah, 2018. <https://www.dailysabah.com/turkey/2018/04/02/suleyman-shahs-tomb-will-return-to-original-location-as-turkish-land-deputy-pm-says>.

Dar al-handasah. "Al-Arabiya TV Reports on the Madinah Expansion". Online. Dar al-handasah, 2015. <https://www.dar.com/news/details/al-arabiya-tv-reports-on-the-madinah-expansion>.

Deknatel, Frederick. "Tearing the Historic Fabric: the Destruction of Yemen's Cultural Heritage". Online. Los Angeles Review of Books, 2017. <https://lareviewofbooks.org/article/tearing-the-historic-fabric-the-destruction-of-yemens-cultural-heritage/>.

@DMIN. "Ṭajrān al-taḥāluf judammiru maqām al-sajjid "‘idrīs" šarqī ḥirāz". Online. YPagency, 2018. <http://www.ypagency.net/21940>.

Dowler, Tony. "'They Broke our Instruments.'" Preserving African Music in a Time of War". Online. T160K Blog, 2015. <https://t160k.wordpress.com/2015/03/23/they-broke-our-instruments-preserving-african-music-in-a-time-of-war/>.

Dziadosz, Alexander; and Holmes, Oliver. "Special Report: Deepening Ethnic Rifts Reshape Syria's Towns". Online. Reuters, 2013. <https://www.reuters.com/article/us-syria-rebels-sectarianism-specialrepo-idUSBRE95K08J20130621>.

Džahīna Jemen. "Dhamār: milišijāt al-ḥūthī tanhibu qiṭ‘an atharījan min mathaf tarīchī (šumar)". Online. Džahīna Jemen, 2019. <https://gohinayemen.com/news2748.html>.

el-Shenawi, Iman. "Saudi Newspaper accuses the Independent of Theft and Mistranslation". Online. AlArabiya, 2014. <https://english.alarabiya.net/en/media/print/2014/09/03/Saudi-newspaper-accuses-The-Independent-of-theft.html>.

Embassy of Yemen-Washington, DC. "Marwan Dammaj, #Yemen Minister of Culture". Online. Youtube, 2019. https://www.youtube.com/watch?v=_iW5Dcn-y3U.

Ezidi24. "The restoration of Lalish Temple is still ongoing". Online. Ezidi24, 2019. <https://ezidi24.com/en/?p=4672>

Fakkar, Galal. "Story behind the king's title". Arab News, 2015. <https://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/695351>

Fatwa-Online Admin. "Prophet Dome Removal Reports Rubbished". Online. Fatwa Online, 2014. <https://www.fatwa-online.com/prophet-dome-removal-reports-rubbished/>.

Fenton-Harvey, Jonathan. "Yemen War erodes the Country's Architectural Heritage". Online. the Globe Post, Washington DC, 2019. <https://theglobepost.com/2018/03/06/yemen-war-heritage/>.

Fortin, Jacey. "Toppling Monuments, a Visual History". Online. *The New York Times*, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/17/world/controversial-statues-monuments-destroyed.html#:~:text=The%20United%20States%20has%20been%20dismantling%20statues%20since,days%20after%20the%20Declaration%20of%20Independence%20was%20ratified>.

Frantzman, Seth J.; and Mohammed, Omar. "After ISIS, Secrets of Jewish Mosul Emerge from the Rubble". Online. Mosul Eye, 2019. <https://mosul-eye.org/2019/08/16/after-isis-secrets-of-jewish-mosul-emerge-from-the-rubble/>.

Gambino, Lauren. "Damages to Palmyra Ruins in Syrian recapture less than Feared, Experts Say". Online. The Guardian, 2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/28/palmyra-ruins-syria-recapture-isis-antiquities>.

Garen, Micah; and Carleton, Marie-Hélène. "New Concern over Fate of Iraqi Antiquities". Online.

New York Times, 2006. <https://www.nytimes.com/2006/09/09/arts/design/09antiq.html>.

Ghafour, Abdul. "Haram Expansion Gains Momentum". Online. Arab News, 2015. <https://www.arabnews.com/featured/news/689746>.

Green, Emma. "Hobby Lobby purchased Thousands of Ancient Artifacts smuggled out of Iraq". Online. The Atlantic, 2017. <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/07/hobby-lobby-smuggled-thousands-of-ancient-artifacts-out-of-iraq/532743/>.

Green, Will. "Saudi Building Projects Worth \$852Bn". Online. CIPS, 2017. <https://www.cips.org/supply-management/news/2017/november/saudi-building-projects-worth-852bn/>.

Ḥaḍārim. "Tanẓīmu al-qā'ida bi al-mukālā jasta'idu li hadmi aḍriḥa wa qubāb wa jaḥšidu 'adad kabīr min muqāṭalihi fī al-madīna". Online. Ḥaḍārim, 2015. <http://www.hadarem.net/?ac=3&no=16165>.

Haidrah, Hamdi. "Mudīrīja damt muḥāfazat al-zāli'i". Online. Youtube, 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=VMUFD0b5Z7g>.

Ḥakīm, Rinā. "Ba'da 93 'āman min šāmūch idāra mustaqila li ṭatwīr „dżiddat tāriḥīja“ wa ḥimājat mabānīhā". Online. Al-Iqtisādījat, 2018. https://www.aleqt.com/2018/06/03/article_1397821.html

Hammer, Joshua. "Looting Mali's History". Online. Smithsonian Magazine, 2009. <https://www.smithsonianmag.com/travel/looting-malis-history-144953243/>.

Hammer, Joshua. "The Race to save Mali's Priceless Artifacts". Online. Smithsonian Magazine, 2014. <https://www.smithsonianmag.com/history/Race-Save-Mali-Artifacts-180947965/?no-ist>.

Hanna, Iman. "Houthis use National Monumental Sites as Fighting Bases, smuggle Artifacts". Online. Egypt Today, Giza, 2018. <https://www.egypttoday.com/Article/2/62684/Houthis-use-national-monumental-sites-as-fighting-bases-smuggle-artifacts>.

Hanson, Katheryn and Kurin, Richard. "Why We Need to Fight to Save Mosul's Cultural Heritage." Online. The Smithsonian Magazine, 2017. <https://www.smithsonianmag.com/smithsonian-institution/why-we-need-fight-save-mosuls-cultural-heritage-180962091/>

Haramain Sharifain. "Zamzam Well Renovation Project". Online. Haramain Sharifain, 2017. <https://www.haramainsharifain.com/2017/12/zamzam-well-renovation-project.html>.

Hassaballah, Lenah; and Krimly, Reem. "The 'Center of al-Awamiyah' injects Fresh Hope in Saudi Arabia's Al-Qatif". Online. AlArabiya, 2019. <https://tinyurl.com/wstau3q>.

Hassn, Sameera. "Coalition Forces blow up Historic Mausoleum in Yemen's Western Coast". Online. Yemen Press Agency. <https://en.yagency.net/26945/>.

Howden, Daniel. "The Destruction of Mecca: Saudi Hardliners are wiping out their own Heritage". Online. The Independent, 2005. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/the-destruction-of-mecca-saudi-hardliners-are-wiping-out-their-own-heritage-304029.html>.

Hunt, Tristram. "Should Museums return their Colonial Artefacts?". Online. The Guardian, 2019. <https://www.theguardian.com/culture/2019/jun/29/should-museums-return-their-colonial-artefacts>.

Iraq News Agency. "Itlāqu chaṭa ḥukūmīja tastamirru 10 sanawāt li i'ādati i'māri manāṭiqi muḥāfazati najnawā". Online. Iraq News Agency, 2017.

<http://ationalnews.com/index.php?name=News&file=article&sid=627>.

ITV News. “Living in a Tomb: Syria's Children hide In Roman Ruins from the Modern War Machine”. Online. ITV News, 2013. <https://www.itv.com/news/2013-01-29/living-in-a-tomb-syrias-children-hide-in-roman-ruins-from-the-modern-war-machine/>.

Jalabi, Raya; and Georgy Michael. “This Man is trying to rebuild Mosul. He needs Help – lots of it”. Online. Reuters, 2018. <https://www.reuters.com/investigates/special-report/iraq-mosul-official/>.

Jarus, Owen. “Photos: Aerial Views of Ancient Stone Structures in Saudi Arabia”. Online. Live Science, New York, 2017. <https://www.livescience.com/61203-ancient-stone-structures-saudi-arabia-photos.html>.

Jarus, Owen. “Blood Antiquities' Looted from War-Torn Yemen bring in \$1 Million at Auction”. Online. Live Science, New York, 2019. <https://www.livescience.com/65641-yemen-blood-antiquities-investigation.html>.

Jarus, Owen. “Spectacular Images reveal Mysterious Stone Structures in Saudi Arabia”. Online. Live Science, New York, 2017. <https://www.livescience.com/60917-photos-mysterious-stone-structures-gates-saudi-arabia.html>.

Judis, John. “America’s Failure — and Russia and Iran’s Success — in Syria’s Cataclysmic Civil War”. Online. Talking Points Memo, 2017. <https://talkingpointsmemo.com/cafe/americas-failure-russia-success-in-syrias-war>.

Kalin, Stephen. “Saudi Arabia pumps Money into Restive Shi'ite Quarter it once Flattened”. Online. Reuters, 2019. <https://tinyurl.com/y7xtuuxy>.

Karadsheh, Jomana; Khadder, Kareem; and Said-Moorhouse, Lauren. “Reports: ISIS destroys facade of Roman theater in Syrian city of Palmyra”. Online. CNN, 2017. <https://edition.cnn.com/2017/01/20/middleeast/palmyra-isis-theater/index.html>

Keller, Andrew. “Documenting ISIL's Antiquities Trafficking: the Looting and Destruction of Iraqi and Syrian Cultural Heritage: What we know and what can be done”. Online. U.S. Department of State, New York, 2015. <https://2009-2017.state.gov/e/eb/rls/rm/2015/247610.htm>.

Khan, Fouzia. “Strong Support needed to rebuild Saudi Historic Sites: Prince Sultan”. Online. Arab News, 2017. <https://www.arabnews.com/node/1079911/saudi-arabia>.

Khoshnaw, Namak. “Explore the IS Tunnels”. Online. BBC, 2018. https://www.bbc.co.uk/news/resources/idt-sh/isis_tunnels.

Kirkuk Now. “German Archaeologists unveil Artifacts under Ruins of Mosul’s Nabi Yunus Shrine”. Online. Kirkuk Now, 2019. <http://kirkuknow.com/en/news/60315>.

Klein, Konstantin. “Reconstructing Aleppo: the Hidden Power of Investors”. Online. Qantara.de, 2017. <https://en.qantara.de/node/29393>.

Koltrowitz, Silke; and Arnold, Paul “Freeports boom highlights risks of shady activities”. Online. Reuters, 2016. <https://www.reuters.com/article/us-swiss-freeports-idUKKCN11S10L?edition-redirect=uk>

Kotan, Bilge Nesibe. “Why is Saudi Arabia funding Reconstruction in Syria instead of the US?”.

Online. TRT World, 2018. <https://www.trtworld.com/mea/why-is-saudi-arabia-funding-reconstruction-in-syria-instead-of-the-us-22837>.

Larcher, Laurent. “A Tombouctou, les biens des chrétiens deviennent la cible des islamistes“. Online. Lacroix, 2012. https://www.la-croix.com/Actualite/Monde/A-Tombouctou-les-biens-des-chretiens-deviennent-la-cible-des-islamistes-_NP_-2012-05-10-804702

Leiden Universiteit. “Focus Raqqa: Reconstruction of a Syrian Museum Collection“. Online, 2017. <https://www.universiteitleiden.nl/en/news/2017/02/focus-on-raqqa-reconstruction-of-a-syrian-museum-collection>.

Leitao, Joao. “Mosul after the Liberation – Travel Guide to a Destroyed City“. Online. Adventure Travel Blog, 2018. <https://www.joaoleitao.com/visit-mosul-iraq/>.

Leriche, Pierre. “Khaled al-Asaad, the Martyr of Palmyra“. Online. The Conversation, 2015. <https://theconversation.com/khaled-al-asaad-the-martyr-of-palmyra-46787>.

Lund, Aron. “Briefing: Just how ‘Smart’ are Sanctions on Syria?“. Online. The New Humanitarian, 2019. <https://www.thenewhumanitarian.org/analysis/2019/04/25/briefing-just-how-smart-are-sanctions-syria>.

Madarang, Mel. “New Smithsonian Exhibit takes People through Ancient Arab Cities Destroyed by War and ISIS“. Online. ABC News, 2020. <https://tinyurl.com/smqlrnb>.

Mahmood, Ali. “Aden Port Officials foil Attempt to Smuggle Yemeni Antiques“. Online. The National, Abu Dhabi, 2018. <https://www.thenational.ae/world/mena/aden-port-officials-foil-attempt-to-smuggle-yemeni-antiques-1.761448>.

Maigna, Amar. “Le tombeau des Askia de Gao "surveillé" par des jeunes de la ville, selon notre observateur“. Online. France24: Les Observateurs, 2012. <https://observers.france24.com/fr/20120703-mali-gao-mausolees-tombeau-askia-tombouctou-saccage-islamistes-habitants-protectent>.

Majjed, Huda. “Tunnels under ancient Mosul mosque show Islamic State's focus on loot“. Online. Reuters, 2017. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-antiquities-idUSKBN16H1V5>

Makieh, Kinda; and Francis, Ellen. “Less Damage to Ancient Palmyra than feared, Syrian Antiquities Chief says“. Online. Reuters, 2017. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-palmyra-idUSKBN16A1L2>.

Makmad.org E.V. “CNN – inside the Middle-East – al Makkiyah“. Online. Youtube, 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=aOK6N3vSOl8&feature=youtu.be>.

Mamoun, Abdelhak. “ISIS detonates large parts of Nineveh historical wall“. Online. Iraqi News, 2015. <https://www.iraqinews.com/iraq-war/isis-detonates-large-parts-nineveh-historical-wall/>

McGivern, Hannah. “Aleppo's Reconstruction 'Deserves International Resources'“. Online. The Art Newspaper, 2018. <https://www.theartnewspaper.com/news/global-resources-are-needed-to-rebuild-aleppo>.

McKeever, Alexander. “Afrin: Incidents of Desecration and Destruction of Cultural Sites“. Online. Bellingcat: the home of online investigations, 2019.

<https://www.bellingcat.com/news/mena/2019/07/11/afrin-incidents-of-desecration-and-destruction-of-cultural-sites/>.

Middle East Eye. "Saudi Arabia, UAE Make plans for Socotra, Yemen's Island of the Dragon Blood Tree". Online. Middle East Eye, Londýn, 2018. <https://www.middleeasteye.net/news/saudi-arabia-uae-make-plans-socotra-yemens-island-dragon-blood-tree>.

Middle East Monitor. "After 9 – Year Ban, Saudi King invites Ghannouchi for Hajj". Online. Middle East Monitor, 2016. <https://www.middleeastmonitor.com/20160910-after-9-year-ban-saudi-king-invites-ghannouchi-for-hajj/>.

Middle East Monitor. "US Marines arrive on Yemen's Socotra to Support UAE Forces". Online. Middle East Monitor, 2020. <https://www.middleeastmonitor.com/20200309-us-marines-arrive-on-yemens-socotra-to-support-uae-forces/>.

Middle East Monitor. "Tunisia Imams: Hajj Money pays for Saudi's Wars". Online. Middle East Monitor, 2018. <https://www.middleeastmonitor.com/20180622-tunisia-imams-hajj-money-pays-for-saudis-wars/>.

Ministry of Tourism. "Citizen buys 13 Artifacts and restores them to SCTA". Online. Ministry of Tourism, 2015. <https://mt.gov.sa/en/mediaCenter/News/GeneralNews/Pages/z-g-2-30-3-15.aspx>.

Ministry of Tourism. "Dr al Zahrani: the Kingdom has become among Advanced Countries in the Field of Archaeological Research and Discoveries". Online. Ministry of Tourism, 2019. <https://mt.gov.sa/en/mediaCenter/News/GeneralNews/Pages/z-g-1-3-12-2019.aspx>.

Ministry of Culture and Tourism: Republic of Turkey. "The Minister of Culture condemns Saudi Arabia for pulling down Ecyad Castle". Online. Ministry of Culture and Tourism: Republic of Turkey, 2003. <https://www.ktb.gov.tr/EN-100109/the-minister-of-culture-condemns-saudi-arabia-for-pull-.html>.

The Modern Religion. "Roving Afghanistan Ambassador Sayyid Rahmatullah Hashemi's Speech at the University of Southern California". Online. The Modern Religion, 2001. <http://www.themodernreligion.com/jihad/afghan/speech.html>.

Morgan, Kellie. "Saved from Islamists, Timbuktu's Manuscripts face New Threat". Online. CNN, 2013. <https://edition.cnn.com/2013/05/28/world/africa/timbuktu-manuscripts/index.html>.

Mostafa, Nehal. "Artifacts confiscated in Eastern Mosul House". Online. Iraqi News, 2017. <https://www.iraqinews.com/iraq-war/artifacts-confiscated-eastern-mosul-house/>.

Mosul Eye. "Al Salihyya: the Revival of an Ottoman Hammam in Old Mosul.". Online. Mosul Eye, 2019. <https://mosul-eye.org/2019/07/16/al-salihyya-the-revival-of-an-ottoman-hammam-in-old-mosul/>.

Mosul Eye. "Église Notre-Dame de l'heure is under reconstruction by UAE and UNESCO". Online. Mosul Eye, 2019. <https://mosul-eye.org/2019/07/20/eglise-notre-dame-de-lheure-is-under-reconstruction-by-uae-and-unesco/>.

Mosul Eye. "Mosul Recovery: the Heart of Mosul's Old Bazaars is Back". Online. Mosul Eye, 2019. <https://mosul-eye.org/2019/01/08/mosul-recovery-the-heart-of-mosuls-old-bazaars-is-back/>.

Mosul Eye. "The Oldest Church of Saint Thomas in Old Mosul needs Immediate Action". Online. Mosul Eye, 2019. <https://mosul-eye.org/2019/01/09/the-oldest-church-of-saint-thomas-in-old-mosul-needs-immediate-action/>.

Mosul Eye. "The Revival of Mar Behnam Monastery". Online. Mosul Eye, 2019. <https://mosul-eye.org/2019/07/20/the-revival-of-mar-behnam-monastery/>.

Motyl, Alexander J. "Decommunizing Ukraine". Online Foreign Affairs, 2015. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2015-04-28/kievs-purge>

The Muslim 500. "Destruction of Sufi Shrines". Online. The Muslim 500. <https://www.themuslim500.com/destruction-of-sufi-shrines/>.

Mustafa, Hamda. "Hama Antiquities Directorate saves Hundreds of Syrian Artifacts from Terrorists". Online. Syria Times, 2019. <http://syriatimes.sy/index.php/archaeology/43280-hama-antiquities-directorate-saves-hundreds-of-syrian-artifacts-from-terrorists>.

Národní muzeum. "Národní muzeum získalo licenci na archeologický výzkum v Sýrii". Online. Národní muzeum, 2019. <https://www.nm.cz/muzeum/odborna-cinnost/narodni-muzeum-ziskalo-licenci-na-archeologicky-vyzkum-v-syrii>.

Nas News. "Muḥāfza najnawā: lā madīna qadīma ba‘da al-jaumi...sanubanī baladahā al-„dāun tāun“ (fidū)". Online. Nas News, 2019. <https://www.nasnews.com/142563-2/>.

NCRI. "NCRI: Quds Force's Arm in Iraq: Holy Shrines 'Reconstruction Headquarters". Online, 2019. <https://www.ncr-iran.org/en/news/quds-force-s-arm-in-iraq-holy-shrines-reconstruction-headquarters/>.

Neurink, Judit; and van Wessel, Eddy. "The Surprising Survival of Mosul's Jewish Quarter". Online. Qantara.de, 2019. <https://en.qantara.de/node/35242>

The New Arab. "Libya's Grand Mufti calls for Hajj and Umrah Boycott against Saudi Arabia to protest 'Massacres'". Online. The New Arab, 2019. <https://english.alaraby.co.uk/english/News/2019/4/28/Libyas-grand-mufti-calls-for-Saudi-Hajj-boycott>.

Noueihed, Lin. "Hardline Shiite groups demand republic in Bahrain." Online. Montreal Gazette, 2011. <http://www.montrealgazette.com/life/Bahraini%2Bhardline%2BShiite%2Bgroups%2Bdemand%2Brepubl ic/4402091/story.html>

Oltermann, Philip. "Berlin museums' refugee guides scheme fosters meeting of minds". Online. The Guardian, 2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/feb/27/berlin-museums-refugee-guides-scheme-fosters-meeting-of-minds>

Othmān, ‘Abd al-Qādir. "Matāḥif al-yaman: qaṣaf min “‘at-taḥāluf” wa nahab ‘alā al-‘arḍi". Online. The New Arab, Londýn, 2019. <https://tinyurl.com/y6chagbt>.

PAP. "Polish archaeologists rescue monuments of the Syrian Palmyra". Online. *Nauka w Polsce*, 2016. <https://scienceinpoland.pap.pl/node/7350>

Parfeni, Lucian. "Google Street View adds 360 Degree Interior View of the Iraq National

Museum”. Online. Softpedia News, 2011. <https://news.softpedia.com/news/Google-Street-View-Adds-360-Degree-Interior-View-of-the-Iraq-National-Museum-217103.shtml>.

Perry, Tom. “Islamic State Kills 12 In Palmyra, among them Teachers, Soldiers: Monitor”. Online. Reuters, 2017. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-palmyra-idUSKBN1530XM>.

Pineda, Sam. “Tackling Illicit Trafficking of Antiquities and its Ties to Terrorist Financing”. Online. Medium: U.S. Department of State, 2018. <https://medium.com/statedept/tackling-illicit-trafficking-of-antiquities-and-its-ties-to-terrorist-financing-d62340c483c9>.

Plotkin Boghardt, Lori. “The Terrorist Funding Disconnect with Qatar and Kuwait: Policywatch 2247”. Online. The Washington Institute, 2014. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-terrorist-funding-disconnect-with-qatar-and-kuwait>.

Praz, Juliette. “Mali, Accountability for the Destruction of Cultural Heritage”. Online. Case study, 2016. <https://casebook.icrc.org/case-study/mali-accountability-destruction-cultural-heritage>.

Prim, Hillary. “World Monuments Fund announces 2018 World Monuments Watch”. Online. WMF, 2017. <https://www.wmf.org/press-release/world-monuments-fund-announces-2018-world-monuments-watch>.

Qudsi, Jwanah. “U.S. Sanctions are strangling the Effort to rebuild Old Aleppo”. Online. The Washington Post, 2019. <https://tinyurl.com/t3uv3jb>.

Rasty, Sandy. “Yemeni Authorities jail Jewish Man over Airlifted Torah”. Online. The Jewish Chronicle, Londýn, 2016. <https://www.thejc.com/news/world/yemeni-authorities-jail-jewish-man-over-airlifted-torah-1.62458>.

Rijziger, Sarah. “Yemen’s Endangered Treasures”. Online. History Today, Londýn, 2015. <https://www.historytoday.com/yemen%E2%80%99s-endangered-treasures>.

Rose, Sunniva. “Beit Beirut Museum: How will Lebanon Remember its Civil War?”. Online. Middle East Eye, 2018. <https://www.middleeasteye.net/features/beit-beirut-museum-how-will-lebanon-remember-its-civil-war>.

RT. “Praying for Palmyra: Russian Orchestra performs Concert Honoring Victims of Syria War”. Online. Youtube: RT, 2017. https://www.youtube.com/watch?v=9b0hFf4Zaw&feature=emb_title.

RT Online. “Al-qabq ‘alā ‘,dā‘iš“ qāma bi taḥtīm athār maḥaf al-mawṣil”. Online. RT Online, 2019. <https://tinyurl.com/yblo39xp>.

Saadoun, Mustafa. “Iraq establishes New Security Force to protect its Archaeological Wealth”. Online. Al-Monitor, 2017. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/09/dhi-qar-iraq-security-antiquities.html>.

Sada Elbalad. “Zāhī ḥawās: lā nanbašu qubūr muslimīn aw masīḥīn aw jahūd wa na‘riḍu al-mūmijāt bi maḥaf al-ḥaḍāra bidūna ithāra aw idāna.” Online. *Youtube.com*, 2021. https://www.youtube.com/watch?v=l89ahHclGXU&feature=emb_logo

Saint-Adday. “Chaṭīb dżum‘at al-mawṣil: dammarnā kanīsat (al-sā‘at) li naqūl li al-naṣārā lajsa lakum makān hunā ba‘d”. Online. Saint-Adday.com, 2016. <http://saint-adday.com/?p=12589>

Salama, Vivian. "In Iraq's Mosul, Radicals unleash their Vision". Online. Boston Globe, 2014. <https://www.bostonglobe.com/news/world/2014/07/28/iraq-mosul-radicals-unleash-their-vision/t9ATaeSJWfCRBXOEVg3XrJ/story.html>.

Sampress. "Infidzār fī muḥīt masdžid al-'ajdarūs bi muḥāfaẓa 'adan jachlifū qatīlan wa aḍrār mādiġa". Online. Sampress, 2018. <http://www.sampress.net/portal/news-27675.htm>.

Sanders IV, Lewis. "Vanguard Unit of Hacktivists Anonymous meets 'Islamic State' on Cyberfront". Online. DW, 2015. <https://p.dw.com/p/1FcQw>.

Sanders IV, Lewis. "Bitcoin: Islamic State's Online Currency Venture". Online. DW, 2015. <https://p.dw.com/p/1GZBo>.

Sansom, Anna. "Syria's Palmyra to be ready for Tourists by Summer 2019 as Cost to rebuild Homs reaches \$2Bn". Online. The Art Newspaper, 2018. <https://www.theartnewspaper.com/news/palmyra-to-be-restored-and-ready-for-tourists-by-summer-2019>.

Sarr, Felwine; and Savoy, Bénédicte. "The Restitution of African Cultural Heritage. toward a New Relational Ethics". Online 2018, no. 26: 252. http://restitutionreport2018.com/sarr_savoy_en.pdf.

Saudi Gazette. "Demolition, Cleaning Works in al-Musawwara District Complete". Online. Saudi Gazette, 2017. <http://saudigazette.com.sa/article/516582>.

Saudi Gazette. "Saudi Arabia approves Law to protect National Antiquities". Online. AlArabiya, Džidda, 2014. <https://english.alarabiya.net/en/life-style/art-and-culture/2014/06/24/Saudi-Arabia-approves-law-to-protect-national-antiquities.html>.

Saudi Press Agency: Archived. "Sumū walī al-'ahd juwadžihu bi ta'hīl wa tarmīm 130 masdžidan tāriḥījan fī manātiq al-mamlaka". Online. Saudi Press Agency: Archived, 2018. <https://web.archive.org/web/20181224220610/https://www.spa.gov.sa/viewstory.php?lang=ar&newsid=1840353>.

Science in Poland. "Polish Archaeologists rescue Monuments of the Syrian Palmyra". Online. Science in Poland, 2017. <http://scienceinpoland.pap.pl/en/news/news,409423,polish-archaeologists-rescue-monuments-of-the-syrian-palmyra.html>.

Shaheen, Kareem. "Syria: ISIS releases Footage of Palmyra Ruins intact and 'Will not destroy them'". Online. Reuters, 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/may/27/isis-releases-footage-of-palmyra-ruins-intact>.

Shaheen, Kareem; and Graham-Harrison, Emma. "Palmyra will rise again. We have to send a Message to Terrorists". Online. The Guardian, 2016. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/26/palmyra-restoration-isis-syria>.

Sholan, Amida. "Treasures of Humanity under Threat". Online. Qantara.de, 9997. <https://en.qantara.de/node/19997>.

Server, Daniel. "Shi'astan 1, Kurdistan 1, Sunnistan 0." Online. MEI, 2014. <https://www.mei.edu/publications/shiastan-1-kurdistan-1-sunnistan-0>

Sigal, Samuel. "It's Disturbingly Easy to buy Iraq's Archeological Treasures". Online. The

Atlantic, 2018. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/03/iraq-war-archeology-invasion/555200/>.

SPA. “Art Residency Program launched in Jeddah’s al-Balad Heritage Site”. Online. Arab News, 2020. <https://www.arabnews.com/node/1608821/saudi-arabia>.

Spahic, Omer. “The Latest Expansion of al-Masjid al-Haram and the Case of Shamiyyah”. Online. MedinaNet, 2016. <https://medinanet.org/2016/05/latest-expansion-al-masjid-al-haram-case-shamiyyah/>.

Der Spiegel. “Kunst Als Terrorfinanzierung?”. Online. Der Spiegel, 2005. <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-41106138.html>.

Subhani, Ja'far. “Visitation (Ziyarat) of Graves of Believers from the View-Point of the Holy Qur'an and Sunnah”. Online. Al-Islam.org: Wahhabism. <https://www.al-islam.org/wahhabism-ayatullah-jafar-subhani/visitation-ziyarat-graves-believers-view-point-holy-quran-sunnah>.

SuhailChannel. “Ta‘iz...tadšīnu ‘an a‘māl tarmīm al-mathaf al-waṭanī.”. Online. In *Youtube: Suhailchannel*, 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=JMmb5nJMWFA>.

SuhailChannel. “Ḥaḍramaut...tadšīnu a‘mālu al-šajānati wa al-tarmīmi fī al-qaṣri saǰ‘ūn al-tārīchī”. Online. Youtube: SuhailChannel, 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=wVrHpG2iLiY>.

Tastekin, Fehim. “Who are Turkish-backed forces in latest Syria incursion?” Online. Al-Monitor, 2019. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/10/turkey-syria-kurds-militias-in-operation-peace-spring.html>

Taylor, Alan. “Newlyweds in the Ruins: a Syrian Wedding Photo Shoot”. Online. The Atlantic, 2016. <https://www.theatlantic.com/photo/2016/02/newlyweds-in-the-ruins-a-syrian-wedding-photo-shoot/460440/>.

Taylor, Jerome. “Mecca for the Rich: Islam's Holiest Site 'Turning into Vegas’”. Online. The Independent, 2011. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/mecca-for-the-rich-islams-holiest-site-turning-into-vegas-2360114.html>.

The Telegraph. “Libya Rebels loot and storm Colonel Gaddafi's Tripoli Compound”. Online. Youtube, 2011. https://www.youtube.com/watch?time_continue=68&v=ze8DMtB0_gA.

Time: Archive. “Arabia: Tomb of Eve”. Online. Time: Archive, 1928. <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,846731,00.html>.

Tishreen News. “Timhāl asad al-lāt... min tadmur ilā al-mathaf al-waṭanī fī dimašq isti‘dādan li tadmīrihi”. Online. Tishreen News, 2016. <http://tishreen.news.sy/?p=39218>.

Turner, Lauren. “Palmyra's Arch of Triumph recreated in London”. Online. BBC, 2016. <https://www.bbc.com/news/uk-36070721>.

University of Texas. “The University of Texas Libraries: Perry-Castañeda Library Map Collection”. Online. University of Texas. https://legacy.lib.utexas.edu/maps/saudi_arabia.html.

Vass, Eszter. “Hungarian archaeologists among the last remaining team in war-torn Syria”. Online. Daily news Hungary, 2016. <https://dailynewshungary.com/hungarian-archaeologists-among-last-remaining-team-war-torn-syria/>

Wainwright, Oliver. "Mecca's Mega Architecture casts Shadow over Hajj". Online. The Guardian, 2012. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2012/oct/23/mecca-architecture-hajj1>.

Wali, Zhelwan Z. "Japan contributes \$3.6M to Shingal Reconstruction Fund". Online. Rudaw, 2020. <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/06042020>.

Warrier, Ranju. "Saudi Crown Prince donates \$50M to restore Ancient Jeddah Buildings". Online. Arab News, 2019. <https://www.constructionweekonline.com/182503-crown-prince-donates-50m-to-restore-ancient-buildings-in-jeddah>.

Willig, Garry. "Yemen: Houthis sentence Jewish Man for Rescuing Torah Scroll". Online. Israel National News, Beit El, 2018. <http://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/245082>.

Yanarocak, Hay Eytan Cohen; and Spyer, Jonathan. "Turkish Militias and Proxies". Online. TV7 Israel News, 2021. <https://www.tv7israelnews.com/turkish-militias-and-proxies/>

Yemen Extra. "Socotra under the Occupation of the UAE; Looting and Razing Settlement in Historic Areas.". Online. Yemen Extra, 2019. <https://tinyurl.com/ur3sgxm>.

Yemen Press. "Al-ḥūthījūn juharrībūn aqdam nuscha li al-qur'ān al-karīm fī al-jaman ilā irān". Online. Yemen Press, San'á, 2016. <https://www.yemen-press.com/news85573.html>.

Yemen Press. "Tanzīm al-qā'ida jahdimu ma'ālam 'islāmī tadžāwuz 'umruhu 800 'ām fī ḥūṭa lahdž". Online. Yemen Press, San'á, 2015. <https://yemen-press.com/news41831.html>.

Yemen Press Agency. "Wikālat al-ṣaḥāfa al-jamanīja. mā 'alāqat al-raḡam "42" bi quwāt al-taḥāluf wa tanzīm "dā'is" wa istihdāfi al-āthār al-jamanīja?". Online. Yemen Press Agency, San'á, 2018. <http://www.yppagency.net/36951>.

Oficiální internetové stránky

„AAAS“. Online. <https://www.aaas.org>.

“Abraj Kudai”. Online. <https://dar.com/work/project/abraj-kudai>.

“Albalad Alameen: Development Project of al-Sharashif Mountain”. Online. <http://albaladalameen.com.sa/ab/enproject.php?mid=49&msid=0>.

“Al-ḥarb fī al-raḡa“. Online. <https://raqqa.amnesty.org/ar/>

“Aleppoheritage“. Online. <https://aleppoheritage.org/>

“ALIPH”. Online. https://www.ALIPH-foundation.org/storage/wsm_presse/gX3r8V8ZxsqPY1kQ0M8FCEUCDnPfDhqLJyyT27Z.pdf.

“ALIPH: Preserving Manuscripts in the al-Aqib Library, Sankoré Mosque of Timbuktu Timbuktu, Mali”. Online. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects?theme=3>.

“ALIPH: Yemen”. Online. <https://www.aliph-foundation.org/en/projects?country=237>.

„Amazon“. Online. <https://www.amazon.com/>

“Antiquities Coaliton”. Online. <https://theantiquitiescoalition.org/>.

“Archnet: Bayt Nassif”. Online. <https://archnet.org/sites/3794>.

“ASOR: Reports”. Online. <http://www.asor.org/chi/reports#>.

“British Library: A guide book for pilgrims, including a 17th-century depiction of the Holy Shrine of Mecca“. Online. <https://www.bl.uk/collection-items/futuh-al-haramayn>

“British Library: Endangered Libraries in Timbuktu (Eap1094)“. Online. <https://eap.bl.uk/project/EAP1094>.

“Creative Commons: Free Bassel“. Online. <https://creativecommons.org/tag/freebassel/>.

“Cultural Heritage Crime: Stolen Works of Art Database“. Online. <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime>.

“Cultural Heritage without Borders“. Online. <http://chwb.org/>.

“Cultural Landscape of Maymand“. Online, UNESCO. <https://whc.UNESCO.org/en/list/1423>.

“#Cultureunderthreat Smart M.app“. Online. <https://theantiquitiescoalition.org/understanding-the-problem/interactive-maps/cultureunderthreat-smart-m-app/>.

“Česká asociace orální historie, o. s. Praha.“ Online. www.coha.cz

“Dargāh-E Mellī Āmār“. Online. <https://www.amar.org.ir/>.

“Dīwān sunnitských waqfū“. Online. <http://sunni-affairs.gov.iq/en/#>

“Diyarbakır Fortress and Hevsel Gardens Cultural Landscape“. Online, UNESCO. <https://whc.UNESCO.org/en/list/1488/>.

“Djenne Manuscript Library“. Online. <http://www.djennemanuscripts.com/>.

“EAMENA“. Online. <http://eamena.arch.ox.ac.uk/>.

“Education City in Qatar“. Online. <https://www.qf.org.qa/education/education-city>.

“Egypt Unemployment Rate“. Online. <https://tradingeconomics.com/egypt/unemployment-rate>.

“Export.gov: Mali - U.S. Export Controls“. Online. <https://www.export.gov/apex/article2?id=Mali-U-S-Export-Controls>

“Fatwa Online“. Online. <https://www.fatwa-online.com/>.

“Google Maps“. Online. <https://www.google.com/maps>.

“Group of Saudi Laws-Bureau of Experts at the Council of Ministers“. Online. <https://uqu.edu.sa/en/hajj/52491>.

“Hajj and Umrah Packages: Hajj“. Online. <https://www.hajjumrahpackages.us/hajj>.

“Hasankeyf Matters“. Online. <http://www.hasankeyfmatters.com/>.

“Historic City of Yazd“. Online, UNESCO. <https://whc.UNESCO.org/en/list/1544>.

“ICRC: Treaties, States Parties and Commentaries“. Online. <https://www.icrc.org/en>

“Illicitantiquities.com“. Online. <http://www.illicitantiquities.com/>

“INTERPOL“. Online. <https://www.interpol.int/>.

“Iranchamber.“ Online. www.iranchamber.com

“Islamic Landmarks: Makkah: Masjid Al-Haram“. Online. <https://www.islamiclandmarks.com/category/makkah-haram-sharief/page/3>.

“Jabal Omar“. Online. <https://jabalomar.com.sa/>.

“Jewish Virtual Library: Mosul“. Online. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/mosul>.

“Live Universal Awareness Map”. Online. <https://liveuamap.com/>.

“Million Image Database”. Online. <https://www.millionimage.org.uk/>.

“Ministère de la Culture, de l’Artisanat et du Tourisme, République du Mali”. Online <http://terisys-002-site14.dtempurl.com/les-structures/>

“Ministère du tourisme et de l'artisanat, République tunisienne”. Online. <http://www.tourisme.gov.tn/fr/realisations-et-perspectives/tourisme-en-chiffres/statistiques-2016.html>.

“Ministry of Finances: Prophet's Mosque Expansion Project”. Online. https://www.mof.gov.sa/en/Projects/Pages/Prophet%27s_Mosque.aspx.

“Ministry of Hajj and Umrah”. Online. <https://www.haj.gov.sa/en/InternalPageCategories/Details/50>.

“Ministry of Hajj and Umrah: Ministry of Hajj and Umrah: First Phase of “Smart Hajj” Succeeds”. Online. <https://www.haj.gov.sa/ar/News/Details/12381>.

“Ministry of Islamic Affairs, da’wa and governance”. Online. <https://www.moia.gov.sa/Pages/default.aspx>.

“MINUSMA: Cultural Heritage”. Online. <https://minusma.unmissions.org/en/cultural-heritage>.

“MINUSMA: Quick Impact Projects”. Online. <https://minusma.unmissions.org/en/quick-impact-projects-qips>.

“Monuments of Mosul in Danger”. Online. <http://www.monumentsofmosul.com/>.

“Morehshin Allahyari: Material Speculation: ISIS (2015-2016)”. Online. <http://www.morehshin.com/material-speculation-isis/>.

“Mosul Eye”. Online. <https://mosul-eye.org/>.

“National Museum of Asian Art: Age Old Cities: A Virtual Journey from Palmyra to Mosul”. Online. <https://asia.si.edu/exhibition/age-old-cities/>.

“Netcher: Social Platform for Cultural Heritage”. Online. <https://netcher.eu/>.

“#Newpalmyra”. Online. <https://newpalmyra.org/>.

“Number of People Employed in the Tourism Sector in Egypt in 2015, by Industry”. Online. <https://www.statista.com/statistics/1007053/egypt-number-of-employees-tourism-sector-by-industry/>.

“Observatory of Syrian Cultural Heritage: Damage Assessment. Reports”. Online. <https://tinyurl.com/ydspnzjw>.

“Preserving Heritage in Mali”. Online, Michigan State University, College of Arts & Letters, 2018. <http://www.cal.msu.edu/news/preserving-heritage-mali>.

“Project Mosul: Locations”. Online. <https://projectmosul.org/locations>.

“Reconstruction Organization of the Holy Shrines in Iraq (ROHSI)”. Online. <https://atabat.org/>.

“Red Lists Database”. Online. ICOM. <https://icom.museum/en/resources/red-lists>.

“Reddit”. Online. www.reddit.com

“Resources on the Looting and Destruction of the Collections of the National Museum and Library of Iraq”. Online. <http://artlibrary.vassar.edu/Baghdad/links.html>.

“Roads of Arabia“. Online. <http://roadssofarabia.sa/>

“Sanctions Wiki: Syria“. Online. <http://sanctionswiki.org/Syria>.

“Saudi Commission for Tourism and National Heritage (SCTH)“. Online. <https://www.scega.gov.sa/en/pages/aboutscta.aspx>.

“SAVAMA-DCP“. Online. <https://www.savamadci.net/>.

“Seerahbook“. Online. <https://tinyurl.com/slexdc6>.

“Siwa Sustainable Development Programme“. Online, 4626. <https://archnet.org/sites/4626>

“Sumela Monastery.“ Online, Ministry of Culture and Tourism. www.kultur.gov.tr/EN/BelgeGoster.aspx?17A16AE30572D313E603BF9486D4371D91FBF5F1F3911EB

A

“Syrian Arab Republic“. Online, UNESCO. <https://whc.UNESCO.org/en/statesparties/sy/>.

“Syria’s Endangered Heritage“. Online. <http://www.syrian-heritage.com/>.

“The Antiquities Coalition: Task Force“. Online. <https://taskforce.theantiquitiescoalition.org/>.

“The Art Loss Register“. Online. <http://www.artloss.com/>.

“The Fund for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict“. Online. http://www.UNESCO.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/Fund-Protection_EN-web.pdf.

“The Iraq War & Archaeology“. Online. <https://iwa.univie.ac.at/index.html>.

“The Permanent Committee for Scholarly Research and Issuing Fataawaa“. Online. <https://aliftafatwas.wordpress.com/>.

“The Tombouctou Manuscripts Project“. Online. <http://www.tombouctoumanuscripts.org/>.

“The Virtual Museum of Iraq“. Online. <http://www.virtualmuseumiraq.cnr.it/noflash.htm>.

“The World Bank: International Tourism, Number of Arrivals – Egypt, Arab Rep.“. Online, 2020. <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=EG>.

“T160K“. Online. <https://t160k.wordpress.com>.

“UN Human Rights Council: HRC Sessions.“ Online. <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Sessions.aspx>

“UNESCO: At-Turaif District in ad-Dir’iyah“. Online. <http://whc.UNESCO.org/en/list/1329>.

“UNESCO: Historic Town of Zabid“. Online. <https://whc.UNESCO.org/en/list/611/>.

“UNESCO: State of Conservation: Yemen“. Online. <https://whc.UNESCO.org/en/soc/?action=list&pattern=yemen>.

UNESCO. “List of National Cultural Heritage Laws: Iraq“. Online. <https://whc.UNESCO.org/en/statesparties/iq/laws/>.

UNESCO. “List of National Cultural Heritage Laws: Mali“. Online. <https://whc.UNESCO.org/en/statesparties/ml/laws/>.

UNESCO. “List of National Cultural Heritage Laws: Syria“. Online. UNESCO. <https://tinyurl.com/vslkq8o>.

UNESCO. “List of National Cultural Heritage Laws: Yemen“. Online.

<http://whc.UNESCO.org/en/statesparties/ye/laws/>.

“UNESCO Transparency Portal: Saudi Arabia”. Online.
<https://opendata.UNESCO.org/country/SA>.

“United States International Trade Commission Dataweb”. Online. <https://dataweb.usitc.gov/>.

“Universität Hamburg: Ajami Lab”. Online. https://www.manuscript-cultures.uni-hamburg.de/ajami/index_e.html.

“Vision 2030”. Online. <https://vision2030.gov.sa/>.

“WMF: Al-Hadba’ minaret”. Online. <https://www.wmf.org/project/al-hadba%E2%80%99-minaret>.

“WMF: Cultural Heritage Sites of Iraq”. Online. <https://www.wmf.org/project/cultural-heritage-sites-iraq>.

“World Monuments Watch”. Online. <https://www.wmf.org/watch>.

“World Population: Cairo Population 2020”. Online. <https://worldpopulationreview.com/world-cities/cairo-population/>.

“The Zaydi Manuscript Tradition”. Online. https://www.ias.edu/digital-scholarship/zaydi_manuscript_tradition.

Sociální média

Al Haj, Mohammed Saleh. “29. duben 2018”. Online. *Facebook: Cultural Heritage Yemen*.
<https://www.facebook.com/groups/culturalheritageYemen/>.

Al Haj, Mohammed Saleh. “3. květen 2018”. Online. *Facebook: Cultural Heritage Yemen*.
<https://www.facebook.com/groups/culturalheritageYemen/>.

Al Haj, Mohammed Saleh. “29. duben 2018”. Online. *Facebook: Cultural Heritage Yemen*.
<https://www.facebook.com/groups/culturalheritageYemen/>.

Al Kainae, Basheer. “25. duben 2016”. Online. *Facebook*.
<https://www.facebook.com/basheer.kinae>.

Hamza, Maḥāmī Ṣalāḥ Aḥmad. “4. únor 2019”. Online. *Facebook*, 2019.
<https://www.facebook.com/profile.php?id=100004456204237>.

Enlighted Immigrant. Online. *Twitter*, 2017.
https://twitter.com/fox_kompo/status/870718871879114752.

@OKAZ Online. “Ba’da 86 ‘āman”. Online. *Twitter*, 2019.
https://twitter.com/OKAZ_online/status/1172199230863302656.

“Twitter: Yemen Embassy D.C.”. Online. https://twitter.com/YemenEmbassy_DC.

“Facebook: UNESCO Iraq”. Online. <https://www.facebook.com/UNESCOIraq/>.